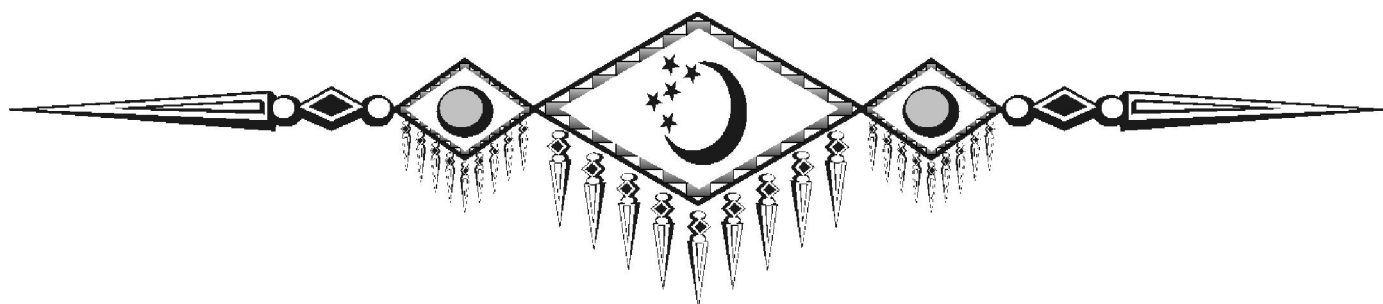

TÜRKMEN DILINIŇ FRAZEOLOGIK SÖZLÜGI

максимус

Aşgabat
2013

A

Awa salmak — tazyny, eldeki guşlary aw awlamak üçin goýbermek, aw etdirmek. Garçga, laçyn guşun alsaň, Itengini awa salsaň, Aýdar Baýram tilin bilseň, Şaglap iner bürgütleri (Baýram şahyr).

Awa salynjak tazy ýaly — galagoplyk ýagdaýynda, aljyraňňy, howsalaly halda.— Ahaw, sen çynyrgadyp barýarsyň-la, men bir hili awa salynjak, tazy ýaly galpyldap başladym (A. Durdyýew).

Aw bolmak — heläk bolmak; pidasy bolmak, bir zada ýolugyp, horluk çekip ölmek. Näme üçin “Çarwa” kolhozynyň mallary gyşyň ilkinji awy boldy? (N. Pomma).

Aw ganly bola! — awuň şowly bolsun! Ýeri, Mergen, aw ganly bola, guşa uçradyňmy ýa keyige?

Aw ganlymy, janly? — aw şowlumy, ýa şowsuz? — Gowy edipsiň, Şadurdy, aw ganlymy, janly? — diýdi (N. Pomma).

Aga — ak, gara — gara diýmek — hakykaty aýtmak, ýüz görmezlik, gönusinden gelmek, galplaşdyrmazlyk. Köşgüň häkimine ýaranjak bolup, ýallaklaýan köşk hadymalary aga — ak, gara — gara diýmäge-de çekinýärler (T. Taganow).

Aga-gara düşünmek — ýagşyny-ýamany seljermek, gowyny-erbedi saýgarmak, aň-düşünjäň artmak, gözýetimiň giňemek. Aga-gara düşýänleri elden gelenini etdiler (Ç. Aşyr). Indi aga-gara düşýäris (D. Esenow).

Agaç ýuwdan ýaly — dim-dik bolup somalyp duran (adam barada).

Mätýakup darga agaç ýuwdan ýaly, başyny dim-dik tutup ýörýärdi (B. Seýtäkow). Çakan, näme agaç ýuwdan ýaly bolup dursuň (T. Esenowa).

Agza aňkarmak — 1. Kişi maslahatyna gulak gabartmak; biriniň pikirine eýermek.— Garrylaryň agzyna aňkarylmalzlar-da, öz etjegini edibirler... (A. Gowşudow). Öz ýanyndan ol adam hem Hoşgeldini “sary agyz”, göreniň agzyna aňkaryp ýören hasaplady (A. Gowşudow). 2. Biriniň aýdan sözüne haýran galyp, dykgat bilen diňlemek. Baý ogly

ertekiçiniň agzyna bizden beter aňkaryp otyrdy (N. Saryhanow).

Agza-burna ýapyşmak — gürrüňi bes etdirmäge çalyşmak, gürrüňe garşylyk görkezmek ...Sen hemişe şularyň ýamanlyklary hakynada gürlense, biziň agzymyza-burnumyza ýapyşýarsyň... (A. Gowşudow).

Agza garamak (bakmak) — başganyň maslahatyna eýermek, biriniň diýeninden çykamazlyk, biriniň görkezmesi boýunça hereket etmek. Mary ýaşululary Nyýazbegiň agzyna garadylar. Häli-şindi näme buýruk bolar diýip, agzy nasly baý agzyna garaýardyň (B. Kerbabaýew).

Agza gelenini otlamak (otarmak, urmak) — bolar-bolmaz samahyllamak, ugurly-utgasyz gürlmek, biderek ýaňramak. Igdir molla bolsa şu wagt bolmajyny bolupdyr, agzyna gelenini otlap, baý kükreýär-ä (B. Annageldiýew). Be, şeýle diýsene, biz onuň ýanynda her haýsymyz bir zat diýip, agzymyza geleninem-ä urduk (A. Gowşudow).

Agza (dile) düşmek — ile gürrüň bolmak; bir waka barada il içine gürrüň ýaýramak. Ýöne senem beýle agza-dile düşüp ýörme (G. Seýitmedow)... Bütün oba jar bolup, ilin agzyna düşdi (A. Gowşudow).

Agza siňek gondurmak — özüni oňarmazlyk, lellim, nalajedeýin bolmak, iş başarmazlyk. Agzyna siňek gonduryp oturan Hojamuhammet arslanyň görnüşi gaty parahatdy. Biz näme üçin agzymyza siňek gonduryp oturmaly (B. Seýtäkow).

Agza ýaglyk gysdyrmak — göze çöp atmak, mekirlilik etmek, aldaw-hilä salmak, aldamak.— Gyz hemmämiziň agzymyza ýaglyk gysdyryp gidipdir (H. Derýaýew).

Agzy aja degmek — tirek çekip başlamak, tireki bolmak. Soňky wagtda agzy aja degip, halys hat-hata urdy-da (B. Öwezow).

Agzy açyk — işe bişişmedik, tejribesiz, aňkaw pöwhe. Men, agzy açyk, şu çaka çenli ony aňlaman gelipdirin (Ö. Abdyllaýew).—Dogry saýlajak şuramyz, agzy açyk bolmaly däl (Ç. Aşyr).

Agzy bimaza — aş saýlaýan, göwresinde çaga galan, göwreli. Gülnabadyň kiçi gelniniň hem agzy bimaza eken.

Agzy bişmek — bir işe baş goşup aldanmak, şowsuzlyga uçrap çürkenmek, kösenmek. Onuň ozal şunuň ýaly çyplakaý işe garyşmakdan agzy bişipdi, ädi ýanypdy: ganjaryşmanyň üstünden barypdy (B. Kerbabaýew). Çünki içi tutaryksyz gürründen birnäçe gezek agzy bişipdi (A. Durdyýew). Gaýtam, her sapar bir zatdan agzy bişip, indikisine pent boldy (H. Garabaýew).

Agzy gowşak — özüni oňarmaýan, iş başarmaýan, agzy açyk, lellim, nalajedeýin. Agzy gowşak mirap gursun (Ç. Aşyr).

Agzy dek durmazlyk — 1. Häli-şindi iýip durmaklyk, birsyhly iýip ýörmeklik. Onuň zat dannawy ýokdy, diňe agzy dek durmasa bolýardy. (B. Kerbabaýew). Onuň agzy dek duranok, häli-şindi gäwüşeýär. 2. Lakgyldap, ýaňrap ýörmeklik, lakgylyk, ýaňrallyk. Märekede onuň agzynyň dek durjak gümany ýokdur.

Agzy ýelli — hakykaty ýoýup güreleşen, bir gürrüni, wakany bolşundan beter çişirip, ulaldyp, ýalan-ýaşryk goşup aýdýan. Käbir ýerlerde agzy ýelliräk ýigitleriň bardygyndan meniň habarym bardy (B. Kerbabaýew). Biri diýýär: “Äjit-mäjit döwri bu”, Kimler diýýär: “Agzy ýelliň gowry bu” (Ata Köpekmergen).

Agzy ýetmez porsuja — islegi ýerine ýetmäni sebäpli oňat zada göwnüýetmezçilik edip, şyltak atýan, şyltakçy. Oňarsaň ony aljaksyň-la, ýöne saňa agzy ýetmez porsuja diýerler.

Agzy ýetse gulagyny iýjek — gara nebsiniň ýesiri, nebsewürlik edýän, alarman, ýolarman. Öz gara nebsi üçin agzy ýetse gulagyny iýmäge taýýar kezzap, zandyýaman mollajyklary, Sowet döwletiniň duzuny iýip, oňa kast etjek bolýan ýedi derýanyň suwuny içen bihaýalary surata alyp, hut bolşuňyz ýaly hem görkezesim gelýär (A. Geldiýew).

Agzy jäheksiz — agzyna näme gelse samrap ýörýän, köp gepleýän, ýaňra.— Päheýdäninim! Adamlaryň agzynyň jähegi bolmasa, ondan bir ýaman zat bolmajak eken-ow! (B. Kerbabaýew).

Agzy mumly (mumlanan) ýaly — gürelemek, geplemek, dymma. Dursun duran ýerde özüni ýitirdi. Agzy mumly ýaly dymyp oturdy (A. Kekilow). Annahalyň hem doňan

göwrä dönmegi, agzy mumlanan ýaly dymmagyda şonuň üçindir (“Tokmak”).

Agzyna bulamak çalaýmaly etmek — suwa salma ýençmek, ysgyndan gidýänçä urmak, galmaz etmek, essi aýylýança urmak. Serdesse bilen urup, meniň agzyna bulamak çalaýmaly etdi.— Suwa salma ýenjip, agzyna bulamak çalaýmaly etdim (N. Pomma).

Agzyna goýmak — gürelemek ýaly etmek, masgaralap dili gysga etmek, işini görmek. Emma bir goç ýigit onuň edil agzyna goýdy: onuň taýynlan aşyny muhurdy... Halnazar baýyň gelnini alan, arçyn bilen wolostnoýyň hem agzyna goýan diý, gutar-da! (B. Kerbabaýew).

Agzyna gulp urmak — geplemek ýaly etmek, agyz ýaryp bilmez ýaly etmek, agzyna berk bolmaga mejbur etmek.— Ol meniň edermen nokerlerimden biri! — diýip, Halnazaryň agzyna gulp urdy (B. Kerbabaýew).

Agzyna it daňlan ýaly — samahyllap oturan, baryp ýatan ýaňra, lakgy. Ol agzyna it daňlan ýaly ýaňraýardy (B. Kerbabaýew).— Eh-how! Agzyňa it daňlan ýaly bolup oturma! (G. Seyitmadow).

Agzyna salyp bermek — aýtjak gepini aýdyp bermek, diýjek zadyny salgy bermek, öwretmek. Geçen ýyl-a uly uruş bolduk diýip, Rahman bir wakany brigadiiriň agzyna salyp berdi (N. Baýram). Oňa dyngysyz arza ýazyp berip oturan hem şol adam, Orazsoltanyň agzyna söz salyp berýän hem şol adam (H. Derýaýew).

Agzyna sogan dogramazlyk — äsgermezlik etmeklik, aýdanyny diňlemezlik, sylag-hormat goýmazlyk. Bu wagt kim Şabibiniň agzyna sogan dograýa diýsene (T. Taganow).

Agzyndan kakyp almak (agzyndan kakmak) — 1. Biriniň diline gelenini öňürti aýtmak, öňürtmek. Berekella, Gurban, agzymdan kakyp alaýdyň! (G. Muhtarow).— Wah, Gazak, diýjek bolýanym şol-da. ýöne sen öňürtiläp agzymdan kakaýdyň (H. Garabaýew). 2. Biriniň aljak zadyny öňürdip almak.

Agzyndan süýt ysy gitmedik — kämillige ýetişmedik, entek bişişmedik, tejribesiz, ýaş. Seniň şindi agzyňdan süýt ysy gitmändir, senmi maňa akyl berjek? (B. Kerbabaýew). Agzyndan süýdüň ysy gitmedik Annagüli şeýderler diýen pikir ýatsa-tursa onuň ýadyna düşjek däldi (B. Seytākow).

Agzyny baglamak — gürelemek ýaly etmek; birini öz garşyňa çykmaz ýaly etmek. Şindiz hem bolsa hemme puluňy çykar-da, maňa ber, men ýanaralyň hem agzyny pul bilen baglaýyn (A. Gowşudow). Olaryň agzyny baglamak üçin käbir çäreleri görmeli bolar (G. Kulyýew).

Agzyny ýerden tapan ýaly — hetdenaşa köp gepleýän, bolgusyz zatlar barada lakgyldap ýörýän. Men Gyzdurdynyň özünden uly adamyny, öz ýoldaşyny sy-laman, agzyny ýerden tapan ýaly ýaňraýşyny örän geň görüp, ony ejesinden hem şerraý diýip bildim (N. Pomma).

Agzyny ysgamak — içginsirän bolup, bir zat barada biriniň pikirini bilmäge çalyşmak, osmakladyp sorap pikirini biljek bolmak. Hojamyrat wolostnoý bolsa... komissiýa çlenlerinden käbiriniň agzyny ysgady, öýüne getirip hezzetledi. Sadap baý tanyş-bilişden, dost-ýardan gelinlik sorady, onuň-munuň agzyny ysgady (B. Kerbabaýew).

Agzynyň diýenini gulagy eşitmezlik — edýän gürrüňine özi düşünmezlik, biderek ýaňramaklyk. Siziň häzir agzyňyzyň diýenini gulagyňyz eşidenok (“Geliň gülşeliň”). Biz-ä onsoň bu adamyň agzynyň aýdanyň gulagy eşidenok eken diýip düşündik (“Tokmak”).

Agzyndan sarysy gitmedik — *ser.* Agzyndan süýt sy gitmedik. Men agzynyň sarysy gitmedik oglana ýapja bolup bilmerin (H. Garabaýew).

Agzynyň eýesi däl — gep, syr saklap bilmeýän, agzyna bek bolmadyk, ýaňra. Ol süňklek, etlek adamdy. Gödekdi. Agzynyň eýesi däl (B. Seýtäkow). Sen onda-munda agzyňdan sypdyraýan-a däl-siň-dä? Heleý, senem agzyň eýesi-hä däl-siň (“Edebiýat we sungat”).

Agzyň ajamak — ýakymsyz söz eşidip göwnüň galmak, ynjamak, gynanmak. Doýduk eje, sähel zady göwnüme alyp, agzyňy ajadybermän näme? (B. Seýtäkow).

Agzy boş — näçe isleseň, isläniňi aýdyber, haýyşyň, möhümiň biter. Onuň daşyndan hem, näme isleseň, agzyň boş, tapylar! (B. Kerbabaýew). Pul-püçek gerek bolsa-da, agzyň boş (P. Körpäýew).

Agzyň gyzmak — gyzyşyp hetdenaşa köp gürelemek, artykmaç ýaňramak. Gürrüňe agzy gyzan Keşik Çerre kösäniň gyzy bilen bolan wakany bolşy ýaly Aknura gürrüň edip berdi (T.

Taganow).— Eý, Görogly, sen käwagtlar agzyň gyzanda gaty gidiberýärsiň (“Görogly”).

Agzyň ýelini almak — 1. Gürläp keýpden çykmak, müň gepiň başyny agyrtmak. Aýallar agyzlarynyň ýellerini alanlaryndan soň, Halnazary öwmäge oturdylar (B. Kerbabaýew). Gyzym, azar berme oňa, ol entek agzynyň ýelini alsyn! (“Edebiýat we sungat”). 2. Biriniň üstüne gygyrmak, käýinmek.

Agzyňa berk bolmak — syr saklap bilmek, ýerliksiz geplemezlik. Ýöne agzyňa berk bol. Erte agşam hol burçda garaş (A. Gowşudow).— Ýöne, inim, agzyňa berk bol — diýip, gürrüňini yzyny ýene dowam etdi (Ö. Abdyllyýew).

Agzyna zäk (öt) atylan ýaly bolmak — ýakymsyz gürrüň, habar eşidip, örän gynanmak, bir waka üçin awunmak. Meret arçyn adamlaryň ugranyňy görüp, agzyna zäk atylan ýaly boldy (H. Derýaýew)... Ýaňy hanyň ugruny tapandyryn diýip süýjän agzyna öt atylan ýaly boldy (N. Saryhanow).

Agzyňa suw alan ýaly bolmak — geplemän oturmak, dymyp oturmak, gürrüňe goşulman oturmak. — Näme, agzyňa suw alan ýaly bolup dursuň (Ö. Abdyllyýew).

Agzyndan al alsyn (kaksyn) — daş etsin, ýaman niýetden daş edewersin, beýle zada duçar etmäwersin.— dymyp oturmak, gürrüňe goşulman oturmak.— Näme, Haý agzyndan al almyş, meniň gyzymyň digeri bolmaz (P. Körpäýew). Wi, agzyňdan al alsyň, “gowy däl-siň” näme, ýagşa ýor! (T. Esenowa).

Agzyňdan ot saçmak — haýbat atmak, düblemek. ...Gurbanmämmetden içi ýangynly öküz tiresiniň hany Şammy kel agzyndap ot saçyp başlady (B. Seýtäkow). Garageýimi tapmaly! — diýip, Annamyrat gotur agzyndan ot saçýardy (“Sowet edebiýaty”).

Agzyňdan hudaý eşitsin! — diýeniň kabul bolsun, aýdanyň gelsin.—Agzyňdan hudaý, eşitsin, Hojamyhammet, agzyndan hudaý eşitsin, agam (B. Seýtäkow).

Agzyňy açmazlyk — sesiňi çykarmazlyk, geplemezlik; bir habary, gürrüňi başga birine aýtmazlyk, gürrüň etmezlik.— Garaz, indi siziň ýanyňyzda men agzyňy açmaly däl-dä... Eger bizi öýünden kowmak niýetiň bolmasa, şol barada agzyňy açma! (B. Kerbabaýew). Ýöne

sen bu hakda bir ýerde-de agzyňy açýmagyn (T. Taganow).

Agzyňy gury çöp bilen çalmak — bar zadyňy ýok diýip aýtmak, ýoksuz bolan bolmak. Eger şeýdip, agzyňy gury çöp bilen çalyp durjak bolsaň, gallany biz özümiz taparysam, alarysam. Sary mirap, sen agzyňy gury çöp bilen çalmasana! Aşyr, sen, hanym, meselem, agzyňy gury çäp bilen çalyarsyň (B. Kerbabaýew).

Agzyňy ýygmak — diliňi öz ugruna goýbermezlik, agzyňy sala goýbermezlik, biderek gürrüň etmegi goýmak, diliňi saklamak. — Agzyňy ýyg! — Näme, näme? (B. Kerbabaýew).

Agzyňy sala (salajan) goýbermezlik — paýyş söz aýtmazlyk, gödek sözler aýtmazlyk. — Sen agzyňy salajan goýberme! (B. Kerbabaýew).

Agzyňy tanatmak — gowşak tarapyny bildirmek, gowşaklyk etmek; çendenaşa içginlik edip, özüňe öwrenişdirmek. Agzyn tanadypdyr, iče görenok, Sözleşse özune gezek berenok (A. Kekilow).

Agzyňy haýyr aç! — niýetiňi gowy tut, arzuwda bol, ýagşylyk dileg et. Agzyňy beri haýyr aç ahyry! Sen ýöne agzyňy haýyr aç-da, aýtjak sözüňi bilip geple! (B. Kerbabaýew).

Agzyň ýagjarmak — peýda görmek, nepi degmek, gönenmek. Menden olaryň agyzlary ýagjarjak gümanlary ýok (B. Kerbabaýew). ...Bulardan agzyň ýagjarjak däl — diýip, saraýdan çykyp gidiberenmiş (“Türkmen halk ertekileri”).

Agzy tagam tapmak — bir zatdan lezzet almak, peýda görmek, nep tapmak. Ol söwdagär şol agzy tagam tapan ýurduna ýene-de söwda gidipdir. Agzy tagam tapan ogry şol günün ertesi ýene-de gelip çayhananyň bir burçunda çugutdyryp oturypdyr (A. Soltanmyradow).

Agzy emzikli — özüni oňarmaýan, öz başyny çarap bilmeýän, agzysary. Päheý-de weli, tapdyň bu ýerde agzy emziklini (“Edebiýat we sungat”).

Agramly söz aýtmak — ýokuş degýän, göwün agyrdýan söz aýtmak, namysa degýän söz diýmek, käýemek. Hiç kim meň tersime gaýdybilmezdi. Hiç kim agramly söz andybilmezdi (Ata Köpekmergen). Eger Halnazar saňa biragyz agramly söz aýtsa ýa

kejiňe gitse, men onuň öýüni başyna ýumyryn (B. Kerbabaýew).

Agramyna aşyr atmak — tamamlap barmak, bölegini gutarmak, gutaraňkyrlamak. — Harmanyň agramyna aşyr atdyk weli, kän mamla bolýan, aňsat gutaranok (B. Kerbabaýew).

Agy-garany saýgarmak (seljermek) — *ser*. Aga-gara düşünmek. Seljerer men indi agy-garany (Magtymguly). — ...Sen bolsa agy-garany saýgarýan sowatly ýigide meňzemeýärsiň (B. Kerbabaýew). Agy-garany saýgaryp bilmeseň, hiç kimem aga diýmez (B. Seýtäkow).

Agyz-agyzdan ýel alar — gürrüň ýaýradygyça ulalar, gerim alar. “Agyz-agyzdan ýel alar” diýen ýaly, bu gürrüň бүтін mekdebe ýaýrady (B. Pürliýew).

Agyz alarmak — agzybirlik bozulmak, agzalalyk, onşuksyzlyk döremek, ara çöp düşmek, tersleşmek.

Biziň agzymyzyň alarmagy bolsa, duşmanyň ýetip bilmeýän zady (B. Kerbabaýew). Ekspedisiýanyň ýolbaşçysy bilen ikisiniň ylmy meselede agzy alarypdyr (B. Seýtäkow). Aýratyn hem Gaharguly han bilen Amanmyrat serdaryň agzy alarypdyr (N. Pomma).

Agyz açmak — 1. Haýran galmak, geň galyp aňkarmak. Adamlar içlerini çekip agyzlaryny açdylar (B. Seýtäkow), 2. Dine ynanýan garrylaryň oraza tutýan wagtlaryndaky agşamlyk edinmekleri; oraza tutmagyň möhleti gutarmak.

Agyz birikdirmek — köpçülik bolup bir maksat tutmak, ylalaşykly hereket etmek; dil düwürmek. Elbetde, siziň hem agyz birikdirip, emire, emeldarlara garşy göreşmegiňiz gerek (“Sowet edebiýaty”). Şonun üçin-de köpläp, agyz birikdirip, bu işiň hötdesinden gelmegimiz gerek (B. Seýtäkow).

Agyzda aş gatyklamak — bolsady ekmek, göwün ýüwürtmek, hemme zatdan başyň çykýan ýaly öwürmek, dilde hemme zady aňsat etmek. Bu gyzyň ýesersirän bolup, agzynda aş gatyklaýşyna seretsene (“Sowet edebiýaty”). Ýow gidenson, agzynda aş gatyklar. Gepine hä beren bar öýdüp çaklar (Ýa. Pirgulyýew).

Agyzda bolmak — il arasynda gürrüňiň edilip durmak, adyň agzalyp durmak, adyň çykmak. Aýakda bolandan, agyzda bol (“Nakyllar we atalar sözi”).

Agyzdan-agza geçmek — ýuwaş-ýuwaşdan köpçülige mälim bolmak, il arasyna ýaýramak.— Gyzyllar — diýen ses gürlük dek agyzdan-agza geçip, ýürek joşdurdy (“Sowet edebiýaty”). Annagulynyň bu jaýynyň taryhy agyzdan agza geçip, oba ýaýrady (A. Durdyýew).

Agyzdan düşürmezlik — zol-zol gaýtalap durmak, elmydama agzamak; mydama öwgi, alkyş bilen ýatlap ýörmek. “Eli aýagy dert görmesin, Berdi jan” diýip agzyndan düşürenok (H. Derýaýew). Mydama “Bir oglum bar, gowy oglum bar” diýip, pahyr agzyndan düşürmezdi (B. Seýtäkow).

Agzyndan kesmek — elinden almak, alyp peýdalanmak. Bir topar neresse çaganyň yrsgyny agzyndan kesip, olaryň göz dikip oturan bir döwüm çöreklerini ellerinden alyp gaýtdyňyz (“Edebiýat we sungat”).

Agyzdan sypdyrmak — aýtmasyz gürrüňi aýdyp göýbermek, syr açmak, syr bildirmek. Ol şu gürrüňiň agyzdan sypdyranyna puşman edýän ýaly edip, aşaky dodagyny çeynemäge durdy (T. Taganow).—Bilipsiň eje! Bilipsiň! — diýip, Hangeldi birden agzyndan sypdyranyny duýman galdy (“Sowet edebiýaty”).

Agyz deňemek (deneşdirmek) — deň sanaşmak, sene-mene edişmek, dawalaşmak. Seniň ýaly näkes, binamyslar bilen agzymy deneşdirip oturmaga hem men namys edýäriň! — diýip, Ýelli hemle urdy (A. Gowşudow).

Agyz dolduryp aýtmak — öwnüp gürlmek; bolşundan ulaldyp gürrüň etmek.—Hawa, ýazyjy diýip, agyz dopduryp aýdar ýaly iş etmesegem, garaz, metbugat bilen iş salyşýas-da (T. Taganow). Agyz dolduryp aýdar ýaly, Obamynda baýam ýokdur (B. Kerbabaýew).

Agyz suwarmak — iýesiň gelip, emenip ýuwdunmak, gultunmak. Işek goýnuň terje eti kimiň agzyny suwartmaýar (B. Kerbabaýew).

Agyz uluňyny (ülňüni) aňmak — biriniň edýän pikirini bilmek. Bize nama aýdyp ber hany, agyz uluňyň aňaly.— How, tentek ýigit, aşyk magşugyny görende... agyz uluňyny duýup gelýändir (“Görogly”).

Agyz urmak — 1. Neşebentlige arakhorluga başlamak. Ine, şonda şol deýýusa agyz urdum. Tegelek üç ýyllap çekdim. Şoňa agyz urmagyma sebäbem aýalsyzlykdan boldy (A. Gurban). 2.

Gerekmejek, bolmajak zadyň başyny agyrtmak; ýerliksiz gürrüň etmek.—Eje, sen nähili sözlere agyz urýarsyn?! (“Sowet edebiýaty”).

Agyz ýaglamak — bolsady etmek, amala aşmajak arzuwlary etmek, göwün ýüwürtmek. Patarraky sözden agyzlaryň ýaglar (Mollamurt).

Agyz (dil) ýarmak — söz açmak, gepläp başlamak, göwnüňe düwen zadyňy aýtmak. Artygyň bugdaý içindäki başyndan geçen oýlar ýadyna düşüp, agzyny ýarmaga dili barmady (B. Kerbabaýew).

Agyran ýeriňi tutmak — öz günüňe aglamak, gören görgiňi, horlugyňy, jebir-jepaňy ýatlamak. Adamlar her haýsy öz agyrýan ýerini tutup, Gulmanyň eden zulumyndan zeýrenişerdiler (A. Gowşudow). **Agyr degmek** — erbet täsir etmek, örän gynandyrmak (gürrüň, söz, waka we ş. m. hakda).

Agyr ýüzli — 1. Ýüzi salyk, gaharly, hyrsyz. 2. Geplemezek, dymma. tutuk.

Adam başy daşdan gaty — adamzat hemme kynçylygy başdan geçirip bilýär, çydamly. Adamyň başy daşdan gaty diýleni. Bizniň görmedigimiz gördedir (“Edebiýat we sungat”).

Adam bolmak—1. Kemala gelmek, ýetişmek, ulalmak. Aýak üstüne galyp, adam bolup, her bir zada kemsiz düşünip duran çagynda öz erkiňe, etjek işiňe goýulmazlykdan bir ýaman zat barmyka?.. (B. Kerbabaýew). 2. Sana goşulmak, akyllanmak. Siz zor, zora zor diýmeli, siz adam boljak (T. Esenowa). Okaýanlar adam bolýarlar (N. Saryhanow). Men-ä, dogrusy, şu oturan ýurdumyz çäge däl-de, gür tokaý diýseler, belki, ynanaryň, emma Hydyr adam boldy diýseler — şübhelenerin (B. Kerbabaýew).

Adam sanyna girmek (goşulmak) — at-abraýa eýe bolmak, terbiýelenip ýetişmek. Sen ýaňy adam sanyna girdiň (B. Kerbabaýew). Menem adam sanyna goşuldym (T. Taganow).

Adam etmek — ekläp-saklamak, kemala getirmek, ile goşmak, terbiýelemek. Men olary adam etdim, indi öz islegime göre il sanyna-da bir goşaýyn, ondan soň keypleri kellelerinde (“Sowet edebiýaty”).

Ada çapmak — şöhrata kowalaşmak, şöhratparazlyk etmek. Kimseler ada çapar, Kimse aýybyny ýapar (“Çemen”).

Ady arşa çykamak — abraýy, şöhraty artmak, işde üstünlik gazanyp, şöhrata eýe bolmak. Ady arşa çykan akademik (B. Seýtäkow).

Ady ýitmek — ýatdan çykarylmalık, ýitip gitmek, unudylmak. Ady guramyslaryň atlary ýiter (H. Derýaýew). Indi weli ýerdöleleň, gara öýleriň ady ýitdi (A. Baýmyradow).

Adyna aşna (aşyk) bolmak — özüni görmän, daşyndan gowy görmek, gaýybana halamak, görmän aşyk bolmak.— Köp ýyllardan bäri adyňyza aşnadyk (“Görogly”).

Adyny garalamak — şyltak atmak, abraýyny gaçyrmak, ile masgara etmek. Merdan oğly Allanyň maşgalasynyň päk adyny garalapsyň! (G. Muhtarow).

Adyny (abraýyny) ýere salmak — biabraý etmek, masgaralamak.— Göroglynyň ýigitleri adymyz bar, ol bu adymyzy ýere salýar — diýdi (“Görogly”).

Adyny tutmazlyk — gürrüňini etmäge mynasyp bilmezlik, ýigrenç bilen garamaklyk; agzamazlyk, ýatlamazlyk.— Eje, meň ýanymda şoň adyny tutma! (R. Allanazarow).

Ajala howlukmak (el bulamak) — hatarly işe baş goşmak, janyňy howp astyna salmak, öz-özüni ölüme itelemek, yerliksiz batyrsyramak. Ýa ol özüniň ajalyňa howlugyp ýörmüka? (N. Saryhanow). Meniň bilşime görä, ol ajalyňa howlugýan bolsa gerek (D. Agamämmedow). Sen öz ajalyňa el bulaýarsyň! (B. Kerbabaýew).

Ajal atyna münmek — tabyda münmek, ölmek. “Ýar-ýar” diýip, münüp ajal atyna, Jynazasyn okan ýere ýetişdim (“Şasenem — Garyp”).

Ajal donuny biçmek — ýok etmek, gümini çekmek, öldürmek. Ajal donun biçip baýlara-hana, Ýer, suw alyp berjekmişin daýhana (Ata Atajanow).

Ajal donuny geýmek — aradan çykamak, wepat bolmak, ölmek. Neberesi sessiz galyp işine, Ol Lýudwig ajal donuny geýdi (A. S. Puşkin).

Ajal ýetmek — ýaşaýyş möwriti gutarmak, öler wagty gelmek. Ajal ýeter, adam duýmaz, Döwran geçer, ömür köýmez (Magtymguly). Ajal ýetmän kişi ölmez (Magrupy).

Ajal jamyn (meýin) içmek — aradan çykamak, ölmek. Balyk ýyl mazarda tutdy mekanyn. Juma günü içdi ajaldan jamyn (Dosmämmet). Ajal meýin içdi — diýgil (Andalyp).

Ajal ýakaňdan tutmak — ajalyň ýetmek, başyňa ölüm düşmek, ölüme sezewar bolmak. Ajal ýakaň tutar bir gün, batyrlar (Magtymguly). Ajal gelip tutar ýakaňdan bilgin, Baş günlükdir göwün ýykanyň galar (Baýly şahyr).

Ajy diliňi ýetirmek — birini duzlamak, aýyňy pürkmek, diýmesiz gepi diýmek, gyjytly-kinaýaly gürlmek. Babahan arçyn Artyga ajy dilini hem ýetirdi (B. Kerbabaýew).

Ajyňy pürkmek (dökmek) — biriniň ýüzüni almak, söz bilen dалаmak, gyýgyňy pürkmek; sögmek, gargamak, gaharlanmak. Nöker ýene ajysyny pürkmekçi boldy. Gelen çagy Näzigiň ol ýanyna, Ajysyny pürkdi, sygman donuna (B. Kerbabaýew). Ýüzüni aşak salyp, ajysyny dökjek boldy (G. Kulyýew).

Ajy (agyr) söz — ýakymсыz, namysyňa degýän söz, ýokuş söz, ýakmaz söz, sögünç. Asla adamzada ajy söz urma, Pahyra, misgine delalat ýagşy (Magtymguly). Andrýuşa, sen öz öýünde myhmana şeýle ajy söz aýtmaga utanaňokmy? (B. Kerbabaýew).

Ajy habar — ölüm-ýitim, howp we ş. m. bilen baglanyşykly habar; şum habar. Men size aýylganç ajy bir habary mälim etmäge mejbur boldum (B. Kerbabaýew).

Azabyň garnyňa galmak — peýda görmezlik, azabyň köýmek; netijesiz, şowsuz bolmak. Men baý bolmakdan belli-külli geçdim, eden azabym garnyma galdy (B. Kerbabaýew).

Azasyny almak — bez etmek, gözünüň oduny almak, halys etmek, gorkuzmak.— Arçyn han! ...halys azamyzy hem aldyň. Halnazaryň agy köpelen gözleri yüzlerini aşak salşyp duran hukuksyzlaryň azasyny aldy (B. Kerbabaýew).

Azy ýarmak — köpi görmek, ençe şatyny görüp bişişmek, tejribäň artmak; dogumly, edenli bolup ýetişmek. Ajabyň äri Agaly-da Durdy ýaly azy ýaranyň biri bolman, on baş ýaşly ýetginjekdi (B. Kerbabaýew). Towugyna tok diýilmeýän Togta barha möwç alýardy, möwç aldygyça-da, azy ýarýardy (“Edebiýat we sungat”).

Aý bermek (aý berip oturmak) — tegelenip, döwre gurap oturmak. Märeke aý berdi, diňläp daşynda, Her zady öňünden görýän özümüz (“Sowet edebiýaty”). Uly ot başynda bir topar ýigit, Mesaýy gürlleşip, aý berip otyr (A. Atajanow).

Aý görjek ýaly seretmek (bakmak) — siňe-siňe seretmek, siňe seredip garanjaklamak. Ol ornundan gozgananyňy hem aňman, telefon trubkasyna, başlygynyň agzyna aý gärbek ýaly seretdi (B. Kerbabaýew). Hojamuhammet arslan aý görjek ýaly asmana bakyp durşuna çalaja ýylgyrdy (B. Seýtäkow).

Aýy-güni dolmak — 1. Çaga dogar wagty bolmak, dokuz aý on gün dolmak.— Aýu, Hyrtan, biziň gelnimiziň aýy-güni bireýýäm doldy (N. Pomma). Padymanyň aýaly göwreli bolup, aýy-güni dolup, dogurmakçy boldy (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Öler wagty ýakynlamak. Bagşy ol söze darykmady: — Sopy aga, seniň aýyň-günüň dolupdyr... (B. Kerbabaýew).

Aýdym edinmek — zol-zol agzamak, agzyňdan düşürmezlik, heň edinmek. “...Gitjek-gitjek diýip, çöli aýdym edinibem, indi jana dert bolup ýörsüň diýseler, nähili bolar?” diýip, Pälwan içini gepledýärdi (N. Baýram).

Aýlandyrylyp goýberilen ýaly — hiç zadyň ugruny bilmeýän, gepi-sözi, hereketi ugursyz bolan, pekge, saňsar. Gepiň-gürrüniň-de aýlandyrylyp goýberileniň gepi-sözi ýaly (B. Seýtäkow).

Aýnada gören ýaly — aýykdan-aýyk, ikuşsyz, mese-mälim, gümürtiksiz. Men şony edil aýnada gören ýaly bilýärim (N. Saryhanow).

Aýna ýaly — örän arassa, päkize; ýalpyldap duran, ýylmanak. Ol jaýyň içi aýna ýalydy. Asmanyň ýüzi aýna ýalydy.

Aýralyk dagy (ody, tygy) — ýurduňdan, il-günüňden, biri-birinden jyda düşüp, çekilýän azap, görülýän horluk, aýralyk derdi. Ýüregine saldyň aýralyk ody (“Çemen”). Aýralyk oduna ýandy bu janym (Andalyp). Aýralygyň tygy bagrymdan öter (Magrupy).

Aýy dostluga — hantamaçylyk gatnaşygy, bolgusyz zada esaslanýan dostluk, ýüzleý dostluk. Şeýle aýy dostlugaňyz, gör, çekerkä näçe ýyl (N. Pomma).

Aýyň bölegi ýaly — örän owadan, görmegeý. Onuň aýyň bölegi ýaly ýüzüni, nogta gara saçlaryny, geýimlerini tozan basypdy (“Sowet edebiýaty”).

Ak girse-de, aň girmedik — ýaşyna görä paýhasly bolmadyk, ýaşy bir çene barsa-da, akyl gelmedik, samsyk. Saňa ak girse-de, aň

girmedik diýerler! — diýip, asylgy duran paltosyna tarap ýöneldi (“Bahar buşlukçysy”). Ak girse-de, aň girmedik Annaorazyň goňşulary bilen (diňe Myrat aga bilen däl) oňşuksyzlygynyň dabarasy dag aşýar (“Edebiýat we sungat”).

Ak guş bolmak — özüni bigünä saýmak, özüni aklamak, günäni öz başyňdan sowmak. ...Ähli günäni öz başyňdan sowýar-da, akja guş bolup oturyberýär (“Edebiýat we sungat”).

Akdan-garadan gaýtmazlyk — her hili işe baş goşmaklyk, hiç zatdan gaýtmazlyk. “...Ýok, agam gaýtmaz akdan-garadan, Rugsat almaly hem edaradan”. Garageýimler akdan-garadan gaýdýan dälirler (B. Seýtäkow).

Ak diýeni ak, gara diýeni gara bolmak — gepi-sözi geçmek, diýeni ýerde galmazlyk, hökümi ýöremek. Polkownik aga arkaňyzda durka, siziň ak diýeniňiz ak, gara diýeniňiz gara bolar! (B. Kerbabaýew).

Ak düýäni gördüňmi? — **göremok** — bilemok müň belany başdan sowar, hiç zat bilemok, hiç zatdan habarym ýok gören zadym ýok. Bardygeldi ertir soralaýsa hem “biz-ä ýatan ekenik, asyl ýangyndan, beýlekiden habarymyz hem bolmandyr” diýmeli, “ak düýäni gördüňmi? — göremok”, wessalam (A. Gowşudow).

Ak ýol arzuw etmek (islemek) — şowlulyk, üstünlik arzuw etmek. Saňa ak ýol arzuw edip indi men, Salam bilen tamamlayan bendi men (M. Seýidow). Sen bize ak ýol arzuw etseň, at çapyşykda ýeniş gazanjagymyz ikuşsyzdyr (T. Esenowa).

Aklyk almak — sag bolsuna derek käýinç, igenç, teýeneli söz eşitmek.— Ozal degip näme aklyk aldyň? Ol seniň jogabyňy örän berk berer! — diýipdir (B. Kerbabaýew). Ýogsamam garyplardan aljak aklygyň şoldur (A. Durdyýew).

Ak pata almak — birinden ýoluň ak bolsun, işiň oňuna bolsun diýen alkyşy almak; halypadan başyňy çaramaga ygtyýar almak, biriniň şagirtliginden çykamak. Lenin eýýamyndan ak pata alan, Teşnelik jebrine badaklar salan (Ya. Pirgulyýew). Salaý jerçi şeýdip, ýaşynyň ahyrlarynda hakyky rewolýusionerden ak pata aldy (B. Seýtäkow).

Ak pata bermek — biriniň işiniň oň bolmagy, üstünlik gazanmagy üçin alkyş etmek, gowy

niýet bilen ak ýol arzuw etmek. ...Agaýunus bulara ýol bolsun aýdyp, ak pata berip ugratdy (“Görogly”). ...Käbäm enem, ak köňlün bilen ak pata bermegiňi haýyş edýäriň (H. Çaryýew).

Akyldan azaşmak (ýazmak) — dälil-telbe bolmak, dälilik hetdine ýetmek, dälirmek. Sen on ýaşly çaganyň göwnüne degip, akylyňdan azaşyp ýören-ä dälşiň! (P. Körpäýew). Ol akylyňdan azaşmagyň bäre ýanyňa baryp ýetipdi (B. Seýtäkow).

Akyly durlanmak — paýhaslanmak, pähimlenmek. Parasatlyk öwren, aklyňy durla, Müň dessany oka, bir gezek gürle. Bir çäýnek aýy çay içemsoň derläp, Bir tema taparyň aklymy durlap (B. Japarow).

Akyl käsesi dolmak — akyly goýalmak, uly adamlyga ýetişmek, doly kämilleşmek, düşüňjesi artmak, akyllanmak... Kyrkda akyl käsesi dolup-daşan ýaly, ellide aýgyr ýaly, togsanda başyna torba geýdirilen ýaly bolar (B. Kerbabaýew).

Akyly gelip-gitmeli — akyly kem, samsyk, alasamsyk. Wolostnoý aga, bu bir akyly gelip-gitmeli adamdyr (B. Kerbabaýew).

Akylyny (huşuny) almak — özüňe bendi etmek, maýyl etmek, erkini almak. Aklymy alyp serimden, Sähne kylmyşdyr meni. Alyp sen akly-huşumy, Şol pyýala göz biläni (Zelili).

Akylyňa aýlanmak — akylyňa gelmek, eden ýalňyşyňa düşünmek, paýhaslanmak. Maýsajyk diňe şondan soň öz akylyna aýlandy (B. Kerbabaýew). Belki, akylyna aýlanar, ýalňyşyna düşüner (B. Gulow).

Akylyň kesmek — paýhas etmek, akyl ýetirmek, mana düşünmek. Kesse aklyň bu jahanyň ýörişin, Ygtybar etmegil dünýä duruşyn (Magtymguly).

Akylyň öýi (öýjügi) — örän akylly, düşbi. Aý berekella, Annajemal! Sen özüň akylyň öýjügisiniň-le! (B. Kerbabaýew). ...Ol akylyň öýi, onuň ýüregi manyly sözleriň hazynasy (A. Gowşudow).

Akylyňy ýitirmek — ugursyz pikire gitmek, akmaklyk etmek, akylyňy aldyrmak.

Alan galaň (ýoluň) özüňki — elinden geleniňi aýama, bileninden galma. Ertir nirä habar berseňiz beriň, alan galaňyz özüňiziňki — diýdi (A. Gowşudow). Bar, kime aýtsan, şoňa aýt. Alan ýoluň özüňki (B. Kerbabaýew).

Alan galasy bolmazlyk — bitiren işi bolmazlyk, elinden iş gelmezlik, iş başarmazlyk. Adamyň zannýnda üşügi bolmasa, ýanyňa mahabatçy goşsaňam, onuň alan galasy bolmaz (“Edebiýat we sungat”). Aý, halypa, guranyň şu bolsa, alan galaň bolmaz (B. Kerbabaýew).

Alaryny bilse, allasyny garamaz — betnebislik etmek, nebsiňi şaglatmak, açgözlük etmek. Olar alyp bilseler, allasyny garamaýarlar (H. Derýaýew).

Ala tutmak — hemmäni bir gözde görmezlik, deň garamazlyk. Ol adamlary ala tutmajak bolup çalyşýar.

Alaçaly ýag ýaly — dostlukly aragatnaşykda bolan, äbe-jüýje, gepi alyşýan. Daýhanlar bilen edil alaçaly ýag ýaly garyşar ötägider — diýip, Durdy Myradow biziň gazet işgäridigimizi bilenden soň, ony öwüp başlady (N. Baýram).

Aldym-berdime salmak — agyr ýagdaýa salmak, aljyratmak, gyssamak. Aşyr Halnazaryň berýän azaplarynyň Artygy aldym-berdime salanyny bilýärdi (B. Kerbabaýew). Beýdip üstümize abanyp, aldym-berdime salyp durmaň ahyry (B. Pürliýew).

Aldyň alty şaýyňy! — aldyň gerek aklygyňy, almytyňy. Aldyň alty şaýyňy, Hezzet edip sen oňa (A. Kekilow). Hajat—(Gaharly onuň öňünden aýrylyp). Bar! Bar! Alarsyň alty şaýyňy! (“Sowet edebiýaty”).

Aldyrany bar ýaly — örän howlukmaç, gaty gyssanmaç. Edil şu wagt Salaý Jerçiniň dükanyna aldyrany bar ýaly bolup, bir ýasawul geldi (B. Seýtäkow). Az nagtdan soň Nury aldyrany bar ýaly bolup içerik girdi (“Edebiýat we sungat”).

Aldyryp ugramak — üstünden düşmek, kötek astyna almak, käýemek. “Sen aýal-gyzlar meselesine garşy» diýip, aldyryp ugraýarlar (B. Öwezow).

Al kakmak (çalmak) — arwah, jyn urmak: akylyňdan azaşmak, dälilik hetdine ýetmek. Maşat agaň dul heleýini, Al kakypmy, ýel çalyppmy. Biz-ä şoňa düşünmedik (K. Gurbanepesow). Gelniňi al kakypdyr (R. Allanazarow). Ýeri gyzym! Göz degdimi? Al kakydymy? (B. Soltannyýazow).

Alkymyňdan almak — diýenine puşman etdirmek, ýakasýndan tutmak, hereketine, aýdan sözüne garşylyk bildirmek, dalamak.

Eşidýärmiň?.. Saňa sala saljak biz, Eşitmeseň alkymyňdan aljak biz. Aşyr onuň alkymyndan aljaga döndi (B. Kerbabaýew).

Almytyňy almak — nädogry eden hereketiň üçin şowsuzlyga uçramak, hakyňy almak. Entek ogurlan hatlaryň üçin aljak almytyňy al... (A. Gowşudow). Ine, on-ýigrimi günlükde-de Nurymdan iň soňky almytymy aldym (“Edebiýat we sungat”).

Alna gelmek — geň gören zadyňa duçar bolmak, öz başyna düşmek. Andanlaň bir-bir alnyma geldi (“Edebiýat we sungat”). It alnyna gelen, gurt alnyna-da geler (“Nakyllar we atalar sözi”).

Alnyndan diremek — kömek, ýardam etmek, kömege ýetişmek, goltgy bermek. Ine, görşüň ýaly, meniň alnymdan dirän şu ýüpek fabrigi boldy (T. Taganow). Adybeg ýykylan-sürşen ýerimizde biziň alnymyzdan direýär (“Görogly”).

Alnyňa ak gün dogsun! — bagtyň açyk bolsun! Görjek günüň gowy bolsun! Bar, alnyňa ak gün dogsun! — diýip ýola saldy.

Alynyň aryny Ahmetden almak (çykarmak) — günäsizi köteklemek, gaharyňy başga bir zatdan ýa adamdan çykarmak, günäkäre derek başga birinden ar almak. Horlaýar ýol boýy, berýär azary, Ahmetden alynýar Alynyň ary (A. Kekilow). Alynyň aryny Ahmetden aldy, Çoluk pahyr rugsat-jogapsyz galdy (B. Seýtäkow).

Alnyň açyk bolsun — işiň şow alsyn, edeniň ugruna bolsun. Başyňyz dik bolsun, alnyňyz açyk. Gaýgydyr hasraty gormän siz baky (B. Hudaýnazarow). Alnyň açyk bolsun, ýoluň — oň bolsun! Tolkunňa göz dikýär Bahry-Hazarym (Ý. Pirgulyýew).

Alnyňy (maňlaýyňy) diremek — haraý, dalla gözläp bir ýere barmak, biriniň huzuryna barmak. Öz başymy çarap bilmän, size alnymy diredim.

Alnyňy hak açsyn! — işiň şowly bolsun, görjek günüň gowy bolsun. Bar, Röwşen jan, alnyňy hak açsyn... (“Görogly”).— Asýa, jan, alnyňy hak açsyn, Wolodýama we hemme obadaşlarymyza menden salam aýt!— diýdi (“Sowet edebiýaty”).

Al-petinden almak — eden hereketine, aýdan sözüne garşylyk bildirmek, ýüzüni almak, ýüzüne urlan ýaly etmek, jogap gaýtaryp

dalamak. Oguljan eje görme-görşe baranda, gudasy Göwher onuň al-petinden aldy (“Edebiýat ne sungat”), “Aý, goýa!” diýip, men onuň al-petinden aldym (A. Gurban).

Al salmak — aldaw toruny gurmak, çoçgara çolaşdyrmak, aldamak. Gargyş siňen köne adat ýa saňa-da al saldymy! (G. Gurbansähedow). “Al salyp ilata, milleti ezdiň”, Diýip, dogry jogap berýär Hindistan (Mollamurt).

Alçy mündürip, towha gopdurmak — başyňy-gözüni aýlamak, enterpelegini öwürmek, aldawa salmak, oýnamak. O diýdi, bu diýdi, garaz, alçy mündürip, towha gopdurdy.

Alyp götermek — bir hereketi, pikiri bileleşip goldamak. Atçaparyň başlan soragyny köpçülik alyp göterdi, sorag üstüne sorag ýagdy (“Sowet edebiýaty”). Onuň gülküsini beýlekiler hem alyp göterdiler (N. Pomma).

Alyp ýatmak — 1. Öz eňegiňi tutmak, ýürege düşmek, halys etmek, irizmek. Ýa walla, şu ýolbaşçylaram-a maşyn diýip, halys alyp ýatjaklar-aýt! (G. Seýitmadow). 2. Biriniň başyna ýetmek, agdarmak, ýykmak. “Ýa men olary alyp ýataryn, ýa olar meni” diýip, ykjam gadam urdy (B. Kerbabaýew).

Amana gelmek — boýun egmek, päliňden gaýtmak, düzelmek, ýuwaşamak. Namartlar mert görse, amana geler (Magtymguly), Jöwzaly Garagum gelip amana, Hyzmat edýär indi beýik Zamana (M. Seýidow).

Amanady tabşyrmak — aradan çykamak, wepat bolmak, ölmek. Beýdip ýatandan amanadyny tabşyryny gowy (S. Ataýew). Indi amanady tabşyraýmakdan başga alaç galan dälidir (B. Seýtäkow).

Aman diýdirmek — boýun egdirmek, dyza çökdürmek. Gitlerçi garakça diýdirdiň aman, Galmasyn Watanyň ary-armany (B. Kerbabaýew).

Aman dilemek — aýagyňa ýykylmak, boýun etmäge razy bolmak, ýalbarmak. Olar ýüzin ýatyp, döşi bilen süýsenekläp, Garýagdynyň aýagyndan ogşadylar, aman dilediler (H. Ysmaýyłow). Zähresi ýarylan ýaraly jellat Bary aman diläp, dyza çökdüler (R. Seýidow).

Aman-zamanyny bermezlik — wagt geçirmezlik, alymyny-salymyny bermezlik, maý bermezlik. Duşmanlara bermän aman-zamany, Bu gaýduwsyz bilen söweşde ýördüm (H.

Gurbanow). Ol haýsy bir işiň gyrasyndan barsa, edil ýowara baran ýaly, işiň aman-zamanyny bermezdi (A. Durdyýew).

Ant içip, awy ýalamak — 1. Janyň-teniň bilen ynandyrjak bolup çalyşmak, söz bermek, wada etmek. Goşa çagamdan bolaýyn, töhmet — diýip, Ata pyçakly ant içip, awy ýalady (B. Öwezow). Togta şäher milisiýasynda günäsin boýnuna alyp, indi şeýle biweç işi gaýtalamajakdygyna ant içip, awy ýalady (“Edebiýat we sungat”). 2. Jögülik edip ynandyrjak bolmak, synjyklyk etmek. Onuň ynanmagy üçin ant içip, awy ýalamadan hem gaýtmaýyn (B. Seýtäkow).

Aňkaň aşmak — garrap ýa-da agyr ýagdaýa düşüp huşuň gitmek, näme edip näme goýanyňy bilmezlik, aljyramak. Onuň aňkasy aşypdy, gäbi azyppy (B. Kerbabaýew). Oslagsyz habardan aňkasy aşan Ejesi-de aljyraňny halda dur (A. Atajanow). Aý, nätjek-dä, garrasaň aňkan aşyberýär (A. Soltanmyradow).

Aňk bolmak — haýran galmak, täsin galmak. Berdi aga onuň edýän manyly-manyly gürrüňlerine aňk bolup galdy (A. Durdyýew).

Aňryňa il gonmak — nahardan doýmak. Bolýanyňy, bolmaýanyňy aňryňa il gonandan soň bilersiň (B. Kerbabaýew).

Aňryň bärlik gelmek — 1. Ýüregiň bulanmak, gusjak bolmak. Erňegi gyzyly stakana seredeniňde, aňryň bärene gelyärdi (B. Seýtäkow). — Goranmasaň, siňegem agzyňa-burnuňa girip, aňryňy bärlik getirýär, keygim (P. Körpäýew). 2. Janyň ýanyp käýinmek, gaharlanmak. Ol günler ýadyma düşende, edil aňrym bärime gelyär (“Edebiýat we sungat”). Remezanyň aňrysy bärsine geldi, emma ol dişini gysdy (B. Seýtäkow).

Aňryň (içiň) eljuk diýmek — içiň gorulmak, ajykamak. Soranyň gowy, jogap bereris: biziň aňrymyz eljuk diýýär (B. Kerbabaýew).

Aňrysyndan bärisi ýakyn — gaty garry, öler wagty ýakynlaşan. — Indi meň aňrymdan bärim ýakyn, maňa gabyr garaşýar (N. Pomma).

Aňrysna geçmek — köpbilmişlik etmek, düşüniپ düşümediksirän bolmak. Bilip, aňry ýanyňa geçýändigini üçin, şura hökümetine zyýan bolsun diýip otlyny agdardy (N. Pomma).

Aňrysna ýetmek — derňäp, barlap anyklamak, doly göz ýetirip takykklamak. —

Çary, men bu zatlaryň aňrysna ýeterin (B. Seýtäkow). Arçyn, eýýäm men aňrysna ýetdim, şu obadan başga ýerden ogryny gözleme (A. Durdyýew).

Aňrysny çürüzziklemek — çäk goýmak, çäklendirmek. — Doýduk eje, bir diýip, iki diýip, aňrysny çürüzziklemegin! (B. Kerbabaýew).

Ara el düşmek — oňsuksyzlyk başlanmak, ara näsazlyk düşmek, tersleşmek. Aramyza el düşdi. Hol, size gatnaýan aýal baryp ýatan ýuwha bolsa nätjek (A. Gurban).

Arabaňy daşda tigrile — öz işiň bilen bol, azar berme, öz gününe goý. Abadan “arabaňy daşda tigrile” diýlen adam ýaly bolup, emeline çolaşyp, şowsuzlyga bulaşyp galýar (“Edebiýat we sungat”).

Ara bozmak — oňsuksyzlyk döretmek, agzala etmek, agyzlaryny alartmak, tersleşdirmek. Bolgusyz gepler bilen, Dost arasyn bozýarsyň! (“Daň şapagy”). Ol Gülnar ikimiziň aramyzy bozdy (A. Gurban).

Aradan gyl geçmezlik — ysnyşykly dost bolmak, ysnyşykly gatkaşykda bolmak. Oba Sowetiniň başlygy bilen-ä aramyzdan gylam geçenok (“Edebiýat we sungat”). Şondan bäri olar aralaryndan gyl geçmez dostlar (H. Garabaýew).

Aradan çykmak — wepat bolmak, ölmek, ýogalmak. Ol üç ýyla golaý mundan oň aradan çykdy (“Gunça”). Döwletiň inçikeselli aýaly-da şol ýylyň bahary aradan çykdy (B. Seýtäkow).

Ara düşmek — 1. Ylalaşdyrmak maksady bilen aralamak, ýaraşdyrmak, oňuşdyrmak. Ol märekäni böwsüp, ýaňky ýigidiň üstüne topuldy we onuň depesinden ýumrugyny inderjek bolanda, Çemen hem-de adamlar ara düşdüler (O. Gadamow). Emma olaryň aralaryna düşdüler, biraz köşeşdirdiler (B. Kerbabaýew). 2. Gürrüňi bölmek, bir gürrüňiň, işiň arasyna goşulmak. Şonuň üçin ol ara düşüp, gürrüňi başga ýana sowan eken (“Edebiýat we sungat”). Gürrüň şu ýere ýetende Ta-wus ara düşüp, Berdiýewe ýüzlendi (N. Pomma).

Arany aý dogan ýaly etmek — gümürtiklik goýmazlyk aýdyňlaşdyrmak, anyklaşdyrmak. Araň aý dogan ýaly bolandan soň, saňa başga näme gerek? (A. Gowşudow).

Arany açmak — 1. Uzaga gitmek, daşlaşmak, uzaklaşmak. 2. Gatnaşygy kesmek, aýrylyşmak.

Bibigözelden arany açanymy kem görmedim (“Edebiýat we sungat”). Arman, onuň ýöne maşgalasyndan arasyny açany galdy (B. Kerbabaýew).

Arany kesmek (üzme) — aragatnaşygy bes etmek, baryş-gelşi kesmek, dostlugy bozmak. Kakam pahyr aradan çykan soň, ejem bu syry aňladyda, Goçguly bilen aramy kesmegimi talap etdi (T. Taganow). Tokar bilen hem arany üsse, ol indi kim bilen dostlaşsyn (B. Kerbabaýew).

Ara sowamak (ara sowuklyk düşmek) — biri-biriňden göwnüň galmak, bir-biriňe ynamyň gaçmak, dostlukly gatnaşyk bozulmak. Eýsem, indi onuň bilen aramyzyň sowaşdygy boldumy? Seniň Sabyr bilen araňy sowatmak üçin däl-de, has ysnyşdyrmak üçin (B. Kerbabaýew).

Ara tow (döwün) düşmek — sözüň azaşmak, göwün galmak, agyz alarmak. Garagyz bilen ara tow düşmegi Goşa Gurbanowy uly inkişe goýdy (B. Öwezow). Rakyp duýsa bizi kylar aşgäre, Melamat köp bolar tow düşer ara (Mollanepes).

Ara çöp atmak — biderek gürrüň aýdyp, arany bozmak, agzalalyk döretmek, tersleşdirmek. Ara çöp atyp ýören şol bisyrat eken (T. Taganow). Onuň bar işi, ikimiz ýaly söýüşýänleriň arasyna çöp atyp ýörmek; (“Bahar buşlukçysy”).

Ara şeytan düşmek — sözüň azaşmak, gepiň-sözüň alyşmazlyk, tersleşmek. Çaky, siziň araňyza şeytan düşen bolara çemeli (B. Kerbabaýew). Iki adamyň arasyna şeytan düşüpdir (H. Derýaýew).

Arka aýlanmak — nesilden-nesile geçmek; köp wagt geçmek. Ondan bári, gör, näçe arka aýlanypdy (B. Seýtäkow).

Arka atmak — 1. Işläp gutarmak, ýerine ýetirip bolmak, dynmak. Eger ol ugruny tapyp, Magtymguly şahyry yryp bilänse, bu işiň uly bölegini arka atdygy hasap edip biljekdi (“Edebiýat we sungat”). 2. Owarram etmek, näme bolsaň şol bol etmek. Ýañrap otыр, keýpi ýeten, Namys-aryn arka atan (“Edebiýat we sungat”). Dini arkasyna atdy Meňli han (Mollamurt).

Arka bermek — 1. Ýan bermek, gowşamak, haýallamak. Goç ýigit söweşe, serinden geçer, Gorkak gaçar arka bermek biläni (Baýly şahyr). 2. Goldaw gözlemek, hossar aňtamak. Kime arka berjegini bilmek kyn (B. Seýtäkow).

Arka durmak — tarapyny çalmak, biriniň bähbidini goramak, goldamak. Ähli adam seniň arkaňda durar, Iş edende şeýle etgin hemişe (B. Seýtäkow). ...Bizem seniň arkaňda dürärys (“Edebiýat we sungat”).

Arka ýel çalmak — birneme asudalyk aralaşmak, aladadan boşaşmak. Meretdurdy geleli bári arkama ýel çalan ýaly bolaýdy (H. Garabaýew). Indi ýygymdanam dyndarsa, arkamyza ýel çalyp, depäimiz göge ýetjek (B. Öwezow).

Arkaly-döşli bolmak — hossar tapynmak; durmuş gurmak. Balam, aýybam bolsa aýdaýyn — men ýekesiräp ugradym: bir ýürekdeş syrdaş gabat gelse, meniňem ile goşulyp, arkaly-döşli bolaýmak hyýalym yokdanam dälidi (“Edebiýat we sungat”).

Arkan gaýyşmak — öz eňeğiňe tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolmak, ýakasy gaýyşly bolmak, kesirlik etmek. Badam aga bolsa barha arkan gaýyşdy (B. Öwezow). Indi arkan gaýşyp durma-da razyçylyk beräý (T. Taganow). Ýaşuly bolsa arkan gaýyşýardy. Ýöne myhman ýeň berer ýaly dälidi (“Edebiýat we sungat”).

Arkasy barlyk — ýeke dällik, hossara, goldawa daýanmaklyk. Ol şeýle arkasy barka, bir adam özüne batyrynyp biler oý etmedi (B. Kerbabaýew). Eý, aýdylpdyr zyýany yok, goý, biziň-de ýöne däldigimizi, biziň-de arkamyzyň bardygyny bilsin (B. Seýtäkow).

Arkasyny tutmak (çalmak) — tarapyny çalmak, hossar çykmak, goldamak, makullamak. Onuň arkasyny tutjak, oňa göwünlik berip biljek diňe Körpe bardy (T. Taganow). Aýallaryň biri Ogulnuruň arkasyny tutdy (R. Allazarow). Mätşerip eke aýalynyň ýanynda bu iki adamyň arkasyny çaldy (B. Seýtäkow).

Arpa ekip, bugdaý orjak bolmak — nebsewürlik edip, bolmajak, ýerliksiz işi etjek bolmak, çendenaşa uly tama etmek; nebsiňi şaglatmak—...Sen kelebiň ujuny ýitiripsiň. Sen arpa ekip, bugdaý orjak bolupsyň (“Sowet edebiýaty”).

Arrygyňy gynamak — bir zadyň ugrunda heläk bolmak, biderek azap çekmek, emgenmek. Atabaý, sen meniň sesimi erkläp bilmersiň, onuň üçin arrygyňy gynama! (B. Kerbabaýew). Arrygyňy gynama saklap daşymy. Sensizem çararyň özüm başymy (A. Kekilow). Sen

arraygyny gynama, özümüz kömek ederis, gyzym ("Bahar buşlukçysy").

Arşa (asmana) çykarmak — hetdenaşa öwmek, taryplamak, dabaralandyrmak, götergilemek.— A gyz, sen ony arşa çykaraýdyň-la! (B. Kerbabaýew). Niredendir haşlap gelen Garajaýew brigadasyny taryplap, arşa çykarmaga girişdi (A. Nazarow).

Arynyň öýjügi gorjamak — belany başyňa satyn almak, öjükdirmek. Onuň beýle diýmegi arynyň öýjügi gorjалан ýaly boldy (N. Saryhanow). Ýokdy bosup gelen milletiň çeni. Diýersiň öýjügi gorjалан ary (A. Atajanow).

Asman paýyňy çek! — eliňden geleniňi aýama, bildigiňden galma. Eliňde bolsa, asman paýyny aşak çekeý (D. Agamämmedow).

Asmandan asmak — *ser.* Arşa (asmana) çykarmak. Gör ony götergiläýişlerini, edil asmandan asaýjak bolýarlar (T. Taganow). Has beter hem Topazburun bilen möjek özüni öwüp, asmandan asdy (N. Pomma).

Atam döwri — uzak geçmiş, gadym eýýam. Emma gül yüzüne tutulan perde, Habar berdi atalaryň döwründen (M. Seýidow). Ol atam döwründen galan körügi işledip ugrady.

Atamyň öljeğini bilsem, duza satardym — öňünden bilen bolsam, beýle etmezdim.

Atasyny ýakmak (ýandyrmak) — hötdesinden gelmek, artykmajy bilen ýerine ýetirmek, oňarmak, başarmak. Başarmanmy, edil atasyny ýakaryn (D. Agamämmedow). Bizden bitjek bolsa, edil şu minutyň özünde atasyny ýandyraýmarysmy? (B. Gulow).

Atasy ölen ýaly — gaýgyly, gamgyn, ünjüli (adam barýada). Indi ençe gündür, atasy ölen ýaly, ile gatyşman gezip ýör.

Ata çykamak — söweşe şaýlanmak, göreş ýoluna düşmek. Ýarag alyp, ata çykyp, aňly bolsa her ýoldan, Berimli, pähimli hany gerekdir (Mätäji). Indi menem şolar ýaly ata çykyp, obadan gaçgak bolaýynmy? (D. Durdyýew).

At gazanmak — şöhrata, uly abraýa eýe bolmak.

At gaýtarym meýdan (ýer) — 1. At çapyşgy geçirilýän aralyk, at çapym aralyk. ...Iki çopan tirkeşip, tokaýyň ortasyndaky at gaýtarym meýdanyň gyrasynda baryp oturdylar (A. Durdyýew). Tamyň gündogaryndaky at

gantarym meýdanda hem baş-altý adam toýa gelenleriň ulaglary üçin gazyk kakýardy (B. Sentäkow). 2. Ep-esli ýer, ep-esli aralyk. At gaýtarym ýere düşýär, Zyňyan gumly kesekleri (A. Atajanow).

At goýmak (salmak) — çapyp, ýortup gitmek, dazanaklap howlukmaç gitmek, okdurylmak. Görogly bolsa ýigitlerine habar bermek üçin oba at goýdy ("Görogly"). Şol günün özünde göni ýazyjylar soýuzyna at goýdy ("Geliň gülşeliň"). Solmaz eje ýeňin çermäp, At salyp ýör her tarapa (K. Gurbannepesow).

At dakmak — göwnüýetmezlik etmek, kemsitmek. Gezer döşüne kakar. Özelere at dakar (G. Horramow). Gidenimizden soň näme at daksan dakyber (B. Gulow). "Erni suwly, sölpä" diýip at dakyp kötekleyärdiler (A. Gowşudow).

At ýitirmek — ysnat getirmek, abraý gaçyrmak, il masgarasy bolmak.— Aslynda enesi kemally bolmadygyň gyzy şeýle at ýitiren bolar (A. Gowşudow). Sen bip at ýitiren bolduň, diýlenine-aýdylanyna gulak salman, gör, nähili derejä ýetdiň. Ol görgüsi ýaman çykyp gitmäge uwunsa-da, at ýitirenlik etmäge wyždan ýol bermedi ("Edebiýat we sungat").

At oýnatmak — mönsürän, bilmediksirän bolmak, köpbilmişlik etmek, birini oýnjak bolmak.— At oýnatma, şahyr — diýip, Muhammethasan han gürriňiň soňuny oýna ýazdyran boldy ("Edebiýat we sungat"). Ol öz baýarynyň at oýnadýanyny onuň görejiňiň agyp-dönüşünden aňlady (B. Kerbabaýew). Etjegiňi edip, ýene at oýnadýaňmy? (B. Kerbabaýew).

At tezegini guratmazlyk — köp gatnap ýürege düşmek, irginsiz baryp durmak. Gudaçylyga gelýänler at tezegini guradanoklar (B. Kerbabaýew). Otüki Kelewler diýseň, at tezegini guratman, sözaýdyjy iberip durlar (T. Taganow).

Atyň gulagy ýaly — bary bir, tapawudy, parhy ýok, Ýa-ha operasiýa ediň, ýa-da öýümize goýberiň! Maňa ikisem atyň gulagy ýaly ("Edebiýat we sungat"). Meniň üçin şol şertleriniň üçüsem atyň gulagy ýaly (H. Derýaýew).

Atyň ýeke çapmak — öz eňeğine tutmak, ile gulak asmazlyk, özbaşyňa hokga çykarmak, köpçüligiň tersine gitmek, özbaşdaklyk etmek. ...Mommy diýen adamyň atyny ýeke

çapýandygyny awtor aýdýar (“Edebiýat we sungat”). Şamyrat aga, senem atyňy ýeke çapyp oturma-da, il ugruna bolaýsana! (“Edebiýat we sungat”). Baýlyk bolsa käbiri, Ýeke çapýar atyny (G. Horramow).

Aç eşege ýük — gabarasy uly, agyr. Seniň bu ädigiň aç eşege ýük-le.

Aşagyňa suw giden ýaly bolmak — ynjalýgy gaçmak, özüni aýyply saýmak, gowşamak, haýallamak. ...Ol gaýtarma saklaýanlaryň sözlerini mysal getirip ugrady welin, Baýhanyň aşagyna suw giden ýaly boldy (B. Öwezow).— Erbet bolup dagy edip, asyl aşagymyza suw giden ýaly bolduk (“Geliň gülşeliň”).

Aşagyňa telpek oklamak — wejera etmek, masgaralamak.— Han yzyna it salyp kowar, nökerleri aşagyna telpek oklar (N. Saryhanow).

Aşa düşmek — 1. Gereginden artyk iýmek, hetdenaşa köp iýmek, köp iýip syrkawlamak.— Mysal şol, eger... doýur diýilse, aş düşürmeli (“Görogly”). Aşa düşen göle ýaly gymyldanogam! (“Geliň gülşeliň”). 2. Halys bolmak, bez bolmak, irmek, ýadamak. Birnäçe adamlar bu ýagyşdan doýup, halys aş düşdüler (A. Gowşudow).

Aş saýlamak — göwrede çaga galmagy zerarly agzy bimaza bolmak, göwreliligiň başlangyjynda belli bir iýmiti küýsemek, iýmiti seljermek.—Men şu günler aş saýlaýan, şol göläniň etini iýesim gelýär (“Türkmen halk ertekileri”).

Aşygy alçy gopmak (oturmak) — edeni ugruna bolmak, bagty getirmek, işi oň bolmak, günü gelmek. Aşyr han, adama dost hem, garyndaş hem aşygy alçy oturan wagtynda tapylýandyr (B. Kerbabaýew). Alçy gopdy aşygyň hem kenegi, Goly uzadylan käsäni tutdy (A. Atajanow).

Aşyna awy gatmak (goşmak, garmak) — biriniň gününü bulamak, parahat durmuşyny bozmak, jebir-sütem etmek. Pelek awy goşup içdigim aş, Täze bagly alma-nardan aýyrды (“Şasenem—Garyp”). Siz, Bekmyrat baýyň islegi boýunça mün adamyň aşyna awy gatyp, takdyryny terse ýazmany eşiğiň gerşine syh basança-da görmeýärsiňiz (H. Derýaýew). Aşymyza awy gatyp, Dulumyzy ýalan uruş (A. Baýmyradow).

Aýaga ýapyşan palçykça görmezlik — adam saýmazlyk, adam hasap etmezlik, äsgermezlik. Ol ýönekeý işini aýaga ýapyşan palçykça-da görenok!.. (G. Seýitmäadow).

Aýagy agyr (agralmak) — 1. Göwreli, ikigat. Ejemem ejem welin, gep Ýazgülde-le. Onuň aýagy agyr (N. Pomma). Şeýle agyr günde hasratly çagy, Düýpli agralypdyr ýene aýagy (A. Kekilow). 2. Aýagy düşmeýän; baran ýerinde şowsuzlyk bolýan.— Bitäýmeli iş hem wagtynda bolman dur, täze başlygyň aýagy agyr boldy öýdýän.

Aýagy baglanmak — 1. Biri ýa-da bir zat sebäpli etjek işiňi edip bilmezlik, mümkinçilik bolmazlyk; öz agtyklaryny öýüne getirip, onuň aýagy baglandy, awçy dag sökmesini goýdy (B. Soltannyazow). Men kesel aýalym bilen üç çagamy yzma tirkäp, nirä gaçyp gideýin? Meniň aýagym bagly (B. Seýtäkow). 2. Öýli-işikli bolmak, öýlenmek. Uly oglumyzyňam indi aýagy baglanandyr.

Aýagy bişen ýaly — bir ýerde ynjalýk tapmaýan, bip ýerde durup bilmeýän, zowzanaklap ýörýän. Ol aýagy bişen ýaly bir ýerde durup bilmedi (A. Durdyýew). Ol içerde oturman, daşarda durman, aýagy bişen ýaly zowzuldap gezdi (B. Kerbabaýew). Emma aýagy bişen ýaly, bir ýerde durup ynjalýk tapmady.

Aýagy goşulmak — özüni ýitirmek, aýagyny ädip bilmezlik, aljyramak. Ädilmedi, aýaklary goşuldy, Ynanjyň, umydyň düwni çöşüldi. Käbiri özüni ýitirip, aýagy goşuldy, ýykyldy, süýrendi (B. Kerbabaýew).

Aýagy düşmek — baran ýerinde şowlulyk bolmak, işi ugruna bolmak, rowaçlanmak. Saňsar baba üçin şu gyzyň aýagy düşdi... (“Görogly”), Goňşyňyz gutly bolsun, düşsün gelniň aýagy. Çagy Ahal ilinden tilki, garadamagy (“Merjen däneler”).

Aýagy düşümlisi bolsun! — gelin toýunda “gelen gelin haýyr getirsin, döwletniň artsyn” diýlip aýdylýan gutlag.—Tüweleme, aýagy düşümlisi bolsun, aýyň bir bölegi ýaly gelin ekeni — diýdi (H. Derýaýew).—Bolubilýär, kemi ýok. Aýagy düşümlisi bolsun! (O. Gadamow).

Aýagy ýere degmezlik (ilmezlik) — ökjesi ýeňlemek, begenmek, guwanmak.— Ýeri, Şirin

eje! Haýyr bola, aýagyň ýere degmeýär-le? (“Sowet edebiýaty”). Saparmyradyň begençden ýaña aýagy ýere degmeýärdi (B. Seýtäkow).

Aýagy ýer tutmak — 1. Bir ýerde ýerlemek, mekan tutmak ornaşmak. Ýaňy bir aýagymyz ýer tutup, arkaýyn ýaşap başladykmykak diýdigem welin, içigar galmyş uruş başlandy (A. Gurban). Daşdan, gelenler saňa söýenmeseler — aýaklary aňsat ýer tutmaz (B. Kerbabaýew). 2. Maddy ýagdaýy gowulanmak, gurplanmak. Eziz öz ýanyndan “Jüneyit han matadan pul çykarsa, aýagym ýer tutandan soň, men halydan çykaryn” diýen karara geldi. “Onuň sähel aýagy ýer tutsa, belki bize-de dalaş eder” diýen hem tapyldy. Aýagym ýer tutýança, men olardan peýdalanaryn (B. Kerbabaýew).

Aýagyna ýykylymak — kömek islemek, haraý gözlemek, ýalbarmak, ýallaklamak. Bu wagt ol “maňa rehim ediň” diýip, serdaryň aýagyna ýykylmaga-da taýýardy (T. Taganow). Şäher halky aýagymyza ýykylyp boýun syndylar (H. Çaryýew). Biz aýagyna ýykylyp, şunça ýalbardyk, gepimize gulak salan bolmady (G. Kulyýew).

Aýagyndan asylyşmak (asylmak) — görüplik, görübilmezçilik etmek, öňüne çöp germemek, päsgel bermek. Hiç zat islemeýän bolsaň, näme hemme ýerde meniň aýagymdan asylyşyp ýörsüň (T. Taganow). Şeýdibem brigadanyň aýagyndan asylýaň (R. Allanazarow).

Aýagyny baglamak — öýli-işikli etmek, gelin alyp bermek, öýermek. Muny öýlendirip, aýagyny baglamasak, işiň ula gitmegi mümkin (G. Seýitmäadow). ...Indi Hoşgeldiniň aýagyny baglaýmasaň, muny saklap bilmersiň (A. Gowşudow).

Aýagyny gyşyk basmak — biwepalyk etmek, kada sygmaýan iş etmek, özüni gowy alyp barmazlyk. Men-ä onuň aýagyny gyşyk basanyny göreň. Bu ýerde aýagyň basmarsyň gyşyk (B. Seýtäkow).

Aýagyny ýerden üzmezlik — ýalan sözlemeçlik, nädogry gürrüň etmezlik. Ýalan sözleseň hem aýagyňy ýerden üzme (“Nakyllar we atalar sözi”).

Aýagynyň asty (aşagy) gorp atmak — güýçden gaçyp başlamak, durmuşy çagşap başlamak. ...Göwnüme bolmasa, onuň hem aýagynyň asty gorp atýan ýaly, şu gün ýa erte o-

da güpürdär. Jüneyit hanyň aýagynyň aşagy gorp atyp başlapdy (B. Kerbabaýew).

Aýagynyň aşagyny köwmek — biriniň garşysyna iş görmek, ýer astyndan gowşak tarapyňy aňtamak, ýok etmäniň kül-küline düşmek. Gelen gününden aýagynyň aşagyny köwe-köwe, ynha, ilkä öz başymy iýdi (B. Öwezow). Köşgüň syýasy hem-de ykdysady erkini ele almak üçin, ilkibada Seýit-Isfendiýaryň aýagynyň aşagyny köwmelidi (B. Seýtäkow).

Aýagyňy depip durmak — öz eňegiňe tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolup çalyşmak. Onuň özi diýen etmän, aýagyny depip dursa men nädeýin. Emma oňa-da gep düşündirip bolanok, tüýs aýagyny depip dur (T. Taganow). Men näme aýt diýseň, oňa aýdýaryn, aýagyny depip dursa, ol ýüzügara, men nädeýin? (“Sowet edebiýaty”).

Aýak basmak — ujundan gätmek, girmek, başlamak, bir ýaşdan beýleki ýaşa gitmek. Gurt on sekiz ýaşyny dolduryp, on dokuzyna aýak basdy (A. Gowşudow). Atageldijik dört ýaşyny dolduryp, başine aýak basypdy (“Edebiýat we sungat”).

Aýak bitmek — ýöräp başlamak, aýaklanmak (çaga barada). Görsediňiz siz bu mahal, Aýak biten Sonajygy (A. Gurtgeldiýew). Japbaklar dil açyp, aýak bitip başlaly bari, ejeleriniň ýüküni ýeňledip başlapdyrlar (B. Kerbabaýew).

Aýak ýygnanmak — gatnaw-hereket ýatýşmak, ýatar wagty golaýlaşmak. Aýak ýygnandy. Obanyň irräk ýatýan adamlary eýýäm ýatýşdylar. Baryňçak, ýagşy aýak ýygnanar (H. Derýaýew). Gije ýassy-çemeleri bolupdy, obada aýak ýygnanypdy (T. Taganow).

Aýaklanmadyk köşek ýaly — entek-tentek ýöreýän, patdyk-putduk ädimleýän (adam hakda). Uly ýoldan aýaklanmadyk köşek ýaly entirekläp gelýän iki ýigit klubuň gapysynda toparlanyşyp duran märekäniň ünsüni özüne çekdi (“Edebiýat we sungat”).

Aýakly garpyz ýaly — gysga boýly hem semiz, togalak (adam hakda). Bu aýakly garpyz ýaly, jozzuk ýüzli, hemişe ýorga sürüp gezýän... gopbamsy çaldy (N. Saryhanow).

Aýak üstünde — iş, alada bilen başagaý, işi-pişesi bilen gümra. Ýerleri şarikli bejerýän şereketiň çlenleri aýak üstündedi (Ö.

Abdylłaýew). Ýöne weli aýallar aýak üstündedi! (B. Kerbabaýew).

Aýak üstünden — az wagtlyk, ýüzüň ugruna, säginmän. Meň çay kemim ýok, azar edinme, bir

işjagaz bardy-da, aýak üstünden Ejegyzy görüp ötägideýin diýdim (“Sowet edebiýaty”).

B

Babam döwri — *ser.* Atam döwri. Onuň aýtmagyna görä, babam döwründen bäri Hallaryň neberesiniň ähli erkek adamlarynyň käri ýol salgy berijilik bolupdyr (“Sowet edebiýaty”).

Baga bakmak — maly semretmek üçin ýörite idetmek, baka goýmak. Bu adam bulary бага bakyp, semredip ýören eken (“Türkmen halk ertekiler ýygındysy”).

Bagra hanjar urlana dönmek — agyr täsir etmek, gaty gynanmak; ynjalykdan aýrylmak. Uzak gije meniň gözüme çöp germelene, bagryma hanjar urlana döndi (B. Kerbabaýew).

Bagröýkeniň agzyňdan çykmak (gelmek) — üsgülewügiň tutmak.— Bagröýkenim agzymdan çykyp gelýär — diýip, Meret küýki üsgüresi gelmese-de üsgüren bolýar (N. Pomma).

Bagröýkeniň görünmek — 1. Gaty iglemek, horlanmak. 2. Garyp bolmak, garyplygy mälim bolup durmak.

Bagry başly — hasratly, dertli, ýangynly. Şol ajdarhaň derdinden bagrymyz başly boldy (M. Seýidow). Durar eken, durar eken ýaş ýigit, Garyplykdan gara bagry baş ýigit (B. Hudaýnazarow).

Bagry gan — sütem edilip içi ýanan, bagry ýanan, zulum gören. Barlylaryň zulumyndan, Neressäniň bagry gandy (K. Gurbannepesow).

Bagry daşly — *ser.* Bagry başly. Ejemiň mydama gözi ýaşly, bagry daşly (A. Gurbanow). Barmagynda ýüzük tylla gaşlydyr, İçinde ot ýanýar bagry daşlydyr (G. Burunow).

Bagryň awamak — biri ýa-da bir zat üçin örän gynanmak, nebsiň, agyrmak, rehmiň inmek. Öz azarym ýadymdan çykdy, saňa bagrym awaýar (B. Kerbabaýew).

Bagryň badaşmak — biri-birine örän ysnyşykly bolmak, bagly bolmak, bile biten ýaly bolmak. Bagryň badaşan topragyň ysyndanam ganyp bormy näme? Seniň bilen edil bagry badaşan ýalydyr (A. Gurban).

Bagryndan ok bolup geçmek — ýiti täsir etmek, örän gynandyrmak. Öz ýanynda, öýsüz-öwzarsyz bir adamyň gul ogly Kasymyň arkasyny çalyp durşy Saranyň bagryndan ok bolup geçdi (B. Seýtäkow),

Bagryňdan önmek — özüňden dogmak, öz dogranyň bolmak (çaga barada). Öz bagryňdan öneniňem bolsa, onuň ýaly oňat görüp bolmaz (A. Gurban).

Bagryň köýmek (tütemek, bişmek) — gaty gynanmak ýanyp bişmek, hasrat çekmek, Köýse bagrym, ýansa gursak men şu halda neýläýin (B. Kerbabaýew). Wagty bilen gelmediň. Sen diýip bagrym köýdi (A. Alamyşow). El çarpanma bagry tütäp, Süýşdi bärlik, golaý-golaý (K. Gurbannepesow). Akly dana, il içinde türkana, Köýdi bagrym, gözel ýardan aýryldym (H. Derýaýew).

Bagryň para bolmak (paralanmak) — ýüregiň awamak, ynjalykdan aýrylmak, hasrat çekmek. Men neýläýin bagrym para bolupdyr, Aýralygyň derdi ýara salypdyr (G. Burunow).

Bagryň eremek — mähir döremek, rehim etmek, rehmiň gelmek. Anna Sona seretse, Sonaň bagryn eredýär (A. Alamyşow).

Bagryňy germek — örän yhlasly bolmak, janypkeşlik etmek. Doktor Akmyradyň üstüne bagryny gerip, Akmyradyň ýüz-gözüne seretdi (A. Durdyýew).

Bagryňy daglamak — ezýet çekmek, ynjalykdan aýrylmak, gynanmak. Eje dogryňdan gel, urup aglama, Haýýarlyga salyp, bagrym daglama (A. Kekilow). Öten günü ýada salyp aglaram, Deňim-duşum görüp bagrym daglaram (Mollamurt).

Bagryňy dilmek (gyýmak) — örän gynandyrmak, ýiti täsir etmek, agyr degmek. Aýralyk awusy onuň bagryny dildi (B. Kerbabaýew). Oba-garasy, ata-enesi, dogan-garyndaşlary ýadyna düşüp, ýüregi awaýardy, bagry dilinýärdi (B. Seýtäkow).

Bagryňy ýere bermek — ýanyňy ýere bermek, halyň agyrlaşmak, agyr syrkawlap ýatmak. Onuň esli wagt bäri bagryny ýere berip ýatyşydyr.

Bagryň ýanmak — nebsiň agyrmak, haýpyň gelmek, gynanmak. Onuň-da meniň bagrym ýaly, bagry ýanyp, gözleri garalyp galypdyr (A. Durdyýew).—Wah! ýandy bagrym — diýip, ýar jebrine dözýärdi (A. Alamyşow).

Bagryňy kebab etmek — biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda jepa çekmek, azap görmek, ýanyp bişmek, horlanmak. Aşyk bolmaz, köp hunaba ýuwtmasa, Magşuk bolmaz, bagryn kebab etmese (G. Burunow). Jan Lebap janyň Lebap, Sen diýip bagrym kebab (R. Seýidow).

Bagryň ezilmek — örän gynanmak, rehmiň gelmek, haýpyň gelmek. Men bu ýere öz erkime gelmedim, seniň zaryň sesiň ezdi bagrymy (B. Kerbabaýew). Şadydy şu dünýäde geregi, Şadynyň sözleri bagryn ezyärdi (B. Seýtäkow).

Bagryňy ýakmak — örän ynjalyksyzlanmak, janyňy ýakmak, gynanmak. Bagrym ýakdyň, sen ýalta. Ýyg bolmanda bir halta (A. Atajanow). Orazyň bagryny ýakýan ýeri-de şudy (B. Seýtäkow).

Bagta töwekgellik etmek — bagty synap görmek, bir işi etmäge synanyşmak. Näme-de bolsa bagta töwekgellik edip, haty eltip bermeli (“Görogly”).

Bagt guşy gonmak — işi rowaçlanmak, edeni ugur almak. Borjagyň depesine, ballym, bagt guşy gondy (B. Kerbabaýew). Bu gün gojaň tamy bahara döndi. Öýüne bagt guşy dolanyp gondy (A. Kowusow).

Bagt guşy uçmak — işi şowuna düşüp başlamak, rowaçlanyp başlamak. Beýik ýeňişleri gözden geçirýäs, Bagtyň guşun bütün dünýä uçurýas (Ata Köpekmergen).

Bagt tapmak — işde, durmuşda üstünlik gazanmak, eşrete ýetmek. Horlansam-da men agamyň gahryndan, Men onuň öýünde tapdym şu bagtym (B. Seýtäkow).

Bagtyňa badak atmak — işiň şowly bolmagyna päsgel bermek, işiň rowaçlanmagyna böwet bolmak. Adamlaryň bagty işdedir işde. Öz bagtyna badak atan ýeňne sen (Ata Köpekmergen).

Bagtyňa boran (gar) ýagmak — şowsuzlyga sezewar bolmak, işiň şowsuz bolmak, işiň

gaýtmak.—Eý, waý, eje jan, goşa gümmemiz ýykylyp, bagtyma boran ýagdy — diýip, içi-içine sygman, bar-bar bagyrdy! (N. Pomma). Dagly goja ussaň ýüregi dagly. Görgüliň bagtyna galyň gar ýagan (A. Atajanow).

Bagtyňa gara çekilmek — başyňa iş düşmek, betbagtlyga uçramak. Garakçylar obamyza döküldi. Şonda bagtymyza gara çekildi. Nepes şeýdýän bolsa, bagtyma gara çekilipdir (A. Gurban).

Bagtyň açyk (ak) bolsun! — işiň şowly, durmuşyň eşretli bolsun. Bagtyň açyk bolsun balam, men senden ölinçäm razy (“Edebiyat we sungat”). Eziz doganjygym, bagtyň ak bolsun! Geljegiňiz bu günden hem päk bolsun! (T. Esenowa).

Bagtyň açylmak — eşretli durmuşa ýetmek, işiň ugruna bolmak, işiň rowaçlanmak.—Oglum. Annaguly, indi seniňem bagtyň açyldy (A. Durdyýew). Belki, bagtym açylyp, ýagşy gün görerin (H. Derýaýew). Howa-da, Ýagmyr jan, gamlanma, seniň-de bagtyň açylar (B. Seýtäkow).

Bagtyň baglanmak — eşretli durmuşdan mahrum bolmak, işiň ugur almazlyk, işiň gaýtmak. Onuň bagtyny bagladylar (T. Taganow). Meret bagtyň baglap, ol Senem janyň, Uzak wagt şeýle edip ýörrermi? (B. Seýtäkow). Onuň bagtyn baglamaýyn, Hem kemsinip aglamaýyn (“Sowet edebiyaty”).

Bagtyň garalmak — işiň şowsuz bolmak, işiň ters bolmak, işiň gaýtmak. Bagtymyz garaldy diýsene — diýen sesler eşidildi (B. Seýtäkow). Meniň ykbalym Seýidahmet işana galan bolsa, gara bagtymyň garaldygydyr, jan dogan (H. Derýaýew).

Bagtyň gelmek (getirmek) — eden işiň ugur almak, şowuna düşmek. Weli, ýene bagtyň geldi (A. Durdyýew). Tur ýeriňden bagtyň geldi, Dürler saçar wagtyň geldi (N. Baýramow). Bu gün onuň bagty tüýs getiripdi, oňa bu gün toý bilen baýramdy (B. Kerbabaýew).

Bagtyň gül açmak — işiň şowuna düşüp başlamak, bagtyň oýanmak. Bagtyň-da gül açsyn baharyň ýaly (G. Seýitliýew).

Bagtyndan çykmak — duçar gelmek, sezewar bolmak, paýyňa düşmek. Bu gyzyň kimiň bagtyndan çykjagy entek çykmaryk bize ýaly garaňkydy (B. Gulow).

Bagtyň daş ýarmak — bagtyň getirmek, işiň şowuna bolmak, edeniň oňuna bolmak. Bagtym daş ýaryp, ölmän galdym (A. Gurban).

Bagtyňny synamak — bagta töwekgellik etmek, synanyşyp görmek. Şonuň bilen bile, nämede bolsa, bagtymy synap görmek isleýän (B. Kerbabaýew). Goý, eje, men gideýin, bagtymy synap göreýin (A. Durdyýew).

Bagty şumluk — işi şowsuzlyk, işigaýtgyňlyk, betbagtlyk. Onuň yzyndan bagtynyň şumlugyna şa ýykyldy (B. Kerbabaýew).

Bagtyň ýatmak — çykgynsyz ýagdaýa düşmek, ýaman güne galmak, işiň gaýtmak. Indem ýagdaý şeýle, kömek etmeseň, Bagtym ýatdy, sen dadyma ýetmeseň (B. Japarow). Ýanyňyza gelyän wagtym, Tas ýatypdy meniň bagtym (G. Gurbansähedow).

Bagyr awusy — perzent olümi; perzent olümi zerarly çekilýän hasrat. Bagyr awusyny gören ýaly, yzly-yzyna çilim çekýärsiňiz (A. Gowşudow) Balam, bagyr awusy ýaman zat (B. Kerbabaýew).

Badak atmak (salmak) — päsgel bermek, ösüşe, öňe gitmäge ýol bermezlik üçin hereket etmek, ýoluny baglamak. Böwet boljak bolsa jeňparaz häli, Agdarýarys badak atmak biläni (Ata Köpekmergen). Bihepbeler onuň umytly geljegine badak saldylyr (T. Taganow).

Bady gaçmak (gaýtmak) — sussy basylmak, haýbaty gowşamak, bady ýatmak. Wah, badymy gaçyraýdyň (G. Muhtarow). Onuň bady gaçdy (“Kolhoz günleri”).

Badyny almak — sussuny basmak, haýbatyny gowşatmak, badyny ýatyrmaq; zarbyna, zoruna, güýjüne päsgel bermek — Ýa walla, gele-gelmäne badymy alýarsyň-ow (“Kolhoz günleri”). Azaldyp ýaraglaň harajadyny, Aldyň myş-myş ýaýradýanlaň badyny (Ata Köpekmergen).

Bady ýatmak — sussy basylmak, haýbaty gowşamak, güýji peselmek. Mundadyr mekany periniň, döwüň, Ýatyrar badyny duşmanyň, ýowuň (Misgingylyç). Badym ýatdy (N. Saryhanow).

Bazar gurmak — 1. Köp bolup üýşmek, ýygmanyşmak. Maslygyň üstünde garaguşlar bazar gurandyr. 2. Jedel, dawa döretmek, gykylyk turuzmak. Belki, başga biri sapak

berýändir, Belki, bu bazary ýigit gurýandyr (G. Gurbansähedow).

Baka goýmak — *ser.* Baga bakmak. Kolhoz et kombinatyna tabşyrmak üçin öküzçeleri baka goýupdyr.

Bal güne batmak — eşretli durmuşda ýaşamak; gönenmek. Töweregimdäki adamlar syryljaşyp otyrka, men bir özüm bal günüme batan-da näme? — Men görünmämde bal gününe batýan bolsaň bat — diýip, tasanjyrap çykyp gitdi (B. Kerbabaýew).

Bal tutan barmagyny ýalar — bir işiň başynda bolsa, peýdasy ýeter, nepi deger.— “Bal tutan barmagyny ýalar” diýipdirler, garaz, sakçylygyň zyýany ýetip duranok.

Baly goýalmak — 1. Gowy bişmek, öte bişmek. Kolhozyň bag-bakjalaryndaky ir iýmişleriň baly goýaldy (A. Gowşudow). 2. Akyly durlanmak, akyly ýetjek derejesine ýetmek.

Bar bol — işläp duran adamyň “arma” diýen ýüzlenmesine “sag bol” diýen manyda berýän jogaby.

Barmak batyrmazlyk — almaga milt hem etmezlik, gozgamazlyk. Meniň bal hojalygyma ýatlar barmak batyrmaz (B. Kerbabaýew).

Barmagyňny dişlemek — 1. Geň galmak, haýran galmak. Ülkämizi görmänmidiň sen heniz, Haýran galyp, barmagyňny dişleýän (M. Seýidow). Patyşa ol bilbiliň jogabyna haýran galyp, barmagyny dişläp, pikire batypdyr (A. Soltanmyradow). 2. Eden işiňe ökünmek, gynanmak. Bilen bilenin işläp, Bilinmedik barmagyn dişläp (“Nakyllar we atalar sözi”).

Bary bilen bazar etmek (eýlemek) — ýagdaýyňa görä bolmak, bar zat bilen oňmak, oňşuk etmek, kanagatlanmak. Bary bilen bazar eýläp, gürleşip oturmagy ýüreginden syzdyryp ýalbardy (“Sowet edebiýaty”). Çary aga täze ýelkene garaşman, bary bilen bazar edýärdi (B. Kerbabaýew). Men bary bilen bazar etdim, oňatja, arassa geýindim (“Sowet edebiýaty”).

Baryp ýatan — çakdan aşa, iň gowy ýa-da iň erbet, aňrybaş, tüýs.— Bu baryp ýatan ynsapsyzlyk (A. Gowşudow). Ikisi-de del adam däl.— Baryp ýatan ýaşlyk dostum (K. Gurbannepesow). Şol göreşen baýyň ady Atandy, Kezzaplykda diýseň baryp ýatandy (Ata Köpekmergen).

Basalyk bolmak — göwünlnk bermek, göwnüni almak, köşeşdirmek. Sen beri maňa basalyk bolsaň bolmaýarmy (A. Gowşudow). Ol özüni mertlerçe saklap, beýlekilere basalyk boldy. Aşyr hem oňa basalyk boldy (B. Kerbabaýew).

Basan ýerinden ot çykamak — dogumly hereket etmek gaýratly hereket etmek, gaýratly, edenli bolmak.— Wah, Isaguly aga, onuň basan yerinden ot çykýar. Ýaş, gözleri ýanyp duran, basan yerinden ot çykýan gelniň demi-demine ýetmeýärdi (B. Seýtäkow).

Basan yzyna degmezlik — birinden pes bolmaklyk biriçe bolmazlyk, biri bilen deňeşdirilende arzysy bolmazlyk. Baýram Atanyň basan yzyna degenok.

Basga galmak (düşmek) — howsalaly ýagdaý aralaşmak, bikarar, başagaý bolmak, howsala düşmek, aljyramak.— Hojabek näme üçin beýle irledikä? — diýip, ussa basga düşüp gaýtdy (B. Seýtäkow).

Bahasy bir köpük — hiç zadyň alnyndan däl, biderek, bolgusyz. Öz söýgüli dostumyň ýanynda meniň baham bir köpüge gelen eken, men ony bilmän ekenim (A. Gowşudow).

Başa barmazlyk — şowuna düşmezlik, amala aşmazlyk, paşmazlyk. Ol tamasynyň başa barmandygyny aňdy (G. Kulyýew). Emma welin, olaryň bu eden haýasyzlykly synanyşyklary başa barmady (“Ýaş kommunist”). Häzir Artygy dalasa, gopgun turjak, belki iş başa barjak däl (B. Kerbabaýew).

Başyňa bela satyn almak — bilmezlikden bir şowsuzlyga uçramak, bir nädogry işe boýun bolmak, öz eliň bilen özüň kösenmek. Şady nirde, ady nirde, gum nirde? Bar belany aldyň başyňa özüň! (B. Seýtäkow). Men öz başyňa bela satyn alyp biljek däl. Başa bela satyn almaga razy bolmady (B. Kerbabaýew).

Başa gelenini görmek (çekmek) — ýagdaýa görä bolmak, ýagdaý bilen ylalaşmak, her bir ýagdaýa döz gelmek. Başa gelenini göreýin, şondan gowusy bolmaz (Ö. Abdyllaýew). Indi başa gelenini çekip oturaýyn (H. Derýaýew). Zyýany ýok, başa gelenini çekmeli bolar (B. Seýtäkow).

Başa gelmek (düşmek) — bir ýagdaýa sezewar bolmak, bir waka uçramak. Başa gelenden soň çäre ýok (B. Kerbabaýew). Aý, samrap näme edeýin, başa gelende sen öz gözüň bilen görersiň

(H. Çaryýew). Tä gelinçäň, gözüm ýoluňda galar, Bilmen başa düşer niçik gowgalar (Ata Köpekmergen).

Baş agyrtmak — 1. Azar bermek, azara goýmak, ýürege düşmek, irizmek. Çaky, menden başga-da suw hakynda onuň başyny agyrdan gyt bolmadyk bolara çemeli. Belki, okalga gelyän adamlar dürli sowallar bilen munuň başyny agyrdandyrlar diýip oýlandym (B. Kerbabaýew). 2. Gürriň etmek, agzamak. Uzynly gijeler onuň bilen çay başynda örän köp gürrüňleriň başyny agyrtady. Ol başarsa-başarmasa-da iki sany aýdymyň başyny hem agyrtady (A. Geldiýew). Şofýor köp gürrüňleriň başyny agyrdyp, ahyrym dymdy (B. Pürliýew). 3. Azara galmak, ünji edinmek. Aý keýgim, onuň sebäbini biljek bolup, başyňy agyrdyp oturma (O. Gadamow).

Başa ahyrzaman (kyýamat) inmek — howply ýagdaýa uçramak, janyň howp astynda galmak, betbagtçylyga sezewar bolmak. Eneküti işanlaryň başyna ahyrzaman inderen günü, Ogulnäzigiň ygtyýaryny öz eline alanson, ol ýerden çykyp, ýene piriniň ýanyna barypdy. Men şol wagt başyňa kyýamat inendir öýtdüm. Onuň başyna kyýamat inip, tupan basyp barýan ýaly bolup, heniz aýtjak sözlerini başlamanka, Bibi ejesiniň zähresini ýardy (H. Derýaýew).

Başa düşen towky (melamat, musallat) — başa gelen bela, iriziji alada, derdeser. Göndererin men hökman, Başyňa bir musallat! (B. Kerbabaýew). Öz ugruna ýaňrap ýören derwüş köp, Azar bermän, bolar başa melamat (A. Atajanow). Menem onuň yzyndan seredip: “Sen-ä başa düşen towky ekeniň, dat Mamagülüň janyňa” diýip gygyrdym (N. Pomma). Ondan ne bir peýda gorýar jemagat. Ol bir ýöne başa düşen melamat (Ata Köpekmergen).

Başa düşmek — boýnuňa düşmek, duçar bolmak; bir alada, ünjä sezewar bolmak. Çagalary eklemek meniň başyňa düşdi (N. Pomma). Taňrym, bu bela nireden başymyza düşdi. Başyňa düşse, başmakçy-da bolarsyň (G. Muhtarow).

Baş-başa, jan-jana bolmak — başagaýlyk döremek, howsala aralaşmak; her kim öz başyny çaramak.— Patyşa bolmasa, baş-başa, jan-jana bolmazmy? (B. Kerbabaýew).

Baş bermezlik — terbiýä, düzgüne boýun egmezlik, aýdylan diýlen tutulmazlyk, diýen etmezlik, eýgertmezlik. Uzak paýtunyň üstünde Amanmyrada baş bermedi (H. Derýaýew). Magtymguly, baş bermese baýynmaz. Mährimi inderip nazar salanym (Magtymguly).

Başyny bozmak — dargatmak, pytratmak. — Biziň başymyzy bozmazlarmyka? — diýip, ýigit edil aýagy bişen towşan ýaly belli bir ýerde durup bilmeýärdi (B. Seýtäkow).

Baş bolmak — görelde görkezmek, işe gönükdirmek, yzyňa eýertmek, öňe düşmek. Boljak oglan on başinde baş bolar (“Nakyllar we atalar sözi”). Döwletliniň çagasy ýaşlygyndan baş bolar, bidöwletniň çagasy ýaşadykça ýaş bolar — diýip gadymkylyk aýdypdyr (A. Gowşudow). Otyr dört miraba baş bolup Aýly, Gürleşip otyrlar öňleri çäýly (Ata Köpekmergen).

Baş galdyrmak — 1. Üns bermek, pikirlenmek, oýlanmak. Oglanlykda ýeri dören daýhanlar, Baş galdyryp, dünýä bir nazar eýle (G. Burunow). Baş galdyryp, Göz güldürip, Jemagata seredýär (R. Seýidow). Her kim öz işi bilen gümra bolup, gelen-gidene baş galdyran ýok diýen ýalydy (“Zähmet gahrymanlary”). — Doktora äkidiň — diýsemem, hiç kim baş galdyrmady (B. Gulow). 2. *ser.* Baş götermek. Hawa, Polina Iwanowna, tebipler baş galdyryp ugrapdyrlar (B. Pürliýew). Türküstanda kontrrewolýusiýa baş galdyryardy (B. Kerbabaýew).

Baş garyşmak — pikir bulaşmak, aljyraňňylyk aralaşmak. Zöhre jan, şeýle agyr pikirlere başyňy garyşdyrma (H. Çaryýew). Gurt öz ýoly bilen başyny şeýle bir garyşdyrypdyr (B. Kerbabaýew).

Baş gaçyrmak — birinden ýa-da bir zatdan boýun towlamak, gaça durmak, el çekmek, dänmek. Zöhre Tahyrsyz dünýä maňa gerek däl diýip, Garabatyrdan baş gaçyrýar (H. Çaryýew). Artyk ilki bada Aşyryň sowalyndan baş gaçyryp, Aýnanyň başyndan geçenleri yhlas bilen gürrüň berdi (B. Kerbabaýew).

Baş goýmak — janyňdan geçmek, gurban bolmak, ölmek. Seniň üç sany eziz doganyň hem başlaryny şol uruş meýdanynda goýdular (G. Muhtarow). Goç ýigitler Watan diýip, Kükrek gerip, ýowa galdy, Watan üçin başyn goýup, bir

başyňa mün baş aldy (M. Seýidow). Seniň erkiň üçin, azatlyk üçin, Müňläp goç ýigitler başyn goýupdy (Ata Köpekmergen).

Baş goşmak — 1. Biri bilen goş birikdirmek, durmuş gurmak, birikmek. — Men durmuşa çykjak däl — diýen bolup, asyl ol deýýus bilen baş goşup ýören ekeniň. Ol irde-giçde Perman bilen baş goşup, onuň bagtyna şärik bolaryn öýdüp pikir edenokdy (T. Taganow). 2. Biri ýa-da bir zat bilen iş salyşmak, bir işe girmek, bir iş bilen meşgullanyp başlamak. Onuň adyny dakynyp bet işlere baş goşsaň, bowrünü münküldemän durup bilmeýse gerek (A. Geldiýew). Ol indi baş ýyl bari sporta baş goşaly bari ir oýangyçdy (A. Durdyýew). — Siziň bilen baş goşsam, hemişe öz wyždanymyň önünde gyjالات çekip ýörmeli bolaryn (T. Taganow).

Baş görmezlik — düzgün-terbiýe öwredilmezlik. Bular şindi baş görmändir, seýislenmändir, toý märekese girmändir (B. Kerbabaýew).

Baş götermek — aýaga galmak, garşylyk görkezmek, gozgalaň turuzmak. Olar kolonializme garşy baş göterýärler (G. Burunow). Ilat hötdde gelip bolmajak jebir-sütemlere dözüp bilmän, baş götermese ýagşy (T. Taganow).

Başdan agdyk — çendenäşe köp, uçursyz ken. Menin derdim başdan agdyk (H. Çaryýew).

Başdan aýlap (aşyryp) urmak — bütinleý halas bolmak, ünsden galdyrmak, ýada salmazlyk, owarram etmek. Men bu gara günü basym başymdan aşyryp uraryn (H. Derýaýew).

Başa ýok gün gelmek — azar görmek, sütem çekmek, horluk görmek ýadyňa-oýuňa düşmeýän agyr ýagdaýa sezewar bolmak. Ol seniň başyňa ýok günler getirdi.

Başa iş düşmek — betbagtlyga uçramak, agyr ýagdaýa sezewar bolmak. Başyňa iş düşüpdür, Hyzmata häzir guluň! (B. Kerbabaýew). — Başyma iş düşen günü dadymy saňa aýtman kime aýdaýyn. — Meniň başyma iş düşende diňe sen teselli berersiň öýdýärdim. Onsoňam özüň bilýän, kakam pahyr ölerden soň başyma her hili işler düşdi (T. Taganow).

Başyny aýlamak — 1. Aldawa salmak, aldamak. Meniň hem başymy aýlap, Çañly bilen tersleşdirdiler (T. Taganow). Näme üçin ol meniň başymy aýlaýar (B. Kerbabaýew). 2.

Alada goýmak, aljyratmak. Artykmaç mirasa eýe bolmak nebsi onuň başyny aýlady (B. Kerbabaýew). Bu aýylganç zatlar Jemalyň başyny aýlady (B. Seýtäkow). Agyr pikirler ýaş gelniň başyny aýlady (H. Çaryýew).

Baş atmak — 1. Razylyk bildirmek, makullamak, tassyklamak.— Dogrudyr — diýip, başlaryny atdylar. Bekmyrat baý başyny atyp, razyçylygyny bildirdi (H. Derýaýew). 2. Salam bermek ýa-da salam almak.

Başa çekmek — içip goýbermek, birbada içmek. Altynyň elinden stakany alyp, şol bada başyna çekdi (A. Gurban). Ol ýalandan ardynjyran bolup, käsäni başyna çekdi (Ö. Abdyllyaýew).

Başdan geçmek (geçirmek) — durmuşynda görmek, gerdeniňde çekmek, sezewar, duçar bolmak. Ýöne welin uzak ýolda çaknyşyk, Birki däl, başymyzdan kän geçdi (M. Seýidow). Berdi daýysyna öz başyndan hem Uzugyň başyndan geçen hal ahwallary gürrüň berdi (H. Derýaýew). Ýadyňa düşen bolsa, eje, şol agyr günler biziň başymyzdan geçdi (A. Durdyýew).

Başdan sowmak — halas bolmak, dynmak. Ýa bahana tapyp başdan sowardy, ýa gaharly göz-görtele kowardy (Ata Köpekmergen). Harman nogaý Atamyradyň iki atlysyny bolar-bolmaz başdan sowup goýberenden soň, hilegärlik bilen gözünü süzdü (B. Seýtäkow). Ol meni garrygurty diýmän, kim-de bolsa birine äre berip, başyndan sowmagy ýüregine düwen eken (T. Taganow).

Başdansowma etmek — bir işi çala, göwünligöwünsiz, elujundan ýerine ýetirmek. Işi başdansowma etmek bolmaz.

Baş öwretmek — 1. Münüş öwretmek, işe endik etdirmek (mal hakda). Hem daýymlara barýaryn, hem taýyma baş öwredýän (“Nakyllar we atalar sözi”). 2. Tälim, terbiýe bermek, ýol görkezmek. Oňa baş öw-retmek, owsarlamak, islän ugruňa bakan gitmek bolmazmy? (B. Kerbabaýew). Häzir oňa men şeýle bir baş öwrederdim welin, haýyp ýeri däl (“Sowet edebiýaty”).

Baş salmak — gelinlige alnan gyzyň tahýasyny aýryp gyňaç daňma we şol mynasybetli geçirilýän dabara. Baş salmaga aýal-gyzlar üýşdüler. Bir-birlerine haýbat atyp çişdiler (B. Kerbabaýew).

Baş urmak — bir işi edip başlamak, bir käre hünäre ulaşmak. Seniň şol täzelige baş urmagyň, başga-da birnäçe gelin-gyzlara görelde bolar. Ýöne weli, beýle işe baş uranyňyzy hiç kim bilmese ýagşy (B. Kerbabaýew).

Baş üstüne — hyzmata taýýar, lepbeý, hoş, bolýar.— Baş üstüne, ýoldaş başlyk, näme işiňiz bolsa buýruň (A. Durdyýew).— Baş üstüne, Wasýa! Göwnüňe ýarandygym üçin gaty şat (B. Seýtäkow).

Başy boguly (bagly) — adamysy bar bolan, ärlü ýa-da adaglanan, adagly maşgala hakda. Ol gyzyň başy bogulylygy patyşa mälim bolansoň, ol ony oglunyň admagyna rugsat bermedi (“Türkmen halk ertekileri”). Alarylma, ýanyoldaşym, Meniň saňa bagly başym (H. Ysmaýylow).

Başy birikmek — 1. Bir ýere ýygnanmak, toplanmak, jem bolmak. Az salymdan oglanlaryň barysynyň başy birikdi. Diňe baýramda-toýda, patada-ýasda doganlaryň başlary birigerdi (B. Seýtäkow). 2. Maşgala durmuşyny gurmak, är-aýal bolup ýaşap başlamak. Bu biçäreleriň başyny birikdirmek, toýuny tutmak biziň maňlaýymyza ýazylan eken (B. Seýtäkow).

Başy boş — adamysy bolmadyk, ärsiz ýa-da adaglanmadyk, adagly edilmedik (maşgala hakda). Men adagly edilen, Meniň başym boş däl (A. Alamyşow). Aman hakykatdan-da diňledi, öz ýanyndakyny başy boş, ýetişen gyz däl-de, ýönekeý komsomol işgäri hasap edýärdi (B. Kerbabaýew).

Başy göge (asmana) ýetmek — çendenaşa begenmek, göwni hoş bolmak, örän guwanmak, begenmek.— Çemen meniň hakymda alada edýär, ol meni söýýär — diýip, başym asmana ýetdi. Saparmyradyň: “Yzyma garaşyk edip durarsyňyz” diýen sözi biçäräniň başyny asmana ýetirdi (B. Seýtäkow). Azat Watan goýnunda göge ýetsin başlarymyz (B. Kerbabaýew).

Başyna ala ýabylynyň gününü getirmek (salmak) — enterpelegini öwürmek, baş alyp gitmäge mejbur etmek. Ynha, indi şol ýabyny pylança günün mütdetinde tapmasaňam, tapsaňam taparsyň — diýip, başyma ala ýabylynyň gününü getirdiler. İçine-daşyna gün bermän, äriň ilen-çalanlarynyň başyna ala ýabylynyň gününü getirdi (H. Derýaýew). Häý,

özün-ä makullaýan bolsaň gerek, bolmasa-ha başyňa ala ýabylynyň gününü salardyň (B. Seýtäkow).

Başyna gitmek — özbaşdaklyk etmek, öz ygtyýaryna bolmak, bibaş bolmak, azmak. Başyna gidipdir bu ilden çykan, Söz gutulmaz mundan, tüýs bir ýurt ýykan (A. Kekilow). Olar başyna gidipdirler. Sen örän başyňa gitdiň (A. Durdyýew). Onuň bu hereketleri towugyna tok diýilmän, başyna gideni üçin bolýar (“Tokmak”).

Başyna goýbermek — haý-küş diýilmezlik, öz ugruna, öz ygtyýaryna gidermek, läliksiretmek. Ony oglanlykdan başyna goýberen sen (N. Saryhanow).—Ýaş maşgalany beýdip başyna goýbermezler.

Başyna gögeren ýaly — gowy biten, örän bol, köp.— Öwez, seret, “Ýalkym” kolhozynyň ýeriniň gowaçalary başyna gögeren ýaly bolupdyr (“Tokmak”). Şol ýyl ol bag şeýle bir hasyl getiripdir, heý diýip-aýdar ýaly bolmandyr, edil başyna gögeräýipdir (A. Gowşudow).

Başyna ýetmek — bir zadyň ýa-da biriniň ýogalmagyna, ýok bolmagyna sebäp bolmak. Bu pyçak ozalam birnäçe duşmanyň başyna ýetendir (A. Gowşudow).— Ahyr biziň birimiziň başymyza ýeter — diýip, uludan bir demini aldy (H. Derýaýew). Hemmesi şol zähermar arakdan, ol seniň başyňa ýetdi (T. Taganow).

Başyna oýun getirmek (salmak) — başyny-gözünü aýlamak, öz gününe goýmazlyk, gün bermezlik, enterpelegini öwürmek. Obanyň ýaş-yelenleri onuň daşyna üýşüp, başyna oýun getirýärdiler (B. Kerbabaýew). Eger ikinji operasiýany hem puja çykaraýsaňyz, görüň onsoň men siziň başyňyza nähili oýun salýaryn. (G. Kulyýew).— Hoşgeldi, men bu töhmetçileriň başyna şeýle bir oýun getireýin welin, hoşuňa gelsin (A. Gowşudow).

Başynda tüweleý turmak — howsala düşmek, uly alada galmak, gowga uçramak. Heşelle kakýardyn onuň da-şynda, Tüweleý turýardy gyzyň başynda (A. Kekilow).

Başyndan (üstünden) düşmek (dökülmek) — bir hereketi ýazgarylmak, köteklenmek. Başymyzdan dökülip, Ahyrzaman getirdi (O. Täçnazarow).—Kes sesiňi, kes!— diýip

Çarymyrat ýene başlaryndan döküldi (“Sowet edebiýaty”). Birden ol gelerem, başyňa dökülerem (A. Durdyýew). Ol näme üçin meniň başymdan düşdükä? (B. Seýtäkow).

Başyndan huşy uçmak — aljyraňňy ýagdaýda bolmak, aljyraňňylyk aralaşmak; ýatkeşligiňi ýitirmek. Bularyň huşlary başyndan uçup, endamlaryna titreme düşüp, depelerinden gyzgyn suw guýlan ýaly bolup, depe saçlary üýşüp başlan (“Türkmen halk ertekileri”). Alaşanyň gürrüňini agzanda, Artygyň huşy başyndan uçdy (B. Kerbabaýew).

Başyny almak — öldürmek. Bekmyrat baýyň başy dik bolsa, Hywa barsamam başymy alar (H. Derýaýew). Her wagt hem muny iline ýetirmän, başyny almaga wagt tapylar (“Görogly”). Watan üçin başyn goýup, Bir başyna müň baş aldy (M. Seýidow).

Başyny bogmak — durmuşa çykarmak; gelin edinmek — Wah, şeýdäge-de munuň başyny bogup dynaýandan gowusy ýokdur (H. Derýaýew). Galyňy agyr bolsa-da, belli biriniň başyny bogsak bolýar (N. Saryhanow).

Başyny-gözünü aýlamak — hile, pirim bilen boýun etmek, aldawa salyp yrmak. Ol öýi ýanan Doýduk kempir diýilýäni meniň-de, Akjagülün-de başyмыzy-gözümüzizi aýlady. Näzigiň başyny-gözünü aýlap, bütinleý onuň ynamyny gazandy (B. Seýtäkow).

Başyny jemlemek — bir ýere ýygnamak, toplamak, jem etmek. Adamlaryň başyny jemle! (B. Seýtäkow).

Başyny iýmek — ýok bolup gitmegine, ölümüne sebäp bolmak; ýok etmek, betbagtlyga sezewar etmek. Ata Köpek şonda oňa şeý diýdi — Şu baýar köpleriň başyny iýdi (Ata Köpekmergen). Ýöne, maňa aýtdyryp soňundan kömek etmeseň, öz başyňy iýerin, şuny bilip goý (H. Derýaýew). Eziziň aklardan göwni döwüldi: mümkinlik dörän gününde, olaryň öz başyny iýjeklerini aňlady (B. Kerbabaýew).

Başyny tutmak — ýol görkezmek, ýolbaşçylyk etmek. Emma weli, öz ataň toýuň başyn tutmasa, Beýle toýuň bir ýany kem bor eken, dostlarym (K. Gurbannepesow).

Başyna döneýin — ezizim, mähribanym, janym.— Ahaw, başyňa döneýin, jan inim! Beýle gözçykgynçylyk etmesene! (H. Derýaýew).

Başyňa çykamak — juda hetden aşmak, äsgermezçilik etmek, pisint etmezlik, azmak. Ýok, muňa şu hezzet besdir, ýogsa bu başyňa çykar.— Adamlary birneme özüňe öwrenişdirmegin, başyňa çykarlar (A. Gowşudow).

Başyňdan (iki egniňden) gum sowurmak — 1. Zähmet çekip işlemek, gara der saçyp zähmet çekmek; gara iş bilen güzeran dolamak. Başymdan gum sowrup oňşuk edýänime garaman, ähli gazananymy alyp gitdi. 2. Haýýarlyk etmek, boýun almazlyk, şerraýlyk etmek. Dawa tutup, başdan gumlar sowrup. Bolgusyz peşäni pile öwürip (Ý. Pirgulyýew).

Başyň dik bolmak — saglyk, abadanlyk bilen ýaşamak, jan saglykda işläp ýörmek. Başyňyz dik bolsun, alnyňyz açyk, Gaýgydyr hesreti görmän siz baky (B. Hudaýnazarow). Başym dik bolsa Aman janam hor bolmaz, özümem (A. Gurban). Başym dik bolsa, men siziň bilen ýene görşerin (H. Çaryýew).

Başyňy (baş-aýagyňy) alyp gitmek — bütinleý çykyp gitmek, hemişelik hoşlaşmak, ilini terk etmek, atsyz-sorsuz ýitmek. Şazada bolsa atasyna gahar edip, baş alyp, çöl-beýewana gitdi (“Türkmen halk ertekileri”). Ýok, men indi bir ýanlara başymy-aýagymy alyp gitmesem bolmaz (Ö. Abdyllaýew). Aýhanymyň çekýän sütemi, soňra-da Myradyň baş-aýagyny alyp gitmegi ony agyr ýagdaýa salypdy. Men başymy alyp çöllere gitjek. Aý, ýyldyzlar hemra bolar ýanyma (B. Seýtäkow).

Başyňy aşak salmak — 1. Pikire, oýa batmak, pikir etmek, oýlanmak.— Aý, içerik girip oturjak däl, Jeren eje —diýip, Weli ýene-de başyny aşak saldy (“Sowet edebiýaty”). Başyn aşak salyp, çykarman sesin, İçde, daşda gezim edýär mylaýym (B. Seýtäkow). Başyny aşak salyp, dilini ýarman otyrды (A. Gurban). 2. Sussuň pes bolmak, kynçylyga ýan bermek, diliň gysga bolmak. Garyplyk çaga-çuga ýanynda, aýal ýanynda, gonşy-golam ýanynda başyňy aşak salýar (M. Ibrahimow).

Başyňy bela sokmak — onaýsyz, bet işe baş goşmak, ýaman ýagdaýa ulaşmak. Ýanlaryna barsaň iş gitjek ula. Öz başyňy özüň sokarsyň bela (Ata Köpekmergen).

Başyňy gutarmak — bir howpdan, agyr ýagdaýdan halas bolmak, gutulmak, dynmak.

Başyny gutarsyn—diýen sözünü eşidende, Uzak bu ýagdaýyndan hiç baş çykaryp bilmän, doňup galdy (H. Derýaýew).

Başyňy dik (belent) tutmak — kynçylyga döz gelmek, mertebäni saklamak. Beýik döwletiň gyzy belent tutdy başyny (G. Seýitliýew). Bir baýry, bir-de ýaş —iki komandir. Başlaryň dik tutup, palubada dur (B. Hudaýnazarow). Başyňy dik tut, biz ynamy ödär ýaly işläriz (B. Seýtäkow).

Başyňy ýitirmek — başagaýlyga, aljyraňňylyga sezewar bolmak, howsala düşmek. Açlyk, kesel hem zulumly talawdan, Adamlar aljyrap, başyn ýitirdi (G. Burunow).

Başyň çykamak — her bir zady seljerip, akyl ýetirip bilmek, düşünmek, aňlamak, başarmak. Sowadym seniňkiden pes bolsa-da, bu zatlardan meniňem az-kem başym çykýar (J. Akyýew).— Arapçadan başyňyz çykýan bolsa, okap görüň — diýdi. Özüň bilýäň, meniň artistlikden hem oňat başym çykýar (A. Geldiýew).

Başyňy satyn almak — her edip hesip edip sypmak, dynmak. Munuň aýdanyňy edip, başyňy satyn alandan gowusy ýok (B. Seýtäkow). Mundan sagaman başyňy satyn alyp bolsa, bolany şoldur (H. Derýaýew).

Başyňy çaramak — öz günüňi, güzeranyňy özüň dolandyrmak, öz günüňi özüň görmek, özüňi oňarmak. Size gelmeýänligimiň sebäbi, indi siz öz başyňyzy çaraýarsyňyz (A. Gowşudow). Menden tarap pikir etme, Çararyň men başymy (A. Alamyşow).

Başyňy çişirmek — halys etmek, irizmek, ýadatmak. Hojam aganyň gürrüňi hem Pökgeniň halys ýüregine düşdi, başyny çişirdi.— Ugursyz-utgasyz samrap başymy çişirdi (A. Gowşudow).

Başyňy etegiňe salmak — ötünç soramak, günäň geçilmegini sorap yüz tutmak, baş egmek. Kyýamatlyk ogul diýip, başyňy etegiňe salyp barýaňmy? (“Görogly”). Öz işiniň tersligine düşüňip, başyn etegine salyp gelen adama gan algyň bolsa-da geçilýändir. (B. Kerbabaýew).

Başy çaşmak — 1. Huşy gitmek, özüňi ýitirmek, aljyramak. Oýlana, oýlana çaşyrdym başym, Bu halym bilmeýär töwerek daşym (A. Kekilow). Bir az salym başy çaşdy Aýlaryň, Gyzgyn gany gaýnap joşdy Aýlaryň (B. Kerbabaýew). 2. Dagamak, pyramak. Bekmyrat

baýy öldüräýsem welin, olaryň başy çaşar (H. Derýaýew).

Baş egmek — 1. Tagzym etmek, salam bermek. Ýigit baş egip, birnäçe gezek minnetdarlyk bildirdi-de maşyndan düşdi (B. Seýtäkow). Azat zähmetine baş egýär bar iş (R. Seýidow). 2. Tabyn bolmak, boýun egmek. Şowsuzlyk önünde egdiňmi başyň, Näme üçin sussy pes-le görnüşiň? (B. Hudaýnazarow). Şahyr dostum, şol gözeleň işiginiň, Önünde, gel, başymyzy egeli (M. Seýidow).

Baş ýaýkamak — 1. puşman etmek. Başymyz açyk, aýagymyz ýalaňaç çopan-çoluk barymyz kowuldyk — diýip, hyrçyny dişläp başyny ýaýkady. 2. Närazylyk bildirmek, garşylyk görkezmek. Berdi başyny ýaýkap: — Ýok, Ogulnyýaz eje, bu ýürek baslyşar ýaly bolan däl (H. Derýaýew).

Bez bolmak — sazanaklap durmak, irmek. Onuň gykylygyndan halys bez bolupdyryn.

Beýläňe geçirmek — 1. Aýal edinmek, öýlenmek. Indi ony özüň beýläňe geçirensoň okadalar (A. Durdyýew). 2. Eýelik etmek, eýe bolmak (zat-emläk hakda).

Beýnisi bekemek — aň düşünjesi artmak, akyllanmak. Indi beýniň bekäpdir, köp zatdan özbaşdak baş çykarýarsys.

Beýnä urmak — bir zadyň ýiti täsiri ýetip, başyňy aýlamak. Üç-dört käsedden soň beýnä uruşyň, Däli ýaly agzym köpreden çüýşe (G. Burunow).

Bela galmak — ýaman güne düşmek, bir howpa uçramak, çykgynsyz ýagdaýa düşmek. Etme diýlen işi etdim-de, bela galdym.

Belanyň körügi (ojagy) — hemme zadyň düýbi, döreýän ýeri, esasy sebäpkäri. Haýy gaçan adatda ähli belañ körügi (K. Gurbannepesow). Şol ýerleriň özi tüýs belanyň ojagydyr (B. Seýtäkow).

Belanyň üstünden barmak — howply waka uçramak, betbagtlyga sezewar bolmak. Bir belanyň üstünden barjakdyň, ahyry şoňa-da uçradyň.

Bela urmak — işi gaýtmak, edeni ugruna bolmazlyk, bir sebäp bolmak. Bir bela-ha urupdyr, Näme düşdi başyňa? (O. Täçnazarow). Be, bu zatlara bir bela urdy (A. Durdyýew).

Bela ýaly — her zatdan baş çykaryp bilýän, ot ýaly, dogumly. Durdynyň ogly bela ýalydyr, daşa daňsaňam hor bolmaz.

Beliň bermek — bez etmek, ürküzmek. Öňem garagol welin, üstesine-de oglanlar beliň berýär.

Belli bahasy ýok — örän gowy, gaty ähmiýetli. — Onuň belli bahasy bolmaz — diýip, olar meniň soragyma gülüşdiler (N. Saryhanow).

Bellisini etmek — gutarnykly netijä gelmek, ýa eýläk, ýa beýläk etmek. Hany sen haçan bellisini etjek? (A. Durdyýew). Edil şu mahalyň özünde onuň bilen bellisini ederin (“Edebiýat we sungat”). Men onuň bilen häziriň özünde bellisini etmesem, ol maňa hiç wagtda hezil bermez (B. Kerbabaýew).

Bendi bolmak — 1. Bütinleý berilmek, ýüregiňi bermek, aşyk bolmak, Men onuň gara gözleriniň bendisi boldum. 2. Bagly, garaşly bolmak, ýesir bolmak. Ol eýranly bir hanyň ýerzemininde bendi bolupdyr.

Bent bolmak — 1. Daňylmak, baglanmak. 2. Böwediň agzynda üýşen çöp-çalamdan ýaňa suw bent bolupdyr. Aşyk bolmak. Ol Nabadyň owadanlygyna bent bolupdyr.

Berekedi gaçmak — hümmeti bolmazlyk, güýji gaçmak. Şeýle zatlar bolansoň, Bereket gaçar ilden (O. Täçnazarow).

Bereket gelmek — hümmeti bolmak, bolluk duýulmak. Işiň rowaç bolsun, bereket gelsin! (R. Seýidow).

Berç bolmak — 1. Düwün galmak, gatap galmak. Keljäniň ady Çaşçyň ýüreginde bir tike berç bolup galdy (A. Gowşudow). 2. Halys irmek, bizar bolmak, Gurt şu jenaýatly kärinden halys berç bolan bolmaga çemeli (A. Gowşudow).

Beteri çykmak — öňküden-de erbet bolmak, hetden aşmak. Zat diýmejek boldugymça beteriň çykýar-la! (H. Çaryýew).

Bije başy — 1. Gowusy, iň oňady. 2. Derege ýaraýany, ýüze tutar ýalysy, çorba çykary (adam, zat we ş. m. hakda). Hiç haýsynyň oňly eti-gany ýok. Birin bije başy eder ýaly däl (A. Atajanow).

Bijesi galmak — döwüň pes gelmek, işiň şowsuz bolmak, utdurmak, utulmak. — Aşyryň bijesi galdy — diýip, gumalagy eliniň tersi bilen zyňyp goýberdi (B. Kerbabaýew).

Bijesi çykamak — haýsydyr bir zatdan döwün rüstem gelmek, utmak, Çapylýan atlar çapyksuwarlara bölünende, onuň bijesi çykyp, iň oňat aty çapmaly boldy.

Bizar bolmak — bir zatdan ýa-da birinden irmek, halys ýadamak. Gaty görme aýbym açýar diýip menden, Il-gün bizar boldy dogrusy senden (A. Omarowa).

Bizar-peteň etmek — halys ýadatmak, ýürege düşmek, irizmek, başyny alyp gitmäge kaýyl etmek.

Bil baglamak — birine ýa-da bir zada ynam etmek, ynanmak, daýanmak, arkaýynsyramak. Onuň aýdan sözüne bil baglamak bolarmy? (K. Gurbanpew). Ol pikirden kä el çekýärdi, käte oňa bil baglaýardy (B. Seýtäkow). Atlany depmekden, dor alaşa bil baglamakdan başga çäre ýokdy (B. Kerbabaýew).

Bil (ýaý) bermek — 1. Orta bilinden egrelmek, ýegşermek. Jaýyň ortasyndan goýlan pürs bil beripdir. 2. Güýçden galmak, ejizlemek, garramak. Durdy aga-da indi bil beripdir, burny ýere degäýjek bolýar.

Bil бүkmek — güýçden geçmek, halys bolmak, tapdan düşmek. Ozalky daýhançylygyň agyr zähmeti meniň sakgalymy agartdy we bilimi бүkdi (N. Saryhanow). 2. Boýun egmek, zulum çekmek, ezilmek. Besdir gamçy astynda munça ýyl bil бүkenimiz. Besdir ahy-nala çekip, ganly gözýaş dökenimiz (G. Gurbansähedow).

Biline agram bermezlik — agyr iş etmezlik, janyňy gynamazlyk. Käte pilin alan bolup eline, Öler weli, agram bermez biline (B. Kerbabaýew).

Bili bekemek — işe-güýje ýaramak, kämilleşmek. Mysalym on ýedi ýaşly bir jahyl, Eýýäm bili bekäp, boýy ýetipdir (H. Çaryýew).

Bili бүкүlmek — Güýçden galmak, tapdan düşmek, garramak. Abdykerim ekäniň bili iki бүкүldi (B. Seýtäkow).

Bili guşamak — gaýrata galmak, her bir zadyň garşysynda ykjam durmak, tijenmek. Şonda beýik şahyr berk guşap bili, Watan goragyna çagyryýar ili (M. Seýidow). Biliň guşa, işlemäge taýýar bol (H. Çaryýew). Sen ýöne meniň diýenimi et-de, ertirden bilini guşap, il içine çyk (A. Durdyýew).

Bil ýazmak — birneme dynç almak. Mele uludan demini aldy-da bilini ýazdy. Daýhan indi

zähmetden gutuldy, daýhan indi bilini ýazdy (N. Saryhanow).

Bir agza bakmak — bir adamyň diýenine köpçülik bolup gulak asmak. Eger bir agza bakmasak, işimiz ugruna bolmaz.

Bir almany iki bölen ýaly — örän meňzeş, biri-birine meňzäp duran. Olar edil bir almany iki bölen ýaly.

Bir aýakdan sürmek — hemmesini bir meňzeş diýip hasaplamak, aýyl-saýyl etmezlik, seljermezlik.— Hemme kärendeçini bir aýakdan sürmek bolmaz ahyry (B. Kerbabaýew).

Bir başa — ýüzüniň ugruna, durman, saklanman. Ol ähli işini bir başa gutardy-da, goňşusynyň ýowaryna ugrady.

Bir başy (depesi), bir dabany degmek — iş bilen başagaý bolup alňasap ýörmek, ýetişiksiz ýagdaýda hereket etmek; ýetişip bilmezlik. Şu günler bir başym, bir dabany degýär, ýetişiksiz gara günde alakjap ýörün.

Bir gözde garamak — bar adama deň garamak, hemmeler üçin bir häsiýetde bolmak, adalatly bolmak.— Meniň üç oglum, üç gyzym bar. Men olaryň altysyna bir gözde garaýan (B. Kerbabaýew).

Bir gözi aýa bakýar, bir gözi şetdaly kakýar — gözi gyşyk, çasy. Onuň nirä seredýänini bilmersiň, bir gözi aýa bakýar, bir gözi şetdaly kakýar.

Bir gysym (sykym) bolmak — gaýgy, ünji zerarly horlanmak, kiçelmek. Igdir, aýaly ýadyna düşende öňküden-de kiçelip bir gysym boldy (B. Seýtäkow).

Bir demde — çaltlyk bilen, bir bada. Ol hálki sowadyp goýan bir käse çayyny bir demde başyna çekdi (N. Saryhanow).

Bir jan, bir ten bolmak — agzybir, ýürekdeş bolmak, biri-biriňi jan dil bilen gowy görmek, biri-biriňe mylakatly, yhlasly garamak. Dört ýoldaş bir jan, bir ten bolup, tä gün dogýança çay içdiler (B. Seýtäkow).

Bir ýüzli (ýaňalyk) etmek — 1. Belli bir netijä gelmek, bellisini etmek. Hümmet hoja toýy basymrak bir ýüzli etmek gerekdigini duýdy (T. Taganow). 2. Ýerbe-ýer etmek, saýhallaşdyrmak.

Bir meýdan — ep-esli wagt, ýoňsuz wagt. Bagşy halky bir meýdan hezil berýändir weli, seniň-ä ugruň ýok eken.

Bir okda iki towşan awlamak — bir bada iki sany bähbitli işi ýerine ýetirmek, iki bähbidiňi birden bitirmek. Aşyr gümurtik jogap gaýtardy: — Bir okda iki towşan awladarmyka? (B. Kerbabaýew).

Bir salym (dem) — azajyk wagt, birneme wagt.

Bir sanaç uny artyk iýmek — uly ýaşly bolmak, özüňden kiçilere görä köp bilmek, köp ýaşamak. Men bir sanaç uny artyk iýen garrydyryn, seniň ýeriňe men öleýin (“Türkmen halk ertekileri”)

Bir sözli — sözünden dänmeýän, tutanýerli. Bir sözli adam. Bir sözli bolmak.

Bir ugurdan gopmak — pikirdeş bolmak, biri-biriňi goldamak. Onuň bilen bir ugurdan gopan işçiler, örän kän boldy (N. Saryhanow).

Bir çukura tüýkürmek — bir mesele barada sözleşip, belli bir karara gelmek, agyz birikdirmek, şertleşmek. Bir çukura tüýküreliş, birleşeliň biz barymyz (B. Kerbabaýew). Ýaşulularyň özleri bir çukura tüýkürseler, biziňkem şol bolar (B. Seýtäkow).

Bir elde iki garpyz tutmak — *ser.* Bir okda iki towşan awlamak. Ol bir elde iki garpyz tutmak isleýä! (B. Kerbabaýew).

Bir eli ýag, bir eli bal tutmak — gowy durmuşda, bolçulykda ýaşamak. Gyzyňyzyň bir eli ýag, bir eli bal tutar (B. Seýtäkow).

Bite gahar edip, ýorgany oda bermek — biderek zat üçin uly bähbitden galmak. Dogrusy, men bite gahar edip, ýorganymy oda berdim. Aşyr, sen, elbetde, dostluk hatyrasyna meni bagyşlarsyň. Men bite gahar edip, ýorganymy oda beripdirin (B. Kerbabaýew).

Bitiň agzyny üýtgetmek — öňki ýerden ara açmak, ýeriňi täzelemek, ornuňy üýtgetmek. Hol ýokarky sazlyga özümizi atyp bilsek besdir. Şonluk bilen, bitiň agzyny üýtgederis (B. Kerbabaýew).

Bogaz ýyrtmak — gaty ses bilen gygyrmak, sesiňe bat bermek. Ajap eje şunça bogazyny ýyrtyp gygyrsa-da, Çörli aga öz işi bilen gümra bolup otyrды (T. Taganow).

Bogaza bat bermek — gahar-gazap bilen gygyrmak, haýbatly geplemek.— Ýöne weli, bogazyňa bat bermänräk aýtmaga çalşaweri.— Ýagşym aga, ýene bir öz bogazyňa bat berseň, çöl içinde-de diňçimiz-ä köpeljek (B. Kerbabaýew).

Bogazyň (bokurdagyň) dolmak — bir zada begenip ýa-da gynanyp göwnüň bozulmak, agyň tutmak, ýuwdunmak, hamsykmak. Ýagmyry horlajakdyklary göz önüne gelende, onuň bokurdagy doldy (B. Seýtäkow). Gülnary arka tutunan ýaly boldum-da, bir hili bokurdagym dolup, gürläp bilmedim (A. Gurban). Aýtjak sözüni aýdyp bilmän, bokurdagy dolup hamsykdy (H. Derýaýew).

Bogny ysmazlyk — bir işi, hereketi amala aşyrmaga erk edip bilmezlik, ýürek etmezlik, gaýraty çatmazlyk, eli barmazlyk, batyrlyk edip bilmezlik. Aşyryň Şekere söz hem gatasy geldi, emma bogny ysmady (B. Kerbabaýew).

Boý almak — ýetjek derejesine çenli ösmek. Gowaçalaram aljak boýuny alypdyr.

Boýny boşluk — tabşyrylan ýumşy ýaýdanman ýerine ýetirijilik, diýen edegenlik, sadalyk. Oba sadalygy, boýny boşlugym, Ýüzi açyklygym, göwni hoşlugym (A. Kekilow).

Boýny ýogyn — öz diýeniňi ýöretjek bolýan, maslahata gelmeýän, kesir. Ylaýta-da boýny ýogyn Saparmyrady!—diýip, Ýefimow içini hümetledi (B. Seýtäkow).

Bolsa baş, bolmasa ýigrimi baş — tapawudy ýok.

Bolsady ekmek — boş arzuw etmek, göwün ýüwürtmek. Bolsady ekseň, kăşkădi gögăr (nakyl). Bolsady ekip ýadamadyňyzmy?!

Bolsady ekilen ýaly — göwün ýüwürdenindenem ýokary, arzuw edenindenem artyk, bol, ummasyz köp.— Ekin diýeniň-ä, eje, edil bolsady eken ýaly! Baş döwleti diýermiň, mal döwleti diýermiň, asyl bolsady ekilen ýaly! (B. Kerbabaýew).

Boýun almak — 1. Bir zadyň hakykydygy, dogrudygyny bilen ylalaşmak. Eden günäsini boýun almaga gaýraty ýetmedi. Sen bigaýrat, eden işiňi boýun almaga namartladyň — diýip, öz-özüne gyjالات berýär (T. Taganow). 2. Wada etmek, söz bermek.— Siziň ýumşuňyzy bitirmegi men boýnuma aldym — diýip, yerinden turdy (H. Derýaýew).— Seniň bilen salamlaşaýyn hem ol günki boýun alan zadymy gowşuraýyn — diýip sowulaýdym (T. Taganow).

Boýun bolmak — kaýyl bolmak, razy bolmak, razylaşmak. Ol bu sözleri bar zada: urulmagyna-da, sögülmegine-de boýun bolup aýdypdy

ahyryn! (A. Gurban). Ol bize kömek etmäge boýun boldy (T. Taganow). Eger-de sen göreşe tutanýerlilik bilen girişseň, seniň teklibiňe Gurtgeldiniň boýun boljakdygyna men ynanyaryn (R. Alyýew).

Boýun burmak — ötüňç soramak, ýalbarmak; bir zat dilemek, haýyş etmek. Ol her kimiň ýanyna baryp, boýun burup ýörmegi halamaýar (B. Seýtäkow).

Boýun gaçyrmak (towlamak) — bir işi ýerine ýetirmekden dänmek, etmejek bolmak. Häzýr dogry jogapdan Nabat boýun gaçyrdy (B. Kerbabaýew). Näme üçin operasiýadan boýun gaçyrdyň? (G. Muhtarow). Ajap ejäniň munuň ýaly hezillikden boýun towlajak gümany barmy (T. Taganow). Men-ä berlen zatdan boýun towlap, yüz öwürüp biljek däl (A. Durdyýew).

Boýun egmek (synmak) — tabyn bolmak, boýun bolmak; razylaşmak, ylalaşmak. Tahyr jellatlara boýun egmedi. Çerkez Sährany itekläp çykarjak bolýar. Sähra boýun egmeýär (G. Muhtarow).

Böwedi böwürmek — kynçylykdan üstün çykmak, päsgelçilikleri ýeňmek, garşylygy ýeňip geçmek. Ençe böwedi böwsüp, otndan hem suwdan geçdi (Ata Köpekmergen). Ol diňe tutanýerliliği bilen ähli böwetleri böwsüp geçdi (B. Seýtäkow).

Böwet bolmak — kynçylyk döretmek, päsgelçilik bermek, garşylyk görkezmek. Böwet boljak bolsa jeň-paraz häli, Agdaryarys badak atmak biläni (Ata Köpekmergen). Siziň azat söýgiňize böwet bolýan zatlara garşy göreşmek biziň borjumyzdyr ahyry (A. Durdyýew).

Böwre sanjy bolmak (dürtüp durmak) — ynjalykdan aýyrmak, gozgalaňa salmak. Atom gol gowşuryp beýik döwürüme, Sanjy boldy jeňbazlaryň böwürüme (Ý. Pirgulyýew). Şirin sesi meň böwürüme dürtüp dur.

Böwregi bökmek — begenji içine sygman, keýpi kök bolmak, şähdaçyk bolmak. Şolaryň başyna kyýamat salan seniň şu böwrek bökmäň dälmi? (H. Derýaýew).

Böwürüňe diň salmak — böwürüňi diňlemek; böwürüňe geňesmek. Käte-käte böwürüňe diň salýardy, Hassa ýaly uludan dem alýardy (Ata Köpekmergen). Laranyň beren nesihatyny ýerine ýetirmäge gaýratym çatarmyka? — diýip,

ýetişip bildiginden böwürüňe geňeşýärdi (T. Taganow).

Böwürüňi garaltmak — atyp öldürmek, atmak — Iwan, komissar diýip, Agsak mürzäni meniň ýanyma getirseň, edil öz gözüň alnynda onuň böwürüňi garaldaryn! — Gyzyllhan! eşitmedim diýme: duran ýeriňden bytnasaň, böwürüňi garaldaryn! (B. Kerbabaýew).

Böwürüňi diňlemek (diňirgemek) — birneme pikirlenip durmak, oýlanmak. Indi çykyp gaçmak üçin bahana gözläp, böwürüňi diňläp başlady (B. Seýtäkow). Çendan böwürüň diňläp uzak oturýar, Dürli pikirleri göwne getirýär (A. Kekilow). Ol ýol bilen barýarka, onuň öňki keşbi üýtgedi, ol böwürüňi diňirgedi (B. Kerbabaýew).

Buz üstünde tozan aramak — bahana gözlemek, biderek zady bahana edip inirdemek, sebäpsiz yrsaramak. Eger buz üstünde tozan aramak isleýän bolsaň, onda, bileninden galma (Ö. Abdyllyýew).

Burny ganamazlyk — horluk, zulum görmezlik, sütem çekmezlik; zyýan, zeled çekmezlik. Hiý, biriňiziň burnuňyz ganadymy? (B. Kerbabaýew).

Burny deşilen ýaly — ýuwaş, rahat. Diňe hanyň özüniň ýanynda olaryň burny deşilen ýalydy (B. Seýtäkow).

Burny deşilen ýaly bolmak — rahatlanmak, ynjalmak, ýuwaşamak. Aşyrmät birki aýlap burny deşilen ýaly bolup gezdi (B. Seýtäkow).

Burnuňdan ik ýaly gan getirmek — azar ýamanyny bermek, horlamak. Eliň bilen ýoljak bolsaň, burnuňdan ik ýaly gan getirýär (B. Kerbabaýew).— Ynha, Durdyjan, seniň günün şol ajdarha galan bolsa, burnuňdan ik ýaly gan getirdi (H. Derýaýew).

Burnundan getirmek — iýen-içenini janyňa siňmez ýaly etmek; azar ýamanyny bermek, horlamak. İnirdäp bar iýenini burnundan getirip oturmasyna!

Burnuny syksaň jany çykjak — örän hor, igli (adam hakda). Kelte boýly, inçe, hor adamdy, burnuny syksaň, jany çykaýjak ýaly bir jandardy (B. Seýtäkow).

Bärden gaýtmak — kanagatlanarly derejä ýetmezlik, tamany doly ödemezlik, kemter bolmak.— ýok, bu çaklamalaryňyz gaty bärden gaýdýar (B. Seýtäkow). Dogry aýdýaň, ýaşuly,

örän dogry aýdýaň, ýöne sen heniz bärsinden gaýdýaň (G. Gurbansähedow).

Bäri bakmak — saglygy gowulaşmak, sagalyp başlamak, sagalmak. Hernä bäri bakdygy bolsunda (B. Pürliýew). Tä on güne çenli Pökgeniň haly agyr geçdi, diňe on günden soň onuň az-kem bäri bakýany bildirdi (A. Gowşudow).

Bäş barmak ýaly bilmek — biri ýa-da bir zat barada oňat habarly bolmak, doly bilmek. Ol

maşynyň ähli böleklerini baş barmagy ýaly bilýär (“Sowet edebiýaty”). Bossanyň hüý-häsiýetini Berkeli öz baş barmagy ýaly bilýärdi (B. Kerbabaýew).

Bäş beter — bolşundan-da artyk, has erbet, has ýaman. Öňküsindenem baş beter bulaşdyrypsyň.

Ç

Çawuş çakmak — hiç kime eşitdirmän, biriniň gulagyna nämedir bir zat aýtmak. Emma weli, üşerilişip bakdylar, Biri-birlerine çawuş çakdylar (B. Kerbabaýew). Isgenderowyň gulagyna ýuwaşlyk bilen çawuş çakdy (B. Seýtäkow). Ol adam eglip, oglunyň gulagyna çawuş çakdy (“Sowet edebiýaty”).

Çaga ýaly — oýlanman gürleýän, sähel zady gownüne alýan, tejribesiz (adam hakda). Sen ýöne çaga ýaly bolma, işe döwlet nukdaýnazaryndan gara! (B. Seýtäkow).

Çaga pişigiň günü ýaly — eşretli durmuşda ýaşayan, hülli-hülli edip saklanýan, özüni lälilik saýýan, zadyň gamyny iýmeýän. Hawa, Illi han, men Kislowodskide edil çaga pişigiň günü ýaly gün görýärim (N. Pomma).

Çaý teýi — çaýdan öňki garbanyş, çaý ýüregiňi endiretmez ýaly lukma. Çaý teýi ediner ýaly bir zat bişireýin (B. Seýtäkow).

Çak (etmek) urmak — çen etmek, takmynan kesgitlemek, pikir etmek. Her kim barada özüçe çak urýardy (G. Kulyýew). Seniň çak etmegiň esassyz bolmasa gerek (G. Muhtarow).

Çakyr aýaz — gury, ýiti aýaz, içinden-bagryňdan geçip barýan sowuk. Asmanda kireň yokdy. Ýöne çakyr aýaz güýçlüdi (A. Gowşudow). Ýeňňe, çakyr aýaza çydasaň müň ýaşa (“Tokmak”).

Çakyr ses — ýiti çykýan, gulaga ýakymсыз ses, ötgür ses. Jenap garyljak çakyr ses bilen söz sözledi (M. Ý. Lermontow).

Çakry çykamak — çakyr, kül reňke öwrülme, çygarlygy gitmek. Şofýorlar çakry çykan garry ojarlardan dykyp, ot ýakdylar (“Kolhoz günleri”).

Çalam-çaş bolmak — 1. Bulam-bujar, dagynyk, tertipsiz halda bolmak. Jigileri bolsa her haýsy bir ýerde çalam-çaş bolup ýatyrdylar (A. Durdyýew). 2. Aljyraňňy, heläkçilikli halda bolmak, özüni ýitirmek. Gelin özünden gidip, çalam-çaş bolup ýatyr (T. Taganow). Şiriniň gözi mugallymasyna düşende, özüni ýitirip, çalam-çaş boldy (N. Saryhanow).

Çala eşiden çatma ýykar, öte eşiden öý — bir zady doly eşitmän ýa-da düşünmän, anyklaman başga birine nädogry habar bermek, eşiden gürrüňi bulaşdyryp aýtmak. Taýpar işanyň tudunyň ýanynda biziň çopanymyz “çat maňlaýy ýaşyl-gyzyl gözli, sakgaly pagta ýaly Hydyr ata” görüpdür diýip, çala eşiden çatma ýykar, öte eşiden öý ýykar eder (N. Pomma).

Çamalagy çaşmak — pytrap, derbi-dagyn bolmak, dargamak; ugry gaçmak, çaşmak. Nädersiň, Güljahanyň çamalygy çaşaýsa!— diýip, Akbibi ýene ärine oýkandy (N. Pomma). Nädersiň, ertiriň özünde öýüniň çamalagyny çasyrtýaraýsam (A. Durdyýew).

Çañňalagyny çasyrmak — derbi-dagyn etmek, dyr-pytraň etmek. Obamyzyň çañňalagyny çasyryp, gumdan aşyrdymyka öýdýän (A. Gowşudow).

Çañyny kakmak — 1. Işden, gulluk wezipesinden kowmak, boşadyp goýbermek. Onuň soňky işleýän yerinden hem çañyny kakypdyrlar. 2. Mazaly urup horlamak, ýençmek. Ol ele düşen bolsa, onuň çañyny mazaly edip kakandyrlar.

Çarpaýa galmak — iki art aýaklarynyň üstüne galmak, durmak (at barada). Gylyçlar syryldy, atlar çarpaýa galdy (B. Kerbabaýew). Çarpaýa galan gyr ata, Çagalaryň gözi düşdi (Ç. Aşyr).

At çarpaýa galyp, tas çapyksuwary agdarypdy (G. Kulyýew).

Çapady ýaly (dek) gyzarmak — utanjyňdan ýaňa ýüzüň çym-gyzyl bolmak. Halyk ussanyň gyzy Jereniň ýüzi çapady ýaly gyzardy (N. Saryhanow). Wepa asgyrynlyk bilen Mährijemalyň çapady ýaly gyzaran ýüzüne seretdi (A. Gowşudow).

Çarp urmak — bir işiň ugrunda aladalanmak, eýläk-beýläk urunmak, hars urmak. Ölmejek bolup çarp urýardylar (B. Gurbanow). Ol näçe çarp ursa-da, bitiren işi bolmady.

Çarhy pelek — dünýäniň, durmuşyň çarh ýaly aýlanyp, yzygiderli üýtgäp durşy. Şeýledurmuş atlylaryň başynda baş günläp çarhy pelek ýaly bolup durdy (B. Seýtäkow).

Çat maňlaý — dogry garşydaky tarap, göni ön tarap, ýazzy maňlaý. Onuň edil çat maňlaýyndaky äpet ýyldyz barha gerim alyp, ulalyp barýardy (B. Gurbanow). Çat maňlaýyndaky gapyny ýuwaşlyk bilen açdy (A. Durdyýew).

Çaşyň gözüne sereden ýaly (etmek) — belli zat diýmän, iki arada goýmak, alasarmyk, gümrütik etmek, ugur, ýol tapar ýaly etmezlik. Emma weli, çaşynyň gözüne sereden ýaly, belli bir ugur tapmady (B. Seýtäkow). Elhepus, mirap, çaşynyň gözüne sereden ýaly etdiň (B. Kerbabaýew).

Çeke durmak — bir işe, meselä, gürrüňe goşulmazlyk, gaça durmak, garyşman çetde durmak. Gözel eje-de çeke durman: — Seniň päliň-niýetiň ýamandyr! — diýip haýkyrdy (A. Gowşudow).

Çem gelen — her bir duş gelen, gabat gelen, tanşy-nätanşy ýok, öňden çykan. Tapan ýumşun buýurdy, Her ýeten, her çem gelen (B. Kerbabaýew).

Çemine salmak — amatly ýagdaýyny, pursadyny tapmak. Onuň üçin hem ol baran badyna bir iş edibermedi-de, çemine salmagy ýüregine düwdi (“Sowet edebiýaty”).

Çemini-tapmak — *ser.* Çemine salmak. Bir çemini tapdy-da, adamlardan saýlandy (B. Seýtäkow). Kitüwli baýlar ahyrym çemini tapypdyrlar (B. Kerbabaýew).

Çemine düşmek — bir iş, mesele şowly çözülmek, aňsatlyk bilen iş ýüzüne geçmek,

ýerine ýetmek. Ol meseläniň beýle çözülmegi çemine düşen bir zat boldy.

Çemçeläp ýygnanyňy çanaklap dökmek — diş-dyrnak bolup, artdyryp toplan zadyň dereksiz harç etmek, soňuna çykmak, oýlanman sowurmak. Siz meniň çemçeläp ýygnanymy, çanaklap dökdürdiňiz diýip mäjumlanan sanajy ýere bulap urdy (B. Kerbabaýew).

Çenden çykmak (aşmak) — her bir zadyň öz çäğinden, bolaýmaly derejesinden geçmek, gaty gitmek. Ýagşy ýigit, sen çenden çykýarsyň! Bolar-bolmaz zatlary samrap oturma!

Çen tutmak (urmak, etmek) — *ser.* Çak (etmek) urmak. Aman poşçy nähak töhmetiň adama nähili agyr degjek ekenligini hem şondan çen tutup ölçän diýdi (A. Gowşudow). Şeýle-de bolsa. Nöker onuň ýüzüniň salyklygyndan, gözleriniň gazap bilen ýanyşyndan çen tutup, ýagdaýyň gowy dældigini aňlady (T. Taganow). Oňa her kim her hili çen urdy (B. Kerbabaýew).

Çep bolmak — biri bilen ters, öýke-kineli bolmak, gepleşmän ýörmek. Olar biri-birleri bilen çep bolupdyr.

Çepbe çeýnemek — bol-elin iýmek, hezil edip iýip-içip ýörmek, gaýgy-ünji etmän, nireden gelýänini bilmän iýmek. Olar agyzlarynyň gyllygyny akdyryp, çebiş etini çepbe çeýneýärler (B. Kerbabaýew). Näçe ýyllardan bäri işanlaryň gapysynda mügt çöregi çepbe çeýnäp, guýruk ýagy diri ýuwdup ýörýärdi (H. Derýaýew).

Çep göz bilen garamak (seretmek) — kembaha garamak, göwni ýetmezlik etmek, kemsitmek. Pökgen bize düýbünden çep gözi bilen seredýär (A. Gowşudow).

Çepine düşmek — oýlanylyşyndan tersine bolup çykmak, çaklanyşyndan başgaça bolmak, şowuna düşmezlik. “Şu zat bolar-da” diýse”, çepine düşýär ýene (O. Täçnazarow).

Çepine ýatyp turan ýaly — ugur-utgasyz gürläýän, bolar-bolmaz samraýan, samsyklaýan. Seniň bir hili çepine ýatyp turan ýalylygyň bar ýaly-la! (B. Kerbabaýew).

Çep elden gelmek — hiç bir kynçylyksyz, aňsatlyk bilen ýerine ýetirmegi başarmak, elujundan etmek. Ol meniň çep elimden gelýär (B. Kerbabaýew).

Çetine degmek — gahary geler ýaly kakdyryp aýtmak gaharyny getirmek, ganyny gyzdirmek,

gaharlandyrmak. Buzly polat serdaryňam çetine degjek (T. Taganow). Bu gürrüň Ýelliniň hem çetine degdi (A. Gowşadow).

Çetiň gyzmak — gaharyň gelmek, ganyň gyzmak, gaharlanmak. Atanyň gahary gelip, çeti gyzsa-da, sesini çykarman dymýardy (B. Gurbanow). Şu bolup oturşymyzyň utanjy hemmämiziň çetimizi gyzdyrýar, ýeke sen däl (B. Seýtäkow).

Çetine kakmak — taryna kakmak, synap görmek. Şoňa görä ol sazandaryň çetine kakýardy (N. Saryhanow).

Çig bolmak — işiň doly ýerine ýetirilmedik, meseläniň gutarnykly çözülmelik ýeri galmak, göwnejaý edilmezlik. BU alňasaklyk arasynda mesele çözülse, onuň çig ýeri bolar—diýdi (A. Nyýazow).

Çigidi çaşmak — çym-pytrak bolmak, kül-owram bolmak, dargap gitmek. Boh-ow, bu bolup barşyma bag üzüläýse, çigidim çaşjagow diýdim (H. Ysmaýylov).

Çigidini çykarmak — dyr-pytrak etmek, mynjyratmak; eýini ýetirmek. Hanaly hanyň eline düşäýsem, ol meniň çigidimi çykarar (T. Taganow).

Çigildem (gazmak) köwlemek — gijäniň aýazyna üşäp, ýatyp bilmezlik, bütin gijäni digdenekläp geçirmek, örän gaty üşemek, çugutdyrmak. Şu gije-hä, çigildem köwlän bolsaň gerek—diýip degdi (“Sowet edebiýaty”), Baba aga ýorganynyň üstünden içmegini atynan bolsa-da, daňa çenli çigildem köwüp çykypdy (N. Esenmyradow).

Çigit ýaly (dek) — örän az, ujypsyz, sähelçe; asla, düýbünden. Soňuny bolsa men özüm oňararyn, soňunyň çigit ýaly pikirini çekme (H. Derýaýew). Oňa çigit ýaly-da zat bermeli däl (B. Seýtäkow). Ýok ýüregiňde çigit dek arman (G. Seýitliýew).

Çile agajy — çile düşüp çagasy bolmaýan aýallary ýa-da çile düşen çagany aşagyndan geçirmek üçin öwluýälerde dikilen agaç. Çile agajynyň şahalaryndan her dürli matalardan bölejikler bardy.

Çileden çykarmak — çaga dogandan soň kyrk günden gonşy-golamlaryň gapysyna birin-birin aýlamak. Düýn Bossanlaryň gapysynda jigilerini çileden çykarýan gyzzagazlar hümerlenip durdular.

Çile düşmek — çileden çykarylmaýyk çaganyň hem onuň ejesiniň bolýan öýüne çileden çykmaýyk çagaly aýal, mazarystanlykda adam jaýlan adam, eli etli, ýumurtgaly adam gelmegi we ş.m. bilen baglanyşyklylykda enede ýa çagada kesel döremek; öýlenip bilmezlik, aýalyň çagasy bolmazlyk bilen baglanyşykly düşünje döremek. Şuňa-da işan agaň “çile düşüpdür” diýýä... (H. Derýaýew).

Çileli öý — heniz çagasy çileden çykmaýyk öý; täze çagasy bolan aýala, eli etli, ýumurtgaly adama hem-de ýas ýerinde bolýan adama barmak gadagan edilen öý, Guş awlap gelen bolsaň gowy zat weli, öýüňize baraňda öýe girmän, çagaň bilen aýalyňy, oňurti daşaryk çykaryp, ilki ozüň gir, soň, olar girer.

Çilesi açylmak — işiň rowaçlanyp başlamak, eden işiň oňuna bolmak. Indi çiläm açylyşdy (K. Gurbannepesow).

Çille mesi ýaly — örän gurgun, hiç hili aladasyz, gaýgysyz kükräp, döşüne kakyp, men-men diýip ýören mes, badyhowa, haýbatly (adam, zat barada). Ol şol günlewin içinde çille mesi ýaly, garňyny çekip başlady (N. Pomma). Amyderýa çille mesi ýaly joşup köpükleyär (B. Seýtäkow).

Çirim (çirk) etmezlik — kirpikli gözünü çalmazlyk, uklamazlyk, ýatmazlyk. Uzyn gije çirim etmän, halys aryp, lagşan baş çopan pyýada dolanyp geldi (“Kolhoz günleri”). Gözlerime çiş kakylp, Çirk etmedim uzyn gije (K. Gurbannepesow).

Çirtmegine düşmek — biriniň guran çylşyrymly hilesine, aldawyna düşmek, bulaşyp galmak, aldanmak. Ýakdyň, özüň bişersiň, Çirtmegine düşersiň (B. Kerbabaýew).

Çitik basmak — tebipçilik däbi boýunça agyrýan ýeriňe (garna, maňlaýa, arka) gyzgyn oragyň ujuny çala degrip, ençeme gezek basmak. Onuň maňlaýyna basylan çitigiň yzy heniz ýitmädi.

Çişe düzmek — ölüme sezewar etmek, öldürmek; gynamak. Etleriň kebab bolup, Çişjagaza düzüleni (A. Kekilow).

Çişe kebab etmek — iň gazaply ölüme sezewar etmek, öldürip içiňi sowatmak. Şunuň ýene etini-bagryny çişe kebab etseň, şonda içiň sowar, ýogsam sowamaz (A. Durdyýew). Ejem etini

çişe kebab edip iýseler, hem, meni olara sezewar etmejekdigini aýtdy (N. Pomma).

Çolpyňailmek — bir zady goluna salmak, ele düşürmek, edinmek. Bu ýyl daýhandan olaryň hiç haýsynyň çolpusyna zat ilmedi. Gelnalyjy gidende käse ogurlap gaýdýan adam, gyz çykaranda çolpusyna bir zat ilmese, şaýy-sepi üpjün gyzyny nähili arkaýyn berip goýbersin? (B. Kerbabaýew).

Çopana meýlis haram — işli-güýçli adam öz işi-derdi bilen bolsa ýagşy, işli adam gürrüňçilige, söhbete gatnaşyp bilmez. “Çopana meýlis haram” diýipdirler. Tur-da düýeleri ýygnaşdyr (G. Gurbansähedow). Halypa, “çopana meýlis haram” diýipdirler. Ýör gidip ýataly (N. Pomma).

Çoçgara çolaşmak — başagaýlyga, bulaşyklyga uçramak, kynçylykly ýagdaýa düşmek. Şol yňdarma niýet bilen hem çoçgara çolaşmak mümkin. Arkaýyn boluň, men indi ol çoçgara çolaşman.—Men bu gün gör nähili çoçgara çolaşdym (B. Kerbabaýew).

Çözüji ses — gurultaýda, konferensiýada we ş.m. karar kabul etmekde gatnaşýan hukukly ses. Gurultaýa çözüji ses bilen 500 delegat gatnaşdy.

Çöke düşmek — biriniň önünde dyza çöküp ýalbarmak, boýun bolmak, tabyn bolmak. Sapaga seredeniň-dä, bu mollalaryň bir topary meniň önümde çöke düşmelidirler (H. Derýaýew).

Çöle çykmak — öýe, ile sygman, baş alyp gitmek, däl-i-telbe bolmak. Sen ärimi getirip bermedik bolsaň, çöle çykardym-ow—diýip, degişmek bilen gülümsiräp, ony garşylady (N. Pomma).

Çöp başy gymyldamazlyk — ýel, şemal ýokluk, petişlik; ümsümlük, asudalyk. Howa yssydy, çöp başy gymyldamaýardy (B. Seýtäkow). Howa gurşun ýaly agyrdy, çöp başy gymyldamaýardy (B. Seýtäkow).

Çöp döwlen ýaly etmek — bir meseläni, işi ýa eýläk, ýa beýläk etmek, haýsy tarapa hem bolsa kesgitli netije gelmek, çürt-ýoluk etmek, bir ýan ýüzüne syrmak. Sen yöne Hümmet bilen arany çöp döwlen ýaly eden-ä bolma?! (A. Gowşudow).

Çöp düýbi — kanuny nikasy bolmadyk aýaldan dogan çaga, wenezzyna. Men arkalaryny agalaryna daýap, çikjerip gezyň, enesi

ýalamadyk, çöp düýbi wolostnoýlar tohumyndan däl (B. Kerbabaýew).

Çöpe dönmek — örän, gaty horlanmak, süňk bolup galmak, hepbigе dönmek. Ýigit perwaýsyzdy gürrüňe, gepe, Saraldy, sargardy, döndi bir çöpe (A. Kekilow).

Çöp-çalama urmak — gürrüňi bulaşdyrmak, düşüner ýaly etmezlik, patarraka urmak, belli bir uç çykarar ýaly etmezlik. Urduň çöp-çalama. düşmән sözüme, mynasyp görýäriň ony özüme (A. Kekilow).

Çöpçe görmezlik — baha bermezlik, hiç bir zadyň alyňdan däl diýip bilmeklik, hasap etmezlik. Aýalyny dagyny hol ýatan çöpçe-de görmedi (A. Durdyýew).

Çöp ýaly bolmak — *ser.* Çöpe dönmek. Ol çöp ýaly boldy, reňki saraldy, gözleri hanasynyň içine gitdi (B. Seýtäkow). Ejemiň gije-gündiz bolşy şu-da. Özi-de çöp ýaly boldy — diýip, Gözel özüni dürsedi (B. Seýtäkow).

Çöregi bitin eken — uly howpdan, belabeterden sypan, bagtsyzlyga duçar edýän her hili ýagdaýlardan halas bolan, aman galan. Doýduk eje, gam çekme, çöregiň bitin ekeni, biz onuň janyňa ýetişdik (B. Kerbabaýew). Aýu, Umsa, bitin eken çöregiň, Aýdýanlary örän dogry, Geregiň (Ç. Gurbangylyjow).

Çöregi ýeňsäňden iýmezlik — beýleki adamlar ýaly öz edýän hereketiňe, etjek işiňe oňat düşünmeklik, däl ýa-da tentek bolmazlyk. Men çöregi ýeňsäňden iýmeýäriň ahyry! (B. Seýtäkow).

Çöregi tamdyra gyzanda ýap — her bir zady aýny wagtynda et, ýerini bilip et, wagty gelende sypdyrma. Amatly olja ýok Guşgudan başga, Tamdyra gyzanda ýapylsyn çörek (A. Atajanow).

Çörekden kesmek — birini gün-güzeran görýän çeşmesinden mahrum etmek, gulluk wezipesinden kowmak, işden boşatmak. Olar Bossany hem eýýäm çörekden kesipdirler (B. Kerbabaýew).

Çukuryň gyrasyndan gaýtmak — agyr kesel ýa başga bir howply zatdan gutulmak, ölüm halynda ýatyp gelmek, ölüp direlmek. Kakaňy tas öldüripdiň, ol çukuryň gyrasyndan gaýtdy (A. Gowşudow).

Çukuryň gyrasynda durmak — işde, durmuşda ýa eýläk, ýa beýläk bolaýmaly agyr

ýagdaýa düşmek, ölümiň öňüsyrasynda bolmak. Sona, men çukuryň gyrasynda durun, meni ondan sowjak-da, çukura eňterjek-de sen (B. Kerbabaýew).

Çüýlenen ýaly — duran ýa-da oturan ýerinden gymyldamaýan, bir ýere berkidilen ýaly duran (adam hakda). Mollanyýaz oturan ýerinde çüýlenen ýaly bolup otyrdy (A. Nyýazow).

Çürt-kesik (çürt-ýoluk) etmek — *ser.* Çöp döwlen ýaly etmýek. Sen indi biziň ýekeje perzendimiz — diýip, meseläni çürt-kesik goýdy (B. Seýtäkow).

Çybanyň ýarmak — işiň, meseläniň çözgüdi, netijesi aýan bolmak, nähili hem bolsa bir ýüzli bolmak; janyňy barlap görmek, ne bolsa şol bolsun etmek. Murtuňyz salpardyp, gaçyрмаň gany, Goý, ýarylsyn ýigrim ýylyň çybany (Ý. Pirgulyýew). Ýigidimiz kân gezek çemeleşse-de, Çyban ýarylmady wagt geçse-de (A. Kekilow).

Çybşylda urmak — gürrüňiň, habaryň soňuny bulaşdyrmak, patarraka urmak, netijesiz galdyrmak, bolmada eltmek. Çybşylda urmaň-da, bəri ýüz öwrüň! Mert-namardy saýlan şol ýowuz döwrüň (Ý. Pirgulyýew).

Çygyrdan çykmak — boýun egmezlik, gulak asmazlyk, tabyn bolmazlyk, özbaşdaklyk etmek. Aýnabat indi ikimiziň çygrymyzdan çykandyr (B. Kerbabaýew).

Çydam (sabyr) käsesi dolmak — mundan beýläk sabyr, çydam edip bilmezlik, garaşmaklyk derejesi ahyrky nokadyna baryp ýetmek, etden ötüp süňňe ýetmek. Çydam käsesi şu gün doldy, Mundan artyk gezebilmen (K. Gurbannepesow).

Çylkasyzyny ýetirmek (aýtmak) — bolgusyz, ýerliksiz bir söz aýdyp göwne degmek, bolgusyzyňy aýtmak. Hellew maňa hem münkürcilik edip çylkasyzyny ýetirdi. Doýduk oň ejesine:—Sen ogluňa buýur—diýen,—Çylkasyzyňy ýetirişi, getirmeýär haýyr diýen (N. Pomma).

Çym-pytrak bolmak — 1. Kül-uşak bolmak, dyr-pytrak, owram-owram bolmak, döwürmek. Yzyna baka zyňlan suwluk torbadaky süýt kädi bolsa, töňnä degip, çym-pytrak boldy (B. Kerbabaýew). Me saňa enesiniň gyzyna—diýip, ýeňsesine ýapdy, dutar çym-pytrak boldy (“Görögly”). 2. Duran-duran ýerinden dargamak, hersi bir ýana gitmek. Bu ýere üýşen adamlar birden-de çym-pytrak boldy.

Çynyňy etmek — bar güýjüňi, ukybyňy gaýgyrmazlyk, eliňden geleniňi gaýgyrmazlyk, ýürek bilen ýapyşmak. Heý, çynyňy edip, aýagyňy ýere diräp, gorap gördüňmi? (B. Seýtäkow). Eger etmeseň çynyňy, Çekmeris seniň näziňi (Ç. Aşyr).

Çyna berimsiz — asly ýalan, galp, ýasama (gürrüň, gülki we ş. m.). Onda-da çyna berimsiz gülen boldum (N. Pomma).

Çyragyň öçmek (sönmek) — iň oňat görýän adamyň aradan çykmak, ölmek; bagtyň ýatmak. Ýigitler gojalyp, goja ýigdelmiş, Çyragym öçüpdir, narym görünmez (Magtymguly). Ýandy ýüregim—ýandy, Söndi çyragym — söndi (A. Alamyşow).

Çyrasyna ýag dammak (guýmak) — meçew almak, götergilenmek; hezil etmek, gönenmek. Şol söz Potdyň ölügsi çyrasyna ýag damdyryp, onuň Potdulyk damary oýandy-da, çukanak gözlerini Aýsoltana bakan aýlap, uzyn dilini ýazyp goýberdi (B. Kerbabaýew). Onda-da Muhammethasan Gajara garşy iş etmeli bolsa, onuň çyrasyna ýag guýlana döner (T. Taganow). Çäjine bereket!—hasylyň köp bolsun!, bereketli bolsun! Çäjiňe bereket! Tüweleme, siz-ä eýýäm harmanyň jaryny saýlaýypsyňyz.

D

Daban azaby — çekilen zähmet we oňa düşýän hak. Örän köpdi baýlaň eden güzaby, Köýüp gitdi Mukgyň daban azaby (N. Pomma).

Dabana (aýaga) köz (ot) basylan ýaly bolmak — allaniçigsi bolmak, ör-gökden gelmek, aljyraňnylyga düşmek. Tagsyryň dabanyňa köz basylan ýaly boldy (N. Jumaýew). Podpolkownigiň dabanyňa ot basylan ýaly boldy (G. Kulyýew).

Dabanyň düşmek — halys bolmak, aýagyň guramak, ýadamak. Şu gün men seni gözläp, barmadyk ýerim galmady, aýlanyp-aýlanyp halys dabanyň düşdi.

Daban etini iýmek — biriniň azabyny, zähmetini özüňe geçirmek, ezmek. — Baý aga, men seniň ýedi ýyllan duzuňy iýsem, sen hem meniň ýedi ýyllap daban etimi iýdiň (A. Durdyýew).

Daga kişňemek — öz hetdiňden aşa gitmek, çeniňi bilmezlik. Arkaly daga kişňär (“Nakyllar we atalar sözi”).

Dag basmak (goýmak) — 1. Çykgynsyz güne düşürmek, aýralyga sezewar etmek, unudylmajak agyr täsir galdyrmak, örän gynandyrmak. Şol uruşda öldi uly agamyz, Çydap geldik köp basylan daga biz (T. Esenowa). Ötdi meger ýar pyragy, gahba pelek goýdy dagy (“Şasenem—Garyp”). Ölsen-de hiç gitmez ýar goýan dagy (Zelili). 2. Nyşan galdyrmak, jeza bermek, bedeniň agyrýan ýerini bejermek we ş. m. maksady bilen tagma salmak. Tebip ejäň saçy sary, Dag basmakdyr ökde käri (“Tokmak”). Soňabaka Gurduň endamyna dag basmada başladylar (A. Gowşudow).

Dadyna ýetişmek (ýetmek) — halas etmek, goldamak. —Söýgülim, ejizleriň dadyna ýetşmeli, arkaýyn bol, gaýdyp gelerin (A. Soltanmyradow). Ahyr ýetişdiler gyzyň dadyna. Emma küçen ýaly iki бүкүlip ýatan adam birden onuň dadyna ýetişdi (B. Seýtäkow). Ýetme-diň sen meniň köňül şadyma, Şahyma arz etsem, ýeter dadyma (“Gül—Bilbil”).

Dady-perýat etmek (eýlemek) — haraý islemek, nalamak. Goňşy, sen ejizläp boýnuňy burup, Aýalyňdan dady-perýat eýlediň (“Geliň gülşeliň”). Garry kempir mendenem beter,

hemişe dady-perýat edýär (“Sowet edebiýaty”). Çagalardan elli ädim çemesi gaýrada bir topar aýal hem erkek adamlar ýesir alnan balalaryna gözlerini dikip, dady-perýat edişip durdular (T. Taganow).

Daz ýasamak — bir ýana çalasyn gitmek, ýumlukmak. Sülgün eje, alňasap, Nirä barýaň daz ýasap? (D. Baýmyradow). Eger seniň aýtjak zadýň bolmasa, men-ä garry heleýiň burçluja unaşyny içip, soň daz ýasaýjak (N. Pomma). Garly dünküldäp, gözaralara tarap daz ýasady (B. Seýtäkow).

Dalda gözlemek — pena, kömek, hemaýat islemek. Onuň “haýasyz” hasaplap ýören adamsy adyny “eje” diýip tutýar, dalda gözleýär, maslahat soraýar (T. Gurbanow). Menden dalda gözläp, el serip, şeýle naçarlyk bilen seredende, men onuň ýüzüne bakman geçdim (X. Ysmaýyłow). Şagala şam boldy bir ýyllyk galla, Kime diýjek, kimden gözlejek dalda? (Ata Köpekmergen).

Damagy dolmak — agysy tutmak, hamsykmak. Onuň damagy doldy, indi çörek bilen ýarma-da bogazyndan geçmeýärdi (A. Gowşudow). Saparmyradyň damagy doldy, demi gutaran ýaly boldy (B. Seýtäkow).

Damak ýyrtmak — sesiňe bat bermek, öwünmek. Gök dek gürläp, damak ýyrtar, Taýýar bolan aş üstünde (Magtymguly).

Damarda gan gaýnamak — ýürek joşmak, ylham gelmek. Ýürek joşup damarda gan gaýnady, Ak kagyz üstünde galam oýnady (A. Kekilow). Hallynyň gözünde otlar oýnady, Damarynda gyzgyn gany gaýnady (B. Kerbabaýew).

Damaryny ýumşatmak — ugruny tapmak, köşeşdirmek, rahatlandyrmak. Nazar aganyň ady tutulmagy Toligiň gatap duran damaryny ýumşatdy (B. Pürliýew). Başlygyň bolsa damaryny ýumşatdy (R. Allanazarow). Ýöne, göwnüme bolmasa, onuňam kesirlik damarlary öňküsine görä birneme ýumşan ýaly (T. Taganow).

Damaryň suwlanmak — ynjalmak, arkaýynlanmak, ekezlenmek, dogumlanmak.

Onuň bu sözünden soň Meret arçynyň damarlary suwlandy (H. Derýaýew).

Dara çekmek — asyp öldürmek. Bogazyňdan bogup, dara çekerler, Süňňüni köýdürip, oda ýakarlar! (Ata Salyh).

Dar gözenekden garatmak — türmä salmak, tussag etmek. Çykmaz, hatyrjem bolaý, çykmaz. Indi onuň dar gözenekden garadyljagyny men hut aýnada gören ýaly bilýärim (“Sowet edebiýaty”).

Dar gursak — sabysyz, gaharjan, gyzma. Ine, şonda bu dar gursak öz eden işlerine puşman eder welin, hiç peýdasy bolmaz — diýip, Wepa özüniň kakasy bilen görüşmek islemeýänini aýtdy (A. Gowşudow). Öwrenjäniň ýagdaýyna belet ussa oňa gaty-gaýrym zat diýmese-de, dar gursak burawçy onuň käbir ters edýän zadyna iğenmän-de durmaýardy. Şol hesiýetimiň näçe eýmençligine düşünsem-de, dar gursak bolanym üçin, özüme özüm buýrup bilemok (B. Kerbabaýew).

Dat etmek (eýlemek) — zeýrenmek, nalamak. Guduzlan duşmanlar ýandy, dat etdi, Gözüň aýdyn, gözel Kuban illeri (A. Omarowa). Tonnalap bombalar ýagýar başyňa. Dat edip, saçyňy ýolmaly borsuň! (Ata Salyh). Dat eýlerem, ýetebilmen, Mejnunyňa zor eýlediň (Andalyp).

Daş bilen urany aş bilen ur — ýamanlyga ýagşylyk et. “Daş bilen urany aş bilen ur” diýenlerini etdi (“Türkmen halk ertekileri”).

Daşdan aýlamak — gönüläp aýtmazlyk, äniği-şanigi bilen aýtmak, başga bir gürrüň bilen duýdurmak.— Wah haramzada, gör nähili daşdan aýlaýar (G. Muhtarow). Bu ýyl kolhozmyzyň girdejisi gowy boldy — diýip, Söýün aga gürrüňi daşdan aýlap başlady (T. Taganow). Men il ýaly daşdan aýlap, aýtmagy-da başarmaýaryn (A. Durdyýew).

Daşdan görmek — öňünden bilmek, öňünden bir zadyň maksadyna düşünmek. — Walla, senem örän daşdan görýärsiň-ow! (B. Kerbabaýew).

Daş-diş bolmak — doňňara daş bolmak; gysgançlyk, husytlyk etmek Gaýtam, has müýnli ýaly ýylgyrды, esli wagt daş-diş bolup oturdy (“Edebiýat we sungat”).

Daş ýürek — zalym, rehimsiz, ynsapsyz, naýynsap. Obanyň garyplary daş ýürek baýa

nälet baryny okadylar (N. Saryhanow). Töwella edip siz Garla, Belki, erär ol daş ýürek (Ç. Aşyrow). Gahar etme diýsem; bolduň daş ýürek (G. Gurbansähedow).

Daşy jäjek, içi möjek — içigara, görüp, misginsokar. Her babatdan bütin ünsüni özüne çekýän hakyky adamkärçilikli adamlar arasynda daşy jäjek, içi möjekleri-de ýok däl. Päheý, seniň-ä daşyň jäjek, içiň möjek ekeni (B. Kerbabaýew). Daşy jäkäk, içi möjek galanyň gijeki görnüşi-de aýyrgançdy, sussuňy basýardy (B. Seýtäkow).

Daşyna geçmek — ara almak, sykajaga salmak, ugruny tapjak bolmak. Ikisi iki ýerden tilkiniň daşyna geçipdiler (A. Soltanmyradow). Şundan soň Bibisoltan Eje gyzynyň daşyna geçdi. Käýýäp, sögüp gördi (“Edebiýat we sungat”): Şol bada küýküje molla küpürsäp Neresse çaganyň daşyna geçdi (B. Seýtäkow).

Daşyna duzak gurmak — *ser.* Daşyna tor aýlamak. Muhammethasan han gözünü aýyrman Rüstem bege seredýärdi hem onuň öz daşyna duzak gurýanlygyna ýa-da ak ýüregi bilen wepaly boljak bolup, jan edýänligine düşüňip bilmeýärdi (T. Taganow). Ol soňky günlerde öz daşyna duzak gurulýanlygyny aňýardy (T. Taganow).

Daşyna tor aýlamak (gurmak) — mekirlik, hilegärlik bilen aldawa salmak. Ol meni getirip, duzaga saldy Daşyna tor aýlady (A. Gurban). Indi onuň yzynda intizar bolup, aýaly barka Şabibiniň daşyna tor gurup, onuň başyny aýlap ýörmesi nämekä? (T. Taganow). Ol asyl daşyma tor gurup ýörse nätjek? (A. Gurban).

Daşyny dolamak — egin-baş etmek, çalşyrgyç bilen üpjünlemek. Ýusup han, siziň garyndaşyňyzyň daşyny dolamak, bizi halys juldand çykardy (B. Soltannyýazow).

Degnasyna degmek — etinden ötüp, süňňüne ýetmek, halys irizmek, iň soňky hetde ýetirmek. Ine, onuň şeýle bolgusyz gylyklary degnama degensoň, jaýymy täzelemeli boldum (N. Pomma). Nelson bilen görşenligi barada demokratik gazetlerde çykan habar, onuň degnasyna degipdi (G. Kulyýew). Soňky söz degnasyna degen Çerkez özüniň nirededigini hem unutdy (B. Kerbabaýew).

Dedesini ýandyrmak — işini görmek, çykmaz güne salmak, işini gaýtarmak. Ýandyrşalar,

bizem olaň Ýandyrdyk-da dedesini! (K. Gurbannepesow).

Degsin etmek — öleniň hatyrasyna aýat okamak, töwir galdyrmak, alnyna barsyn etmek. Degsin et diýlip görülen kellebaşyýakdan garnyny dolduryp oturan Durdy molla özüniň gadyr-gymmatyny artdyrmak isledi (A. Geldiýew). Meniň ezizlerime degsin ediň (B. Seýtäkow).

Dem almak — 1. Ýaşamak, ömür sürmek. Binalaryň belent başy ýaýkanyp, Şäherim hesretli dem alýardy (M. Seýidow). 2. Dynç almak. Watanda dem alyp hem duzun iýip, zähmet çekýän ak ýürekli edermen (H. Gurbanow).

Dem bermek — 1. Biriniň dynjyny bermek, dynç aldyrmak. Şoňa aklyň ýetýän bolsa, ryçagy al-da burawça dem ber (“Sowet edebiýaty”). 2. Bir zada ýel berip çişirmek. 3. Gowy bişmek üçin buga goýmak, buglamak. Çayçy uly rahatlyk bilen ýag salyp, palawa dem berýärdi (M. Ibragimow).

Demi agzyna gelmek — hopukmak, howsala düşmek, dünýäsi daralmak. Polkownik ady agzalanda, Halnazaryň demi agzyna geldi (B. Kerbabaýew).

Demi-demine ýetmezlik (syrmazlyk) — daljykamak, sojamak. — Bu näme? — diýip, Kasym demi-demine ýetmän sorady. Şu wagt Durdymyrat demi-demine sygman ylgap geldi (B. Seýtäkow).

Demi düşüşmek — gahary ýatyşmak, köşesmek. Elbetde, Halnazaryň demi düşüşýänçä, Aýnany bu töwerekde saklap bolmaz, Artyk, demiň biraz düşüşsin! (B. Kerbabaýew).

Demi gelip-gitmesi kesilmek — ölmek, ýogalmak. Gara atyň bir gün demi gelip-gitmesi kesilen eken (B. Kerbabaýew).

Demi ýetmek — sözi ýetmek, hökümi ýöremek. Meniň demimiň ýetýän ýerinde kim daýhanyň gallasyna ýapyssa — men onuň kellesine ýapyşaryn (B. Kerbabaýew).

Demi içine dolmak — daljykamak. Dura-bara demi içine dolup, Arap çişip ugrady (“Görogly”).

Demine düşmek — penjesine, girisine düşmek; gazabyna sezewar bolmak. Möjegiň hem goýunçy itleriň demine düşüp, halys sütüni

süýnen (“Türkmen halk ertekileri”). — Muhammethasan hanyň demine bir düşeňsoň, ol seni razy etmän goýjak gümany barmy? (T. Taganow). Ol käte bagbanyň demine-de düşýärdi (B. Kerbabaýew). Näme, gyzlaryň demine düşäýdiňmi? (A. Soltanmyradow).

Demiňi dürsemek — asuda dem alyp, özüňe gelmek, özüňi raslamak, kadaly hala gelmek. Nurjamal demini dürsedi we indi näme etmelidigi barada paýhasly pikirlenmäge durdy (“Sowet edebiýaty”).

Demiňi sanap ýatmak — ölüm halynda ýatmak, ölümniň önüsyrasynda bolmak. Ol biçäre demini sanap ýatyr. Artyk demini sanap ýatanyň kilwandygyny tanady-da, onuň aryyny duşmandan öteräk almak niýeti bilen başataryny berdenkä çalyşdy (B. Kerbabaýew).

Demiň içinde bolsun — syry gizlin sakla, agzyňy açma, dil ýarma. Hawa, demiň içinde bolsun (N. Baýramow). Bekmyrat baýa syryňy berme, demiň içinde bolsun diýip, Allak agasyny beletden ugratdy (H. Derýaýew).

Dep bolmak — ýok bolmak, başyndan sowulmak, aýrylmak. Saňa gelen külli bela dep bolsun (Mollamurt). Dep boldy başyndan ejizlik derdi, Ýetişdirdi ençe pälwany, merdi (J. Ilmyradow). Beýle garga sesli arwahy gören däldirin, başyndan dep bol! (“Geliň gülşeliň”).

Depe saçyň üýşmek (düýrükme) — gorkmak, eýmenmek, üýşenmek. Artygyň depe saçy düýrükdi. Tikenekläp endamy, Depe saçy düýrükdi (B. Kerbabaýew). Biriňem gymyldaman önüme düşüň — diýen sesini eştdik. Depe saçymyz üýşdi (A. Orazmyradow). Meniň inim tikenekläp, depe saçym üýşüp gitdi (“Edebiýat we sungat”).

Depe saçyň syh-syh bolmak — gaharlanmak, gazaplanmak; gorkudan ýaña iniň tikeneklemek. Gahar-gazabyndan depe saçy syh-syh bolan Aman poşçy:—Näletkerde ogul ata-enesine hemişe şunuň ýaly nälet getirer — diýip, tama girdi (A. Gowşudow). Baý ogly galpylda düşdi, depe saçy syh-syh boldy (N. Saryhanow).

Depin etmek — jaýlamak, gömmek. Göroglyny Çandybile eltip, kyrk ýigidiň, Öwez hem Gasan oglunyň, Bezirgen doganynyň ýanynda depin etdiler (“Görogly”).

Depme halal etmek — delile, tasa getirmek, ýüzleý kanunlaşdyrmak; başdan sowmak, bolýa-

da etmek. Myratdan razyçylyk aljak bolup, çagyran bolup, ýörmegimizem, ýöne il ýüzüne depme halallyk bir zat-da. Nika depme halal edildi (H. Derýaýew). “Olar diläp gelseler, siz depme halal edip, zomap gelyäsiňiz” diýesi geldi (B. Kerbabaýew).

Dep etmek — önüni almak, ýok etmek. Hoş söz berip, uwlundyryar daýhany, Dep etmesek, öz-özünden dep bolmaz (A. Atajanow).

Depäň göge ýetmek — hoşal bolmak, monça bolmak, göwnüň bitmek, begenmek. Meni seniň ogul edinmegiň, Meniň depämi göge ýetirdi (B. Kerbabaýew). Otdan abat çykyp geldi sagaman, Depäm göge ýetdi meniň şo zaman (A. Kekilow). Bu wezipe, Annagulynyň depesini göge ýetirdi (A. Durdyýew).

Depäňe täç etmek — gadyryny bilmek, eý görmek, Gadyrdan dostuňdan ýüzüň öwürme, Barsaň, depesine täç eder seni (Magtymguly).

Deregi dagamak — ugry ýitmek; aslyndan nam-nyşan galmazlyk. Şonuň bilen hem ol söwdagär batyp, deregini dargadypdyr (“Türkmen halk ertekileri”).

Derek tutdurmak — zaýa etmezlik, derdiňe ýarar ýaly etmek. Şeýdip, gözüňi ýumup bir zat edäýmeseň, derek tutdurmak kyn (H. Çaryýew). Näme etseň, şony et, derek tutdursaň bolýar (A. Durdyýew).

Deriň giňemek — ynjalmak, rahatlanmak. Biziň ýüregimiz düşüşdi, derimiz giňedi (“Edebiýat we sungat”). Bir gezek awunyp, dynar gidersiň, soňra deriň giňäp, hezil edersiň (A. Kekilow).

Derisine saman dykmak — öldürmek. — Deriň soýup saman dykaryň — diýdi (“Daň şapagy”). «Onda, han meniň derime saman dykar» diýen pikir kellesine geldi, ol gorkdy (B. Seýtäkow).

Derisini duzlamak — öldürmek, ýok etmek. — Derisin duzlasaň munuň dek pisiň (A. Kekilow).

Dik aýak gezmek — dyzyňy epmezlik, dync almazlyk. Hemme işiň gidişine ýetişjek bolup, günuzyn dik aýak gezyän eken (“Edebiýat we sungat”).

Dikilgazyk bolmak — bir ýerden aýrylmazlyk, bir duran ýeriňden gymyldamazlyk. Ejem bolsa men başymy ýassyga goýan minutymdan meniň gapdalymda dikilgazyk bolup otyrdy (G.

Seýitmäadow). Beýlekisi semawaryň başynda dikilgazyk boldy (R. Allanazarow).

Dil açmak — gürläp başlamak, geplemek. Hywalylaryň sakgaly selçeň, gözi süzgek dikgi gojasy ölümünüň golaýlandygyny bilip dil açdy (S. Annasähedow). Kempiriň bu sözi Sähediň dilini açdy (D. Baýmyradow). Ahyr soňy yzdan biri dil açdy, Bir garryja adam bulaň bagtyna (B. Seýtäkow).

Dil bermek — 1. Razy bolmak, söz bermek. Gaşyn çytýar ýalbarsaňyz, Gulak salmaz, dil berseňiz (A. Haýydow). 2. Ýüregiňi bermek, göwün bermek. Belki, Zöhre bu wagta çenli başga birine dil berendir (H. Çaryýew). Sebäbi, men birine dil berdim, soňra ol näkes bolsa meni taşlap gitdi (“Gunça”).

Dil bilen orak ormak — emgenmezlik, dilde hemme işi aňsat etmek. Orak orar dil bilen, Mäşi bişmez il bilen (G. Horramow).

Dil bilmez — söze-gepe düşünmeýän, akyly kem. Huş gider, akyly kem bolar, Dil bilmez haýwan uçraşsa (Magtymguly).

Dil birikdirmek — ýaşyryn gepleşmek, gizlin wadalaşmak; bir işi köp bolup amala aşyrmak üçin hereket etmek. Biziň barymyz dil birikdirip, el çarpyşmak häsiýetimiz bardy (B. Gulow). Bir gün irden Dursunyň joralaryndan bir topary, edil dil birikdirip diýen ýaly, üýşüp Dursunlara gitdiler (H. Ysmaýylov).

Dil bitmek — dil çykarmak, gepläp başlamak (çaga hakda). Üç ýaşyna baranda, Saýrap duran dil biter (“Çemen”).

Dil bolmak — 1. Ile gürrüň bolmak, köpçüligiň agzyna düşmek. Galmaňlar, türkmenler, ile dil bolup (Magtymguly). 2. Il agzyna düşenligi üçin şowsuzlyga uçramak, göz degmek. Göz boldumy, dil boldumy, bilmedim, Lal açan dek dymdy söýgi liramyz (A. Gurtgeddiýew).

Dil gaýtarmazlyk — gaýtargy bermezlik, gaňryşyna, gaýtmazlyk, sögüşen bilen sögüşmezlik. Emma dil gaýtarmaga bogny ysman, ýüzüni aşak saldy (G. Kulyýew). Ol gözünde oky bolsa Körpäni urjakdy, özüniň oňa görä ejizligindenmi ýa Baba agadan çekindimi, garaz, Geldi batyrynyp bilmedi, dil-de gaýtarmady (N. Esenmyradow).

Dilden-agyzdan galmak — ölümüň ön ýanynda bolmak, ölüm ýassygynda ýatmak. Diýenleriçe-de bar eken, ejesi hal üstünde, dilden-agyzdan

galypdyr (T. Gurba-now). Han-ha, indi maşgala dilden-agyzdan galyp ýatyr, öläýse, ganyny gidermeris, ölmese-de, horlugyny gidermeris (A. Gowşudow).

Dile geldi, bile geldi — niýetiňe düweniňi, diýjek zadyňy aýt, ýaşyрма,—Dile geldi, bile geldi, aýdyp goýber, Mergen, aga! (D. Esenow).

Dile düşmez — nadan dikdüşdi. Ýoldaş bolsaň dile düşmez mur bile, Ýer tapmaýan, bile ýatsaň mar bile (Magtymguly). Kimse dile düşmez, kimse üm biler (“Nakyllar we atalar sözi”).

Dil ýetirmek — at dakmak, göwnüýetmezçilik etmek, şyltak atmak, masgaralamak. Çagalara nähak ýere şyltak atardy, dil ýetirerdi (N. Baýramow). Ýöne, şeýle päkize maşgala nähak dil ýetirişniňize içim ýanýa (T. Taganow). Hoşly molla bolsa: “Kimmişin ol meniň aýal doganyňa dil ýetirerçe diýip, onda-munda gabarylyp gürläýärdi (A. Gowşudow). Eje, maňa näme diýseň diý, ýöne şol gyza dil ýetirme! Sen oňa dil ýetirýärsiň (“Sowet edebiýaty”).

Dile çolamak — *ser.* Diliňe almak. Bu gadyrdan daýza-ýegenligiň arasynda “iki sany tikin maşyny” diýip, diliňe çolamazlar (T. Esenow). Bolar-bolmaz zady çolady dile. Ony dile çolap oturmak nämä gerek? (B. Seýtäkow).

Dili awuly — aýy sözli, duzlagan (adam barada). Oglanlaryň dili beýle awuly bolmaýar (T. Esenowa). Emelsiziň dili awy, Çüprek geýmiň — biti (“Nakyllar we atalar sözi”).

Dili aýy — *ser.* Dili awuly. Sadabyň ikinji goňşusy Nursoltan ozüniň aýy dilini saklap bilmedi (B. Kerbabaýew).

Dili barmazlyk — diýesi gelmezlik, bir zat barada aýtmany uslyp bilmezlik. Wah, jan gyzym, aýtmaga dilim baranok. Elbetde, içi möjek diýmäge-hä dilim barmaz. Emma il-halkyň zadyna zyýan ýetirer, zyýankeşlik eder diýmäge meniň-ä dilim barjak däl (B. Kerbabaýew). Bardym diýmäge dilim barmasa gerek (H. Garabaýew).

Dili basylmak — gorkup gepläp bilmezlik, diýmäge dili aýlanmazlyk. Baýar alkymyna gelende weli, Bazzy-buzzy edip, basylyp dili (Ata Köpekmergen).

Dili batyr — batyrgaý, dözümlü gepleýän. Sen birneme ýuwaş bol, seniň diliňi gaty batyr görýär (A. Gowşudow).

Dili gysga — gürlärligi ýok, utançly, müýnli, etmişli. Bu synag günleri mert durup biliň, Ýeňişden soň gysga bolmasyn diliň (R. Seýidow). Dili gysga bolanyna örtenip, uludan demini aldy (R. Allanazarow). Ýüz gara, til gysgadyr, bolmaz jogabyň, eý gözüm (Magtymguly).

Dili ýeňil — öňüni-soňuny ölçermän aýdýan, oýlanyşyksyz sözleýän, diline buýrup bilmeýän (adam barada). Emma bolşewik düşmanlarynyň oňa garşy yönkeýän töhmetlerini özüň ýaly dili ýeňil adamlar alyp göterýärler. Ýaňy-ýakynda öz deň-duşlaryndan bolan dili ýeňilräk ýigitlerden biri biraz ýaňzydan bolsa-da, ondan göwni suw içmändi (B. Kerbabaýew).

Dili kelte — *ser.* Dili gysga. Öz deň-duşunyň arasynda onuň dili keltedir—diýip, Durdy Allagyň ýüzüne seretdi (H. Derýaýew). Öwretmeýär sen dek ýalta bolmagy, Il ýanynda dili kelte bolmagy (D. Baýmyradow). Bagrym ýakdyň sen ýalta, Il ýanda diliň kelte (A. Atajanow).

Diline düşmek (düşüş) — abyna-tabyna belet bolmak, ugruny tapmak. Bu—goýunlaryň diline düşüp durýan adamdyr (“Sowet edebiýaty”). Şular ýaly erjeller mehanizmiň diline basym düşer (“Edebiýat we sungat”). Jemal gyz aňladymy, Düşüş ýaly diline (H. Şükürow).

Dilini damagyna ibermek — *ser.* Dilini ýeňsesinden çekmek. Uzyn ýokarky sözler bilen gürründeşiniň dilini damagyna goýberendigine anyk gözüni ýetirdi (B. Seýtäkow). — Yok, Aýgül, men onuň pytanakly dilini damagyna ibermesem ynjalman (B. Kerbabaýew).

Dilini ýeňsesinden çekmek — gaýdyp gürlemez ýaly etmek, temmi bermek. Dilin ýeňsesinden çekseň deýýusyň (A. Kekilow).

Dilini kireýine alan ýaly — ýaňra, lakgy, gürligen (adam barada). Aşyr, sen warsaky uruşmaly bolanda—diliňi kireýine alan ýaly. Belki, dilini kireýine alan ýaly şaňňynyň birini getirersiň (B. Kerbabaýew).

Dilini tapmak — ýüreginden turmak, ugruny tapmak. Ynanýaryn gaýyn eneň, Hökman tapar seň diliňi (A. Kowusow). Sen iň ýagşysy, onuň sözüne gatyrganma-da, dilini tapmaga çalyş (B. Kerbabaýew). Galyberse-de, ol Jüneyit hanyň dilini menden gowy tapar (B. Seýtäkow).

Diliň aýlanmazlyk — aýdyp bilmezlik, diýmäge diliň barmazlyk, aýgyt edip bilmezlik. Şony göremde edil depämden gaýnag suw guýlan ýaly, pagyş-para bolýan-da, diýjek sözüme dilim aýlanmaýar-da duruberýär (“Bahar buşlukçysy”). “Bagyşlaň diýmäge-de onuň dili aýlanmady (“Edebiýat we sungat”). Doldy bokurdagy eziz enäniň, Dili aýlanmady tutuldy dili (A. Atajanow).

Diliň gijemek — aýtmak islemek, gaýtargy beresiň gelmek. Juda bolmasa, jogap beresiň gelip, halys diliň gijäberse, bir çöpjagaz algyn-da, pugta dişlegin, onsoň tä gaharyň gaçýança, şol çöpi dişinden aýyrmagyn (T. Taganow). Mamyşyň Atabaý bilen jedelleşmäge adatlanan dili näçe gijese-de, öz öýi däl-de, Tyllagözeliň öýi bolany üçin saklanýardy. Olga nähili bolsa ýakymly söz aýtmaga Mamyşyň bir hili dili gijeýärdi (B. Kerbabaýew).

Diliňde aş gatyklamak — *ser.* Agzyňda aş gatyklamak. Siz diňe diliňizde aş gatyklamaga ökde (B. Kerbabaýew).

Diliňe almak — edilen ýagşylygy, bir işi soň agzap öwürmek. — Baý, Patdyk dost, bir gezek ot ýakyp gidäýipsiň welin, iňinde saklap bilmän derrew diliňe alaýýaň — diýdi (B. Annageldiýew).

Diliňe badak atylmak — niýetiňi aýdyp bilmezlik, diliň diýeniňi etmezlik. Olaryňam käbiriniň diline badak atylan ýalydy (N. Pomma). Dönse-de ýigdimiz saýrak bilbile, Tanyşlykda badak atylýar dile (A. Kekilow). Özünden ketdä sataşdygy, onuň diline badak atylyp, eline duşak duşalan ýalydyr (D. Esenow). Emma şatlykly gozgalaň onuň diline biraz badak atdy (B. Kerbabaýew).

Diliňe bat bermek — öwürmek, magtanmak. Ahyr şu pursady alyp eline, Daýysy bat berdi süýji diline (B. Seýtäkow).

Diliňe bitmek — aýdanyň-aýdan, diýeniň-diýen ýerinde ýerine ýetmek; diýip bilseň bes, diýeniň ýerde galmazlyk, hökümiň ýöremek. Hemmesi dilimize bitýär (“Bahar buşlukçysy”).

Diliňi aýnatmak (oýnatmak) — suwumsyzlyk etmek, sözleri ýoýup sözlemek. Ýigrenç sözler bilen diliň aýnadyp, Sülgüniň bagryny dilip barýardy (B. Japarow). “Işlemäň” diýip, aýnadýaň sen diliňi (N. Pomma). Dillerini

aýnadyp, Ellerini oýnadyp, Orkestre syn edip, Bulap otыр taýagyn (K. Gurbannepesow).

Diliňi dişlemek — özüňe basalyk bolmak, aýtman saklanmak, gürlmezlik. Meniň gazabym beýnime çykýany üçin, dilimi dişlemegi-de unudýan. Batyra aýdan sözünüň orun almajagyny aňlany üçin, dilini dişlemekden başga çäre tapmady (B. Kerbabaýew). Iskenderow dilini dişläp, Hyňzap gelen gülküsini basdy (B. Seýtäkow). Ol kakasyna bir zat aýtmakçy boldy, emma näme üçindir, aýtmady-da dilini dişläýdi (T. Taganow).

Diliňi saklamak — sesiňi çykarmazlyk, geplemezlik. — Meniň bu işimde diliňi saklap bilmeli bolarsyň (B. Seýtäkow).

Diliňi salajyn goýbermek — agzyňa gelenini urmak, paýys sözler bilen käýinmek. Bally han, diliňi salajyn goýberme (B. Kerbabaýew).

Diliňi çekmek — gürlmegiňi goýmak, çeninde, bes etmek, näme gürläýäniňi seljermek. Heleý, diliňi çek! (B. Kerbabaýew). Diliňi birneme çek! (G. Seýitmadow).

Diliňi ýuwutmak — diliňi dişlemek, geplemän oturmak, gürlmegi bes etmek. Gurban, baş minutlyk diliňi ýuwdup biljekmi ýa-da ýok (G. Muhtarow). Eňegine diräp elin, Başisi-de ýuwtady dilin (K. Gurbannepesow).

Diliň öwrülmezlik — *ser.* Diliň aýlanmazlyk. Çäýnek gaçýar diýjek boldum welin, dilim öwrülmedi (S. Ataýew). Saňa okuwa gitme diýmäge dilimem öwürülenok weli, başga ugur tapamok (N. Baýram). Onuň şol hata ne dili öwrüldi ne-de sesi çykdy (B. Kerbabaýew).

Diliň tutulmak — diýjegiňi diýip bilmezlik, gepläp bilmezlik. Dilim tutulyp, bir agzam gepläp bilmeýärdim (“Edebiýat we sungat”). Bir az salym dilleri tutulyp, gepläp bilmän, sakawlap durdular (“Görogly”). Zordan gelip gidýär demi, Bir eýýäm tutuldy dili (Ç. Aşyr). Müdirimiziň ýanyna baraýdygym welin, dilim tutulýar duruberýär (D. Esenow). Owadan gaşlary birden çytyldy, Hatda gaharyndan dili tutuldy (D. Baýmyradow).

Dili süýji — labyzly gürläýän, ajysyny pürkmeýän, mylakatly. Diňe agyr pursatlarda, başyna kyn iş düşen wagtларында, Hekimiň dili süýjeýärdi (B. Seýtäkow). Süýjüdir dilleriň, misli bal ýaly (“Çemen”). Orta boý, bugdaý reňk, Sözi süýji, dili-de (H. Şükürow).

Dili uzyn — öwünmäge hakly, müýnli däl, agyz dolduryp gürlemäge mümkinçiligi bolan. Her bir gektaryňdan ýüz ganar öner, Şonda uzyn bolar dili kolhozyň (Ata Köpekmergen). Kisäň doly bolsa, uzyndyr diliň, Pitikläp saýlaryn gyzyny iliň (A. Kekilow).

Diliň syrylmak — gaýtalap-gaýtalap aýtmak, ýantgamak. “Öýüň ýyrtyk ýerlerini howanyň mazaly gurugançylyk wagty ýamaşdyraýyn, ýarkaşdyraýyn” diýe-diýe dillerim syryldy (N. Saryhanow). — Haw, menden görme, men şol adamlara aýtmak bilen dilim syryldy (A. Durdyýew).

Dil çykarmak — *ser.* Dil bitmek. Başım mazaly dil çykaryp, saýrap başlandan soň, çagajyklar hemişe onuň daşyna egrilişerdiler. Çerkez ilki dil çykaryp başlandan bári, onuň bilen şol dilde gepleşýärdi (B. Kerbabaýew).

Dil ýarmazlyk (ýazdyrmazlyk) — aýan etmezlik, aýtmazlyk, duýdurmazlyk. Özüňizem bir ýerde-de dil ýazdyraýmaň (H. Derýaýew). Emma onuň gylygyna belet bolany, “Heleý, öz işiň bilen bol” diýjegini anlany üçin, dilini ýarmady. Durdy hem dilini ýarmady (B. Kerbabaýew). Bolýar, bolýar. Hiç ýerde dil ýazdyrmaly (D. Agamämmedow). Bu ahwalat barada baýa dil ýazdyranmyş (A. Gowşudow).

Dinden çykmak (geçmek) — dini dogmalary inkär etmek, dini taglymaty äsgermezlik. Sopular pirinden taglym almady, Dünýe üçin dinden geçe başlady (Magtymguly). Dinden, ýoldan çykyp ýörenden beýdip, Göçäýerler bu gyzyň öz ýurduna (B. Seýtäkow). Toba kyl, geçeýin eden günähiň, Dinden çykyp, oda ýanma, jan balam (“Görogly”).

Diň gökden gelmek — allaniçigsi bolmak, ör gökden gedmek, — Gördüňmi, Ýaltamyrat, oka diýilse, diň gökden gelderdiň (H. Ysmaýylov). Aýaly hem diň gökden geldi (N. Saryhanow). Olar meniň bu sözüme diň gökden geldiler, enem-atam bilen gürrüňleşmegi karar etdiler (O. Gadamow).

Diri ýakmak — görgi görkezmek, kösemek. Meni diriye ýakmaga neneň dözdüň? Wah, men ol oglanam diriye ýakan bolsam nätjek? (A. Gurban). Diri oda ýakyp ýöreýär, Zähmet haksyz biderek (Şükürow). Asyl, menden ýaña seniň eneň diri ýanan eken (N. Baýramow).

Diş-dyrnak bolmak — azap görmek, görgä galmak. Men kolhozyň puluny artdyrjak bolup, diş-dyrnak bolup ýöreýän (A. Gowşudow). Kakam, ejem gije-gündiz diş-dyrnak bolup işlärdiler baýa gul-gyrnak (T. Esenowa). Uruş ýyllary diş-dyrnak bolubam, kemally önüm alyp bilmedik (A. Atajanow).

Dişi ýylgyrmazlyk — gaýgy-hasratdan çykyp bilmezlik, gara günde ýaşamak. Ýyl boýy ýylgyrmaz ýigidiň dişi (B. Japarow). Öz deňini-duşuny gözi görüp, şolaryň arasynda ömür dişi ýylgyrmasa, ana, jeza şonda bor (H. Derýaýew).

Dişiňde et galmak — garaw görmezlik, ýaman öwrenmek, meçew almak. Muny töleseň, olar ýene salgyt salar, olaryň dişlerinde et galdyrmak gerek däl (A. Gowşudow). Garaw görmän beýle nejis işiňde, Hetden aşdyň, et galypdyr dişiňde. Dişiňde et galan Welmämmet ata. Bu ýeňişden soňra has gitdi öte (Ata Köpekmergen). Süýthorlaryň et galypdyr dişinde (H. Çaryýew).

Dişine kakmak — ýok etmek, merkini bermek, gaýtawul bermek. Hasan kölde seniň mongol doganyň, Ýapon börülerniň kakdy dişine (D. Agamämmedow). Ýola gelmejek bolsa, dişine kakmaly (T. Taganow). Kolhozlyk baýlaryň dişine kakýar, Dişi gyrlan kulaklara ýol ýokdur (Mollamurt). Duşmanyň dişine kaksana, dogan (“Çemen”).

Dişini damagyna ibermek — agzynyň üstüne ýapmak, urmak, ýençmek. Kimiň ýazanyny bilsem, dişini damagyna ibererdim (“Edebiýat we sungat”). Han salgytçysynyň dişini men damagyna ibererin (B. Kerbabaýew). Sen oňa buşlaýsaň, men seniň dişiňi damagyňa ibererin (G. Muhtarow).

Dişini dökmek — azap bermek, kösemek, käýindirmek, zeýrendirmek. Bu öý bizi halys garratdy, dişimizi dökdü — diýdi (A. Gowşudow).

Dişiniň kirini açmazlyk — duz-tagam datmazlyk, aç gezmek. Dişiniň kirini açman, irden işe gidýän brigadir giç agşam öýüne gelýärdi (H. Garabaýew).

Dişiňi gysmak — agyz ýarmazlyk, özüňe basalyk bermek, gaňryşyna gaýtmazlyk. Çolugynyň işi barada çopanyň ýagşydan-ýamandan söz açman, dommarylyp ýörşi ýürege düşse-de, çoluk dişiňi gysdy (H. Garabaýew).

Taparsyňyz ony, şol ýerde gömdi, Atan dişin gysyp, gaharly dymdy (Ata Köpekmergen).

Dişiňi çarhlamak — taýýarlyk görmek; haýbat atmak. Ol hem dişini çarhlap, ejizi agzyna atmaga taýyndy (B. Seýtäkow).

Dişi ötmezlik — kär edip bolmazlyk, döwün ýöremezlik, güýjün pes bolmak. Şonda ötmez bize duşmanyň dişi (Mollamurt). Gulmyrat ýaly adama hiç kimiň dişi ötmez (G. Seýitmäadow). Sen, keygim, arryhyňy gynama. Seniň olara dişiň ötmez (B. Kerbabaýew).

Dowzah ody — günälileriň jaýynda jeza bermekde ulanylýan at (o dünýäde). Aýtmawer gybat söz, etme zynany, Dowzahyň oduna duş eder seni. Dowzah odundan beter ataş suzanym bar meniň (Magtymguly). Länet bolsun, länet onuň adyna, Kyýamatda ýanar dowzah oduna (Ata Atajanow).

Dogabagyny deňlemek — çapyşyga goýberilen atlaryň boýunlary des-deň bolmak, deňleşmek. Anha, ol biri bilen hem dogabagyny deňledi — diýip, synlap duran ýigit begençli gürlledi (A. Gowşudow).

Dogabagyny saýlamak — çapyşýan atlaryň biriniň boýny öňe saýlanmak, öňe geçmek, ozmak. — Sopy, seniň ilki ädim urşuň ýaýbaňdy weli, toýhana geleňde dogabagyňy saýladyň-ow! (B. Kerbabaýew).

Dogan günün ölmek — doglanda ölüm boýnalyk bolmak, bir başa bir ölüm bar diýip düşünmek. Men enemden dogan günüm ölmüşem.— Dogan günüm men ölüp men — diýen gelsin bu meýdana (“Görogly”).

Dodagyňy dişlemek — ahmyr etmek, ökünmek, gynanmak. Ol sesini çykarman, aşaky dodagyňy dişledi (G. Seýitmäadow). Gazan ýaly şabyn ýaýkap, Dodaklaryň dişläp ýör ol (K. Gurbannepesow).

Dodagyňy çöwürmek — göwnüýetmezçilik etmek. Şahyr yüzüni-gözünü gysardyp, özüniň aýnada **görüňän** keşbine dodagyňy çöwürýär (“Geliň gulşeliň”). Bizi, görse, her ýeten dodagyňy çöwürýär (A. Haýydow).

Doýranyň sakgalyna — göz-gulak bolup, ekläp-saklanyň, iýdirip-içireniň üçin sag bolsuna, taňryýalkasyna derek ýamanlyk edilmek ýa ýagşylygyň gadyryny bilmeýän (adam hakda). Ol oňa sag bol aýtmak ýerine,

gaýta doýranyň sakgalyna diýen ýaly igenýä (B. Kerbabaýew).

Dokuzy doly bolmazlyk — zerur, hökmany gerek zatlar bilen üpjün bolmazlyk, garaz bir kem zady bolmaklyk. ýöne weli, Mele jan, sen unutma: uruş wagtynda hemme dokuzyňy dolduryp bolmaz (B. Kerbabaýew). Emma dokuzymyz aňsat dolmaýar, Suwsuzlyk derdi bar biziň şäheriň (A. Haýydow).

Dokuzy düzüw — durmuşda zerur zatlary ýerbe-ýer bolan, kem zady bolmadyk. Kümüş daýzaňlar ýaly dokuzy düzüw ýer hyrydar bolup durka hem, kakaň razy bolmazmy? (T. Taganow). — Uruş turmasa bolýar, oglum, biziň başga dokuzymyz düzüw — diýdi (A. Gurban).

Dolup oturmak — gahar-gazapdan gerk-gäbe bolmak. Biz nikany işan-molla, ahuna gyýdyрман, adama gyýdyrарys — diýip, dolup oturdy (H. Derýaýew).

Dolyň egsilmezlik — zadyň kemelmezlik, zyýan çekmezlik. Oňa bir maşyn berleni bilen, taksomotor parkymyzyň dolusy egsilenok (“Edebiýat we sungat”).

Dona sygmaзlyk — 1. Gopbamsylyk, ulumsylyk etmeklik, hondan bärsi bolmaklyk. Öň-ä tumsugyny ýele berip, zalywat, donuna sygmaýardy welin, ind-ä ütülen torgaýa dönüpdür (“Sowet edebiýaty”). 2. Begenjinden monça bolmak, öwünmek. Men saňa guwanyp donuma sygmaýaryň, şägirdim (T. Esenowa).

Donuny biçmek — Biriniň çözgüdini çözmek, işini görmek, işini gaýtarmak. Diňleýän sözlerin pyşyrdap her dem; Biçýärler donuny garry hem ejem (A. Kekilow).

Donuny tersine biçmek — nähak iş etmek, galplaşdyrmak. Iň aňry çetde sag tarapyndaky gapynyň aňrsynda-da köp ters täleýler garalyp, köp donlar tersine biçilýärdi (H. Derýaýew).

Doň bagyr — rehimsiz. Şeýle gözýaşlara-da ýüregi gyýylmaýan doň bagyr adamlar bar ekeni (H. Derýaýew).

Doňzy batgada bas — ahmal, gowşak ýerini gözle, ara. Ol sebäpdenem — doňzy batgada basmaly — diýdi (H. Derýaýew).

Doňňara daş bolmak — ses-üýnünü çykarman, gymyldaman durmak. Şadyjan, näme beýle duranja ýeriňde doňňaraja daş bolaýdyň? (G. Muhtarow).

Doňuz diňini salmak — duran ýerinden butnaman, diňşirgemek. Zol-zol zowzalap daşaryk doňuz diňini salmaly boluň (N. Pomma). Eneküti, Hojamyň tama tarap ugrandygyny bilmek üçin, bir gulagyny gabardyp, doňuz diňini saldy. Soňra usullyk bilen, pişik basyşyny edip, içeri girdi-de, ýene biraz doňuz diňini saldy (H. Derýaýew).

Doňy çözülmek — gahary ýatmak, öýkesi ýazylmak, açylmak. Hudaýa şükür, doňy çözülip başlapdyr. Eýtdi, beýtdi Saparmyradyň doňuny çözjek boldy. Eredi ýüregi, çözülip doňy, Gowşady ýigidiň on iki synasy (B. Seýtäkow).

Döwi gelmek — işi şowlamak, rowaçlanmak. — Seniň, gardaş, bu gün döwüň gelipdir — diýip, ol ahmyr bilen hyrçyny dişläpdir (T. Taganow).

Döwi ökdelik — güýji ökdelik, mümkinçiligi köplük. Ene-atasyny razy etmän, hökümetleşerin diýseň, seň döwüň ökdedir (“Edebiýat we sungat”).

Döwi peslik — güýji asgynlyk, mümkinçiligi, rowaçlygy azlyk. Emma döwüniň pesligini bilse, bulardan bir zyrrajym, bigaýrat millet bolmaz eken (“Sowet edebiýaty”).

Döwi sürmek — *ser.* Döwi gelmek. — Aşyr, men saňa aýtdym ahyry: adamyň döwi sürende, onuň aýdan zadynyň hemmesi mamladyr (B. Kerbabaýew).

Döwlet guşuňy uçurmak — bagtyň ýatmak, işi gaýtgyňlylyga uçramak. Ýat eýleşem şul dünýäniň geçişin. Golumdan uçurdym ol döwlet guşun (Mollanepes).

Döwletli maslahat — peýdaly geňeş, oňaly maslahat. Ine, meniň saňa döwletli maslahatym (H. Derýaýew). Geliň, bizem bir döwletli maslahat tapalyň. Oglum, başlyk, sen maňa beý diýme-de, başga bir döwletli maslahat tapsana (N. Pomma).

Döwre guramak — bir zadyň daşynda ýa içinde egrilişip oturmak, töwerekleýin oturmak. Hemmejesi döwre gurap, Daşyňyza üýşüpdirler (K. Gurbannepesow).

Döw çalasy ýok — hiç zat bolasy ýok, hiç kim gandalaw bermez. Telpegiňe döw çalasy ýok (B. Kerbabaýew). Birki gün bilen kolhoza döw çalasy ýok. Maşynyňy iki tamyň aralygynda goý-da ötägit, döw çalasy ýok (N. Pomma).

Döw çalmak — akyla şikest ýetmek, aýlandyrylan ýaly bolmak. Ugranyň ýaňy dälmi, saňa näme döw çaldy. Agyz, saňa näme döw çaldy? (B. Kerbabaýew). Maňa-ha hiç zat bolanok welin, ýöne saňa nä döw çaldy? (“Gunça”).

Döw urmak — döw çalmak. Saňa bir döw urdy (A. Durdyýew). Gyýw, beýdip, parsylap oturma-da, aýdaýsana, saňa ne döw urdy? (“Edebiýat we sungat”). — Ol-a ol welin, Sergeýe ne döw urduka? (B. Pürliýew).

Döşüni gaýşartmak — ulumsylyk, gopbamlyk etmek, özüne göwni ýetmek. Bugurçyýew arkamy çalya diýip, döşüni gaýşardyp ýöremesin. Agşam ol döşüni gaýşardyp, tribuna arkaýyn çykypdyr (D. Esenow). Şonuň üçinem oba arasynda we başga ýerlerde döşüni gaýşardyp, arkaýyn gezip bilýärdi (G. Seýitmadow).

Döşüňe kakmak — men-menlik etmek, özüňden başga adam bardyr öýtmezlik. “Men-men!” diýip, hergiz kakma döşüňe, Abraýyňy saklap gezmekçi bolsaň (A. Amanow). Sopy, döşüňe näçe kaksan-da, bu ýylky baganalaryň bildirkiçe ýok (H. Garabaýew). Her ädimde atom, uruş wagzyny ýöredip, döşlerine kakýarlar bu gün (“Der gelmese, dür gelmez”).

Duz datmak — baran öýüň tagamyndan datmak, iýmek Hydyr jan, öýe gelip, duz datman gitmek bolmaz (B. Kerbabaýew). Dadyp görüň duzumyzy, Diňläň biziň sazymyzy (A. Haýydow).

Duluňa geçirmek — öz hasabyňa, ygtyýaryňa geçirmek öýüňe salmak. Elli tümene bir uly gyzy duluňa geçirip bolýar ahyry (B. Soltannyázow).

Durmuşa çykamak — äre barmak. Sona durmuşa çykdy diýip, seni aldapdym (D. Baýmyradow). Ol ýakyn günlerde bir bagtly ýigide durmuşa çykýarmyş diýip eşitdim (T. Taganow). Ol Ýarana durmuşa çykdy (H. Gurbanow).

Durmuş gurmak — bile ýaşasamak, öý-işik bolmak, är-aýal bolmak. Onsoň ikimiz durmuş gurmak hakda gürrüň gozgap bilerismi? Olar durmuş guran pille, Ahmedaly zalym çozan (N. Pomma).

Duşak bolmak — aýakbagy bolmak, päsgel bermek, ýoluna goýbermezlik. — Müňüsini

öldürseňem, senden gan soramazlar. Emma duşman ýagşy ýerde duş boldy weli, sen maňa ýaman ýerde duşak bolduň, ogul — diýdi (“Sowet edebiýaty”).

Duşman güldürmek — masgara bolmak, aýbyňy açmak. Biziň öz duşmanlarymyzy güldürmegimiz nämä gerek? (B. Kerbabaýew).

Düwlen ýumruk ýaly bolmak — uly göwresi kiçelmek, bili бүкүlmek. Goja durmuşda duş gelen betbagtlyklaryndan gorka-gorka, ýygryla-ýygryla düwlen ýumruk ýaly bolupdy (B. Seýtäkow).

Düwünçeگیне düwmek — ýadyňda pugta saklap goýmak, içinde kituw saklamak, içinden çykarmazlyk. Emma Ogulnäzik onuň Çerkez işan dogrusynda aýdýan sözlerini hiç ýerde aýtman, düwünçegine pugtaja düwerdi (H. Derýaýew).

Düýeden uly pil bar — uludan ulusy bar, beýikden beýik, güýçlüden güýçli bar. Bolmasa, bolmasyn... “Düýeden uly pil bar” diýipdirler. Seniň üstüňden raýkoma arz ederin (N. Pomma).

Düýe öz boýnunyň egrisini bilmez — adam öz aýbyny, kemçiligini aňmaz. Bu gürrüňi Şamyradow hem eşitdi, ol gaharlanyp: “Düýe öz boýnunyň egrisini bilmez diýlen-ow” diýdi (R. Allanazarow).

Düýäň üstünde it ýarmak — işiň gaýtmak, betbagtlyga uçramak, oslanmadyk ýerden bagtyň ýatmak. Iň ýamany-da Aýnabat elden gitjek... Işi gaýdany düýe üstünde it ýarar diýipdirler (B. Kerbabaýew).

Düýe çökerip, çemmer işmek — bir işi gijigip etmek, gyssagara etmek, howul-hara ýerine ýetirmek. Gardaş sen düýe çökerip, çemmer işýäsiň (B. Kerbabaýew). Günde bir bolgusyz hokga çykaryp, Çemmer işýärsiňiz, düýe çökerip (T. Esenowa).

Düýbi düz — ýerbe-ýer, soňy gowy, oňat. — Aý, ýigitler, gürrüň köp, ýöne sesiňizi çykarmaň-da işläberiň, hemmesiniň düýbi düz (A. Gowşudow). Emma ol adamlar wagtlaýyn bolup, Sowet hökümetiniň düýbi düzdür (B. Kerbabaýew).—Özüň bil, Öküz, düýbi düz bolsa bolýa-la — diýdi (H. Ysmaýylow).

Düýbüne aşyk atmak — ýom-ýok etmek, soňuna çykamak. — Ýok, şu gezek düýbüne aşyk atyp gelmesem, ýaramaz boldugym — diýip,

men olara pert jogap berdim (“Edebiýat we sungat”).

Düýbüne ýatmak — düýpgöter ýok etmek, soňuna çykamak. “Öýläň seniň-de düýbüne ýataryň” diýip, aýnany torba salyp, hiňlenip daşaryk çykdy (A. Durdyýew).

Düýbüni deşmek — änigine-şänigine ýetmek, anyklamak, takykklamak; tä gutarýança iýmek, tabagy ýalap oturmak,—Boldy-la. Aky düýbüni deşjekmi? Bizi ät goýduň—diýdi (N. Esenmyradow). Bir gürrüň eşitseň eşideniň bilen oňaýarlar. Düýbüni deşjek bolup ýörmezler.

Düýbüniň çöpi bar — emmasy bar, yzynyň belasy bar, soňy gürrüňli — Munuň düýbüniň bir çöpi bardyr — diýip, gybat edenler hem boldy (T. Taganow). Düýbüniň bir çöpi baryň Men görgüli duýýadym-la (K. Gurbannepesow).

Düýşünde sygyr münmek — işiň gaýtmak, bagtyň ýatmak, betbagtlyga düşmek, Bu gun nähili gün?! Men düýşümde sygyr münmedim (B. Kerbabaýew).

Düýş ýaly bolup görünmek — çala hakydaňa gelmek, çala ýadyňa düşmek, ynanjagyňy-ynanmajagyňy bilmezlik. Bu günler, bu zatlaryň hemmesi Nurýagda düýş ýaly bolup görünýärdi (B. Seýtäkow).

Düýe münüp, hataba bukmak — bir iş edip, soň bassyr-bussur etjek bolmak, gizlejek bolmak, sypajaklamak. Söýýäniň çynyň bolsa, “düýä münüp, hataba bukma” (B. Kerbabaýew). Düýä münüp, hataba bukanyňda peýda bolarmyka? (B. Pürliýew). Zaňňar, Köse, ozal aýdamda gulak asmaýadyň, indi düýä münüp, hataba bujak bolma” (“Görogly”).

Dünýäni unutmak — ähli zady ýatdan çykarmak. Nätanyş, söýginiň kül-külüne düşüp, dünýäsini unutdy (R. Allanazarow).

Dünýä bilen däl — hiç zat parhyna däl, perwaýsyz; terkidünýä (adam hakda). — Başlyk, olar-a bir hezilligiň üstünden barypdyrlar öýdýän, dünýä bilen däl ýalylyr-la — diýdi (N. Esenmyradow).

Dünýä bilen hoşlaşmak — ölmek. Dünýäden ötmek. Bu gün dünýä bilen baky hoşlaşyp, Men garyp öterin, ilden daşlaşyp (B. Japarow). Eý, zulum dünýäsi, men seniň bilen hoşlaşýaryň (H. Çaryýew). Men şu dünýe bilen hoşlaşljak (B. Seýtäkow).

Dünýä gelmek — eneden bolmak, dogmak, döremek. Meniň dünýä gelşim hem şonuň üçin ahyry (B. Kerbabaýew). — Men, her zat bolsa ondan birazajyk dünýä öňürti gelipdirin — diýip, jigisini goýup, derwüş bilen gidiberdi (“Türkmen halk ertekileri”).

Dünýäden doýmak — ýaşasyň gelmezlik, durmuşdan irmek, terkidünýälige düşmek, hiç zada göwnüň galkmazlyk, eliň barmazlyk. “...Ýagşym ýamana çöwren Gamly dünýäňden doýdum”. Şol ynjylar ony bir ýandan bezdirse, dünýäden doýursa, beýleki taýdan, şol ters düzgünlere, çekilmez zulumlara gazaplanýardy (B. Kerbabaýew).

Dünýäden ötmek (geçmek) — aradan çykmak, wepat bolmak, ölmek, ýogalmak. Ýaňy bir agara düşüp başlan mahalymyzda, onuň ejesi pahyr hem dünýäden ötdi (“Edebiýat we sungat”). Ol pahyr öten ýyl däl, öňküsi ýyl dünýäden ötdi (G. Kulyýew). Edermen hem batyr ýigidimiz dünýäden ötdi (T. Taganow). “Indi men dünýäden geçeyin” diýip, bir söz aýtdy (“Hüýrlukga— Hemra”). Ata Köpek, Lenin hakda söz açdy, Arman, ol biwagt dünýäden geçdi (Ata Köpekmergen).

Dünýäden tamaňy üzmek — ölüm halatynda bolmak, ýaşamak umydy gutarmak. Iň soňunda elini gursagyna goýdy, dünýäden tamasyny üzdi, gözlerini ýumdy (B. Kerbabaýew).

Dünýäden el ýuwup gitmek — perzentsiz, zürýatsyz ötmek, zzyňda nesil galdyrman ölmek. Reňk-petim öçüp, essim aýylyp, Dünýäden el ýuwup gitdim diýemde; Russiýadan altyn şöhle çäýylyp, Janyma jan goşdy meniň şol demde. Arzasyny gaýdyp almakçy bolýan wagty, ol dünýäden el ýuwan naýynjar bir garry bolup görnen bolsa, häzir ol göreşe giren pälwan sypatyny berýärdi (B. Kerbabaýew).

Dünýä inmedik ýaly bolmak — dünýäden ötmek. Hawa Myrat aga pahyr hem dünýä inmedik ýaly boldy. Olar ýaly beýle eden bolsa, dünýä inmedik ýaly bolar-la! (H. Derýaýew).

Dünýä inmedik ýaly etmek — ýok etmek, öldürmek. Häzir baryp, ony dünýä inmedik ýaly edeyin. Ana, edil şol halatda bürgüt ony dünýä inmedik ýaly eder. Ol içi-içine sygman, bir demde Enekütini dünýä inmedik ýaly etmäge taýyn boldy (H. Derýaýew).

Dünýä inmek — eneden bolmak, dogulmak. Gully dünýä inip, ata hözirini gören oglan däl (T. Taganow). Dünýä inen adam ogly, Muny muňa gatmak bile (Seýdi).

Dünýä ýygmak — mal, pul-zat toplamak, baýlaşmak. Dünýä ýygan gider emlägin, goýup, Geýip gider alty gary bizleri (Seýdi).— Aşyr, artyk çybara tap galmady. Biz gedaý galdyk, ol dünýä ýygýa (B. Kerbabaýew). Diýmedi kim mal ýygyp bol söwdagär, Fakr imes hyrs ile kim dünýä ýygar (D. Azady).

Dünýäler düýşdür keýtige — hiç bir zatdan habarsyz, töwerek-daşda bolýan wakalary bilmeýän (adam barada). “Dünýäler düýşdür keýtige” diýen ýaly, biziň bu zatlardan habarymyz ýok eken (A. Durdyýew).

Dünýäni terk etmek — hiç bir zadyň aladasyny etmezlik, bar zady owarram etmek, göwni çökgünlikden ýaña eliň sowamak. Ol bir dünýäni terk eden adam (G. Seýitmäadow). Işan aga bilen ahun aga bolsa, gije-gündiz “hak” diýip, dünýäni terk edip, haka sygnyp oturan adamlar (H. Derýaýew).

Dünýäni topugyňdan saýmak — hiç zadyň aladasyny, ünjüsini etmezlik, bar zada biperwaý, sowuk-sala garamak. Emma Durdynyň dünýä topugyndandy (B. Kerbabaýew).

Dünýäň giňemek — gaýgy-ünjüden aýrylmak, yüküň ýenlemek, keýpiň oňatlanmak. Sen geldiň, dar düpýäm giňeldi birden (A. Haýydow).

Dünýäň daralmak — töwerek-daşyň gysyp-gowrup barmak, içiň gysmak. Duşman özüniň dünýäsiniň daralýanyny görýär (A. Nyýazow). Gaýgy öňünde saralyp, Sonaň dünýäsi daraldy (A. Alamyşow). Azlar iýip ýaýnasa, Köpüň dünýäsi dardy (O. Täçnazarow).

Dünýäsi doly — kem zady ýok, dokuzy düzüw, hemme zady ýerbe-ýer. Öýe giren wagtynda, şol mährem gyz ýylgyryp bakanda, meniň dünýäm dolup galýady (H. Derýaýew).

Dünýäsi taý bolmak — *ser.* Dünýäsi doly. Hem han bolsa, hem dünýäsi taý bolsa, Hem ölmese, hem esbasy şaý bolsa (Magtymguly).

Düňk ýasamak — ylgap, düňküldäp gitmek. Howul-hara geýindiler-de, ýaşayan jaýlaryna tarap düňk ýasaýdylar (T. Gurbanow). Men hem hyzmata taýýar, düňk ýasaýdym (H. Ysmaýyłow). Soň ýola düşdi-de,

Hojamuhammet arslanyňka tarap dünk ýasaýdy (B. Seýtäkow).

Dünýä täzedan inen ýaly bolmak — süňňüň ýenlemek, azapdan dynmak, dertden saplanmak. Gözüme gutuldy, dünýä täzedan inen ýaly boldum (P. Körpäýew). Häzir Aýnagözel dünýä täze inen ýaly bolup, töwerege tomaşa edip barýardy (R. Allanazarow). Bir iç girip, bir daş çykdy Dünýä täze inen ýaly (K. Gurbanpesow).

Dürtme gursak — aýtmasaň özünden bilmeýän, dünle, mön. Dürtme gursak bolan haýsy ynsanyň, Ne hamyr, ne petir bir gury sanyň (A. Kekilow).

Dürüşde bolmak — garym-gatym bolmak, bulam-bujar bolmak. Dürüşde bolup maslyk bilen ýaragy. Pälinden tapypdyr päl azan ýagy (A. Kekilow).

Düşegi ýumşamak — arkaýyn oturmak, yzyna köwlenmezlik, eglenmek. Eý, oglum, seniň düşegiň ýumşady-la (“Nejeboglan”). Bu ýerçekenin şäherde düşegi ýumşady (A. Gowşudow).

Düşek aşy — gölegçilere öleniň hatyrasyna berilýän nahar, ýanyna kesilen maldan taýýarlanan nahar. Bütün dünýäniň adamlary gelsin, bu düşek aşdan ýisin, meniň mähribanlaryma degsin etsin! Olar Seýit Isfendiýar Bahadur hanyň düşek aşyny iýip başladylar (B. Seýtäkow). Boýun etdi olar goşun başyny, Welmämmed atanyň düşek aşyny (Ata Köpekmergen).

Düşümlü bolsun! — täze gelin edinilende, ýurt gutlananda we ş. m. “bagt getirsin” diýen manyda ulanylýan alkys. Gelin alýas diýseňiz-le, Düşümlüsi bolawersin... (K. Gurbanpesow).

Dyza çökmek — boýun egdirmek, tabyn etmek. Şa bolmak üçin Eýranda häkimlik edýän beýleki hanlaryň hemmesini dyza çökmek gerek (“Edebiyat we sungat”). Ol, Ata burny halys lüt galdyryp, öz önünde dyza çökmeği ýüregine düwdi (T. Taganow). Biri öňe çekýär, birisi yza, Haýsysy haýsysyn çökerer dyza?! (A. Kekilow).

Dyza çökmek — boýun egmek, tabyn bolmak, ýalbarmak. Zöhrejany hem maňa bagyşlamagyňyzy adalat diwanyňyzda dyza çöküp arz edýärim (H. Çaryýew). Kanun maňa baş egip, Dyza çöküp kiçelsin (A. Haýydow).

Daşy gabalan soň faşistler yza gaçyp bilmän bary çöküpdür dyza (M. Seýidow).

Dyz epmek — 1. Sähel wagt oturmak, azajyk dynç almak. Dyzlaryny epdi-de, Gele-gelmän dessine, Atany ol öpdide, Goýdy başyn üstüne (“Sowet edebiýaty”). Onuň bolşuny aňan Rozum aga çilimini otlamak bahanasy bilen brigadiriň ýanyna baryp dyzyny epende, Alekseý oňa sorag berdi (H. Garabaýew).

2. Boýun egmek, boýun bolmak. Tora düşdi duşman, epdi dyzyny, Gaçyp gutulmaga tapman yzyna (A. Kekilow). Gul bolmak, dyz epmek uly günämiz, Ganhor ganymalary soň üçin gyrýas (H. Gurbanow). Bahargülüň ejesi garry aýallaryň hüjümini birnäçe gezek mertlik bilen yzyna gaýtarsa-da, ahyry biriniň önünde dyz epmeli bolupdyr (“Sowet edebiýaty”).

Dyrnagyna tiken urmazlyk — hiç zat bolmazlyk; zeled çekmezlik, hiç bir tarapdan awunmazlyk. Siz özünüz oýlap görüň! Kyrk ýyllap musulmanyň dyrnagyna hiý, tiken urdumy? (B. Kerbabaýew).

Dyrnagyny gyrmak — pugta gaýtawul bermek, öwrülip gelmez ýaly etmek. Ýurdumyza penje geren ýyrtýjylaryň demir dyrnaklaryny gyркýarys (B. Kerbabaýew).

Dyrnagyn ganamazlyk — töwerekden hiç hili zyýan ýetmezlik, gandalaw beren bolmazlyk. — Meniň ýanyma özüni atan bolsaň, seniň indi dyrnagyn ganamaz, gelşin ýaly, sag-aman yzyňa-da bararsyň (B. Kerbabaýew).

Dyrnagynyň etini gemirmek — gysgançlyk, husytylyk etmek. On baş mün goýnuň bar, ölçegsiz ýeriň, Dyrnagyn etini gemirýän näkes (Ata Atajanow).

Dyrnak dökmek — agyr zähmet çekmek, ejir görmek. Yüz gulaçlyk guýulardan suw çekip, Saçyny agardyp, dyrnagyn döken. Çañňalak üýşürüp, körekler çakyp, Uzak gyş gijesi dyrnagyn döküp (Ý. Pirgulyýew).

Dälä galdy bulamak — öz eliň, öz ýakaň bolmak, başly-barat bolmak. “Dälä galdy bulamak” diýen ýaly, gömüp goýan zatlarymyz ikimize galdy (N. Pomma).

Däli geçin etini iýen ýaly — aýlandyrylyp goýberilen ýaly, aklyly üýtgän ýaly, kellesine urlan ýaly, samsyklaç, keleşew. Igde güllän wagty ýigitleriň bir hili däli geçin etini iýen ýaly bolaýmasy bardyr. Sen bir hili gulagyňa urlan,

bir hili aýlandyrylyp goýberilen ýaly, bir hili däl geçiň etini iýen ýaly bolup ýörsüňle (B. Kerbabaýew).

Däliden dogry habar — bassyr-bussursyz, ýuwmatlanmadyk, gömelteý habar, ýüz görmän aýdylan jogap. — Diýmek, däliden dogry habar eşitmek isleýärsiňiz-dä? (O. Gadamow). Däliden

dogry habar, jigi, men öýümden hol ýerigem butnap bilmerin (P. Körpäýew). Kaka, däliden dogry habar: ol eger patyşa-da bolsa, maňa gerek däl (B. Kerbabaýew).

E

Ebtini agdyrmak — 1. Üsti-başyňy oňarmazlyk, hopul-sopul geýinmek, ezenegiňi agdyrmak. Ýola saljak bolana dürli töhmet toslagyn, Ebtin agyp, düýbüräp, iç ýenede, iç ýene (B. Kerbabaýew). Ebtini agdyryp oturan gara öýleriň arasyny syryp gitmelidi (N. Pomma). 2. Lellerip ýörmek, pisiňi aşyrmak, özüňi oňarmazlyk. Heý, ilde seniň ýaly ebtini agdyryp, işe günortan gelýän barmy? (A. Durdyýew). Hut öten agşam şu mahallar şol meýdançada ebtini agdyryp ýören birki sany polişeyden başga adam-gara ýokdy (G. Kulyýew).

Egin deňeşdirmek — bäsleşmek, deňeşmek. Elbetde, Täçmyrat onuň bilen egin deňeşdirip biljek däl. Taýly Merdanow metbugatda ençeme gezek çykyş eden žurnalist (T. Taganow).

Egni bitin — egin-eşigi ýerbe-ýer, geýim-gejime mätäç däl. Egniň bitin, sagat on iki synaň, Magazinden günde gelýär çöregiň (A. Haýydow).

Egni gysyk — nalajedeýin, lellim, sussy pes, ýygra. Bir hili egni gysyk, saly gowşak görüňäsiň (H. Derýaýew).

Egniň bilen çekmek — öz başyňa düşmek, öz tejribände synap görmek, öz eden işiňe özüň jogap bermek, ýalňyşyňy özüň duzetmek. Men öz edenimi—öz egnim bilen çekerin (B. Kerbabaýew). Halkyň çekýän ejirini, Çydamsyz agyr gününü, Gözi bilen gören şahyr. Egni bilen çeken şahyr (“Edebiýat we sungat”), Dost, bu aýy hesretleri, Egni bilen çeken depe (K. Taňrygulyýew).

Eginden basmak — öz ugruna goýbermezlik, ýüküni agraltmak, galyndyrmazlyk. Mätäçlik labyry basyp egnimden, Gan agladym ümür, duman, gaýlarda (B. Kerbabaýew). Açlyk

eginlerinden basyp, belki, henizem çykgynsyz gündedirler (B. Soltannyazow). Gamgyn pikirler onuň egninden basdy, ýüreginiň ýelini artdyrdy (G. Kulyýew).

Egniňden gum sowurmak — baş bermezlik, bir diýeniňi tutup oturmak, şerraýlyk, haýýarlyk etmek, boýun almazlyk. Şamyrat, egniňden gum sowurma! (“Sowet edebiýaty”).

Egniňde tozsun! — täze geýimiňi özüň geýip, özüň ýyrt, ýyrtylýança geýmek nesip etsin. Täze köýnegiň gutly bolsun, egniňde tozsun.

Egniňi gysmak — 1. Belli bir netijä gelip bilmeýänligiňi yşarat etmek, alasarmyklygy hereket bilen düşündürmek. Gülälek egnini gysdy. Men düşünmän, egnimi gysdym (H. Ysmaýylov). Ýüzlerini sallaşyp, Eginlerin gysýarlar (O. Täçnazarow). 2. Nalajedeýin bolmak, özüňe basalyk bermek, biriniň kejiňe gaýtmazlyk, çydam edip gelmek. Şu wagta çenli egnimi gysyp gezenim besdir!—...Bilmeýän bolsaň, iki jahan owarrasy bolup, egniňi gysyp ýörmezdiň? (B. Kerbabaýew).

Egrilik etmek — nädogry ýola düşmek, eli egrilige baş goşmak, ogurlyk etmek. Sähel zada gyzyp egrilik etmek, Ýurt eýesi adyl hana ýarasmaz (Baýly şahyr). Men iňňäň ujy ýaly egrilik eden bolsam, pul iýen bolsam, iýen nanym haram bolsun! Hiç wagt egrilik etmändim (G. Muhtarow).

Egri oturyp, dogry sözleşmek (gepleşmek) — ýüz görmezlik, hakykaty aýtmaklyk, bolşuny bolşy ýaly aýtmak. Men şu gun Jemal bilen egri oturyp, dogry sözleşýin... (B. Seýtäkow). Kadyr, gel, ikimiz egri oturyp, dogry sözleşeli. Sen näme üçin şol wagt menden ýumruk saldyň? (B. Kerbabaýew). Ol şondan soň Nepes bilen egri oturyp, dogry sözleşmegi ýüregine düwdi

(A. Gurban). Emma indi onuň bilen egri oturyp, dogry gepleşmegiň wagty ýetdi (G. Kulyýew).

Edeni bergi, göreni görgi bolmak — kynçylykdan, mätäçlikden gözüň açylmazlyk, azapdan dynmazlyk, ýetde-gütde ýaşamak. Eger seniň erk-ygtyýaryň, hukugyň eliňde bolmasa, sen güýçli zähmetiň bilen hol gara dagy bärlik süýşürseň hem tä ölinçäň seniň edeniň bergi, göreniň hem görgi boljak eken (A. Gowşudow). Biziň edenimiz bergi boldy, görenimiz görgi boldy (H. Derýaýew).

Eýerläp münmek — bir belläniň sypdyrmazlyk, ýazylganlyk bermezlik. halys etmek. Bir adamynyň üstünden düşseňiz, şony halys eýerläp münýärsiňiz (A. Gowşudow).

Ejem ogly (bolmak) — özüni oňarmaýan, elinden iş gelmeýän, nalajedeýin; namart, gorkak. Watanyň üstünde jan alşylyp, jan berşilip durka-da, ejem ogly bolmak bormy? Päheý, sen-ä namart ekeniň (B. Kerbabaýew). Şoňa görä-de, kim ejem ogly bolsa, kim agyr günlerden gorkýan bolsa, kim heleýiniň ýyly gujagyny öz namasyndan belent tutýan bolsa, gaýtsyn... (B. Seýtäkow). — Ine, bu-da ejem ogludygyny bildirdi, herna şu bolşuň bilen masgara bolman, bir abraý alsaň ýagşy! — diýdi (A. Gowşudow).

Ejize gany (bolmak) — zorluk etmek, garaw gaýtmajagyny bilip edeniňi etmek, özüňden asgyna sütem, zulum etmek, zalym, rehimsiz bolmak. Men dogan okaşan adamyma, ýeňlenini boýun alýan adama ýamanlyk etmegi, ejize gany bolmagy gowy görmeýän (“Görogly”).

Suhan gaty ýaly ejize gany zalymlaryň gözünde ot ýakaryň (H. Derýaýew).

Ezenegi agmak — ýetde-gütde ýaşamak, gazanany bezenenine ýetmezlik, özüni oňarmazlyk, pukara, garyp düşmek. Bolar-bolmaz ezenegi agandan men-ä döwletli ýeri kem göremok! (B. Kerbabaýew). Şeýle düzgünden soň bir topar, ýeňi ýoluk, ezenegi agyk, pakyr-pukaralar çäklerini deger-degmezine satyp gitmäge mejbur boldy (H. Derýaýew).

Ezilen towuga dönmek — süllümbaý bolmak, ezilmek. Çabganyň astynda galan Durdy ezilen towuga döňüpdi.

Eýgilik bolsun! (bolawersin!) — oňatlyk, gowulyk bolsun. Eýgilik bolawersin, herna! (A.

Soltanmyradow). — Gyzym, herna eýgilik bolawersin (B. Seýtäkow).

Eýgilik görmezlik — ýagşylyk görmezlik, gönenmezlik. Dogry, türkmen halky rus patyşasyndan, patyşa emeldarlaryndan eýgilik görmedi. Rus patyşasyndan eýgilik görmedik il inlis patyşasyndan nämä garaşsyn? (B. Kerbabaýew).

Eý görmek — oňat, gowy görmek, söýmek, halamak. Garaz, Gulmyrat aga bilen Ogulgül eje Gullyny eý görýärdiler (G. Seýitmadow). Elbetde, gyz eý görýärdi kakasyn. Öňünden çykardy gelende işden (B. Hudaýnazarow). Seni mydam öz janymdan eý görüp, Hormat goýup, çirk getirmen adyňa (Ö. Babaýew). Seni eý görerdim öz enem deýin (“Gunça”).

Eýini ýetirmek (görmek) — temmi bermek, suwuna degmek; urmak, ýençmek. Ony gözläp tapyp, mazalyja eýini ýetirmeli ekeniňiz ahryr! Emma men dyzap, olaryň arasyndan sypdym-da, arkamy bir jaýa diräp, ýumruklarymy öňe uzatdym we öňürti sokulyp gelse, onuň eýini ýetirjekdigimi aýtdym (“Sowet edebiýaty”).

Ekeniňi ormak — niýetiň paşmak, eden işiň netijesini görmek; öz guran hiläne özüň çolaşmak, gazan çukuryňa düşmek. Ahyrda açgözler ekenin ordy—Gyzyň gujagynda ýigit jan berdi (A. Kekilow). Indi her näçe şerräýlyk etseňem, ekeniňi ormaly bolarsyň! (B. Öwezow).

...Ekilen ýaly — bir ýerden aýrylmazlyk, bir ýerde köp görünmeklik, bir ýerde bar bolmaklyk. Şol ikisiniň haçan görseň atlary gara tagtaň ýüzünde ekileň ýaly (A. Durdyýew).

Ekilmedik ýerde gögermek — 1. Barmasyz ýere barmak, oturjak-turjak ýeriňi seljermezlik. Munuň ýaly ekilmedik ýerde gögerip, etme diýlen işi edip ýören çagany asla gören dälidir (J. Akyýew). Hemişe ekilmedik ýerde gögerip ýör (“Sowet edebiýaty”). 2. Ara goşulmak, ýuwnuksyzlyk etmek.—Seniň ýaly oňan ekilmedik ýerde gögermez, gürrüňe diň salar (B. Kerbabaýew).

Eklenjiň gözünü görmek — ýaşamagyň ýeňil, amatly tärini tapmak, aňsat düşewüntli ýere düşmek. Sen eklenjiň gözünü görüpsiň (H. Derýaýew).

El-aýagyňy ýitirmek — näme ederiňi bilmezlik, özüňe erk edip bilmezlik, sustuň

basylmak, aljyramak. Töweregine seredip, El-aýagyny ýitirýär (A. Alamyşow). Ýnanç ýüregiňi sarsdyrmaz, pikirini çaşyrmaz. el-aýagyňy ýitirmez, süňňüňi saňňyldatmaz (H. Derýaýew). Ol ejesi “synçy geljek” diýeninden, özüni tutup bilmän, elini-aýagyny ýitirip başlady (A. Durdyýew); Men-ä el-aýagymam ýitirdim (B. Seýtäkow).

El-aýak ýaly — ýumuş edegen, ýetişikli. Ol, tuweleme, edil el-aýak ýaly diýýärler (T. Taganow). Suray janam köplenç meniň ýanymda bolup, onyma-munyma el-aýak ýaly kömek bererdi (“Edebiyat we sungat”). — Wiý, olar ýalak bolsa alaymak gerek, olar ýaly ýaş oylan el-aýak ýaly bor—diýip, äriňiň ýüzüne seredende, äri närazyçylyk bilen aýalynyň ýüzüne garady (H. Derýaýew).

El bermezlik — baş bermezlik, guýruk tutdurmazlyk, başartmazlyk, eýgertmezlik; sypajlamak, gaçaklamak. Olar: “Emin baý gapyllykda üstümüzü basaymasa, indi biz oňa el bermeris” diýip, özara gürrüň edýärdiler (Ö. Abdyllyaýew). Talyby ah çeker, ýarym el bermez! Birehim zalymdyr, halymdan sormaz (Talyby). Owwal adamdan gaçma, gaçsaň asla el berme... (Mollanepes).

El bermek — kömek, goldaw bermek, ýaranlyk etmek, arkalaşmak. Ybraýym bek Juneýit hana el berip, Täzelige ok atýardy dik durup (B. Seýtäkow). Agyr günde galsaň saňa el berip, Dartyp alýar seni derdiň içinden (“Sowet edebiyaty”).

El gaýtarmak — gaýtawul bermek, birine fiziki güýç bilen jogap bermek. Eger oňa el gaýtaraýsam, onuň maňa hezil bermejekdigine gözüm ýetýärdi (“Sowet edebiyaty”). Görogly edeplilik edip, el gaýtarman saklandy (“Görogly”).

El garmak — 1. Aýal maşgalany masgaralamak, namysyna degmek, zorlamak. Olaryň käbirleri akgwardiýaçylaryň serhoş bolup gelip, özlerine el garýandyklaryndan ýaña bagyrýardylar (B. Soltannyazow). Beý diýsem, saňa el garyp, soňundan öldürer öýtme (N. Pomma). 2. El urmak, ogurlyk etmek, eli egrilik etmek. Agasynyň malyna el garyp, baş-alty goýny iýdi (“Görogly”).

El gatmak — 1. *ser.* El garmak 1, 2. Galyň gurrumsaklaryň duluňyzdaky çuwal gyzlaryňyza

el gatyp, ar-namysyňyzy aýak astynda depeländikleri haýsyňyzyň ýadyňyzdan çykdy? (G. Kulyýew). Bir wagt onuň maşgalasyndan birine biri el gatan bolara çemeli (B. Kerbabaýew). “El gatylyan” diýip, ony ile masgara edip, bir içimi sowadaýsammykam? (G. Seýitmadow). Men Allaýar han ýaly, çarwa malyna el gatyp bilmen. Ol onuň bilen hem kanagatlanman, döwletiň baýlygyna-da el gatdy. Köpüň malyna el gatan adam meniň öz perzendim bolsa-da, menden oňa rehim bolmaz! (B. Kerbabaýew), 2. Tanyşlyk, garyndaşlyk açmak. Asyl bolmanda, Meretleriň Halnazarlara el gatyp bilseler näme armanlary bar? (B. Kerbabaýew).

Elini-aýagyny baglamak — päsgel bermek, öz ygtyýaryna goýbermezlik, diýeninden çykarmazlyk, özbaşdaklyk bermezlik. Kör halyma Gulýanyň elini-aýagyny baglamaýyn diýdim (“Sowet edebiyaty”). Häzir ol Nurýagdynyň elini-aýagyny baglap ony bütinleýin öz ygtyýaryna alypdy (B. Seýtäkow).

Eliň aýasynda saklamak — gowy görmek, raýyny ýykamazlyk, göwnüne degmezlik, ynjatmazlyk. Şunuň ýaly ärim bolsa, men elimiň aýasynda saklardym (A. Durdyýew). Hatyja olary eliniň aýasynda saklaýar (N. Pomma). Seniň şol aýdymyň üçin daýhan seni eliniň aýasynda saklamaly dälmedi? (B. Kerbabaýew).

Eliň gijemek — 1. Bir iş edesiň gelmek, döwtalaplyk etmek. Dogrusyny aýtsam, meniňem, Remezanyňam elimiz gijeýär. Şu wagt elim gijäp durka, näme ýumşuň bolsa aýdyber (B. Seýtäkow). 2. Ýumruklaşmak, uruşmak islemek. Şer gözleýär, yrsaraýar, sojaýar, Jeň isleýär, ganly eli gijeýär (Ý. Pirgulyýew).

Eliň giňemek — ýetde-gütde ýaşaýyşdan çykmak, bol-telki ýaşap başlamak, maddy mümkinçiligiň artmak. Menem adam sanyna goşuldym, basym elimiz giňär.— Bir wagt eliň giňän wagty üzüp bilseň-ä üzersiň, üzüp bilmesen hem janyň sag bolsun (T. Taganow). Artyk ekin-dikin ýygñandan soň, elim biraz giňär hasap edýärdi. Elimiz giňän wagty baýlaryň, söwdagärleriň bolsa göwnüni taparys (B. Kerbabaýew). **Eliň-gözüň dert görmesin!** — hiç agzaňa şikes ýetmesin, janyň sag bolsun.

— Eliñiz-gözüñiz dert görmesin, adamlar! (B. Seýtäkow).

El gören — owal öýlenen, telpegi agan.— Hawa, gyz, bol-elinligiň öz-ä gowy zatdyr, ýöne weli, el gören hudaý urana ýaranybam bolmaz (B. Kerbabaýew).

El görkezmek — para-peşgeş bermek, berim bermek. ...hatda dilmaja daga el hem görkezipdi—...Hemişeki wagtda baýaryň attutaryna, gapy hyzmatkärine çenli el görkezmeseň, diwanyň gapysyna gözüň düşjek gümany ýokdy (B. Kerbabaýew).

El götermek — 1. Umyt üzmek, el çekmek, terk etmek; bes etmek, taşlamak, daşlaşmak. Men seni söýermen jan bilen tenden, Ölsen, el götörmän dönmenem senden (Mollanepes). Köp çekdim jepaňy, jebriňi dilber! El göterdim indi istemen seni (Zelili). Indi obadan çykalydy, indi täleýe boýun egip, başyňy aşak salyp ýörmekden el götermelidi.—Kaka, ýa sen şu käriňdeň el göter, ýa-da maňa indi gep getirme (G. Seýitmäadow). 2. Urmak, jeza bermek. Ýa özüň el götermeli bolar, ýa-da bu ýurtdan göçmeli bolar. Bolmasa, hiç wagt perzendine el götermedik kakasy ony beýle rehimsiz urmazdy ahyry. Kakasynyň-da, ejesiniň-de, iki agasynyň-da, özünden iki ýaş uly gyz doganynyň-da oňa el göteren wagty ýokdy (B. Seýtäkow).

El degirmeni ýaly — elmydama taýyn, ýeňil gopýan, ýetişikli. Ol el degirmeni ýaly diýilýän maşgalady.

El degmezlik — boş wagt bolmazlyk, işiň köp bolmak. Biziň-ä şu günler gowaça otagyndan başga gepe-gürrüňe elimizem degenok (D. Agamämmedow).—Öňräk gutarjakdyk welin, iş köp boldy-da elimiz degmedi (B. Pürliýew). Meniň keýpimem ýok, elimem degjek däl (B. Ssýtäkow).

El degmek — namysyna degilmek, masgara edilmek, zorlamak. Olar, belki, el degen gyzdan çekinerler. Ol, bir ýandan, Artygyň aladasyny etse, ikinji ýandan, “el degipdir” diýen gürrüň çykar diýen howatyry bijaý horlaýardy (B. Kerbabaýew). “Holha gyzyna el degen Bekmyrat baý” diýip, ýeňsämden görkezerler (H. Derýaýew).

Elden alyp, etege salmak — dile düşmek; gowy görmek, söýmek. Uly il meni elden alyp, etege saldy (H. Derýaýew).

Elden-aýakdan düşmek — özüni ýitirmek; dady-perýat etmek, nala çekmek, urunmak, elewremek, çarpynmak. Ýasawullar gyzy alyp gitmekçi bolanlarynda, çörek bişirýän aýal elden-aýakdan düşüp gykylyk edipdir. Nurjan elden-aýakdan düşüp: — Waý, sadagaň gideýin, balam!— diýip gygyryp galdy. Diňe Aýgül elden-aýakdan düşdi (B. Kerbabaýew).

Elden-aýakdan çykmak — *ser.* Elden-aýakdan düşmek... Elden-aýakdan çykyp gygyrýan, käte gözýaş edýän çagalar-da bolýardy (B. Kerbabaýew).—Kakasy tursana! Kakadurdy jan elden-aýakdan çykyp barýar — diýip, gygyranyny-da duýman galdy (“Edebiýat we sungat”).

Elden gelenini etmek — başaranyňy gaýgyrmazlyk, gaýrat etmek, bar güýjüňi sarp etmek, mümkin bolan zady oňarmak, yhlas bilen ýapyşmak. Bu iki adamyň arasyny sazlaşdyrmaga, sözlerini alyşdyrmaga, agyzlaryny birikdirmäge ellerinden gelenlerini etdiler. Şonuň üçin-de Hojamuhammet arslanyň göwnüne hiç zat gelmezligi üçin elinden gelenini etdi (B. Seýtäkow). Aga-gara düşýänleri, Elden gelenini etdiler (Ç. Aşyr). — Biz üçin arkaýyn bolaýyň, Elimizden gelenini edersin (H. Garabaýew).

Elden gelmek — hötde gelmek, başarmak, oňarmak: Sen, Wala, eliňden gelse, dünýäni gapyşdyr! Men elimden geldigiçe seni ynýtymazlyga, seniň göwnüňi tapmaga çalşaryn (B. Kerbabaýew). Nury diýer her iş geler elimden (N. Annagylyç). Goý, ol indi elinden gelse, meni tutduraýsyn (“Edebiýat we sungat”).

Elden geçirmek — ýeke-ýekeden barlap görmek, saýlamak, saýpallamak. Sona kän tomlary elden geçirdi (D. Baýmyradow). Baganany bir baş elden geçirip, onuň ýokary sortdan kabul edilmegini gazandylar (“Sowet edebiýaty”).

Elden çekmek — kömek etmek, halas etmek, gutarmak. Ezilen halklaryň elinden çekdiň, Kapitalistlere sen garşy çykdyň (Ata Salyh). Şeýdip doktor çekdi meniň elimden (A. Mergenow).

Elden çykarmak — ygtyýaryndaky zady gidermek, sypdymak. Şeýle wagt biz erkegimizi, nähili elden çykaryp bileris (A.

Gowşudow). Biz muny, elimizden çykarmarys (N. Saryhanow).

Elden çykmak — bir zady ýasamak, bejermek. Biziň elimizden çykan zadyň ýaramazy bolmaz (A. Durdyýew).

Elden-ele geçmek — biriniň ygtyýaryndan beýlekiniň garamagyna geçmek, gezekli-gezegine eýelik etmek, elden düşmezlik. Käbir punktlar bir günün içinde elden-ele geçýärdiler. Şol ýerde gazaply söweş barýardy şäher elden-ele geçýärdi (“Sowet edebiýaty”). Ol elden-ele geçip, daş ýüzüniň nagyşlary ýitip giden kitaby eline aldy. Ullakan çilim elden-ele geçýär (A. Gowşudow).

Ele almak — 1. Tilsimini bilmek, türgen bolmak. bir işiň abyny-tabyny kemsiz öwrenmek. Öz hünäriňi berk ele almak işine ýürek bilen berlen ýaş şägirdi halypasy-da söýdi (A. Gowşudow). Kesellileri bejermegiň has kämilleşen täze-täze metodlaryny ele almak ugrundaky tutanýerli göreşini ýekeje minut hem gowşatmady. Nurmämmed teplowozy işletmegiň tärlerini ele aldy (“Sowet edebiýaty”) 2. Eýe bolmak, öz ygtyýaryňa geçirmek, eýelemek. Bu gün biz öz erkimizi öz elimize alýas! Türkmenler ortada ýagly lukmadyr, Şony ele alsaň, üstün çykmadyr (B. Kerbabaýew). Belki-de şu adamynyň baý mirasyny ele almak üçin, bir dünýäparazyň eden hile-mekiridir (A. Gowşudow). Ýurduň ele aldy asyl eýesi (A. Atajanow).

Ele bermek — ýörite ýamanlamak, satmak; tutdurmak. —Men aýal bolsam-da, öz ýoldaşymy ele berer ýaly, siziň kimin satlyk adamlar hilinden däl! Ol... meni ele bermekden hem çekinmez (B. Kerbabaýew).

Ele düşmek — ýesir alynmak; tutulmak. Ine, onsoň Saparmyrazyň aňtalmagy, ele düşmegi mümkin. Men ele düşsem-de, öz gandarlarymdan gaty köpüsini gyryp, ýüregimi sowadyp düşerin (B. Seýtäkow). Emma Andreý dagy bir topar bolup ele düşdi (B. Soltannyýazow). Ogurlap il hakyn alsaň, Ahyry ele düşersiň (“Geliň gülşeliň”).

Ele düşürmek — 1. Bir zady almak, tapmak. —Şahyryň şygry diwanlaryny hem ele düşürdik, hökümdarym — diýip, Gulamaly han sözünü dowam etdi (“Sowet edebiýaty”). 2. Tutmak, ýesir etmek... Ol bu işi bilen bir erbet düşmany

ýanynyň nökerleri bilen ele düşürdi (A. Gowşudow). Nagdaw serdar gaçyp gutulyp barýan bagşyny tötänden ele düşürip bilenine gaty begenipdir (T. Taganow).

Elek etmek — aýlanmak, dörmek, barlamak, gözlemek. ...Gully jinnegiň taşlandy mülküniň içini elek etdim (A. Gowşudow). Emma obany elek edip tapmadym (B. Gulow).

Elekden geçirmek — her taraplaýyn barlap görmek, saldarlamak, taraşlamak. Nagyşlandyr ak kagyzyň ýüzüni. Geçirip elekden her bir sözüni (“Sowet edebiýaty”). Artyk olaryň baryny akyl eleginden durlap geçirip bilmedi (B. Kerbabaýew). Men şu ýerde aýttjak sözlerimi ençeme gezek elekden geçirdim (“Tokmak”).

Elem-ebtat bolmak — gara başyna gaý bolmak, tasanjyramak. Munuň üstesine-de Garlynyň elem-ebtat bolup gelmegi onuň zähresini ýarypdy. Ol şeýdip, birinden gaçyp gelýän ýaly, elem-ebtat bolup, atyny öz maýdalyna sürüp ugrady (B. Seýtäkow).

Ele salmak -- tutmak, tapmak; eýelemek. Ýöne ony ýene bir ýerde ele salar (H. Derýaýew): Duşmany ele salmak üçin, başga bir tär gözlemek gerekdi (Ö. Abdyllyýew). Şol pursat goldan berilse, ony ele salyp bolmaýar (B. Kerbabaýew). Nurýagdyny al bilen ele salmak işinden Margarit gorkmaýardy (B. Seýtäkow).

Ele seretmek — hantama bolmak, tamakin bolmak. Uly ilini hany bolup, öz eline seredip oturan pukara ilini weýran etdirip ýörmegiň näme? (T. Taganow).

El ýetmezlik — el degmezlik, wagt, mümkinçilik bolmazlyk, iş köp bolmak. Watançylyk urşy döwründe okuwa näme el ýetýärmidi?... (B. Kerbabaýew). Gyzylybatda garşylyk görkezmäge-hä asla olaryň elleri-de ýetmedi (“Gunça”).—Eý, keygim, şo gürründen soň, garrylyga — beýlekä el ýetýän däl (B. Öwezow). Başga işe ýeter ýaly däl (B. Seýtäkow). Şu işdedi bar pikiri şu mahal (B. Seýtäkow).

Eli agzyna ýetmek — özüni dürsemek, gurplanyp başlamak, üpjünçiligi belli bir derejä ýetmek, eli galňamak, oňnudy gowulanmak... Eli agzyna ýetse, baýtalçasyny satyp, bir alaşa almagyň arzuwyndady (B. Kerbabaýew). Gylly golça kolhozyň ammaryna müdir bolup geçenden soň: “Indi elim agzyna ýetdi, arzuwymyň ugruna çykaýyn...” diýip karara

geldi (A. Gowşudow). Ahyr bir gün, eliň agzyňa ýetenden soň, Salaýyň harç eden zatlarynyň deregini dolduray (B. Seýtäkow).

Eli agyr — eden işiniň wagty bilen yzy gelmeýän, başyna baran işi haýal şowuna düşýän; göreşende garşydaşyna şikes ýetirýän. Onuň eli agyrdyr, eden işi wagty bilen paşmaz. Ol Durdynyň elini çykardy, eli agyr eken öýdýän.

Eli arassa — ogurlyk etmeýän, öz hakyna razy. Ol çendenaşa dogruçyl, eli arassa adamdy (“Sowet edebiýaty”). ...Oň ýaly öz hakyna jür, ogurlyk-jümürlikden eli arassa adamlary başynda goýaga-da: “Ekläk-saklaň, hasylyny hem sklada çekň” diýjek (B. Gulow).

Eli açyk — jomart, sahy, gysganmazak. Diýmek, ol eli açyk, jomart ýigit ekeni (A. Geldiýew). Aý, gyýmazym. Çakan jan, bir eli açyk, göwni açyk, derýa ýaly giň ýürek (T. Esenowa).—Sen ýedi yklymy aýlanyp, çykşanam Şabibi ýaly sahy, eli açyk gelin tapmaýarsyň (T. Taganow).

Eli bar — biriniň, kesekiniň täsiri, gatnaşygy bar. Umsagülün sawçylyk üçin mezil ýollary-da gidip ýörenini, hatda Mamanyň Merede berilmegine-de Umsagülün eliniň baryny bilýärdi (B. Kerbabaýew). Meniň göwnüme, bu ýerde başga biriniň—has tejribeliräk adamyň eli bar (“Edebiýat we sungat”),

Eli boş — 1. Wagty bar, işi ýok, işsiz.— Asyl seniň eliň boş wagtyňy bilemzok (Ö. Abdyllyýew). Eli boş, özünden göwni hoş (H. Ýsmaýylow). Eli boşka oň ýanynda bolardy, Bütün bolşundan tälüm alardy (B. Seýtäkow). 2. Erki özünde, özygtyýarly. Eliň boş, näme gerek bolsa, erk özünde! — diýdi (“Görogly”). Näme etseň öz eliň boş. Emma weli, maňa geňeş (Ç. Aşyr).

Eli giň — 1. Sahy, jomart. Aslynda eliň giňdir weli, şu gün has hem eçiljek günündir (B. Kerbabaýew). 2. Baý, döwletli. Eli giň hem jomart adamlary ol gowy görýän ekeni we olara aýratyn hormat goýýan ekeni (A. Geldiýew).

Eli gysga (ýuka) — ýetde-gütde ýaşaýan, zordan gün dolaýan, harjy az, garyp. Dostum, aýyplaşma, bu günler biziň elimiziň ýukarak wagtlary boldy, saňa hezzet-hormat hem edip bilmedik (“Sowet edebiýaty”). Leňner Pälwany ahmyrly goýan garyplyk, eli gysgalyk heniz hem

onuň depesinden basyp dur ahyry. —Garyplyk, eli gysgalyk etjegini etmäge maý bermedi. Entek elimiz gysga, diňe ejeň gazanjy bilen maşgala ekleme kyn boldy (T. Taganow).

Eli ýeňil — 1. Edeni em bolýan, ökde: Ynha, eli ýeňil tebip taparys (B. Kerbabaýew). Biziň elimizem hudaýa şükür, biçak ýeňildir (“Geliň gülşeliň”). 2. Öldürýän malyny gynamaýan, eden işi şowuna düşýän, kynçylyksyz ýerine ýetýän. Goýun öldürmäge Berdi agany çagyryň, onuň eli ýeňildir. 3. Söwdada eli haýyr berýän, peýda getirýän. Meniň elim ýeňildir. Söwdaň şowly bolar.

El ýok — 1. Gatnaşygy, täsiri bolmadyk. Storož Mämmet aganyň öldürilmeginde elim ýok diýip, nadaralyk eden bolýarsyň (A. Geldiýew). 2. Gaýtargy bermeýän, el gaýtarmaýan, ýakalaşmagy oňarmaýan. Ol daýawam bolsa, eli ýokdur. Oglumyzyň eli ýok, biri degse yzlap dur.

Eli köp — kömekleşýäni ýeterlik, tarapyny çalyň, arkasyny tutýan bar bolan. Onuň eli köp bolany üçin, işi oňat gidýär.

El ildirmek — eýe bolmak, almak.—Aýna ýaly gunça el ildireniň gülem bildirmez, goturam! (B. Kerbabaýew).

Eli nanly — döwletli, yrsgally, bol-elinlikde ýaşaýan. Muhammet ýaly halkyň gamyny iýýän, mal janly, eli nanly başlyk gören dälidirin (N. Pomma).

Elinden dür dökülýär — ýapyşan işini başaryň, çeper, hünärli, başarnykly. Onuň elinden dür dökülýär, ol diňe bir zatdan eline şikes ýeter öýdüp gorkýar (S. Ataýew). Onsoňam, gardaş, ol gyзда hünär bar, onuň elinden dür dökülýär. Işenňir, ellerinden dür dökülýär (T. Taganow).

Elinden çekilen ýaly bolmak — keselden gutulmak, aýak üstüne galmak, sagalyp başlamak. Doktorlaryň kömeginden soň, hassanyň elinden çekilen ýaly boldy.

Eline-aýagyna bakmazlyk — öz raýyna goýbermezlik, gününe goýmazlyk, öz diýeniňi gögertmeklik, äsgermezlik. Saglyk-amanlyk soraşansoňlar, Meretdurdy: “Seni görse Paşşy kakamyň başy asmana ýeter” diýip, el-aýagyna bakman, çopany goşuna äkitdi (H. Gurbanow). Ol welin elime-aýagyma seretmän, guýdy-da: —

Al, gardaş, göter! Saglyga bolsun!—diýdi (A. Gurban).

Eliň aýasy ýaly — tekiz, düz. Kelem ekiljek ýeri edil eliň aýasy ýaly edendiris.

Eliň gelmek (getirmek) — humar, kart we ş. m. oýunlarda döwürň ýöremek, utmak. Eger meniň elim gelip, bir uly utuş edäýsem, bir janlyjyk keseýin (A. Gowşudow).

Eliňde baryny etmek — *ser.* Elden gelenini etmek. Il bende aç diýmän, ýalaňaç diýmän, elinde baryny edýär (H. Ysmaýylov). Gygyrды elinde baryny edip: Leninizm ýeňdi! Oýan, atdy daň! (A. Atajanow).

Eliňden gelenini aýamazlyk (etmek) — *ser.* Eliňde baryny etmek. Ogulnyýaza onuň hökümi ýöremez. Soňra elinden gelenini edäýsin. Olar öň ellerinden gelenlerini etdiler (H. Derýaýew). Bolar, eliňizden geleňizi ediň! (G. Seýitmäadow).

Eliňde ýaly görmek — işi bitdi hasap etmek. Gerekli zapas şaýlaryňyzy hem eliňizde ýaly göräýiň (“Edebiýat we sungat”).

Eliňe gül bitsin! — hünärli bol, eliň dert görmesin. Duşanda, olara goja bagban. Diýdiler: “Eliňe gül bitsin, ýaşa!” (G. Seýitliýew).— Elleriňe gül bitsin, Nepes aga! (T. Esenowa). Onuň ellerine gül bitsin!— diýip, Nyýazgulyç aga sözüne dyngy berdi (“Edebiýat we sungat”).

Eliňi açyk tutmak — sahylyk etmek, jomart bolmak Dünýä döwranynda açyk tut eliň, Döwür senden gider, döwran eglenmez (Magtymguly).

Eliňi sowuk suwa urmazlyk — janyňy emgemezlik, agyr iş etmezlik, hiç iş bilen meşgul bolmazlyk. Sen meniň yzyma düş; ýyllar boýy eliňi sowuk suwa urmasaň hem hiç bir zada mätäç bolmaz ýaly edeýin. — Siz, şol elini sowuk suwa urmaýan ýaltalar-ow! (B. Kerbabaýew). Hemişe bolsady ekip, elini sowuk suwa urman, garnyny gäberder eken (A. Soltanmyradow).

Eliňi ýalap galmak — ät galmak, boş çykmak. Garaşsaň, eliňi ýalap galarsyň-da (B. Kerbabaýew).

Eliň kesewi, saçyň sübse bolmak — bar iş öz başyňa galmak, ýetişiksiz günde bolmak; işe başagaý bolup, özüňe seretmezlik. Şol wagtam elim kesewi, saçym sübsedi (A. Durdyýew). Bizem taýak ýassygy gynaklaryň biri bolardy. Saçymyz sübse bolardy, elimiz kesewi (“Sowet edebiýaty”).

Eliň sowamak — hyjuwyň, höwesin gaçmak, bir işi sowuk-sala, göwünli-göwünsiz etmek, zada eliň barmazlyk, iş edesin gelmezlik. Men diňe üstünlige buýsanyp, birdenkä rahatlananyňyz, eliňizi işden sowadanyňyz bolaýmasyn diýip ýatlamak isleýän. Adamlaryň işden elleri sowady, özara gürrüň, günsaýyn üýşmek köpeldi (B. Kerbabaýew). Musa garybyň keýpi bozulyp, eli işden sowaýar (B. Soltannyazow). Gürgeniň, okuwdan eli sowaýar (M. Seýidow).

Eliň uzadan ýeriňe ýetmek — maddy taýdan doly üpjünlikde, bolçulykda ýaşamak, mätäçlik çekmezlik. Näme üçin diýseň, indi meniň elim uzadan ýerime ýetýär (N. Saryhanow). Eli uzadan ýerine ýetip durar ýaly edeýin diýdim (B. Kerbabaýew). Onuň bilen garyndaşlygy täzeleseň, eliň uzadan ýerine ýeter durar (G. Seýitmäadow).

Eliň çykmak — bir zada bolan endigiňi unutmak, ukybyň kemelmek, eliň diýeniňi etmezlik. Indi meniň owalky nepis nagyşlardan elim çykyptdyr.

Elipden şermende — hat-sowatdan başy çykmaýan, sowatsyz, nadan. Şyh elipden şermende halypa Magtymgulyňyň kitabynyň sahabyny açdy (N. Pomma). Şu oturan adamlaryň hemmesem meniň özüm ýaly garamaýak halk, kitap açylan ýerinde elipden şermende (H. Derýaýew). Men-ä elipden şermende weli, obamyzyň haýsy adamsyny sorasaň bilerin (B. Kerbabaýew).

Elip ýaly — dik, göni, syrdam. Elip ýaly göwre meňzeýär ýaýlara (B. Kerbabaýew).

El işi — aýal-gyzlaryň edýän gaýma-keşde işi, inçe nepis iş. Gelinler-gyzlar el işlerinde Aýnadan maslahat soraşýarlar (B. Kerbabaýew).

Eli egrilik — il emlägine el garýan, kişi zadyna göz gyzdıryjylyk, ogrulyk. Siz mende heý eli egrilik gördüňizmi? (G. Kulyýew). Inim, eli egrilik etse, diňe onuň däl, meniň hem kellämi alyp bilersiň— diýdi (B. Seýtäkow). Çarwa agada eli egrilik edip ugran bolsa, bizä haýran (T. Taganow).

Eli ýarag tutan — urşa ýaran, söweşe gitmäge ýaşy ýeten, ok atmagy, gylyç tutmagy başaýan. Eli ýarag tutan Watan üçin söweşe galdy.

El ýüzünde goýmak — aňsat, tapar ýaly ýerde goýmak, taýyn edip goýmak. Aýu, men-ä

gelnimiz Bibi jana dakjak şaý-seplerimi el ýüzünde goýjakdyryn (“Sowet edebiýaty”).

Elli-aýakly — ýetişikli, işeňňir, ezber. Uzugam, köp görmesin, bir elli-aýakly maşgala (H. Derýaýew).

Elli bizar bolmak — bizar-peteňňiň çykmak, irmek, ýadamak. Şol dem elli bizar bolup, Şowsuz çykan dileginden (K. Gurbannepesow).

Elli bizar geçmek — tamaňy üzmek, owarram etmek, başyndan aýlap zyňmak; yzyna köwlenmese razy bolmak. Biz öz ýerjagazymyza eýe bolup bilsek, daşyndan tanaplap almadan elli bizar geçipdik. Wah, başyňa döneyin, men ondan elli bizar geçen-le... (B. Kerbabaýew). “At çapanyňdan-a geçdik, eýeriň gaşyna berk ýapys” diýenleri ýaly öňki bahasyna satmadan-a elli bizar geçen, alty-ýedi, manat görmedenem gaçmadym (“Bahar buşlukçysy”).

El sermek — dileg etmek, sadaka soramak, gedaý gezmek. — Men adamlaryň rehimdarlygyna maýyl bolup, el serip ýören bir saýyldyryn (T. Taganow). — Bir gadak, iki gadak däne hödürlär ýaly, bu adamlar el serip gezýän gedaý däl (B. Kerbabaýew). Gözýaş döküp, uzak ýollara garap, Et sermesin diýip ýetim balasy (A. Atajanow).

Elsiz-aýaksyz galmak — kömekçisiz galmak. Ol bolmasa, biz elsiz-aýaksyz galarys, ýok, bu hiç boljak zat däl (A. Gowşudow).

El süýdüni bermek — ene süýdünden beýleki süýt bilen eklemek; ekläp-saklap ulaltmak. Ene süýdün däl-de el süýdün berip, Biz ony ösdürdik kökenek gerip (“Sowet edebiýaty”). Meniň el süýdüni berip terbiýelän ýetimegim galypdy (“Görogly”).

El tutdurmazlyk — *ser.* El bermezlik. Emma ol enesi ýalamadyk el tutdurmady. Kowsa ýetýär... El tutdurman, gaçyp ýör (B. Kerbabaýew).

El ujundan etmek — 1. Bir işi ökdelik bilen, emgenmän ýerine ýetirmek, kynçylyk görmän etmek. Aýna... olaryň hemmesini gyssanman, äwmän, emäý bilen aýlanyp, el uýy bilen edip otyrды (B. Kerbabaýew). 2. Eden işinde çiglik goýmak, telli-pelli etmek, ýüzleý ýerine ýetirmek. Hemme zady el ujundan edýärdi (“Sowet edebiýaty”).

El uzatmak — 1. Tamakin, hantama bolmak, göz gyzdirmek. Onsuz hem aç-ýalaňaç halk eliňe-aýagyňa garaman, agzyňdaka el uzadýar.

— Ezize eger tiz çäre görülmese, onda ýeke Tejen däl, oblasta-da elini uzatmagy mümkin (B. Kerbabaýew). 2. Kömek, ýardam etmek, tarapyny tutmak, arkasyny çalmak. Işçi ýoldaşlarynyň uzadan elleri ony uzak goldap bilmedi. — Eýläk-beýläk geçýän özüň ýaly sahawatly adamlar kem-käs el uzadýar (B. Kerbabaýew).

El urmazlyk — Hiç zada meşgullanmazlyk, iş etmezlik.

El urmak — 1. Ogurlyk etmek, eli egrilik etmek. Emma kişi malyna el urmany başarmazlar! (B. Kerbabaýew). Men siziň jübinize el uramok. (G. Kulyýew). Köpçülik emlägine el urandygy üçin, kolhoz başlyklygy wezipesinden boşadyldy (B. Öwezow). Geldi aga şu ýaşyna çenli kişi hileli zada el urman gelen bir adamdyr (A. Durdyýew). 2. Aýal maşgala el garmak: masgaralamak. Asyl Mährijemal hem soragda: “Maňa el urdy...” diýip görkezipdir (A. Gowşudow). — Indi biziň gyzymyza el urup başladylarmy?!—diýip, göýä bu işi edenler şu duran adamlar ýaly olaryň üstüne gygyrды (B. Seýtäkow).

El üzmek — terk etmek, ara açmak, owarram, goýbolsun etmek. Diýmegin: ýar menden elin üzendir, Men dönermen, köňlüm dönmez, ýar senden (Zelili). Ençe mundan el üzüp, gider özge diýara (Mollanepes). Ol, dünýä gowgalaryndan el üzüp, ata-baba kâri bolan daýhançylyga baş urmaga meýil etdi (B. Kerbabaýew). Emma Meňli gyzyň elden gidäýmeginiň mümkinligi ýadyna düşende, gowy görýän ýorgasyndan el üzmäge-de kaýyldy (T. Taganow).

Elheder almak — *ser.* Elheder etmek. Elheder alyp duran ýerlerinden ýangyna seredýärler (N. Saryhanow). Hatda ýasan ussa gelse-de, elheder alar (N. Pomma).

Elheder etmek — toba gelmek, ýakaňy tutmak, gorkmak, çekinmek, üýşenmek. Duşmanlar gahrymdan el-heder etdi, Alnymda ak ýollar açan ýaşlygym (R. Seýidow). Goýulypdyr basyrlыp, Edýär gören elheder (O. Täçnazarow). — Biri maňa şyltak atyp ýamanlapmy-nämemi, men-ä Polat Serdarowiçden elheder edendirin (B. Pürliýew).

El çekmek — *ser.* El üzmek. Syýasy durmuşdan el çekmäge mejbur boldy (G. Kulyýew). Men

oňat zat hem aýdyp bilemok, el hem çekip bilemok (B. Kerbabaýew). Birinji gezek berk temmisini alan näkes, göwnüňe bolmasa, pis gylygyndan el çekäýjek ýalydy (“Edebiýat we sungat”).

Elýetmez şaha — taýsyz, tapylgysyz, belent. Baý bu gyz-a örän gymmat bahadyr, El ýetmejek iň ýokarky şahadyr (B. Kerbabaýew). Özüni bolsa doktorçylykda elýetmez şaha hasaplaýar (N. Pomma). Şolar bilen gürrüňi alşaysa, özüni elýetmez şaha el ýetirdim hasap edýärdi (G. Seýitmadow).

El egrisi özüňe — öz peýdaňy bilme, özüme bolsun diýme, diňe öz bähbidiňi arama. — El egrisi özüňedir. Şol ýagşylygyňy öz gyzyňa edäý (H. Derýaýew).

El ýuwmak — bar zatdan çykmak, mal-mülkden dynmak, lüt galmak. Malyndan el ýuwan çarwalaryň edere işsiz galan çopan-çoluklaryň köpüsi Daşhowza, kese arkaja bakan dargapdy. Emma meniň heniz murtumyň düýbi garalmanka, biz ol ýerjagazymyzdan el ýuwdük (B. Seýtäkow). Ine, şeýdip, бүтін urugyň göz dikip, guwanyp oturan malyndan el ýuwyň wagty hem bolupdyr (B. Annageldiýew).

El ýalamazlyk — peýda, haýyr görmezlik, gönenmezlik. Eýran patyşasy türkmen topragyna näçe çozsa-da, onçakly el ýalan däl. — Ýyrtyjylar senden, menden — Gyzyň Goşundan el ýalamazlar weli, arman, söýgülden aýranlary galar! (B. Kerbabaýew).

El ýaly... — uly däl, azajyk, kiçijik. Men öz gotur geçimi gaýgyryp, sürä goşmadym, sen bolsaň, elim ýalak çagany gaýgyraňok! (“Sowet edebiýaty”). El ýaly çörek aldy-da, ýoldaşlarynyň yzyndan ylgady.

Emgegi irsin — näsaglykdan açylsyn, keselden saplansyn. Indi-hä, bári bakypdyr, basymrak emgegi irsin-dä!

Emgek göz bilen gaşyň arasynda — bir zada duýman durkaň ulaşmaklyk, bedeniňe duýdansyz ýerden şikes ýetmeklik, sähelçe wagtda bir zada sezewar bolmaklyk. Garaz, başyňa iş düşjek bolsa, kyn däl eken. Emgek diýeniň göz bilen gaşyň arasynda bolar (“Sowet edebiýaty”). Emgek göz bilen gaşyň arasynda diýen ýaly, ýalňyşlyk özüni bizden entek uzak saýlanok (B. Kerbabaýew).

Emi-ýomy şu bolsun! — şu tebiplenmeden, dermandan soň sagalsyn, aýak üstüne galsyn, derdi dep bolsun. Tebip näsaga melhem etdi-de: “Emi-ýomy şu bolsun!” diýip çykyp gitdi.

Eminden gelmek — abyny-tabyny bilmek, ugruny tapmak, hötde gelmek. Ol işiň eminden gelýär kolhozçy (H. Çaryýew).

Emmasy bar — gümrük ýeri bar, çöpi bar, ýönelige däl. Ýeke ol-da däl, başga-da emmasy bar (A. Gowşudow). Jumanyýaz aga, munuň bir emmasy bardyr (“Sowet edebiýaty”). Ynha, görde duruber, enem gelen bolsa ýönelige däl, bir emmasy bardyr (“Bahar buşlukçysy”).

Em etmek — 1. Kesellä dări-derman etmek, kesele garşy çäre görmek. Muňa näme em etmeli bolarka? (A. Durdyýew). Tizräjik em etsin (“Sowet edebiýaty”). 2. Çäresini tapmak, alajyny iýmek. Daýhanyň ýarasyna em etmek ýerine, Gullyhan ýalylyr ony gaýta talady. Sen maňa derýada suw hödürleme-de, eliňden gelse, derdime em et! (B. Kerbabaýew).

Endamyna et bitmek (örmek) — guratlanmak, semremek. Ýapjalyk, igenç, gargyş zerarly Orazbibiniň endamyna et bitmeýärdi. Şondan soň Mehinliniň hem endamyna et örüp başlady (B. Kerbabaýew).

Endamynda garga çokasy et galmazlyk — gapyrgasyny sanaýmaly derejä ýetmeklik, horlanmaklyk, süňk bolup galmaklyk, Gündiz durman, gije ýatman. Gezyň balam mal yzynda. Garga çokasy et galmady Endamynda hem ýüzünde (B. Kerbabaýew).

Enesi ýalamadyk — terbiýe görmedik, ergeneksiz eklenen; çöp düýbi, taşlandy. Emma ol enesi ýalamadyk el tutdurmady. Enesi ýalamadyk hilegär haramyň gepine gidip, döwrüň bagyşlan eşretine görä göwni galkyjaklaýan perzendiň ýüregine dag basmagyn... Heý, enesi ýalamadyk, äteňenälet! Sen garnyň ýagyna çydaman uklansyň-da, sürini başyna goýberensiň (B. Kerbabaýew).

Ene süýdünden halal — öz zähmeti siňen, kişi zadynyň goşandy bolmazlyk, ogurlyk däl. Ene süýdünden halal, şu günün özünde men size bir horjun pul eltip bereýin! (“Sowet edebiýaty”). Men hiç kimiň malyny talamok, men atababamdan galan ene süýdünden halal öz zähmet hakymy ele saldym (“Türkmen pyesalary”).

Enterpelegini öwürmek — ugruna düşmez ýaly etmek, başyny-gözünü aýlamak, aljyratmak. Düýe çöküp oturan ýerinden syçrap galdy-da, patanaklap gäminiň enterpelegini öwürdi. Remezan aganyň enterpelegini öwrerdi. Ýene-de nirede bolduň, näme etdiň?—diýip, enterpelegimi öwürýärsiň (B. Seýtäkow).

Eňegine jaň dakylan ýaly — hiç kime gezek bermän köp gepleýän, ýaňra, lakgy. Elli eňegine jaň dakylan ýaly ýaňraýar we özüniň gylyk-häsiýet bilen baglanyşykly bolan päl-niýetini gürrüň berýär (A. Gowşudow). Lolluk, sen azrak geplesene, ýogsa eňegine jaň dakylan ýaly, başgalara gezek hem bermeýärsiň (“Bahar buşlukçysy”).

Eňegiň dynmazlyk — kimdir birinden, bir zatdan gönenmezlik, kanagatlanmazlyk. Ogul ýetişdirip, arkaýyn boljakdyk weli, mundanam eňegimiz dynmady.

Eňegine tutmak — aýdanyň gögertjek bolmak, özüňkini mamla hasaplamak, öz diýeniňden dänmezlik. Onuň şunça jan etmegine garaman, men bir eňegime tutdum (A. Gowşudow). Menem öz enemi-atamy Enegülňkiden kem göremok, ýöne men-ä öz göwün diýen adamym duşaymasa, enem-atamyň göwni üçin-ä barman—diýip Şabibi öz eňegine tutdy (T. Taganow).—Adamlar, gepi köpeldip oturman, hany, atlanalyň!—diýip, şol bir eňegine tutdy (“Gunça”).

Eňek atmak — 1. Agyr hassa bolmak, öldüm-öldümiň oň ýanynda bolmak, halys ysgyndan düşmek. Myratguly eňek atyp ýatyrka, Saçlynyň elinden tutdy (B. Seýtäkow). Eňek atyp, gitdim-gitdim diýeňde, Oktýabr seň maňlaýyňdan diredi. (B. Kerbabaýew). — Nätsekkäk, atamyz-a edil eňek atyp ýatyr, biz barýançagam öljek — diýdi (“Türkmen halk ertekileri”). Orazsoltan eje bolsa, eňek atyp ýatan hassany ýeke taşlap, adam çagyrmaga gidip bilmän, gijani ýarym etdi (H. Derýaýew). 2. Ahyrky nokada ýakynlaşmak, ýaşankyrlamak (Gün hakda) Güýmendi ýördi Patdy, Gün bolsa eňek atdy (“Pioner”).

Eňek bermezlik — öz ugruňa sürüp oturmak, baş bermezlik. Gurban şu çyn boljak diýip, düýn eňek bermedi (N. Saryhanow). Garşylyk görkezmäge ýer galmasa-da, Ataýew özüni tutanýerli görkezmek üçin eňek bermedi (B. Pürliýew).

Eňek dyndarmazlyk — tabşyrylan işi oňat ýerine ýetirmezlik, nämedir bir zady doly etmezlik, kanagatlandyrmazlyk. Oňa ýumuş buýursagam-a buýurdyk weli, eňek dyndarmasa gerek.

Eňen ugruňa gitmek — dogry, nädogry diýmän, öz ugruňa gidip oturmak, yňdarma bolmak. Adama gulak asman, ýöne eňen ugruňa gidip otyrsyň.

Eňki gaçmak (gitmek) — haýy gitmek, ysgyndan düşmek, halys bolmak, ýadamak. Ýaşlygyma şu çöllerde geçirdim, Hasrat bilip, eňkamymy gaçyrdym (Ç. Gurbangylyjow). Olaryň arasynda eňkamy gaçan garrylar hem bardy (B. Soltannyýazow).

Eňkamy gaçmak — *ser.* Eňki gaçmak. Süňni berkemedik çaga. Indi halys gaçdy eňki. Ädilenok aýaklary, Ýalkabyň has gaçdy eňki (Ç. Aşyr). Horlanypdyr oglan, gidipdir eňki, Somalyp çykyp dur ýaňagyň süňki (Ata Köpekmergen).

Eňňit etmek — bir ýana ýüzlenmek, belli bir ugra gönükmek; ýykgyň etmek, Obadan oňalga tapmadyk daýhan ikiden-ýekeden şähre eňňit edýärdi. Gylyç bir ýana eňňit edenden soň, ony kes kelläm gaýtaryp bolmaýany onuň gözünüň öňüne geldi (B. Kerbabaýew).

Erkek göbekli — erkek adamlar. Galada erkek göbekliden jandar ýok (“Görogly”). — Erkek göbeklimiz häzir bolam däl... Ýöne welin... Bar sebäbi olam däl (A. Atajanow).

Erni bir ýere gelmezlik — begenmek; ýyrşarmak. Men elim gazetli ulumsylyk bilen ýöräp barýardym we begenjimden ýaňa ernim bir ýere gelenok (“Edebiýat we sungat”).

Erniň suwuny oňarmazlyk — eliňden iş gelmezlik, emelsizlik. Ulusy men injinardyryn diýip, enesiniň ketegine köwlenmän ýör, indi bu-da erniniň suwuny oňaran badyna “men gitjek diýip” dyzytdyryp dur (K. Berdiýew).

Erni suwly — özüni oňarmaýan, lellim, sölpä, bihepbe, emelsiz (adam barada). Onuň ernini sallap durşuna syn edende welin, emelsiz, erni suwly bolar—diýip güman edýärsin. “Erni suwly, sölpä”—diýip at dakyp kötekleyärdiler (A. Gowşudow).—Men siziň hemmähizi erni suwly lellim görýän. Men özüm tüýs bir erni suwly bolsam nätjek? Onuň ýaly kelpen, erni

suwly garra ölemde bararynmy? (B. Kerbabaýew).

Ers-mers bolmak — göz-görtele ösmek, ösýäni bildirmek, özgerýäni mese-mälim bildirmek. Hawa-la, iki aýakly iki günde diýen ýaly, Şeker ers-mers ösüp barýar (B. Kerbabaýew). Ýerden, suwdan, günden kömek alypdyr, Ynha, görseň, ers-mers bolupdyr (“Sowet edebiýaty”).

Erteki otarmak — ýalan-ýaşryk sözlemek, bolar-bolgusyz gürrüňleri samahyllamak, toslamak. Sen maňa erteki otarma, obada hojaýyn senmi ýa-da men? (“Edebiýat we sungat”) — Eje jan, sen meni çaga hasap edip maňa erteki otarýamyň ýa başga bir aýtjak zadyň barmy? (B. Kerbabaýew). Men erteki otaryp, Güýmeýändir öýdäýmeň, Ýetmän sözün aslyna, Birden bir zat aýdaýmaň (M. Seýidow).

Ertiriňiz haýyrly bolsun! — şu gün size peýda getirsin, bagt bersin. — Ertiriňiz haýyr bolsun, goňşy gyz! — Ertiriňiz haýyr! — Çemen ýylgyrdy. Nobatçy sestra gelýär-de assa, — Ertiriňiz haýyr! — diýip seslenýär (B. Hudaýnazarow).

Esgi ýaly — tagamy-tagsyry ýok, çeynäp bolmaýan (ir-iýmiş barada). Gawun güne ýatan bolsa gerek, edil esgi ýaly-da.

Essi aýylmak — huşuny ýitirmek, ysgyny gaçmak, özünden gitmek, çasmak. Şu duran ýerde onuň essi aýyldy (N. Saryhanow). Muny gören Göwheriň zähresi ýaryldy, ýüzi duw ak boldy, gözünüň öňi ümezledi, bir hili essi aýylan ýaly bolup gitdi (T. Taganow). Onuň gany kän gidip, essi aýylýardy (A. Nazarow).

Essiňden gitmek — *ser.* Essi aýylmak. Aýsoltan bu habary eşidip, bir nagra çekip essinden gitdi (“Görogly”). Agzyndan gan geldi, gitdi essinden, Sowuk suw guýdular onuň üstünden (Ata Köpekmergen).

Essine gelmek — huşuna aýlanmak özüni duýmak, özüne gelmek, özüni dürsemek. Epesli-wagt geçenden soň, essine gelen möjek örkünden sypyp bilmedi (“Sowet Türkmenistany”). Şu dermany Gülruhyň burnuna tutarsyň, şonda essine geler (“Görogly”). — Üns beriň! Ýaňlandy aýylganç bir ses, Huşy göçen Weli geldi essine (B. Hudaýnazarow).

Etegiňdäki daşy dökmek — gaharyny ýatyrmak, kine saklamagy bes etmek, köşeşmek. Dök

etekden daşyňy aby haýatym gitmegil, Bizi bu gamda goýup, nurbat-amanym gitmegil (Talyby). Seniň sözleriň bir hili dürtülýän tiken bar. Sen özüňi horlaman, etegiňdäki daşyňy dök-de dyn (B. Kerbabaýew). Dök etegiňden daşy-da, ynha, gülüp duran Karlen jana seret (N. Saryhanow).

Etek alty, ýeň ýedi — ýetişiksiz günde, gara başyna gaý, alňasak, başagaý, aljyraňny. Şoňa görä, Üňüz ugrundaky maly saklamak örän kyndy, töwereginde etek alty, ýeň ýedi bolup durmasaň, aňsat-aňsatlar başartmaýardy (H. Garabaýew). Ynha, bizem, “etek alty, ýeň ýedi” eňip ýörüs (B. Öwezow). Köwşüni eline alyp, etek alty, ýeň ýedi, arabanyň yzyndan ýelk ýasaýdy (“Azaşan yzyny tapsa ýagşy”). “Häzir, sabyr ediň, tiz getirerin” diýdi-de, jogaba-da garaşman, etek alty, ýeň ýedi, yzyna ýelk ýasaýdy (“Edebiýat we sungat”).

Eti bitin — gurat, sagdyn, dolmuş. Ol barýanyňam, tüweleme, eti bitin eken.

Et gelmek — semremek, guratlanmak. Ýaly ýognap, sagrysyna et gelse, Baş baýtal deregin ödar bozduman (Talyby).

Etden ötüp, süňke ýetmek — degnasyna degmek, bez bolmak, halys irmek. Soňky wagtlarda başyndan geçirýän ünjüli durmuşy Jamalyň etinden ötüp, süňküne ýetipdi. Agyr durmuş, adalatsyzlyk bu adamlaryň etlerinden ötüp, süňklerine ýetipdi (B. Seýtäkow). Gamçynyň yzasy etinden ötup, süňküne ýeten ol adamlaryň gahar-gazaby hetden aşypdyr (A. Soltanmyradow).

Etine-ganyna gelmek — özüni tutmak, daýanmak, guratlanmak. Ertir gidip agşam gelýän tulparyň şahdi açylypdyr, etine-ganyna gelipdir (B. Kerbabaýew).

Etine çykamak — semremek, guratlanmak, daýanmak. Gözeliň daýzasy etine çykypdyr.

Etini iýmek — azar bermek, halys irizmek, gulagyndan igletmek; al-petinden almak, käýemek, gaharlanmak. Haçan barsaň “Oýnawaç äber” diýip etiňi iýýär. Işiň bitmändigini aýtsam, hojaýyn meniň etimi iýere geler.

Eşege ters mündürmek — ile masgara etmek, ilden çykarmak, göz etmek. ...Eşege ters mündürüp, yzyna it salaýmasa ýagşydyr (N. Saryhanow).

Eşegi dikgirdemek — işi şowuna bolmak, edeni ugruna bolmak. Onuň şu günler eşegi dikgirdäpdir.

Eşegini ýola gatmak — dürs ýola düşmek, ile gatysmak; päliňden gaýtmak, düzelmek. Garaja neşe ölerden soň, Mergen eşegini mazaly ýola gatdy (“Gunça”).

Eşegiň guýrugy ýere ýetende — hiç wagt, hiç mahal; durmuşa geçmesi kyn. Seniň içýakgyç ertekiň meniň ýüregimi bulaýar. Meniň soragyma sen haçan jogap berjek?—Eşegiň guýrugy ýere ýetende (B. Kerbabaýew). Siz biziň deňimize ýetjek bolsaňyz eşegiň guýrugy ýere ýetsek gerek (B. Gulow).

Eşegiň gulagyna ýasyn okan ýaly — aýtdyň-aýtmadyň bary bir, peýdasy ýok. Näçe käýinseň-de, näçe igenseň-de, näçe ýalbarsaň-da bary bir: edil eşegiň gulagyna ýasyn okan ýaly!.. (B. Kerbabaýew). Edil eşegiň gulagyna Ýasyn okap duran ýaly (K. Gurbannepesow).

Eşekden ýykylan ýaly etmek — duýdansyzlykda kynçylyga uçratmak, ör-gökden getirmek, aldamak. Ol habar Merdany eşekden ýykylan ýaly etdi.

Eşekden palan alança-da görmezlik — bir işi aňsatlyk bilen etmek, elujundan ýerine ýetirmek, kyn-gyssag görmezlik. Olar sähel ýerde gepiň iki çyksa, ömür-boýy senden ýüz döndermegi eşekden palan alança-da görmeýärler (B. Seýtäkow). Ol adamyny masgara etmegi eşekden palan alançada görýän däl (O. Gadamow). Çünki Bugra gapy diňlemegi eşekden palan alança-da görmezdi (“Bahar buşlukçysy”).

Eşek tozanyny etmek — çilim çekmek, tüsselemek —Şunuň ýaly işiň agyrrak günlerinde “eşek tozanyny” ýygy-ýygydan edäýmämiz bar. (K. Berdiýew).

Eşrepi ýaly — eý görülyän, arzyly, kaşaň, gelşikli (adam, zat hakda). Bir söz bilen aýtsaň, siz eşrepi ýaly görülyän kadrlar bolduňyz (“Edebiýat we sungat”).

Ä

Äbede-jüýje bolmak — ysnyşykly aragatnaşykda bolmak, biri-biriň dilini tapmak, dostluk, agzybirlik ýagdaýynda bolmak. Giýewisi bilen-de äbede-jüýje bolup ýaşaýar (N. Pomma). Nädersiň, gelneje, biziň bilen äbede-jüýje bolaýsa (B. Kerbabaýew). Şonda Baýramjyk bilen äbede-jüýje bolup, bile oýnapdy (A. Badaýew).

Äge bolmak — hüşgär bolmak, ätiýaçly, eserden, habardar bolmak. Gitseňiz gidiň, işden ägä boluň! (A. Nyýazow). Alanyň gowy weli, her zadam bolsa, şolar tarapyndan ägä bolgun, sen bir ýekesiň (A. Durdyýew). Ony bitireniňde, örän ägä bol, Ýogsam agyrylyklar duşar öňünde (B. Seýtäkow).

Ädikçiniň ädigi bitmez — öz hünäriňden özüne peýda bolmazlyk, ile berip, özün boş galmaklyk. Ädikçiniň ädigi bitmez diýenleri ýaly, biz-ä öz üzümlerimizi hem kesip bilemzok.

Ädimiňi dogry (seljerip) basmak — eden işiňi, hereketiňi ýerlikli, oýlanyşykly etmek, nädogrulyk etmezlik. Diýmek, biz bu ugurdaky ilkinji ädimimizi dogry basypdyrys (B. Seýtäkow). Men seniň ätjek ädimiňi seljerip basmagyňy isleýärim (B. Kerbabaýew).

Ädim ogurlamak — yza galyp başlamak, bildirmän kâpçulikden kem-kemden yza galmak, ökje ogurlamak. Wüşü kel ýuwaş-ýuwaşdan ädim ogurlap, yza galýardy (A. Gowşudow). Kempir ädim ogurlap, kerwenden üzülip galdy (“Görogly”).

Äleme inmek — eneden dogulmak, bolmak, dünýä gelmek. Ýetmiş ýyl mundan öň, bu kiçi tamda, Mähriban bir çaga äleme indi (R. Alyýew).

Älemiň giňemek — agyr ýagdaýdan, aladadan dynmak, kynçylykdan halas bolmak, göwnüň açylmak. Gyzyň älemi giňän ýaly boldy (G. Gurbansähadow).

Älemiň daralmak — agyr ýagdaýa düşmek, howsalaly, kynçylykly bir ýagdaýa düşmek. Şol gürrüňleri eşidenden soň, onuň älemi daraldy.

Äm-säm bolmak — aňalyp galmak, özüňi ýitirmek, aňkaryp galmak, aljyramak, çaşmak. Onda-da äm-sämsirän boldy (R. Allanazarow). Şol wagt olar seni görselerem, olar senden beýle zady oslamansoňlar, äm-säm bolup durarlar (“Sowet edebiýaty”).

Änigine-şänigine ýetmek — bir zadyň aňyrsyna-bärsine göz ýetirmek, jikme-jik bilmek, düşünmek. Men ondan sorap, änigine-şänigine ýagşy ýetdim—diýip, janygyp sözledi (H. Derýaýew). Şu zatlaryň änigine-şänigine ýetip bolaýsady (T. Taganow). Daşyndan göräýmäge, ol örän dogumly görünýärdi, içiňe-daşyňa geçip, her zadyň änigine-şänigine ýetjek bolup çalyşýardy (A. Geldiýew).

Äňi açylan (ýazan) ýaly — ýürege düşgünç gürrüň edýän, üznüksiz samrap oturýan, lakgy, ýaňra. Ol bir gürrüňe başlasa, edil äňi açylan ýaly birsyhly samrap otыр.

Är başy gowgaly gerek — elmydama hereketde, iş başynda bolmak gerek, hemme zada garyş-da, baş çykar, nalajedeýin bolma. Är başy gowgaly gerek — diýip, biderek ýere aýdylan dälidir. Bu är başynyň gowgany, kyn günleri çekip biljegi üçin aýdylan zatdyr (N. Saryhanow).

Är garrar, heňňam garramaz — adam öz wagty gelende garrar, emma döwür, dewran, durmuş, ýaşayyş öňküligine galar, ynsan ömri çäkli, durmuş çäksiz. “Är garrar, heňňam garramaz” diýenleri, ynha, indi altmyşdan aňryk ätläpdiris.

Ärlük etmek — mertlik, batyrlyk etmek, erkek kişä ýaraşykly iş etmek. Ärlük etdim—näme boldy? Demir gözenek daşym aldy (“Sowet edebiýaty”).

Är-heleýiň urşy, ýaz gününüň ýagşy — är-heleýiň arasynda bolýan tersleşik uzaga çekmez, tiz ýaraşarlar, oňuşarlar. Biri-birini örän gowy görşerler, Çendan weli yrsaraşyp urşarlar, Onda-da hem är-aýalyň urşy.—Göýä diýersiň — ýaz gününüň ýagşy (B. Kerbabaýew).

Är çykamak — kämillik ýaşyna ýetmek, jahyl çykamak, ýigit çykamak. Biziň är çykan oglumyz bolsa, mellek ýerimiziň hemmesini har-haşal ota basdyrypdyr (A. Gowşudow).

Ät galmak — tamakin bolup aldanmak, bir zada ymtylyp boş galmak, tamşanyp galmak, aç galmak. Oraz serdar rýumkany öz başyna çekdi. Kelhan ät galdy (B. Kerbabaýew). Pişik bile arada Dostlugymyzy görensoň, Zemzen, garga ät galyp, Gaýdyp giderler onsoň (B. Kerbabaýew).

Ät goýmak — boş goýmak, aç goýmak, aldamak. Kimiň meniň bilen bar bolsa hyrçy, Ät goýaryn, degirtmerin diline-de!.. (A. Atajanow).

Ädi ýanmak — agzy bişmek, çürkenmek, aldanmak. Duşakda ätleri ýanan interwentler şondan soň ýekeje gezek hem hüjüm etmediler (B. Kerbabaýew). Biziň-ä şolardan ýaňa ädimiz ýanan (H. Derýaýew).

Ätiýaç etmek — birinden ýa-da bir zatdan gorkmak, heder etmek, çekinmek, üýşenmek. Ol öz eden işini Hojabek makullamaz diýip, ätiýaç edip başlady (B. Seýtäkow). Agamyň ölenini eşitse, gelip meni alar öýdüp ätiýaç edýärdi (“Görogly”).

Äheňini aňmak (aňlamak) — agyz ülüňini aňmak, maksadyny bilmek. Oturanlar Meret arçynyň sözünüň äheňini aňdylar (H. Derýaýew).

Äheňini üýtgetmek — gürrüniň mazmunyny bir tarapa gyşartmak, ugruny üýtgetmek, başga ýana sowmak. Halwaçy gülse-de, güldi weli, ýöne indi äheňini üýtgedip başlady (B. Seýtäkow).

Äht etmek — bir zady ýerine ýetirmek, berjaý etmek maksady bilen söz, wada bermek, şert etmek, lebiz etmek.

Äşgär bolmak — üsti açylmak, hemme kişi eşitmek, mälim bolmak, paş bolmak. Ejesi, dogrudan hem, hemmä äşgär bolan zady aýdyp durmak nämä gerek (G. Muhtarow). Eger ahmal bolup ýekeje agyz sözi agzyndan sypdyraýsýaň, nireden ýetenini bilmersiň welin, derrew hana äşgär bolýar eken (T. Taganow).

Äşgär etmek — hemme kişä eşitdirmek, ile ýaýratmak, mälim etmek, paş etmek. Annamyrat ýylgyrjak ýaly etdi-de, syryny äşgär etdi (N. Pomma).

G

Gabagyň (gözüň) бүрүлмек — ukyň tutmak, uklasyň gelmek. Kellesi güwläp, gabaklary barha aşak бүрүlýärdi (A. Muhammedow).

Gabak astyndan seretmek (garramak, gezlemek, bakmak) — ogryn seretmek, syn etmek, synlamak. ...Özara gürrüň etseler-de, gözleriniň gytagyny aýryp bilmän, olara gabak astyndan birsyhly seredýärdiler (N. Pomma). Döwletmyrat Perman bilen Maşady tanyşdyranda, olar, näme üçindir, gabak astyndan bir-birlerine seredişdiler (T. Taganow).

Gabak galdyrmazlyk — 1. Üns bermezlik, jogap bermezlik, geplemezlik. Uzuk oňa jogabam bermedi, gabagynam galdyrmady (H. Derýaýew). Emma Hangeldi olara gabagyny galdyrman, piliň elden sypyp barýan ýylmanak sapyny biygtyýar sypalady (B. Kerbabaýew). 2. Hyrydarlyk bilen seretmezlik, garamazlyk, göz gyzdyrmazlyk. Annalynyň gyzyna... gabagyňy galdyryp serediji bolaýma! (N. Saryhanow). Sen meniň şu çaka çenli kişi maşgalasyna gabak galdyranymy gördüňmi? (Ö. Abdyllyáew).

Gabal basmak — howsala düşmek; gabanmak. ...Hoşgeldä müňkür bolup, gabal basyp ýermesiniň üstesine Ýelliniň geriplik damarlary tarsyldaşyp başlady. Ol Hoşgeldi öz gepini mamla eder öýdip gabal bas-ýardy (A. Gowşudow).

Gabry depmek — öleniň sarpasyny saklamazlyk, öleni sylamazlyk. Maýam, her bir olar ýaly melgundan gorkup, seni oda atsam, onda kakaň pakyryň gabryny depdigim bolar (N. Pomma).

Gabryň gyrasynda oturmak — öler wagtyň golaýlamak. Indi men ömrümiň ahyrynda gaýadan gaýdyp, öljek bürgüt ýaly, gabryň gyrasynda otyrkam, şeýle bet işlere baş goşarynmy? (N. Pomma).

Gadyr agajyny dikmek — eden ýagşylygyny bilmek, gadyryny bilmek, hormatlamak. Bossan, gaýrat et, men saňa iň soňunda gadyr agajyny dikerin (B. Kerbabaýew).

Gadyryny bilmek — ýagşylyga, hormata mynasyp hormat goýmak. Be, ussa aga, keser getiren bolsaň, örän gowy, şeýdip kemegiňizi berseň, bizem seniň gadyryny bileris (A.

Durdyýew). Gadyryňy bilenň gadryny bilýärsin, Besläne baýlyklar berýän sen ýersin (R. Seýidow).

Gadyryň gaçmak — sylagdan, hormatdan düşmek. Bir ýere köp barsaň gadyryň gaçar («Nakyllar we atalar sözi»).

Gazaba münmek (tutmak, çykamak) — gazaby güýjemek, hetdenaşa gaharlanmak, gazaplanmak. Howatyr üçin öňden ýaraglanan zähmetkeşler gazaba münüp, şol minutyň özünde dumly-duşa bakan okduryldylar (B. Kerbabaýew). Ýöne bu ýyl tomüs gazaba tutdy (G. Seýitliýew). ...Gazaba tutan bolsalar, ...Bähbidowy işden aýyrmak bilen çäklenmän, ýok tükezzibana tutardylar («Tokmak»). Özüne baka salnanyň daşdygyny aň-lan Wüşi kel şeýle bir gazaba çykdy (A. Gowşudow). Patyşa gazaba çykyp: — Kenizi, mün çjimleri, gurraçylary öldürin! — diýip, jellatlara buýurdy («Şasenem — Garyp»).

Gazabyňa bäs gelmezlik — gaharyň ugruna gitmek, gazabyňy ýuwudyp bilmezlik. Eziz öz gazabyna bäs gelmän, biraz sandyrady, öňki sowalyny ýene gaýtalady. Eziz gazabyna bäs gelmän topulmak islände, ýumurtgaçy onuň egninden ýapyşdy (B. Kerbabaýew). Annatagan aga, sen öz gazabyňa bäs gelmän, partiýalylyk borjuňa düşünmän, atalyk hormatyňy saklaman, öz perzendiňden geçseň, biz saňa nähili garamaly? («Sowet edebiýaty»).

Gazabyny dökmek (pürkmek) — gahardan köşeşmek, käýinip içini boşatmak, ýüregiňdäkileri aýtmak. Polkownik gazabyny dökdü. Her kim öz akylynyň ýetişine görä söz oklady, gazaplar dökülüdi (B. Kerbabaýew).

Gazabyňy (gaharyňy) ýuwutmak (basamak) — özüňe basalyk bolmak, köşeşmek, gazabyňa bäs gelmek, ynjalmak. Ýa-da öz körpeje gyzyna kast etmäge dözmediňmi, garaz, ol gazabyny ýuwutdy (T. Taganow). Şu zatlar Saparmyradyň gazabyny basdylar (B. Seýtäkow).

Gazan gulagy gyzmak — nahar bişirilmek, nahar-şam taýýarlanmak. Şonda-da bularyň öýünde hepdede, aýda bir sapar hem gazan gulagy gyzmaýardy (A. Gowşudow). Ýöne weli, kuhnýada bu gün ne çay gaýnaýardy, ne-de

gazan gulagy gyzýardy (B. Kerbabaýew). Köp jepalar bilen bolanda hasyl, Gyzmazmy gazanyň gulagy asyl? (A. Kekilow).

Gazanany bezenenine ýetmezlik — ýerliksiz harçlamak, ýetde-gütde ýaşamak, kör güzeran bolmak... Onsoňam, zähmet hakyny haý-howaýy şowhuna harç etseň, gazananyň bezeneniňe ýetermikä? («Sowet edebiýaty»).

Gazap atyna atlanmak (münmek) — *ser.* Gazaba münmek. Öwelip duran agzy birden ýumuldy, dişlerini gyjady-da, derrew gazap atyna atlandy (T. Taganow), Bu zulum astynda galan garamaýak halk bir wagt gazap atyna mündi (H. Çaryýew).

Gazap donuny geýmek — *ser.* Gazaba münmek. Gazap donuny geýdi ýaryň, Aýlar jan! (B. Kerbabaýew). Gazap donun geýen merdana halkym, Biz Watan eýesi, täleý eýesi (R. Seýidow).

Gazap ody — joşan, möwç uran gahar-gazap. ...Onuň arryk-durruk ýüzünde gazap ody ýagýardy (A. Gowşudow). Bu ot mazlumlaryň gazap odudyr. Tapylarmy.

Gazygyňda garrasyn — başdaşyndan aýrylmasyn, baran ýigidi bilen ömürlük ýaşasyn, nika pozulmasyn (täze edinilen gelin hakda). Tüweleme, nesip etsin, gazygyňda garrasyn! — diýýänçä, ne Durdy gelinden elini aýyrýardy, ne-de Abadan oturan yerinden gozganýardy. Ak, gök geýdirme! Arpa çörek iýdirme! Ýakymсыз söz diýdirme! Gaharjaňa degdirme! Bar, gazygyňda garrasyn (B. Kerbabaýew).

Gazykdan ýöretme — bilimsiz, zehinsiz, nadan, ukypсыз, kütek. Indi seredip otursam, ol hiç zat bilmeýän, gazykdan ýöretmeli kör zehin ekeni («Tokmak»).

Gazyk (agaç) ýuwdan ýaly bolup durmak — *ser.* Gazyk ýaly bolup (somalyp) d u r m a k. Ýeri agronom, nä gazyk ýuwdan ýaly bolup dursuň? («Tokmak»).

Gazyk (agaç) ýaly bolup (somalyp) durmak — dimdik somalyp durmak, söm-söm durmak. Rejep köçäniň ugrunda bir salym gazyk ýaly bolup durdy-da, soň yzyna öwrüldi (B. Gulow). Garaňkydan ýaňky ýere çy-kandan soň, ol gazyk ýaly bolup, dim-dik durdy (A. Çehow). Ol bir durşuny üýtgetmän, dikilgi gazyk ýaly somaldy-da, şol tarapa bakan gulaklaryny keýerdip seretdi (B. Kerbabaýew).

Gaýnap joşmak (daşmak) — ylhamyn göterilmek, hyjuwyň artmak; soňky hetde ýetmek. Zulum-sütem güýçli gaýnap joşanda. Nirden bolsun garyplara merhemet. Çar zulumyn gaýnap joşan wagtynda, deňizler, derýalar gan bolup akdy (G. Burunow).

Gamak ýaly — 1. Çalasyn, ýeňil (zat, adam barada). Çopan gamak ýaly ýeňil gopdy. Indi ol başatary üç-dört aý bäri elden düşürmän, ony gamak ýaly oýnaýardy («Sowet edebiýaty»). 2. Ärän arryk, hor. Ol baýyň-da on ýaşly bir ogly bar eken, ol ýaş oglanyň reňki saralyp, gamak ýaly bolup galan eken («Türkmen halk ertekileri»),

Gamza kakmak — gaş kakmak, gözüňi-gaşıňy oýnatmak; nüz-kereşme etmek, nüz bilen yşarat etmek. Gamza kakyp, uz basyp goluň sala-sala gel (Kemine). Bibijan gamza kakyp daş çykdy («Görogly»).

Gamzaň oky — nüz-kereşmeli garaýyş. Gamzaň oky ýetişdi, berdiň azar, aý peri («Türkmen poýeziýasynyň antologiýasy»). Gamzaň oky tenden ötdi. Bardy, şirin jana ýetdi (Mollanepes).

Gam laýy — çykgynсыз alada, tükenmez gussa. Soňra ýere bakyp, gam laýyna batyp oturan Kasyma ýüzlendi. Kasym hem gam laýyna batypdy (B. Seýtäkow). Şirini horlaýan, gam laýyna batyrýan hem şudy, şu pikirlerdi (B. Pürliýew). Duşmanlary gam laýyna batyryp, Yhlasly işläliň ýygym wagtynda (A. Salyh). Onda-da ol gam laýyna batmandyr. Ganyma gazaby artypdyr gaýta (B. Kerbabaýew).

Gamçy iýmek — urulmak, ýenjilmek, saýgylanmak. Halnazaryň heniz sakgalyndan ak girmenkä, gum içinden göçüp gelen goňşy aýal bilen aragatnaşygyň baryny aňlapdy, şol meselede. Halnazardan birki gezek gamçy hem iýipdi... Sähet gamçy iýdi (B. Kerbabaýew).

Gamçysyndan gan dammak — rehimsiz bolmak, zulum etmek, jebir bermek. Gamçysyndan gan damýan Kuly arçyn ak gwardiýaçylaryň wekilidi (A. Geldiýew).

Gamyny iýmek — ugruna çykmak, çäresini görmek, aladalanmak, aladasyny etmek. Emma şol galla eýelik etmek, onuň üçin bolsa öňünden gamyny iýmek, kärendäni haky-nähak satyn almak gerek (B. Kerbabaýew). ...Gyzyny bagtly

etmegiň, ýagny amatly bir ýere ýerleşdirmegiň gamyňy iýip başlady (T. Taganow).

Gamyş ganat — ganat-peri bekemedik, ýaňy uçurym bolan (guşlar hakda). Ýaňja gamyş ganat bolan gögerçiň, Uça bilmez güýçli ýeller ösende (G. Seýitliýew).

Gan aglamak (eňremek) — çykgynsyz ýagdaýdan zeýrenmsk, närazylyk bildirmek, jibrinmek. Hatyja ol ölende, köp günläp gara geýip, gan aglap, bagry birýan bolup, perişan saç ýaýypdyr (N. Pomma). Bagban geldi ganlar aglap, ýürek bilen bagryn daglap («Görogly»). Özüm näçar, hiç iş gelmez elimden, Gan eňredim Zeýnep jady dilinden («Görogly»).

Gan almak — öldürilen adama derek birini öldürmek, gaň algyňy almak. Gazap edip ýalňyz agam öldürdi. Ganyndan ganyňy al, jygaly ogly («Görogly»). Başyny etegine salyp gelen adam gan algyň bolsa-da geçilýändir (B. Kerbabaýew).

Ganat astyna almak — hossarlyk etmek, howandarlyk etmek. Günäkär gullaryňy hemaýat ganatyň astyna alsaň diýip towakga edýän (B. Kerbabaýew).

Ganat baglamak (açmak, bekleme) — göwnüň göterilmek, ruhlanmak, şatlanmak. Aýsoltanyň göwni ganat baglap, alla nirädir uçýan ýaly duýuldy (B. Kerbabaýew). Sähragül şol ýerden ganat baglap guş kimin bolup çykanda, Maýsa duşupdyr (R. Alyýew). Durmuşyň yşkynda ganatym gün-günden giň açylýardy (G. Muhtarow). Hyýal ganat açýar, göwnüm örän şat (A. Kowusow). Onuň bu sözleri maňa ganat bekledi (N. Saryhanow). Batyryň ynjalygy Dursuna ganat bekledi (B. Kerbabaýew).

Ganat bermek — göwnüňi götermek, ruhlandyrmak, şatlandyrmak. Syçraýyp münmüşem düldül biline, Möwlam ganat berdi uçdum-da geldim (G. Burunow). Ylym ganat berdi uçdum-da geldim («Edebiýat we sun-gat») — Ýok, ganalga däl-de, ganat berdiňiz. Geliň, giriberiň näme dursuňyz? (B. Hudaýnazarow).

Ganat germek — 1. Eziz görmek, kökenek bolmak; gujak açmak. Men munuň üstüne ganat gersem, bu meniň ýüregime neşter dürtýä (B. Kerbabaýew). Kümüş reňk salkyn säherler, Gelýär bize ganat gerip (R. Seýidow). 2. Erkana ýaýnamak, gerim almak, ösmek. Göwün

ýüwürtmegi başarmaýan adam öz ganatyny oňly gerip bilmez (B. Kerbabaýew). 3. Abanmak, howp salmak. Emma ölüm gorkusy ganat gerip, öz depesinden inende ynsanlarda neneňsi gorkynyň döräp biljekdigine düşündi (H. Derýaýew).

Ganatyny gyrmak — kuwwatdan gaçyrmak, gurbatdan düşürmek, hereketsiz galdyrmak. Göroglynyň ganatyny gyrmak mümkin diýip maslahat berýärler («Görogly»). Emma gyzgyn gülle onuň ganatyny gyrdy, aýaklaryny baglady (B. Kerbabaýew).

Ganda-pyçak bolmak — erbet aragatnaşykda bolmak, käýişmek, itde-pişik bolmak, oňuşmazlyk. ...Iki arada agzybirlik bolmasa, oňly ýaşap bilmesen, durmuşdan lezzet almasaň, oňuşmasaň, sähel zat üçin ganda-pyçak bolup dursaň aýrylyşmaly bolar (B. Kerbabaýew). Olar ganda-pyçak boldular ahyryn — diýip, hamsygyp aglajak ýaly etdim (N. Pomma).

Gan dökmek — uruş, söweş etmek, jan alyp, jan bermek. — Biz çinownikler üçin gan dökemzok (B. Kerbabaýew). Meniň belgim şol, ondan bärsi meniň topragym, bu topragyň üstünde ata-babalarymyz jan alyp, jan berdi, gan dökdi, ony gorady (A. Gowşudow). Özüň-de şu wagtlara çenli gan döküp, aýagyňa ýurt çökerip ýörenlerden däl-diň (B. Seýtäkow).

Gan-pet ýok — reňki öçük, solgun. Ýüzünde gan-pet ýokdy (B. Kerbabaýew). Onuň ýüzi bir aýylganç zatdan gaty gorkan adama meňzeýärdi, ýüzünde gan-pet ýokdy! (A. Gowşudow). Ertesi işinde gördüm ülpeti, Sandyraýar, ýüzünde ýok gan-peti («Tokmak»).

Gan soramak — jana derek jan talap etmek, öldürileniň idegine çykmak. Ganyny sorajak barmy? Sal aýlap gylyjy! (B. Kerbabaýew). Size mün esse kân olaryň sany! Olar gelip, sizden sorarlar gany! (Ç. Aşyr).

Gan sormak — süýthorlyk etmek, sütemkärlik etmek, ezmek. — Eteňet diýip, garybyň ganyny sorýan leňneje diýerler! (B. Kerbabaýew). Iýmäge çerek ýek, bütin il hordy, Sülükler mün ýyllap ganymyz sordy (M. Seýidow).

Gan çaykamak — gyrgynçylyk etmek, gan dökmek. Japarguly han kese arkaja gan çaykap, külli türkmeniň üstüne han bolup, ýurt soramak arzuwyny edip, debdebe dabara bilen, topytophanasyny, ok-ýarag gor-hanasyny süýräp,

goşun çekip ugraýar (A. Gowşudow). ...Biz onuň diwanyna gan çaykap, bolköýnegine otly köýnek geýdireris (B. Kerbabaýew).

Gany düşmezlik — gan düşer dälilik, gany bir dälilik.

Gany ýüzüne urmak — gahardan ýana dymgyzyl bolmak, gaty gaharlanmak, gazaplanmak. Arabakeşiň gany ýüzüne urdy, demi tutuldy. Ine, birden onuň gaşy çytyldy, Ähli gany gelip urdy ýüzüne (B. Seýtä-kow).

Gany kellesine (beýnisine) urmak — gahar-gazaby soňky hetde ýetmek. Myradyň ähli gany kellesine urdy, gözi garaňkyrady (B. Seýtäkow). Aşyryň gyzgyn gany beýnisine urup, gözünüň öňi garaldy (B. Ker-babaýew).

Ganyna galmak — biriniň ölümüne sebep bolmak, birini nähak ölüme sezewar etmek. A how, seniň edýäniň näme? Birden çaga taşladyp, ganyna galjakmy? (B. Kerbabaýew). Arwahyň enesi ýaly ilkinji agtygymyň ganyna galanam sensiň (N. Pomma).

Ganyňy geçmek — gandaryň günäsin bagyşlamak, gan algyly bolmazlyk. Ganymy geçseňiz aýdyp bereýin (B. Kerbabaýew).— Ýagşy, seniň üçin men bu derwezebanyň ganyňy geçýerin..., ýöne bularyň ikisini-de şu ýerden butnamaz ýaly etmeli — diýdi (A. Gowşudow).

Ganyňy gotura derman etmek — ýok etmek, öldürmek. Janyňyza haýpyňyz gelýän bolsa Öwez oglumy tapyň, bolmasa duran ýeriňizde ganyňyzy gotura derman ederin («Görogly»).

Ganyňy içmek — öldürmek. Bersene gylyjy, şuňuň bir ganyňy içip, içimi sowadaýyn-la (A. Durdyýew).— Seniň bir ganyňy içeyin! — diýip, Täçsoltaňa topuldy welin, ýeňňesi tutup saklady (H. Derýaýew). Jellatlar gan içip, keýpini çaglap, Garyby dünýede hor eden kanun (N. Pomma).

Ganyň at çapmak — hyjuwyň artmak, gujurgatlygyň güýjemek. Gyzgyn gany at çapyp, depe saçy düýrükdi (B. Kerbabaýew). Şatlyk gany damarda at çapýandyr (D. Baýmyradow).

Ganyň gatamak — suwsamak, tebsiremek. Öldürse-de, guýuda galsam bolmyýamy? Çöl içinde ganyňy gatap galynçam, Derýa düşüp, suwda ölsem bolmyýamy? Çerkez näçe gyssansa-da, taýharyň ganyňyň gatanyny aňlany

üçin, oňa suw içmäge maý berdi (B. Kerbabaýew).

Ganyň gaçmak — gorky, gynanç, gahar we ş.m. zerarly ýüzüň reňki üýtgemek, gaharyň gelmek, gaharlanmak. Umsagülüň gany gaçyp, gara dodaklary münküldejek bolanda, Halnazar onuň öňüni gabzady (B. Kerbabaýew). Onuň ýüzünüň gany gaçyp, ak tam boldy (B. Seýtäkrw).

Ganyň gyzmak — gaharyň gelmek, gaharlanmak, gazaplanmak. Aşyr kakasynyň ganyňy gyzanyny aňlady. Aýnanyň gany gyzyp, iň soňky dereja ýetdi-de hiç bir zady aklylyndan durlap geçirip bilmedi... (B. Kerbabaýew).

Gan ysy gelmek — namysa degýän gabahat iş etmek; ölüme sebäp bolmak, gandaryga iterlemek. Bir nadan ogul zerarly agyr günüň astynda galdym, türkmençilikde gan ysy gelýän mesele şu ahyryn.— Aman poşşy, ogluň eden işinden gan ysy gelýär, soňuny hem görýäris-da — diýip, hemle bilen aýtdy (A. Gowşudow).

Gan ýuwutmak — ejir, azap çekmek; süteme sezewar bolmak, horluk görmek. Bütün Horezmin ol zerarly gan ýuwudýar (B. Seýtäkow). Garyplar gan ýuwdup, hasyl önderdi, Baýlar bolsa özlere dönderdi. Aýlar boýy halka azap etdirýär. Gazyp aljak bolsaň, ganlar ýuwutdyrýar (B. Kerbabaýew).

Gaňňaňy garnyňa almak — kesirlik etmek, tersleşmäge meýil etmek, keçlige tutmak, yrsaramak. ...Öz şowsuz hereketiniň ahmyryny kimden çykarjagyny bilmän, gaňňasyny garnyňa alýandygyny aňdy (G. Kulyýew). ...Seniň çeperçiligiň-ä dünýe malyna degýär welin, käwagt gaňňaňy garnyňa alaymaň bar-da — diýip gürlledi («Edebiýat we sungat»).

Gaňňaňy gyşartmak — *ser.* Gaňňaňy garnyňa almak. ...Oňlulyk bilen berseň — diläp aljak, gaňňaňy gyşartsaň — gaňryp aljak! Durdynyň öten ýyldan bäri gaňňasyny gyşardanyny, belli betar hem şu ýyl gygynyň ajanyny özüň hem bilmän duran däläsiň (B. Kerbabaýew). Baranymdan onyň bolanok, munyň bolanok diýip, trestini her bir işinden mün kemçilik tapyp, gaňňasyny gyşardyp başlady («Edebiýat we sungat»).

Gaňryşyna gaýtmak — garşy bolmak, höçjetlik etmek, tersine tutmak.— Aý Öwez jan, gaňryşa

gaýdýarsyň, atlansag-a atlanarys weli, emma ol bize el bermez («Görogly»). Özüne göwni ýetýänçä, kesirje bir oglan Myradyň gaňryşyna gaýdyp, onuň sözlerini ýaňsa aldy, temejigini pyzzyldatdy (B. Kerbabaýew). Göwnaýyklyk bilen gürrüň berip oturan adamlaryň gaňryşyna gaýtmak islemedi (A. Gowşudow).

Gaňsyrawugyňy tütetmek — burnuňy küketmek; lezzet bermek. Gory ýeten düýe çaly Artygyň gaňsyrawugyny tütetdi, Otlaryň jana ýakymly atyrlý yslary gaňsyrawugyny tütetýärdi (B. Kerbabaýew). Bu narzanlaryň haýsy birinden içseň hem janyňa jan, ruhuňa ruh goşýar, gaňsyrawugyňy tütetip, işdäni açýar (N. Pomma). Şol çölde şeýle bir gözüňe söweýin gazly sowuk suw içdik, haý goýaý, edil gasşyrawugyňy tütetip barýar («Sowet edebiýaty»).

Gapy-gapy syrmak — gezende bolmak, ykmanda bolmak. Syryp gapy-gapy çar tarap gezer, Nadanlyk bilen halky ýörüzer (A. Kekilow). Gapy-gapy syryp halys boldum, Zordan ýerleşdirdim («Edebiýat we sungat»).

Gapyl basmak — Duýdansyz barmak, güpbasdy etmek. Ýatan duşmanlaryň üstüni gapyl basýarys, ýene sar uçýan ýaly göterilýäris, bizden nam-nyşan tapman galýarlar (A. Gowşudow). Gije gapyl basyp ýatan ilaty, Ölüm hanjaryny sançdy gaty (A. Kekilow). Gapyl basmak diňe namardyň işi. Mert bolsaň boşat-da, gör onsoň döwşi (Ata Köpekmergen).

Gapyl galmak (bolmak) — bihabar galmak, habarsyz bolmak, duýman galmak. Emma adamzat köp işlerde gapyl galyp, soňra arman çekýär, ahmyr edýär (H. Derýaýew). «Uklan birden gapyl galaýmaýyn» diýip, radiony geplär ýaly edip goýupdyr (N. Pomma).

Gapyrgasyny sanabermeli — örän hor, arryk. Günüň ýiti şöhlesi onuň gapyrgalaryny sanabermeli endamyny ýalpyldatdy (B. Kerbabaýew).

Gara bagryňy gan etmek (dilmek, daglamak) — jebir çekmek, zulum germek; Gara bagrymy gan etdi, Umgaly jerenli daglar («Görogly»), Garyplaryň gara bagryn dagladyp, Nikalysyň zorlap aldyň agladyp (Mollamurt). Gara bagryn dilýär olaň, «Çörek diýen agy sesi» (A. Kowusow).

Gara basan ýaly — özüne ygtyýary ýetmeýän, ysmaz bolan ýaly (adam hakda). Ol gara basan ýaly bir hili ysgyndan düşdi. Ol gara basan ýaly, gabagyny galdyryp bilmän, sortduryp otyrды. (B. Kerbabaýew). Häzir onuň başyna gelip geýen bolar-bolmaz pikirler, edil gara basýan ýaly, ony turaryna goýmaýardylar (N. Saryhanow).

Garabasga galmak — aljyramak, gyssanmak, howatylanmak. «...Men uka düşemde gelip, gapyny açyp bilmän, uly aýalynyňka giräýdimikä?» diýip, garabasga galyp, turup işiň zülpesini barlady (H. Derýaýew).

Gara basmak — ukuda düşürgäp hopukmak, erbet düşüş görüp basyrganmak. Ind-ä birnäme ganyadrak, ýogsam: «Kelläm aýlanýa, ýüregim çasýa» diýip gije gara basýandyr öýdüp... beýlesini agdaryldy-da, düňderilip ýatdy (N. Pomma).— Muny gara basypdyr, ýüregi gozgan bolaymasyn — diýip, onuň ýüreginiň üstüne elini goýup gördi (Ö. Abdyllyýew).

Garabaşyna gaý — bir iş bilen başagaý, ýetişiksiz, gumra. Men asyl öz garabaşyma gaý, seniň geleniňi hem duýmandyryn. Müçesine garaman, ol hem öz wezipesini kemsiz ýerine ýetirmek isleýärdi, hatda düşünde-de öz işi bilen garabaşyna gaýdy (B. Kerbabaýew).

Gara bermezlik — baryp-gelip durmazlyk, görünmezlik. A gyz, Umsagül, bu wagtlarda känbir gara bermeýärsiň-le (B. Kerbabaýew). Ýefimem köpden bäre gara berenok (B. Seýtäkow). Be, Muhammetjanyň kakasynyň düýn ertirki gidişi, bu wagtlara çenli gara bermedi (A. Durdyýew).

Garaw görmezlik — garşylyk görmezlik, päsgel berilmezlik, gantawula duşmazlyk. Hiç bir garaw görmän hanlyk sürdi ol. Ömrüniň ahyryn indi gördi ol. Garaw görmän beýle nejis işinde, Hetden aşdyň et galypdyr dişiňde (Ata Köpekmergen).

Gara gaýgy — dert, azar, alada.— Gulluhan, biziň gara gaýgymyz ruslaryň gwardiýa gurany däl. Meniň , gara gaýgym Halnazaryň gelin edineni däl (B. Kerbabaýew).

Gara geýmek — matam tutmak ýas lybasyna girmek. Hatyja ol ýelende, köp günläp gara geýip, gan aglap, bagry bir ýan bolup, perişan saç ýaýypdyr (N. Pomma). Gedaýlaryň sany

gün-günden artdy. Şol bolşa bulutlar gara geýnip, Gözýaş edip, üstlerinde ýas tutdy (G. Burunow).

Gara görgi — örän kyn, müşgil, agyr. Ony-da aljak bilsañ, gara görgi, inim (A. Nyýazow).

Gara gernüm — göz ýeterdeki aradaşlyk, gözýetim. Gara görnüm gelenden soň, atdan düşdi («Görogly»). Posýolokdan gara görnüm ýerde ýoluň sag tarapynda täze guýynyň gazylmaly ýeri bellenipdir (K. Berdiýew).

Garaň ýürünmesin — gümuňi çek, ýok bol. Tur, özüňem şu ýerde garaň görünmesin.. diýip, ony kowup goýberdi (H. Derýaýew). Barmy ilde enäň sözünü ýykan, Garaň görünmesin murdar ýer çeken (Ç. Gurbangylyjow).

Gara güýç — 1. Fiziki zähmet, el güýji. ...Buraw işini, esasan, maşyn alyp barsa-da, onuň şindi gara güýç talap edýän ýeri kändi (B. Kerbabaýew). Şeýle-de bolsa, bu baglaryň ugrunda gara güýjüni gaýgyrman, zähmet derini saçýardy (A. Gurbanow). 2. Tebigy howp, betbagtçylyk. Ynha, şol maksat bilen Torly dyngysyz hereket edýärdi, deňsiz gara güýjüň garşy-syna aýgytly göreş alyp barýardy (H. Derýaýew). Bilmedim ilimde barmydy öji. Garry tebigatyň bu gara güýji (A. Kekilow).

Gara gün — agyr muşakgatyly ýaşaýyş, kynçylykly durmuş. Gara günler salmakçysyň başyma, zäher zakgun goşmakçysyň aşyma («Görogly»). Adamynyň başyndan aýrylman durjak zat ýok eken, ol gara günlerem geçdi (A. Gowşudow). Hudaý halasa, ynha, geçmejek ýaly bolup görünýän gara güplerem geçer (B. Seýtäkow). Öňki gara günler sowuldy, geçdi, şat ömre begenip gülýär aýallar (Mollamurt).

Garadan gaýtmaz — gorky-ürkini bilmeýän, hiç zatdan çekinmeýän gaýduwsyz. Şonuň uçin, garadan gaýtmaz, ýüzi-ýeňsesi bir, erjel adamyň ýakasyndan ýapyşmak gerek (B. Kerbabaýew). Munuň.., diňe bir garadan gaýtmaz iki sany gujurly ogly bardy (N. Saryhanow).

Gara daş ýaly bolup oturmak — gaharlanyp dymyp oturmak, doňňara daş bolup oturmak. Ýefimow gara daş ýaly bolup oturmağyny dowam etdirýärdi. Emma gara daş ýaly bolup dymyp oturýardy (B. Seýtäkow).

Gara der basmak (bolmak) — öl-suw bolup derlemek, aljyramak. Aşyrmädi gara der basdy (B. Seýtäkow). Keýerdip gulagyn dynman

janawer, ýöredikçe basýar ony gara der (A. Kekilow). Nury jalaý halys aljyrady, gara der basdy (T. Taganow). Okap otyr ony gara der bolup, Aray-aram ele çybygyn alyp (Ata Köpekmergen).

Gara dere batmak — *ser.* Gara der basmak. Şeýle sözleriň deregine başga zat gelse, ol derrew gara dere batyp ugraýar («Tokmak»). Çyplaň eýerlenen gara dere batyp gelýän atlar Damla guýusyna ýakynlanda, halys ýadadylar (B. Seýtäkow).

Gara donly — günäli, ýazykly, aýyply. Men gara donly, maňa näme gara sürtseňiz ýokuşar durar (T. Taganow).

Gara durmuş — *ser.* Garagün. Uzuk näçe mertlik bilen çydam etse-de, depesinden garaguş ýaly inen gara durmuş ony çydamdan aýyrady. Şol sebäpden hem ol, golundaky ynsany gabahat gara durmuşa gurban edip, ganymlar göwnüni galkyndyrmak islemeýärdi (H. Derýaýew).

Gara ýer bolmak — namys etmek, kemsinmek, kiçelmek. «Kakaly ýetim» diýýärler söýgüli zürýadyňa, Her gezek şuny eşdende Sona bolýar gara ýer (G. Seýitliýew).

Gara ýer etmek — ýere salmak, ilden çykarmak. Äri är edýänem aýal, gara ýer edýänem aýal (nakyl).

Gara ýere diýilýän ýaly — gep ýakmaz, aýdan-diýeniňe biperwaý garaýan, dniýdiňem bir, diýmediňem bir. Soňa-baka ejesiniň aýdýan sözleri Annagula edil gara ýere diýilýän ýaly boldy (A. Durdyýew).

Gara ýere duwlanmak (garylmak) — aradan çykamak, ölmek. Görgüli dünýäniň ýaşı, eşretli döwrüň garrysy bolan eneňiziň keşbi diňe gara ýere duwlananda üýtgär (B. Kerbabaýew).

Gara ýer ýaly — ýuwaş, asylly Gara ýer ýaly zatdy, adam dagam däl di (A. Gurban).

Garajanyň galmazlyk — gaty gorkmaklyk, howatyrlyklyk, ynjalyksyzlanmaklyk. Han atlylarymyka diýip, garajanyň galmady. Işiniň çykyp galaýarmykaňyz diýip garajanyň galmady (B. Seýtäkow). Men asyl sen biri bilen tersleşip beýleki edip geläýdiňmikä diýip, garajanyň galmady (N. Saryhanow).

Gara zähmet (iş) — fiziki zähmet, el güýji bilen edilýän iş. Jumanyň agyr günleriň, gara zähmetiň aşagynda gara derini seçeläp ýöreni ýaňy däl midi (A. Nyýazow). Ol gara zähmetini

gaýgyrman bize hyzmat edýärdi (A. Gurban). Mähinli hakykatdan-da gara işiň eýesi bolup galýardy (B. Kerbabaýew).

Garalyk ýapmak — töhmet atmak; ýazgarmak, günäkärlemek, aýyplamak. Gözüme ýaly görüp oturap maşgalamyza beýle garalyk ýapsalar, gahar diýýärmiň... (H. Çaryýew). Ýöne şol ýiten goýunlar bir ýerden çykaýmasa, oňa näme garalyk ýapsaň gelşer durar (T. Taganow).

Garamata galmak — betbagtlyga, şowsuzlyga sebäpkär bolmak. «Birden onuň garamatyna galaýmaly» diýip, oblast magaryf bölümi ony biziň intarnata starşy terbiýeçi edip iberdi («Tokmak»).

Garamat bolmak — musallat bolmak, başa gelen bela bolmak. ...Bu adamlar indi maňa garamat bolar... (A. Gowşudow).

Garamat ýüklemek — betbagtlyk, şowsuzlyk üçin jogapkär etmek, aýyplamak, günäkärlemek. Şol ýerde nähili ýaman işem bolsa, soňky gün iki tarapdan bolan işiň hem garamatyny jemläp, ýok ýerden maňa töhmet edip garamat ýüklejek bolýarsysyz («Sowet edebiýaty»).

Garamaty boýnuňa (başyňa, üstüne) düşmek — biriniň, bir zadyň ýagşy-ýaman jogapkärçiligi öz üstüne düşmek. Agyr maşgalanyň garamaty boýnuňa düşse, işiň kynam şol (A. Gowşudow).— Wah, olar bolsa, meniň garamatym seniň başyňa düşmezmikä? — diýip, Ogulnäzigiň ýüzüne seretdi (H. Derýaýew).

Garamatyny başyna (boýnuna) atmak — biriniň, bir zadyň jogapkärçiligini onuň öz üstüne ýüklemek....Il arasynda gyzymyň ýaman ady jar bolaýmanka, onuň garamatyny kimde bolsa biriniň başyna ataýyn... (A. Gowşudow). Men haýsy bnr göwreli bolan aýal bilen toý edip ýörmelimişim? Etjegiňi edip,indi onuň garamatyny meniň boýnuma atjak bolýamyň? (T. Taganow).

Garamatyny boýnuňa almak — bir zadyň ýagşy-ýamanyna jogapkär bolmak. Men olaryň garamatyny boýnuma alyp bilmen (B. Kerbabaýew). Ýeri, bu-da öýkeläp gitse, haýsy biriňiz teatrymyzyň garamatyny boýnuna aljak («Ýürekleriň mukamy»). Esger aga garamaty öz boýnuna aldy («Sowet edebiýaty»).

Garamatyny götermek (çekmek) — bir zadyň ýagşy-ýamanyna jogapkär bolmak, jogapkärçiligini öz boýnuňa almak. ...Kesel

adamyň garamatyny öz boýnumyza götermeyäris (B. Kerbabaýew). Sen ýaşyň azlygyna ga-raman, öýüň garamatyny boýnuňa götermegiň gerek («Myraly»), Ölse garamatyny men çekeyin! (B. Kerbabaýew).

Garamyk ýaly göz — şar gara göz ...Ýuwan garamyk ýaly gözlerine gan öýüldi (B. Pürliýew). ...Bu gyzyň garamyk ýaly gözleri oýnaklap dur («Sowet edebiýaty»). Onuň gyzgylt öwsüp duran dolmuş ýañaklary kagyz ýaly agaryp, ýuwan garamyk ýaly gözlerine gan öýüldi («Sowet edebiýaty»).

Gara nebis — nebsine haý diýip bilmeýän, nebisjeň. Soňra bolsa — hany onda gitjek bolsaň ýene-de bir zat ber-dä...—diýip, gara nebsini şatlatdy (H. Derýaýew). Bu gara nebis adama her zat etdirer (T. Taganow).

Garaňkyda galmak — sowatsyz bolmak, nadanlykda ýaşamak. Halka öwretmek, bildirmek,, düşündirmek ýerine halky garaňkyda galdyrýar (B. Kerbabaýew). Dok-ma dokasym gelýä-le. Okuw okasym gelýä-le. Garaňkyda galdym men-ä, Ýagta çykasym gelýä-le (H. Ysmaýylov).

Garaňky dünýä — nadan ýaşalan, hukuklar basgylan döwür, näletli geçmiş. Şoldur şahyrlaryň ähli seresi, Garaňky dünýäniň ýagty çyrasy (M. Seýidow). Wagty gelende, adalatsyz, gabahat gara dünýäniň ýakyp-ýandyryjak gaýnagly göz ýaşlary gara gözlerinden gara ýere dökülip, siňip gitdi (H. Derýaýew).

Garaňky pikir — belli bir netije çykaryp bolmaýan düşünje, düşnüksiz pikir. Artygyň garaňky pikirine yşyk beren ýaly syzyldy (B. Kerbabaýew). Şeýdip, garaňky pikirler gümra bolup kän ýöredi (B. Seýtäkow).

Garaňy ýuwmak — eden günäň, etmişň bagyşlanar ýaly iş bitirip, özüňi görkezmek, aýypdan saplanmak. ...Meniň garamy ýuwmaga, meni hondon bārsi adam edip görkezmäge çalyşýar («Sowet edebiýaty»).

Gara pula geçmezlik — hiç hili ähmiýeti bolmazlyk Ony sataýmakçy bolanlarynda-da, gyzan bazarda gara pula geçjek dāldi (B. Kerbabaýew).

Garaňy saýlamak — ýok bolmak, güm bolmak, bir ýerden çykyp gitmek.— Ýelli, şu ýerden göteril ātişgir bilen agzyňy gan ýalan ganjyga döndermekām, şu taýdan garaňy saýla, hany gal

— diýdi. (A. Gowşudow)..oňuşmazaklaryň barysy kolhozdan garasyny saýlamaly boldy («Edebiýat we sungat»).

Garaňy salmazlyk — gelip-gidip ýörmezlik, görün-mezlik, gatnaşyk edip ýörmezlik,— Dagy-duwara dolanyp şu ýerlere garaňyzy salaýmaň. ...Şu daýhan näçe gygyrsa-da, biriňizem azar beräýmäň! («Türkmen halk ertekileri»). ...Şu günden şeýläk sen meniň oglum däl, mundan bu ýana biziň howlymyza garaňy salma! (A. Gowşudow).

Garasar uçan ýaly — topar tutup, birden. Garasar uçan ýaly, gürläp ötägitdiler («Görogly»),

Gara söýmez — köpçüligi, märekäni halamaýan, adam-kärçilik saklamaýan. Onuň gara söýmezligini nazara alyp, iller oňa «ýere bakar» diýýärdiler (N. Jumaýew).

Gara (ýüklemek) sürtmek — myjabat etmek, töhmet atmak, biderek günä ýüklemek. Sap ýürek adama garaňy sürtüp. Gol çekip ýa çekmän arza ýazýarsyň (B. Kerbabaýew). Siz maňa ýelmeşmejek garany sürtjek bolman (N. Pomma).

Garasy ýitmek—1. Gözýetimden saýlanmak, görünmez bolmak. Obanyň garasy ýityänçä Durup-durup garady (A. Alamyşow). Şageldiniň garasy ýiten dessine çopan janlandy. («Sowet edebiýaty»). 2. Gelip-gidip durmazlyk, gara bermezlik.

Garaçomak bolmak — iki arada gögermek, ara düşmek.— Şammy muny galdyrypdyr goşumda, Garaçomak boldy meniň daşymda (Ç. Gurbangylyjow).

Garaçy mal ýaly — kürtdürip duran, kesir. Päheý, walla. Artyk, senem garaçy mal ýal-ow! (B. Kerbabaýew). Garaçy mal ýaly kürtdürip durup, Öwrüldi, yzyna tarap at saldy (A. Alamyşow).

Gara çyny bilen—tüýs ýürekden, janyndan syzdyryp, Aňkar şondan soň, gara çyny bilen horkuldap aglady (B. Kerbabaýew). Haçan olaryň şol oýnuň üstünde gara çynlary bilen gyzarylyşýanlaryny gören-de bolsa, bir hili bolgusyz zat üçin boluşlaryna geň galýarsyň (A. Gowşudow).

Garga garganyň gözünü çokmaz — gylyk-häsiýeti meňzeş bolan bir-birine ýamanlyk etmez. Gargasa — gyş, ýalkasa — ýaz —

ygtyýar özüňde, näme etse elinde. Gargasaň gyşyň bar, ýalkasaň — ýazyň, Bilbiller lal bolar eşdiň owazyň (A. Kekilow).

Gargyş siňen — halk tarapyndan näletlenen, ilň gözünden düşen. Emma onuň atasy bolsa gargyş siňen ganhor patyşady («Görogly»), Eger maňa hudaý topçulyk emelini beräýen bolsady, onda ol gargyş siňenleriň öýjüklerini... dagydardym (A. Gowşudow). Pally köre halkyň gargyşy siňdi — diýip..., henizem gürrüň edýärler (A. Geldiýew).

Garna ýapyşan dalak ýaly— azar berýän, bizar edýän, irizýän (adam hakda) Bu-ha garna ýapyşan dalak ýaly bir bela eken (B. Seýtäkow).

Garnyny silmek — öldürmek, pyçaklamak.— Heý, merez etjek! Birki sanysynyň garnyny silkmezlermi? (B. Kerbabaýew). Ýatan ýeriňden butnatman, garnyňy silkeýinmi? (T. Taganow).

Garnyň çekilmek — horlanmak, arryklamak. Ol yzyna gaçmaklygy özüne horluk bilen bolara çemeli: eýýäm garny çekilip, hepbik ýaly bolupdyr (N. Saryhanow).

Garnyň eljuk diýmek — aýjymak, surnukmak. Şonuň üçin pökgüje garny hemişe eljuk diýýärdi (B. Kerbabaýew). Rejebniň bolsa açlygyndan garny eljuk diýýärdi (B. Gulow).

Garnyňy gabartmak — iýip-içip doýmak. Ýeri, sen nätdiň, ganly şerapdan garnyňy gabartdyňmy? (B. Kerbabaýew).

Garnyňy suwa atmak — arkaýyn bolmak; sabyrlylyk etmek, tamakin bolup ýörmek, garaşmak. Toýuňyzda kebab iýjek bolup, garnymyzy suwa atyp ýördük... (T. Taganow).

Garny syrtyna aýlanmak — doýmak, ganmak (haýwanlar hakynda). Olar gūnaşymdan gelip, gūnaşyma gidýänleri üçin, guýynyň sowuk suwuny ýanjap-ýanjap içipdiler; garynlary syrtlarna aýlanypdy (B. Kerbabaýew).

Garry mama sanajyny kakýar — gök gürläýär, gübürdeýär. Dynman «garry mama sanajyn kakar». Gökde bulut oýnap, ýyldyrym çakar (A. Kekilow). Bulutlar garalman, sil suwy akmaz, Gökde «garry mama» sana-jyn kakmaz («Sowet edebiýaty»).

Garry oýnasa, gaý bolar (turar) — ýaşıňa görä hereket etmeseň, gelşiksiz ýagdaý, şowsuzlyk miýesser bolar.— Ýeri, ýeri, enesi, şu wagt oýun etmäni bes etsene, nakyl aýtmagyňy goý-la! Bilýärmiň, «garry oý-nlsl gaý bolar»

diýip aýdylanyny diýäge-de ýylgyrdy (N. Saryhanow). Nurjan öz ýanyndan özüne gürrüň berdi: — «garry oýnasa gaý bolar» diýen nakyl bulara degişli däl bolara çemeli. Goýaweri, jan, «Garry oýnasa, gaý turar» diýipdirler («Sowet edebiýaty»).

Gary köp basgylamak — köp ýaşamak, ýaşyň köp bolmak. Sebäbi, olar ýaşlara garanda, gary köpräk basandyrlar, dünýäde iki, belki üç esse köpräk ýaşandyrlar, durmuş tejribeleri ýaşlaryňka garanda has köpräkdir (B. Kerbabaýew).

Garyn aşyňy agzyňdan dökmek — hapa sözler bilen sökmek, käýemek. Heý sakgalyň başyň iýsin, alaja göz allawçy! Sen niçesar garyn aşyňy agzyňdan dökerkäň? (B. Kerbabaýew).

Garyndaş agtarmak — gelinlik idegini etmek, gelinlik gözlemek. Biz-ä, Hally, garyndaş agtarýas (B. Kerbabaýew).

Gar ýaly (dek) — ak, çuw ak, ap-ak, dym-ak. Gar ýaly ak alkymalarynyň hamy garalypdy («Sowet Türkmenistany»). Onuň sakaly gar ýaly akdy (B. Seýtäkow). Fartuklary gitdigiçe gabarýar, Uzakdaky harman gar dek agarýar («Sowet edebiýaty»).

Gassaba ýag gaýgy, geçä — jan — hsr kimiň öz aladasy Rejep aga içinden: «Gassaba ýag gaýgy, geçä — jan» Diýip pikir etdi (B. Seýtäkow).

Gatap galmak — suwsuzlykdan, sowukdan heläk bolmak, ölmek. Hatda ýolagçylardan birnäçeleri tomus gyzgyn günlerinde, suwsuz çöllerde agyzlary kepap, bogazlary gurap, gatap galýarlar (B. Kerbabaýew).

Gatnaw kesilmek — baryş-geliş kesilmek. aragatnaşyk etmezlik. Heniz-de olaryň öýleriniň arasyndaky gatnawy kesilenokdy (B. Seýtäkow).

Gatnaşyk açmak — gaýyn-guda bolmak, garyndaşlyk gatnaşygyny guramak, Ynha, Bekmyrat baýlar bilen gýatnaşyk açarsyň (H. Derýaýew). Biziň bilen bir gatnaşyk açdylar, Öňem bize daşgyn garyndaşdylar (Ata Kopekmergen).

Gaty gitmek — çenden çykamak, hetden aşmak, öte geçmek. Pakyrlaryň zadyn bermez, Hetden aşyp gaty gider (Misgingylyç).— Sen gaty gitme, şahyr, maňa dil ýetiriji bolmagyn (T. Taganow).

Gaty görmek — ýokuş görmek, göwnüň galmak, öýkelemek. ...Kolhoz başlyklaryndan zeýrenmegini kolhozyň sekretary Altyn örän gaty gördi (N. Saryhanow). Menden gaty görme, salýan ýadyňa, Laýykmydyr seniň ene adyňa (A. Kekilow).

Gaty görseň — gaty ýerde otur — ýokuş görseňem ýüz görjek däl, ynjasaň ynjaber.— Gaty görseň — gaty ýerde otur — diýerler. Nursoltanyň awuly dili ýene dek durmady.— Gaty görse gaty ýerde otursyn (B. Kerbabaýew).

Gaty degmek — ýüregini dilmek, ýokuş degmek, Bu Abdykerim ekä gaty degdi (B. Seýtäkow). Döwletini henize çenli maşgalada görülmedik beýle bolşy Gülşada gaty degdi (R. Alyýew).

Gatyr ýaly işlemek — dynman zähmet çekmek, armany-ýadamany bilmezlik. ...Olar kerpiç guýýardylar, laý ederdiler, kerpiç çekerdiler, gatyr ýaly işlädiler (A. Gowşudow).

Gaflatda galmak (ýatmak) — nadan bolmak, bilimsiz galmak; ukuda galmak, uka batmak. Gark olup gaflatda ýatma, näzli, dildarym, oýan! («Türkmen halk şahyrana döredijiligi»). Oktýabryň şapagyna şatlanyp, Gaflatda ýatanlar ümzükdü ýagta (A. Atajanow).

Gaflat ukusyndan oýanmak — nadanlykdan, sowatsyzlykdan, düşüncesizlikden dynmak; gözüň açylmak ...Biz siziň bilen halky gaflat ukusyndan oýatdyk (B. Seýtäkow). Gaflat ukusyndan oýanan janlar, Ogul hem gyz çagalaryňyz okadyň (Mollamurt).

Gahar atyna münmek (atlanmak) — gaharyň gelmek, gahar-gazaba münmek, gaty gaharlanmak, gazaplanmak. Seniň gyzyň meni gahar atyna mündürdi (H. Çaryýew). Erse Şaalyjan patyşa gahar atyna münüp: — Gül bilen Bilbili tiz tutup, meniň ýanymga alyp geliň!.. diýip, ýigrimi ýasawul, dokuz jellat iberdi (Şabende). Bir çak mydama özüni tilkä aldadyp ýören durna ahyry gahar atyna atlanyp, tilkiden arany üzmekçi bolan (H. Ysmaýylov).

Gahar-gazaba münmek — *ser.* Gahar atyna münmek. O-da birden başlady Ýerli-ýersiz käýinip, Diýip diýmesiz sözler Gahar gazaba mündi (B. Kerbabaýew). Maral bu günki gün ejesiniň aňyrdan beýle gahar-gazaba münüp gelmegine aska-tanka boldy (J. Akyýew).

Gahar donuny geýmek — *ser.* Gahar atyna münmek «Kim ol beýle akmak» diýip, Gahar donun geýip otyr (N. Baýramow). ýüz mün jilwe bilen janyň alar sen. Gahar donun geýip, allar içinde (Kätibi).

Gahar ody — çakdanaşa, hetdenaşa joşan gahar-gazap, möwç alan gahar. Ol gaharynyň oduny oçürmek üçin, hökman bigünä Wepany çapjakdy (A. Gowşudow). Gelnalyjylaň gözlerinde. At çapýardy gahar ody (N. Baýramow).

Gahar öňden ýöreýär, akyl yzdan — gahara uýma, gaharyň gelse-de paýhaslan, gaharyň ugruna gitme. Gahar öňden ýörär, akyl yzdan («Türkmen halk şaýrana döredijiligi»).

Gahar tolkuny (sili, derýasy) — joşan gahar-gazap, gahar-gazabyň güýji. Gaharyň tolkuny kenardan aşdy, Geçmeli, bolsa men geçdim senden (B. Hudaýnazarow). Gahar derýasy böwsüldi. Adamlar beýleki atylara tarap topulypdyrlar (B. Seýtäkow).

Gahar depäňe çykamak — gaharyň soňky hetde etmek, gaty gaharyň gelmek.— Bu nä doňuzow, bu ahyrynda bizi bir işiň üstünden eltjek — diýip, gahary depesine çykdy (A. Gowşudow).

Gaharyň bokurdagyna gelmek — *ser.* Gahar depäňe çykamak. Bir sapar Ajap murt onuň gülýaýdysyny görüp, düzediş berdi welin, Doýdugyň gahary bokurdagyna geldi (N. Pomma). Tulparyň gahary bokurdagyna geldi («Sowet Türkmenistanynyň aýallary»). Şo bada hem gahary bokurdagyna gelip, oňa gyýgyny pürkmäge oturdy (G. Seýitmedow).

Gaharyň guly bolmak — gaharyň ugruna gitmek, erkiňi gahara bermek. Emma ol gaharynyň guly bolup, ýerliksiz söz aýdanlygyny, bu sözünüň bolsa oturanlary ynjdandygyny aňsyrdy. Gaharyň guly bolman, pikir ediň (B. Seýtäkow).

Gaharyny ýazmak — basalyk bolmak, köşeşdirmek. Men kakamyň gaharyny ýazyp göýberdim (B. Seýtäkow). Enäniň gül ýüzi gaharyňy ýazar, Ene ýaşaýşyň, bagtyň gözüdir (G. Seýitliýew).

Gaharyň ýatmak (sowamak, synmak) — ynjalmak, rahatlanmak, köşeşmek. Hat iberen gününüň ertesi, onuň gahary ýatyşyp, hakykata düşüňip başlady (N. Saryhanow). Ýakymlyrak söz aýtsaň, Belki birden aglajak? Gahar-gazaba

ýatsaň, Belki, öte daglajak? («Sowet edebiýaty»). Gaharymy sowadyp, baryny gysyşdyryp ýok etdim (G. Muhtarow). Kömegiň, gahary synyşyp başlady (N. Saryhanow).

Gaça durmak — birinden ýa-da bir zatdan çeke durmak, özüňi çetde saklamak. Şpion edilip iberilendir öýdüp, olardan gaça durýardylar (N. Saryhanow). Näme gaça durýarsyň, ýakynja dostuň men (B. Kerbabaýew).

Gaçalak etmek — bahana gözlemek, gümmi-sümmä urmak, gaçgalaklamak, sypajaklamak. Ajap murt gaçalak etmedi. Igli soragda Kelew ketekçiden hem baş beter gaçalak etdi (N. Pomma).— Bu ýerde brigadir gunäkär—diýip, Kiçigulow gaçalak etdi (T. Taganow).

Gaçalga tapmak — bahana, delil tapmak. Ol... dogrusyny aýtmakdan çekindi, gaçalga tapdy (B. Kerbabaýew).

Gaş astyndan garamak — ogryn seretmek, ýaşyryn seretmek, bakmak. Oňa gaş astyndan ogryn garady, Barmaklar darak dek saçyn darady (A. Kekilow).

Gaş gabaklaryňy sallamak — gam çekmek, ünjä batmak, keýpiň gaçmak. Sonky günlerde bolsa Olga gapydan girende, nähili bolsa-da bir etmiş zerarly işinden kowlan işçiniň sulhunýň öçükligi ýaly, gaş-gabagyny sallap gelýärdi (B. Kerbabaýew).

Gaş (göz-gaş) kakmak — öz duýgyňy göz-gaşyň hereketi arkaly bildirmek. Gözenekden bakma, oylan, Göz-gaşyňy kakma, oylan (N. Pomma).

Gaş galdyrmak — seretmek, äňetmek, garamak, bakmak. Mämmed müýnli ýaly egdi başyny. Ondan soňra galdyrmady gaşyny (B. Kerbabaýew).

Gaş düzetjek (bejerjek, oňarjak) bolup, göz çykarmak — öňküsinden beter bulaşdyrmak, gowulandyryjak bolup erbedini çykarmak. Gaş düzetmek ýerine göz çykarmak diýilýän şudur (B. Kerbabaýew). Meniň bu işim «gaş bejerjek bolup, göz çykarmak» bolaýmabilse biridir diýip, ol bir bada howatyrlanýardy («Sowet edebiýaty»). Gaş oňarjak bolup, göz çykarýarsyň (G. Muhtarow).

Gaş çytmak — gaharly görnüşde bolmak, gaharlanmak. Gajar aga bolsa, gür gaşlaryny çytýardy... (A. Gowşudow). Akjagül gaharlanyp

gaşlaryny çytdy (B. Seýtäkow). Olaryň gülküleri häliden bäre gaşyny çytyp ýören Gülsün ejäni-de güldürdi (J. Akyýew).

Gaş çytmazlyk — däl diýmezlik, ikerjiňlemezlik. Ah, näme etseler, hatda öldürseler-de, ol gaşyny çytman ölümiň garşysynda mert durar (T. Taganow). Partiýa çagyran wagtynda ony, Gaşyn çytman, ýola saldy ogluny (M. Seýidow).

Gaşyň ýazylmak — begenmek, şatlanmak. Gaşlary bir ýazyldy, bir ýygryldy (B. Seýtäkow). Ýazylýar horlukdan çytylan gaşlar (G. Seýitliýew).

Gaýadan gaýdan ýaly bolmak — tarpa-taýyn bir zada ulaşmak, duýdansyzlykdan aljyramak.— Balam, sen neneňsi bolduň, «içim» diýip gaýadan gaýdan ýaly bolaýdyň-la! (A. Durdyýew). Töhmetçi çykmalý diýlen sese, Gaýdan ýaly boldy gaýadan pese (Ç. Gurbangylyjow).

Gaýa ýykylan ýaly bolmak — bir zat bolmak, birden-kä bir zat ýüze çykamak. Gaýa ýykylan ýaly boldy-da, onuň garamatyny maňa goýup gitdi.

Gaýa ýaly—1. Belent, beýik, äpet, uly. Belent raýyşlar dag gaýalary ýaly üstüne abanyp durdy (B. Seýtäkow). Amyderýanyň boýunda edil gaýa ýaly güberip duran ullakan bir gala bar (N. Jumaýew). 2. Batyr, edermen, ýanbermez, kuwwatly. Çünki gaýa ýaly Sowet Goşuny Saklap dur bu ýurduň dege-daşyny (A. Haýýdow). Duranda gaýa dek durup merdana, Alar ýerden at salyşy gerekdir («Türkmen poýeziýasynyň antologiýasy»).

Gedaý gezmek — zat diläp el sermek, güzeran görmek üçin gapy-gapy aýlanyp, dilegçilik etmek, gedaýçylyk etmek. ...Söwdasyny batyryp bolsa, gedaý gezipdir (N. Saryhanow). Ahyrda-da alaç tapman, gedaý gezmeli bolduk (N. Pomma). Kyrk ýaşymda gedaý gezip başladym (D. Baýmyradow).

Gedaý goýmak (etmek) — eklenç serişdesiz galdyrmak, garyp düşürmek, tozdurmak. Bu zalym gaznasyny köpeltjek bolup, halkymyzy gedaý goýdy (A. Soltanmyradow). Obalary dync goýmaýar. Halky talap etdi gedaý (R. Seýidow).

Gedaý düşmek — eklenç serişdesiz galyp, garyp düşmek, güzeran dolandyryp bilmezlik. Baýyň gapysynda işläp, ahyrda-da gedaý düşdi.

Gedemlik atyna atlanmak — ulumsylyk, tekepbirlik etmegiň ýoluna düşmek, kesirlik etmek. Gedemligiň pis atyna atlanyp, Halk gözünden düşüp, nälete galma (B. Kerbabaýew).

Gezekli çemçe (susak)—bize-de gezek geler, elmydama beýle bolup durmaz, adamyň üstüni alyp duran zat ýok, ebedilik berlen zat ýok.— Häý, öz-ä gezekli çemçedir, onuň sapy bize-de ýeter bir gün. Olaryň edeni geçip dur. Öz-ä gezekli susakdyr (B. Seýtäkow).

Gezimi ýetmek — çapylýan atyň iýmini siňdirmek, çapysyga taýýarlamak üçin belli wagt aralygynda gezdirmek. ...«Ine, gyr guşuň gezimi ýetmändir. Dordepeliň iými az bolupdyr, ine ony golawradypsyz, ony pylan edipsiňiz» diýip, atbakarlaryň kemçiliklerini görkezýär (A. Gowşudow).

Geýimini biçmek — işini gaýtarmak; ýok etmek kararyna gelmek. Olaryň geýimini biz şonda biçeris (B. Kerbabaýew).

Gelen yzyňy (ýoluňy) ýel çalmanka...— tiz, çalt derrew, dessine. Gelen yzyňyzy ýel çalmanka ugraň! Ol bu alasarmykykda biriniň gazabyna galaýmaýyn diýip, gelen ýoluny ýel çalmanka, yzyna dolandy (B. Seý-täkow). Puluňy ýygna-da, gülberini göterip, gelen yzyňy ýel çalmanka gaýt (N. Pomma).

Gelen ýagşy — aňsamara aýak ýygnanandan soň, «Giç ýagşy» diýip gelene öý eýesiniň jogaby.— Gelen ýagşy, oglanlar. Aýny gerek wagty geldiňiz (B. Seýtäkow).— Hä... gelen ýagşy! Gel, Gurbangylyç aga!—diýip, hoşamat jogap gaýtardy (B. Kerbabaýew).

Gelen etmek — ähmiýet, üns bermek, aladalanmak. Emma gelen etmän, yza çekildi, Ýazda ikisinden ýene ýykyldy (A. Kekilow).

Geler ýerde gelmezlik — köp eglenmek, saklanmak, garaşdyrmak. Ol hem geler ýerde gelmedi. Olar hem geler ýerde gelmediler (H. Derýaýew).

Gelin bolmasak-da, gädikden garapdyk — başymyzdan geçiripdik, azda-kände tejribämiz bar. Jahan jan, gelin bolmasamam, gädikdep garapdym — diýen ýaly, seniň günüňi menem başymdan geçiripdim (B. Kerbabaýew).

Gelmeze gitmek — ýok bolmak, ölmek; yzyna köwlenmezlik. Bu gelmeze giden, gelen badyna eňýäm Bahar bilen görşüpdur-ow (A. Gowşudow). «...Gaýdyp gara salaýmarsyň şu

jaýa, Gelmeze gidersiň bu päliň bilen (B. Seýtäkow). Gideňdir gelmeze indi ol zaman, Asuda dem alýar ölkäme, ynsan (A. Kekilow).

Gelmez ýola gitmek (baş urmak)—*ser.* Gelmeze gitmek. ýykyldy-la çynarym, Söndi namysym, arym, Gelmez ýola baş urdy. Meniň soýgüli ýarym. Sen çagajykkaň, kakaň pakyr gelmez ýola gidipdi (B. Kerbabaýew).

Gelniň geldi-geldisi, ogluň boldy boldusy — gyzykly, hezil ýeri, başlangyjy, sähel wagtlyk şagalaň. Märeke birden ýygnanyşy ýaly, derrew dargady. «Gelniň geldi-geldisi, ogluň boldy-boldusy» diýipdirler.

Geň göreniň alnyna — haýran galanyň öz başyna geler, üstünden düşer, alnyndan çykar. Bilmedim pälimden boldumy, bagtymdan boldumy geň görenim alnyna geldi (B. Kerbabaýew). Seniň eneň gözüni göremde, ala möýüň arkasyny görän ýaly, haýygydpym welin. «Gen gereniň alnyna» diýlen ýaly, öz başymdan düşdi (N. Pomma).

Gei atmak — sözlemek, geplemek, gürlmek. Siziň bilen gep atyşyp oturmaga wagtyň ýok — diýdi (B. Seýtäkow). Başlygyň bu gep atyşyna seredende, ol başga zada käýinýän ýaly (T. Taganow).

Gep açmak — gürrüňe başlamak, dymyşlygy bozmak. Geliň, onuň adamkärçiligi baradaky gürrüňi goýalyň-da, iş başaryşy barada gep açalyň («Edebiýat we sungat»). Öýüň töründe oturan adamlaryň hiç biri gep açmaga batyrlık edip bilmedi.

Gepiň başyny agyrtmak — ugurly utgasyz köp geplemek, bir ondan, bir mundan, urmak. Garaz birentek gepiň başyny agyrdyp, ahyrynda bolsa biziň ýeke gyzymyza hyrydar çykdy (Ö. Abdyllyýew). Şol wagt işden kowup göýberen bolsam, munça gepiň başyny agyrtmaly bolmazdy («Tokmak»).

Gep bermek — çöp atmak, ara bozmak, jetleşdirmek üçin gep öwretmek. «Ol ýaş-ýuş äteňenälet, bir köpbilmişiň gep bermegi bilen ýalan sözläpdir, şonuň üçin göwnüňizde çiglik galdyrmaň hem oganlara azar beriji bolman» diýdi. Kim-de bolsa biri muňa gep berip, ýüregini çişiripdir öýdýän (A. Gowşudow). Iki adam uruşsa, öter ýaly ýol berme, Birisine gep berip, ol birine al berme (Mollanepes).

Gep gezdirmek — şugulçylyk etmek, ara bozmak, gybatkeşlik etmek. Bike ýaly özi hem-de durmuşy owadanlar-da bardy, gep gezdirip ýören gybatçylar-da bardy (B. Seýtäkow). Äşebibiň ...gep gezdiregenligini, kökensiz diliniň baryp ýetmeýän ýeriniň ýoguny eşideni üçin oňa gözi ilende seňrigini ýygyrman durup bilmedi («Sowet edebiýaty»).

Gep alyp galmazlyk — gaýtargy bermek, sözde ýeňilmezlik. Ol saňa diýjegini diýdi welin, senem-ä gep alyp galmadyň.

Gep (gep-gürrüň) etmek — göwnüne degilmek, ýoknasyz söz aýdylmak, igenilmek.— Örän gowy, Allaberdi baýdan-a saňa gep-gürrüň ýetýän däl-dir-dä?—diýip sorady (A. Durdyýew). Ýa ejeňden, kakaňdan gep ýetdimi?.. (B. Kerbabaýew).

Gep getirmek — gepe goýmak, nälete, namysa goýmak, masgara etmek.— Kaka, ýa sen şu käriňden el göter, ýa-da maňa indi gep getirme! (G. Seýitmäadow). Bidöwletiň perzendi oba gezer — gep getir («Nakyllar we atalar sözi»).

Gep gözlemek—1. Gybat eder ýaly gepiň ugruna çykmak; 2. Şer aramak, yrsaramak «...Bahary azdyrýan hem şularyň biridir, indi hem gep gözläp gelendirler» diýip pikirlendi... (A. Gowşudow). Aýal baý durmuşdan täze güýç alyp, Gep gözlärdi öýden-öýe aýlanyp (B. Seýtäkow).

Gep gutulmazlyk — gepi-sözi jaýyna düşürin aýtmaklyk, gepe çeper.— Polundra diýýän birje çilim ber! Senden gep gutulmaz, galdyrýan elim (A. Atajanow). Gully indi Senemgülden gep gutulmajagyny az-kem syzdy (G. Seýitmäadow). Bulardan gep gutulasy ýokla (B. Pürliýew). Mundan gep gutuljak däl... (B. Kerbabaýew).

Gep-gürrüň bolmak — il agzyna düşmek, il arasynda gybatyň edilmek.

Gepi bolmaz — şek ýetirip bilmez, garşylyk görkezmez. Agyzlynyň guý agzyna. Şonda il-iň bolmaz gepi (Ç. Aşyrow).

Gepi döwmek — gürrüňiň arasyna düşmek; diýjek zadyňy soňlaman goýmak. Gürrüňi başga ýana sowan tapylar, Gepi gap bilinden döwen tapylar (Ýa. Pirgulyýew).

Gepe (gep astynda) galmak — namysa galmak, masgaralanmak. ...Eger ol sözümi diňlemese, ondanam ýokaryk gideýin, tä şol Ýokary Sowete

barýançam gideýin, Ýelliniň bu diýen gepiniň astynda galmaýyn — diýipdir (A. Gowşudow).

Gepe gitmek — biriniň diýenine ynanmak, yňdarma bolmak. Sen her bir ötegçiniň gepine gidip, meni ölüm pillesine ýetirdiň (B. Kerbabaýew). Kā günler aýalynyň ugursyz gepine gidip, goňşularyna-da unutgusyz söz aýdardy (A. Durdyýew). Men ejemiň gepine gidip şofýor bolaýdym (T. Taganow).

Gepe düşmez — sözün aslyna ýetmeýän, düňle, mahow Sen-ä bir gepe düşmez haýwan ekeniň! (B. Pürliýew).

Gep ýokmaz — aýdylany yüzüne almaýan, maslahata, nesihata gulak asmaýan, keçjal.— Sähet, ol gep ýokmaza töwella etme, goýber... (A. Gowşudow). Görýän weli, size gep ýokjak däl öýdýän (B. Pürliýew).

Gepi (gepi-sözi) alyşmak — ümmüldeşip gitmek, agzybir bolmak, dertdeş, pikirdeş, syrdaş bolmak. Howlynyň içinde özüniň gepi-sözi alyşýan adamynyň ýoklugydy (N. Saryhanow). Ol özüniň gepi alyşýan adamlaryndan maslahat sorady («Sowet edebiýaty»).

Gepiň gysgasy (gysga ýeri) — *ser.* Gepiň tümmegi. Gepiň gysga ýeri — obada Sowet häkimiýetini guramaly (B. Kerbabaýew). Sen ýalta, ýaltalygyňy taşlamasan saňa iş bermen, gepiň gysgasy (A. Durdyýew). Ge-piň gysgasy, biziň tä mekdep okuwçylarymyza çenli ýekeje-ýekejeden çöplän metallarymyza «Türkmennebitiň» garaýşyny görseň, içiň ýanyberýär («Tokmak»).

Gepiň ýol almak — aýdan-diýeniň edilmek, aýdanyň ýerde galmazlyk, gepiň diňlenmek. Iň soňunda-da Şabibiniň gepi ýol alýardy (T. Taganow).

Gepiňi gögertmek — öz diýeniňi etdirmek, öz aýdanlaryň edilmegini gazanmak, öz pikirini geçirmek. Ol öz gepini gögertjek bolup, baş ogluny horlady, ençeme leşgerini gyrgyna berdi («Görogly»). Ol bir tüýs ganojakdy, özüniň gepini gögertmän goýmaýardy (A. Durdyýew).

Gepini ýykmaq — maslahatyny almazlyk, aýdan-dýleni etmezlik, ýüze gelmek. — Ýykyp bilmez Gözelim atasynyň gepini (K. Gurbannepesow).

Gepiň iki çykmaq — ýalan sözlemek, iki dilli bolmak; wadada tapylmazlyk. Olar sähel ýerde

gepiň iki çyksa, ömürboýy senden yüz döndermegi eşekden palan alança-da görmeýärdiler (B. Seýtäkow).

Gepiň keltesi (kelte ýeri) — *ser.* Gepiň tümmegi. Geniň keltesi, gämimiz ot astynda, janymyz suw üstünde galdy («Edebiýat we sungat»). Gepiň kelte ýeri, oýun görmekden-ä geçen, ýenjilmän gaýtsakrazy bolduk («Tokmak»).

Gepis külesi (küle ýeri) — *ser.* Gepiň tümmegi. Hiç bir ýerde ýüzi gyzmaz dogrynyň Gepiň küle ýeri, sözün dogrusy (G. Burunow). Garaz gepiň külesi, Totam ony söýýärmiş, Ol Totamy söýýärmiş (K. Gurbansähadow).

Gepiň gerdişi gelende — degerli ýeri gelende, oňaly wagt bolanda, amatyna düşende. ýöne gepiň gerdişi gelende asylkysyny aýdýan. ...Senem gepiň gerdişi gelende... küşt-şaşka hem başga zatlar almak dogrusynda pul sora (A. Gowşudow).

Gepiň gerdişine göre — sözün gelşine görä. Gepiň gerdişine görä aýdyp goýberen bu sözüniň çendenaşa gödekdigini Meret soňundan duýup galdy (B. Pürliýew). Gepiň gerdişine görä aýdylsa, kenar ýakasyndaky şol oturmly türkmenleriň soňabaka ençesi Şagadama tarap, ençesi hem Hywa tarap göçüpdir (A. Atajanow). Ol gepiň gerdişine görä bolsa gerek (N. Saryhanow).

Gepiň tümmegi (tümmekek ýeri) — mahlas, gysgaça, jemläp aýdanda, bir söz bilen aýdylanda.— Gepiň tümmekek ýeri, meni tünşşerdäýmeseňiz, at almarsyňyz (B. Seýtäkow). Onsoň hem Ugurly han, gepiň tümmekek ýeri, biz Nedir şanyň gujagyna gyzymyzy berip, başymyza telpek geýip ýörüp bilmeris, indi düşündiňmi? («Türkmen pýesalary»). Şonda ýary baryp duýdurdy maňa, Gepiň tümmekek ýerin aýdaýyn saňa (A. Kekilow). Gepiň tümmekek ýeri, gallanyň şol üç bölegi ýere gaçýar (B. Kerbabaýew).

Gep köpeltmek — köp-gürrüniň başyny agyrtmak, üznüksiz samahyllamak; bahana gäzlemek, sypajaklamak. Seniň bilen gepi köpeldip oturmaýyn.— Mamajan, gepiňi köpeldiň («Görogly»).— Gyz halyň bar, okamak nämä gerek? Gepiňi köpeltseň, menden, eneňden geçmeli olarsyň («Tokmak»).

Gep nokatlamak — mün gürrüniň başyny agyrtmak, tükeniksiz çintgemek. Men bu ýerde siziň bilen gep nokatlaşyp, oýnaşyp oturmaga gelemok, yzymda zerur işlerim maňa garaşyp dur (A. Gowşşudow). Bally Hallyýew gürrüni köpeldip, gep nokatlap durýan edebi tankytçylardan däl (Edebiýat we sungat)).

Gep tapmak — bahana tapmak, delil, sebäp agtarmak. Alla Görogly, näme gep tapyp girdiň («Görogly»). Ýöne gudaçylyk meselesini çynyrgatmaga gezek gelende, Göwher bir gep tapdy-da oturyberdi (T. Taganow).

Gep çagalatmak — sähelçe gep-gürrüni ulaltmak, çişirmek. Şonuň üçin-de gep çagaladyp oturmak nämä gerek (B. Seýtäkow).

Gep çekmezlik — käýinje, igenje galmazlyk, gaýtargy bermek, sylamazlyk, egniňi ýygryp oturmazlyk, nälajedeýin bolmazlyk. Ondan artykmaç gep hem çekip duramok (B. Kerbabaýew).—Ilden çykan zat ede-niňi gören dälidirin. Onsoň Durdudan gep çekesim ýok. Çekmenem («Sowet edebiýaty»),

Gep çintgemek (çigitlemek) — öwran-öwran soramak, anygyna ýetjek bolmak. Hoşgeldi bu hakda mundan artyk gep çintgemek islemedi we — Nartäç nädyär? — diýip, Baharyň deň-duşlaryndan biriniň adyny tutdy (A. Gowşşudow).

Geregiňi artdyrmak — näziňi çekdirmek, özüni gerekletmek, arzyňy artdyrmak. Başda özüni öwdi, «giderin» diýip geregin artdyrdy («Tokmak»).

Gerek deregi ýykar — zerur bolanda zat gysganmaly däl, aýap goýma; pul gerek bolanda, zadysy satmak hem bolar. «Gerek deregi ýykar» diýleni ýaly, Halmedowyň doýmaz-dolmazy kolhozyň bähbidinden öňe düşdi («Tokmak»). «Gerek deregi ýykar» diýlişi ýaly, ýurt tutunmak üçin bar zatdan çykdy.

Gerk-gäbe ganmak (doýmak) — *ser.* Gerk-gäbe bolmak. Towukly palawdan gerk-gäbe doýanlaryndan soň, ýene-de özara göwünli-göwünsiz gürrüsleşip bir salym oturdylar (B. Seýtäkow). Seni gymmat baha nygmatlar bilen gerk-gäbe doýyrlar («Myraly»).

Gerk-gebe (gerk) bolmak (dolmak) — agzyburny bilen dolmak; doýmak, ganmak. Daşhowzuň garrygyz gawunyndan gerk-gäbe bolan Eziz agraldy (B. Kerbabaýew). Ine, şeýdip

ýasawullar çay içdiler, çilim çek-diler, göknardan gerk-gäbe boldular (B. Seýtäkow). Palawy bokurdaklaryna çenli iýip, gerk-gäbe boldular (N. Pomma).

Gerk-Gäbe etmek — doýurmak, gandyrmak. Garaz, dürli iýmek-içmekden gerk-gäbe etdi (B. Kerbabaýew). Tamda oturanlar towukly palawdan garynlaryny gerk-gäbe etdiler (H. Derýaýew).

Germesatan bolmak—1. Bir oňa, bir musa ýetjek bolup heläk bolup ýörmek, iki arada galmak; ýetişiksiz güne galmak. Çagam iki öýüň arasynda germesatap bolub-a galdy (A. Gurban). 2. Aýagyň ýere degmän sallanyp durmak. Eli şaha ýetmän, aýagy ýere degmän, germesatan bolaýmadymyka? (B. Kerbabaýew).

Gerşinden basmak — eziýet bermek, agram salmak, egninden basmak. Ataýry gelin sanly salymda Ballynyň gerşinden basyp, Halnazaryň sakgalyndan hiňňildik uçdy (B. Kerbabaýew). Salgyt gitdigiçe ösüp barýardy, Gerşimizden barha basyp barýardy (Ata Köpekmergen).

Gerşine münmek—1. Erkini, ygtyýaryny elinden almak; Mündük dünýä kapitalynyň gerşine, Güm edýänçäk göreşeris halaýyk... (A. Atajanow). 2. Agramyňy atmak, ýük bolmak (maddy taýdan).

Geçiniň ön aýagy ýaly — görünmez ýerde görünýän, hemme zatda öňe düşüp ýören. Bally geçiniň, ön aýagy ýaly bolup, atasyndan öňe düşdi (B. Kerbabaýew). Ol nähili ene, geçiň ön aýagy ýaly, sokulmasyz ýerde so-kulýar (D. Agamämmedow). Hä, geçiniň ön aýagy ýaly, sen bu ýerde näme işleýärsiň? (T. Esenowa).

Geçiň ýaýramak — keýpiň kök bolmak, ýüregiň giňemek, açylmak, ýaýnamak. Gabawda galyp, gorkudan ýaňa iki aýagyny bir gonja sokup oturanlaryň geçisi ýaýrady (B. Seýtäkow). Köpden bäre ýeşitmedik mähri-ban we tanyş sözüni eşidenden soň, at ýüzli aýalyň geçisi daga ýaýrady («Sowet edebiýaty»)

Geçi sakgal — köseleş.

Gijän ýeriňi gaşamak —öz derdiň azaryny etmek, öz agyran ýeriňi tutmak. Durdy şol barada Artygyň gijän ýerini gaşady (B. Kerbabaýew). Ala wakyrdy boldy. Gürrüň gyzyşdy gitdi. Her kim öz gijän ýerini gaşady. Elbetde, bu tebigy zat. Her kim gaşar gijän ýerini (A. Atajanow).

Gijeňi gündiz etmek — köp işlemek, gije diýmän, gündiz diýmän, wagta parh goýman işlemek. Sen ýöne gijäni gündiz etde, harmanhoşany ýygnajak bol (B. Kerbabaýew). Şundan soňra ol gijesini gündiz adip, elini çermäp işledi (B. Kerbabaýew). Gahryman mostowikler gijelerini gündiz edip, ýerli ilat bilen birigip, demir köprini bejerýärdiler (N. Pomma).

Gijeňiz rahat (haýyrly) bolsun — sag-aman ýatyp turuň! Sag boluň, rahat bolsup gijäňiz, Men işli, siz bolsa alyň dynjyňyz.— Sag boluň, Gijäňiz rahat bolsun! Hem-de gelşi ýaly gitdi ýeke ol (B. Hudaýnazarow). Adamlar ýatjak bolanlarynda ähli dillerde: «Gijeňiz haýyrly bolsun» diýýändigleri, ir bilen turanlarynda bolsa, «Ertiriňiz haýyrly bolsun» diýýändigleri biderek ýerden däl ahyryn, Gelip adam rahat uklap biler ýaly şertler döredeliň («Sowet Türkmenistany»).

Giň bolmak — göwrümiňi giň tutmak, dargursak bolmazlyk, geçirimlilik etmek.— Giň bolmak gerek, gaýyn! Ogluňdan hatam geler, habaram (A. Durdyýew). Birneme giň bolar adam diýeniň, Gahar düwünçeňiň alňasap çöşme! (A. Atajanow).

Giňlige salmak — göwrümiňi giň tutmak; geçirimli bolmak. Annaguly muňa giňlige salyn güldi-de: — Halypa, saňa-da çay berseler içersiň — diýdi (A. Durdyýew). Suhan gaty... ýene giňlige salan kişi bolup:— Orazsoltan, menem-e sizň abraýly ýeriňize şarikdirin (H. Derýaýew). Ogulşeker özüni giňlige saldy («Sowet Türkmenistanynyň aýallary»).

Girdaba düşmek — pyrryldaga uçramak; tora düşmek. Emma Bekmyrat baýyň girdabyna düşen garry hiç zatdan baş çykaryp bilmedi (H. Derýaýew). Hawa, eje, men durmuşyň girdabyna düşüpdim (B. Pürliýew). Amanşeker bolsa Akmämmedet söwdagäriň girdabyna düşmeli boldy (T. Taganow).

Girdaba salmak — gysymyňa gysmak, ygtyýaryny elden almak. Ahyr girdabyma salaryn ony, Dürli delil bilen edil şol günü. Bardyr, gümany ýok, jadyly bir güýç, Salar girdabyna, sypdyrmaz ol hiç (A. Kekilow). Şum pelek girdaba saldy, Köp hyýallar başymyza (Magtymguly).

Girew bolmak — kepil bolmak. Parahatlyk girewi bolan halklar dostlugy baky ýaşasyn! («Sowet edebiýaty»).

Girere deşik tapmazlyk — gidere ýer bolmazlyk, gaçalga, gaçybatalga tapmazlyk; çykgynsyz ýagdaýa düşmek. Ýa-da ak patyşanyň ýykylany çyn bolup, indi bular girere deşik tapmaýarmyka? (B. Seýtäkow). Gyzyllaryň hüjüminden ýaňa bu wagtlar aklaryň özi girmäge deşik tapanok («Türkmen pýesalary»). Deşik tapmaz girmäge, Kim muňa kömek etjäk? (O. Täçnaza-row).

Girisine (girä) düşmek — eline düşmek, gahar-gazabyna duçar bolmak.— Öňki gezek ujyz gutulansyň, indi girime düşäýseň, aman gutularyň öýtmegin — diýip, geçip gaýtdy (H. Derýaýew). Aga, girä düşdünmi? (G. Muhtarow).

Girisine (girä) salmak — gola, ele düşürmek, öz ygtyýaryna geçirmek. Emma bu ekspedisiýany onuň işiniň ikinji ýylynda hywa hany hilegärlik bilen öz bolýan jaýyna çagyryp girisine salypdyr («Sowet edebiýaty»). Gözleýän awuny girisine salan ýaly dişlerini gyjyrdatdy (G. Kulyýew).

Gitsegelmeze ibermek — ýok etmek, öldürmek. Olar meniň oglumy gitsegelmeze iberip, ýurdumy düzlejekdir welin, enşalla, olaryň ýurtlary meniňkiden öň düzlener (H. Derýaýew).

Giç ýagşy — agşamyňyz haýyrly bolsun! Gijäňiz rahat bolsun! — Giç ýagşy! — diýip gelen adam onuň rahadyny bozdy (B. Kerbabaýew).— Giç ýagşy, Pirguly aga — diýip, ojagyň başynda ýerleşdi (B. Seýtäkow).

Gowuz ýeriňe dykmak — ýetmeziňi doldurmak, nämedir bir zatdan başybitip geçmek.— Men bir gawunymyň süýjüligini görkezeýin, baş teňňesini gysgansa, eşek ýüki gawuny hem gowuz ýerine dykaýsyn (B. Kerbabaýew).

Gowuna ot bermek (uçgun ýapyşmak) — derdini gozgamak, meçew bermek. Baýramyň şol ysgynsyz nämälim jogaby Jemalyň gowuna ot berip, gyjytly bir ses bilen: — Näme beýle uludan dem alýarsys? — diýdi (B. Kerbabaýew). Aýsoltanyň igenji Potda täsir etmän, gaýta onuň gury gowuna uçgun ýapyşdyrdy (B. Kerbabaýew).

Gozgalaň tapmak — adaty, asuda ýagdaýdan üýtgemek, ynjalyksyzlanmak. Ýelli şu ýerden basymrak turmaga alňasap, gozgalaň tapdy we gidermen bolup, ýerinden turdy (A. Gowşudow). Bu mahal Bekmyrat baýtüýnügiň güňüne seredip gozgalaň tapdy (H. Derýaýew).

Goýbolsun etmek — ýüz döndermek: bes etmek. Häzirlikçe bu işi goýbolsun edeli (B. Seýtäkow). — Ýaňky maslahaty goýbolsun edeliň — diýip, Myrat aga ýüzüni sowdy («Sowet edebiýaty»).

Goýna gurt degen ýaly etmek — gyran-jyran etmek, paýhyn etmek. ýygnyň yzyndan goýna gurt degen ýaly degiberdi («Görogly»).

Goýnam öz aýagyndai asarlar, geçinem — her kimiň hyzmatyna göre baha berilýär, her zadyň özüne görä bahasy bar. Goýnam öz aýagyndan asarlar, geçinem — diýdi (H. Derýaýew). Nazar aga bolsa uçastogy öwgä mynasyp bolany üçin, «Goýnam öz aýagyndan asarlar, geçinem» diýjek bolýar (B. Pürliýew).

Gola düşmek — ýesir bolmak, tutulmak. Är ýeňilse, gola düşer, guş ýeňilse, tora («Türkmen halk şahyrana döredijiligi»). — Ah, Andreý, bu wagta çenli gelmedi. Ýa faşistleri goluna düşeýdimikä? (A. Durdyýew).

Gola salmak — 1. Ýesir almak, gola düşürmek. Döş gerip söweşe girilýän wagty, Birnäçäni gola saldyň diri sen (A. Salyh). 2. Ygtyýaryny ele almak, eýelik etmek. Soň ussa şol gyzy görmegiň we ony ele salmagyň pikirinde boldy (A. Durdyýew).

Golasty bolmak — tabyn, garaşly, bakna bolmak. Indi biz şu adamyň gol astynda bolmaly-ow! (B. Seýtäkow).

Gola (köçä) sygmazlyk — çişip ýörmeklik, gopbamsylyk edip gezmeklik, hondan bärsi bolmaklyk. Baý-bow, ondanson, şypyrmary tegeläp gola sygmady (B. Pürliýew).

Gol bermek — ynanmak, sygynmak. Şu pire gol berip, sopy bolup gaýdandyr («Görogly»). Işandan dogra al, pire gol ber diýdiňmi? (B. Kerbabaýew). Ahyr-soňy gol berip, Müjewürleň birine, Öten tomus baş urdy Mollaçylyk kärine (K. Gurbannepesow).

Gol-ganat bermek — göwün getermek, ruhlandyrmak. Seniň sözüň maňa gol-ganat berýär (G. Muhtarow). Mähribanym, onuň bu

sözleri maňa gol-ganat berip, meniň ruhumy has hem ýokary göterdi (R. Alyýew).

Gol germek (sermek) — 1. Kömek soramak, haraý gözlemek. Howp önünde dyza çöken, Golun serip ýaşyn söken (G. Gurbansähadow). Gol gerip, gujaklap zaryn ses etdi, Sesiň owazasy uzaga ýetdi (A. Kekilow). 2. Pajarlap ösmek. Täzeden ýanaşyp ugrady ýaşlar, Göge golun gerýär belent agaclar (A. Kekilow). Olaryň ýüze çykanlary indi gollaryny gerip görünüärler (A. Nyýazow).

Gol gowşurmak — kaýyl,razy bolmak, tabyn bolmak. Goç ýigitler ömrüň bolsun zyýada, Gol gowşuryp hyzmat ediň pyýada («Görogly»). Gol gowşuryp, başyň egip önünde, Süpüräýjek oň köwşüniň çanynda (B. Seýtäkow).

Gol gowşuryp durmak — hyzmata taýýar bolup durmak. Toba edip, gol gowşuryp, durdy. — Gulluk... — diýip, baş egip, gol gowşuryp durdy («Görogly»). Gol gowşuryp gullugynda duraýyn, Suw ýerine süýtdür, gaýmak bereýin (B. Seýtäkow).

Gol gowşuryp oturmak — işsiz oturmak, hiç zat etmän oturmak, hiç iş etmezlik. Emma kömege garaşyp gol gowşuryp oturmak mümkin däl (B. Kerbabaýew). Gol gowşuryp oturmalyň jenaplar! Bizden uly zatlar hantama watan (A. Atajanow).

Gol götermek — el üzmek, el çekmek; peýdaşerinden geçmek. Men dogra almyşam pirden, Gol göterdim namys ardan. Iki gözelni bir ýerden Barmaga gözeli ýaraşar («Saýatly Hemra»). Imdi gol göterdim, ýar, menem senden. Uzyn gije ötdi, ýar, oýanmadyň (Mollanepes). Öter boldum bu dünýäden, Gol göterip biwepadan (Andalyp).

Goldan bermezlik — amaly wagty sypdyrmazlyk, pursatdan peýdalanmak. Şol pursat goldan berilse, ony ele alyp bolmaýar. Şeýle-de bolsa, miýesser gelen kynçylykdan basylan, umydy goldan bermän, tüm-mejik ýapyda onuň bilen ýanaşyp oturyp, öter-geçer söz aýtmagy derwaýys tapdy (B. Kerbabaýew).

Goldan gelmek — hötde gelmek, edip bilmek, başarmak. Ýetimi göreňde güler yüz bergil, Goldan gelse, oňa tagam-duz bergil (Magtymguly). Ne hyzmat bolsa emr kylyň, eger golumyzdan gelse hyzmat kylarmyz — diýdi

(Andalyp). Eger goluňdan gelse, Öwez ogluňa şondan başga gyz alyp berme («Görogly»).

Goldan sypmak — elden gidermek, elden çykarmak, sypdyrmak, Men ne gözel maşgalany golumdan sypdyrdym. Ozalky goldan sypdyrylan tükeniksiz bagt birden dolanyp geläge-de, onuň depesine gonýan ýaly göründi (T. Taganow).

Gol ýetirmek — el garmak, namysyna degmek. Ibni-salam bu sözlerge gulak salmaý Leýlige gol ýetirmekçi boldy (Andalyp). Zöhre munuň durşundan gorkup: Bu betbagt maňa birden gol ýetirip, biabraý edäýme-sin» diýip, howpa düşüp, Garabatyry gaýtarmak pikiri bilen boldy... (Mollanepes).

Goltgy bermek — gop bermek, ruhlandyrmak. Göwünlik beriji sözi bilen bize goltgy berýärdi (A. Gowşudow). «Haý, berekella, ýaşa!» diýip, başlyga goltgy berdi (B. Gulow).

Goluny tutmak — hossarlyk etmek, hossar çykamak, garaşyk etmek. Gerekli ýerinde bu meniň golumy tutar, meniň üçin kesgir ýarag bolar (B. Kerbabaýew). Ýaşlykda aýryldym ateneden, Ýokdy golum tutan, bir kömek eden (Ata Köpekmergen).

Gol uzatmak — 1. Dostluk, raýdaşlyk kömegini etmek. Eýrana sap ýürekden arkadaşlyk goluny uzadan ýaş Sowet hökümetidigini ýadyňyza salyň (G. Kulyýew). 2. Kömek sorap ýüz tutmak. Eger biz özümüzizi özümüz oňaryp bilmesek, ýene ruslara gol uzadarys (B. Kerbabaýew).

Goluna geçmek — tabynlygyna, ygtyýaryna, erkine geçmek. Şäheriň çörekhanalary Sowetiň goluna geçip, açlara ýetdiginden çörek hem paýlanyp başlandy (B. Kerbabaýew).

Golundan çekmek — kömek etmek, tarapyny tutmak, goldamak. ...Bu zamanda her bir işde adama süýreg gerek, ýokarda golundan çekip oturan adam gerek... (A. Gowşudow). Bagtyň ýatyp, başa bela gelende, Goluňdan çekeni söýmezmiň, eýsem! (A. Atajanow).

Goly gysga (ýuka) bolmak — garyp, pukara bolmak, maddy taýdan ýeter-ýetmez bolmak. Owala golumyz gysga bolup gezdik, indi näme garaşýarys (H. Çaryýew).

Goly ýukalyk — garyplyk, mätäçlik. Bu eýýamda her kim garyp boljak bolup dyrjaşýar, hawa-da, baýlaň döwri däl, hökümet garyby

halaýar. Şeýle-de bolsa, goluň ýuka bolmasa, oňa ýetesi zat ýokdur («Sowet ede-biýaty»).

Gol ýapmak — tarap tutmak, arkasyny almak. ýok, Artyk, iş biriniň seňrigine kakyp, birine gol ýapmakda däl (B. Kerbabaýew). Gol ýapdylar, arkasyny aldylar. Agronomyň tarapyny çaldylar (M. Seýidow). Men siziň biriňize gol ýapyp, biriňizi ýaman tutamok («Sowet edebiýaty»).

Gondalaw bermek — biynjalyk etmek, päsgel bermek. Emma «aýal gaçypdyr» diýen täze habar hemmäniň göwnüni gozgady, hemmäniň diline gondalaw berdi. ...Duşmanyň ýeňsesinden gondalaw berip durmak üçin, Çernyšýow ony Tejende galdyryp gaýdan eken (B. Kerbabaýew).

Gonjuna gor guýulmak — aýagy bişen ýaly bolmak, ynjalygy gaçmak, ot basylan ýaly bolmak. Çakylyksyz myhman Artygyň gonjuna gor guýdy (B. Kerbabaýew). Atlylaryň Gurbanmämmet serdaryň tarapyndan gelendigini bilenden soň, Orazyň gonjuna gor guýuldy (B. Seýtäkow). Süriň bölüneni säher doýuldy, Çopanlaryň gonjuna gor guýuldy (B. Hudaýnazarow). **Gonanyny gol biler, göçenini ýel** — ykmanda, sergezdan; göçegen. Şyhym, heý küli batmana ýetmeýäniň hem bir galasy bolarmy. Onuň gonanyny gol biler, geçenini ýol. Bu gün mundadyr, ertir onda («Türkmen pýesalary»).

Gop bermek — *ser.* Goltgy bermek. Galdyrsaň-da goltugyndan gop berip, Güpülop ýykylar, özün äpberip. Munuň erni ýer garbanda, meniň ýüregim awajagyna, goltugyndan gop bermeli ýene men boljagyma munuň özi düşünenok (B. Kerbabaýew). Dörtgülüň pähimdar adamlarynyň goltugyndan senem bir gop berip gopber diýdi-de..., ýola düşdi (B. Seýtäkow).

Goralan geze çöp düşer — gorap sakladygynça bujyrygy artar, aýadygynça beteri çykar, tersine bolar. Şeýle-de bolsa, «goralan göze çöp düşer» diýen ýaly, onuň çyrçykdan gözi açylmady. «Goralan göze çöp düşer» diýen ýaly. Soltansöýnüň iň gowy görýän aýaly Gül hem bir gün aradan çykypdyr (B. Kerbabaýew).

Gorkan önürder etmek — önünden gaçmak, gaçalak etmek, sypajaklamak, önürtilemek. Jemal onuň bu hatyna-da: «Dymýany seni gördüm. Gorkan önürder etme» diýip, tizlik bilen jogap ýazdy (N. Saryha-now). Sen näme

gorkan öňürder edýäsiň, ýa bir müýnün barmy? (B. Kerbabaýew).

Gor çaykamak (guýmak) — *ser.* Gan çaykamak. Ine, on iki sany ýaragly adam, baran ýerimize gor çaykarys, iýip-içip ýöne ýatmalyň! — diýdi (A. Gowşudow). Şonuň üçin degseler, Öýnüze gor guýarys (A. Kekilow). **Gotur açan ýaly** — gören zadyna süýkeşip ýeren (adam hakda). Adamlaryň seýrek ýerinden geçäýmän, gür ýerine kürsäp, gotur açan ýaly, aýal-gyzlara oýkanyp «Ýok bol, myrryh!» diýdirip, özüne sökdürip ýör. Edil gotur açan ýaly boldum (N. Pomma).

Goş basmak (tutmak) — oturymly, bolmak, mesgen tutmak; düşlemek. Ol Täzeürgenjiň ýokarsynda goş basdy (B. Seýtäkow). Göroglynyň oturan güjüminiň düýbünde bu ikisi hem goş tutdy («Görogly»). At çapylýan aýlawyň ortasynda giň meýdanda her kolhozyň atçynas-seýsi özlari üçin çadyr gurap, goş tutupdy (A. Gowşudow). Hany, tizräk, eminden habar bersene. Ol nirede goş basdy (Ö. Abdyllyáew). Çopanlaryň çyn mähriban hossary çarwalar goş basýar gollar içinde (R. Seýidow).

Goş basyp ýatmak — gider ýerde gitmezlik, köp eglenmek, saklanmak. Goş, basyp ýatyrn gaty arkaýyn, Diýseler her zady çekmäge taýyn (A. Kekilow). Günde mün kowlasam baý ýere gitmez, Goş basyp dulumda ýatyr garyplyk (Kemine).

Goş birikdirmek (gatmak) — öý-işşik bolmak, öýli-işikli bolmak, durmuş gurmak, öýlenmek. Begenç Aýsoltan bilen goşuny birikdirip bilse, dünýede armany hem ýokdy (B. Kerbabaýew). Ol ýaş arhitektör bilen goş birikdirmäge närazylyk bildirmändir (T. Taganow). Gylyç «Hatyja meni çyny bilen söýýär» diýip düşündi we oňa goşy birikdirmegi teklipe etdi (N. Pomma). Şu sapa hökman goşy gataly diýip gelipdi. Ikimiz goşumyzy gatsak gowy boljak (A. Durdyýew). Düýn birine näzli-näzli ýylgyryp, «Seni söýýän—diýdi, goşuň goş» diýdi (M. Seýidow).

Goş saýlamak—1. Aýrylyşyp gitmek, aýrylyşmak. Ýa şu gün öýden goşusy saýla, ýa-da men saýlajak (B. Seýtäkow). Goşumy saýlarda gaýdybirin (B. Pürliýew). 2. Gitmek, aýrylyp gitmek. Hany, molla, mun-dan goşuňy saýla! (B. Seýtäkow). Wagt ýetdi, saýla goşuň bu taýdan,

Diýip, dogry jogap berýär Hindistan (Mollamurt).

Goşuňy arkasyna daňmak — kowup goýbermek, çykarmak, kowmak. Ol seniň ýüzüne bu gün gülüp baksa, ertir azgyrlar, birigün bolsa goşuny arkana daňar («Sowet edebiýaty») — Başga obalarda şular ýaly adamlaryň goşuny arkasyna daňýardylar (A. Gowşudow).

Goýun bakyşyma däl, hak alşyma seret — İş edişime däl-de, hak alşyma seret, işi başarmasam-da, haky il ýaly alýaryn. — Goýny ýaramaz bakýaň diýseler, ol hiç bir gyjالات çekmän, gaýtam perwaýsyz pallap: — Goýun bakyşyma däl, hak alşyma serediň — diýip jogap berer eken («Sowet Türkmenistany»).

Goýun bilen gurduň dostlugy (ýaly) — biri-birine ynamsyz dostluk, howply aragatnaşyk. Bu dostluk goýun bilen gurduň dostlugyna meňzeýär («Türkmen pýesalary»).

Goýun bilen gurt nowadan suw içer — parahatçylyk, adalatlylyk bolmak, agzybirlikde, dostlukda ýaşamak. Ol ýurdy goýun bilen gurt nowadan suw içer ýaly eder (B. Seýtäkow).

Goýun goýnuň guýrugyndan dişlemez — asyldaş bolanlar biri-birine ýamanlyk etmez, it itiň aýagyny basmaz. — Goýun goýnuň guýrugyndan dişlemez. Ak patyşa basylaýmakçy bolanda-da, Iwanyň ony aýtmaga dili barmaz ahyry (B. Kerbabaýew).

Goýun derisine giren möjek — ýagşy kişi bolan bolup, mekir, gizlin hereket edýän adam, ikiýüzli adam, Märekäniň bir çetinde goýun derisine giren möjeklerden Gullyhan hem otyrды (B. Kerbabaýew). — Bä, men goýun derisine giren möjek bilen ýoldaş bolup, atamy ile çykamaz ýaly masgara edäýdimmikäm? (N. Pomma).

Goýun derisine girmek — bolşuňy üýtgeden bolup, asyl bolşuňy ýaşyrmak, ýuwaşsyramak. Goýun derisine giren Garazat mollanyň henizem hor-hory ýatmaýardy. Olaryň goýun derisine giren topary Herrikgalanyň bilbili Ata hojanyň kellesini almaklygy karar edýärler (A. Geldiýew).

Goýanyňy tapdyrmak — öz diýeninden çykarmazlyk, rüstem gelmek. Bally han, bu seniň goýanyňy tapdyraýsa-da biridir (B. Kerbabaýew).

Göbegi gömülme (gömlen ýaly bolmak) — hiç ýere çykman oturmak, bir ýerdep aýrylmazlyk. Olar näme tamyň içinde göbegi gömlen ýaly bolup otyrýarkalar? (B. Seýtäkow). Niräk bolar öýdýärsiň, edarada göbegiň gömlen ýaly oturmakdan näme çykjak, gideli (D. Agamamedow). Bu ýerde näme biziň göbegimiz gömlüpmi? Ýer gytmy? Elbetde, siziň aýdyşyňyz ýaly, meniň Sowetde göbegim gömüländir (B. Kerbabaýew).

Göbek ganyňyň daman ýeri — doglan ýeri, eneden bolan, dünnä inen ýeri, Men-ä häzir öz göbek ganymyzyň daman ýerinde durun («Sowet Türkmeniýetany»). Diýmek, şu ýerde göbek gany daman baý çarwalar janyňyň gadyryny bilmän geçipdirler-dä? («Sowet edebiýaty»).

Göwrümiň daralmak — ynjalyksyzlanmak, birahat bolmak, rahatsyzlanmak. Ahmediniň haýýarlygy Sirusyň göwrümini daraltdy (G. Kulyýew). Dymyşma uzaga çekdigi saýyp Senemgülüň hem ýüregi бүkgүлdeýärdi, göwrümi daralýardy (G. Seýitmäadow). Emma häzir Garýagdynyň göwrümi dapaldy («Sowet edebiýaty»).

Göwrümiňi giň tutmak — darykmazlyk, gaharlanmazlyk. HalnazarSaryny köşetmek niýeti bilen, göwrümini giň tutup sözledi (B. Kerbabaýew). Göwrümini näçe giň tutmaga çalyssa-da, Şirin bu gezek saklanyp bilmedi (B. Pürliýew).

Göwne garamak — sala salmak. geňesmek, maslahatlaşmak. Eje, ata-eneleriň maşgalaň öz göwnüne-de garamaklary gerek ahyryn (A. Gowşudow). Belkem-de, ol ilkibaşda özüne maslahat salynmandygyna, bu meselede onuň göwnüne garalmandygyna menden gaty göreňdir. Gyzynyň göwnüne garap, ol ýene bir ýyl göçmän oturdy (A. Gurban).

Göwne (göwrüme) geňesmek — öz-özüne maslahat salmak, geňesmek. — Bir pikirlnip, göwnüme geňeşip göreýin—diýip, Gurt gart jogap berdi (A. Gowşudow). — Hany, men bir göwnüme geňeşip göreýin... — diýip. bir salymdan soň jogap berdi («Sowet edebiýaty»).

Göwne degmek — ynjytmak, öýkeletmek. Belki hem, ol kakamyň göwnüne degmejek bolýandyr (B. Kerbabaýew). «Eýsem onda men Hoşgeldiniň göwnüne gaty degipdimow» diýip

öýkünipdir (A. Gowşudow). Iň beteri-de: indi bir adamyň göwnüne degilse, yüz adam aýaga galýardy, göwne degleniň tarapyny tutýardy (B. Seýtäkow).

Göwne duwmek — belli bir pikire, netijä gelmek, bir işi etmäge aýgyt etmek, niýetlenmek. Oraz göwnüne düwen pikrini ýerine ýetirmegiň belli bir pursadyny belläp, şoňa aşaklyk bilen taýýarlanyp başlady (B. Seýtäkow). — Onsoň sizi görüsdirmegi göwnüme düwdüm (M. Ibragimow).

Göwne çiglik gitmek — ynanmazlyk etmek, münkürlük etmek, şübhelenmek. Ol ýaş-ýuş eteňenälet, bir köpbilmişiň gep bermegi bilen ýalan sözläpdir, şonuň üçin göwnüsizde çiglik galdyrmaň hem oganlara azar beriji bolmaň — diýdi (A. Gowşudow). Käte adama daşyndan gahryman diýilse-de, gahrymanlygyny görmeseň, göwnüňe çiglik gidäýýär (N. Baýram).

Göwni ak — kişä ýamanlygy ýok, päk ýürekli (adam barada). On iki synasynda kemi ýok onuň, Edepli, tertipli, göwni ak onuň. Bilgiçlikde ondan ökde ýok eken, Ökde adam eken, göwni ak eken (B. Seýtäkow).

Göwni açyk — päk ýürekli, oňat niýetli (adam barada). Bolsa-da ol göwni açyk adam ekeni (N. Pomma). Göwnaçyk, myhmansöýer halkymy, Olar depderne däl, ýüregine ýazdy (G. Seyitli). Onuň göwni açyklygy maňa has-da ýarady (B. Gulow). Obanyň adamlaryny diýsene! Bularyň göwni açyk, şat adamlardygyny (A. Gurban).

Göwni başgalyk — niýeti, göwni böleklik, hyýaly başgalyk. Ol şol adamda, nähili-de bolsa bir hili özüne garşylyk, bir hili göwni başgalyk... syzdy (B. Kerbabaýew).

Göwni-garny ýok — kiçi göwünli, päli pes, sähel za-da göwni bitýän, aýyp-syn etmeýän. Dostuň iliňki ýaly ullakan göwni-garny ýokdur. («Bahar buşlukçysy»). Onuň göwni-garny ýokdy, näme diýseň gülüp, duran, polady ýuşmak bir ýigitdi («Edebiýat we sungat»).

Göwni ýokary — tumşugy ýokary, ulumсы, gedem. — Päh, päh, seniň göwnüň örän ýokaryla («Tokmak»).

Göwnüň oturmak — synyň oturmak, göwnüňden turmak, göwnüňe jaý bolmak. Ýefimiň meniň göwnüme oturmajak zat edesi

ýok (B. Seýtäkow). Sary aganyň sözi ýaşulynyň göwnüne oturmady (G. Kulyýew).

Göwni ýuka — dözümsiz, rehimdar, ynsaply. Sähel ýerde ejizlik ýa-da göwni ýukalyk etmeli däl (B. Seýtäkow). Göwni ýuka išan bütinleý eräp: «Ýeri, gelin, nädýäsiňiz?» diýip, Uzugyň üstüne abanyp başlady (H. Derýaýew). Çala göwnüň ýuka bolsa, Dartjak seni jady ýaly (K. Gurbannepesow). Ýyrtyk çarygyny, ýoluk ýeňini Görüp göwni ýuka ene aglady (A. Haýýadow).

Göwni ýarym — durmuşda bir kemi bolan, göwni synyk, göwni bitin däl. Bu söz göwni ýarym ýigidi has tolgundyrdy (B. Seýtäkow). «Göwni ýarym adama sähel zat hem hemaýatdyr» diýip, oňa elinden gelen ýagşylygyny edýärdi («Sowet edebiýaty»). Her halda keselhana düşen adam göwni ýarym bolýar («Edebiýat we sungat»).

Göwnüni awlamak — ugrundan turmak, ugruny tapmak. göwnünden turýan iş etmek. Kakamyň göwnüni awlamak meniň üçin ullakan bir bagt. Ol ýañadan onuň bilinden ýapyşyp, göreşmäge mejbur ederdi-de, göwnüni awlamak üçin ýykylan bolardy (B. Kerbabaýew). Gülnaryň göwnüni awlamak üçip käte ony joralary bilen gezelenje alyp giderdi (B. Pürliýew).

Göwnüni almak — birneme begendirmek, hajyk-hujuk etmek, göwnünden turmak. Şazada bu patyşanyň ýekeje perzendi bolany üçin, patyşa onuň göwnüni almak isleýär eken... («Türkmen halk ertekileri»). Gel, munuň hem göwnümi alaly («Görogly»). Ol atasynyň göwnüni almak üçin, ejesine öýkünerdi (B. Kerbabaýew).

Göwnüň bitmek — minnetdar, bolmak, hoşal bolmak, monça bolmak. Ejemiziň agy bilen göwni bitjek bolsa, biterçe boldy (B. Kerbabaýew). ...ýöne gelip arma diýseň-de, biziň göwnümüz bitjek (L. Durdyýew). Şu-nuň bilen onuň garyp göwni bitýärdi (N. Saryhanow).

Göwnüň bolmak — islegine görä bolmak, göwün diýeniň bolmak, göwnüňden turmak. Kürsäp urdum tranşeýe Göwnüm boldy el pulemyot (A. Baýmyradow).

Göwnüň galmak — nägile, bolmak, öýke-kine etmek, öýkelemek. Ol bir zatdan göwni galanda, öz naçalnigiň adyny tutmaga-da çekinmeýärdi

(B. Kerbabaýew). Aşyr, dostum, dogrysý aýt, heý menden göwnüň galdymy? (B. Seýtäkow). — Han aga, bagşyňdan göwnüň galmasyn, Gulam sazandanyň sazanda kemi ýok (N. Saryhanow).

Göwnüň geçmek — umydyň tamaň bolmazlyk, närazy; bolmak, tamaň çykamazlyk, tamany ödemezlik. Ofiserleriň öz nökerlerinden göwünleri geçdi (B. Kerbabaýew). Häzirlikçe şu meýdanyň ýüzüniň görki ýok, belki göwnüňem geçer... (A. Gowşudow). Ol durmuşdan närazy, özünden göwni geçen adamdy (B. Seýtokow). Emma Dursun oba gelenden soň, birbada onuň obadan göwni geçdi (H. Ysmaýyłow).

Göwnüň gitmek — synyň oturmak, hyrydar, aşyk bolmak, halamak. Garybyň bu ýaldyraýan zada göwni gidip, baryp, seretse, bu gyzylyň bir bölegi eken («Türkmen halk ertekileri»). Hiç ýerinde kemi ýok, Annanyň göwni gitdi (L. Alamyşow). Göwnüm gitdi ol çynarly daşyňa (N. Pomma).

Göwnüň (göwrümiň) giňemek — rahatlatmak, ynjalmak, arkaýynlyk aralaşmak. Müň baş ýüz atlyny ýola salandan soň, Gurbanmämmet serdaryň göwni giňedi (B. Seýtäkow). Ýusubyň göwni giňäp, aýbogda-şyny, gurup, arkaýyn oturdy (B. Soltannyýazow). Gapa tarap okguply gaýdýan ogullygyny göreňde bolsa, onuň göwrümi giňeýärdi, bütin hasratlary bulut dek syrylyp gidýärdi (B. Pürliýew). Işanyň bu sözleri hekime ýarady. Onuň göwrümi giňän ýaly boldy (B. Seýtäkow).

Göwnüň göge ýetmek (galmak) — monça bolmak, guwanmak, şatlanmak, begenmek. Göwnüm göge ýeter, bir gülüp baksaň (B. Kerbabaýew). Ýürekler jöşa gelyär, göwünler göge galýar (G. Seýitli). Göwnümüz göge galdy, Tylla günün ýanyna (A. Omarowa).

Göwnüň göçmek — 1. Ruhlanmak, şatlanmak, guwanmak. Gün astynda şaýlar şöhle saçýardy, Märekäniň göwni barha göçýärdi. (B. Kerbabaýew). Obadaşlaryna duşup, Göwünleri göçdi joşup (A. Atajanow). 2. Hyýal etmek, pikirine gelmek, ýadyna salmak, oýlanmak. Aýlaryň kinesini uçdy şol demde, Halla bakan göwni göçdi şol Demde. Göwünleri oba tarap göçýärdi, Göýä gezyärdiler bagy-bossany (B. Kerbabaýew). Bilip aňry ýanna geçýän, Onuň göwni şäher göçýä (N. Baýramow).

Göwnünden turmak — synyň oturmak, ýaramak. Emma Artygyň gurply goly Ballynyň göwnünden turmady (B. Kerbabaýew). Baharyň häzirki başlan gürrüni onuň göwnünden turmady (A. Gowşudow). Oglunyň dört bolup ýaşayan darajyk jaýy göwnünden turmady (A. Gurban).

Göwnünden çykarmak — 1. Birine bir zat bermegi göwnüňe getirmek, öz ýanyndan joşup bir zat bermek, öz islegiňe görä birine bir zat bermegi ýüregiňe düwmek. — Oglum, göwnüňden çykarynyňy beräý («Görogly»). Emma düýämiň birini göwnümden çykardym (N. Saryhanow). — Waý, maňa bir Ýagşylyk bolaýsa, aklygyny ýetirin, išan aga — diýip, öz ýüreginden: «Maýdarak şaýlarymyň birini bererin-dä» diýip göwnünden çykardy (H. Derýaýew). 2. «öňki pikiriňi, hyýalyňy, niýetiňi üýtgetmek, niýetiňden dänmek, Myradaly aga baş wraçyň-da ýanyna barman, oba gitmegi göwnünden çykaryp, bedenterbiýe geçirilýän meýdança tarap çykyp gitdi (N. Pomma).

Göwmüň doýmak — 1. Göwnüň bitmek, minnetdar bolmak. Olardan gelin edinseň, garaz, göwnüň doýnar (B. Kerbabaýew). Şabyrdadyp baglaň ýaşyl seçegin, Göwnüň doýmaz, müň bir dürli saz eder (B. Japarow). 2. Göwnüň galmak, nägile, närazy bolmak, ynjamak. Onuň sözlerinde köne agalaryndan göwni doýgunlyk syzyldy (G. Kulyýew).

Göwnüň dokunmak — göwün doýmak, kanagatlanmak. Hemmäniň işdäsi birden açyldy, Hemmäniň göwni birden dokundy (B. Kerbabaýew). Tapyłmasa ýyla döner her günüň, Et-ýag bilen asyl dokunmaz göwnüň, Du-luň doly bolsa hiç bolmaz müýňün, Dänedendoldursam haltany bugdan (Baýly şahyr).

Göwnüňi döndermek — hyýalyny üýtgetmek, öňki pikirinden döndermek. Indi söwda bolup gutarandan soň, Artykdan onuň göwnüni döndermek, onuň göwnüni sowatmak isledi (B. Kerbabaýew). Amanmyrada göwnüni döndermek üçin onuň ýanynda kyýamat, ahyret, syrat, ýylan-içýan, möý ýaly sözler bilen onuň ýüregine ahyret gorkusyny salýardy (H. Derýaýew). Ýok, ýok Kemal jan, hiç kim meniň göwnümi dönderip bilmez (G. Muhtarow).

Göwnüňe almaklyk — ýaman görmek, nägile, närazy bolmak, öýke-kine etmek, gaty görmek. Weziriň gepini göwnüde alma, garrap çaşypdyr

bu («Görogly»). Şol sebäpli-de goja onuň sözünü göwnüňe almady (B. Seý-tokow). — Ine, şu gapydan gir, hiç zatdan gorkma, Allatagallanyň ady bilen edilýän her bir işi göwnüňe alma (B. Seýtäkow). Dogry sözi göwnüňe alma (N. Jumaýew).

Göwnüňe batmazlyk — synyň oturmazlyk, göwnünden turmazlyk, göwnüňe makul bolmazlyk. Emma welin, biziň häzirki barşymyz meniň göwnüme batanok (N. Jumaýew). Käbir adamyň özüni alyp barşy, leb-zinde, ykrarynda durşy göwnüňe batanok (B. Kerbabaýew). Tegelek aga, başgalary hiç weli, eşek eti bilen garga etiniň düýşüsize girmegi meniň göwnüme batanok (O. Gadamow).

Göwnüňe garalyk gitmek — ynanmazlyk etmek, münkü bolmak, şübhelenmek. Ýekemurtuň göwnüňe gara gidipdir (A. Soltanmyradow).

Göwnüňe gelmek — 1. Pikirnne, hyýalyňa gelmek, çen etmek, çaklamak. ...Üç ýuz altmyş şägirdiniň her haýsy öz göwnüňe gelenini orta atyp çykdy («Görogly»). Eziz han ulalapdyr diýen oý göwnüňe gelmesin. Onuň göwnüňe gelşine görä, düýe-de öz hojaýynypa gyjالات berýän ýalydy (B. Kerbabaýew). 2. Muskürlük döremek, gaty görmek, ynjamak, öýkelemek. — Ata, men seniň göwnüňe geler öýtmedim (A. Gowşudow). Baýramgül eje, göwnüňize gelse-de aýdaýyň (H. Ysmaýyłow). Göwne geler ýaly gürrüň etmegin (R. Allanazarow). — Beýdip çykyp gitseň, kakamyň göwnüňe geler (T. Taganow).

Göwnüň ýetmek — synyň oturmak, göwnüňden turmak, halamak, ýaramak. Gyzyň atasy patyşa şazadany görüp, bu ýigide göwni ýetip, oňa hezzet-hormat etdi («Türkmen halk ertekileri»). Hemmesiniň alaşa göwni ýetdi (B. Kerbabaýew). Oturyş-a örän ynjalýklydy. Özüne göwni ýetýän bolara çemeli (N. Saryhanow).

Göwnüňi aldamak — öz-özüňe teselli bermek, göwün ýüwürtmek, öz-özüňe basalyk bolmak. «Maslaýa ýazylanyndan gaçyp gutulyp bolmaz» diýmek bilen göwnüňi aldamakçy boldy. — Oraz jan, ol gürrüňe ynanma. Garrylar öz göwünlerini aldamak üçin şeýle diýýärler (B. Seýtäkow). Öz göwnüňi aldap ýörme, Ýazan hatyň giçdir indi (B. Hudaýnazarow).

Göwnüňi bire baglamak (düwmek, niýetlemek) — gutarnykly karara gelmek, belli bir pikire, netijä gelmek. Ol iň soňunda göwnüni bire baglap, ýandagyň yk gapdal aşagyndan ikuç petdesini sogurdy (B. Kerbabaýew). Şeýdip hem göwnümüzizi bire baglap, şu ýere gelşimizdi (B. Seýtäkow). Şol sebepdenem men ahyry göwnümi bire baglap, tiregimi goýdum (T. Taganow). ...Men göwnümi bire düwsem, mende asyl ikilik bolmaz: men seniň ýalyň ellisiniň eden işini ederin. Göwnüni bire niýetläp, Guýulara aýlandy (B. Kerbabaýew).

Göwnüňi bölmek — pikirini, niýetini üýtgetmek, ikerjiňlenmek. Bu sözi aýdandan soň, Göroglynyň göwni bölündi («Görogly»). Düýn Umsagül bilen gürleşemizden soň, meň-ä göwnümi böldüm (B. Kerbabaýew). Uludan demini aldy, Kasymyň ynam bilen, tüýs ýüreginden syzdyryp aýdan sözleri Saparmyradyň göwnüni böldüren bolsa, baryp gepleşsek, belki, pälinden gaýdar (B. Seýtäkow).

Göwnüňi (göwrümiňi) giň tutmak—*ser.* Göwrümiňi (göwnüňi) giň tutmak. Ýefimow gorkmaýardy, göwnüni giň tutýardy. Emma köpi gören, köp zatlary başyndan geçiren goja göwnüni giň tutmaga çalyşýardy (B. Seýtäkow). Göwnüňi giň tut. Gyzly öýüň gapysy açylsa ýagşydyr (H. Derýaýew). Onda-da ol bu ýagdaýyny Berkela arz etmän, göwrümini giň tutýardy (G. Seýitliýew). Arkaýynja gaýdyber, göwrümiňi giň tut! (N. Baý-ramow).

Göwnüňi ikä bölmek — belli bir karara gelibilmäm durmak, ikerjiňlenmek, ýaýdanmak. Töweregine garandy, Göwnüni ikä bölüp (B. Kerbabaýew).

Göwnüni tapmak — ugruny tapmak, göwnüni awlamak, öz diýeniňe kaýyl etmek. ...Köşgüniň gapylaryndan gireninde, oňa zat berip, kemini goýman göwnüni tapdymmykam diýen («Türkmen halk ertekileri»). Aýna her bir işde Artygyň göwnüni tapmaga çalyşdy (B. Kerbabaýew). Her zat edip ýaş ýigidiň göwnüni tapmak isledi (B. Seýtäkow). — Ejem dagyň göwnüni taparyn, sen ýene tizräk bellisini et, haçan meň bilen gitjek? (A. Durdyýew).

Göwnüň sowamak — edýän tamaň çykman göwnüň galmak, ýüregiň sowamak. Gel-gel meniň hak sözlerim bir töhmetçi salpy aýagyň sözüçe ýer almady, muňa seret — diýip, öz

söýgüli dostundan ýaman ypjap, göwnüniň sowanlygyny aýtdy (A. Gowşudow). Artykdan onuň göwnüni döndermek, onuň göwnüni sowatmak isledi (B. Kerbabaýew). Iň ýamany hem, soňky wagtlarda onuň menden göwni sowapdyr (T. Taganow).

Göwnüň suw içmezlik — synyň oturmazlyk, göwnüň ýetmezlik, göwnüňden turmazlyk. — Ussamyrat diýilýän adamdan öňem-ä göwnüm suw içenokdy (Ö. Abdyllyaýew). Özünüň çapyksuwar Rejebowdan göwnüniň suw içmeýändigini mälim etdi («Sowet Türkmenistany»).

Göwnüň synmak — lapyň keç bolmak, sussuň peselmek, umytsyzlanmak. Halnazar töweregine göz aýlady: köpüň göwnüni synyk gördi (B. Kerbabaýew). Uzak gijelerde bolsady ekip synyk göwünlere aram tapýaňyz (A. Atajanow). Kepgir tutmaz — syndy göwün, Sowan buza döndi göwün (B. Hudaýnazarow), Seniň göwnüň synandan, şeýtanyň boýny synsyn (H. Ýsmaýyłow).

Göwün bermek — söýmek, halamak. Ynanmanam oňa, göwün bermenem, Haka pena tabşyryp men özümi («Görogly»). Altyn şu geçen 23 ýaşynyň içinde bir adama-da göwün bermändi (A. Gurban). Belkem, ol ýeňil kellelik edip, bir hepbesiz ykmada adama göwün berjek (T. Taganow).

Göwün görmek — gol ýapmak, arkasyny tutmak, göwnüni almak, ýaranjak bolmak. Ejemiň sözüne gulak asman, Aýnanyň göwnüni görmän, men nähili hezilligiň üstünden bardym. Men-ä, daýza seniň göwnüňi görmek üçin köpüň gözünden düşdüm (B. Kerbabaýew). Sürüsiniň wagtlaýynça çopan-çoluksyz galjagyny aňlan baý, diňe şondan soň olaryň göwnüni görmek küýüne düşdi («Sowet edebiýaty»).

Göwnüni götermek — teselli bermek, ruhlandyrmak. Gyrat meniň göwnüm geter, Belent-belent dagdan ötür («Görogly»). Gözel görnüş Aýnanyň göwnüni göterdi (B. Kerbabaýew). Tomsuň ortalaryna çenli ösümlikleriň göwün göteriji gök reňkleri öňki gözelligini ýitirýardi (B. Seýtäkow).

Göwün guşy — arzuw, hyýal, umyt, isleg. .Göwün guşum wysalyňa zar boldy (A. Kowusow). Göwün guşum bahar gülün guçanda.

Göwün guşum ýyldyzlaryň deňinde (D. Baýmyradow).

Göwun gyýylmak — gynanmak, ejizlemek. Eger-eger, Çary öläýipdir diýip, göwnümiň bir ýan çetem gyýlanok-da. Onuň perişan halyna Gurbanjemalyň garyp göwni gyýçak-gyýçak gyýlyp, Uzuk bilen deň gözýaş saçyşyp, nanyny özi salyp, özi ýapyp, bişirip berdi (H. Derýaýew). Indi gaýylmaly däldir göwünler (R. Seýidow).

Göwün döwürmek — göwne degmek, nägile bolmak, närazy etmek, ynjamak, öýkelemek. ...Meniň senden göwnüm döwlenine ep-esli wagt boldy. Käte ony ýalan-ýaşryk öwdüler. Käte «satarys» diýip göwnün döwdüler (B. Kerbabaýew). Gyz göwni döwürlip, geçendir senden, Seniň gedemligiň ötüpdür çenden (T. Esenowa).

Göwun ýigdelmek—arzuw hyýalyň köpelmek, hyjuwyň artmak; özüni ýigitlik ýaşynda ýaly duýmak. Garradykça barha ýigdelýär göwün (D. Baýmyradow). Sowular başlardan bu agyr günler, ýigdeler köňüller galkynar ýürek (G. Horramow). Garry göwün ýigdelip, Gezsem diýýär, ölmesin («Çemen»).

Göwün ýüwürtmek — arzuw etmek, beslemek, oňat hyýallara gark bolmak. Diňe dilleriniň keýpini görmek bilen agyr durmuşda asyrlar boýunça göwün ýüwürdip geçipdirler (B. Kerbabaýew). Saparmyrat Dosmet aganyň etjek kömegi hakynda göwün ýüwürdip, ol köp iş eder diýip, umyt edip gelýärdi (B. Seýtäkow). Adamlar her gezek indiki ýyl suwumyz mes geläýbilse ýagşydyr diýşip, göwün ýüwürdüýärdiler (A. Gurban).

Göwun ýykamak — nägile etmek, ynjatmak, öýkeletmek. At eýesi, atyň seýsi hem, çapyksuwar hem onuň göwnüni ýykyp bilmedi (B. Kerbabaýew). Bularyň ikisi-de bu barada biri-birleriniň göwünlerini ýykmaýardylar (B. Seýtäkow). Emma Güller bir näkese çykýarmyş, Hut ejesi onuň göwnün ýykýarmyş (T. Esenowa).

Göwünlik bermek — hoşamat etmek, teselli bermek. göwnüni götermek. Emma Mämmeňjan: «Altysyny öldürüp geldim, altysyny öldüren ýedinjisinem öldürer» diýip, öz-özüne göwünlik berýär («Türkmen halk ertekileri»). Ony çagyrdylar, halyndan habar aldylar, göwünlik

berdiler... (B. Kerbabaýew). Biz adamlara göwünlik bermeli, bize göwünlik berjek hiç kim ýok (B. Seýtäkow).

Göwün mulki — göwün, pikir, hyýal dünýäsi. Altyndan artygrak dürdäne hatyň, Bezeg berýär göwünleriň mülküne (B. Kerbabaýew). Göwün mülkün besleýärdi hemişe, Gelerne göz dikip, edip endişe. Düşdümü gö-zeliň göwün mülküne? Tutaşdyrды ony goýman erkine? (A. Kekilow).

Göwun nagşy — maksat, niýet, pikir, hyýal. Göwün nagşy çekilipmi bu hata? Açyp ony okady ol kän gaýta. Tapmasa ejizdir, tapsa ýagşydyr — Dile gelen sözler göwün nagşydyr. Oragyň ýerine çöplense hoşa, Göwün nagşy doly çykmaýar daşa (A. Kekilow).

Göwün posuny açmak — göwnüni galkyndyrmak, gam-gussasyny ýeňletmek, derdini egismek. — Sen ýigit, kim borsuň! Özüň nireli? Göwün posun açdy çalan sazyň-a. Gördügiňçe guşum uçýa, Derýa göwün posun açýa (A. Atajanow).

Göwün posuny dökmek — ýüregiňde baslygyp ýatan pikirleri dargatmak, içini döküşmek. Depgin bilen bir gamyşa dem berip, Sazy bilen göwün posun döküp dur. Göwünleriniň poslaryny dökdüler, Gadyrly sözleşip, bagdan çykdylar. Olaryň ikisi bir ýerde miýesser gelip, ...gowünleriniň posuny dökmäge durdular (B. Kerbabaýew).

Göwun solpudan çykamak — keýpden çykamak, göwne gelenini etmek, arman galdyrmazlyk, matlabyňa ýetmek. Toýy nähili isleseň, şonuň ýaly gura-da, göwün solpudan çyk. Suwy islegimçe göýberip, heý, göwün sol-pudan çykarmykam? (B. Kerbabaýew). Sözleşip, göwün solpudan çykardylar. Berdi ony aýagy bilen depeläp, göwün solpudan çykdy (H. Derýaýew).

Göwün tutmak — halamak, islemek, göwnemek. Onda bu gije myhman bolarsysyz, göwün tutan wagtsyz gaýdarsysyz (H. Derýaýew). Onuň üstesine-de, göwnüň tutanyňa öýlenäýeýin diýeniňem bolup duraýmaz (A. Gurban). Jaý gurýaryn gurluşykçy ussa men, Iki norma alýan göwnüm tutsa men (Ata Köpekmergen).

Göwün hoşlamak — hezil etmek, keýpiňi köklemek; şadyýanlyk etmek. Hem hiňlenip, hem işläp, öz göwnüni hoşlady (H. Çaryýew).

Goýan bada ol pyrlanyp başlady, Heňi bilen gowünleri hoşlady (A. Kowusow). Elmydama täzeje etden ýa gowurmadan göwnüni hoşlap, murtuny ýaglap ýören mes pyýadalar diýip düşürýärler («Sowet edebiýaty»).

Göwün çaglamak — arzuw etmek, hyýala münmek. Senem geldi gamgyn göwni çaglanyp, Göýä tanyş däl di häzir ol bize (B. Seýtäkow). Ejem bilen ikimiz, Bile göwün çaglaşdyk (B. Kerbabaýew). Men bu nagşy görüp göwün çagladym (A. Kowusow).

Göwün etmek — kineli bolmak, öýkelemek. — Ýok, ol bolmaz, onda Oraz Mergen göwün eder (T. Taganow).

Göz agyrysy ýaly — oslagsyz, duýdansyz, birden, birdenkä. — Hany onda ugraly — diýip, işige ýönelemde, niredendir, göz agyry ýaly bolup, Ene küti geldi (H. Derýaýew). Sen hem göz agyrysy ýaly bolup, oslanymadyk wagt çykaýýaň-a («Türkmen pyesalary»). Bu irindi göz agyrysy ýaly bolup nireden tapyldy? (Ö. Abdyllyaýew).

Göz açylmak — çykalga, ugur tapylmak. Gabak işanlara başga ýerden göz açyldy (H. Derýaýew).

Göz açyp gitmek — nägile, närazy bolup ölmek, dünýäden armanly ötmek, ahmyrly wepat bolmak. — Şu gaçyp gutulan at kimin bir at edinmesem, ölemde gözümi açyp giderin — diýip ant içdi (A. Gowşudow). Gyzyna göreji düşmese, ejem pakyr hem gözünü açyp gider (B. Kerbabaýew). «Emma bu haramzadadan arymy alyp bilmesem, şu diýenimi etmesem, gözümi açyp giderin» diýip gaty çynyrgadýardy (H. Derýaýew). **Göz açyp-ýumasy salymda** — çalt, dessine, basym. Atlylar göz açyp-ýumasy salymda daýyrdaşyp ýola düşdüler (B. Seýtäkow). Ol-da öz meselesini göz açyp-ýumar salymda çözen ýigide geň galdy (N. Ju-maýew). Göz açyp-ýumasy salymyň içinde alabeder don penda boldy (A. Geldiýew).

Göz baglamak — 1. Nadan, sowatsyz goýmak, aň-bilimden, medeniýetden yza galdyrmak. Onda-da bolsa, geçmişde gözünü baglap şol adatyndan çykyp bilmän gelýä!... Gözüň baglap derde salan din dälmi? (B. Kerbabaýew). Halkyň gözünü baglap, Baýlar indi ýol almaz (O. Täçnazarow). 2. Al salmak, aldamak. Kullaýewiň wäşi sözler bilen gözünü baglap, ony

kör ýaly ider ýörer erdi (H. Ysmaýyłow). Hakyky Tährany göreňok, gardaş, Ýasama ýalpyldy gözünü baglaýar (A. Atajanow). Ol sebäpden her etmeli, hesip etmeli, olaryň gözlerini baglar ýaly çäre tapmaly (T. Taganow).

Göz bile gaşyň arasynda ...—göz görtele; duýdan-syz, oslagsyz. Emma ol hiç zat diýmän çydady. Diňe «Göz bilen gaşyň arasynda ýalan sözleme. Ol seniň diýjek aýalyň däl» diýip, oňa aýy ýylgyrmak bilen, seretdi (N. Pomma).

Göz bolmak — sapak, göreldä, bolmak, duýduryş bolmak. Goý ol, ...indiki pälini bozjaklara-da göz bolsun! (B. Kerbabaýew). Garagurum ile göz bolsun diýlip dakylýar (G. Kulyýew).

Göz boýamak — hakykaty gizlemek, ýaşyrmak, aldamak. — Ýoldaş Mele, sen pugta düşünyärsiňmi, biz ýaryş meýdanyna göz boýamak üçin çykmaýarys (N. Saryhanow). — Näme, bileňokmy, siziň markasyz. Göz boýamak üçin çeken ýorkaňyz («Tokmak»).

Göz-gaş kakmak — göz güldürmek, näz edip göz-gaşyny oýnaklatmak. Gelin güldi güne bakyp hem-de göz-gaşyň kakyp (T. Essnowa). Gözenekden bakma, oylan, Göz-gaşyny kakma, oylan («Çemen»). — Ol gyrnak gözünü-gaşyny kakyp, Nurjanda näme akyl goýupmy? (B. Kerbabaýew).

Göz-gaşy çekip durmak — göresi gelmek, görüşmegi küýsemek, islemek. — Her bir ykmanda däre-daban bilen barşyp-gelişmäni meniň-ä gözüm-gaşym çekip duranok («Sowet edebiýaty»).

Göz görkezmek — güýç, gudrat, taýdan özüni tanatmak, edermenligiňi görkezmek: gorkuzmak. Ýok, adamlara göz görkezmek gerek (B. Seýtäkow). Häzirki dörän ýagdaýda Bekmyrat baýlara hyýal etmän, göz görkezmek gerek. Bize göz görkezen hol oturan garny gäbe baý (H. Derýaýew). Hawa-la, sen gazabyňa, tutsaň, olara derrew göz görkezersiň-le (T. Taganow).

Göz görmek — güýç, gudrat görmek, zor görmek. Ozal ýagşyzadalar dil ýetirip, göz gerenden soň puşman eden musulman ýalkanar (N. Pomma). Zamana özgerdi, döwür özgerdi, Pelekden datlanlar gudrat, göz gördi (Ýa. Pirgulyýew). Duşmanlaryň telim sapar göz

gördi, Garrap hem ýigdelen çagyny söýdüm («Edebiýat we sungat»).

Göz-gulak bolmak — 1. Habardar, seresap bolmak, üçünjiden, şäher içindäki baýlardan, söwdagärlerden göz-gulak bolmaly (B. Seýtäkow). 2. Seredip durmak, göz gezdirmek, seretmek. Áýjemaň daşary çykyp, töwerege göz-gulak bolup geldi (A. Gowşudow). Ýusup görnäýermika diýip, şol obaň içinde-de iki tarapyma göz-gulak bolup gitdim (B. Soltannyýazow). 3. Gözden salmazlyk, garaşyk etmek. Siz men öwrülip gelyänçäm, Çardagly Çandybile göz-gulak boluň... («Görogly»). Ilatyň aç-ýalasajyna göz-gulak bolup durar ekeni («Türkmen halk ertekileri»). Kasymam indi öz oglumyz boldy, ondan men gaty göz-gulak bolaryn (B. Seýtäkow).

Göz-gülban bolmak — ile masgara bolmak, gözden düşmek. Uýezd naçalniginiň aýaly serhoş bolup, göz-gülban boldy. Mundan sonra, ol üç günläp, bulanyp-dolanyp, aglap-eňröp, göz-gölban boldy (H. Derýaýew). Olaryň beýle göz-gülban bolup durşuna biziň haýpymyz geldi (N. Pomma).

Göz gyzdirmek — bir zady aljak bolup, meýil etmek, hantamaçylyk etmek, açgözlülük etmek. Ol gaty sap ýürekli eken, hiç kimiň zadyna göz gyzdirmaýan eken («Türkmen halk ertekileri»). ...Dünýäniň malyna

göz gyzdyryp, gyzymyň elinden tutup, odun içine oklamaga men-ä razy däl... (A. Gowşudow). Onuň galyňyna göz gyzdyryp oturan bolsalary, onda biziň ýaly garrylaryň bu iki ara goşulmagy gerek hem bolardy (N. Saryhanow).

Göz degmek (urmak) — betbagtlyga uçramak, öňki durkuny üýtgedip ýaramazlaşmak, erbet bolmak. Tüweleme, Áýgüliň özi maşgala dagy däl. Göz degmesin (B. Kerbabaýew). Tüweleme, göz degmesin diýip... ogluna guwanardy (B. Seýtäkow) — Kakasy, enäniň gözi degmezmişin, sen biri ona haýdan-haý tüweleme diý-de tüýkür! — diýdi (N. Saryhanow). Biri bilip, guýyňa baraýsa; gözi urup, goýunlaryň gyraýar öýdýämiň? (H. Derýaýew). Göz urdumy, dil urdumy, pahyrym bir zad-a tapyndy («Edebiýat we sungat»).

Gözden salmak — ünsden düşürmek, alada, garaşyk etmezlik, aladalanmazlyk. Bular biri-

birlerini görenlerinde, söz bilen näçe tirsekleşseler-de, biri-birlerini gözlerinden salsalar derrew ýoklaşyp başlaýarlar (B. Kerbabaýew). Şoňa iň gözeli gyzy gözden salypsyň. diýip, Kyýasy onçakly aýyplabermem däl (N. Jumaýew). Çagalarymy gözden salanym hakdyr, Aýal kowup, aýal alanym hakdyr (N. Annagylyç).

Göz dikmek — 1. Nazaryňy uýtgetmän belli bir ýere, nokada seretmek, garamak, gözlemek. ...Bahar bir gapdaldaky erik agajynyň ýogyn sütüniň gözlerini dikdi-de dymdy (A. Gowşudow). Gözüni dikip duran şol bir nokadyndan aýyrmam, pikir laýyna batdy (H. Derýaýew). Berkeli aga agtygyna üns bilen gözlerini dikdi (A. Gurban). 2. Ýoluna garamak, intizar bolmak, garaşmak. Ata-enesi täze bolan gyzyň adyna Akpamyk dakyp, oglanlarynyň ýoluna göz dikýärdiler («Türkmen halk ertekileri»). Galada çagajyklar sizin geleriňize göz dikip otyrlar... (A. Gowşudow). Pakyr, haçan ejem gelip dädemiň ýanyna äkiderkä diýip, gapa gözüni dikip oturandyr (B. Seýtäkow). 3. Hantama bolmak, tamakin bolmak, göz gyzdirmek, ymsynmak. Meniň ömrümiň soňunda göz dikip oturan diňe ýekeje oglum bar (B. Kerbabaýew). Indi gözüňizi kör garry bilen şujagaz çaga dikdiňizmi? (B. Seýtäkow). Diýmek, han dor alaşa gözüni dikýän bolara çemeli (T. Taganow). Başgalara göz dikip oturman, her adam öz zähmeti bilen parahatçylyk ugrunda göreşmelidir (R. Alyýew). **Gözden düşmek** — abraýdan geçmek, masgara bolmak, ilini ýigrenjine galmak. Adamlar, men gaty erbet bolup, bütün adamlaryň gözünden düşüpdirin (A. Gowşudow). Goja ýaşynyň soňunla ilini gözünden düşmek islemeýärdi (B. Seýtäkow). Mahlasy, ol gözden düşen bir adamdy (A. Durdyýew).

Göze-başa düşmek — ikibaka alaklamak, zowzuldap ýürege düşmek, irizmek. Ol öýden ol öýüň arasynda zowzuldady, oda rast gelen kebelek ýaly, göze-başa düşdi (B. Kerbabaýew). Siz göze-başa düşübermäň-de, şu töwereklerde gezmeläberiň (B. Seýtäkow). Köpbilmişsirän bolup, göze-başa düşýärdi welin, şu gezek näderkä? (T. Taganow). Baýlaryň göze-başa düşüp ýörenini özüň ýagşy bilýärsiň... (A. Durdyýew).

Göze görünmek — kâmillik ýaşyna ýetmek, kemala gelmek (gyz hakda). Gadym wagt seniň ýaly göze görnen gyzyň orny çuwalyň öňi bolardy (A. Gowşudow). Gyz maşgala göze görnenden soň, ony ýerleşdirip dynmak ýagşy (B. Kerbabaýew). Göze görnüp başlandan soň, gyz maşgalany tizräk ýerleşdirmek gerek (B. Seýtäkow). Altyn göze görnüp başlan soň, muňa söz aýdyjy gelyäniň sany-sajagy ýokdy (A. Durdyýew).

Göze güýdüşip — bildirmän, duýdurman, assyryň, ogryn. Nurjahan Artygyň gözüne güýdüşip, Aýna ümledi. Kimler satygçynyň gözüne güýdüşip, ondan bir bölegini alyp gaçýardy (B. Kerbabaýew). Sapargül bu eziýetlere çydaman, Muhynyň gözüne güýdüşip, Amangeldiniň ýanyna gaçyp gelipdir («Tokmak»).

Göze dürtme — 1. Mese-mäläm, göz-görtele, aç-açan. Onuň niýeti bize mälim, hereketi göni göze dürtme (B. Kerbabaýew). Bu juda göze dürtme bolýar. (B. Pürliýew). Bu mesele, ylaýta-da, klassyky edebiýatymyzyň rus diline geçirilişinde göze dürtme görünýär («Edebiýat we sungat»). 2. Tüm garasky, gaty garaňky. Şonuň ýaly şu göze dürtme garaňky gijede şu komandiriň yzlap barýan howply ýodasy, basjak ýerleri hem bir gulaç ýokary galýardy (A. Gowşudow). Şeýle göze dürtme garaňkydy (A. Durdyýew). Şeýle göze dürtme garaňky gijede... Samat işan öýüne çagyrdy (N. Pomma).

Göze dürtülip durmak — mese-mälim bolup durmak, aç-açan görünmek. Iki sany erkek adam, bir aýal, bir erkek ýaly göreniň gözüne dürtülip durmaz — diýip derrew iki laý erkek geým-eşigini tapyp berdi (H. Derýaýew). Ol göze dürtülip duran bihaýalyk bilen aýalyň ýoluny saklap durdy (T. Taganow). Ynha, täze durmuşyň göze dürtülip duran bir mysaly (Ata Durdyýew).

Gözel göwnüň — mejburlyk ýok, ygtyýar özüňde, isläniň. Bolmasa-da özüň bil, gözel göwnüň! (B. Seýtäkow). — Bekmyrat baý-a gözel göwnüň etdi (H. Derýaýew). — Ynan, ynanma: gözel göwnüň («Sowet edebiýaty»). Gözüň ýetmek — akylyň çatmak, paýhasyň ýetmek, belet bolmak, gümürtik bolmazlyk, berk ynanmak. Onuň «günäsiniň» aňyrsyna göz ýetip

dur (N. Saryhanow). Pagtany köp berjegimize, hut ýetip dur biziň gözümüz (N. Pomma).

Göz ýetirmek — akylyň çatmak, takyk bilmek, belet bolmak, anyklamak, düşünmek. Durdy çopan näçe möjek galanlygyny anyklap, aňyrsyna gözünü ýetirip bilmedi (A. Gowşudow). Artyk ertire göz ýetirmek, elbetde, assat iş däl (B. Kerbabaýew). Adamlar üstlerini gapyllykda basdyrandyklaryna gözlerini ýetirdiler (B. Seýtäkow). Işçiniň güýji ýaly kuwwatly güýjüň ýokdugyna gözünü ýetirdi (A. Gurban).

Göze çöp atmak — hile, mekirlik etmek, aldamak. Duşmanyň gözüne çöp atmak üçin edil garşydan — demir ýol boýundan ýöreýänleri hem bardy (B. Kerbabaýew). Ine, şonuň üçin-de olar topar gelip, itleriň gözüne çöp atyp, goýun almaga synanyşýarlar (B. Gurbanow). Terslin-oňlyn böker-de, ol sap atar, Oka gelmez, gözleriňe çöp atar (Ýa. Pirgulyýew).

Göze çöp bolup dürt-ülmek — janyňa batmazlyk, hoş ýakmazlyk. Meniň hormatym, adym, gazanjym, şadyýan meýlislerim olaryň gözüne çöp bolup dürtülýär (G. Muhtarow).

Göze çöpçe görünmezlik — gadyr-gymmatsyz bolmak, ähmiýeti bolmazlyk, arzysyz bolmak. Seniň saglygyň-da бүтін дүнйә gyzlary meniň gözüme çöpçe görünýärmä? (B. Kerbabaýew). Başga gyzlar meniň gözüme çöpçe hem görünmeýär («Bahar buşlukçysy»).

Gözi açylmazlyk — sypynmazlyk, dynmazlyk, ýazylmazlyk. Mekdebiň çakylygyndan ene-atanyň gözleri açylanokdy (A. Nazarow). Meniň gözüm betbagtçylykdan açylmady (G. Kulyýew). Dümewden gözüm açylmady (K. Berdiýew). Edýäni şonuň ýaly iş bolsa, türmeden gözi açylmaz («Gunça»).

Gözi açylmak—keýpi gelmek, köhi gelmek, begenmek, şatlanmak. Olara: «Ur, öldür, tala!» diýseň gözleri açylýar (G. Kulyýew). Bir ýakyn ýerde toý bolsa barardy. Eger göreş tutulsa, gözi açylardy («Sowet edebiýaty»). Indem: «İşsiz gezyän bolmaly däl» diýip, meniň ýekeje oglumyň üstünden düşýär, şondan bir kemçilik tapylsa gözi açylýar (G. Seýitmadow).

Gözi galmak — gözüňi aýryp bilmezlik, maýyl bolmak. İçini gepledip otyr ýeke özi, Derwezede galdy on iki gözi (T. Esenowa). Gyzyň gözi

galdy gül pudagynda (A. Atajanow). Rejebñ gözi terbiýeçide galdy (H. Ysmaýylow).

Gözi gökde — gözi ýer görmeýän, ulumsy, gopbam (adam hakda). Özünden özgäge göwni ýetmeýän, Gözi gökde, aýagy ýer tutmaýan (A. Kekilow). Onuň gözi gökde (H. Garabaýew). Köp namarda mal beripsen, sen, dünýä, Gözi gökde, gaýgysy ýok, sir gider (Magtymguly).

Gözi gyzarmak — 1. Çakdan geçmek, hetden aşmak. Indi onuň gözi gyzarypdyr, hemişeki polady ýumşaklygy ýok. 2. Serhoş bolmak.

Gözi gyzyly — ganhor, rehimsiz (adam hakda). Biz-ä şu ýaşymyzyň içinde her hili gözi gyzyly görendiris weli, Mämmetweli ýaly haramzadany gören däliris. (B. Seýtäkow).

Gözi ýoguň—ýüzi ýok—hiç zady ýüzüne almaýan, ýüz görmeýän, utançsyz. «Gözi ýoguň—ýüzi ýok» diýen ýaly, adam öz hetdini bilmeýse, ondan bir ýaman zat bolmajak ekeni (B. Kerbabaýew).

Gözi ýok ýaly—hiç zada üns bermeýän, ölerini-galaryly bilmeýän", hiç zatdan bihabar, ýüzüniň ugruna. Öleni—öler, galany bolsa, gözi ýok ýaly bolup, dogry üstümize çozar (B. Seýtäkow). Iki tarapdan gözi ýok ýaly okdurylýan hüjümçiler böwediň üstünde garpyşyp suwa yñdarylýardylar (H. Derýaýew). — ýok entek—diýip, ol aýalynyň gözi ýok ýaly süssenekläp gelmegini myzaýyk etmän, aradan biraz salym geçirenden soň şeýle diýdi (N. Saryhanow).

Gözi ýolda—intizar bolýan, ýola göz dikýän, biriniň gelerine umydygär bolýan, garaşýan, Artygyň gözi ýoldady. Saňa garaşyp, üç günden bäri gözüm ýoldady (B. Kerbabaýew). Meniň gözlerim olaryň ýolunda (B. Seýtäkow). Indi bir ýyl bäri gözleri ýolda, Galňynyň galanny berebilmedim («Gunça»).

Gözi ýolda bolmak (galmak)—intizar bolmak, biriniň gelerine garaşmak. Enemiň-de, atamyň-da gözi siziň ýoluňyzda bolar (B. Seýtäkow). Özi gamda, gözi ýolumda bolsun (Andalyp). Aýhanymyň gözi ýolda galandyr (B. Seýtäkow). Ýeri, daýza, nähili? Şemşatlara bardyňmy? Gözi ýolda galypdyr diýýärler, dogrumy? (T. Esenowa).

Göz içine gitmek — horlanmak, arryklamak. Gözleriňiz içine gidipdir (B. Seýtäkow). Köne külbäniň ortasyna atylan ýeke ýyrtyk keçäniň üstünde gözleri içine gidişip duran, goşarlary

çöp ýaly çal saç kempir dyzyna çöküp otyrды (Ö. Abdyllyaýew).

Gözi ýanyp duran — hyjuwly, gujurly, gaýratly, edermen. Ojagyň sag tarapynda ýüzüne gara mata çekilip, gyrasy gyrmyzy dondan parawuzlanan bagana possunly, gözleri ýanyp duran, guljumagrak adam ertirden geplemän otyrды (H. Derýaýew). Ýüzleri öçük, emma gözleri ýanyp duran, arkalary palanly demir ýol işçileri agyr çuwallary gerişlerine alyp, wagonlara yük ýükleýärdiler (A. Geldiýew). Ol uzyn boýly, sagdyn, gara buýra saçly, gözleri ýanyp duran ýigitdi (R. Alyýew).

Gözli-başly bolmak — öýli-işikli bolmak, gelinli, maşgalaly bolmak, öýlenmek. Gözli-başly boljak bolýan bolsaň, dagy näme gerek (D. Agamämmedow).

Gözli-başly etmek — gelin alyp bermek, öýlendirmek, öýermek. Indi seni öýerip, gözli-başly etmegimiz gerek (A. Durdyýew). Meniň bir ýetişen inim bar... Şony gözli-başly etmek maksadym bar («Sowet edebiýaty»).

Gözli kör — oňady-erbedi seljermeýän, nadan, düşünjesiz, bilimsiz.—Artyk, ozal biz gözli kör ekenik (B. Kerbabaýew). Jan halkym, geçmişde sen gözli kördüň. Ne bir kitap açyp, sahypa dördüň (Ata Köpekmergen). Makarewiç gözli kördi, kesirdi, Mydam bu rulgydy nurbady (A. Atajanow).

Gözli şaýat — gös-göni subutnama. Siziň öz aýdyşysyz ýaly, oňa şol lentalar gözli şaýatlyk edýär (B. Kerbabaýew).

Gözsüz batyr — soňuny saýmaýan, näme bolsa şol bolsun edýän, töwekgel (adam). Kasymyň beýle gözsüz batyrlyk etjek bolmagy onuň ýüregini ýarara getirdi (B. Seýtäkow). Bu zamana onuň ýaly gözsüz batyrlyk edilýän zamana däl (T. Taganow). Başinjisi Borjak tilki, Gözsüz batyryň biridi (Ç. Aşyr). Oda-suwa urýan gözsüz batyra Tapawudy ýokdur — suwmy ýa gyra (Ýa. Pirgulyýew).

Gözüňi süzmek — näz etmek, näzirgemek. Gara gözüp süzüp, zülpün sypapda, Ak ýüzünde gara haly bellendi (B. Kerbabaýew). Süzüldi humar gözleriň, Dodak dodaga degende (T. Taganow). Gaş kakyşdyryp, göz süzüşip, Bir-birini halaşdylar (A. Alamyşow).

Göz tutmak — umyt baglamak, ynanmak. Nurjahanyň öz ýanyndan birden-bir göz tutup

oturany Şekerdi. Onuň göz tutýany diňe bir Artykdy. Onuň ogluny öýermek üçin birden-bir ynanjy, diňe bir göz tutýany — ikinji ogly Sapardan kiçi Ajap atly gyzydy (B. Kerbabaýew).

Gözügara bolmak—hantama bolmak, tamakin, zar bolmak. Men şujagaz geçimiň süýdi bilen mydar edýärin, sen bolsaň menden gözügara bolara çemeliň.... («Türkmen halk ertekileri»). — Elbetde, eje, bize-de gözügara adamlar bar ogşyýa-da. Meniň şu bolşuma-da olaryň ýeke maňa gözügara (B. Kerbabaýew).

Gözügaradan ýüzügara—meňki bitsin edýän, ýoksuzdan hantama, zatsyzdan tamakin, ynsapsyz (adam). Berekella, molla, «gözügaradan ýüzügara», şonam alyp oturyberse nätjek (H. Derýaýew).

Gözümiň üstünde ýeriň (ornuň) bar — gadyryň bar, arzyň bar. Meniň şu işimi bitirip berseň, hiç bir zadyň gamyny çekme. Gözümiň üstünde ýeriň bar (H. Derýaýew). Göçüp gel, gözümiň üstünde ornuň bar—diýip, kempir gyzyňyň sözünüň üstüne goşdy («Sowet Türkmenistanynyň aýallary»). Seýdiniň kakasy Habyp aga Kemine şahyra gözünüň üstünden ýer berip, oňa hormat-hezzet edipdir (N. Pomma).

Göz ümlemek — ýşarat etmek, duýdurmak. Ol Japbaklaryň gözüne güýdüşip, degirmeniň sapyny aýlap oturan aýala göz ümledi (B. Kerbabaýew). Şol arada Çary aga Öweze baka göz ümläp, bir zat tabşyrdy (A. Gowşudow). — Muňa özüniň kimligini tanadyň!— diýip sakçylara göz ümledi (N. Saryhanow).

Gözünde oky bolsa urjak — elinden gelse ýok etjek, ýek ýigrenmek. Artygyň ganynyň gyzygňlygyny Çernyşow bilýärdi, gözünde oky bolsa Gullyhany urjagyny-da aňýardy (B. Kerbabaýew). ...Men Hoşgeldini ýaman ýigrenýän, gözümde okum bolsa şony urjak. ...Ol gözünde oky bolsa meni urjak... (A. Gowşudow).

Gözünde ot ýakmak — ejir baryny görkezmek, eminden gelmek, žanalgyly ýaly daramak. — Özüňize mälüm bolşy ýaly, Tejende Eziz han höküm sürýär, ilatyň gazünde ot ýakýar (B. Kerbabaýew). Sen haramzadanyň gözünde ot ýakmasam bolmaz (B. Seýtäkow). Suhan gaty ýaly ejize ganymlaryň gözünde ot ýakaryn (H. Derýaýew).

Gözüne basyp almak — zorlap almak, güýç görkezip almak. Men ol sogançyny zyndanda çüýrederin! Gyzyňy gözüne basyp alaryn (B. Seýtäkow). Sowet hökümeti maňa Allaberdi baýyň ýerini al diýdimi, men onsoň onuň ýerini gözüne basyp alaryn (A. Durdyýew). Nädersiň, gözüne basyp alaýsam? (N. Pomma). — Oglum... baýraklaryny gözlerine basyp aldyň («Görogly»).

Gözüne görkezmek — jeza bermek, subut etmek. Gullugyna hyýanat eden haýyn! Men seniň gözüne görkezerin (B. Kerbabaýew). ...Nähili işleýänimi men işim-de seniň gözüne görkezerin (A. Gowşudow). Munuň gözüne görkezen gudratymyz eýýäm ýadyndan çykydyr (A. Durdyýew).

Gözüne gül salmak — hötdesinden gelmek, birkemsiz başarmak. — Başarmanmy, gözüne gül salaryn (H. Derýaýew).

Gözüne degmek — jaý ýerinde kömek, hemaýat bolmak, dadyna ýetişmek, ýerine düşmek. Ondan gregini alyn, daýhanlaryňyza birneme paýlasaňyz, olaryň gözüne deger (B. Kerbabaýew).

Gözünü gögerdip almak—*ser*. Gözüne basyp almak. Wagt gelende, Suhan gatyda algymyz bolsa, gözünü gögerdip alarys (H. Derýaýew).

Gözünü gögertmek — görgi görkezmek, azap, ezyet bermek, horlamak. «Şu ýerde-de biziň hakymyzy iýjek bolsaň, edil gözüňi gögerderin» diýdim (B. Kerbabaýew). Almanmy, bokurdağyny büre kimin owkalap, bā-bābegine basyp, gözünü gögerdip alaryn (N. Pomma).

Gözünü köwlemek — çäre görmek, jeza bermek. Kim bolup degipdir jüýjāme meniň, Eger köwlemeli gözüňi seniň. Hiç kim-de sypamaz ýüzüňi seniň (Ç. Gurbangylyjow).

Gözünüň oduny almak — çäre görmek, heder etdirmek, gorkuzmak. Öň telim gezek urlup, gözünüň ody alnan elýürek adamlar («Görogly»). Onuň gözünüň oduny aldyk hasap edýärler; emma onuň çepbesine — ol bütin ýanyp duran oda öwrülipdir (B. Kerbabaýew). — Baş-alty gün garaňky zyndana taşlap, olardan birnäçesiniň gözleriniň oduny almak gerek (B. Seýtäkow).

Gözünü oýmak (çekmek) — jezalandyryp öldürmek, jeza bermek. Eger bir nädogry töhmet bolaýsa. Onuň erkin maňa beriň siz eýse,

Gözlerini oýup, läşin sereýin. Çagyryň enemi sorap göreýnn (B. Seýtäkow). — Kim saňa atlary taýýarla diýdi?! Häli agşam özi geläýse bolýar, seniň edil iki gözüni oýdyryn (H. Derýaýew). Güýç bilen jebr edip, gözün oýmaga. Faşistlere pata berýänler kimdir?! (G. Burunow). Ýogsam häzir men seniň gözüni çekdirjek. Bu hakda gürrüň eden adamynyň gözünü çekerin. Ata süýretjek, Gözüni sekjek (H. Çaryýew).

Gözüni çykarmak— 1.ser. Gözüni oýmak.— Urman, gözünem çykaryn, gözi çykmyşyň! — Asyl, seniň jigeriňi çykarmaly! Senrazy bolmasaň, jigeriňi däl, gözňem çykararlar... (H. Derýaýew). 2. Hötde gelmek, hetden aşmak, öte gitmek. Sen juda gysklygyň-da gözüni çykararsyň (A. Durdyýew). — Bolsa-da, Narly, sen nakyslygyňam gözüni çykarýarsyň. Düşünjeli adama meszeş däl (N. Pomma).

Gözüň awusyny almak — azajyk ýatyp turmak, irkilip turmak, uklamak. Sen oňa çenli birazajyk ýat, gözüň awusyny al (B. Seýtäkow). Hem-ä gözümiziň awusyn alsak, Hem-de düýşde öýi bir ýada salsak (A. Ata-janow). Ýazdurdy pälwan! Öwezem gözüniň awusyny alarça bolandyr. Turuz («Sowet edebiýaty»).

Gözüň agyny köpeltmek — içiýangynlylyk bilen äňetmek, gaharlanmak. Halnazar onuň adyny tutanda, gözüniň agyny köpeltmek bilep hapa sözler agzaýardy (B. Kerbabaýew). Elhenç garaguş dek perwaz edýän Garazat molla ýegşerişip barýan işçilere gözüniň agyny köpeldip seredýärdi (A. Geldiýew).

Gözüň aýdyň — ogul bolanda, gelin edilende we ş.m. däpler bilen baglanyşyklykda aýdylýan gutlag, aňlatma. — Halnazar baý, gözüň aýdyň! Seniň toýuňa wolosnoý aga-da, arçyn, han hem gelipdir. — Argyk, sag-aman gelipsiň, gözüň aýdyň (B. Kerbabaýew). Gazamatdan çykaýypsyň-da, gözüň aýdyň (H. Derýaýew).

Gözüň ak ýagyny iýdirmek (iýmek) — iýmän iýdirmek, agzyňdan alyp bermek, iň gowyny berip bakmak. Düýn meniň gözümiň ak ýagyny iýip, bu gün hem hondan bärsi iş edýän ýaly, utapman, Muhammedi ýygnak-da tokmaklaýarlar («Sowet edebiýaty»), ...Gyşygyň gözüniň ak ýagyny indirip, näme diýsem «lepbeý» diýip durar ýaly ederin.

Gözüň açylmak — aňly-düşünjeli bolmak; nämäniň nämedigine akyl ýetirmek, ýagşy-ýamany seljermek. Kornilowçylaryň derbidagyn edilmegi halkyň gözünü açypdy. Eýsemde bolsa, baýyň hilesi maňa zyýan etmän, gaýta gözümiň açylmagyna biraz peýda eder (B. Kerbabaýew). Oktýabrdan açyldy, işçidäyhanyň gözi, Özi ölse-de, ýoly ölmez, Ilwiç Lenindir biliň (Ata Salyh).

Gözüň bilen iýäýjek bolmak—içgin seretmek; gaharly, kitüwli seretmek. Adamlaryň orta gürpünde, aýna golaý duran gaşlak ala gözli, örän görmegeý bir ýigit Jemaly gözi bilen iýäýjek bolýardy (B. Seýtäkow). Sen bolsaň ony gözüň bilen iýäýjäk bolýaň. Şoňa görä-de, ol şol aýazly gije Güljemallara baranda, ony gözi bilen iýäýjek bolşy ýaly, gözünü aýyrman, Maşada syn etmäge durdy (T. Taganow).

Gözüň ganmak — göre-göre lenç bolmak, öwrenişip gitmek, gözüň dokunmak. Onsoňam gözüň ganan dowarlary tanamak hem kyn däl (B. Gurbanow). Onuň gözleri dag gözelliklerinden ganmadyk bolara çemeli («Beyik şahyr»). Ekin görüp, ondan gözi ganan ýigit ahyrsoňy atdan düşdi (H. Garabaýew).

Gözüň-gaşyň çekip durmazlyk — göresiň gelmezlik, küýsemezlik. — Her bir ykmanda darsdaban bilen barsyp-gelişmäni meniň-ä gözüm-gaşym çekip duranok (B. Kerbabaýew). Sizi gözüm-gaşym çekip duranok (B. Seýtäkow). «Gelmedi» diýip, senden gaty görýärmişin, gözi-gaşy çekip durmuşsyn (J. Akyýew).

Gözüň gitmek — synyň oturmak, göwnüň gitmek, halamak. Ahryry gelin: «Men özümi bezäp patyşanyň, onuň emeldarlarynyň, häkimleriniň ýanlaryna barsam, olaryň maňa gözleri gider...» diýen («Türkmen halk ertekileri»). Meniň egin-başlaryma gözleri gidip seredişyändirler (A. Gowşudow). Ozalky goňşy aýallaryň bugün poselokda, ak tamda eşretde ýaşaýýşlaryny görüp onuň gözi gidýärdi (N. Saryhanow).

Gözüň gorkmak — gözüniň ody alynyak, toba gelmek, heder etmek. — Balam, meniň gözüm gorkupdyr. Aman janyň ýarym adam bolup galany gozümi gorkuzany üçin, meniň ýüregim suw üstünde (B. Kerbabaýew). Halkyň gözünü gorkuzjak bolýarsyňyz (G. Kulyýew).

Gözün gülmek — şahdaçyk, şadyýan, mähirli bolmak...Ol gyzyň ak küzünden tukatlyk göçüp, gözleri güldi (A. Gowşudow). Onuň şahdi açykdy, ullakan gara gözleri hemişekisi ýaly mähirlilik bilen gülyärdi (T. Taganow). Hiç biriniň gözi gülmeýärdi (G. Kulyýew).

Gözün gyzarmak — 1. Gazaplanmak, gaharlanmak. Eziz sandyrady, gözleri ojar ýaly gyzardy. Eziziň gözleri gan çylgymlyary bilen gyzardy (B. Kerbabaýew). Kriwsowyň gözleri öňküdenem beter gyzardy (B. Seýtäkow). 2. Pälini azdyrmak, ulumsylyk, äsgermezlik etmek. Indi Hywa galasynyň düýpjagazynda ýetmiş tanap ýeriň eýesi bolan Muhammetkerim ýasawulbaşynyň gözi gyzardy (B. Seýtäkow). Şeýle hormatlar we hez-zetler onuň pälini azdyrypdy hem-de gözlerini gyzardypdy (N. Saryhanow). Baýlar olaryň mugt zähmetlerini çepbe çeýnäp, gözleri gyzaranda, şol durmuşa, adata sygmaýan, kanunsyz işler edýä (H. Derýaýew).

Gözün gyzmak — nebsiň otukmak, ymsynmak, küýsemek. Ol şa sap-sap goşun düzdi, Gyzyldüre gözi gyzdy (K. Taňrygulyýew). Moskwama gözi gyzyp, Kädi başy göçen frits (K. Gurbanepesow). Gözleri gyzýardy onuň durkuna (B. Seýtäkow).

Gözün gyýmazlyk — eliň barmazlyk, dözmezlik; eý görmek. Tohum atlary oka bermäge biziň hem gözümüz gyýmaz (B. Kerbabaýew). Bet işiňi özüň duýman, Goýara hiç gözün gyýman, Iýdiň süri goýun-geçi (K. Taňrygulyýew).

Gözün doýmazlyk — nebsewür, açgöz bolmak, mähirinden ganyp bilmezlik, kanagatlanmazlyk. Daşdan görüp ýermekden Gara gözüm doýmady (A. Alamyşow). Gözüň doýmaz gölünden Nagyşyndan gülünden (N. Pomma). Şonda-da baýaryň gözi doýmady, Garyp ili öz gününe goýmady (Ata Köpekmergen).

Gözüň dokunmak — göwnüň bitmek, kanagatlanmak. Hemişeki toýlara ýeňseleri çapgy ýassyk ýaly, baldyrlary suw küýzesi ýaly pälwanlar orta çykanlarynda, gözün dokunardy (B. Kerbabaýew). Gözüň dokunýar girseň, içine (H. Çaryýew). Ýetişdi gün reňk, altynbaş bugdaý Teşne göz dokundy bakanda her ýan («Sowet edebiýaty»).

Gözün dort bolmak — durmuş gurmak, öýlenmek. «Gözün dört bolupdyr» diýip eşitdik-de, gutlamaga geläydik.

Gözün kökuni girmek — inçe iş, ýazuw-pozuw bilen köp meşgullanmak. Okansyň jan edip, göz kökün gyryp, Okansyň bar ünsüň okuwa berip (G. Gurbansähedow). Ağşamlar gözükiň gyrdyryp kökün, Oduň ýagty-ynda tikerdi tikip (Ýa. Pirgulyýew). ...Men... tä daň atandan gün batana çenli haly çitimi bilen hars urup, gözümiň kökünü gyrdyran wagtlarym hem gyt bolan däl (B. Kerbabaýew).

Gözüne telmek — göwnünden turmak, maňzyňa oturmak, halamak, ýaramak. Emma onuň atyň üstünde oturyşy, Ajabyň gözüne gelmedi. Nyýazbegiň özi, tutýan tutumy, jigitleri Eziz hanyň gözüne geldi (B. Kerbabaýew). Mawy kostýumly, ýalpyldawuk gara saçlaryny arkan daran ýaş ýigit onuň gözüne gelýärdi («Sowet edebiýaty»).

Gözün ýer görmezlik — ulumsylyk, gedemlik etmek, hondan bärsi bolmak, tumşugyňy ýokary tutmak, gopbamsyramak. Onuň häzir gözi ýer gerenok. Ol ne sizi sylaýar, ne maňa hormat goýýar (B. Kerbabaýew). ...Adamçy göhert ýaly indi seniň gözün ýer görenok (A. Gowşudow). Gözi ýer görenok, tumşugy gökde, Gizlin bir syry bar onuň ýürekde (A. Kekilow).

Gözün ýerine gelmek — nahar-suwdan, ukudan, keselden soň janyň aram tapmak, öňki kaddyňa gelmek, aýňalmak. Ganly şara... duz datmadyk ýigitleriň gözlerini ýerine getirdi. Japbaklar iydiler, içdiler, gözleri ýerine geldi (B. Kerbabaýew). Mele suwa basyp, iýemde nanym, Gözüm ýerne gerdi, gönenip janym (Ýa. Pirgulyýew). ...Ýagly palawy nogalap, ötükden aňryk ötürsem gözümiň ýerine geläýjegini bilýän... («Sowet edebiýaty»).

Gözüne söweýin — ne gözəl, oňat, gowy. — Akja gelin döwründe-de gözüne söweýin ussalar-a bolupdyr-ow! — diýip, olaryň birnäçesini jübüsine saldy (B. Kerbabaýew). Men ýaňky gözüne söweýini «aljak» diýip, pyrlandyryp ýördüm ahyry (B. Gulow). Gözüne söweýin 12 stapogyň sazlaşykly sesinii aňşyrmak, elbetde, ýeňil iş däl («Edebiýat we sungat»).

Gözüne sürme etmek (sürtmek) — çenden gowy görmek, eý germek, gadyryny bilmek,

ýitirip tapan ýaly bolmak. Döwlet üçin, halk üçin alada edep adamynyň aýagynyň tozuny gözüne sürme etseň azdyr (B. Kerba-baýew). Sürme et gözüňe, körpe doganym, ýürekde eklegin sarpa, doganym (Ýa. Pirgulyýew). «Meniň ýaly ýigit tapsa gözüne sürme ederle» diýip pikir edýärdi (G. Seýitmadow). Redaktorlar gözüne sürtüp alýarlar («Geliň gülşeliň»).

Gözüňe çiş (çüý) kakylmak—kirpigiňi çalyşdyrmazlyk, uklamazlyk, irkilmezlik. Çöp germelip, çiş kakylp gözüne, Uzak gije gelmedile ukusy (B. Kerbabaýew). Gözlerime çiş kakylp, Çirk etmedim uzyn gije (K. Gurbanpesow). Çüý kakylar, uky gelmez gözüne (A. Kekilow).

Gözüňe yssy görünmek — mähriban görünmek, mähriňi çekmek, gözüňe ýaramak. Her zatda bolsa gözüne yssy görnüp, onuň atynyň daşyndan birki gezek aýlandy («Görogly»). Mehinli hatda Halnazaryň gözünde yssy görnüp başlady (B. Kerbabaýew). Myradyň eli degen ähli zatlar onuň gözüne yssy görünýärdi (B. Seýtäkow).

Gözüňi akdyrmak — bir işiň hötdesinden gelip bilmek, hek etmek, gözüne basmak. — Almanmy—gözüni akdyrys, goý işan meni ýarýan bolsa, ýarsyn—diýip, turup ugrady (A. Durdyýew).

Gözüni ýeňsesinden çekmek — berk jeza bermek, temmi bermek. Eger şeýle bir zat bolaýsa, gözüňi ýeňsäňden çeker (G. Muhtarow).

Gözüni ýolda goýmak — köp garaşdyrmak, intizar etmek. — Ne beýle garaşdyrdyň, gözümizi ýolda goýduň-la! (A. Gurban). Bütün jandaryň gözüni ýolda goýan mele ýagşy asmandan saglap indi (B. Öwezow).

Gözüňi ýoluna dikmek — *ser.* Gözüňi ýolda goýmak. — Náme edeniňi özüň bileňokmy? Her gün sen meniň ýüregimi suw üstüne goýup, gözümü ýoluňa dikdirýärsiň... — Wiý, kakasy, sag-aman geldiňmi? Elhepus, gözümizi ýoluňa dikdiräýdiň-le... (A. Durdyýew). Uzyn gije gözüň ýola dikermiş, Uzyn gije hesret baryn çekermiş (M. Seýidow).

Gözüňi tutmak — edilen ýagşylyga ýaman, ters işedip, işiňi gaýtarmak, çykamaz güne düşmek. Mahymyň ganly ýaşy **seniň** gözüňi tutsun (H.

Çaryýew). Ol näkesiň görmegeýligi meniň gözümü tutdy («Gunça»). Nälet etsin beýik Watan, gözüm tutsun duzdur-çörek, Gaýra dursam ganly jeňden, ganymyň ýaşýança aýy («Sowet edebiýaty»).

Gözüňi ýandak bilen süpür — kör bol, náme bolsaň şol bol. Ýagşylyk bilmez başy kesilene náme diýersiň? Tur! Gözüňi ýandak bilen süpür! Öte gitseň gözüňi ýandak bilen süpür diýerin weli, öňküçe bolmarsyň... Edýän käri şol bolsa, goý, gözüni ýandak bilen süpürsiň! (B. Kerbabaýew).

Gözüň öwrenişipdir — çaklaýşyň ýaly däl, entek doly tanaýan dälisiňiz. Aşyr bilen seniň gözüň öwrenişipdir (B. Kerbabaýew). Görýän weli, gözleriň öwrenişipdir meň bilen (K. Gurbanpesow). — Wah gözüňiz öwrenişipdir. Bu kellede emel köpdür, Diýýär özüň agram saklap (M. Seýidow).

Gözüň suw içmezlik — synyň oturmazlyk, göwnüňe ýaramazlyk, kanagatlanmazlyk. Meniň ol guramadan gözüm suw içmedi (B. Kerbabaýew). Emma olaryň ýüzünden onuň gözi suw içmedi (B. Seýtäkow).

Gözüň çekmek — gözüň gabaklarynyň tirpildisini ýagşa ýa ýamana ýormak. Baý, iki günden bäri iki gözüm zor çekýärdi («Görogly»). Asyl şu gün bütün gün gözüm çekdi durdy diýdim-le, haçan gelipdiň? (H. Ysma-ýyłow). Birnäçe aý bäri çep gözüm yzyny üzmän tirp--tirp edip çekýär (A. Gowşudow).

Göz üstünden ýer bermek — gadyryny bilmek, apalap saklamak, sylamak, hormatlamak. Seýdiniň kakasy Habyp aga Kemine şahyra gözünüň üstünden ýer berip, oňa hezzet-hormat edipdir. Çagalaryna gözünüň üstünden ýer berip, olaryň gylyk-häsiýetlerine, okaýyşlaryna aýratyn üns berip, biziň jemgyýetimize laýyk terbiýe berýär. Gülsoltan ýaly asylyly gelniň bolsa, gözüň üstünden ýer bermek bolar (N. Pomma).

Göz hakyňy almak — eden hyzmatyň muzduny almak. Yusubyň Gülzar bilen duranyny habar berenden, soň, ondan göz hakyňy alyp, öýüne gaýtdy. Biz kempiri göz , hakyňy alyp, öýüne ugran ýerinde goýupdyk (B. Soltan-nyýazow). Miraplykdan düşen göz hak, Wepa bermedi hiç kime (Ç. Aşyrow).

Göz etmek — görelde etmek; duýduryş bermek. Ol ilegöz etmek üçin agsak mürzäni agtardy. Jüneýdiň şeýle aýgytly buýruk bermegi Gulamaly han bilen Täçmämmet hana hem başga meýlini bozýanlara göz etdigidi (B. Kerbabaýew). Belki, ol şu ýerde ähli adamlara göz edip, onuň akja gollaryny sypalap oturandyr (B. Pürliýew).

Göz ýummak — 1. Görmezlige salmak, biperwaýlyk etmek, owarram etmek. Siz näme üçin käte göze dürtülip duran hakykatdan hem göz ýumýarsynyz? Men beýle nähak işe göz ýumup durup bilmen (B. Kerbabaýew). Oba sowetimiz göz ýumup otyr, Diýip gürrüň edäýmäge «gorkýasam» (A. Salyh). İçimiz hümedip dymdyk-da ýördük, Köp zada gözümüz ýumduk-da ýördük (Ýa. Pirgulyýew). 2. Wepat bolmak, aradan çykmak ölmek. Men öz pikirimden gözüm ýumulanda dänerin! (B. Kerbabaýew). Gujagynda gözün ýumdy maraly: Ýok, jahanyň onuň üçin parhy ýok (A. Atajanow). Ol, «Sowetleriň barlygynda azatlygyň güni ýaşmaz! Her ýer, her tarap onuň şöhlesini görer» diýip, gözünü ýumdy (M. Ibragimow).

Göz ýumup-açasy salym — sähelçe wagt, örän az wagt; çalt, tiz. Heniz göz ýumup-açasy salym geçmändi. Göz ýumup-açasy salymda garşa we töwerege ser salynýar, diňşirgenilýär, ýene ädimler öňe baka omzaýar. — Ondan şunçasyny çyksak, seniň şunça bergiň galýar— diýiň, göz ýumup-açasy salymda hasap çykardy (A. Gowşudow).

Gök daş bolmak — demi gelmezlik, gapy gaçmak. Gök daş bolan Myrat bir ýan ýykyldy, Çala eşidildi ondan hyrkyldy (M. Seýidow).

Gök daş etmek — eýesini gaçyrmak, ysgyndan düşürmek. Gamçyny kän suguşyryp, Gök daş edip taşlady (H. Şükürow). — Aýu, Yrym eje, ...«basyk bolupdyr» diýdiň çagajygymy gök daş etdiň («Tokmak»).

Gökden düşen (gaçan, inen) ýaly — 1. Dundansyz gelen garaşylmanka bir ýerden çykan (adam, zat hakda). Birden gökden düşen ýaly bolup, bularyň goşunda üç atly, bir pyýada dört sany ýaragly adam häzir boldy. Şol mahal edil gökden inen ýaly bolup, Wepanyň egniniň üstünde bir gara peýda boldy (A. Gowşudow). Yaşuly gökden düşen ýaly, bu ýerde peýda

bolan bu mylaýym adama yhlas bilen seretdi («Sowet edebiýaty»). 2. Aňka-taňka bolmak, bilmän galmak, Näme, näme düşünmedim, Edil gökden gaçan ýaly (K. Gurbannepesow). Gökden düşen ýaly bolma! Pagta bar, pagta bar, Sülgün (A. Atajanow).

Gökdäki dilegiň ýerde gowuşmak — niýetiň, arzuwyň aňsat amala aşmak, göwnüňe düweniň ýerine düşmek. Ozal ýamanlamaga zat tapman ýören zaňňarlaryň gökdäki dilegleri ýerde gowuşdy («Görogly»). ...Nädiş dil ýarjagymy bilmän ýördüm, gowy bolaýdy. Hat ýazdym. Gökdäki dilegim ýerde gowuşdy («Sowet edebiýaty»). Saryguly Möjek bilen gidişi ýaly, bile gaýdyp geläýse, gökdäki dilegim ýerde gowşar (N. Pomma).

Göklän kürre (taýhar) ýaly — ulumsy, gopbam (adam barada). Näme, göklän kürre ýaly temegiňi dik asmana tutup barýarsyň? (B. Gulow). «Öz-ä... Örän oňat maşgala weli, atasy çopaN, bir ýer urup ýurtda galan gary-byň gyzyda» ...diýip, göklän taýhar ýaly, tumşugyny ýokary tutýan baýlar hem ýok däldi (H. Derýaýew).

Göre aýagyny sokup oturmak — garrap sandan galmak, öler wagty ýakynlamak. Seniň-ä göre aýagyny sokup oturan eneň bar (B. Soltannyázow).

Görene göz bolmak — masgara bolmak, wejera bolmak... Sen ertiriň özünde görene göz bolaýmazmykaň! (B. Kerbabaýew). Kempir görene göz bolup guýynyň başynda durmagy uslyp görmän, eşegi idip, tamyna girip gitdi. Şeýdip gerene göz bolup, olar Şabadyň kenaryna çykdylar (B. Seýtäkow). Görene göz boldum, ile ýigrenji («Sowet Türkmenistany»).

Görene göz etmek — masgara etmek, ryswa etmek, masgaralamak. Gara Batyr bolsa onuň ýoldaşynyň maslygyny ilerki şoruň içine eltip, görene göz edip taşlady (B. Seýtäkow). Ol ilatyň iň gatnawly köçeleriniň biriniň ugrunda şu witrinany görene göz edip goýupdyr («Tokmak»). ...Sarany öldüreni görene göz etmän, itden çykarmaz («Sowet edebiýaty»). Ýagmyr, namart Ýagmyr, ýakdyň, kül etdiň, Görene göz, duşmanlara dil etdiň (T. Esenowa). Ýöne sen meni görenlere göz edip durma-da, howlyňa alyp gir (B. Seýtäkow).

Görmäge göz gerek — uçursyz owadan, sünnälenen, nepis; görmegeý (adam we zat hakda). Onuň ortada gezip ýörüşine görmäge göz gerekdi. Bu wagt öňe dyzap çykýan ýabynyň syrtyna maňlaýy degip-degip gidýän Aşymädi görmäge göz gerekdi (B. Seýtäkow). Görmäge göz gerek, diýmäge ýürek (G. Seýitliýew).

Götinogry etmek — haýaljyratmak, öz ýakasyndan tutmak, özüne aýyp ýöňkemek. Seniň bu edýäniň nädogry diýseň, ol gaýta özüni götinogry edýär.

Göçüň geçip barmak — oda-köze düşmek, howlукmak, gyssanmak. Näme göçüň geçip barýarmy, çözer-de alaryn (A. Durdyýew). — Näme, seniň göçüň geçip barýarmy — diýip Kasym azm urdy (B. Seýtäkow).

Guduz açmak — öleriňi-galaryňy bilmezlik, garagollyk etmek. Ýer-suwuny elinden aldyran baýlar we işanlar assyrynlyk bilen goýun derisine giren möjek ýaly guduz açyp başladylar (N. Pomma). Bu wagtlar Mu-hammethasan Gajarynyň guduz açan wagty (T. Taganow). Muny gören kelte serbaz guduz açdy (N. Jumaýew).

Guduzlan ite (köpege) dönmek—*ser*. Guduzlan it (köpek) ýaly. Depesinden howp inen Hally hars hem şoňa meňzeş haramylar öňküden beter guduzlan köpege döndüler (H. Derýaýew).

Guduzlan it (köpek) ýaly — örän gaharly, öleriňi-galaryny bilmeýän (adam hakda). Baý edil guduzlan it ýaly, gözlerini gyzardyp, başyny silkip alyp barýa (H. Derýaýew). Guduzlan it ýaly her ýan urnup, Batypsyňyz krizisiň laýyna (A. Salyh).

Guduzyň üstüne suw sepen ýaly etmek — soňuna çykmak, dynmak. Emma Meret arçynyň edýän pikiri aýalynyň şu gijeki gezeginiň köýmegi hakynda bolman, gaýtam olaryň üstüne üçünji aýaly hem alyp, guduzyň üs-tüne suw sepen ýaly edip, olaryň arasyndaky dawa-jeňjeli ýok etmek hakyndady (H. Derýaýew).

Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin — aslynda pähimli bolmasa, öwredeniň biderek. Guýma gursak bolmasa, Dürtme gursak neýlesin (Ata Kepekmergen).

Guýrugyňy düwmek — taýýar, häzir bolup durmak. Burawyň häzirkisi ýaly asuda wagty

örän seýrek bolup, munda işleýänleriň çapyljak at ýaly hemişe guýrugy düwülgi bolmaly (B. Kerbabaýew). Sen gidermen bolsaň, men eýýäm guýrugymy düwüp goýan adam («Görogly»).

Guýrugyňy ýamzyňa gysmak — gorkyňa dymyp ýörmek, ätiýaç etmek. Elbetde, guýrugymyzy ýamzymyza gysyp ýörsek, biziň ýalymyz-da bolmaz, ýalagymyz-da!.. Şonuň üçin ol bu sapar guýrugyny ýamzyňa gysyp, Artyk bilen örän mylaýym daraşdy (B. Kerbabaýew).

Guýruk bulaýlamak — 1. Ýaranjaňlyk etmek, ýaýaplamak. Her göreňde, ýalym-ýulum edip guýruk bulardy (G. Gurbansähedow). 2. Sapalak atmak, hile etmek. Faşist köpekleri guýruk bulaýlap, Boýun burup, dyza çökýär lalaýlap (Ata Salyh).

Guýruk gapdyrmak — möjek bilen dalaşan ite, goýnuň guýrugyny bermek. Her söweşden çykanynda, Çopan ona guýruk gapdyr (Ata Köpekmergen). Möjekler bilen gemrişip, munça iş bitiren, itlere bir guýruk gapdyraýyn. Itlere guýruk gapdyrsaň, hany bize näme gapdyrjak. Durdy aga — diýip, Öwez degişme söz aýtdy (A. Gowşudow).

Guýruk towlamak — bulagaýlyk etmek, gaçgaklamak. Sen her näçe guýruk towlasaň-da ýola gelmeli bolarsyn («Sowet edebiýaty»).

Guýruk tutdurmazlyk — el bermezlik, ele düşmezlik, ýaka tutdurmazlyk, sypjak bolmak, sapalak atmak. Sap atsa-da, guýrugyndan tutdurdy. Batga batar, galyp bilmez hiç (A. Salyh). Ýöne weli, ...senden ýüz gezek peýdalanman, bir gezek guýruk tutdurarmyka? (B. Kerbabaýew).

Guk diýmek (bermek) — habardar etmek, duýdurmak. Bu gün men sizi suslaç görýän-le? Kem zadyňyz bolsa guk diýäýiň. Gerek wagty maňa guk diý (B. Kerbabaýew). Görüp bilmeseniňiz gabady gelende men guk bereýin (N. Pomma). Ýol tapaýsaň, guk bermegi unudaýmagyn (N. W. Gogol).

Gulagy kesilen ýaly bolmak — endik edilen, öwrenişilen zatdan aýrylmak, susluk aralaşmak, ümsümlük bolmak (şowhun, saz hakda). Her näçeler içme diýse-de edenok; içmese göýä bir zady ýetmeýän ýaly, gulagy kesilene dönýär («Gunça»).

Gulagyna gara keçe dykylan ýaly — eşitmezek (adam barada). Gurban-uu..., gulagyňa gara keçe dykylmyş wagty bilen «hä» berjek gümany ýokdur (A. Durdyýew).

Gulagyna guýmak — öwran-öwran düşündirip aýtmak, berk tabşyrmak, wesýet etmek, öwretmek. ...Ýetmiş sapar aýdyp gulagyna guýýarlar (A. Gowşudow). Ýigrimi ýyllap gulagyna guýsamam, seniň gylygyňy düzedip bilmedim (B. Kerbabaýew). Okuwyny dowam etdir diýip mydama gulagyma guýýardy (B. Seýtäkow).

Gulagyny şaňlatmak — gaýybana gürrüňiň edilmek, ýatlanmak. — Atabaý aga, deňiz mahluklarynyň, çöl janawerleriniň gulaklaryny şaňladyp durman, belki, maksadyňa geçersiň? (B. Kerbabaýew). Ýürek göz-başynyň akdy bulagy, Belkã-de, şaňlandyr gyzyň gulagy (A. Kekilow). Ýat gulagy şaňlandy (N. Pomma).

Gulagyň ganmak — gaýta-gaýta eşitmek, öwrenişmek. Bu zaryn owazda Wepanyň çağa wagtyndaky gulagy ganan sesi eşidilip başlady (A. Gowşudow). Emma ahyrat sözleri bilen gulagy ganan Halnazara Hojamyň pessaý, naýynjar sözleri aýratyn täsir etdi. Çernyşow seniň gulagyňy gapdyran bolara çemeli (B. Ksrbabaýew).

Gulagyň dynmak — ýagşy-ýaman gep-gürrüňden dynmak. Eşek müneniň aýagy dynmaz iki aýallyň—gulagy («Nakyllar we atalar sözi»). Ol adam oglunyň dälidir balasy, Gulagyň dyndarmaz aşyk nalasy (Magtymguly). Şol günden soň hem meniň gulagym dyndy (B. Kerbabaýew).

Gulagyň posuny açmak (dökmek) — aýdym-saz diňlemek. — Hawa, hojaýyn, sen biziň gulagymyzyň birneme posuny açaweri! (B. Kerbabaýew). Diňledik biz şirin sesin, Gulaklaryň açdy posun, Bahar bize alyp geldi, Bagymyzyň çyn eýesin (M. Seýidow). Bagşynyň aýdymyny diňläp, gulaklarynyň posuny dökenden soň, bagşyny hormatlap, oňa uzak ýaş diläp, öz obasyna ugradypdyrlar (T. Taganow).

Gulagyňy gazamak — iňirdäp oturmak, irizmek, igenmek. «Bizem bir gidip Wepany görüp gelmeli» diýip, Aman poşşçynyň gulagyny gazaýardy (A. Gowşudow). Ol öz igenji bilen Atabaýyň-da, Nurjanyň-da gulagyny

gazaýardy (B. Kerbabaýew). Şeýle içýakgyç adam gülüp ýürege düşgünç lakgylap, gulagyňy gazap otursa, nädip semrejek (N. Pomma). «Sem bol» diýip, bize bererdi azap, Kamata getirdi gulagmyz gazap (A. Omarowa).

Gulagyňy ýapyryp oturmak (ýörmek) — mysapyr gezmek, öz işiň bilen bolup ýörmek. — Nãme, goýun ýaly gulagyňy ýapyryp otyrsyň (B. Seýtäkow). ...«Ilçilik-dir, gürlär goýarlar» diýdim-de, gulagymy ýapyryp, öz guzeranym bilenjik boluberdim («Gunça»).

Gulak gabartmak — ähmiýet, üns bermek; eşitjek bolmak, diňlemek. Patyşa wezirleriniň bu sözlerine gulak gabardyp, özüniň bu aýalyny kowup goýberdi («Türkmen halk ertekileri»). ...Wüşî keliň gürrüňine-de gulak gabardyp ýörsüň... (A. Gowşudow). Az gepleýärdi, bolar-bolmaz zatlara gulak gabartmaýardy (B. Seýtäkow).

Gulak etini guratmak (iýmek) — şol bir zady öwran-öwran aýda-aýda bizar etmek, halys irizmek. — Poşşçy, sen hemişe iki oglum uruşda — diýip, meniň gulak etimi guradýarsyň (A. Gowşudow). Gaýtyp, ol meniň ýanyma geleninde, obanyň bolgusyz gürrünlerini edip, gulak etimi guradýardy (A. Durdyýew). Ine, bu iki arada-da biziň keýwany odun gerek, oduna git diýip, gulak etimi iýdi (B. Seýtäkow).

Gulanalma bolmak — tut ýaly sagdyn bolmak, sagalmak. Çigin damarlaryndan başlap, ýan damarlaryň bilen bir salym owkalaryn weli gulanalma bor ötägidersiň. Men şu günün özünde seni keselhana ibererin. Aňyrsy iki günün içinde seniň ömürlük keseliň ýolnup aýrylana döner. Sen ondap soň gulanalma bolarsyň (B. Kerbabaýew).

Guma garmak — ýok etmek, öldürmek. On ogly gara guma garylan ata on birinji perzendi dünýä inende jan berdi («Ýaş kommunist»). Ýurda çozan duşmanlary gara guma gardyň, goşun (N. Annagylyç). Men-men diýen ýigitlerimiz Armanly garyldy guma (Ç. Aşyr).

Gunt düşen ýaly — agyr, saldarly. Halta gunt düşen ýaly («Sowet edebiýaty»)

Gurban bolmak — dünýäden ötmek, wepat bolmak, ölmek. Şaýdakow Halmyradowy ugradyp, gurban bolan ýoldaşlaryny jaýlamak bilen meşgul boldy (B. Seýtäkow). Onuň

adamsy Haýdar Hydyr ogly Watançylyk urşunda gahrymanlarça gurban boldy (N. Pomma).

Gurbanyň bolaýyn! — saňa özümi bagyş edeýin, sen üçin janymdan geçeýin; janymdan syzdyryp ýal barýaryn. Gurbanyň bolaýyn, eziz myhmanym. Malymyň eýesi Bezirgen hany («Görogly»). Ýüzüniň gany gaçan oglunyň ýüzünden gözüni aýyrman seredip oturan mama ataňa-babaňa gurban bolaýyn, işan jan — diýip, gulaklaryny oňa tarap gabartdy (A. Geldiýew). Jeren jan, bu senmi? Wah gurbanyň bolaýyn, näme üçin şeýle gijä galdyň? (G. Muhtarow). Ugra, heleý jan, ugra, gurbanyň bolaýyn. Bar! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

Gurduň agzy iýse-de gan, iýmese-de gan — ýaman ada galsan, soň düzeleniňe ynanmaýarlar. Gurduň agzy iýse-de gan, iýmese-de diýenleri (H. Derýaýew).

Gurrasy duşmazlyk — işi başa barmazlyk, şowuna düşmezlik; ýaýdanmak. Onda-da, meselem, olaryň gurrasy duşmaz, söwda aýa çeker... — Aýu, kakasy, saňa diýýän, bu günlerde bilen gurramyz duşman, Annabagtyň agtygyny gutlamaga-da gidip bilemzok (B. Kerbabaýew). Bularyň gurrasy duşýança, biz ertiriň özünde şähre bararys (B. Kerbabaýew). Gurramyz duşman geçdi (N. Baýramow).

Gursagyna guýmak — akyl öwretmek, sargap-sargan düşündürmek, wesýet bermek. Çarynyň bu sözleri Jumanyň gursagyna guýlup durýardy (A. Nyýazow). Biakyla akyl berseň kâr etmez, Ezip gursagyna guýmak biläni (Zelili). Öň gursagna taňryň özi guýanmyş, Musulmana hemaýat ber diýenmiş (Ata Köpekmergen).

Gurt arkasyndan guş doýmuş — güýçliniň arkasyndan gün görmek; kimdir birini tutaryk edinmek. Gurt arkasyndan guş doýmuş—diýen ýaly, Batyr aga, seniň hümmetiňden biziň ýaly ýetimiň hem agzy aşa ýetdi (B. Kerbabaýew). Gurt arkasyndan guş doýar diýipdirler (B. Seýtäkow).

Gurt bolmak — doňňara daş bolmak, doňup galmak, gatamak. Küyzesini düşürdi, Bir söz jogap gaýtarman; Düýbe geçip, gurt boldy (B. Kerbabaýew). Işçi gurt bolupdyr ýatan ýerinde, Ir bilen syrgynam syrappdyr goýaz (A. Atajanow).

Gurt gören goýun ýaly — birbada ören, birden aýak üstüne galan (adam, mal hakda). Oturan

halk onuň çirkin sesiniň çykmagyna çydap bilmän, gurt gören goýun ýaly, hüwwe yerinden örüp, aýak üstüne turdular (A. Nyýa-zow).

Gurtlan gaýyn ýaly — bir yerde durup bilmeýän, iki baka hars urýan (adam, mal barada). Gurtlan gaýyn ýaly her ýana çapýan, Kolhozlarda kulaklara ýol ýokdur (Mollamurt).

Gurtmusyň tilki? — iş bitirdiňmi-bitirmediňmi?, iş şowlumy-şowsuz? Ýero-ow, gardaş, Annagy neneň görýärsiň? Gurtdu öýdýämiň, tilki? (B. Kerbabaýew). Salam! Ýeri, gurtmy, tilki? (T. Taganow). — Gurtmy ýa-da tilkimi? — diýip, kakam hopukdy (K. Gurbannepesow).

Gurt oýnuny gurmak (görkezmek, salyşmak, turuzmak) — goýna möjek daran ýaly etmek, gyran-jyran etmek, paýhyn etmek. Faşistleriň başynda Gurt oýnuny guranňy, Diňledim men barysyn (R. Seýidow)

Gurt oýnuny görkezmek gerek (T. Taganow). Iki gany alyşanda, Gurt oýnuny salyşanda, Çeşme gana bulaşanda, Dönüp-dönüp dolanardyň («Görogly»). Gelnalyjyň depesinde Gurt oýnuny turuzmaga Üç ýigidiň üç ýüregi Üç tarapdan topulýardy (K. Gurbannepesow).

Gurt etmek — ýok etmek, sowmak, harçlamak, hiçzat galdyрман sowup tüketmek. Olaryň ýarpydan köpi ýolda gurt edilýär (B. Kerbabaýew). — Ýeri ýigitler, «Gyzyl baýdak» kolhozynyň ýigrimi dokuz müň manadyny gurt etdiňiz (H. Ysmaýyłow). Şemşady eklän biri, saklan biri, sen ony maňa eýýäm ýedi gezek satyp, puluny gurt etdiň (T. Esenowa).

Gury söz (dil) bermek — boş wada bermek, söz berip zynda durmazlyk. Belki hem maňa gury dil berip, başgasyny... Ýok! Beýle dälidir (B. Kerbabaýew).

Gury san — derde ýaramaýan, sansyz, biderek (adam hakda). Hatarda gury san kyldy garyplyk. Garyp, sen gezer sen gury san bilen (Magtymguly).

Gury hyýal (umyt) — hiç hili esassyz arzuw, boş hyýal. Bolşewikler dargar diýip, edýärdiler gury hyýal (A. Salyh). Ýok dostum, bu sözler gury hyýaldyr, Atañ ikimiziň, deňimiz dälidir (Ata Köpekmergen). Jemalyň ýagdaýy ýagşylaşar diýip garaşandygynyň gury umyt bolandygyna Nurýagdy indi bütinleý ynandy (B. Seýtäkow).

Guş bolup uçmak — 1. Çalt, ýyndam hereket etmek. Guş bolup uçaň-da uç sen gelneje, Gaýa dek diwardan geç sen gelneje! (B. Seýtäkow). Öýden ara açdy gitdi, Guş deý bolup uçdy gitdi (N. Baýramow). Günde menzil ýoly säginmän geçýär. Ýöne bir ýöremän, guş bolup uçýar. Gylyç Gajar ogly onuň bu jogabyna guş bolup uçdy (N. Pomma). Göwrümi giňeldi gaýgy-gam gaçdy, Her hatyn alanda, guş bolup uçdy (A. Kekilow).

Guşgunyň göterilmek — ýola düşmäge hyýallanmak, gitmäge meýilli bolmak. Tyllany görensoň, gitmäge guşguny göterildi. Ýüz tyllanyň ady geçensoň, kempiriň gitmäge ýene guşguny göterildi («Görogly»).

Guş ýürek — gorkak, züwwetdin. — Ol бүкүдip барýан kim? - Gajar ussa — diýerler. — Ol näme üçin бүкүлýär? — Guş ýürekdir — diýerler (K. Gurbannepesow).

Guş salmak — elguşy awa goýbermek, guş bilen aw etmek. Guş salsalar awun awlar Awlakly çölleri bardyr («Görogly»).

Guşuň uçmak — begenmek, şatlanmak, guwanmak. ...Ýelliniň guşy uçdy, onuň keýpi kökeldi (A. Gowşudow). Guşy uçap Togsabaý has janygyp gepledi (B. Kerbabaýew). Margaritadan mylaýym söz eşiden Iskenderowyň guşy uçdy (B. Seýtäkow).

Guş ýaly — 1. Ýeňil. ...Öňki süňni guş ýalydy (K. Gurbannepesow). 2. Çalasyn, tiz. Signal sesi gelýär, okuwa barmaly wagtam bolupdyr — diýip, çäýyny içip boldy-da, çaltlyk bilen aýakgabyny geýip, guş ýaly ýerinden galdy (A. Durdyýew).

Guýa gaçan ýaly — zym-zyýat bolan, dereksiz ýiten, gaýyp bolan (adam, zat hakda). Emma gyza ýazan haty Edil guýa gaçan ýaly Derek bermän uzak ýatdy (N. Baýramow).

Güýji iki gözüne ýetmek — gözden ýaş dökmek, aglamak. Zarym bar-da, zorum ýok, güýjüm iki gözüme ýetýär (A. Durdyýew).

Güýmeň-süýmeň (samaň) etmek — eglenmek, güýmenmek. Güýmeň-samaň etseňiz, üçiňizi hem öldürerin — diýensoň oğlanlar dönüp gaýdyberdiler («Görogly»). Entek ir, gün dogup, edaralar açylýança şu ýerde güýmeň-süýmeň edeýin (N. Jumaýew).

Güýç-güýç ýeteniňki — kim güýçli bolsa şonuňky. Tüýs güýç-güýç ýeteniňki Ýakyn-ýady gaýgyрман (O. Täçnazarow).

Gülala-güllük bolmak — hemme zat ýerbe-ýer bolmak, birkemsiz, düzüw bolmak. Uruş, jeňjel gutaryp, gülala-güllük bolar (B. Kerbabaýew). Hemmesi düzeler, hemmesi gülala-güllük bolar (B. Seýtäkow). Il dokluga ýüz urup, Gülala-güllük boljak (O. Täçnazarow).

Gül açmak — erkana durmuşda gülläp ösmek, güllemek. Hiç synmaz Soýuzyň azat pudagy Türkmenistan ebedilik gül açdy (D. Haldurdy). Ýene ynsanlara nazar salanda Täzeden gül açdy gözel Watanyň (A. Kowusow). Gül açýarka azat halkyň Watany (D. Baýmyradow). Bagt çeşmesi akýar her ýandan şarlap, Watanyň gül açýar täzeden parlap (M. Seýidow).

Gül beden — owadan, syratly. Jahan ragnasynda, bagyň gülünde Bolmaz, özüň kimin gül beden gelin («Türkmen poýeziýasynyň antologiýasy»).

Gülberini götermek — goşuňy götermek, göçüp gitmek. Götersin gülberin ata öýünden, Bir gyşyk telpegi tapsyn oýundan (A. Kekilow).

Güldüýbä dönmek — armanly solmak, gül ömrüň kül bolmak, göwün diýeniň bolman, ýaman güne galmak, agyr ýagdaýa düşmek. Siz indi gül ýapragyňyz solup, güldüýbä dönensiňiz, gyzlar bolsa, ynha, «çuňnul guýa daş atsaň, batar gider, eje jan, ýat illere gyz satsaň, ýiter gider, eje jan!» diýenleri boljak bolup durlar (H. Derýaýew).

Güli solmak — reňki gaçmak, süllermek; betbagtlyga uçramak. Hany gözel Ukraina gyzlary, Gözleri göýäki daň ýyldyzlary. Häzirikçe olaň güli solupdyr. Bilbilleri kapas içre galypdyr (A. Kowusow). Dünýä baýlarynyň gülün soldurýar (H. Çaryýew). — Wah, onda meniň Gyzyl gülüm solupdyr (A. Alamyşow).

Gül ýüzli — owadan, görmegeý. Oýan-ha gül ýüzli ýarym, Gördügiň düşmüdi, nädi? («Görogly»).

Gülki bolmak — masgara bolmak, abraýdan düşmek, ryswa bolmak. Kakam pakyr bolan bolsa, bular beýdip, ile gülki bolmazdylar (N. Pomma). Felýetonda Dönmez Tüwelek diýen gäbi azan ýaşulynyň ile gülki bolşy hakda gürrüň berilýä. (B. Gulow). Ýalan sözden peýda gözläp, Il içinde bolar gülki (A. Atajanow).

Gülkä galmak—*ser.* Gülki bolmak. Yza galdyň, tozan gördüň, Şeýdip gülkä galdyň ýördüň, (N. Baýramow).

Gül meňziň solmak—*ezyet*, jebir çekmek, azap görmek, horlanmak. Meniň agam bir ýerlerde öldümi? Saralyban gül meňizi soldumy? («Görogly»).

Gül ömrüňi geçirmek — durmuşynda, ýaşayşynda aýny wagtyny, jahyllyk, kämillik günleriňi başdan geçirmek. Indi men atam ýaly garry är bilen gül ömrümi geçirmeli-dä! (H. Derýaýew). Baýlara ol hyzmat edip, Gül ömrüni geçiripdir (B. Kerbabasw). Wepat boldy garyp ýigit, Gül ömri köýüp gitdi, Enesidir Oguljanyn hesretde goýup gitdi (B. Hudaýnazarow).

Gül omrüňi (kül etmek) köýdürmek — ajaýyp durmuşyny zaýalamak, ýaşlyk ýyllaryny biderek geçirmek. Arap sopulary ýaly uzyn köýnegiň bilen sülpüldäp, meniň gül ömrümi kül etdiň (N. Pomma). Näbileýin mu-nuň ýaly kelpeziň baý adyna kowalaşyp, gyzlarymyň biri özüniň gül ömrüni kül edäýjekmikä? — diýipdirin (B. Soltannyazow).

Gül pürkülen ýaly — owadan, arassa, tämiz (öý-içeri hakda). Käbir gülälekli zallar bolsa gül pürkülen ýaly gyzylyt öwşün atýar (B. Kerbabaýew). Ol häzir içine gül pürkülen ýaly tamda otyr (N. Saryhanow). Gurban öýüniň içini gül pürkülen ýaly etdi (A. Durdyýew).

Gül pürçük — owadan, tämiz, sypaýy geýnüwli, bezemen. Indi men şu gül pürçügi ýaly gelinlerimiň arasynda ol il masgarasyna neneňsi edip garaýyn?... (H. Derýaýew). Garaz gül pürçük bolup bezenen ini-boýy bir möçberräkdäki gelin märekäniň içinde iki baka at salýardy (B. Gulow). Içersi gül pürçük, bolsady ýaly, Düşüpdür törüne her dürli haly (Ç. Gurbangylyjow).

Gülüm-ýalym etmek — ýaranjaňlyk etmek. Saran onuň ýüzüne gülüm-ýalym edip seretdi (B. Seýtäkow). Tilki gülüm-ýalym edipdir. Baý az salym içini hümedipdir-de, gülüm-ýalym eden bolupdyr (A. Soltanmyra-dow).

Gülüni tirmek (çirtmek) — bir zadyň iň gowy ýerini almak, lezzetini, hezilini görmek. Bagynda açylan reňbe-reň gülüň, Bagban bolup, gülüň tirmäge geldim («Görogly»). Bu gün jemalyňy görmäge geldim, Açylan gülünden tirmäge geldim (A. Kowusow). Garakçylaryň

arasynda heniz durmuşyň gülüni çirtmedik bir ýaş oglan bar eken (G. Kulyýew).

Gülüp gidip, gülüp gelmek —razy, minnetdar, hoşal bolmak, göwni bitmek. Guda, meniň-a ýüregim gyzymyň gülüp gidip, gülüp gelip durany (R. Allanazarow).

Gül ýaly — birkemsiz, päk, oňat, gowy. — Gel, gel, indi sen biriniň gül ýaly ogluna ogry diýjek bolýarmyň? (G. Gurbapsehedow). Gül ýaly maşgala! (B. Pürliýew). Işde ýaltaçylyk edeňde, gül ýaly aýalyňy yn-jydaňda, menden maslahat soradyňmy? («Sowet edebiýaty»),

Gül ýaly saklamak — tämiz, arassa saklamak, gowy saklamak. Aknabat eje tamynyň içinde peç gurup, tamyny gül ýaly saklamaga başlady (A. Durdyýew).

Güm bolmak — iýtirim bolmak, ýok bolmak. — Şumudy Gotjaga dostlugyň? Güm bol, betnyşan! — diýip gygyrdy (H. Ysmaýyłow). — Waý, kazylygyň başyňy iýsin-e-e-eý!!! Güm-bol-u! (H. Derýaýew). Seniň şu ugurdaň talantyň bolmasa, bireýýäm edebiýat meýdanyndan güm bolardyň (N. Jumaýew).

Güme gitmek — *ser.* Güm bolmak. ýok, olar gidipdir güme Ynsan otagydy, ýykyldy küme. Okatsyn, dokatsyn, näme etse etsin, Maňa geregi ýok, gümlere gitsin (A. Kekilow).

Güm-mi-süm-mi etmek — belli jogap bermezlik, ala-sarmyk etmek, ikerjiňlemek. Goja güm-mi-süm-mi edip belli jogap bermedi («Sowet edebiýaty»). Diňe diýdi: — Eje, gerek däl Şammy, Açyk jogap, etmen hiç güm-mi-süm-mi (Ç. Gurbangylyjow). Gulynyň özi bolsa güm-mi-süm-mi edip düşnükli bir zat aýtmady («Azaşan yzyny tapsa ýagşy»).

Gümmük-sümmüğe salmak—*ser.* Güm-mi-süm-mi etmek. Ol müýnürgeýän, meseläni gümmük-sümmüğe salýanlardan däl-di (A. Nazarow).

Güm-müň-sümmüňe urmak — *ser.* Güm-mi-süm-mi etmek. Men-ä şolaryň ulusyndan kiçisi üçin gelýäler öýdýän—diýip, gümmüň-sümmüňe urdy (H. Derýaýew).

Gümür-ýamyr etmek — bir zat hakda gürrüň edişmek, gepleşmek, gürrüňleşmek. Baba aga bir salym gümür-ýamyr edişmäge hem warsaky uruşmaga Berdiniň ýanyna bardy (N. Esenmyradow). Ikimiz tä бага барýанçак гүмүр-ýamyr edişip gitdik (B. Gulow). Seniň

bilen gümür-ýamyr eder-de turar gider (G. Gurbansähedow).

Gümp-sampa urmak — *ser.* Gümmi-sümmi etmek. Ol sözüniň soňuny gümp-sampa urup çykyp gitdi (N. Pomma). «Öňünden bellik etdim-de goýýaýdym» diýip, gümp-sampa urar durar («Tokmak»).

Gümra bolmak — meşgul bolmak, bir işe, käre meşgullanmak. Ol ...öz işi bilen gümra bolup ýören, sessiz-üýnsüz, ýuwaş bir ýigitdi (B. Kerbabaýew). Ýañky begençleri bilen gümra bolup oturan Kasym birden kakasynyň tarapyna seretdi (B. Seýtäkow). ...Jahyl wagtlaryndaky bihuda gezenleriniň ýerini doldurjak bolýan ýaly, özüniň öý hojalygynyň derdeseri bilen gümra bolup galypdyr (N. Saryhanow). Taýmaz ýene öz pikiri bilen gümra boldy (T. Taganow).

Gümüne ýanmak — ýoguna ýanmak, köymek. Emma weli, eý adat, Ýanaýýançak gümüne Ne bir gözeli gyzlary Sorýarsyň sen demine (K. Gurbanpesow).

Gümüni çekmek — ýok etmek, ýoguna ýanmak. — ýok, Mämmeťjan, bularyň ýoguna ýanyp, gümüni çekip öldürelí—diýdiler («Türkmen halk ertekileri»). Artygyň gümüni çekdirer ýaly hany basan ýerinden uçgun syçraýan polisiýa? (B. Kerbabaýew). Hünürdemän git, gümüni çekdirerin, betbagt (A. Durdyýew).

Gümüni dartmak (tapmak) — *ser.* Güm bolmak. — Çykyberin, gümlerini dartyp gitdiler (H. Gurbanow). Tiz ýer-suw paýlandy, ýerimiz artdy Sary ýaly baýlar gümüni dartdy (T. Esenowa). Eglenme-de şu ýerden gümüni tap (T. Taganow).

Güm etmek — ýok etmek, öldürmek. Şammy keliň gahary gelip: — Gözümiň öňünde güm edin—diýdi (B. Seýtäkow). Göreşdi işçi-daýhanlar, Güm edildi baýlar, hanlar (B. Kerbabaýew). Azyndan ol on aşpezi Güm etmäge perman berdi (G. Gurbansähedow).

Gün bermezlik—ýazylganlyk bermezlik, birine ezýet, azar bermek, horlamak. Ana, şol haramzada bize şol ýerde-de gün bermedi (B. Kerbabaýew). Sen olaryň elinde talaban bolan wagtynda gije-gündiz ýaranjak bolup, işläniñde-de nähili gün görýärdiň, ind-ä saňa olar günem bermezler (A. Durdyýew). İçine-daşyna gün bermän, äriñ ilen-çalanlarynyň başypa ala

ýabylynyň gününü getirdi (H. Derýaýew). Ýoldaşlary-da oňa ýerli-ýerden degip, hiç gün bermediler (N. Pomma).

Gün görmezlik—ezýet çekmeklik, agyr durmuşda ýaşamaklyk, horluk görmeklik. Ozal hem men gün görmedim, Indi hasam kyn bolar (H. Şükürow). Geçdi şeýle gül ömrüm, Gün görmedim obadan (B. Kerbabaýew). Gün görmändig Hanhowuzda oturyp (A. Omarowa).

Gün görmek — güzeran dolandyrmak, eklenç görmek, mydar etmek, ýaşamak. Asyl jalataýa ýalynyp gün görüp bolmaz («Görogly»). Ýolbars özüni soramaga gelen haýwanlary tutup iýýär eken we şeýlelik bilen gün görýer eken («Türkmen halk ertekiler ýygındysy»). — Aý halypa, «Gurtdan, gorkan tokaýa girmez» diýipdirler, olardan gorkup gün görjek däl-le— diýip ýerinden turdy (A. Durdyýew). Çerkez ýaşlygyndan ýetim galyp, kişi gapysynda gününü görerdi (B. Seýtäkow). ...Şu ýaşdan soň şugulçylyk edib-ä gün görjek däl (B. Pürliýew).

Gündiz-küýi, gije-düýşi — ýatsañ-tursañ ýada düşüp durýan, küýüň-köçäň, hemişe edýän pikir. «...Gündiz-küýi, gije-düýşi diýen ýaly, hatda bir kürüm gurdanyň gymmat tohumlara baka dyzaýany onuň öten agşam düýşüne-de girdi (A. Gowşudow).

Gündizlik ýaly — aý aýdyň, ýagty. Bulary eltip bir jaýa saldylar, içi bezegli giň otag, içi gündizlik ýaly birnäçe çyralar ýanýardy, jaýyň ortasynda uzyn stol goýlupdy (A. Gowşudow). Hemmesi edil gündizlik ýaly aýdyň boldy (B. Seýtäkow). Annaň gözi öwrenişip, Gije gündizlik ýaly (A. Alamyşow).

Güne ýatan palawkedi ýaly — jaýryk-jaýryk, tozgalap duran. Sen şeýle tiz-tizden ýuwunýan bolsaň, güne ýatan palawkedi ýaly ýüzüň şygasy çykyp durmazdy (N. Pomma).

Güni (aý-güni) batmak — kazasy dolmak, ölmek. Şu gün seniň günüň batar, Janyň jähenneme ýeter («Görogly»). Habar düşer: «Pylan kimse ötdi» diýip, «Çyrasy söndi diýip», «Güni batdy» diýip (Magtymguly). Ogurlyk etmegi batsa-da günüň, Gaýtargyň asygy, däldir seň çeniň, Hany seň messebiň, hany seň diniň, Masgaralaýar bolşuň il, Amangeldi (Baýly şahyr).

Güni gelmek — göhi gelmek, keýpi göterilmek, guşy uçmak, begenmek, guwanmak; islegiň

hasyl bolmak. Kösäniň günü geldi («Görogly»). Görýän weli, biziň ýaly sallahyň günü geljek (B. Kerbabaýew). Başlyk hem tanyşlyk bermek üçin, onuň bolýan obasynyň adyny tutup, «Özüm hem täze saýlandym» diýäýse-hä, bar onsoň, Nurly Nepesowiçiň günü gelýär (N. Pomma). Möjek bolsa şunuň ýaly şum gijäniň bolmagyna garaşýar, şeýle başagaýlykda onuň günü gelýär (B. Gurbanow).

Gün ýok — dynçlyk, rahat ýok. Kaka, Mergen bu dünýäde ýaşajak bolsa bize gün ýokdur (B. Kerbabaýew). Onsoň, mana gün ýokdur, Diri goýmazlar meni (A. Alamyşow).

Gün tertibi — ýygnakda we başga ş. m.-lerde ara alnyp maslahatlaşyljak meseleriň jemi. Ýygnagyň çagyryljak sagady-da; jaýy-da, gün tertibi-de bellidi («Tokmak»).

Gün urmak — gün degip dümewlemek, näsaglamak. Pökgi Wala ýaly gün uranlar hem tapyldy. — Aýu, Nazar jan! Telpegiňi alyp gitsene, ýogsam kelläňe gün urdurarsyň (B. Kerbabaýew). Ýol urdumy, Gün urdumy? (K. Gurbannepesow).

Gününe goýmazlyk — eline-aýagyna bakmazlyk, erkine, ygtyýaryna garamazlyk, bizar etmek, irizmek. Eger aýaly ony gününe goýman, aýda bir gezek kino äkitse, ol kinony aýagyna çenli görüp bilmän, ortasynda uklardy (H. Ysmaýaylow). Şonda da baýaryň gözi doýmady, Garyp ili öz gününe goýmady (Ata Köpekmergen). Gyzydryp oýardy ahyr, Goýman ony öz gününe (Ç. Aşyr).

Gününe it aglamak — derdiňi hiç kes bilmezlik, agyr halda, çydamsyz ýagdaýda, jepaly durmuşda ýaşamak, güzeran dolandyrmak. Şeýle ýyllarda üç adamdan ybarat maşgalanyň gününe it aglaýardy (B. Seýtäkow). Garyplaryň bolsa hemme ýerde gününe it aglaýar (B. Kerbabaýew). Ana onsoň garybyň gününe it aglasyn (H. Derýaýew). Horezm daýhanynyň gününe it aglaýardy (B. Seýtäkow).

Gününi bulamak — rahat durmuşy bozmak, dawa-jeňjele sezewar etmek. Zakaspiýanyň günü bulandy (B. Kerbabaýew). Yrsarap, öz gününi özi bulap başlady («Tokmak»). Bulap garyplaryň günün Köp wagt sürdün döwrany (Ç. Aşyr). Eýýäm ýok bolupdyr, goňşy-golama, Işi mydam meniň günüm bulama (A. Kekilow).

Gününi çaykamak—*ser.* Gününi bulamak. Onuň parahat gününi çaykan urşuň kime geregi bar (B. Kerbabaýew). Çaykady-da günümi, Awy gatdy aşma (O. Täçnazarow). Az bahana tapsalar, Çaykar olar günümüz (H. Şükürow). Günümüzü çaykamaga Hergiz-hergiz hyýal etme (II. Baýramow).

Günüň agralmak — güzeranyň, ýagdaýyň agyrlaşmak, kynlaşmak, oňşugyň peselmek, Yöne gün agralansoň, bizinki «aýlanan baş tarap tanamaz» diýeş.eri bolýa. — Aý-ý, agraldy döwür, agraldy gün (H. Derýaýew).

Günüň galmak — garaşly, elgarama bolmak. — Ynha, Durdy jan, seniň günüň şol ajdarha galan bolsa, burnuňdan ik ýaly gan getirdi (H. Derýaýew). — Aý, akmak heleý, gel-gel, indi meniň günüm saňa galdymy? (A. Soltanmyradow).

Günüň geçmek — güzeranyň dolandyrmak, oňşuk etmek; ýaşamak. Şonda ara düşüp şeý diýdi Aýly. — Şasyz halkyň günü geçmez oňaýly (Ata Köpekmergen). Minnetsizje geçer günüm, Gumdan sazак çekerin men (Ç. Aşyr).

Gün dolamak (dolandyrmak) — güzeran geçirmek oňşuk etmek, eklenç etmek. Ol birnäçe wagtdan bəri şunuň bilen gününi dolandyryp gelýär. (N. Saryhanow). Talabançylygam etmesem, ýeke maldarçylyk bilen günü dolandyryp bolmaýar (G. Kulyýew). Meniň kakam zordan ýykma ýykylma öz gününi dolaýan adamdy (H. Derýaýew).

Günüň näwagt dogup, näwagt batýanyny duýmazlyk — bir işe gumra bolup, günüň nähili geçenini bilmän galmaklyk: Men häzir günüň näwagt dogup, näwagt batýanyny-da duýmaýaryn («Sowet edebiýaty»).

Günüň ötmek — öz güzeranyny özüň dolandyrmak, öz oňşugyň özüňden geçmek. Bir sydyrgyn günüň ötse, Hannasyň eli bolmasyn (Baýly şahyr).

Günüň ýaşmak — ömrüň gutarmak, ýok bolmak, ölmek. Çärjewde gümmürdi başlananda, meniň günümiň indi ýaşdygydyr hasap edipdim. Eger men ony almasam, onda meniň günümiň ýaşdygy (B. Kerbabaýew). Günü ýaşjak bärki şahyň, Kim eşitjek onuň ahyn (K. Taňrygulyýew).

Günä götermek — nähak ýerden birine myjabat atyp, günäkärläp, ýazykly, aýyply bolmak. Aşyr

jan, bagyşla! Şonda men seniň günäni göterdim (B. Kerbabaýew).

Güne ýüklemek — ýazgarmak, aýyplamak, günäkärlemek. Bu hat — günä ýükleýän bir akt (B. Kerbabaýew). Gysgasyny aýdaňda, öň olary ele salmak kyndy, indi ele düşensoňlar, gaýgyrman näçe günä ýükläp bolsa, ýüklemek gerek (H. Derýaýew). Hakykaty seljermän, kim eliňe düşse günä ýüklemek dogrumy? («Sowet edebiýaty»).

Günäliniň oduna bigünä ýanar - nähak jeza çekmek. «Meniň öýüme ýetesim gelýär, maşgalamy göresim gelýär. Olar barmyka beri? «Günäliniň oduna bigünä ýanar» diýenleri bolup, üstlerinden bomba düşäýen bolsa men näderin? (N. Saryhanow).

Günäni dökmek — aýybyňdan, ýazygyňdan halas bolmak saplanmak. Asyl ol pahyr günäni dökmäge gidýär eken (H. Ysmaýylov). Towap edip Kābāni, dökülipdir günäsi (Andalyp). Zynjyrdan boşansoň, ol köpek göýä günäni dökýän dek silkinjiräp ýoldaşlarynyň ýanyna barýar («Sowet edebiýaty»).

Günäni ýuwmak — etmişini ýagşylyk bilen bagyşlanar ýaly etmek, ýagşylyk bilen, gaýtarmak. Ämri ahyra golaýlany üçin, göwni ejizläp, günäni näme bilen ýuwjagyny bilmän, azap çekýärdi (B. Kerbabaýew). Indi men bu günämi nädip ýuwup bilerin (N. Pomma). Durmuş üýtgeýär, Nurjemal, belki, öz günäni ýuwup gelendir («Sowet edebiýaty»).

Gün ýamanyny bermek — azar bermek, horlamak, sütem etmek. Aşyr taýaklylardan bir bada arany açsa-da, itler onuň öňüne geçip, gapdalyndan topulyp, gün ýamanyny berdi (B. Kerbabaýew).

Gün ýamanyny görmek — azar görmek, ejir çekmek, sütem görmek, horlanmak. Şu boluşda şu günde, Gün ýamanyn görsem-de, Ýaranmaýardym ýene-de Ýaranaryn diýip ýörsem-de (B. Kerbabaýew). Şondan ýaňa ol görgülem Gün ýamanyny gören eken (K. Gurbannepesow). Epgekli çöllügiň jümmüş ýerinde, Atam pahyr gün ýamanyny görüpdür («Gunça»).

Gün bolmak — agyr-ýeňil geplemän, örän ýuwaş bolmak, dünle bolmak. Gurralar gün boldy, pallar şum boldy. Dil bilenler gün bolupdyr, Altyn, kümüş zeň bolupdyr

(Magtymguly). Duşman görüp gün bolar (N. Pomma).

Güpbasdy etmek — duýdurman, bildirmän hereket etmek, gapyl galdyrmak. Bekmyrat baýa usullyk biden aýdaryn welin, bularyň üçüsinem güpbasdy eder (H. Derýaýew);

Güpbe ýadyňa düşmek — birden hakydaň gelmek, huşuň gelmek, ýatlanmak. «Muzeýde işläp ýadamadyňmy?» diýen sözi güpbe ýadyna düşdi (B. Seýtakow). Hatyjanyň kakasy bolan sary sakgally adama Mele hoja diýer ekenler — diýip, onuň adyny ýatlap geçeni meniň güpbe ýadyma düşdi (N. Pomma). Ol bu sözleri aýdanda Aşgabadyň bir zawodynda işleýon tanyş şofýorym güpbe ýadyma düşdi (A. Atajanow).

Güp gitmek — gaty ynanmak, çynyň bilen ynanmak. Bu toslama gürrüňe Pökgen güp gitdi-de: — Sen ozaldan zýyňa düşülip ýörülýäni aýdyň bilýärsiň, ýene içip lül pýan bolýarsyň — diýip käýýäpdi (A. Gowşudow).

Güp (-güp) urmak — öwünmek, magtanmak.— Küti diýýäs, Resul diýýäs-de durýas. Her birimiz batly-batly güp urýas (B. Japarow). «Men diýsem ärimiň bolmaz hiç gepi», Bogazyn dolduryp urdy güp-güpi (A. Kekilow).

Gürleňgüjük ýaly — öýden çykmaýan, hiç ýana gitmeýän. Nurjan bolsa ertir gidip agşam ýa-da agşam gidip ertir gelýär. Men, ynha, şu köşkde ýeke özüm gürleňgüjük ýaly aýlanyp ýörin («Sowet edebiýaty»).

Gürrüň agtarmak — biri ýa-da bir zat hakyndaky edilýän gürrüňi biljek bolmak. Eýsem-de bolsa, Annatuwak ol barada gürrüň agtarman, Tihomirowyň daşdan görüjiligi makullady (B. Kerbabaýew).

Gürrüň açmak — gepläp başlamak, gürrüňe, söze başlamak. Sözüň ebeteýini tapman duran Artyga küýzäniň togalanmagy gürrüň açmaga bahana boldy (B. Kerbabaýew). Rüstem beg Gulamaly han hakda gürrüň açmak üçin amatly pursat gelenligine begenip, hanyň has ýakynyna bardy (T. Taganow).

Gürrünbaşy bolmak — her bir gep-gürrüň gozgalan ýerde adyň tutulmak, gürrüňiň edilmek. Şol günden soň Taýmaz agaň Gürrünbaşy bolup galdy (K. Gurbannepesow).

Gürrüň başyny agyrtmak — köp mesele barada gürleşmek, ýagşy-ýaman her hili gürrüň

etmek, dürli-dürli gep-gürrüňler aýdyşyp oturmak. Her hili gürrüňleriň başy agyrdyldy (B. Kerbabaýew). Şofýor köp gürrüňleriň başyny agyrdyp, ahyrym dymdy (B. Pürliýew). Köp-köp gürrüňleriň başyny agyrtdylar (A. Gurban).

Gürrüň gyzmak — özara gepleşik güýjemek, köpçülik bolup gürrüňleşmek. Adam köpeldi, gürrüň gyzdy (B. Kerbabaýew). Gürrüň gyzdy. Soňabaka gyzy alyp gaçan ýigidi aýyplap başladylar (T. Taganow). Maldarçylyk, pagta, bol-elin naňdan Gürrüň gyzýar hem höwesli diňlenýär (T. Esenowa).

Gürrüňden gürrüň ogurlamak — *ser.* Gep ogurlamak. Bazarda onuňkyny oňa çalşyrmasa güni geçmeýän, ...gürrüňden gürrüň ogurlamak, başardygyndan her kimiň ýüregine girmek... belent tutýan maksadydy («Sowet edebiýaty»).

Gürrüňiň alyşmak — *ser.* Gepiň alyşmak. Nazar sopynyň ýeke-täk gürrüňi alyşýan adamy-da Durdy goturdy (B. Seýtäkow). Gep-gürrüňem alşybir, Aýdan sözüň gelşibir (A. Atajanow). «Akar suw pesi gözlär», diýen ýaly, bularyň, gürrüňleri alşyp gitdi (A. Geldiýew).

Gürrüňiň öýi—gep-gürrüňiň, geňeş-maslahatyň köp bolýan ýeri; gepe çeper, süýjüdiň gürrüň edýän. Desetnigiň bujagaz tam-a tüýs gürrüňiň öýi eken (H. Derýaýew). Durdy, sen-ä tüýs gürrüňiň öýi ekeniň.

Gürrüň çagalatmak—gürrüňi ulaltmak, üstüne goşmak. ...Başlyk gürrüňi çagaladyp oturmady («Bahar buşlukçysy»).

Gürüm-jürüm bolmak (ýitmek) — ýitirim bolmak. ýok bolmak. Onuň ýanyndaky ýoldaşy bolsa, Sähediň sesi çykan badyna gürüm-jürüm bolupdyr (A. Gowşudow). Edil sapana salnyp atylan ýaly garaňky gijede gürüm-jürüm boldy (N. Pomma). Ikinji gezek doldurýança, ol eýýäm gürüm-jürüm boldy (T. Taganow).

Gybat açmak — biri barada gaýybana gürrüň etmek. Hany, arak yokmy, bir yüz içeli, Soňra bolsa bile gybat açaly (A. Kowusow.)

Gybat gözlemek — gep agtarmak, biriniň aýybyny tapmaga dyrjaşmak. Gynnak bolsa başga bir edere iş tapman gybat gözleýär («Tokmak»).

Gyýgyň ajamak — görene awyly dilisi ýetirmek, gaharly gürleşmek. Ol çäkmenini ýasgynjak geýip, telpegini gyşyk goýardy, durdugyça bolsa gyýgy ajaýardy (B.

Kerbabaýew). — Hudaýberdi, seniň gyýgyň ajapdyr welin, eýgilige dälidir (H. Derýaýew). İçini it ýyrtýar, ajaýar gyýgy, Gyzy gal edip bilýän zady yok (A. Atajapow). Gyýgyň ajapdyr, azypdyr päliň (A. Salyh).

Gyýgyňy (ajyňy) pürkmek — paýyş, ýakmaz sözüni aýtmak, sögmek, ýakymsyz, ajy gepiňi diýmek, käýemek. Ýykylan ýerinde urnup, alyp bilmedik ganly çagasyny Jahan baryp gujaklanda süýthor oňa-da agzyndan gelen gyýygyny pürkdi. Öňkülik bolsa, Mawyny eli bilen däl, aýagy bilen deperdi, oňa agzyndan gelen gyýygyny pürkerdi. Bular ýanlaryna baran adamlara bol-köýnek ýaly gyýyklaryny pürküp duranoklar. Ýerli-ýersiz jabjynyp Gyýgyn pürkýär yüzüme (B. Kerbabaýew).

Gygyrjak hopýaz ýaly — syrdam boýly, keýerjekläp duran (zenan hakda). Ol gygyrjak horaz ýaly şadyýan bir gyz (B. Kerbabaýew). Ylaýta-da ak alkymly syrdam dik boýly, gygyrjak horaz ýaly keýerjekläp durmagy Olyany Nurjanyň gözüne örän owadan görkezýärdi («Sowet edebiýaty»).

Gyjtly söz — iç ýakgyç, igençli söz, gürrüň, gep; ýaňsylanyp diýlen söz. ...Pökgeni hem özüni tankytlap çykanlara gyjtly söz aýdyp, aýagyny ýere depip oturmagy gelşiksiz zat... (A. Gowşudow). Mama adatda kinaýaly sözlere düşünmezek, gyjtly söze üns bermezek bolsa-da, Aýnanyň soňky sözi ony aljyratdy (B. Kerbabaýew). Seýdi onuň çyrypynyp aýdan bu gyjtly sözlerinden birjik-de çekinmän, oňa Rüstem Zaldan hem batyrgaý jogap beripdir (N. Pomma).

Gyzan bazarda bir pula geçmezlik — biderek, gerekmejek, gymmatsyz, ähmiýetsiz, hyrydarsyz. Onda alnyp-satylýan zatlar hem gyzan bazarda bir pula gymmatdy. Gözenegiň iki gapdalyndaky gyzy çuwallaryň garynlary pökgi görünse-de, içindäki har-hamylaryň gyzan bazarda bir pula geçmejegini Bossanyň synçy gözleri kemsiz aňlaýardy (B. Kerbabaýew).

Gyzan tamdyr ýaly — ýakyp barýan, yssy. Gündizine bu ýerler gyzan tamdyr ýaly laplaýardy (G. Gurbansähadow).

Gyz gaýtarmak — durmuşa çykan gyzy atasy öýünden gaýyn öýüne ugratmak. Orazjemallar

gyz gaýtarýar diýip, ondan-mundan gelyänler köpeldi.

Gyzgyn ganlylyk — gaharjaňlyk, gyzmalyk. Ony duşman lagerine bakan onuň gyzgyn ganlylygy alyp gitdi. Annatuwagyň gyzgyn gaplylygy oňa gizlin dälidi (B. Kerbabaýew). Beýle işlerde gyzgyn ganlylyk etmek işe zyýan berip biler... (R. Alyýew).

Gyz dogran ýaly — müýnli, aýyply, ýazykly. — Miraplar, siz näme gyz dogran ýaly bolup dursuňyz? (H. Derýaýew).

Gyzza-gyzza gelmek — aýny wagty, pursady gelmek, aýgytly wagty bolmak, çözgüde ýakynlamak. Gyzza-gyzza gelende Artyk tapylmady (B. Kerbabaýew). Özüň bilnäň-ä, iş gyzza-gyzza gelende traktorlary alan aldy edýärler («Sowet edebiýaty»).

Gyz süýremek — kemala gelen, ýetişen gyzy zorlap almak, alyp geçmek. Onlan maňlaýlara gylyç direldi, Garaz şeýdip otuz baş gyz süýreldi (Ata Köpekmergen).

Gyz çykarmak — kämillik ýaşyna ýeten gyzy durmuşa çykarmak, äre bermek. Aslyma ýetjek bolup, maňa gyz çykarjakmy? («Görogly»). Ogul öýlendirip, gyz çykaryň (A. Gowşudow). Pylany çykarjak bolanda gyzyn Duýup, Ogulnabat muny dessine, Gyzarlyp baranmys onuň üstüne (A. Kekilow).

Gyzy baryň, näzi bar—gyzly näzini çekdirer, belli jogap bermez. «Gyzy baryň, näze bar» diýipdirler, olaram belli bir zat diýenoklar.

Gyzyla gaplamak — gerekli, derkar, zerur bolmak; gymmatly, ähmiýetli hasaplamak, Gyzyla gaplasaň arzan her sözüň («Beýik şahyr»).

Gyzyl görse, hydyr azar — baýlyga ymtylmaýan, zada gyzmaýan ýok, almyty hemme kişi gowy görýär. «Gyzyl görse, hydyr azar» diýipdirler (N. Pomma). Düşünen bolsaň «Gyzyl görse, hydyr azar» diýlenidir, her zat et weli, gopar («Sowet edebiýaty»).

Gyzylgyran bolmak — köpçülik bolup gülmek, gülüp keýpden çykmak. Oturanlar gülüşp gyzylgyran boldular, Ogulboldy bolsa çapady ýaly gyzardy («Sowet Türkmenistany»).

Gyzylgyran etmek — gülüşdirmek, güldürmek. Ol heniz iki ýaşyna ýetmenkä, myssyjak elleri bilen çapak-çapak edip, gözjagazlaryny agdar-

dünder oýnadardy-da, töweregindekileri gyzylgyran ederdi (B. Kerbabaýew).

Gyzyl dan gymmat — derwaýys gerekli, zerur. Gyzyl dan gymmat sözler bar, Uzakdan görýän gözler bar, Tiz göreliň «Täze obany!» (Mollamurt).

Gyzyl dörjük bolmak — mäjüm bolmak, öňki ýüzi bozulmak (ýer barada). Bu tarp ýatan meýdanyň üstü gyzyl dörjük boldy (A. Gowşudow).

Gyzyl dörjük etmek — agdar-dünder etmek, akan-döken etmek. Bu mahallar Topazburun bilen Möjek magaziniň günbataryndaky ýük salynýan gapysynyň gulduny lom bilen goparyp, içine girip, gyzyl dörjük edip ýördüler (N. Pomma). Jandarmalar puly otagdan gözleýärdiler, tutuş otagy gyzyl dörjük edýärdiler («Edebiýat we sungat»).

Gyzyletene etmek — düýt-müýdüni çykarmak, persala etmek. Öýüňem onuň üstüne gura, meniň budumy gyzyletene etdi... (A. Gowşudow). Sakgalyňy ütüşdiräge-de, topuk ýaly gyzyletene ederin (H. Derýaýew).

Gyzylly halka el ildermek — baý bolmaga çeşme açylmak, arzuwyň berjaý bolmak, diýeniň gelmek. Gaýta, sen ony mazaly terbiýeläniň üçin gyzylly halka el ildirene döndüň (B. Kerbabaýew). Edil gyzylly halka el ildiren ýaly boluň (R. Allanazarow).

Gyzyl meňziň solmak — reňkiň keşbiň üýtgemek, horlanmak. Üç-dörde ýetensoň, gyzyl meňziň soldurar, Iç, gyzarsyn gözleriň, iç ýene-de iç ýene (B. Kerbabaýew).

Gyzyl tapan ýaly — erni bir ýere gelmeýän, ýyljyraklaýan (adam barada). — Hojaýyn, kaşgar çayyny bermeseň boljak däl, biz-ä gaty ýadadyk diýip, gyzyl tapan ýaly ýyljyraklap tirsegine galdy (N. Pomma). Gyzyl tapan ýaly bakýar. Bir oturýar, bir-de galyp (Ç. Gurbangylyjow).

Gyzyl eňek — sakgal-murt çykmadyk, jahyl, ýigit, ýetginjek. Kim siziň ýaly gyzyl eňekleriň fronta gitmegini isleýär (B. Kerbabaýew). Bir gün ol ir bilen ajaýyp säherde Şirgazyň medresesine syn edip durka, saryýagy, maňlaýy giň, özi bilen boýdaş bir gyzyl eňek jahyl gelip salamlaşypdyr (N. Pomma).

Gyzyl ýumruğa girmek — urha-ur edip uruşmak, ýakalaşmak, ýumruklaşmak. —

Köşeklerim, şonuň ýalyjak ujypsyz zat üçin... gyzyl ýumruğa girmäge taýynlanarlarmy? ...Sen bizi şeýle çagyrmadyk bolsan, biziň iki tarap bolup, gyzyl ýumruğa girmegimiz mümkindi (B. Kerbabaýew). Obanyň arasynda iki tarap hem tapyşypdyr, herna ýüzüniň ugruna iki tarap hem gyzyl ýumruğa giräýmändir, olar bulardan, bular hem olardan «näme bar-da, näme bar?» bolşup soraşypdyrlar (H. Ysmaýylov). Soňra ikisi gyzyl ýumruğa girdiler (H. Dsrýaýew).

Gyzyl ýaly adam — biçak adamkärçilikli, mylakatly, göwnaýyk adam.— Gyzyl ýaly adamdy, şeýle göwnaýyk («Sowet edebiýaty»).

Gyzym, saňa aýdýan, gelnim, sen düş — göni aýtmazlyk, kinaýalap aýtmak. «Gyzym, saňa aýdaýyn, gelnim, sen düş», nakyllyna görä, onuň meni tankytlamakdan maksady—başgalaryny kötekledigidir. Belki, ol, «gy-zym, saňa aýdýan, gelnim, sen düş» nakyllyna görä, sözünü Atabaýewe ýüzlenip aýtsa-da, Olya Nikolaýewnany hem göz önünde tutandyr. Maral şol sözi, «gyzym, saňa aýdýan, gelnim, sen düş» manysynda kabul etdi (B. Kerbabaýew).

Gyýyk bakmak (garamak) — gahar-gazap bilen seretmek, kitüwli seretmek. Bir-birine gyýyk bakyşyp. Gör nämedir oýlanyşýarlar. Gyzgyn tomus ahyrynda syrykdy Güýz pasly uzakdan gyýyk garap bakdy. Bakdy mana gyýyk garap, Kese sowup ýüzüni (B. Kerbabaýew).

Gyk-bak turmak — bas-da-tut bolmak, ala galma-gal bolmak. Bu gyk-bak turzanyňa degjek adam däl (M. Gorkiý). Gyk-bak turdy. Adamlar her tarapa urnup başladylar («Sowet Türkmenistany»).

Gykda-bak bolmak — yzan-çuwan, tut-da-bas bolmak, alagalmagal gopmak. Gykda-bak boluşdy obanyň içi, Ýañlandy aýallaň perýady, waýy... («Sowet edebiýaty»).

Gylaw almak — meçew almak, hyjuwlanmak, galkynmak. Muňa gylaw alyp, ýene bazardan biriňiň malyny ogurlar («Türkmen halk ertekileri»). Ine, Ýefimow dagy şundan gylaw alýarlar (B. Seýtäkow). Eý, şeý diýsene, men onuň täzedan gylaw alýanyň bilýärim (A. Durdyýew).

Gylaw bermek—gop bermek, goltgy bermek, hyjuwlandyrmak; azdyrmak, küşgürmek.— Belanyň körügi senden, gyzyňa gylaw berýän

hem sen — diýdi (A. Gowşudow). ...Şeýtan şerine gylaw berip, az zat üçin ganyňyzy gyzdyрмаň (B. Kerbabaýew). Saparmyrat parasatly adamdyram weli, oňa gylaw bererler (B. Seýtäkow).

Gyllygyň akdyrmak — agzyň suwarmak, emenmek, ymsynmak. Gandym agzyňyň gyllygyny akdyryp, oňa sabysyzlyk bilen garaşdy. Agzyň gyllygyny akdyryp ýatanda, Mele baýlara meňzeşlerinden bir däne alyp bilýärimdiň? (B. Kerbabaýew).

Gylly kelle — geliň, gyz-gelin. Genjim beg diýen ogly, ýanyna bir gylly kelle getirilip, öýlendirilen-den soň, ...öz ugruna dünýä bilen mübtela bolup gidibersin («Görogly»).

Gyltyma kowalaşmak — ähmiýetsiz zada gyzyklanyp, esasy zady ünsden düşürmek. Kowalaşyp gyltyma, Gyzdy kellesi gaty (B. Kerbabaýew).

Gylygyň ajamak — häsiýetiň, özgermek, gaharly bolmak. ...Belli beter hem şu ýyl gylygyň aýanyň özüň hem bilmän duran dälşiň. Şonuň üçin hem onuň gylygy ajaýar (B. Kerbabaýew).

Gyly gyrylmadyk — iňneden çykma, ulanylmadyk, täze. Aýnabadyň gyly gyrylmadyk buzgunç ysly keteni köýnegi şowurdady (B. Kerbabaýew).

Gylyjyndan gan dammak — ganhor, uruşparaz bolmak, — Aý, eýleň-beýleňräk ýerden kim onuň ýanyna baryp biljek, bir gylyjyndan gan damyp duran bolmasa. Şol nokatda onuň gözüne Bekmyrat baý jellat azmly, gylyjyndan gap damyp duran bolup görüňdi (H. Derýaýew).

Gylyny gymyldatmazlyk (gyşartmazlyk) — el urmazlyk, başyny bozmazlyk, bolşy ýaly saklamak. Myrat söze başlady, öz uçaşoglynda gyl, gymyldasa, ussanyň şondan habary bolmaly (B. Pürliýew). Iş köp çylşyrymly, iş iňňän uly, Bar iş zaýa gyşaraýsa bir gyly (T. Esenowa).

Gylyç gemirmek — uruş-jeňjel küýsemek; batyrlık satmak, batyrsyramak. Bu gylyç gemren ýigide sered-ä, ýumruk ýaly çaganyň üstüne gylyç alyp topulýar-a, goýber, Sähet, batyr ýigidiň ...bir iş bitirişini göreli (A. Gowşudow). — Ýeri, boldy-la! Ýilik ýaly palawyň başynda gylyç gemrişmäliň-le. Ata ýalama diýen gylyç gemren batyr-da ýok. Gorkak-da ýok (N. Pomma).

Gylyç gynynda ýatsa poslar — hereketde, ulanylyşda bolmak. — Ýoldaş Kuýbyşew: «Gylyç gynynda ýatsa poslar» diýen nakyl bar (B. Kerbabaýew). Şonuň üçin öz ýurduny görejine deňeýän zähmetkeş halk arasynda «gylyç gynynda ýatsa poslar» diýen nakyl bar («Sowet edebiýaty»).

Gylyçdan geçirmek — ýok etmek, gymak, öldürmek. Nädersiňiz baryňyzy birden gylyçdan geçiräýsem (B. Kerbabaýew). ...Pitne turzanlary ýeke-ýeke gylyçdan geçir (T. Taganow). Ganymlary gabra sürüň, mertlerim, Gylyçdan geçirip gyryň, mertlerim (N. Annagylyç).

Gylyç öz gynyny kesmez — gyzza-gyz gelende tarap-göýlik ediler, öz biri-birine ýamanlyk etmäge dözmez. «Gylyç öz gynyny kesmez», Baýlar baýa näme etsin? (Ç. Gurbangylyjow).

Gylyç ýalamak — päliňi ýamana tutmak, betniýet bolmak, gan dökmäge meýilli bolmak, gazaba münmek. Isgender Zülkarneýin hem Hezretaly, Gylyjyn ýalap geldi Rüstemi Zaly (D. Haldurdy).

...Gyl ýuwudan ýaly bolmak — tamaň, umydyň üzük bolmak, hantama bolmazlyk. Men düýe bolup ölemde-de saňa bir çorbalygam ýetmez, ondan ýaňa umydyň gyl ýuwudan ýaly bolaýsyn (A. Durdyýew). — Menden saňa bulut ýakyn — diýip, Myrat çürt-kesik aýdandan soň Taýlak Hyzzynyň tamasy gyl ýuwudan ýaly boldy (N. Pomma). Galan alty hatyndan-a tamaň gyl ýuwudan ýaly bolaýsyn («Tokmak»).

Gyp basmak — çalt gitmek, ýüzüniň ugruna, eglenmän gitmek, ugramak. Oglan ondan soň dos-dogry obasyna bakan gyp basaýypdyr («Türkmen halk ertekileri»). Batyr ýola düşüp, atyny gyp basandan soň, nökersu-maklar tüpeňlerini towhuldadyp atan boldular (A. Gowşudow). Atyň jylawyny deňläp, gyp basaýdym (B. Seýtäkow). Maslahaty jemledik biz, Dostumyzyň kepbesinde: Atbaşçylar baýrak diýip, Toý ýerine gyp basanda (K. Gurbannepesow).

Gyran-jyrana salmak — *ser.* Gyran-jyran etmek. Görogly şeýle bir uruş etdi, agyr leşgeri gyran-jyrana saldy («Gorogly»),

Gyran-jyran (gyr-jyr) etmek — basga salmak, derbi-dagyn etmek, duw-dagyn etmek, dargatmak. Bütün bir obany gyran-jyran edip, öýlerine ot berdi. (B. Seýtäkow). Öňünden

çykan towşanlary kowalap, gyrap-jyran edipdir (A. Soltanmyradow). Obanyň taýak tutara ýarar adamlaryny gyran-jyran edip, Büzmeýin stansiýasyna toplaýardylar (A. Geldiýew). Bulary-da gyr-jyr edip, agzyndan gelenini hem porsap sökdü («Tokmak»).

Gyran salmak — ber-bibat etmek, gyran-jyrana salmak, basga salmak, dargatmak. ...Gaty daş ýollary geçip, ýatan nemesleriň üstüni gapyl basýarys, gyran salyp uruş ýerinden birnäçe werst yzda ýatan nemes goşunlaryna gan çaykaýarys... Şol wagt arka tarapdan ikinji topar çozup, gyran salyp başlady, Duşman leşgeriniň hemmesiniň bar ünsi bir uçlaryndan gyran salyp gelýän topar ata baka öwrüldi (A. Gowşudow). Gökleňi gyrgyna salyp, Gözel ilim etdi weýran («Beýik şahyr»). — Çopan sorraý bir ýigit itleri gyrgyna saldy — diýip, Soltansöýne arz edipdir («Myraly»). Ahyry bir topar adamy gyrgyna saldyrypdyr (N. Jumaýew).

Gyrgy gören serçe, ýaly — özüni tutup bilmeýän, gorkýan, ýaýaplaýan (adam hakda). Soň-soň ýaşuly gyrgy gören serçä döndi (B. Seýtäkow). Uzuk hüjrä girenden duzaga düşendigini bilip, gyrgy gören serçe ýaly sandyrap yzyna dolanjak boldy (H. Derýaýew). Gyrgy gören serçe döndi duşmanlar, Goşun batly üstlerine esende (A. Kekilow).

Gyrgy gören ýaly — *ser.* Gyrgy gören serçe ýaly. Ol pahyr gyrgy gören ýaly öýden çykyp gitdi (A. Durdyýew). Adamlar ony görse edil gyrgy gören ýaly hersi bir ýere gizlenýärdi (B. Seýtäkow).

Gyrgyna bermek (salmak) — ýok etdirmek, öldürtmek, gyrdyrmak. Şahsepit agyr ýygynyny gyrgyna berip, özi zordan... gaçyp gutuldy («Görogly»). Ol milletimizi gyrgyna berip, iň soňunda-da baýardan alýan almytymyzyň «doňuz ogludygymyzy» aňladym (B. Kerbabaýew). Baş atly garakçy üstümize döküldi diýip, parahat oturan obany gyrgyna berjek bolýarmyň? (T. Taganow).

Gyr duşman — barlyşyksyz ýagy, duşman. Ol biziň gyr duşmanymyz ahry! (B. Kerbabaýew). Şeýle baýlaryň biri-de Kemine şahyryň gyr duşmany bolan Oraz baýdyr («Sowet edebiýaty»).

Gyrmyldan (gymyldan) gyr aşar — hereketde bolsaň, ýeňilmejek kynçylyk bolmaz.

«Gyrmyldan gyr aşar». Sazanda bir gün ýöredi, iki gün ýöredi, onsoň üç gün ýöredi (N. Saryhanow). Gyrmyldan gyr aşar diýlişi ýaly, ahryry ol öýüne gelipdir (A. Soltanmyradow). «Gyrmyldan gyr aşar». Gowusy maýdalymyza gyrmyldalyň («Ýaş kommunist»). Gabaw halkasyndan çykan gijämiz daň atýança sag-aman ýöressek, «gymyldan gyr aşar» diýen ýaly, duşman bilen ara uzaklaşýar (A. Gowşudow).

Gyryň daşy ýaly — örän köp, bol, kän. Ýaragy edil gyryň daşy ýaly ederis. («Türkmen pýesalary»). Aý, garaz ýatuw ýok-da, gyşarmaga rugsat berlenok, işiň özi gyryň daşy ýaly («Edebiýat we sungat»).

Gyr-ýap (gyr-ýapyr) etmek — gyran-jyran etmek, bir ýanyndan ýatyrmak. ...Şol taýda oturanlaryň baryny gyr-ýap ederdim — diýdi (A. Gowşudow). Polisiýanyň naçalnigi, Nurmämmediniň gyr-ýap edip barýanyny görüp, oňa at üstünden bir ok berdi (H. Derýaýew). ...Asyl towuk janawarlary gyr-ýapyr edip ýören senmidiň? (N. Pomma). Ýaňrakdan bäre bir tazy, gün yrman ge-lip, bizi hut gyr-ýapyr edip ýör (A. Soltanmyradow).

Gysymyňa gysmak — *ser.* Gysymynda saklamak, Aýgülüň öz-ä neçellikdir: geňeşmäge däl-de, buýurmaga adatlanandyr. Birden meniň oglumy gysymyna gysaýmasa-da biridir (B. Kerbabaýew). Kerwen aga aýtmyşlaýyn, Myratly aga kolhoz adamlarynyň ählisini gysymyna gysypdy (B. Gulow).

Gysymynda (gysymyň içinde) saklamak — biriniň ygtyýaryny öz erkiňe almak, erkine göýbermezlik, el-garama etmek. Ol meni öňki çykaran gyzlary ýaly, gysymynyň içinde saklajak bolýar. — Ejeň indi seni gysymynyň içinde saklap bilmez, enelere aýal-gyzlar azatlygyna düşünere wagt ýetdi (A. Durdyýew).

Gyş gününü ýaz etmek — keýpiň kök etmek, begenmek. Her göreňde gyş gününü ýaz eder (Baýram şahyr). Gözel-gözel hyýallarym gyş günümü ýaz eder (R. Seýidow).

Gyş günün ýaza dönmek — gam-gussaly, gaýgy-hasratly döwür geçip, şadyýanlyk, wagtyhoşluk başlamak. Isleseň-ä posa-zadam beräýýärsiň, Gyş günümü ýaza dönderýärsiň (B. Seýtäkow). Dökülipdir kime ýetse didary. Gyş gününü ýaza dönder her tary (A. Kekilow).

Gyşyň günü buz alyp bolmazlyk — husyt bolmaklyk, gysgançlyk, gysganç. — Men saňa aýtdym ahryryn, Sapar, Päkgenden gyşyň günü buz alyp bolanok ahryry — diýdi (A. Gowşudow).

Gyýa bakmak — 1. Ogryn seretmek, nâzli garamak. "Gyzyl-ýaşyl geýnip, Gülüp gyýa bakýan ýok (O. Täçnazarda). Gyýa bakyp, maňa nazar salsa-da, Araňy kes indi islemen seni («Daň şapagy»). «Şahyr, haýyş edýäs, bir şygry okaň». Diýen bolup, gyýa bakýar, nâz edip (G. Seýitli). 2. Nâgile, nârazy bolmak, duşmançylyk bilen garamak. Emma şeýle plan barmady başa, Duşman gyýa bakyp azat durmuşa (A. Kekilow). Hoş habar ýerine baksa-da gyýa, Söýenok diýmäge dilim barmady («Gunça»). Geldi köse işläp duranlara gyýa bakyp, gazap bildirdi («Sowet edebiýaty»). Gyz gyýa bakyp, gaşyny çytdy («Sowet edebiýaty»).

Gäbiň azmak — päliň bozulmak, niýetiň üýtgemek. — Onuň ýaly bolsa, hoş dost, seniň bilen gäbimiz azyp ýaran bolupdyrys («Görogly»). Göwnüme bolmasa, hanynyň-da, beginiň-de gäbi azan ýaly (B. Seýtäkow). Onuň aňkasy aşypdy, gäbi azypty (B. Kerbabaýew). Hawa, gäbi azan eken (B. Soltannyazow).

H

Habar gatmak — gürrüni açmak, söz aýtmak. Diňe şondan soňra habar gatypdym. Hatdan öň köp wagt ümsüm ýatypdym (A. Kekilow). Ilki bilen onuň özüni yrmaly, soň olara habar gatyp görmeli (M. Seýidow). Kābir özüne göwni ýetýän ýigitler oňa habar gatmaga töwekgellik edäýseler-de, Şabibi nesýä goýman şerebesini pürkýärdi (T. Taganow).

Hada paýlanyşygy — ýer bölünişigi, hada (atanak, belli bir ölçeg görkezýän agaç) bilen ýer paýlanyşygy. Suw sanaşygynda, hada paýlaşygynda agzyňyz mumly ýaly jyňkyňyzy çykaraňzok (B. Kerbabaýew).

Hadymlyk satmak — özüni bilimli hasap etmek, bar zatdan başyň çykýan bolan bolmak, bilimsiremek. Kiçigulowyň ýersiz ýere hadymlyk satan bolup gelşine Çary çapygyň gahary gelyärdi (T. Taganow).

Hajy gidermen — bir ýere şaýlanmak, gitmek, kül-külüne düşmek, gidermen. Nirä beýle hajy gidermen bolup dursuň.

Hajyk-hujuk etmek — ýaranjaňlyk etmek, göwnüni tapjak bolmak, hoşamaýlyk etmek, ýallaklamak. Handan gelen Orazbibi hajuk-hujuk etdi, sallançagy ýanap, emdirmekçi boldy (B. Kerbabaýew). Ýalbar-ýakar edip gezek-gezegne, Indi hajyk-hujuk haýbat deregne (A. Ke-kilow).

Hajymelik ýaly — naharsyz, horan, doýanyny-dolanyny bilmeýän (adam hakda). Mundan ozal-da näme bersem, hajymelik ýaly symyşlar oturdaryň (N. Pomma).

Hajyraw ýaly — guduz açan ýaly, aldajy (adam hakda). Edil hajyraw ýaly dokulaşyp başladylar.

Hazan ýeli — 1. Güýz bilen gyşyň sepgidinde, akrabyň ýeň ýanynda öwüsýän, içinden-bagryňdan geçip barýan ýakymсыз ýel. Ýüregim gyýylýar gyzyň halyna. Hazan ýeli degen gül jemalyna (L. Kekilow). Ter açylan gülgüzardan aýyrdy (Misgingylyç). 2. Betbagtlyk, ajal, ölüm Hazan ýeli urdy, sowuldy bagym, Sil aldy dünýäni ýykyldy dagym (Kätibi).

Hazan oky — ölüm, ajal, betbagtlyk, bela. Hazan okun taýýar eden bu jahan, Gözün ýumup, her ýan atyp baradyr (Magtymguly).

Hazan urmak — ýitgä, ölüme sezewar bolmak, betbagtlykdan heläk bolmak, heläkçilige düşmek; hazan ýeli uran ýaly ýok etmek, weýran etmek, solmak, ölmek. Hazan ursa, solar açylan güller (Magtymguly). Hazan urup, gülüm solmuş (Andalyp). Gunça çagynda ony hazan urdy... (R. Alyýew).

Haýbaty ýatmak — ýuwaşamak, paýhasyna aýlanmak, köşeşmek. Şir men diýýän ýigidiň haýbaty ýatdy (G. Seýitliýew).

Haý diýmek — ýuwaşan, gaty gitmän, duruň diýmek; maslahat bermek, kösemek, ýazgarmak. Hojam aga, haý diňmeseň, Tozdurjak bu nebereleň (Ata Köpekmergen). Daşhowuz oblastyna gastrola gitmeli bolanda, garry nebsine haý diýmeýän ussanyň göwün guşy has-da uçdy: («Edebiýat we sungat»).

Haý (hä) diýmän — salymyny bermän, ara wagt salman, tiz, basym, derrew, dessine. Obadan çykmasa, soň erbet bolar, Haý diýmän Eziziň goşuny geler (Ata Köpekmergen). Sizini ogluňyz Myrat haý diýmän ýetişer (B. Kerbabaýew). Hä diýmän, hemme zat bol-elin ýeter («Edebiýat we sungat»).

Haý-kuş etmek (diýmek) — ýuwaş, akyllý bol diýmek, galawüt bermek, örüzmek. — Ol ýere, bu ýere aýlanan boldum, haý-kuş eden boldum (B. Seýtäkow).

Haýpyň gelmek — nebsiň agyrmak, ýüregiň gyýylmak, janyň agyrmak, gynanmak. Ýeke-täk galan garra onuň haýpy geldi (B. Kerbabaýew). Oturanlaryň muňa haýpy geldi (H. Derýaýew). Ene-gyzyň adamsyna haýpy gelip (B. Pürliýew). Janyňa haýpyň gelsin (O. Gadamow).

Haýra çapmak — peýda görmege çalyşmak, nep gözlemek, öz haýryň üçin dyrjaşmak. Biz öz haýrymyza çapýarys (G. Kulyýew).

Kaýryndan geçmek — owarram etmek, näme bolsaň, şo bol etmek, özüňe berlen zatdan ýüz öwürmek. Gowşady meniň o salym, Munuň haýryndan geçeli (A. Atajanow) T. Akbibi bölünip beriljek zadyň haýryndan geçdi (R. Allanazarow).

Haýryny gör! — peýda bersin, nep getirsin, zyýan çekme. Al! Haýryny gör! (H. Ysmaýylov).

Haýsy aşyň gatygy?—nämän alnyndan, ýaraýan derdiň barmy? Döwür üýtgedemelik bolsa, Aýgül haýsy aşyň gatygy bölüp biljekdi? («Sowet edebiýaty»).

Haýsy deşige girjegini bilmezlik — sypara ýer tapmazlyk, çykalga tapmazlyk; ýüzüň gyzmak, masgara bolmak, aljyramak, utanmak, uýalmak. Men haýsy deşige girjegimi bilemok (R. Allanazarow).

Haýsy (nähili) heňden goparka? — geňeşip göreli, pikirini bileli, nähili maslahat bererkä?. makullarmy ýa makullamazmyka? Oňat, ynha, ikimiz bile barýas, hany enesiniňem bir taryna kakyp göreli. o nähili heňden gopýaka? Hany göreli bakaly, Tagan indi haýsy henden goparka?... (B. Kerbabaýew).

Haýy gaçmak (gitmek) — 1. Bady ýatmak, ugry gaçmak, ysgyndan düşmek, gowşamak, ýuwaşamak. Eziziň haýrynyň gaçanyňy, onuň daşyna geçýänlerini-de duýýardy. Soňky gez Agsak mürzäniň haýyny gaçyrdy (B. Kerbabaýew). Biri-birine degşip duran. Haýy gidip ýegşip duran (A. Baýmyradow). 2 Sandan galmaga ýakynlamak, ýyrtlyp ýa-da ýumrulyp başlamak, könelmek. Ýegşerdipdir agyr durmuş, Jaýlaryň-da gaçdy haýy (Ç. Aşşyr).

Haýy gidip, waýy galmak — 1. Ysgyndan, tapdan düşmek, güýç-kuwwatdan aýrylmak. Indi baş günüň üçüdir, agzyna et degenok, haýym gidip, waýym galdy («Türkmen halk ertekileri»). 2. Dargap başlamak, ýykylyp-ýumrulyp başlamak.

Haýyny almak — 1. Güýç-gujurdan aýyrmak. badyny gowşatmak, haýbatyny syndyrmak, ysgyndan gaçyrmak. Bezirgen aldy haýymy. Tas syndyrypdy ýaýymy («Görogly»). Şol sowal Gulluhanyň hanyny alsa-da, daşky ýüze ol ýer gozgalaňyny bildirmezlige çalyşdy (B. Kerbabaýew). Diýdi: — Berekella oňardyň özüň, Garrynyň haýyny aldy şol sözün (T. Esenowa). 2. Gutaryp barmak, azaltmak, gutaraňkyrlamak.

Haýyr işi şer etmek — oňaly işden ýüz öwürmek, oňyn zady tersine öwürmek, işi haraba çykarmak. «Sabyr edenler gara dagy ýer eder, bisabyrlar haýyr işi şer eder» hem diýýärler (H. Derýaýew). Bir pul üçin haýyr işi şer eder. Şer işe haýyr diýip goldar mollamyz (Ata Köpekmergen).

Haýyr-şer etmek — ýere çyzyk çyzyp pal atmak. garaşylýan zadyň peýdaly-zyýanlydygyny öňünden biljek bolmak. Ol «Haýyr-şer, haýyr-şer» diýip pyşyrydaýarly-da, ýeri çep bilen çyzýardy.

Haýýady göçmek — zähresi ýarylmak, aljyrap, el-aýagyňy ýitirmek, gorkmak. Ýazmyradyň haýýady göçüp, ýüzi ak tam boldy («Sowet edebiýaty»),

Hak gözünden eşitmek — degerli ýerden eşitmek, ynamly bilýän, gören adamdan eşitmek, ynamdar çeşmelerden maglumat almak. — Ugursyz bolaýmasyn ýa-da sen özüň hak gözünden eşitdiňmi?—diýip sorady (A. Gowşudow).

Hak öýüne barmak (ýetmek) — wepat bolmak, aradan çykmak, ölmek. Bir näçäniň ýeten ýeri hak öýi, Gutly bolsun alan ýurduň, bolşewik! («Körmolla»).

Haky köýen ýaly — ýaman algyly ýaly, nägile, närazy, sypaýyçylyksyz. Pökgen bolsa göýä şu oturanlarda haky köýen ýaly, bir çetle ýüzüni bir batman sallap otyrdy (A. Gowşudow). Ol hiç kim bilen höwesjeň gürleşmän: degşip-oýnaşman, birinde haky köýen ýaly sortdurylyp, gyşarylyp ýöreýärdi (B. Kerbabaýew). Goýungöz hem haky köýup barýan ýaly, ýoldaşyndan kem galmajak boldy (B. Soltannyýazow).

Hakyndan çykmak (gelmek) — hötdesinden gelmek, ederini bilmek. jezasyny ýetirmek, dogry etmek. «Muny öýersek hakyndan çykdygymyz bolar» (N. Saryhanow). Oňarypsyň. hakyndan çykypsyň. Halk emlägine kast edýän şo zeýilli näkesleri ýepbeşlemek gerek («Edebiýat we sungat»). Şeýtseň, hakyndan çykarsyň («Gunça»).

Hallan atmak — aldyrany bar ýaly ýortmak, alakjamak, selpemek. Köp nebsiniň ugrunda hallan atýandygy hakyndaky habarlar gulagyna yetdi («Tokmak»).

Hallas atmak — ser. Hallan atmak. Ol haram nebsiniň ugrunda hallas atyp ýör («Tokmak»).

Halt-halta urmak —ugruny ýitirmek aljyrap ederini bilmezlik: bir zadyň ugrunda selpemek, alakjamak. Soňky wagtda agzy aja degip, halys halt-halta urdy-da (B. Öwezow).

Hal üstünde —ölümiň öňünde, agyr, çykgynsyz günde, gider-gideriň önüsyrasynda, Atyljak bir

wulkan ýaly, Bütün dünýä hal üstünde, Uzak ýyllar endiredi Yraň atdy sal üstünde (M. Seýidow).

Haly ýüwürdi, kilim kesmek — iş başarmazlyk, işi harsal etmek, soňuna çenli ýetirmezlik. «Her bir höwesjenden bolarmy zergär? Haly ýüwürdi kilim kesmek ne derkar? (A. Kekilow).

Halyna (gününe) it aglamak — agyr güne düşmek, çykgynsyz ýagdaýa uçramak, çekip-çydap bolmaz ýaly hala sezewar bolmak, Mally gurradyr malyna, It aglar garyp halyna (Seýdi). — Bolar, sabyr et diýseň, ederin, emma meniň it aglamaly halym bar (A. Gowşudow).

Halys bolmak — lütüň çykmak. bizar bolmak,irmek, ýadamak. Güljahan ýöräp-ýöräp halys boldy, eňkamy gitdi («Türkmen halk ertekileri»). Uzyn gije ýöredik, Ýadadyk halys bolduk (A. Alamyşow). Gapy-gapy syrýp halys boldum, zordan ýerleşdiräýdim («Geliň gülşeliň»).

Hammyk-summuga urmak — gepläre gep tapmazlyk, ugurly-utgasyz gürlemek. gümürtik jogap bermek. Ol hammyk-summuga urdy (A. Nazarow).

Ham paýlaşýan ýaly — ala zenzele, goh, gopgun, gykylyk, wagyrdy.. Kyrk ýigit hem göýä ham paýlaşýan ýaly, meýhananyň içinde gopgun göterdiler («Görogly»).

Ham hyýal — biderek tama, boş göwün ýüwürme, başa barmajak arzuw, amala aşmajak niýet. Adam ýüzün bilmez ham hyýal bolar (Magtymguly). El götergil ham hyýaldan, Saňa yssy ýokdur maldan (Magtymguly). Taşla, taşla, Sapap ham hyýalyny, Saýgarmadyň sen ýörejek ýoluňy (B. Hudaýnazarow).

Ham-çam bolmak — gep-gurrüňň alyşmak, dertdeş bolmak, biri-birine düşüňmek, ümmüldeşmek. Kim onuň bilen ham-çam bolsa, suwy-da, şol içdi (B. Kerbabaýew). Aýratyn-da bir kempir bilen ham-çam boldy (R. Allanazarow).

Hamy galňamak — diýlen-andylýany ýüze almazlyk, gep akmazlyk. ýüzüne zat almazlyk. Baý, seniňem hamyn galnapdyr-ow.

Hamy (derisi) giňemek — hiç bir zat parhyna bolmazlyk, içi gijemek, gahary gelmezlik. Onuň çöken ýüregi galkdy, hamy giňedi. Onuň demi

birneme düşüşdi, hamy birneme giňedi (G. Kulyýew).

Hamyla bolmak — göwreli bolmak, iki gat bolmak, aýagy agralmak, göwrede çaga galmak. Adybeğin aýaly hamyla bolup, göwresinde çaga galdy («Görogly»). Göçüp-gonup ýörmek bilen, Garagöz hamyla boldy (R. Seýidow).

Hamyna-derisine saman dykmak — hamyny soýmak, öldürmek. Bularp ýeňäýseler hemmāniziň hamyňyza saman dykylar (G. Kulyýew). Eger şol hasylyň bir gadagyny ogurlap dagy eden bolaýsaňyz, hamyňyza saman dykarys (A. Soltanmyradow).

Hamyny boýnuna ýgyrmak — sütünini süýndirmek, urmak, ýençmek; öldürmek. Oňat bolsa bar-da, atasy hamyňy boýnuňa ýgyrsyn (B. Kerbabaýew). Emma Gyzyly Goşun bu päli azan jandarlaryň hamlaryny boýunlaryna ýgyrdy (A. Gowşudow).

Hamyny küle sermek — ýok etmek, jähenneme ibermek; öldürmek. Gitler däliräpdir, guduz açypdyr, Utançdan, haýa-serden geçipdir. Soýup, hamyn küle seriň, ýigitler (Ata Salyh). Ertiriň özünde ýok bolaýmasaň, hamyňy küle sererin (G. Burunow).

Hamyny soýmak — talana salmak, jebir bermek, ejir baryny görkezmek; öldürmek. — Bular tüýs biziň hamymyzy soýýarlar — diýip käýindi (A. Gowşudow). Meni aldajak bolsaň hamyny soýaryn (G. Muhtarow). Garyp-pukaralaryň hamyny soýup, Haly bilen doldurjakdyr öýlerin (G. Burunow).

Hamyr gaby — iýenini ödemeýän, iýeni kepek, iş başarmazak, gowuşgynsyz: bigaýrat. Hak alsa-da hamyr gaby. Dakynyp biline pyçak, Diýýer men halkyň miraby (Ç. Aşyrow).

Hamyrdan gyl sogrulan ýaly etmek — duýdurman iş etmek, gep-gürrüňsiz, bir işi usully etmek, mylaýymlyk bilen işi amala aşyrmak, işiň ebeteýini bilmek. ...Seni hamyrdan gyl sogrulan ýaly edip alyp gaýdandyryn («Görogly») — Wah, seniň ol aýdanlaryňy men hamyrdan gyl sogrulan ýaly etjek-le...(H. Derýaýew).

Hanymandan geçmek — bar zadyňy sarp etmek, ähli baýlygyňy harç etmek, dowletiňden geçmek. Dilaryňa ýetişsem, armandan çyksam. Hanymandan geçsem, Ak gujagňa dolarmykam, ala gez (Baýly şahyr).

Hank-huňk etmek (hank-huňka urmak) — göni jogapdan boýun gaçyrmak, geplere gep tapmazlyk, sypajaklamak. Geldi okuw hakynda gürrüň edilen ýerde uzak durmaz. hank-huňk edip goýberdi (A. Durdyýew). Ol her gezek duşanda, göni bir zat diýmän haňk-huňka uraýýar.

Hapa bolmak —keýpiň gaçmak; bozulmak, göwnüň synmak, gamlanmak, gaýgylanmak. Atasynyň bozulanyňa Görogly hem hapa boldy («Görogly»). Bu bag seýlinden köňli açylmakdan, gaýta köp hapa bolup, öýlerine geldi (Andalyp). Zöhrejan, siz hapa bolsaňyz, biz hem bikarar bolýarys (H. Çaryýew).

Hara dönmek —1. Zaýa bolmak, taşlanda öwrülme, berbat bolmak. Gyzyň gül hara döndi! (Andalyp). 2. Agyr ýagdaýa düşmek, gözden düşmek.

Haraý gözlemek (islemek) — kömek hantama bolmak, arkaň tutulmagyny islemek, ýardam, goldaw bolmagyny küýsemek, dadyňa ýetişýän aňtamak. Eger ol gazaba münüp, gülberimi arkama daňajjak bolsa, dadyma ýeteweri diýip, Nazar agadan haraý gözlemäge gelipdi (B. Pürliýew). Haraý isleýän ýaly, kellesini galdyrdy-da, soň aşak bakdy (R. Allanazarow).

Harama çykamak — harap bolmak, azabyň reýgan bolmak, zaýalanmak. — ...Ol seniň käriňi harama çykarardy. Sen susagyňy sokmaga deşik tapmazdyň (B. Kerbabaýew). Dostlarym, çykdy harama, ähli ýygnaň gorum meniň (Ata Köpekmergen). Bolmasa turbalaryň sähelçejik ýeri ýaglanman galaýsa, ýa ýuka çalyňsa, ähli edilen işler harama çykjakdy (H. Garabaýew).

Haram iýmek (içmek) —kişi hakyny iýmek, öz gazanjyňa kaýyl bolmazlyk. Parhyny aňlamaý haram iýer sen (Magtymguly). Soňabaka boýny ýognap, Haram içip, haram ýygnap (K. Gurbannepesow).

Har bolmak — gadyr-gymmatyň gaçmak, bigadyr bolmak, gözden düşmek, arzyň bolmazlyk. Märeke görmegen ýigit har bolar, Bolar-bolmaz sözi aýdyjy bolma. Zalymlar har bolar galar aýakda (Magtymguly). Patyşalar men-menlikden har bolar (Magrupy). Şu, Urukjanyň gulaç gara saçlarynyň at toýnagynyň arasynda har bolup, ýer dyrmap barşy, bürgüt penjesindäki ýaradar jeren ýaly urnup barşy tä

ölinçäm meniň gözümiň ýeňünden gitmez (H. Derýaýew).

Har düşmek — hor-homsy güne düşmek, göz-gulban bolmak, sandan çykaňkyrlamak, horlanmak. Dirilik galmandyr mende, Bu gün har düşüpsiň sen-de («Görogly»). Olaryň ýanynda adam itden hem har düşüpdür («Türkmen pýesalary»).

Harmanyňa bereket — hasylyň egsilmesin, içine bereket goşulsyn. Berebella, şu günlerden harmanyňa bereket diýip bilerin (H. Garabaýew).

Hars urmak (açmak)—aldyranyň bar ýaly alaklamak, oda-köze düşmek, guduz açan ýaly dabyramak, ulukjyn açmak; çalt işlemek. Onuň gijesini gündiz edip, hars uranlygy hakykatdy ahyry! Gije-gündiz şularyň haýryna hars urýarsysyz (G. Kulyýew). Ol hars urup işledi (B. Seýtäkow). Jan aldygna hars açýardy. Faşiste-de ölmek kyndy (K. Gurbannepesow).

Harsydünýä bolmak (harsydünýälige ýüz urmak) — mal ýygmak, mal-emlägiň ýesiri bolmak, gara nebsiňe haý diýip bilmezlik, baýlyga kowalaşmak. Harsydünýä bolup, galdym teşwüşe, Köňlümde jaý etmiş ýüz-müň endişe (Kätibi). Ol harsydünýälige ýüz urup, mal-mülk ýygnaň bilen boldy («Görogly»). Okamaýar, ösmeýär, gyzyň dünýä zadyna, Harsydünýä bolupdyr, pula dikip gözün («Sowet Türkmenistany»).

Hasaby içinde — parhy, tapawudy ýok, artyk-kem däl, utýan-utdurýan zady ýok, öňden hasaplanyp goýlan ýaly. Dilden hem taryhdan ekzamen bermeli. Haýsyny ilki ýa-da soň berseňem hasaby içinde. Ilki oba barmaly, soň şähre. Haýsyna öňürti barsamam hasaby içinde, öňi-soňy öz etmeli işim-dä.

Hasasy aldyrmak — aldawa düşmek, pyrryldaga düşmek, aldanmak. Emma men hasamy aldyra-aldyra şu güne geldim. Men öň saňa-da, Bekmyrat baýa-da hasamy bir aldyrdym (H. Derýaýew). Jeza beriň, çykaryň siz hökümi, Wah, hasamy aldyrdym men bir gezek (M. Seýidow).

Hasyl bolmak — amala aşmak, ýerine düşmek, durmuşa geçmek. Bütün maşgalanyň arzuwy hasyl boldy (G. Seýitmadow).

Hatam taý ýaly — sahy, jomart. Ilata sarp eýläp döwletin, malyn. Hatam sypatyna girmek biläni

(Baýly şahyr). Eli giňlik etmekde Hatam Taý ýaly.

Hatap gala —näbelli ýer, näbelet ýurt. Keýmirkör aýtmyşlaýyn: türkmeniň ýurdy hatap galady.. (B. Kerbabaýew). Sowulmakçy bolup, agyr beladan, Garyp-gasar çykýar hatap galadan (M. Seýidow).

Hatyny bermek — talagyny bermek, nikany bozmak, aýrylyşmak. Garşy bolmasaň men-ä seniň eneň hatyny beräýsem diýýän (B. Kerbabaýew). Onuň zyýany ýok, keýigim, ol onuň bireýýäm hatyny beripdir, taşlap giden çagasy bolsa ýok («Sowet edebiýaty»). ...Indi men seniň taýagyňy iýmen, ertirň özünde meniň hatymy ber (A. Durdyýew). — Sen gyzymyň hatyny ber! (K. Allanazarow).

Haýata söýmek — 1. Intizar etmek, ýoluna garatmak, garaşdyrmak, Gelerin diýen wagtyň gelmediň-le, edil haýata söýäýdiň-le. 2. Sorag-ideg etmän atmak, dik duran ýerinde atmak. Näderler öýdýärsiň?... Ýa türmä basarlar, ýa-da göni haýata söýärler (B. Kerbabaýew).

Hezili geçmek — 1. Azalmak, gutaraskyrlamak. Üzümiňem indi hezili geçdy, galanyny ara aldyrmankak ýygnaý. 2. Eňki agmak, essi aýylmak, ysgyny gitmek, haly peselmek; ugry bolmazlyk, sussy peselmek. Soňra Durhan oba hakda soraşdy, Ata Köpegiň hem hezili geçdy (Ata Köpekmergen). Syrkawyň hezili geçdy.

Hezilini almak — 1. Azaltmak, gutaryp barmak. 2. Keýpini bozmak, mazasyny gaçyrmak, neşesini uçurmak, aljyratmak. Dagy-duwara biziň gapymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryň! — diýip, onuň yzyndan hemle urdy (A. Gowşudow).

Heýjaka getirmek (salmak) — galagoply, howsalaly duýgy döretmek, gozgalaňa salmak, garagoplyk aralaşmak. Päle aladasy, uruş howpy, kärendeleriň dagap ýatmagy — Halnazary heýjana getirdi. Urşuň gyzgyn gowgasy, radio-gazetleriň gündelik habarlary ony aýratyn hem heýjana saldy (B. Kerbabaýew). Emma bu günki ýaly, bütin ilaty diýen ýaly heýjana getiren şagalaň-dabarany hiç haçan görmändi (G. Kulyýew). Şeýle-de bolsa, ol özüni heýjana salan meseläni gozgaman durup bilmedi (B. Seýtäkow).

Hek etmek — 1. Doly berjaý, amal etmek, hötdesinden gelmek, kemini goýman ýerine

ýetirmek, başarmak, oňarmak. Näme buýruk buýursaň, eglenmän hek ederin. Balykçy-da tüýdük çalyp bilmezmi? Hek ederin.(G. Muhtarow). Näme alman? Hek etse bor, halypa! Nä-me, baýyň babasynyň mülkümi? (A. Atajanow). Öz-ä hele-hüle zat däl-ow, başardarmyka? — Hek ederin (B. Pürliýew). 2. Kül etmek, ýok etmek, külüni sowurmak, heke döndürmek. Hek ederin, kaka, bulara diňe ýarag güýji gerek (G. Muhtarow). Döwäýmänmi, hek etjek (A. Durdyýew). Wah, jan oglum, ony gurçuk iýip hek eder! (N. Pomma).

Hem daýýňlara gitmek, hem taýýňa baş öwretmek — iki işi bimbada etmek, birden birmäçe işi ýerine ýetirmek. Sen «Hem daýýňlara gidýärsiň, hem taýýňa baş öwredýärsiň» (H. Derýaýew).

Hemedan daş bolsa, kädi ýakyn — daşdan mysal alma-da, gözümize görkez. «Hemedan daş bolsa, kädi ýakyn», geliň ekin meýdanyna baryp göräýeliň... («Edebiýat we sungat»). Uzak bolsa Hemedan, kädi ýakyn, ýoldaşlar (K. Gurbannepesow).

Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi — gowudan-gowusyny, islemek, dannamak, seljermek.—Seniň hanysa hem hoz, hem hozus mürrügi gerek eken (B. Seýtäkow).

Henek etmek (atmak) — gyjyt bermek, kinaýaly gürlmek, wäşilik etmek, degişmek.—Baý aga, henek etmesene! Gerek bolsak, aýtsana! (B. Kerbabaýew). Ýigitler, henek etmän (Görogly»). Häzir henek atmak wagty däl («Sowet edebiýaty»). Saňa henek atamak, öz işime ýetemek (N. Pomma).

Heňe gelmezlik — ile sygmazlyk, gara-ýapa degmezlik, sülä gelmezlik. Şol welaýatlara heňe gelmez bir perman bermekçi bolupdyr (B. Kerbabaýew).

Hepbik ýaly bolmak — süňk bolup galmak, horlanmak, iglemek, arryklamak) yzyna gaçmaklygy özüne horluk bilen bolara çemeli: eýýäm garny çekilip, şepbik ýaly bolupdyr (N. Saryhanow).

Hepi (neşesi) ýetmedik ýaly — sülüräp, sust oturan (adam hakda). Näme hepiň ýetmedik ýaly, sülüräp otyrsyň.

Her bölegini (tikisini) gulak ýaly etmek — tike-tike etmek, dogramak, böleklemek, ownutmak. Her bölegiňi gulagyň ýaly ederin—

diýip, gyjynyp-gyjynyp ýene uka gidipdir (A. Soltanmyradow). Men onuň her tikesini gulagy ýaly edeyin (B. Kerbabaýew).

Her ýeten gazyga büdremezlik — özüňe mynasyby agtarmak, öz deňiňi gözlemek, çem gelen bilen iş salyşmazlyk. Onuň gündizler karary ýetmedi, gijeler ukusy tutmady, her ýeten gazyga büdremegi özüne uslyp bilmedi (B. Kerbabaýew).

Her kim bir kelle — baş-başdaklyk, her kim özüňe. Her kimiň bir kelle bolup, öz täleýini özi çözüň döwri geçdi (B. Seýtäkow).

Her köçeden gopmak — dürli tär arkaly çemeleşmek, her edip, hesip edip ugruny tapjak bolmak, yrmaga çalyşmak. ...Guwanç Gurdy yrjak bolup, her köçeden gopup gördi (N. Saryhanow).

Her edip, hesip edip — her hili tar bilen bolsa-da, bar tagallany ulanyp, eliňden gelenini edip, hiç zada garamazdan. Silantýewi bolsa her edip, hesip edip, şu zawoda ýerleşdirmeli (B. Seýtäkow). Aslynda bir köpük hem çykdaýy etmen: her ederin, hesip ederin—Artygy ibererin (B. Kerbabaýew).

Hetdiňi tanamak — deňiňi gaşamak, çägiňi bilmek, çeniňi asmak, garşydaşyňy seljermek. Sen öz hetdiňi tana (H. Çaryýew).—Aslynda, ol aýal iňňän gaty gidýä, öz hetdini tananok (T. Taganow). Sen gaty gitme, hetdiňi tanagyn (O. Gadamow).

Hetdi-hasaby ýok — köp, kân, sansyz, ummasyz. Onuň edýän gazanjynyň hetdi-hasaby ýokmuş (T. Taganow). Şol agşam direktoryň ýanyna gelip-giden adamynyň hetdi-hasaby ýokdy («Sowet edebiýaty»).

Heşelle kakmak — begenmek, şatlanmak; içiň gülmek. Eýsem näme eliňi çarpyp heşelle kakýarsyň? (D. Agamämmedow). Ol seniň şu bolup oturşyňa begenip heşelle kakýar (N. Saryhanow). Heşelle kakýardyň onuň daşynda Tüweleý turýardy gyzyň başynda (A. Kekilow).

Hijran dagy — aýrallyk belasy, aýrallykdan kösenç. Soňunda uçradym hijran dagyna (Magtymguly). Indi bizden gider hijran daglary (Magrupy).

Hijran ody — aýrallyk, jydalyk. Çydamaz men indi hijran oduna (Magtymguly). Aglap daň atyrmak bilen, hijran oduny öçürip bilmersiň

(H.Çaryýew). Mukaddes bilerdim onuň adyny, Salmasa janlara hijran oduny (T. Esenowa).

Hijran oky (tygy, hanjary)—aýrallyk yzasy, jydalyk awusy. Hijran okun köp eýlebän tizleme (Andalyp). Meýdan içre meni goýup nyşana, Hijranyň okuna düzmeli boldy (Zelili). Magtymguly, ilden-ile aralar, Hijran tygy bilen bagryn paralar. Uruldy hijran hanjary, Aglap Meňli hanym galdy (Magtymguly).

Hinine suw gitmek — ynjalygy gaçmak, saly gowşamak, ugry bolmazlyk, galagoplyk aralaşmak. Öz-ä bir hili geň-aýt, şäher söwdagärleriniň hem hinine suw gitdi (B. Kerbabaýew).

Hiniňe bakyp üýrmek — duz iýen ýeriňi depmek, hemaýatçyň garşysyna gitmek; işiň gaýdyp başlamak. Size arka duran döwleti unudyp, hiniňize bakyp üýrdiňiz (G. Kulyýew).

Howalasy belent — gep-gürrüňi uludan tutýan, tumşugy ýokary, ulumsy, badyhowa, gopbam. ...Soňabaka onuň howalasy belentlenip, gygy ajap başlady («Edebiýat we sungat»). Gaty belent ýaly howalasy munuň mundan garaşanym çykjak däl meniň (B. Seýtäkow).

Howuny (howalasyny) basmak — sustuny peseltmek, haýypy gaçyrmak, keýpini gaçyrmak, çekindirmek, gorkuzmak. Şol ýagdaý Funtikowyň howuny basdy (B. Kerbabaýew). — Hawa, adamlar, biz gyz dawaly işnizde birbada Bekmyrat baýyň howuny basdyk (H. Derýaýew). Öz eden işimiň şowsuz çykmagy meniň howumy basdy («Edebiýat we sungat»). Onuň äheňinden Täzegülüň howalasy basyldy (B. Seýtäkow). Munuň bu haýbatly bolup gelşini görüp, Göroglynyň howalasy basylyp, sussy peseldi («Görogly»).

Howuny almak — hyjuwyny ýatyrmak, gylawyny, badyny gaçyrmak, sustuny peseltmek. Şol aýy oýlar arçynyň howuny aldy. Ol onuň howuny biraz almak niýeti bilen ýüzüne kinaýaly garady-da, içýakgyç söz urdy (B. Kerbabaýew).

Howut salmak — üstünden gülmek, ile gülki etmek, masgaralamak. Öten agşam Pälwanlaryň kärekenine howut salypdyrlar.

Howy basylmak — sussy peseltmek, haýy gaçmak, gorkmak, çekinmek, üýşenmek, düýrükmek. Kyrk-elli adamynyň üýşüp gelýänini gören Halnazar baýyň howy basyldy

(B. Kerbabaýew). Onuň ýeňsesindäki ak saply jöwheriň kümüş gynynyň altyndan salnan nagyşlaryna, köýnegine oturdylan gymmat baha daşlaryna seredeňden-de, Durdynyň bir hili howy basylan ýaly boldy (H. Derýaýew). Baky daýhanyň howy basylýar, dodaklary tamşanýar, süňklek ýüzüniň derini sylp, iki egnin-den garaýar («Edebiýat we sungat»),

Hozanak bolmak — biriniň göwnüni awlamak üçin ýaramsaklyk etmek, öz bähbidiňi arap, ýalym-ýulum etmek, bir işiň ugrunda ylgaňlamak. Iş hakynda sähel bir kemçilik aýdylsa, ony kabul ederdi, bir diýlenini iki diýdirmezdi, daşynda hozanak bolardy («Gunça»). Ol Baýramyň daşynda hozanak bolýardy (A. Nazarow).

Hokga çykarmak — ilde ýok zady etmek, diňe öz göwnüňe makul işi etmek, ýok zady oýlap tapmak, kadadan, döp-dessurdan çykarmak — Munuň ýaly hokga çykarjak bolsaň, git-de obada okuwyňy oka—diýip, ussa oňa käýedi (K. Berdiýew). — Bu diňe Täçmyradyň okyjysyny kepeltjek bolup çykaran hokgasydyr (B. Öwezow). Görýärsiň, düýn ýeriňi aldylar, bu gün ýene bir zat diýýärler. Erte ýene bir hokga çykararlar (Ö. Abdyllyaýew).

Hondan bärisi bolmak — 1. Gopbamsylyk etmek, özüni uly tutmak. Ol ýeý hakyny unutdy-da, hondan bärisi ýaly bolup, zülplerini sypady (B. Kerbabaýew). Nina-da biziň başymyza hondan bärisi bolup, bize akyl berjekmiş (K. Berdiýew). 2. Göwni galkmak, gop berlen ýaly bolmak, begenmek. Oglunyň sözüne Ogsoltan eje hondan bärisi boldy (R. Allanazarow).

Hor-horuny ýatyrmak — köşeşmäge mejbur etmek, gaharyny ýatyrmak, rahatlandyrmak. Goý, onuň demini biraz düşürsin, hor-horuny bir az ýatyrсын!—diýip oýlady (B. Kerbabaýew).

Hoş galyň — sag-amap oturyň!, sag boluň!, aman-esen galyň! Hoş galyň, ýaranlar, eý dosty-ýarlar, Şat geçirdik wagty aýdym-saz bilen (R. Seýidow). Diňe kanunsyz buýruklar bermäge haky ýokdur. Hoş galyň! (G. Muhtarow).

Hoş geldiňiz! — geleniňize şat, siz üçin işigimiz açyk. — Hoş geldiňiz, ýörüň, çay içeris ine! Olar kaýutalar taýa dolandy (B. Hudaýnazarow).—Jenap Ýusuf han, hoş geldiňiz, safa geldiňiz—diýip garşylady (H. Derýaýew).

Hoş söz bermek — möhümiň bitjekdigine razylyk bermek, gulaga ýakymly wada bermek, arkaýyn etmek. Biz saňa arkaýyn bolup, olara hoş sözem beräýdik. Ejeň enteg-ä maňa hoş söz berenok (T. Taganow).

Hoşuňa gelmek — göwnüňe ýaramak, nämedir bir zatdan kanagatlanmak, janyňa hoş ýaramak; keýpiň göterilmek, göwni galkmak. —Hoşgeldi, men bu töhmetçileriň başyna şeýle bir oýun getireýin welin, hoşuňa gelsin (A. Gowşudow). Bally molla diýseň şonça hoşuna gelerdi (A. Durdyýew).

Hoşuň atasy ölmändir —hoş, bolýar, wada berýäriň. Hoşuň atasy ölmändir ahyry—diýip, ýerasty remont brigadasynyň ýaşuly işgäri Aman aga Sapara öwüt berdi (B. Pürliýew).— «Hoşuň atasy ölmändir, siz onuň aýdanlaryna «hoş» diýiň-de, öz etjegiňizi ediň»— diýdi (A. Gowşudow).

Höwri köp (bola) bolsun!—baş sany artsyn, köpelsin (mal hakda). Nesip etsin, höwri köp bola! (H. Ýsmaýyłow). Eje, sygryň guzladymy?! Höwri köp bolsun! — diýdi (A. Durdyýew).

Höre-köşe etmek — töwella etmek, göwnüni tapjak bolmak, ýalbar-ýakar etmek, köşeşdirmek, ýalbarmak. Höre-keşe etdik weli, ol hem aldy töwellany (K. Gurbannepesow). Şol wagt hem bir aýal gelip, gelni yrmakçy bolup höre-köşe etdi («Türkmen halk ertekileri»). Sylap seýis höre-köşe edipdir (A. Soltanmyradow).

Hörpi ýokardan (belent) tutmak — uly zada bil baglamak, çeniňden ýokarrak zady arzuw etmek, öz mümkinçiliğinden artygrak zady niýetiňe salmak; uly gürlmek.—Ba-a, Artyk, hörpi ýaman ýokardan tutduň-la.— Mamys, sen hörpi ýaman ýokardan tutduň-la! (B. Kerbabaýew).

Hötde (hötdesinden) gelmek —başarmak, oňarmak. Fabriğiň kollektiwi şol ýyllar iňňän uly synaglara hötde geldi (K. Berdiýew). Oňa bir özüm hem hötde gelerin (D. Agamammedow). Sen meni gozgap ýörme-de, özüň hötdesinden geleweri! (B. Kerbabaýew).

Humary ala ogurmak — täleýi ters gelmek, keç ykbal bolmak, şowsuzlyga, betbagtlyga düşmek, kyn güne uçramak. Bekmyrat baýlar bilen bu göreşde Uzugyň salan humary ala oturdy (H. Derýaýew).

Hum ýaly çişmek — gaharyň gelmek, içi-içine sygmazlyk, gaharlanmak. Myradyň köp wagtdan bäri duldugy diňe şol wagt Gylly Golçanyň ýadyna düşdi we depe saçlary üýşüp gitdi, ol hum ýaly çişdi (A.Gowşudow). Indi başlanypdyr, goýulsa goýulsyn, goýulmasa göterilibirsin! — diýip, Gylyçly hum ýaly çişdi (H. Derýaýew).

Hun almak — öldürilen adamyň ganyna derek jerime almak, öldürileniň gany üçin pul, haryt almak.— Hun almak däbi henizem barmy? (G. Kulyýew). Ol: — Gyz üçin siz hem hun alabildiňiz-le... diýip, Mämmedala gözünü alardyp seretdi (B. Seýtäkow). Dogry, aýdýalar, bular öz oğlanlarymyz ahyry, hökman, baý agalarynyň hununy alyp bererler—diýdi (B. Soltannyýazow).

Hun bermek (tölemek) — öldürilen üçin pul, emläk bermek, biriniň janyna kesilen bahany üzmek. Biziň ilatymyzyň däbine görä, ganhoryň hossarlary ýa-ha hun tölemeli, ýa-da gan bergili bolup gezmeli (G. Kulyýew).— Durdy goturyň gyzy öňki äkidilişi ýaly edilip getirilse, biz hun tölemekden gaçan adam däl (B. Seýtäkow).

Hüw diýip çykyp gitmek — baş alyp gitmek, näme bolsaň şol bol diýip gitmek, bar zady owarram etmek. Ýöne—hüw!—diýip, gidiberesiň gelýä (H. Derýaýew). — «Huw» diýip çykyp gidiberesi geldi (S. Ataýew).

Hydyr ata ýaly —kyn ýagdaýda hemaýat eden, agyr gününde ýetişen (adam hakda). Siz oňa Hydyr ata ýaly ýetişdiňiz («Edebiýat we sungat»).

Hydyr diýeniň hyrs çykamak —gowy diýeniň erbet çykamak, tamaň çykamazlyk, aldanmak. Eý ýaranlar, bu nämedendir, bilmezem,—Hydyr diýip el urdugym hyrs çykar (Magtymguly). Ýöne Hydyr diýip ýapyşanymyz hyrs çykdy (T. Taganow). Çerkeziň Hydyr diýip gu-jaklany hyrs çykdy (H. Derýaýew).

Hyň bermek —süre-sokma bolmak, bir ýere toplanmak, uçursyz köp bolup üýşmek, depeşek bolmak. Adamdan hyň berýän her bir köçesi. At-ýaragly şakyrdaý ýör näçesi (Ata Köpekmergen). Mehelle hyň berýär: garyply, baýly, Ýanka-ýaňka, henek, haýbat garykdy... (A.Atajanow).

Hyň urmak —haýbat atmak, gyzarylmak, gaharlanmak. Olaryň her haýsy biri-birini basmarlamaga çalyssa, otrýadlaryň her haýsy biri-birine hyň urdy. Sen türmäniň howlusyndaky gujaklaşanymyzy, haýa-tyň iki gapdalyndan hyň uruşýanymyzy unutdynmy? (B. Kerbabaýew).

Hyrçyňy dişlemek — ahmyr etmek, gahar bildirmek, namys etmek, gynanç bildirmek. Ol hyrçyny dişläp, mawy ala käsäni eliniň tersi bilen zyňyp goýberdi (B. Kerbabaýew). Bu giň jahan dar göründi gözüne, Hyrçyn dişläp, gahar etdi özüne (A. Kekilow). Jemal şu ýerde hyrçyny dişläp, uludan demini aldy (B. Seýtäkow).

Hyýal atyna atlanmak — bir iş etmegiň kül-külüne düşmek, göwün ýüwürtmek, dürli arzuw beslemek. Magtymgulynyň sözleri Sazagy hyýal atyna atardy (B. Kerbabaýew). Hyýal atyn atlanyp, Ýer yüzünü gezyýardi (A. Alamyşow).

Hyýal guşuny uçurmak — *ser.* **Hyýalatyna atlanmak** . Hyýal guşum uçuryp, çar tarapa çapmadym (G. Seýitliýew). Şofýor uçurýardy hyýal guşuny, Onuň kalby arzuwlardan doludy (A. Kowusow).

Häh diýseň mäh — çalt, tiz, derrew, şobada, lepbeý aga, «häh» diýmänkä, gygyrmaga ýetişmänkä etjegini etmek, bir işi göz açyp-ýumasy salymda ýerine ýetirmek, Oňa ýumuş buýursaň, häh diýseň mäh bolaýýar.

I

Igäni sürtmek — gyjytly inirdemek, teýeneli gürrüň atmak, kinaýaly sözlemek, ýaňsa alyp üstünden gülmek, yrsarap sürtenmek. Ol tikeç ýaly toňkaryp oturyşyna uzak gijeläp Aman Aşyra igesini sürtdi. Mamur töre geçip, egnindäki ýaşyl jempirini çykaryp durka, Dursun eje oňa igesini sürtüp ugrady.— Juma han diýýän-ä, igäni sürtmesene! (B. Öwezow).

Iýeniň awy (zäher) bolmak — 1. Agyr ýagdaýa düşmek, agyr durmuşa sezewar bolmak, hasratly durmuşy başdan geçirmek. Kakama kän ýalbardym, Eşitmedi nalyşym. Iýenim awy boldy. 2. Iýeniň iniňe siňmezlik, minnetli hezzetiň tagamyny bilmezlik. Iýeniň awy bolsun, içýanyň zäheri (B. Kerbabaýew).

Iýeni aýry gitmezlik — ýakyn dostluk gatnaşygynda bolmak, ýürekdeşlik bilen gatnaşmak, syr alyp, syr berişmek. Durdymyrat Sapar bilen iýeni aýry gitmeýän dostdy (Ö. Abdyllaýew). Ýogsam, Jeren ikimiziň iýenimiz aýry gitmeýärmikä diýýädim! (B. Kerbabaýew).

Iýeniň burnuňdan gelmek — görgi baryny görmek, janyňy gynamak, horluk görmek. Emma ol şeýdip, towsup, togalanyp ýörjek bolsa, iýeni burnundan geläýmezmi? (H. Bkmaýyrow).

Iýeniň haram bolsun — Iýeniň janyňa batmasyn, burnuňdan gelsin. Eger öldürmesem ony, Haram bolsun iýen nany (Ç. Aşyr).

Iýen nanyňa degmezlik — eliňden iş gelmezlik, iş başarmazlyk, iýeniňi haklamazlyk. Gözel bardyr dünýä malyn iýdirseň, Bardyr gözel, iýen nanyna degmez (Magtymguly).

Iýmçi tokla (guza) dönmek — ýuwaşamak, ümsüm bolmak; içgin durmak. Onuň gelmegi bilen häliden bari donuna sygman, çişip duran Amandurdy iýmçi guza döndi. Saparmyrat iýmçi guzy ýaly bolup, Şaýdakowyň ýanyna dykylyp bardy (B. Seitäkow).

Iniň tikeneklemek — gorky ýa-da başga bir waka zerarly galpyldamak, özünde tolgunma döremek. Jamalyň ini tikenekläp gitdi (B. Seýtäkow). Keljäni görende, onuň ini tikenekläp gitdi («Sowet edebiýaty»).

Ikarada galmak — aljyraňly ýagdaýa sezewar bolmak, aljyrap ýaýdanmak, näme ederiňi bilmezlik. Ikarada galypdyr (A. Alamyşow).

Iki at depişer arasynda eşek öler — güýçliler çaknyşsa, ejiz heläk bolar. — Hawa, «Iki at depişer, arasynda eşek öler» diýenleri şeýle bolýan eken (B. Seýtäkow).

Iki aşdan galmak — bir oňa, bir muňa hyýal edip, iki zady birden etjek bolup, ikisindenem galmak, köpe kowalaşyp, azdan galmak. Onda saňa iki aşdan galan aga diýerler.

Iki aýagyny bir gonja sokmak — çykgynsyz güne salmak, erkini, ygtyýaryna almak, gidere ýer goýman gyssamak. Meniň beýle iki aýagymy bir gonja sokma ahyry. Obada bolsa eminler iki aýagymy bir sonja gokdular (B. Kerbabaýew). Gabawda galyp, gorkudan ýaňa iki aýagyny bir gonja sokup oturanlaryň geçisi ýaýrady (B. Seýtäkow).

Iki aýagyňy bir ýere depip durmak — şol bir diýeniňi tutup durmak, öz aýdanyňy gögertjek bolmak, dik-düşdi bolmak, ylalaşyga gelmezlik, töwella gelmezlik. Ýa olam Atabaý ýaly iki aýagyny bir ýere deper durarmyka? (B. Kerbabaýew). Hiç kimiň töwellasynam alanok, gulagam salanok, ýöne: «Tapsaňam — taparsyň, tapmasaňam — taparsyň!» — diýip, iki aýagyny depip dur (H. Derýaýew).

Iki aýagyňy göre (çukura) sokup oturmak — gaty garramak, gojalyp, öler wagtyň ýakynlamak, bariňden anryň ýakyn bolmak. Aşgabadyň golaýyndaky gonamçylyklaryň birinde iki aýagyny göre sokup oturan, gür sakgally bir garry adam ýaşaýardy (N. Pomma).

Iki aýakly iki günde — sanly günde kemala gelen, basym kömege ýetişen (köplenç çaga hakda). «Iki aýakly iki günde» diýen türkmen nakyly bar (B. Kerbabaýew).

Iki bolup bilmezlik — çendenaşa begenmeklik, gaty guwanmak, örän şat bolmak. Nejep halypasynyň sözüne iki bolup bilmän: — Halypam, günämi ötseň, bir dilegim bar — diýdi («Nejeboglan»). Ol öz etmişini özgäniň başyna geçirmäge mümkinçilik döränine begenjinden iki bolup bilmedi («Sowet edebiýaty»). Togalagyň balyk tutmaga barýandygyny,

adynyň hem Keçjal ekendigini eşiden tilki begenjinden iki bolup bilmändir (A. Soltanmyradow).

Iki bolup bire degmez — iki sany iş başarmaýan, başarnykly biriniň deregini tutmaz: nalajedeýinler, emelsizler. — Eý-ý gardaşlar! Iki bolup bire degmez! Iki bolup bir çagany oňaraňyzomky?! (B. Kerbabaýew).

Iki бүкүлмек — 1. Agyr iş, jebir-jepa, zulum zerarly horlanmak, biliň бүкүлмек. Elhenç köne adat onuň boýnuna kündesini salyp, iki бүкүпdir (B. Seýtäkow). 2. Biriniň garşysynda öz mertebäni kiçeltmek, ýalynjaňlyk etmek, ýaýaplamak. — Onuň aty bar, serdar aga — diýip, ol iki бүкүlip, Gulamaly hana baş egdi (T. Tagapow).

Iki garpyz bir elde tutdurmaz — bir bada iki zada ýetişip bolmaz, şol bir wagtda dürli-dürli işi edip bolmaz. Ýogsa-da, iki garpyz bir elde tutdurmaz (B. Seýtäkow).

Iki gat bolmak — göwreli bolmak. Emma, iki gat bolupdyryn, il içine çykarlygym galmandyr (B. Kerbabaýew).

Iki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamaz — her biriniň özüne göwni ýetýän, biri-birini äsgermeýän adamlar ylalaşykly, agzybir bolmaz. «Iki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamasa-da» sarymsak bilen sogan bir pelde «ýaýnamaly» boldy («Edebiýat we sungat»).

Iki göwün (ýürek) bir bolmak — pikirdeş, duýgudaş bolmak biri-biriň bilen ylalaşykly bolmak, bir maksada gulluk etmek. Iki köňül bir bolsa, Yrak ýollar ýakyndyr («Atalar sözi»).

Iki göwünli — belli bir karara gelip bilmeýän, ýaýdanýan, ikerjiňleýän. Ýene-de bu hatyň ýerine ýetiriljegini tassyklap çykan sesler oturanlaryň içindäki iki göwünlileri hem özüne çekdi (A. Nyýazow). Artyk bilen sözleşip başlandan onuň iki göwünlidigini, söz urşunyň gödekdigini Iwan Timofeyewiç derrew aňlady (B. Kerbabaýew).

Iki gözün dört bolmak — öýli-işikli bolmak, öýlenmek. Ýögsamam, öýlenipsiňem eşitdim, iki gözün dört bolupdyr (B. Kerbabaýew).

Iki dagyň ortasynda galmak — iki meseläniň haýsy birine ýykgyň etjegini bilmän, arada janserek bolup galmak, haýsyny etjegini bilmezlik, kösenmek. Kakam pahyr aradan çykandan soň, ejem bu syry aňlady-da Goçguly

bilen aramy kesmegimi talap etdi, men iki dagyň ortasynda galdym (T. Taganow).

Iki dilli — wadasynda durmaýan, lebizsiz, aldawçy. Ýigide gol beren sen diýip bilerdim, Iki dilli diýip, dilli gymakdan el çek! (B. Kerbabaýew). Niýeti bir weli, dili oň ikidi, Alajagözen dek gaty kümsükdi (A. Atajanow).

Iki dogup, bir galan — iň eý görülyän, göz dikilip oturylan, ýeke dikrar. Ol meniň iki dogup, bir galanym ahyry (B. Kerbabaýew). Ýefim näme seniň iki dogup, bir galanyňmy? (B. Seýtäkow).

Iki jahan owarrasy — ne eýläk, ne beýläk, ne aňry, ne bäre, ne hamyr, ne petir, iki aralyk iç ýakan. Ol ne-ho gaýykdy, ne-de saldy — iki jahan owarrasy bir zat tapdy. Bilýän bolsaň, iki jahan owarrasy bolup, egniňi gysyp ýörmezdiň (B. Kerbabaýew). Ne aňry, ne bäre, iki jahan owarrasy bolup galdyk (A. Gowşudow).

Ikilik etmek — biwepalyk etmek; ýalan sözlemek. Ol ömründe ikilik etmedi.

Ikini islemez ýaly etmek — gözünü gorkuzmak, temmi bermek, çäre görmek, gaýtalamaz ýaly etmek. Ony ikini islemez ýaly etdiler.

Ikini islemez ýaly bolmak — bir zatdan agzyň bişmek, çäre görülmek, almytyny almak, jezasyny çekmek, gözün gorkmak. Olara şeýle bir darady welin, ikini islemez ýaly boldular (N. Pomma).

Iki oduň arasynda galmak—*ser* Iki dagyň arasynda galmak.

Iki tarapyny (ýanyny) deňlemek — öleni-galany des-den bolmak, bar zady owarram etmek, ne bolsa, şo bolsun diýmek. Bu ýygananlar köplenç öýünden gaçan, obasyndan kowlan, iki tarapyny deňlän jalataýlardy. Şeýle diýip sorasa-da, Mämmedalynyň eýýäm iki tarapyny hem deňländigini onuň sesinden andylar (B. Seýtäkow).

Iki üzüp, bir ýalmamak — ýom-ýok etmek, lak-luk etmek, galk-gulk atmak. — Şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp, bir ýalmardym («Türkmen halk ertekileri»). Ata-enesi bizi-de iki üzüp, bir ýalmaýmasyn diýip, ony tamyň üstüne çykaryp daňyp goýupdyrlar (B. Seýtäkow).

Iki egniňden gum sowurmak - Gara güýjün bilen işlemek, agyr, fiziki işe meşgullanmak. Iki egnimden, gum sowrup, zähmet çekdim (A.

Soltanmyradow). 2. Bir zady halys boýun almazlyk, şerraýlyk etmek, keskilläm boýun almazlyk. Ol-a: «Teý, men bilýän däldirin» diýip, iki egninden gum sowrup oturandyr.

Iki egniňden dem almak — 1. Gazaba münüp, gaharlanyp sojamak, gaharyňa baş gelmezlik. Sürüde sakar işsegiň-de ýogy mälüm bolandan soň, iki egninden dem alýan gynyr hojaýynyň alaran gözleri çolugy iýerli görüldi. Mämmediň göwnünde ýaman niýeti, gara gözleriniň agy köpeldi. Iki egninden dem alýanyň görensoň, päliniň betligin Aýlar hem bildi (B. Kerbabaýew). 2. Halys tapdan düşmek, dem almagyň kynalmak, ölümiň önüsyrasynda bolmak. Berkeli aga iki egninden dem alyp oturyşyna agtygyna ýüzlendi (A. Gurban).

Iki elde bir (iki) aýak bolmak — ýetişiksiz güne düşmek; janyň-teniň bilen ýapyşmak, garşylyk görkezmek. Şonuň üçin olar kolhoz gurluşygyna garşy iki elde bir aýak, bütin göwreleri, dyrnaklary bilen garşy durdular. Emma gelniňiz gitjek däl diýip, iki elde iki aýak gygyryp otыр (B. Kerbabaýew).

Iki elini boş goýmak — doly ygtyýarly etmek, tarhan etmek, öz erkine goýmak. Tarhanym sen, iki elini boş goýjak, Ýatyşym gözüňe ilen ekeni! («Gunça»). Myhmana aş goý, iki elini boş goý (nakyl).

Iki erni bir ýere gelmezlik — hetdenaşa begenmek, şatlanmak, begenjinden ýyrşaryp ýörmek. Seni alyp berjek bolanlarynda, begenjimden meniň iki ernim bir ýere gelenokdy (B. Kerbabaýew).

Iki ýana urunmak (çarpynmak, elewremek) — aljyrap çykalga agtarmak, gyssanyp näme ederini bilmezlik. — Anha, balyk, anha, meýdandan tutan şol balygym — diýip iki ýana urnupdyr (A. Soltanmyradow). Zöhre iki ýana çarpynýar (H. Çaryýew.). Ol aljyrap iki ýana elewreýär (B. Pürliýew).

Il agzy keramat — köpçülik diýse ugruna, çyn bolar, il oňlasa şowuna düşer. «Il agzy keramat» diýipdirler (G. Seýitmäadow). Diýýär bu gün hindi ili — il agzy keramatdyr (G. Seýitli).

Il agzyna düşmek — köpçüligiň. arasynda belli bolmak, bir tarapdan ile bellenmek. Iliň agzyna düşüp, Etiň-ganyň gyzmazmy? (O. Täçnazarow). «Söwda diýip mellegime-de seretmedim. Oňly jaýam salmadym» diýip, iliň

agzyna düşüp, masgara bolanyňa gynandy (R. Allanazarow).

Il aşmak — başga ýurda gitmek. Artyk ele düşmän, il aşyp bilermi? (B. Kerbabaýew).

Il bilen gelen toýda baýram — köpçülik bilen başyna nähili kyn iş düşse-de çekip-çydasa bolar. «Il bilen gelen toýda baýram» diýipdirler (B. Seýtäkow).

Il bolmak — 1. Obadaş, ýurtdaş, goňşy bolup ýaşamak. Il bolup Rahym han bile, Haýdar soltandan aýryldyk (Seýdi). 2. Ylalaşyga gelmek, barlyşmak, oňuşmak. Bulara urşup alaç edip bolmaz, «il bolmak gerek» diýip, köp töwellalar edip nama ýazdyrды (Magrupy).

Il gezmek — gedaýçylyk, dilegçilik etmek, gapy gezmek. Il gezdikçe gözi doýmaz gedaýyň (Magtymguly). Donun ýorgan edip ýapynýan eken, iýjegin il gezip tapynýan eken (B. Seýtäkow).

Ileri tutmak — gowy görmek, ýakyn hasaplamak, ilkinji orunda goýmak. Ýöne, işgärlerimiziň iki sanysyny ol näme üçindir beýlekilerimizden ileri tutýardy (B. Gulow). Emma nätjek, her kim öz söýýän kärini söwer ýaryndanam ileri tutýar (G. Muhtarow).

Ile çykar ýaly bolmazlyk — ýüzügara bolmak, uly masgaraçylyga sezewar bolmak. Ile çykar ýaly bolmadyk (N. Pomma).

Iliň agysyny aglamak — köpçüligiň bähbidini öz bähbidiňden ileri tutmak, halkyň bähbidine, haýryna, hatyrasyna jan çekmek; aladasyny etmek, Türkmen topragy diýip jigerin daglap, Iliniň-gününiň agysyn aglap (Ý. Pirgulyýew).

Iliň gözünden düşmek — halka, köpçülige, özüňi ýigrendirmek, masgara bolmak, köpçüligiň gözüne gelmezlik. Ine, şondan soň iliň gözünden düşendigimi bilip galdym («Edebiýat we sungat»). Magtymguly aýdar, iliň gözünden, Düşüban, hor bolsaň, görgül özüňden (Magtymguly). Iliň gözünden düşseň saňa orden beren Watan ony gaýdyp alyp hem biler (B. Kerbabaýew).

Iliň satmak—halkyňa, ýurduňa dönüklük etmek. Seniň ýaly ilin satan denügi il içinde goýmaň, sözüň anygy (B. Kerbabaýew).

Iliň etini iýmek—halka zorluk, sütem etmek; ilaty tozdurmak, talamak. Iner ýaly kükräp, ajdar dek çişip, il etin iýdiler daşlarna üýşüp (Mollamurt).

Il oňlasa, atyňy soý — köpçüligiň, ilatyň makullany bilen razy bol, köpçüligiň diýeninden çykma. «Il oňlasa atyňy soý» diýipdirler, kim başlyk bolanda, maňa näme (N Pomma). — Aý, bolýa-da, olar ýaly bolsa, «Il oňlasa, atyňy soý» diýýär (H. Derýaýew).

Il sökmek — sergezdanlyk etmek, ondan-oňa ygyp ýörmek. Daňdan ýene aýallaryny maşyna mündürüp, il sökmeli bolýar (H. Ysmaýylow). Ol sebäpdenem men ýüzüme gara çekip, il söküp, oba-oba oýlanyp gedaý gezýän, rehimdar bendelerden sadaka dileýän (T. Taganow).

Il ugruna eşek ürküzmek—oňarsaň-oňarmasaň bir işi eden bolmak, köpçülikden kem galmajak bolup, ile göräräk hereket etmek. Agam, sen şu aýdýan gürrüňleriňi birneme paýhaslanyp aýdýarmyň ýa il ugruna eşek ürkmiş edýärmiň?..

Il hataryna goşulmak — köpçülige deňleşmek, il deňinde bolmak, sana goşulmak. Bizi ilin üstünden ýygnap, il hataryna goşan, ejemiň ak göwni bilen goýup giden öýüni meýdana taşlamaly däliris (N. Saryhanow). Kolhozmyz «Lenin ýoly» Goşdy bizi il hatarna (K.Gurbannepesow).

Il ýatyp, it uklamak—gijäniň köpi ötmek, gaty giç bolmak, gijäniň bir wagty bolmak. Täm garaňky gijäniň bir wagty il ýatyp, it uklady, men burçda bukulyp garaşyp otyryn (A. Gowşudow). Şol gije il ýatyp, it uklansoň, Baýram Mamur bilen gürläşip postdan çykdy (B. Öwezow). — Ussa, şu gije il ýatyp, it uklandan soň, biziň goş basan çayçymyzyňka bar (B. Seýtäkow).

Imanyňy ýuwutmak — lebizsiz bolmak, sözde durmazlyk, bimessep bolmak. Bu çok satyp alýanlar bir imanlaryny ýuwudan wyždansyzlar bolupdyr (H. Derýaýew).

Injigi götermezlik — baýlygy, döwleti göterip bilmezlik, azmak. Beýle baýlygy onuň injigi götermedi.

Inine siňdirmezlik — nesip etdirmezlik, ine-gana iýdirmezlik «Meret ol haýatyň hasylyny ine-gana inine siňdirmese gerek» diýýär (A. Durdyýew).

Inini-boýuny des-deň etmek — suwa salma etmek, sütünini süýndirmek, öldir ýaly urmak, ýençmek.—Niçikmi, iniňi-boýuny des-deň edip, hol çukura dykaýsam (A. Gowşudow). Kakaň

bir gelsin bakaly, seniň iniňi-boýuny des-deň etdirin (A. Durdyýew).

Iniň dyglamak (jümşüldemek, tikeneklemek) — güýçli täsir netijesinde üýşenmek, gorkmak, düýrükmek. Şol etmişleri ýadyna düşende, bedenine tok uran ýaly bolýar, ini dyglaýar (O. Gadamow). Jümşüldedi gitdi agsagyň ini (A. Atajanow). Bu garaýyşdan meniň inim tikenekläp gitdi («Der gelmese, dür gelmez»).

Intizar bolmak — ýoluna seretmek, garaşmak, garaşyp, tamakin bolmak. Ol gapynyň önünde intizar bolup duran Jamala garap: «Ezizim, mähribanym, meniň depämiň täji!»! — diýip, gygyrasy geldi (B. Seýtäkow).

Intizar etmek — ýoluna seretdirmek, garaşdyrmak. Göwnüň garyp mülkün bikarar eden, Garadyp ýoluna, intizar eden (A. Kekilow).

Inçeden yzarlamak — bir zadyň kemini goýman barlamak, äýigine-şanigine ýetjek bolmak, anyklamak. — Hawa, garaz inçeden yzarlap dursaň, şoňa barýada (B. Kerbabaýew).

Inçe tama — çala tama, azajyk umyt, ölügi arzuw. «Umytsyzlyk şeýtana ýagşy» diýip, inçe tama etdi («Edebiýat we sungat»). Ýöne bu sözler onuň şol inçe tamasyňa ganat bekledi (G. Seýtmadow).

Iňlär siňek ýok—hiç bir janly-jandar ýok, gymyldaýan jandar ýok, ümsümlük, imisalalyk. Näme bolsa-da şol wagt köçede iňlär siňek ýokdy (A. Gowşudow). Iňlär siňek ýok bu ýerde, Gugaryp ýatyrdy meýdan (M. Seýidow).

Iňňe bilen guýy gazan ýaly—öndümsiz, soňy gelmeýän hereket; ýürege düşgünç; örän kyn, agyr, hupbatly. Ýazýansyň; bozýansyň, ýene ýazýansyň, Göýä iňňe bilen guýy gazýansyň (A. Kekilow). Ony gazanmak — iňňe bilen guýy gazandan, ýangyny bir çemçe suw bilen söndürjek bolmaktan enaýy däl ekeni (B. Kerbabaýew).

Iňňeden çykma — täzeligine duran, gyly gyrylmadyk, täze. Onuň bar zady gyzyň sesi ýaly iňňeden çykma bolmalydyr (T. Esenowa).

Iňňä sapaýmaly bolmak — kesel, jebir-jepa sebäpli gaty horlanmak, çöpe dönmek. Ol gulagyndan igläp, iňňä sapaýmaly bolupdyr.

Iňňä sapaýmaly etmek — horlamak, igletmek. Beýle çydamsyz zabun agyr gazy baldyrlary

digir ýaly daýaw ýigitleri sümek ýaly süýndirip, iňňä sapaýmaly edipdir (H. Derýaýew).

It alan sanaja döndermek — düýt-müýt etmek, al petinden almak, käýýäp ýüzüni almak, aldymberdime salmak. Annagulyňy it alan sanaja dönderdiler (A. Durdyýew). Döwletmyrat hem olaryň hiç biriniň gykylygyna gulak asman, Batyry it alan sanaja dönderdi (B. Kerbabaýew).

It alnyna gelen, gurt alnyna-da geler — biriniň başyna düşen iş beýlekiniň hem üstünden düşmegi mümkin, bir zat, waka mydama biriniň başyny alyp durmaz. Ýok, ol «It alnyna gelen, gurt alnyna-da geler» diýenlerini eder (H. Derýaýew).

It aýagyny iýen ýaly — gezende, ykmanda, ondan-oňa syrýp ýören. — Sen murdar gorkak, it aýagyny iýen ýaly ygýarsyň! (B. Kerbabaýew). Gapy-gapy sökup ýörşüň, It aýagyn iýen ýaly (K. Gurbannepesow).

It gary — gyş paslynda ilkinji ýagan gar, ýuka gar. Ertir turup görsek, daşarda it gary agaryp ýatyrdy.

It görse, gözi agarar — it hem çydamaz, adam çeker ýaly däl, örän agyr, (kyn ýagdaý hakda). Olaryň görýän gününü it görse, gözi agarar (B. Kerbabaýew). Şol sürýän günlerinden bäri, oňa görkezýänlerini it görse, gözi agarar (H. Derýaýew). Biziň başymyzdan geçenleri it görse, gözi agarar (B. Seýtäkow).

It gününü salmak (görkezmek) — bir adamyny çydamsyz agyr ýagdaýa ýolukdyrmak, duçar etmek. Ozaldan tanyşdygymyzy Ýelli aňlaýsa başymyza itiň gününü salar (A. Gowşudow). Bu ýerik gelenimizden soňam, welaýatyň emeldarlary bize itiň gününü görkezdiler (G. Kulyýew).

Itiden çykarmak — ýok etmek, ugradan kişi bolup öldürmek. Çünki, Eziz hanyň «itden çykar» diýen sözleri hemme adamlara belli zatdy (A. Gowşudow). Kepban, äkidiň, ýenjiň! Dillenmese itden çykaryň! (B. Kerbabaýew).

Itde-pişik bolmak — biri-biriň bilen oňuşyksyz, ylalaşyksyz ýaşamak, biri-biriňe duşmançylykly göz bilen garamak. Şondan bäri Ogulnäzigiň Işan bilen itde-pişik bolup gelşi. Şeýlelik bilen, aradan ýene birnäçe wagt geçdi, gelnejem birneme köşeşdi, ýöne ejem bilen itde-pişik ýaly boldy (H. Derýaýew).

Itde san bar, onda san ýok — sana geçmezlik, adam hasabynda görülmezlik, äsgerilmezlik. — Ajyň aňy bolmaýar. Itde san bar, mende ýok. San saladan-a geçen, Bolsady bir garnym dok (B. Kerbabaýew).

It diýip, adyny tutmazlyk — lak atmazlyk, adyny agzamazlyk, habar gatmazlyk. Ýogsa, seň it diýip, adyňy tutýamydym? (R. Allanazarow).

Ite diýmezini diýmek — erbet sözler bilen käýemek, gaty gargynmak, agzyna gelenini aýtmak. Häli agşam äriň gelsin bakaly, şatyny göräýmezmikäň — diýip, Täçsoltan Uzuga ite diýmezini diýdi (H. Derýaýew).

Itiň art aýagyndan suw içirmek — adam saýman, azap baryny bermek, gara günde galdyrmak, ezýet bermek, zulum etmek, horlamak. Size suwy itiň art aýagyndan içirerin! — diýip, sojap egnindäki taýagy ýere taşlady (N. Saryhanow). Itiň art aýagyndan suw içirýärler (H. Derýaýew).

Itiň guýrugyna dakmak — kimdigine garaman, tanaman, ilkinji gabat gelen adamdan berip goýbermek, ibermek.

Itiň depderinde ady bolmazlyk — hiç bir ýerde agzalmazlyk, ady tutulmazlyk, sana geçmezlik. Şol çaglarda aýallaryň itiň depderinde ady bolmasa, ynha, indi altmyş ýaşyma garaman, men hem adam sanyna geçýän (B. Kerbabaýew).

Iti çykamak — halys bolmak, lüti çykamak, ýadamak. Şu gün, keygim, halys itim çykdy; — Ýoldaş Saparow, meniň şu iki arada gatnap-gatnap itim çykdy (B. Kerbabaýew). Gün uzyn aýak üstünde, birini atar, birini düşür, halys itimem çykýa (H. Derýaýew).

It ýylgyryşyny etmek — göwünli-göwünsiz gülen bolmak, ýalandan dişlerini syrtardyp gülmek; dişiňi syrtartmak, seňrigiňi ýygymak. It ýylgyryşyny edip oturan Durdy molla şeýle boljagyny bilýärdi (A. Geldiýew). — Eger, ýalňyşmasam, bu tam Hojamuhammet arslanyňky bolmaly, şeýle dälmi? — diýip, it ýylgyryşyny edip sorady (B. Seýtäkow).

It masgarasy etmek — abraýyny gaçyrmak, ile wejera etmek. Miraplar etdiler it masgarasy, Bitmez ömür ýüregimiň ýarasy (Ata Köpekmergen). Soňam birki aý saklap, it masgarasy edip kowaryn (G. Seýitmedow).

It sanyna geçmezlik — adam hataryna goşulmazlyk, sana alynmazlyk, adam hatarynda görülmezlik. Düýnki it sanyna geçmeýänler hem bu gün ýaşasyn» diýşip gygyryşýarlar (G. Kulyýew).

It urup, ýerde galan — derege geçmeýän, elinden hiç bir iş gelmeýän, nalajedeýin, sapsyz. «Indi gel-gel meniň gyzymy it urup, ýerde galan bir adam aldy, munuň bir emmasy bardyr» diýip, köp pikir edipdir («Türkmen halk ertekileri»).

Itçe görmezlik — adam hasaplamazlyk, esgermezlik. Agzyn tanadypdyr, itçe görenok, Sözleşse, özüne gezek berenok. «Günäsi: itçe-de görmen enesin...» (A. Kekilow).

It eýesini, pişik bikesini tanamazlyk — bulambujarlyk, garym-gatymlyk, başly-baratlyk, bitertiplik, Ýöne weli, oba-garanyň içi wes-weýran ekeni. It eýesini, pişik bikesini tananok. Sähelçe wagt geçip-geçmänkä, it eýesini, pişik bikesini tanar ýaly bolmady (B. Seýtäkow).

It ýandakdan böken ýaly — ugur-utgasyz, dereksiz. Seniň salam alşyň dagy nätüýsli aýt? It ýandakdan böken ýaly! («Geliň gülşeliň»).

It ýassanan ynjalmaz — duşmançylykly ýagdaýda ynjalyk, rahatlyk bolmaz. Bolýandada it ýassanyp, ynjalmajagyna akyly ýetdi (B. Kerbabaýew).

Içden çekmek — iýmek-içmekden kesmek, aç galdyrmak, nahar-şamy wagtynda bermezlik. — Asmany çekmän, edil içinden çekäýerin — diýip, ejesem käýedi (A. Durdyýew).

Içde saklamak — syryňy aýan etmän ýörmek, syr bildirmän gzmek. Ogryn zady sakla içde, Gaýym durup her ýumuşda (Baýly şahyr).

Içen suwy bokurdagyndan (bogazyndan) görnüp duran — biçak, çensiz owadan (gyz-gelin hakda). Seniň gümüňi çekip, içen suwy bokurdagyndan görnüp duran bir gözel almasam, içim ot berlen çüýrük saman ýaly tütär durar («Tokmak»). Içen suwy bogazyndan görnüp geçýän çopan gyzy (K. Gurbanpesow).

Içiňe salmak — gaýgy-aladasy hiç kime aýtmazlyk, özgelere duýdurmazlyk, syr bildirmezlik, ýer-ýezüne basalyk bolmak. Emma sen demiňi ýaryp bilmän, içiňe salyp, üwhülläp ýörsün. A gyz, men-ä seniň ýeriňde bolsam, beýdip içime salyp ýerenimden, aýdar-da

dynaýaryn. Şeýle-de bolsa, ol özüniň agyr ýagdaýyny hiç kime syzdyрман, öz içine salyp gezdi (B. Kerbabaýew).

Içe sygmazlyk — çekip-çydap bilmezlik, gaharyň gelmek, döz gelmezlik. Birden içine sygman: — Näme çagyrdyň? — diýdi (A. Alamyşow).

Içi bitmezlik — närazy bolmak, ýatdan çykarman ýörmek, kine saklamak. Ýüregi sap bolup, içi bitmese, ne magna ýüzüne ýylgyrmak bilen (Zelili).

Içi gara (içigara) — sap ýürekli, arassa pikirli bolmadyk, ýaramaz häsiýetli, görüp. Ol tüýs içigarady (A. Durdyýew). Mollanyň sellesi ak hem bolsa, içi gara («Nakyllar we atalar sözi»). Ýek-tük içigara ýok diýip weli, oňa güwä geçip bilmerin şindi (M. Seýidow).

Içi güjükli — kinaýaly, hileli, aňyrsynda syr ýatan, ýöne weli, seniň häzirkiki içi güjükli teklibiňe berlip, özümi bogdyr ýaly, men bu jany arzan baha hasap edemok. Emma nebitçi awuly söze, içi güjükli gürrüňe çydamaz (B. Kerbabaýew).

Içi gülmek — gynanmaly bir waka hezil etmek, göhi gelmek. Batyr agaň diýen sözlerine, Açyk bilýän munuň içi gülýärdi (N. Pomma). Asyl gelmezler, olaryň içleri gülýär ahyry (A. Durdyýew).

Içi düşmek — aýny wagty geçmek; zaýa bolmak. Patyşam, uly gyzyňyzyň içi düşen gawuny getirmegi: «Meniň wagtym geçipdir» diýip aýtdygydyr.

Içi-içine sygmazlyk — güýçli gaharlanmak, gahar-gazaba münmek. Ol, içi-içine sygman, bir demde Ene-kütini dünýä inmedik ýaly etmäge taýyn boldy. Gahary içi-içine sygman, gapana düşen tilki ýaly jowranyp, eli köne duşakly öýleriniň gözeneginde aýlanyp ýördi (H. Derýaýew).

Içi kitüwli — birinden göwni galan, öçli, arly, Ol birnäçe wagt mundan ozal ýogalan towugyny Japbaklardan görüp, olardan ýaňa içi kitüwlidi (B. Kerbabaýew). Biz muny entäp ýörkä, bir ýerde ölüp-ýitendir ýa-da bir içi kitüwliniň biri öldürüp, gorpa süsdirendir diýip ýördük (N. Pomma).

Içinden ok bolup geçmek — gaharyny getirmek, degnasyna degmek, örän erbet täsir etmek. Ol sözler onuň içinden ok bolup geçipdi,

ýüregini lertzana getiripdi (B. Pürliýew). Şonuň üçinem Senemgülüň bu gürrüňleri içinden ok bolup geçdi (G. Seyitmäadow).

Içinden urmak — bildirmän, ýaşyryn, gizlin zyýan ýetirmek, görer___göze bildirmän tozdurmak. Häli barlap görseňiz, çörekhananyň hem, zawodyň hem içinden urandyr (B. Kerbabaýew). Şeýdip bularyň içinden urup bilerin diýýärdi (A. Nyýazow).

Içinden ýalyn geçen — işde bişişen, otdan-suwdan çekinmeýän, köp zady başyndan geçiren, tejribesi ýetik. Olaryň köpüsi-de indi birnäçe ýyllap içinden ýalyn geçiren adamlar (K. Berdiýew).

Içindäkini sanamak — syrasy biljek bolmak, mekirlilik bilen pikirini aňjak bolmak. Onuň oýnaklaýan gara-ala gözleri saňa ýylgyryp bakýan ýaly görünse-de, hemişe seniň içindäkini sanamak bilen meşguldyr (B. Kerbabaýew).

Içine alahöwren giren ýaly bolmak — alabasga galmak, agzalalyk başlanmak. Garagyz geleli bäre biziň-ä içimize edil alahöwren giren ýaly boldy (B. Öwezow).

Içine-daşyna geçmek — bir adamyňy yrjak bolmak, göwnüni tapjak bolmak, ýalbar-ýakar etmek. Onuň içine-daşyna geçip, ýoldan çykardylar (T. Taganow). Bolýar-da, ...diýip, içi boş süýji sözler bilen onuň içine-daşyna geçip başlady (N. Pomma).

Içini köwmek — syryny biljek bolmak, ugruny ýekelemek. Onsoň onuň içini köwmäge başlaryn (I. Saryhanow).

Içini ýag tutmak — mesirgemek, mesligi göterinip bilmezlik. İçini ýag tutupdyr ýognap garny (Ata Salyh).

Içini ýakmak — biriniň tersine gidip, gaharyny getirmek, janyna degmek, çürkemek. Ylaýta-da soňky günlerde gurluşykda adamlaryň özünden ýüz öwrüşi, onuň içini ýakýardy (B. Seýtäkow). Bu üznüksiz ýumuşlar Gurbanyň içini ýakýardy (A. Durdyýew).

Içiň byjyklamak — bir zady aýdasyň, edesiň gelip, küýsöp durmak, alňasaklyk etmek, göwnüň karar tapmazlyk, ýüregiň takat etmezlik. Şu gürrüňiň tizräk aňyrsyna ýetesim gelip, edil içim byjyklar dur.

Içiň posuny dökmek — närazyçylygyny daşyna çykarmak, kinäni aýdyp durmak, baslygyp ýatan nägileligiňi aýtmak. Derňewde, aýratyn hem

sudda Badam aga içiniň posuny dökjekdi (B. Öwezow). Senemgülüň ýene-de gep tapyp, göwün açasy gelip, içi byjyklaýardy (G. Seyitmäadow).

Içiň gorulmak — gaty ajykamak, iýesiň gelmek. Haçan içi gorlandan soň, öýüne gaýdyp gelýärdi (A. Durdyýew).

Içiň gyrylmak — çendenaşa köp gülmek, gülüp halys bolmak. Siziň bu işiňize geň galyp, güle-güle içim gyryldy (B. Seýtäkow).

Içiň gysmak — ýüregiň gysmak, kararyň ýetmezlik, darykmak, Köňül islemez ýerden bir ýaman sözi, Eşitseň, içi gysar sygyrmak bilen (Zelili). Sen gideliň bäre meniň içim gysýar (N. Jumaýew).

Içinde gep ýatmazlyk — bir pynhan syry, ýaşyran wakany jar edip ýörmeklik, syr saklamazlyk. Il ynansa-ynanmasa, Akjemalyň pçinde gep ýatmajagyna biz ynanýarys (A. Durdyýew).

Içinde düwün galmak — armanly bolmak, kitüw galmak, öçli bolmak. Keserende kesmesen, düwün galar içinde («Nakyllar we atalar sözi»).

Içinde it uwlamak — gaty ajykamak, ajygyp surnukmak. Gepiň gysgasy, galandaryň içinde it uwlaýardy («Görogly»).

Içiň ýelini dökmek — niýetiňe düweniňi aýtmak, gaharyňa bäs gelmän ýarylmak, aýdyp keýpden çykamak. Gozgalaňly Tagan içiniň ýelini dökenini duýman galdy. Gullyhan awuly söz urup, içiniň ýelini dökdü (B. Kerbabaýew).

Içiňe sygyrmak — gahar-gazabyňa, başyňa düşen agyryklara we ş.m. çydam etmek, saklanmak. Artyk ony nähili içine sygyrsyn? Nähili onuň bilen razylaşsyn? (B. Kerbabaýew).

Içiňi bermek — ýüregindäkini birine aýdyp derdinişmek, içki syryňy ynanmak. Akmaga iç berip, syryň paş etme (Magtymguly).

Içiňi gepletmek — öz-özünden oýa çümme, pikirlenmek, oňlanmak. «Şunuň ýaly masgara bolan wagtyň ýanymda hiç kim bolmany gowy boldy» diýip, içini geplet-di-de, welosipedine garşy ugrady (T. Taganow). — Aýalyna baý-feodal gözi bilen garaýanlygy üçin, Illi Durdyýewe haçan berk temmi bererlerkä? — diýip, içimi geplet-dim («Tokmak»).

Içiňi dökmek — ýüregindäki hyýallaryň, pikirleriň baryny aýtmak, ähli syryňy, dert-

aladaňy beýan etmek, derdinmek. Haýsyň-da bolsa biriň gelip, içiňizi dökmikäňiz, maslahat sorarmykaňyz öýtdüm (B. Seýtäkow). Durdy başga ýerde kyn bolsa-da, Artyga içini dökdü (B. Kerbabaýew).

Içiňi it ýyrtmak—ynjalyksyzlanmak, howlukmak, gyssanmak. Enekütiniň içini näçe it ýyrtsa-da çydady (H. Derýaýew). — Meniň aňlaşyma görä, häzir Nurjanyň içini it ýyrtsa. Olganyň ýüregini ýylan zäheri ýaly bir zat aldym-berdime salýa... (B. Kerbabaýew).

Içiňi sowatmak — ahmyrdan çykamak, keýpden çykamak, ar almak Oglumy goýmady, tohum-tijimi goýmady, diýýän-ä, heleý içini sowatdy-da («Edebiýat we sungat»), «El gatylan» diýip, ony ile masgara edip, bir içimi sowadaýsammykam? (G. Seýitmäadow).

Içiňi tutmak — agyr ýagdaýda galmak, edeniňe ökünmek, ahmyr çekmek. Daşaryk hasanaklap çykan Dursun eje, eýwanda çugutdyryp oturan gyzyňy göreninden içini tutdy (B. Öwezow). Baýyň aldajagyna gözi ýetdi, onun üçinem içini tutdy-da, ýurtdan çykyp gidiberdi («Türkmen halk ertekileri»).

Içiňi hüml etmek — öz ýanyňdan gaharlanmak, çuň oýa batyp, daşyňa çykaryp bilmän dolup ýörmek. «Başymda meniň, gör, nähili iş barka» diýip, içini hüml etdi, başyny ýaýkap yzyna öwrüldi. Hojam aga hem içini hüml edip otyrды (A. Gowşudow). Birki günden bári içini hüml edip, gyzyňyň ýagdanyndaky ýüze çykan geň-enaýy zatlar ýeňsesini tünňerdip ýören Ogulgerek ýaryldy (B. Seýtäkow).

Içiňi çekmek — bir waka ges galmak, haýran galmak, ör-gökden gelmek. — Bä, sapak-supak baglap gidipdir — diýip, içlerini çekip, geň görüp, haýran galyp durlar («Türkmen halk ertekileri»). Adamlar içlerini çekip, agyzlaryny açdylar (B. Sentäkow).

Içiň eljuk diýmek — *ser.* Içiňde it uwlamak. Içi eljuk-eljuk diýdi. Mahmyt turup kemsiz doýdy (K. Taňrygulyýew). — Ajygamog-a weli, ýoldaş Çowdurow, içim-ä eljuk diýýä (B. Kerbabaýew).

Işi arka atmak — etmeli işiňi edip gutarmak, bir ýüzli edip dynmak. — Düşünýäriň ýoldaş Salyhow, işi arka atmaly, awa gitmeli (G. Muhtarow).

Işini görmek (gaýtarmak) — betbagçylykly, erbet ýagdaýa salmak; heläk etmek; sandan çykarmak, zaýalamak. Emma ol öýi köýen meniň işimi gördi (R. Allanazarow). Mamyş daýza gazabyna bäs gelmän, ýene şol öňki kepgir bilen onuň mazalyja işini görüpdür (B. Kerbabaýew). — Garýagdy, gorkaňokmy, baý işiňi gaýtaraýmasyn (G. Muhtarow).

Işiň gaýtmak — betbagtlyga uçramak, bagtyň ýatmak. — Wah, işim gaýtdy, adamlar! (A. Soltanmyradow). Goňşy jan, sen gitseň, meniň işim gaýdar («Geliň gülşeliň»).

Işiň ýol almak — edeniň ugruna bolmak, maksadyň amala aşmak, işiň şowly bolmak. Hudaý saglyk berse, kellämiz egnimizde dursa, Hojabegin işi ýol alar (B. Seýtäkow).

Işiň ýola düşmek — ugrukmak, işi ugruna bolmak. Kerwenleri menzil aşýar Welmediň togtan işi ýola düşýär Welmediň (T. Esenowa).

Işiň ileri! — işiň oň bolsun! Işiň ösdümlü bolsun! Arma, Annabike, işiň ileri! (T. Esenowa).

Işiňi kör etmek. — özgäniň bähbidi üçin ýa-da başga bir zerurlyk sebäpli, işiňi gutarman galdyrmak, taşlamak, öz işiňi owarram etmek. Men seniň çakylygyny eşidip, gyssagly işlerimde kör edip geldim (N. Pomma).

Işiňi tüketmek — bolgusyz zada baş goýmak, bidereklik etmek, boljagyň bolmak. — Päheý, senem işiňi tükedipsiň öýdýän? (H. Ýsmaýyłow).

Iş-işden geçmek — boljak iş bolup gutarmak, boljagy bolup, boýasy siňmek, bulaşmak. Arman, ýalňyşýardy olar. İş-işden geçipdi eýýäm (A. Atajanow). Indi iş-işden geçdi (B. Seýtäkow).

J

Jaýyna salmak — ýerine düşürmek, amatly wagtyny sypdyrmazlyk.

Janyňa batmazlyk — göwnünden turmazlyk, hoş ýakmazlyk, göwnüňe ýaramazlyk.

Jana bije atmak — bir ýaňalak etmek. - Besdir, gönel diýýän, eý garry goja! Bolmasa janyňa ataryn bije. (B. Japarow).

Janagyrlý ýaly bolmak — gaharjaň, gyňyr, yzgytsyz bolmak; jabjynmak. Janagyrlý ýaly çatmasyny we paty-putusyny bir ýana jemläp, ýarar ýalysyny alyp, ýaramaz ýalysyna ot berip, Görogly dagy bilen niredesiň Çandybil diýip, ýola düşüp gaýdyberdiler («Görogly»).

Jana dözmek — güýç gaýgyrmazlyk, elinde baryny etmek, janyny emgemek, owarram etmek. Ertir atsalar-da dözerin jana (B. Seýtäkow). Meiniňki beýle däl, hersi bir ýana, Baş bermez her näçe dözsem-de jana (A. Kekilow).

Jana kast etmek — bilkastlaýyn öldürmek ýa-da öldürmäge synanyşmak. Garny başga garyndaşyň kast edipdir janyňa («Hüýrlükga—Hemra»). Akmämmet söwdagär onuň janyna kast etmäni suw içençe-de görmez (T. Taganow). Biz bolsa bu ýerde seniň janyňa kast eden duşmanyňy we onuň ýaranlaryny kökidamary bilen goparyp taşlarys (N. Saryhanow).

Jan almak— 1. Herekete gelmek, oýanmak. Çeşmäňden janalyp deşti Badahşan, Al-ýaşyl geýinýär özüni besläp (M. Seýidow). Sözsüz hekaýalar dilden alyp jan, Aýdym derýalary bolup akýarlar (R. Seýidow). 2. Erkine, gününe goýmazlyk, gyssamak. Baý ülpet, senem «çaý iç» diýip janymy aldyň (Ö. Abdyllyýew).

Jan alyp, jan bermek — gazaply söweş alyp barmak, gyrlyşmak, gan dökmek. Bu topragyň üstünde ata-babalarymyz jan alyp, jan berdi, gan dökdü ony gorady (A. Gowşudow).

Jana ýakmak — göwnünden turmak, hoş ýaramak. Jana ýakar edep-erkan tapylmaz (Magtymguly). Sözlän sözi jana ýakýar, Şirindir dili Bibiniň (Baýram şahyr). Ýurdumyzdan bal akýar, Mazasy jana ýakýar (N. Annagylyç).

Jan aýamazlyk (gaýgyrmazlyk) — ähli güýjüňi, ukybyňy mümkinçiligiňi sarp etmek, elinde baryny etmek. Jan aýaman gyşda, ýazda,

çopanlarymyz dök-ýär deri (Ata Salyh). Oba ýigitleri janlaryny gaýgyrmanda, sen baýtalçaňy gaýgyrsaň aýyn bolmazmy? (B. Kerbabaýew).

Jana ýaramak — *ser. J a n a ý a k m a k*. Seniň üçin diýen sözüm, Hoş ýarady janyma (H. Şükürow). Her bir sözi jana ýarar, Ýagşy bilen ýoldaş bolan (Magtymguly).

Janyňa ýaranyp bilmezlik — ynjalyk tapmazlyk, rahatlanmazlyk. Ýene-de ýaranyp bilmedi jana, Bir güýmenje gözläp çykdy eýwana (A. Kekilow).

Jan bermek — 1. Aradan çykamak, ölmek, ýogalmak. Ahyrynda «enem» diýip jan beren, Ýüzün görüp doýmanyňdan aýryldyň (Seýdi). 2. Gaty yhlas etmek, jan paralamak, kekenek bolmak. — Batyr jan! Ejeň-ä seniň üstünde jan berýär (B. Kerbabaýew). 3. Herekete getirmek, ruhlandyrmak, galkyndyrmak, oýarmak. Dünýä berdim gözellig, tebigata jan berdim (M. Seýidow). Eý, Moskwa adalatyň galasy, Seň güneşiň bagt berdi, jan berdi (A. Kowusow).

Jan berene jaý ber — gyssama, öz madalyňa goýber. Jan berene jaý ber diýipdirler («Nakyllar we atalar sözi»).

Jan gerekmi pyçak? — gyssag ara şert goýmak, ikiden birini et haýsyny saýlasaň öz işiň. Jan gerekmi pyçak?» diýip Haýkyrdylar ýerli-ýerden (G. Gurbansähedow).

Jandan geçmek — ölümden gorkmazlyk, ölümiňe kaýyl bolmak, ölmek. Ar üstünde şirin jandan, Maldan-başdan geçip ýörsüň («Görogly»). Men geçdim indi bu jandan. El çekdim sudy-zyýandan («Şasenem — Garyp»). Seniň ýoluňda Sonam, Şirin jandan geçeyin (A. Alamyşow). Gorkma namartlaryň köp diýip sanyndan. Gara görse bary geçer janyndan (Magtymguly).

Jandan umyt üzmek — ýaşayşa bolan ynamyň gaçmak, dirilikden tama ýolunmak, ölmek. Akmaýamy ýa inermi, Bary jandan umyt üzdi. Gök asmanda ýüzdi olar, Jandan umyt üzdi olar (K. Taňrygulyýew).

Jan durmazlyk — ýöne durmaga ynsabyň çatmazlyk, dözmezlik etmek. Oglum meniňki bir jan durmazlyk. Häzirki

garşylyklaryň ýönekeý jan durmazlykdygyna onuň akyly ýetýärdi (B. Kerbabaýew).

Janserek bolmak — iki arada galmak, näderiňi bilmezlik. Dursun janserek bolup galdy (B. Kerbabaýew). Emma Mamurly wakanyň bütin raýona dolup, yzynyň idelmezligi garrylary janserek edýärdi.

Jantaýyna urmak — öz zähmeti siňmedik zady öz hasabyna geçirmek, eli egrilik etmek. Soňra üýtgedip sanlary, ýüzlöp jantaýyna urdy (Ç. Aşyr). Künji ekdirip, hasylyny jantaýyna urdy (H. Ysmaýylow).

Jantaýyny ýakmak — kemini goýmazlyk, bir kemsiz oňarmak, hötde gelmek.

Jany bar — ugrunda, dereginde bar, ýalan däl, ugry ýok däl. Oýlanýar ol: Jany bar-la, Ejemis-de diýýäniniň (N. Baýramow).

Jany-dili (jan-dil) bilen ýapyşmak — ähli güýjüň, ukybyň bilen tüýs ýürekden berilmek, eliňde baryny gaýgyrmazlyk. Eýesini tapar bir gün, dogry giden ýol biläni, Jany-dil bilen ýapyşsa, Aglap kyly-kal biläni (Mätäji). Ol özüne tabşyrylan bu işe ozalyndan jany-dili bilen ýapyşypdy, sonuň üçin hem şeýle abraýa eýe boldy.

Jany jana gatmak — biri-birine ýürekden wepaly bolmak. Bir dost bilen jany jana gatmaýyn, Akybaý, ýetişer bir sowal saňa. Köňüllerin bir eýläp, Jany janga gatarga (Seýdi).

Jan jesetden çykmak — ölmek, ýogalmak, Hazan ýeli öwser, duýdansyz kakar, Jan jesetden çykar, gara ýer çeker (Baýly şahyr).

Jany jöwen ekmäge gitdi — jany çykdy, öldi, Han aga, dönügiň haram jany jöwen ekmäge gitdi (B. Kerbabaýew).

Janyňa ýetişmek — ölümden halas etmek, öz wagtynda kömege ýetişmek, howpdan gutarmak.— Ýok, ol gyz şol jan tapanyňky bolmaly, sebäbi ol atasynyň janyna ýetişdi, ýogsam ol ölüp giderdi — diýdi («Türkmen halk ertekileri»).

Janyňa jaý tapmazlyk — ynjalyp, rahatlanyp bilmezlik, iki baka urunmak. Öýümize dolanyp gelmesem, ýene janyma jaý tapmaýardym (A. Gurban). Şol wagtlar meniň şeýle bir ýüregim gysýardy, bir oturdym, bir turardym, janyma jaý tapmazdym.

Janyňa siňmezlik — niräňe iýip-içeniňi bilmezlik, ynjalyp tapmazlyk. Bilmedim men

oňa näme diýenim, Siňmedi janyma öýde iýenim (A. Kekilow). Bulardan hem başga, içalyňyň iýeni-içini janyna siňmeýärdi (B. Seýtäkow).

Janyňa tetärik bolmak — kömek, goldaw, söýget bermek, goldamak. Şeýdilse, ol gyzyňam janyna tetärik bolarsyňyz. Meniň janyma tetärik bolan hem ors işçileri boldy (H. Derýaýew).

Janyny almak — 1. Öldürmek. Ýalan aýtma, eşek, dogryňdan gel, ýogsam-da janyňy alaryn (A. Durdyýew). İşçiler ýetip derrew ara aldylar, Uzaklaşman, bogup janyn aldylar (G. Gurbangylyjow). 2. Ýürege düşmek, irizmek. Halypa sen maňa ýazylanlyk bermediň aýt, iňir-iňir edibem halys janymy aldyň.

Janyny bermek — wepat bolmak, ölmek. Myhman üçin orta goýar serini, Janyn berer, emma bermez ýerini (M. Seýidow). Ol öz söýgülisini elinden berenden, janyny berenini gowy görer (B. Kerbabaýew).

Janyny gotura derman etmek — ýok etmek, öldürmek. Eziz han, seniň permanyňa görä, Gurban çopanyň janyny gotura derman etdim (B. Kerbabaýew).

Janyny jähenneme ibermek — öldürmek. Onda men onuň janyny jähenneme iberdim.

Janyň aram tapmak — ynjalmak, rahatlanmak. Onuň hajyrdap çykýan kümüş reňkli maýdalja düwmejikleri endamyna duzöldigiçe şähtim açylyp, janym aram tapdy (N. Pomma). Bu sessiz bakyşdan olaryň janlary aram tapan ýaly boldy (B. Pürliýew).

Janyň agyrmak — 1. Gynanmak, janyň ýanmak, gaharlanmak. Jany agyrylyk bilen jogap berdi (N. Saryhanow). 2. Dözmezlik etmek, nebsiň agyrmak. Durmaz seniň üçin jany agyryp, Nahar berseň, oňa käte çagyryp (Ata Köpekmergen).

Janyňa batmak (degmek) — ynjamak, gaharyňy getirmek, janyňy agyrtmak, çetiňe degmek. Atanyň sesi tiken dek, Batyp Gürgeniň janyna (Ç. Aşyr). Gösgöni dikanlanyp aýdylan bu söz Şyhym harpygyň janyna degdi (T. Taganow).

Janyňa jan goşmak — janyňa şipa, lezzet bermek, ruhlandyrmak. Janyňa jan goşýar tämiz howasy, Tozan - totuň asla ýokdur nowasy (Ata Salyh). Maşgala durmuşy çöşülmän, gaýta gün saýyn berkişip jana jan goşýan süýji durmuş

ömrüň ahryna çenli dowam edermikä? (B. Kerbabaýew).

Janyňa haýpyň gelmek — janyňy gaýgyrmak, janyňy eý germek, ýaşasyň gelmek, nebsiň agyrmak. Agyr günli oglanyň, Haýpy gelip janyňa (H. Şükürow). — Akmyrat, janyňa haýpyň gelyän bolsa, ol iki guşuň boýnuny üzüpjik, meniň horjunyma sal (A. Soltanmyradow). — Eziz han, janyňa haýpyň gelyän bolsa, eliňi çek! Janyňa haýpyň gelse, Eziz däl, onuň atasy Çapyga aýtsyn! (B. Kerbabaýew).

Janyň gönenmek — hezil etmek, lezzet tapmak, kanagatlanmak. Gönener-de gider janyň. Açar işdäň kăseleri (A. Atajanow).

Janyňdan doýmak — jandan irmek, terkidünýä bolmak. Ýesir bolup, munda gelip, Jandan doýan ýaly boldum (Zelili).

Janyňdan syzdyryp aýtmak — tüýs ýürekden aýtmak, çynyň bilen düşündirmek. Onuň ýene-de janyndan syzdyryp aýdýanam şolda (G. Kulyýew). Myrat oňa ýagşy okamagy we ýokary bilim almagy janyndan syzdyryp maslahat berdi (N. Pomma).

Janyňdan tamaňy üzmek — ýaşamak umydyň gutarmak, ölümiňi boýun almak. Gitler tamasyny üzüp janyndan (Ata Salyh).

Janyň çykmak — 1. Ölmek. Baş ýyldyr, synamda köpdür armanym, Çykar boldy indi tenimden janyň («Şasenem—Garyp»). Watanyň bähbidi, halkymyň hatyrasyna tä tenimden janyň çykyança, güýç gaýgyрман işlärin. 2. Gaty gorkmak, howsala düşmek. Ol ekzamenden geçip bilmez öýdüp janyň çykdy.

Janyňy oda ýakmak (salmak) — özüňi horlamak, özüňe jebir-sütem etmek, kösenmek. Gursalsa nebsiň dükany, Oda salar şirin jany (Seýdi). Owat bize dost diýip, özgelere bakar sen, özgelere baş goşup, Janyňy oda ýakar sen (Baýly şahyr).

Janyňy barlamak — öz-özüňi gözden geçirmek, öz mümkinçiligini ölçemek. Siziň ol tabşyrygyňyzy ýerine ýetirmekden boýun gaçyrmakçy bolamok, ýöne, ilki bilen janyňy bir barlap göreýin, belli netijä gelenimden soň, ýene-de gürleşeris. Ses sanalyp bolandan soň, Gaýypguly janyňy barlady (B. Seýtäkow).

Janyňy bukjada saklajak bolmak — ölümden gorkmak, janyňy gorajak bolmak. —

Heý gorkak? Şojagaz janjagazyňy, eýsem, ejeň bukjasynda gizläp saklarsyň-da! (B. Kerbabaýew).

Janyňy goýmak — ähli güýjüňi ukybyňy başarnygyňy aýaman, bir işiň ugrunda sarp etmek. Halkyň azatlygyna janyňy goýan, Agzyn gana bulap, bir kemsiz doýan. Ol iň bir ýönekeý işe-de, tehniky zatlar çenli-de janyňy goýmaga çalyşýardy (B. Kerbabaýew).

Janyňy gynamak — özüňi horlamak, özüňe jebir etmek, emgenmek. Öz-özi geçerne edip tamany, Gorksaň çekdirmäme gynarsyň jany (A. Kekilow). Görenmiş kân doktor güýjüni synap, Gaýta ejirliniň janyňy gynap (Ata Köpekmergen).

Janyňy orta atmak (goýmak) — maksada ýetmek üçin ölümiňden gorkmazlyk, özüňi bir maksada bütinleýin bagyşlamak, janyňdan geçmäge razy bolmak. Janyňy orta atan Toýjanyň keselhana düşmeginiň üstesine-de ony şeýle aýyplamak — akyla gelerlik bir zat däl!.. Atajanow burawy awariýadan goramak niýeti bilen öz janyňy orta atypdyr. Çernyšow Sowet üçin, halk üçin janyňy orta goýmaga häzir (B. Kerbabaýew).

Janyňy paralamak — tüýs ýürekden syzdyryp aýtmak; garaçynyňy etmek, üstünde kökenek bolmak.—Bir adam sakgalyny sallap, jan paralap, töhmetdigini gürrüň berýäd-ow, ýene bu ýalan töhmet üçin bigünä oglanyň üstüne gylyç alyp topulýar — diýdi (A. Gowşudow).

Janyňy pida etmek—ähli güýjüňi, ukybyňy mümkinçiligini sarp etmek, janyňdan geçmek. Öz halkym üçin janyňy pida etdim (A. Soltanmyradow).

Janyňy ynanmak — birine tüýs ýürekden berilmek, kesekiniň wepalydygyna bil baglamak. Şonuň üçin-de ol şol nadziratele öz janyňy ynaný (H. Derýaýew). Men size öz doganym kibi, ganymy-da, janyňy-da ynanaryň (B. Kerbabaýew).

Janyň ýanmak — gaharyň gelmek, kösenmek. Seni gözümem görmesin, janyňy ýanmasyn (N. Saryhanow).

Jany suw üstünde — ynjalık tapmaýan, özüni howp astynda duýýan. Janlary suw üstündäki garrylar zordan gününü ýaşyrdy (B.

Öwezow). Bu wagtlar Myradyň jany suw üstündedi.

Jar bolmak — il arasyna ýaýramak, hemmelere mälim bolmak. Bu gykylyk oba jar boldy (A. Gowşudow). Aşgabatdy bolşewikleň alany, Indi hemme adama jar boldy (A. Alamyşow).

Jar çekdirmek — bir wakany, habary il arasyna jarça yglan etdirmek, habar berdirmek, ýaýratdyrmak.— Tomaşa geliň!— diýip, bütin oba jaram çek-dirmändir (N. Pomma). «Günde bir gezek meniň ýanyma gelip, damaklanyp gidiň» diýip, jar çekdirdi («Hüýrlukga—Hemra»).

Jar etmek (eýlemek) — 1. Bir habary, syry paş etmek, aýan etmek. Hüýrlukga jar eýleşem, syrymy äşgär eýleşem («Hüýrlukga—Hemra»). Jahana jar et sen joşuň, nebitçi, Öň hem ýeňendigiň dünýä jar etdi (N. Pomma). 2. Dawanyň arasyny açmak, çözmek. Dawany men jar edeýin (B. Kerbabaýew).

Jebegň daralmak — oňaysyz ýagdaýa düşmek, içiň gyrmak, göwrümiň daralmak, gaharyň gelmek. Soňky üç-dört adamynyň närazylyk äheñini eşidende, Aman Pälwanyň jebegesi daraldy. Töwerek-daşynda Sowet häkimiýeginiň dowam edip durmagy, Jüneýt hanyň jebegesini daraldýardy (B. Seýtäkow).

Jesediň boş galmak — janyň tenden çykmak, ýelmek. Janym gitdi, jeset boş galdy. Ýyglaýyp gyr atyň owazy geldi («Görogly»). Meniň ýüregim aldyňyz sogrup, Çañňalak dek boşap galdy jesedim (M. Seýidow).

Jigerini duzlamak — ynjytmak, agyrtmak, göwnüňe degmek. Kesip-kesip jiger bagrym duzlaýyp, Meniň beýle niçik garyndaşym bar! («Hüýrlukga — Hemra»);

Jogapkärlige çekmek — temmi bermek, çäre görmek. Şu baýlaryň baryny jogapkärlige-de çekjekmişler (N. Pomma).

Jomartlyk satmak — sahylyk etmek, eli açyk bolan bolmak. — Mendenem saňa owlakly geçi — diýip jomartlyk satdy (G. Kulyýew). Tihomirow näçe jomartlyk satsa-da, döwlen çüýşäni çöpläp, olary biri-biriniň ýerinde goýup görýärdi (B. Kerbabaýew).

Jort atmak — göwni ýetmezlik etmek. «Magtymguly» diýip adym tutsalar, Gören göz jort atar eşden gulaga (Magtymguly).

Joşa gelmek — 1. Möwç urmak, daşmak. Jeýhun joşa gelip, kükräp akyp dur (R. Seýidow). 2. Ylham gelmek, joşmak. Ol dutar çalmaga başlardy, tärimiň ba-şyndan seredýän gelin-gyzlardan tizden joşa gelyärdi (N. Saryhanow). Senem joşa geldi, uçdy küýlenin, Ýöremäge göwni etmän kanagat (B. Seýtäkow).

Jöwlan urmak — heläk bolmak, örtenmek. Her säherler ursam jöwlan, Halym soramaz bir bilen (Talyby). Ömri ösüp barar assadan-assa, Ajap bilbil jöwlan urýar kapasda (B. Japarow). Onuň yşkynda jöwlan uran jahyllar az bolmandyr (N. Pomma).

Jögülik etmek — hilegärlik etmek, mekirlik etmek. Polkownik aga, ol jögülikden edýär, oňa ynanma — diýip gygyrdy (A. Gowşudow). Men jögülik etjek bolsam, başga ýol ýokmy näme? (G. Muhtarow).

Juwazçyň erkegi ýaly — bir ýerde aýlanyp duran, gözi daňlan ýaly hiç ýere gidip bilmeýän (adam barada).

Juldan çykarmak — maldan-başdan dyndarmak, lüt goýmak, halys garyp düşürmek. ...Meniň malymy, zadymy alyp, halys juldan çykardy («Görogly»). Ýusup han, siziň garyndaşyňyzyň daşyny dolamak bizi halys juldan çykardy (B. Soltannyýazow).

Juldan çykýançaň gidişmek — bir ýan ýüzli boluşmak, bellisini etmek. Men ol seniň gorkuzjak adamyň däldegin, molla Hoşly, seniň bilen tä juldan çykýançaň gidişmäge taýýar (A. Gowşudow).

Julkuny çykarmak — essi aýylýança urmak, galmaz ýaly etmek, tultuk etmek. Meniň elime Nazaryň ogly düşäýse, julkuny çykararyn (A. Durdyýew).

Juluny tersine salmak — enterpelegini öwürmek, bagtyny ýatyrmak. Sen-ä meniň julumy ters saldyň (N. Pomma).

Juluny täzelemek — täze egin-eşik edinmek, çalşyrgyç edinmek. Iller ýaly işläp, juluňyzy täzelejek boluň! (D. Agamämmedow).

Jübi kesmek — ogurlyk etmek. Ýel uran hem jübi kesen, Öz atasyn öldüren bar (Ç. Aşyr).

Jübiňde it uwlamak — pulsuz kösenmek, sowalgasyz, harjysyz galmak, köp köpügiň bolmazlyk, kisäň boş bolmak. Ana, içegim-de ýolundy. Jübiňde bolsa it uwlayar (N. Pomma).

Jübiñe bat bermek — baýlygyňa, puluňa daýanmak, döwletiňi mazamlamak, magtanmak. Olar Halnazary ugradanlaryndan soň, jübülerine bat berip, Jumadurdyňyň saraýyna bakan gitdiler (B. Kerbabaýew).

Jübä urmak — kişi zadyny öz hasabyňa geçirmek. Olaryň tiken tahýalarynyň we haltalarynyň her birini. 40-50 manatdan satyp, öz jübüsine urdy (N. Pomma).

Jüýjäni güýz sanaşmak — işiň soňuna seretmek, belli bir möhletde barlap görmek, soňra bellisini etmek, ýeri gelende hasaplaşmak. - Aý, ýetäymeseler gerek, bardy-geldi ýetäýenlerinde-de, biz jüýjäni güýz sanaşarys (A. Gowşudow). «Sen atyňy taryplap ýörme, jüýjäni güýzde sanaşarys» diýip, kämahal kakdyrýardy (T. Esenowa).

Jüpüne düşmek — ýerbe-ýer bolmak, jaýly-jaýyna düşmek, ýerine düşmek, laýyk bolmak, Narly Nepesowiçiň gyzlar hakynda edýän aladasynyň ýekejesi edil şu ýerde jüpüne düşdi (N. Pomma). Halk teatry diýýänem jüpüne düşäýse, onuň abraýy has-da artar (B. Öwezow).

Jüpüni bermek — erbet ýagdaýa salmak, pugta emini bermek. Häzir munuň bir jüpüni bermeli (A. Durdyýew).

Jygba-jyga gelmek — bir iş çözüde ýakynlamak, gyzza-gyzzalyga gelmek, soň golaýlamak. Emma häzir mesele jygba-jyga gelipdi. Käte şol mesele jygba-jyga gelyädi, käte bolsa ýene sowaşýardy. Iş jygba-jyga gelende bolsa, Halnazar baý sizden üçden birini bölüp alasy ýok (B. Kerbabaýew).

Jyda bolmak (düşmek) — aýralyga uçramak, bir zatdan aýra düşmek, biri-biriňi görmekden mahrum bolmak, ýurduňdan aýrylmak. Jyda düşdün watanyň-dan, ýurduňdan, Meni diýip sepil bolduň, Senem jan («Şasenem—Garyp»).

Jydalyk çekmek — iliňden-günüňden aýralykda ýaşamak, aýralyk çekmek. Men ahyr köp günläp jydalyk çeken, Jogap bermän ümsüm durýan ýene-de (R. Seýidow).

...Jyzar bolmak — başga biri üçin niýetlän zadyňa özüň duçar bolmak, öz päliñe özüň çolaşmak. Baýly, penasynda saklasyn aman, Jyzar bor päline niýeti ýaman (Baýly şahyr).

Jyzlanyň ömri ýaly — döwri, möhleti az wagtyk, tiz gutarýan, gysga wagtlaýyn (wagt

barada). Şol ýagdaý ýene gaýdyp gelermikän ýada jyzlanyň ömri ýaly, ömürlük söndügimikän? (B. Kerbabaýew). Onuň ömri jyzlanyň ömri ýaly gysga (Myraly).

Jylaw çekmek — aýak çekmek, saklanmak, togtamak. Atlylar şakyrdaşyp gelip, tertipsiz dikilen gara öýleriň arasynda jylaw çekdiler (B. Seýtäkow).

Jylawyndan çekmek — duýduryş bermek, öňüni almak, öz ugruna göýbermezlik, tertibe salmak. Wah, gözümpeň alnynda bolsa men onuň jylawyndan çekip durjak-la (B. Öwezow). Jylawyndan çekjek bolup synandylar (H. Ysmaýyłow).

Jylawyňy eline bermek — ygtyýaryňy, erkiňi aldyrmak, biriniň diýeninden çykyp bilmezlik, özbaşdaklygyňy ýitirmek. Begenç öz jylawyny eýýämden Aýsoltanyň eline beripdir. Jylawyny eline berenim üçin, men ol sözlere nähili ynanmaýyn! (B. Kerbabaýew).

Jynaza okamak — aradan çykanyň hatyrasyna namaz okamak. Uly il bolup, Göroglynyň jynzasyny okap, depin etdiler («Görogly»).

Jynzasyny okamak — ýok etmek, öldürmek. Jynaza okamasalar, okaman geçsinler. Biz olaryň jynzasyny okarys — diýip gygyryp göýberdi (Ö Abdyllyýew).

Jyn kakmak — tutgaýly ýaly bolmak, syrkawlamak. Seni hiç görmändim beýle bir halda, Ýa jyn kakdymy gelýerkän ýolda? (B. Seýtäkow).

Jynyň almazlyk — ýigrenmek, halamazlyk. Salpynyň özün-ä meniňem jynym alanok welin, nädeýin-dä?... (B. Pürliýew).

Jynyň almak — gowy görmek, halamak. Soň tanyş bolansoňlar jynlary alyşdy (B. Pürliýew).

Jynyň atlanmak — gaharyň gelmek, ýeňsän gatamak. Şony görsem, jynym atlanýar (R. Allanazarow). Sarynyň gurluşykdaýy öz oýnatgy ýagdaýy gözünüň öňüne geldi, jyny atlandy (B. Seýtäkow).

Jyny düşmek — 1. Ýüregi almazlyk, ýigrenç döremek, ýigrenmek. Ejem ölerden soň, Mätnyýazyň jyny kakama düşdi («Der gelmese, dür gelmez»). Jyny bize düşdi (A. Atajanow). 2. Ürç etmek, yhlas bilen ýapyşmak. Bilmedim nâmesindendigini, şu günler meniň jynym kitap okamaklyga düşüpdür.

Jynyň jyňkryşmazlyk — biri-biriňi ýigrenmek, biri bilen gylyk-häsiýetiň çapraz düşmek, oňuşmazlyk. Meniň onuň bilen jynym jyňkryşmaýar (A. Durdyýew).

Jyňkyňy çykarmazlyk — sesiňi çykarmazlyk, geplemezlik, dymmak. Dädem aç-ehtat ýadap gelende, çenden öýde iýere-içere zat bolmadyk wagtlarynda-da, jyňkyny çykarman oturany meniň gözümiň önünden gidenok (B. Kerbabaýew). Edenini edip welin, bir adam hem jyňkyny çykaryp bilenok (H. Ysmaýylov).

Jähenneme gitmek — owarra bolmak, güm bolmak, ýok bolmak. Gitdi jähenneme baýlaryň bary, Zähmetkeşler aldy zalymdan ary (Ata Köpekmergen).

Jähenneme ibermek — ýok etmek, janyny almak. Tilkiniň yşaratyna görä, ýolagçy onuň janyny jähenneme iberipdir (B. Kerbabaýew).

Jehennemiň teýine gitmek — yzyňa dolanmaz ýaly ýere gitmek, gümünü çekmek. Gitse jähennemiň teýine gitsin, Kime geregi bar, it-guşa ýetsin... (A. Kekilow).

Jähennem etmek — 1. Ýok etmek, owarra, ýitirim etmek. 2. Başdan sowmak, haýyr-şerinden geçmek, owarram etmek. Indi men onuň üçin janyny gynaman, men ony bir wagt jähennem etdim.

K

Kabul bolmak — ýerine ýetmek, amala aşmak: makul bilinmek, ykrar edilmek. Ömrümde bir dilegim bardy, ol-da kabul boldy (H. Çaryýew).

Kagyz ýüzünde galmak — amala aşman galmak, iş ýüzüne geçmezlik. Kagyz ýüzünde galjak bolsa, karar çykaryp oturmagyň geregi ýok.

Kazasy dolmak — ajaly ýetmek, sanalgysy dolmak, ölmek. Heniz aýalynyň çaga ýüzi düşmäkä, Adybeg soltanyň hem kazasy dolup, dünýäden ötdi («Görogly»). «Seýidahmet işanyň ogly sakgalyny syrypdyr, azyppdyr» diýen ady alanyndan, şu gün kazam dolup ölenim ýagşydyr (H. Derýaýew).

Kak başi — 1. Razy bolsaň, makul bilseň. 2. Eliň ber. Ýylgyrdym dessine, o-da ýylgyrды, — Kak başi—diýemde, elini berdi (A. Kekilow).

Kakdyryp aýtmak — göni aýtman, gytaklaýyn, göz edip aýtmak, bilsin, düşünsin diýip çetine degmek. Ejeleriniň nämäni kakdyryp aýdýanyna düşünen Aýgül oňa bir hili gyjytly garady (B. Kerbabaýew). Hudaýberdi aganyň sözlerini kime kakdyryp aýdýanyna Bekmyrat baý düşüňip otyrды (H. Derýaýew).

Kak-sok etmek — çalarak urmak, kakmak. Her gün işden gelende we gidende bolgusyz bahanalar tapyp, günü aýal ýaly iňirdäp, käte

hem kak-sok edip, Mamagüle. azar ýamanyny berdi (N. Pomma).

Kakyn tutmak — tutgaý, garaguş keselliniň keseli tutup başlamak. Hallygül şu ýerine gelip iki gün ýaşandan soň, ony birinji gezek kakyn tutdy. (B. Seýtäkow).—How, dostlar, meniň kakynym bardy, şol tutjak bolýar-ow — diýdi («Görogly»).

Kakynyň (jynyň) düşmek—1. Däli ýaly bar pikirini bir işe bermek, bir zada küýüň düşmek, ürç etmek. Onuň şu günler kitaba kakyny düşüpdür. 2. Jynyň almazlyk, ýek ýigrenmek. Onuň maňa kakyny düşdi.

Kakynyň atlanmak — jynyň tutmak, gaharyň gelmek. Şony gördügim kakynym atlanýar.

Kakys-kukuş etmek — *ser. K a k - s o k e t m e k*. Tutap adamlarynyň birnäçesine gahar edip, silterläp, kakys-kukuş eden adamsy hem bolman durmady (H. Derýaýew).

Kanagat käsesi dolmak — mundan artyk çydap bolmazlyk derejesine ýetmek, mundan beýläk kanagat, sabyr edip bilmezlik. Hemmäniň kanagat käsesiniň dolandygyny bu agyr dymyşmadan aňsatlyk bilen aňlamak bolýardy (B. Seýtäkow). Ine, indi bolsa onuň kanagat käsesi dolupdy (A. Gurban).

Karara gelmek — bir iş ýa-da bir mesele barada belli bir netijä gelmek, göwnüňe

düwmek. Ýigit bir karara gelen ýaly, Aýnanyň ellerini öz boýnundan aýyrdy (H. Gurbanow). Onda ekişi Gandymyň brigadasyndan başlamaly diýen karara geldik-dä? (G. Muhtarow).

Kararyň ýetmezlik — bir ýerde takat tapmazlyk, biynjalyk, bikarar bolmak, howlamak. Bir ýerde oturmaga, Hiç kararym ýetmeýär (A. Alamyşow). Sen her gün baryp görşüp gaýtmasaň, meniň kararym ýetmez (H. Çaryýew).

Karar tapmak — jany aram tapmak, ynjalmak, arkaýynlanmak. Ýürek sowuk öýde karar tapmady. Ertiri, agşamý gözýaş kepmedi (A. Kekilow). Ýeri, onsoň Bugra çopan Neneň-niçik karar tapar (K. Gurbannepesow).

Karary gitmek (gaçmak) — ynjalykdan aýrylmak, takatsyz ýagdaýa düşmek, bisabyr bolmak. Gidipdir kararym, sabrym, takatym (Zelili). Annaň karary gaçyp, Garşy gapa çykýardy (A. Alamyşow).

Kasam içmek (etmek) — äht etmek, wada bermek, ant içmek. Kasam içýän seniň gözel husnuňa, Alaryn ýüzläp, seniň aryň, Aýlar jan (B. Kerbabaýew). Batyr bolaryn—diýip men kasam içdim, Senden aýrylybam köp ýollar aşdym (A. Kowusow).

Kast etmek — peýda arap ýa öç almak üçin hyýanat etmek. Onuň dükanyna ot berdiler we janyna kast etmegiň hyýalyňa düşdüler (G. Kulyýew). Birinjiden, kolhozyň girdejisine kast edipsiň, isle müň goýun bolsun, isle ýekeje towuk (G. Muhtarow).

Kastyna düşmek (çykmak) — birini horlamak, öldürmek ýaly ýaramaz pikire, hyýala münmek, ugruna çykmak. Indi bolsa meni masgara edip, öldürmek kastyna düşdüler (H. Derýaýew). Ýygyn toplan, Hünkär çyk-dy kastyňa, Çar degreni duşman aldy, Görogly («Görogly»).

Kebap bolmak — biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda ýanyp-bişmek, janyňy gynamak, kökenek bolmak. Ýör, gelin jan, galdy gök çayyň sowap, Ýaranmarsyň muňa bolsaň-da kebab (T. Esenowa).

Kebelek bolmak — birine yhlas bilen hyzmat etmek, daşynda aýlanmak; kökenek bolmak. Enem ikimiz daşynda kebelek bolmalam bolsa boljak (A. Durdyýew). Garry mama hem uzyn gije onuň töwereginde kebelek boldy (A. Geldiýew).

Kejebäh garyşmak (daralmak) — gaharyň gelmek, ýüregiň gysmak, darykmak. Ylaýta-da, Aýtagyň öz dilini oýnatmagy onuň kejebesini garyşdyrdy («Sowet edebiýaty»). Magtymgulyny görenden, kejebesi daralyp başlan Şyhym harpyk gürrüňe goşulman durup bilmedi (T. Taganow).

Kejine gaýtmak — tersine gitmek, bilgeşleýin diýen ýaly unamazlyk, garşylyk görkezmek. Kejine gaýdyp durmagym, ony gazap atyna atardy (A. Gurban). Jümşüldedi gitdi agsagyň ini, Milt etmedi gaýtmaga kejine (A. Atajanow). Kejiňize gaýtmaýyn men, Indi sizi jowratmaýyn (K. Taňrygulyýew).

Keýik aşygy ýaly — kiçijikden owadan, gelşikli; kiçijik, naşy, nakys. Bujagaz keýigiň aşygy ýalyjak gojada gürrüň köpdür (B. Seýtäkow).

Keýik syrtyňa gurt düşdi — gaýda-gaýmalaşykly ýagdaý, başly-barat hereket, aljyraňňylyk. Men-ä oýlap gerýän weli, indi keýik syrtyňa gurt düşdi bolarmyka diýip gorkýan (B. Kerbabaýew).

Keýpine (mazasyna) sogan dogramak — keýpini gaçyrmak, sussuny, şatlygyny basmak, tukatlandyrmak. Halnazaryň keýpine sogan dogrady-da, baýrakçy göreş tutman dagady (B. Kerbabaýew). Ine, şu ýerde biz onuň keýpine sogan dograrsy (G. Muhtarow). Şeýle-de bolsa, şol şytyrды olaryň mazasyna sogan dogrady (B. Kerbabaýew).

Kelebiň ujuny ýitirmek — aljyraňňylyk aralaşmak, näme etjegiňi bilmän galmak, ugruňy ýitirmek, çykalga tapyp bilmezlik. Men näme etjegimi bilemok, Kelep ujuny ýitirdim (B. Seýtäkow). Ine, şeýdip, kelebimiň ujuny ýitirip, näderimi bilmän ýörkäm, gyzym Düröljan geläýdi (A. Gurban).

Keliň saçy ýaly—örän selçeň, seýrek, gür däl. Göýä keliň saçy ýaly her ýerden biri çykdy (A. Alamyşow).

Kellesini almak (kakmak) — öldürmek. Kimde kim meniň gyzymyň köşgüne gelmäge hyýal etse, kellesini alaryn («Görogly»). Ondan haýal etmän dynmak gerek. Kellesini kakmak gerek (T. Taganow).

Kelle atyşmak — yşarat bilen duýduryşmak, ümleşmek; biri-biriňi makullaşmak. Pesde oturanlar, kellelerini atyşyp, Orazsoltan ejäniň

aýdan sözlerinden gatyrazydyklaryny bildirdiler (H. Derýaýew).

Kelle getirermiň? — molla bolarmyň, toýdan-ýasdan aklyk getirermiň? Näme kitap okap, maňa kelle getirerin öýdýärmäň? (H. Ysmaýylow). **Kelle (baş) götermek** — närazyçylyk bildirip, aýaga galmak, gozgalaň turuzmak, baş götermek. Olaryň kellelerini göterip başlandyklarynyň sebäbini bilýärmäň? (B. Seýtäkow).

Kelle göçmek — 1. Bir zada gyzygyp göterilmek, kelle gyzmak. Tolkun atyp duran gelin-gyzlaryň topary bagşynyň-da, gyjakçynyň-da, oturan mähelläniň-de kellesini göçürdi. Ol atyň jylawyny deňledi, bu süýji arzuwlaryň netijesinde birden kellesi göçdi-de, alaňdan aşyp gidenleriň yzyndan atyny gorduryp sürdi (B. Seýtäkow). 2. Galmagal; gykylyk, şowhun zerarly kelläň ýadamak, halys irmek. Maşynlaryň şowhuny kelläni göçürüp barýar.

Kelle gyzmak—*ser. K e l l e g ö ç m e k*. 1. Ýigitleriň häsiýetine özüň näbelet däl ahryyn. Olar kelleleriniň gyzgynyna bir gödeklik edýärler-de, soňundan hem puşman edýärler (T. Taganow). Häzir bolsa bular gürrüňe kellelerini gyzdyryp, baglaryň arasynda aýlanýardylar (A. Gowşudow).

Kelle döwmek — çykgynsyz oýa batmak, bir karara gelmek üçin köp pikirlenmek. Bu sowallaryň töwereginde gije-gündiz kelle döwülýär. (G. Kulyýew). Şonuň üçin-de ol: «Nähili edip Dörtgüle aşyp bolarka?» diýen sowalyň üstüde kelle döwýärdi (B. Seýtäkow).

Kelle dumanlamak — aklyň, pikiriniň bulaşmak, serhoş bolmak; aýyl-saýyl edip bilmezlik. Adam içse bilmez ýakyny, daşy, Kellesi dumanlap, aýlanar başy (G. Burunow). Olaryň kelleleri dumanlap, gözleri iriňläp durdy (B. Seýtäkow).

Kelle ýeňillik etmek — kemaklylyk etmek, oýlanman bir iş etmek, ýeňleslik etmek. Kelle ýeňillik edip bir iş edäýmegin.

Kelle ýeňlemek — 1. Aklyň, pähimiň kemelmek, durmuşa, ýagdaýa ýüzleý, pähimsiz garamak; 2. Serhoş bolmak. Çakyr içip, kellesi hem bir neme ýeňläň Wüşä kel kiçijik gözlerini gyrpyldatdy (A. Gowşudow).

Kelläň işlemek — ýiti akylly, sagdyn pikirli, pähimli bolmak. Kelläň işlese — maňlaýyň işlä, (H. Ysmaýylow).

Kelle kesmek — adam öldürmek, jellatlyk etmek. Gan içen jellatlar pyçagyn ýaglap, Kän kelle kesdiler köne döwürde. Birniçeler dar agaçdan asyldy, Şeýlelikde, sansyz kelle kesildi, Wagşylyk etdiler köne döwürde (Ata Salyh).

Kellesine saman dykylan ýaly — aýdyň akyl-pikirde bolmazlyk, aňly düşüňjeli pähim edip bilmezlik, örän ýadawlyk.

Kelläni etegine salyp barmak — öz etmişini, günäni boýun alyp barmak, her zada razy bolmak, bagta töwegellik etmek. Ol ertir günorta çaýa çykylyan wagty kellesini etegine salyp, Çemeniň kakasy Hydy-ryňka barmagy ýüregine düwdi (B. Seýtäkow).

Kelle ýaýkamak — bir zada gaty gynanmak ýa-da närazylyk bildirmek. Nurýagdy hyrçyny dişläp, kellesini ýaýkady (B. Seýtäkow). Orata seretdi-de, kellesini ýaýkady (H. Ysmaýylow).

Kelle sämemek — bir sebäbe görä başyň dumanlap, bulaşyp durmak, dury akylly, pähimli bolmazlyk. Kellesi sämäp duran Dohow oňa hoşallyk bilen razylyk berdi (B. Kerbabaýew). Onuň gözi garaňkyrady, aklyly işlemesinden galdy, kellesi sämedi (B. Kerbabaýew).

Kelländen uçmak — ýatdan çykyp gitmek, unutmak, berjaý bolmak, adatdan daşary rowaç bolmak. Ony öldüren adamyň Gury kesewisi gögerer (Ç. Aşyr).

Kese ýykylymak — bir zada gülüp, gyzyly-gyran bolmak, gülüp hezil etmek; keýpden çykmak. Birnäçesi gülüp kese ýykyldy (A. Durdyýew).

Kesekiniň eli bilen ot gorsamak — *ser. Özge (ki-şi) eli bilen ot gorjamak*.

Kes kelläm — asla, düýbünden, düýpgöter. Kes kelläm boýun almadý.

Kesä çekmek — aýdylan gürrüňi, gepi başga zada sowmak, terse çekmek, gep-gürrüňe göni manysynda düşünmediksirän bolmak. Aýsoltan ejesiniň aýdanyny ýene kesä çekip, onuň sözüne aýratyn geňirgemek bilen gep urdy (B. Kerbabaýew). Men gyşyk gürrüň aýdamok, sen özüň kesä çekýäsiň (T. Esenowa).

Keşdiň çekmezlik — ýüregiň, işdäň almazlyk; ýigrenmek. Halnazaryň agzyndan galan aşa nähili keşdi çekýärkä? (B. Kerbabaýew). Seniň

bişiren naharyňy hem keşdiň çekip iýer ýaly däl (N. Pomma).

Keşigini çekmek — biriniň ýa-da bir hojalygyň bar hyzmatyny etmek, garamatyny götermek. Myrat jan öz enesiniň gözünüň önünden hiç bir ýana gitmän, kişiniň keşigini çekmän, hat öwrendi (N. Saryhanow).

Kibtiňi gysmak — 1. Yşarat bilen zatdan bihabardygyňy ýa-da geňirgenýändigini bildirmek. Dogrudan hem düşemok—diýip, Nazarow başyny ýaýkady-da, ellerini serip, kibtiňi gysdy («Sowet edebiýaty»). 2. Utançly, gorkuly, ätiýaçly, ünjüli ýagdaýda müzzerilmek, mysapysyramak, ejizlik etmek, Dogrusyndan gelinse, ýaňy-ýakynda hem mysapysyrap, kibtiňi gysar ýözerdi (H. Ysmaýylov).

Kireýsiz kilim kakylmaz — haksyz, muzdsuz iş edilmez, mugtuna iş edilmez. Kakmaýaň kireýsiz kilim... Gyjyndyrma, Perman, dilim (A. Atajanow).

Kirpikli gözünü çalmazlyk — uzynly gije ýatmazlyk, gijäni uklaman, ýatman geçirmeklik. Birnäçe günden bäri çeken azaplaryna garaman, Aşyrmät uzakly gije kirpikli gözünü çalmady (B. Seýtäkow). Uludan-kiça hiç birimiz kirpikli gözümüzizi çalman daňmyzy atyrdyk («Ýürekleriň mukamy»).

Kiçi göwünli — pes pälli, ulumsy däl, ulyny-kiçini sylaýan. Dogry, seniň ýaly kiçi göwünli, sada göreşijiler münlerçe (N. Jumaýew). Ol kiçi göwünli ýönekeý myhman (A. S. Puşkin).

Kiçi dilden bärde aýtmak — oýun edip diýmek, bir zady ýürekden, çynyň bilen aýtmazlyk. Emma onuň kiçi dilinden bärde aýdan mylaýym sözlerine kapitan Korotkow ynanmady (N. Pomma). Olar seniň bilen öz diliňde gepleşseler-de, saňa kiçi dillerinden bäräkini aýdýarlar (B. Kerbabaýew).

Kiçilik bilmek — bir işi özüňe mynasyp görmezlik, uslyp bilmezlik, öz mertebäňden pes saýmak. Emma ol, Nyýazbegiň üstüne özüniň gitmegini kiçilik bilip, Madyr işana ýazdyran haty bilen Artygy iberdi (B. Kerbabaýew). Men onuň ýumşuny ýerine ýetirmegi, şol barada alada etmegi özüme kiçilik bilýän (B. Kerbabaýew).

Kişi eli bilen ot gorsamak—bir işi özüň etmän, biriniň üsti bilen amala aşyrmak, birine etdirip, özüň gyrada durmak. Polada kömek etmeli weli,

kişi eli bilen ot gorsamaly däl diýen netijä, geldi (B. Pürliýew).

Köw salmak — käýarym bir gara bermek, käte-käte aýlanyp, görüp gaýtmak, aýlaň-çaýlaň etmek, Biziň gapymyza köw salaýsaň, heziliňi alaryn (A. Gowşudow). Ol ýassy namazyndan soň, köw salyp, Halnazarlaryň töweregine gidipdi (B. Kerbabaýew).

Köw-söw etmek (syrmak) — bir zat aňtap aýlaň-çaýlaň etmek, aýlanyp, görüp gaýtmak; gezmelemek. Gün ýaşyança, öýlerinde boldy, işiklerine çykyp, o ýana bu ýana köw-söw syrlyp gezmeledi (N. Saryhanow).

Köz basylan dek bolmak — örän çalasyn, çalt hereket etmek, janagyryly ýaly bolmak. Edil köz basylan dek gaýyn enesi, Geplände bu hakda çaslydy sesi (A. Kekilow).

Köýnegine (donuna) sygmazlyk — 1. Gaty begenmeklik, şatlanmaklyk. Ýetilende ussahanaň ýanyna, Gelin sygman köýnegine-donuna (T. Esenowa). 2. Gaty semremek.

Kökenek germek (bolmak)—biriniň üstünde janyňy paralamak, biriniň ugrunda uly aladada, gaýgyda bolmak, üstünde perwaz urmak. Agajyň başynda höwürte guran, Perwazlap daşynda kökenek geren (Ý. Pirgulyýew). Igdir baý bulary tanandan soň, edil doganyny geren ýaly, olaryň üstünde kökenek gerip başlady (B. Seýtäkow). Garyş boýdan galdyran mähriban enem! Meň kelläm agyrýa—diýemde, neneňsi kökenekler bolup, üstümde gara bagryňy gerýärdi (H. Derýaýew).

Kök urmak — bir ýerde, işde ymykly ornaşyp galmak, ýerleşmek; köp ýer bilen aragatnaşykda bolmak. Eger meniň çakym çak bolsa, olar zawodda düýpli kök urupdyrlar (B. Seýtäkow).

Köküne palta urmak — düýbi-damary bilen ýok etmek, soňuna çykamak, zyňyp taşlamak, dynmak. Köne adatyň palta urar köküne, Häzirlik, taýýarlyk, gyzyly esgerlik. Palta urup ganhorlaryň köküne, Yetip geldi biziň uly baýrammyz (Mollamurt).

Köküni kesmek (köwlemek) — *ser. Köküne palta urmak*. Tebibî ýençdiň, porhany gysdyň, Ganojak baýlaryň köküni kesdiň (Ata Salyh). Býurokraty, köne adaty basмага Okuw ýarag bolar kökün kesmäge (A. Alamyşow). Munuň ýaly halky bulaşdyrýan melgunyň köküni köwlemek gerek (A. Durdyýew).

Kölegäñden gorkmak—örän ätiýaçly bolmak, seresap bolmak; gara başýan ýaly bolmak. Kölegämden gorkyma, aýagymyň burnuna seredip ýörşüme-de, şeýle işleri başymdan sallajak bolýanlaryny eşidemde, meniň ýüregim ýerinden gozgandy (H. Derýaýew).

Kölegäňe gaharlanmak — her bir zada gaharyň gelmek, käýinip ýörmek, öz-özüňe gaharyň gelmek; yrsaramak. Onuň Işan bilen Anna atly bir gep az, iki gep köp, kölegesine gaharlanyp, tezegine pyçak çekip duran iki sany edermen ogly bar («Tokmak»).

Kölegesini keseklemek—biriniň ýüzüne, özüne zat diýip bilmän, daş gulakdan aýtjagyňy aýdyp, diýjegiňi diýip gaharlanyp, öýke-kine edip ýörmek. Menem seniň daşyňdan kölegäňi kesekleýärdim (B. Ker-babaýew).

Köne balakdan dökülen ýaly — hümerlenişip, köpçülik bolup gelmek, çozuşyp gelmek. Geliň, enesi ýalamadyklar, köne balakdan dökülen ýaly bolup diýerdi-de, bizi özüniň bälçireşmeleri bilen garşy alardy (N. Saryhanow).

Könelişen göz — garrylyk zerarly görüş derejesi, peselen, ýaramazlaşan, erbet görüp başlan göz. Göýäki ýatlaýar ýigitlik çagyn, Könelişen gözlerini garasyn, agyn, Gezdirýär, ol lälezarlyk meýdana, Dakynýar-da gün reňkli äýnegi (N. Pomma). Durdy aga özüniň könelişen gözüne ynam etmän, ogluna gaýtalap-gaýtalap seretdi (B. Kerbabaýew).

Köne saman agtarmak (sowurmak) — bir wagt bolup geçen meseläni, gürrüňi, gepi gozgamak, agzamak, gürrüň etmek, bireýýäm bolan zady ýatlamak. Ah, gyzlarym, sizem maňa köne saman agtardýarsyňyz (A. Durdyýew). Ejeňe gep ýetse, keýgim, köne saman sowurmakdan başga zada agzy barmaz (B. Kerbabaýew).

Köne heňňe tutmak — şol öňki aýdan-diýeniňi gaýtalap durmak, ýatlamak; öňki bolşunda, hereketinde bolmak. Ýene köne heňdir, syparkam niçik! Hatymda jogabyn beripdim açyk (A. Kekilow).

Köne heňňama başlamak—*ser. K ö n e h e ñ i ñ e t u t m a k*. Indi oňa arak bermesem ýüregiň awaýar, arak bersem-de, ýene köne heňňamy başlanar («Sowet edebiýaty»).

Köp gar basan — köp ýaşan, köp zady başyndan geçiren (adam). Ol bize garaňda, köp gar basan, köpbilmiş adamdyr.

Köpi gözläp, azdan galmak—nebsiňe haý diýmän, eliňe düşeni bilen kanagatlanman ýa-da almaly mukdaryna kaýyl bolman, ondan hem galmak, iki aşdan galmak. Birdenkä köpi gözläp, azdan galan bolaýmaly diýip, howatyrlý gürledi (A. Mämmedow).

Köpi gören — durmuşyň dürli ýagdaýlaryny başyndan geçiren, köp zatlary bilýän, tejribeli. Pugta ynan köpi gören mamaňa (D. Baýmyradow). Şeýle-de bolsa, ol köpi görene meňzeýärdi (K. Berdiýew). Özüň ýaş hem bolsaň, köpi geren ýigit — diýdi («Sowet edebiýaty»).

Köpi ötüp, azy galan — garrylyk ýaşyna baran, ömrüniň köpüsi geçen, gojалан. Biziň-ä indi köpümüz ötüp, azymyz galypdyr (H. Derýaýew).

Köp sözün başyna ýetmek — köp gürlmek, aýdylmaly, aýdylmasyz gepleri, gürrüňleri hem aýdyşdyrmak; sapalak atmak, öňki-soňkyny agzamak. Diýip, ol köp sözleriň başyna ýetdi «Toba - toba» diýip, ýaka-syn tutdy (Ç. Gurbangylyjow).

Köp çarşenbäni başyndan geçiren — bir topar kynçylygy, şatyny, muşakgatlary gören, uly durmuş tejribesi bolan. Päheý, Hydyr ata näme işlesin, onda-munda entäp ýören, birentek çarşenbäni başyndan geçiren zaňňar diýerler diýdi («Görogly»).

Köpuň dilegi köl bolar — käpçüligiň arzuwy, islegi, haýyşy ýerine ýeter, kabul bolar. Men ýeke däl ekenim. Biz köp ekenik. Köpuň dilegi bolsa köl bolar diýipdirler (G. Gurbansähedow).

Kör abraý — şowuna düşen, aňsat üstünlik, sähel teleke bilen eýe bolnan abraý. Göroglyny tutup gelse, bir kör abraý bolar. Ynha, ol Köse daga bir kör abraý bolup duruberdi («Görogly»).

Kör bilen kesekleşen ýaly — gep düşündirip bolmazlyk, akyllý-başly gepleşip, düşüniş bilmezlik, ugry-utgasy ýok, abyna-tabyna düşüniş bolmaýan. Kör bilen kesekleşen ýaly, siz eneli-gyz ikiňize gep düşündirip bolmaz («Türkmen pýesalary»), Munuň bilen gepleşmek kör bilen kesekleşen ýalydyr-la (T. Esenowa).

Kör bol — näme bolsaň şol bol, gözüň çyksyn; özüňden gör. Men hem şu çagalary ekläp-saklap

bilmesem, kör bolaýyn. Bizem saňa buýrup bilmesek, kör bolaly (A. Durdyýew).

Kör galmak — sowatsyz, okuwsyz, bilimsiz galmak, nadan galmak. Emma sen, Muhammet, okamadyň, kör galdyň (N. Pomma).

Kör düýäň köprüden geçmek — öýli-işikli bolmak, öýlenmek. Ol oglanlaryň bu beren maslahatlarynyň üçden birini tutsa-da, kör düýesi köprüden durman geçjek (A. Durdyýew). Indi meniň kör düýäm köprüden geçdi (A. Gowşudow).

Köre-körlük etmek — hiç bir zada düşünmezlik, sowatsyzlyk zerarly biriniň yzyna ýa-da bir syýasatyň akymyna düşmek, zat seljermezlik, paýhas etmezlik. Ol ozal Aman pälwanyň yzyna, soňra-da Kasym bilen Saparmyrazyň yzyna köre-körlük bilen düşüp gaýtdy (B. Seýtäkow).

Köre hasa — hemmä äşgär, hemmä mälim, görnüp duran. Ojagaz oglanyň näzik ýüzünde, ýyljyraklap duran günäsiz gözlerinde hile damaryndan hiç zat ýogy köre hasady. Munuň münkürlük bilen oňa kakdyrylyp aýdylanlygy köre hasa bolup durdy (B. Pürliýew). Şu bolşundan görünýär, Razy bolman gezyňäniň, Köre hasa aňdyrýar, Päliň ýaman bozýanyň (B. Kerbabaýew).

Kör zehin — dürtme gursak, zehini kütäk, düşbi däl. Kör zehin dälidir seň ejeň! («Sowet edebiýaty»).

Kör iýip, köse gägirmek — alan-aldy bolmak, çem gelen alyp dargatmak, degişli adamlara ýetmezlik. Köpüň malyny bolsa, kör iýip, köse gägirdi. Bize göýberilýän produktlaryň hem ýarysyny kör iýip, köse gägirdi (B. Kerbabaýew). Indi her kim taýýar aşyň başyna geçjek bolýar, mahlasý muny kör iýip, köse gägirjek-dä (A. Gowşudow).

Kör keýp — keýpi doly däl, ýetmez keýp, keýpsiz. Esen kör keýp bolup, yzyna dolandy («Piýoner»), Belaň körügi senden boldy — diýip, özüniň kör keýp galandygyna gynanyp, kapitanyň yzyndan ýumruk çe-näp galdy (N. Pomma).

Kör köpük — hiç zat, ujypsyzja zat. Sebäbi, ol çakdanaşa dogruçyl, eli arassa adamdy, otuz ýyldan bäri bir dükanda işläp, iliniň kör köpügini iýmändi («Sowet edebiýaty»). Olaryň bergilerini bermäge kör köpükleri ýokdy (Ö. Abdyllyýew).

Agşamlary ýatak ýeriňe köwlenenok, öýe getirýän kör kepügiň ýok (A. Gowşudow).

Kör nebis — zada bolan doýmaz-dolmaz isleg, meýil; hiç zady seljermän baýlyga gyzýan. Gözi doýmaz pir eken. Kör nebsiniň guly eken (K. Gurbannepesow).

Kör oňnut — çala mydar, ýykma-ýykylma güzeran. Aý, biziňkem bir kör oňnutdyr-da.

Körüň eline büre düşen ýaly — ikibaka sypajaklatmaýan, gidere ýer goýmaýan, mäkäm tutýan, sypdyrmaýan. Olary edil körüň eline büre düşen ýaly ederis (B. Seýtäkow). Ol bolsa, Japbaktaryň biriniň bogazyn-dan tutup, gaýdyp göýbermän, körüň eline büre düşen ýaly, ony mazalyja horlapdyr («Tokmak»).

Kör hasasyn bir aldyr — bir gezek aldanar, ikinji sapar berk bolar, aldawa düşmez, seresap bolar. Kör hasasyn bir aldyr — diýipdirler, balam, indi galan ömrümde tebibe barmaryn. Bolýa-da, aýby ýok.—kör hasasyny bir aldyr diýipdirler. Bizem indikimize berk bolarys diýdi («Ýaş kommunist»).

Kötek güýçli bolsa, yüň gazyk ýere gider — zor berseň, bolmajak zat ýok, başa barmajak iş bolmaz.

Kül bolmak — 1. Çym-pytrak, kül-owram bolup döwürmek. Aýnanyň elindäki çüýşesi ýere gaçyp, kül boldy. 2. Bir zadyň ugrunda ýanyp bişmek, heläk bolmak, örtlenmek. Ýar-ýar!... diýip kül boldum, Kime galar webalym?! (H. Derýaýew). Italmazyň işinden Sona ýanyp kül bolýar (A. Alamyşow). Neşe üçin hallaslap, Gözel ömrüň kül boldy (B. Japarow).

Kül dökmedik ýeri ýok — ýaşamadyk, işlemedik ýeri ýok, belli gapyda ýerlemedik, ondan-oňa göçüp-gonup ýören. Şu üç ýylyň içinde kül dökmedik ýerim galmady (B. Gulow). Gulluk meselesinde onuň kül dökmedik ýeri ýok («Tokmak»).

Kül-külüne düşmek — bir zadyň yşkyna, hyýalyňa düşmek, bir işi niýetiňe düwmek. Bu günler ejem toý kül-külüne düşüpdi (A. Gurban). Çerkez işan Uzugy almagyň kül-külüne düşeli bäri, onuň bütinleý ukusy gaçypdy (H. Derýaýew).

Külüni (asmana, göge) sowurmak — ýok etmek, derbi-dagyn etmek, soňuna çykmak, bolmadyga döndermek. Maksat üçin göreşimiz berk gurap, Duşmanlaryň külün göge sowurdyk

(A. Kekilow). Ençe obalaryň küli sowruldy. Ol ýer atom bazasyna öwrüldi (Ata Köpekmergen). Munuň Hoşgeldisiniňem, Çarysynyňam, özüniňem hökman kolhozdan küli sowrulyp, toplary atylar (A. Gowşudow). Eziz han, bir-ä merde namartlyk etmek bolmaz, bir-de, sen päliňi ýoýsaň, sotnýa seniň külüňi asmana sowyr — diýip, dogry sözünü çekinmän aýtdy (B. Kerbabaýew).

Külüni çykarmak—1. Derbi-dagyn etmek, ýok etmek, çym-pytrak etmek, bütinleý zaýalamak. Maşyny agaja urduryp külüni çykarypdyr. 2. Hötdesinden gelmek, üstünlikli amala aşyrmagy başarmak. Men ol işiň külüni çykararyn.

Kül etmek—1. Urup owratmak, döwmek, maýda-maýda etmek, urmak. Mergen ata, göýber meni, men ol mollajygyň agzyny kül edeýin (A. Gowşudow). 2. Zarba urup ýok etmek, derbi-dagyn etmek, üstün çykamak. Çekirtge dek çozup gelen keseki, Güm edildi, kül edildi, kowuldy (A. Haýydow). Duşmanlary, kül eder. Oň edermen gaýraty («Çemen»). 3. *ser. K ü l ü n i ç y k a r m a k*. Men başarman näme, kül ederin.

Küş berilmek — işden, gullukdan ýa-da umuman, bir ýerden kowmak, pyzmak; kowulmak, pyzylmak. Aňyrsy-ha nesibedir weli, şu sapar küşt berseler gerek. Eý, oňa bireýýäm küşt berildi-le diýip, Kerwen aga agzyndaky metal dişlerini ýaldyradyp ýylgyrdy (B. Öwezow). Ol ýerden onuň kakasyna küşt berlen ekeni (A. Geldiýew).

Kyrk-kyrkdan sanamak — suwa gark bolup barmak, gyrk-gyrk etmek. Ol, Durdynyň kellesinden basyp, biraz kyrk-kyrkdan sanatdy (H. Derýaýew). Agza suw dolaňda kyrk-kyrkdan sanap, Zordan gulaç urup, özümüz gynap (Ý. Pirgulyýew).

Kyrk emjek — ýalandan-ýaşrykdan her kimiň dilini tapýan, göwnüni awlap bilýän, köp dilli, köpbilmiş. Bu bir tüýs kyrk emjek ahyry (H. Derýaýew). Meniň Atajanowy tanyşym ýalňyş bolmasa, ýalňyşýandyryn hem öýdemok, ol aýy ýaly kyrk emjek bir ýigit (B. Kerbabaýew).

Käkeläp ýörmek (durmak) — näme etjegini bilmän ýaýdanmak, bir aýdanyňy gaýtalap elewremek, aljyramak, çaşmak, zeýrenmek. Kimdigini aýtman ýöne käkeläp dursuň la, gyz (T. Esenowa). Eje jan, näme sen kürk towuk ýaly, bir aýdanyňy käkeläp dursuň! (B. Kerbabaýew).

Kämilik ýaşyna ýetmek — on sekiz ýaşa ýetmek, ýigit çykamak, uly gyzlyga ösüp ýetişmek. Kämilik ýaşyna ýeten ýetginjek oglanlar we gyzlar tarp ýerlere işe gitmek üçin arza berdiler.

Kär etmezlik — hiç hili täsir, zyýan edip bilmezlik. Onuň syrça daşyn döwür, Jaý gurýardy köwüp-köwüp, Şeýle jaýda ussa guşa Kär etmez, hiç yssy, sowuk (M. Seýidow).

L

Labyryňy atmak — agramyňy atmak, birine garamatyňy atmak; düşlemek. Taýlak Hyzzyn şäherdäki şaňlap duran myhmanhana barman, Myratlara labyryny atanyňy gowy görüpdür (N. Pomma). Labyryny atjak ýeri—Toý obasy heniz daşdy (G. Gurbansähedow).

Lagar düşmek—garrylyk ýa-da horluk zerarly ysgyn-myddardan aýrylmak, sapdan galmak, garramak. Lagar düşdüm, awum alyp bilmeýän (A. Salyh). Sen menden gaty görme, balam! Men bir lagar düşen garry (A. Gurban). Onuň maşyny-ha lagar düşen düýe ýaly ýatagyndan hem çykanok (N. Pomma).

Lak atmak—habar gatmak, bir zat diýmek, gep atmak, degmek. Wepa bilen Kelje şu gün tut kesip ýörkäm lak atdy, el hem urdy (A. Gowşudow). Sen meniň gyzyma lak atarça kim bolupsyň (T. Taganow). Bular ýaly aýal ýanyňdan geçe, ölüp ýatap hem bolsaň, lak atyp galarsyň (B. Seýtäkow).

Lak bolmak — müýnüňi, aýybyňy bilip sem bolmak, lal-jim bolmak, gürläre ýüzün bolmazlyk gaýtargy tapmazlyk. Men-ä, inim, Myrat seniň bilen guda bolaly! — diýip geleniňden, Myrat kel lak boldy (A. Durdyýew). Beýle dilewar bolýan bolsaň, şol agşam Berdiniň önünde sözleşen bolmadymy — diýenden, ol, lak bolup, sakgalyny agzyna saldy (H. Derýaýew).

Lak durmak — halys ýadamak, işläp ysgynyň gaçmak, halys bolmak. Lak durdum men... Kyrk ýyl maýa gezinçäm. Hudaý söýse, ýekeje ýyl ner gezjek (A. Atajanow).

Lak-luk atmak (etmek) — çeýnäp-çeýnemän, nebsewürlik bilen iýmek, ýuwutmak, çalt iýmek, iýip gutarmak. Halnazar bölek-büçek bagyr-öýkenleri lak-luk atdy. Birden ýeke gözli döwe aýlanyp, biziň barymyzy birden lak-luk ataýma! (B. Kerbabaýew). Kadyr patyşa ol palawy lak-luk atypdyr (A. Soltanmyradow).

Laky-tak bolmak (etmek) — gözläp, aýlanyp, işläp halys bolmak, halys ýadamak, ysgyndan gaçmak. Hüwi deý boldum laky-tak (N. Pomma).

Lal bolmak — sesiňi çykarman, geplemän oturmak, sesiňi-üýnüňi çykarmazlyk, sem

bolmak, dil ýarmazlyk, dymmak. Arz etmegi başdan saýdyň sen aýyp. Lal bolduň sesiňi çykarman hergiz (B. Seýtäkow). Lal bol-a, ýer çeken! Sen nämäňe gepleýärsiň (B. Kerbabaýew). Besdir indi höre-keşe gerek däl, ýa düzüw işlesin, ýa-da bolsun lal (G. Burunow).

Lal-jim bolmak—*ser. L a l b o l m a k*. Bir sypatlaryny üýtgetmän: lal-jim bolup, sessiz-ünsüz durdular (B. Kerbabaýew). Oba itleri hem häzir lal-jim bolup dymyşdylar (A. Gowşudow). Ajap murt lal-jim boldy (N. Pomma).

Lap urmak — çenden aş a öwürmek, öz güýjünden daşary men-menlik etmek, Serçejik lap urýarmyş, Dürli hile gurýarmyş (B. Kerbabaýew). Haý, zaňňar Görogly, sen bu sözi aýdyp lap urýarsyň («Görogly»).

Lap etmek — bolşundan ulaltmak, bir zady hakykysyndan çişirip aýtmak. Annaguly käwagtlar bir hana sogrup, lap edip aýtdygym däl, hut üç düýp gowaçanyň daşyndan bir sagatlap aýrylmaýar (A. Durdyýew). Lap etdigim däl, bir ajap ýerdir. Men obamyň gelin-gyzy çeperdir (T. Esenowa).

Lebiz etmek — boýun bolmak, söz, wada bermek. Men hojam aganyň ýanynda lebiz etdim, söz berdim (A. Gowşudow).

Lebziňden dänmek — *ser. L e b z i ñ i ý u w u t m a k*. Bekmyrat baý-a beren lebzinden dänär. Türkmen ölse-de, lebzinden dänmez (H. Derýaýew).

Lebziňde durmak — wadaňda, ähtiňde tapylmak, beren sözüňden dänmezlik. Arap at meýdanda ýörer, Är bolan lebzinde durar («Görogly»).

Lebziňi ýuwutmak — eden wadaňdan, beren sözüňden dänmek, ähtiňi bozmak, ykrarsyz bolmak. Aňkar, lebzini ýuwutsaň, biz seni unutmaly bolarys. Ak patyşa öz lebzini ýuwutdy (B. Kerbabaýew). Wadasyny üfläp, lebzini ýuwudan adamyň ýüzüne tüýkürlýän dälmidir? («Sowet edebiýaty»).

Legzan urmak — hars urup aýlanmak, alakjap ýörmek, elewremek. Nirelerde legzan urup ýörsüň?!

Leji çykmak—haýy, ugry gaçmak, halys gurpdan düşmek, irmek. Ah çekip tapmady gitmäniň wejin, Sag bolsa çykardy ganhorlaryň lejin (N. Pomma).

Leýs bolmak (etmek)—köp mukdarda çaşyp, dargap, akan-dökän bolup ýatmak, harap bolmak. Her ýerde gawun, her ýerde garpyz leýs bolup ýatyrdy (B. Kerbabaýew). Duşmanlaryň maslyklary leýs bolupdy (A. Gowşudow).

Lenji çykmak — köp gaýtalanmak, lezzeti gaçmak, suwy çykmak; irizmek. Joşgunly zähmetmi? Lenji çykan söz. Muňa ýetmiş gezek duş gelipdik biz (B. Hudaýnazarow).

Lenç bolmak—bizar bolmak, halys irmek, ýadamak, armak. Lenç bolýardyňyz agyr gün görüp (Ata Salyh).

Lenç etmek — 1. Şol bir zady gaýtalamak, ýagyr etmek. Ol lenç edilen standart jümlelerden peýdalanamok («Sowet Türkmenistany»). 2. Torç etmek, basgylamak, depelemek. Hüjum edip çar tarapdan kân ýagy, Lenç edildi depeleriň topragy (A. Kekilow).

Leňk ýasamak — bir ýere, bir tarapa çalt, tiz ýöräp gitmek, ylgap diýen ýaly gitmek. Melgun kempir ýüzügi barmagyndan çykaryp, öýüne baka leňk ýasady («Türkmen halk ertekileri»).

Leňner atmak—ýaýkyldap, yrgyldap durma, yranyp, çaykanyp durmak. Leňner agyp duran paýapyldan geçjek ýaly ýaýdanýar (N. Pomma). Parohod leňner atýardy («Sowet edebiýaty»).

Lerzan urmak—*ser. L e r z a n a g e l m e k*. Daglar lerzan urar. silkiner her ýan, Faşist adyn ýitiriň, bil, Tonýa jan! (R. Seýidow). Daglar-daşlar lerzan urup, Başyn egýär başlaryna (N. Annagylyjow). Aşakdan, ýokardan eder urgyny, Guşlar lerzan urar görse gyrgyny (A. Kekilow).

Lerzana gelmek — güýçli gahar-gazap, höküm, zarba zerarly titremek, elenmek, sandyramak. Gökden inen bombalaryň zarbyndan, Zemin

endireşip lerzana geldi (A. Kekilow). Gopup çaganyň ýüregi, Ýaş süňni lerzana geldi (Ç. Aşyr). Watanyň ýatlara gul bolan dälidir. Duşmanlar lerzana geler badyndan (A. Kowusow).

Let iýmek — azap görmek, jebir, sütem çekmek teýeneli gep-gürrüň eşitmek. Hanymyz, birküç sany adam bar welin, şolardan ýaňa men ýaman let iýýän (H. Derýaýew). Ajap murt Köse Annaýewe et däl-de, let iýdirdi (N. Pomma).

Lül bolmak — köp içip, akyl-huşuňy ýitirmek, gaty pyýan bolmak.

Lüt bolmak—*ser. L ü t ü s ç y k m a k*. Işläp-işläp halys lüt boldum.

Lüt (galmak) düşmek — halys zatsyz, pulsuz galmak, harjyny bütinleý gutarmak; garyp bolmak. Pul dilemejek bolup geýimlerimi hem satyşdyrdym. Halys lüt düşemsoň geldim (T. Taganow). Söwdagärlik hilesine aldanyp, iki aýyň içinde lüt düşüp, bar zadyny tozdurýar (M. Ibragimow).

Lütüň çykmak — halys ýadamak, irmek, bizar bolmak. Menis-ä şolar bilen galmagallaşmakdan ýaňa halys lütüm çykdy (A. Nazarow). Gerek zadymy gözläp, aý-landadyk ýerim galmady, lütüm çykdy («Kolhoz günle-ri»).

Lütjek düşmek—*ser. L ü t d ü ş m e k*. Ol ahyry bar zadyny humara utduryp, lütjek düşüpdür (A. Gowşudow).

Läşini sermek—öldürmek, gyrmak. Ýene bir duşmanyň serdi läşini (A. Kowusow). Garry-gartaňlar-da ýaşa aýlanyp, Ganhor duşmanlaryň läşini serýär (B. Kerbabaýew). Gözlerin oýup, läşin sereýin, Çagyryp enemi, sorap göreýin (B. Seýtäkow).

M

Mazasyny almak — keýpini gaçyrmak, sustuny peseltmek, howsalaly ýagdaýa salmak. Milisiýa işgäriniň Toligi alyp gelmegi Nazar aganyň mazasyny aldy. Onuň geler ýerde gelmezligi Mariýa Wladimirownany onçakly darykdymasa-da, Saparyň mazasyny alypdy (B. Pürliýew).

Maza tapmak — lezzet almak, hezil etmek, keýpiň göterilmek. Niýetinden tapsyn niýetikaza, Bize ýanaşyb-a tapaýmaz maza (A. Atajanow).

Maý bermezlik — mümkinçilik, bermezlik, ýagdaý döretmezlik, pursat bermezlik. Üç sany ýaragly adam meni bu ýagdaýa saldy, gygyrmaga-da maý bermediler (G. Muhtarow). Emma oňa öwünmäge maý bermedi (A. Gowşudow).

Maý tapmak—bir işi amala aşyrmak üçin amatly ýagdaý, wagt aňtamak, mümkinçilikden peýdalanmak, çemesini, ugruny bilmek. Ikinji gezek urmaga maý tapman, golundaky daragyny aldyrdy (H. Derýaýew). Annak tüpeňlemäge maý tapmady (B. Kerbabaýew). It maý tapsa, uwap, aýylganç gygyrýardy (A. Gowşudow).

Maýyny almak—sustuny basmak, badyny almak, badyny ýatyrnak. Çenenip durdum weli, maýymy aldyň.

Mal janly — maly gowy gerýän, malyny jana deňeýän, maly yhlasly. Men-ä Muhammet ýaly halkyň gamyny iýýän mal janly, eli nanly başlyk gören dälidirin («Sowet edebiýaty»).

Maly terekä salynmak—ýogalan adamyň zady paýlanmak, mirasy bölünmek. Halnazaryň maly terekä salyndy (B. Kerbabaýew).

Maly ekiniňe düşdümü? — göwnüňe degdimi?, azar berdimi?, ýamanlyk etdimi? Göýä Saparyň maly, Düşen ýaly ekine (O. Täçnazarow).

Mal eýesiniň gözünden suw içer—malyň semizligi-horlugy eýesiniň idedişine bagly. Mal eýesiniň gözünden suw içer—diýipdirler. Şu janawerleriň idisini ýetirseň, näçe diýseň süýt berjek («Sowet edebiýaty»).

Mama dişemek — bedende, yüzde mama keseliniň yzy galmak. Nurjan aga elli ýaşan adamdy, At yüzüni mama dişän adamdy (Ata Köpekmergen).

Maňza oturmak (dammak, batmak)—göwnejaý bolmak, ýaramak. Maňzyna batmaýar gürrüňiň seniň. Boş ýere ýüregim çişirme meniň (A. Kekilow). — Aşyryň aýdan sözleri maňza damýar-aýt! (B. Kerbabaýew). Meniň bu sözlerim onuň maňzyna batmadyk bolara çemeli (B. Pürliýew). Emma olaryň ikisiniň hem aýdanlary Myradaly aganyň maňzyna oturmady (N. Pomma).

Maňkany oňarmazlyk — iş başarmazlyk, özüni oňarmazlyk, elinden iş gelmezlik. Ýeri how, maňkany oňaraňok weli, zol: — Gurban! — diýip dursuň (A. Durdyýew).

Maňlaýy ak bolsun — bagtly, bagty açyk bolsun, durmuşy oňat bolsun. Döwletli bolsun, jomart bolsun, maňlaýy ak, ýoly açyk bolsun (A. Gowşudow).

Maňlaýy (bagty) gara — işi şowuna düşmeýän, işi ugruna bolmaýan, betbagt, — Wah! Sen dogma maňlaýy gara ekeniň, kakajan! Menis ýaly dogma maňlaýy garanyň başyna şeýle işler düşýä (H. Derýaýew). Ah, nädeýin, gara boldy maňlaýym. "Ýaýa döndi çybyk ýaly dik boýum! (B. Kerbabaýew).

Maňlaýy gaty—iş şowuna düşmeýän, edeni tersine bolýan. Meniň maňlaýym gatydyr (N. Saryhanow).

Maňlaýyň daşa degmek—şowsuzlyga uçramak, edýän niýetiň, hyýalyň başa barmazlyk, paşmazlyk. Ýagynyň bagry gyýlyp, Degdi maňlaýy daşa (D. Haldurdy). Juda başa barmasa, maňlaýymyz daşa degse, ondaky ediljek iş belli zat (B. Kerbabaýew). — Jemalyň maňlaýy daşa degli (B. Seýtäkow).

Maňlaýyň (bagtyň) daş ýarmak — bagtyň gelmek, işiň şowly bolmak, edeniň ugruna bolmak, bagtyň çüwmek. — Eger-de, Allaýar 18 düýäni tirkäp, siziň huzuryňyza getiräýse, onda maňlaýyňyzyň daş ýardygy bolar («Gunça»).

Maňlaýy (bagty) ýok — işi şowuna düşmeýän, edeni ugra barmaýan bagtsyz. Aý, asyl meniň maňlaýym ýok eken! («Sowet edebiýaty»).

Maňlaýyna gara tagma basmak — biabraý etmek, pisläp masgaralamak, wejera etmek. Meniň göýberen ýekeje ýalňyşlygym meniň ýüregime hiç wagt bitmejek ýara saldy,

mañlaýyma hiç wagt gitmejek tagma basdy. Güljermal iň bir juwan ýaşyndaka onuň mañlaýyna, şeýle gara tagma basylanyna Permanyň gaty haýpy geldi. Adam bir gezek ýüzügara bolup, mañlaýyna tagma basylsa, onsoň hiç wagt hem il hataryna goşulyp bilmejek eken (T. Taganow).

Mañlaýa urmak — 1. Ýüzüne aýtmak, göni aýtmak; gyjyt bermek. — Bir aýybyňy tapsa, mydama mañlaýyňa urup ýör (B. Öwezow). Genjim agam şunuň ýaly gyjytly sözleri mañlaýyma urdy (Görogly). 2. Puşman etmek, ahmyr çekmek, öz-özüňe käýinmek. Öz-özüňe käýinip, gaýta-gaýta mañlaýyna urupdyr. (A. Soltanmyradow).

Mañlaýyň (bagtyň) açylmak — 1. Bagtly bolmak, eşretli durmuşa ýetmek, işiň şowlap başlamak. Zorluk üstüne zorluk, Açylmady mañlaýym (O. Täçnazarow). — Aý oglum, seniň mañlaýyňa açylmak ýok öýdýän (A. Durdyýew). Bu boluşlary synlan ejesi, oglunyň mañlaýynyň açylmagyny hudaýdan dileg etdi (B. Seýtäkow). 2. Biri bilen durmuş gurmak, durmuşa çykmak, äre çykmak (aýal-gyzlar hakda); öýli-işikli bolmak, öýlenmek (erkek adamlar hakda). Tüweleme, Bagtygülüň gyzynyňam mañlaýy açylypdyr.

Mañlaýyňdan (bagtyňdan) çykmak — ykbalyňa duş gelmek, kysmatynda bolmak, bagtyňa görä duşmak. Şol ulalyp oňalman geçen Guly däli hem mañlaýyndan çykansoň, sen biri bilen gaçarsyň öýdüp, kakaňam gara jany galanok («Sowet edebiýaty»).

Mañlaýyňdan (alnyňdan) diremek — kömek, goldaw etmek, ýardam bermek; kemala gelip kömek etmek. Garry halymyza kolhoz mazaly manlaýymyzdan diredi (N. Saryhanow). Enek atyp, gitdim-gitdim diýende, Oktýabr seň mañlaýyňdan diredi (B. Kerbabaýew).

Mañlaýyňy diremek — haýyş bilen ýüzlenmek, haraý, dalla gözlemek, huzuryňa barmak. Ilki baryp, ýene-de şol gapa mañlaýyny diredi (G. Kulyýew). Olaryň asyl şolardan başga mañlaýlaryny direjek ýerleri ýokdy ahyry (A. Durdyýew).

Mañlaýyňy çytmak — närazylyk bildirmek, gahar bildirmek. Eziziň jogabyndan Abdykerim hanyň mañlaýy biraz çytyldy (B. Kerbabaýew).

Mañlaýy sor — bagty gara, betbagt, işi şowuna düşmeýän, ykbaly pes.

Mañlaýyna ýazylmak (çyzylmak) — kysmatynda bolmak, ykbalyňa gabat gelmek, bagtyňdan çykmak. — Mañlaýyna ýazylany şeýledir-dä — diýip huňürdedi (B. Pürliýew). Her kim ozal elbetde, mañlaýyna ýazylanyny görmelidir (H. Derýaýew). Görgi ýamanlaryny görmän göre girmek, meniň mañlaýyma çyzylan eken («Sowet edebiýaty»).

Mat bolmak — 1. Basylmak, ýeňilmek. Bize degen mat bolar (N. Pomma). 2. Ölmek. Görogly beg mat boldy, Ahyreti ýat boldy («Görogly»). 3. Ýatmak, utulmak (küşt oýnunda).

Mat etmek — 1. Ýok etmek, ýeňmek. Agzybirlik kynçylygy edýär mat, Garagumda ýazlap gezýär malymyz (Ata Köpekmergen). 2. Öldürmek, dyndarmak. Gara günü ýat etdiň. Duşmanlary mat etdiň (G. Gurbansähedow). 3. Ýatyrnak, utmak (küşt oýnunda).

Matal otarmak — biderek gürlemek, boş ýaňramak, lakgylamak. Akmaýa, seniň işti söz urşuň matal otaran ýaly bir hili gümürtik (B. Kerbabaýew).

Maşgala gurmak — öýli-işikli bolmak, durmuş gurmak, öýlenmek. Meniň maşgala gurmak baradaky pikirim çyn, sap pikir (B. Seýtäkow).

Medet bermek — güýç, kuwwat bermek, ruhlandyrmak. Merde medet berdiň, düşmany urduň, Göreşli Ýollardan geçen dutarym (R. Seýidow).

Mejaldan düşmek — güýç-kuwwatdan aýrylmak, tapdan düşmek, ysgynsyzlanmak. Waý!... diýip gygyrmasy galyp, bütinleý mejaldan düşdi (H. Derýaýew).

Mejaly gaçmak — haly agyrlaşmak, güýçden galmak, ysgyny gitmek, tapdan düşmek. Hiç zat siňdirip bilmeýän Tazegülüň bolsa indi mejaly gaçyp ugraýar («Sowet edebiýaty»).

Meýdana gitmek — aýak ýoluna gitmek, örä gitmek, ýazynmak. Ol ýaňy meýdana gidipdi.

Mejnun bolmak — däli-telbe bolmak, diwana bolmak, akyldan azaşmak. Şikäre çykda-dilegi şol-dy, oglunyň yzynda ol Mejnun boldy (B. Seýtäkow). Mejnun bolup tiz mahal, çykjakmyşym daglara (A. Gurtgeldiýew).

Mekan (mesgen) tutmak — belli bir ýerde ýaşamak, oturymly bolmak; belli bir iş ýeri

edinmek, ondan-oňa göçüp ýörmezlik. Üçüsi şol ýerde mekan tutup bolubersin («Görogly»). Ol Tähranda mesgen tutup, özü-niň köne dostlary bilen ilteşik gözlemäge başlady (G. Kulyýew). Soň-soň ýaňky harabada Basmaçylar mesgen tutdy (Ç. Aşyr).

Mekgesine münmek — yzyndan kowalamak, yzyna düşmek, söbügini syldyrdyp kowalamak, yzyndan gunuşmak. Ganjyk-da, mündi mekgesine. Annaguly-da ýabyň üstünde «waý eje, waý kaka, waý eje, waý kaka, paý ýykyldym» diýip gygyrýardy (A. Durdyýew). — Aýu, Aýdow, gaçyp gutulmarsyň — diýip, menem tezekli haltamy arkama alyp, mekgesine münäýendirin (N. Pomma). Ýa-da babasy aýakly tüpeňini oklap, mekgesine münäýermikä! (B. Soltannyýazow).

Melamata galmak — bela galmak, betbagtlyga uçramak, başyňa bir iş düşmek, Biwagt gezen melamata köp galar (Magtymguly).

Melamat (garamat) etmek — garamat ýapmak, dil ýetirmek, ýamanlamak. Siz maňa näme melamat etseňiz etmeli-de, men size hiç zat diýmeli dälmi (B. Pürliýew).

Melamatyňy biriniň üstüne atmak — gün-güzeranyň, ýaşayşyň aladasyny öz başyňdan sowmak, eklenjiňi biriniň boýnuna ýüklemek; birine durmuşa çykamak. — Hawa-la. Uzukjemal, melamatyny biriniň üstüne atyp oturyberen ýagşy dälmi? (H. Derýaýew). Gyz maşgala diýeniň bir çene baransoň, melamatyny biriniň başyna atsa gowy bolar («Sowet edebiýaty»).

Melul bolmak — keýpiň gaçmak tukatlyk aralaşmak, sus bolmak. Şol günden soň Şabibi birden üýtgedi, birnäçe günläp melul bolup gezdi (T. Taganow). Melul bolma hyrydarym gitdi diýip, Gelerin, guçaryn inçe billeriň (A. Kowusow). Esli salym melul bolup oturdym. Göwnümi bir hili gama batyrdym (B. Hudaýnazarow).

Melhem bolmak — derman bolmak, ynjalyk bermek, teselli bolmak, köşeşdirmek, Batyryň «dogry» diýenin tassyklamagy onuň ýaraly ýüregine biraz melhem boldy (B. Kerbabaýew).

Men diýen — özüne göwni ýetýän, kämillige ýeten, orta barmak ýaly, saýlantgy, naýbaşy; owadan, görmegeý (adam hakda). Segsen sany men diýen komsomol bar obada (K.

Gurbannepesow). Okuwdan gelen badyna biriniň men diýen gyzyňy aldy (G. Gurbansähedow).

Meni urany—hudaý ursun — özüni oňarmaýan, başarnyksyz, lellim, gowşak, nalajedeýin. Onuň özi hem, meni urany — hudaý ursun, ýuwaş adam bolany üçin, gyzyň bar aladasy Halnazaryň boýnuna düşdi. Edbetde, şu bolşumyz ýaly, meni urany—hudaý ursun diýip guýrugymyzy ýamzymyza gysyp ýörsek, biziň ýalymyz-da bolmaz, ýalagymyz-da (B. Kerbabaýew).

Men-menlik satmak (etmek) — ulumsylyk etmek, gopbamsyrap öwünmek, özüňi edermen, batyr hasap etmek. Ahyry bolar sen ýerge barabar. Köňlünde men-menlik satygy bolma (Magtymguly). Men-menlik baryny satanam bolsaň, Agzyň bilen ak guş alanam bolsaň, Al-asmana zarba salanam bolsaň, Oklaw ýaly genelersiň bu ýerde (B. Hudaýnazarow). Men-menlik etmek mertlik däl (G. Muhtarow).

Merkini bermek — pugta emini bermek, eýmeýini ýetirmek, berk gaýtawul, jogap bermek. Duşmanlaryň merkin berer, harby deňiz flotumyz (A. Salyh). Senem jaý wagtynda ýetip barypsyň, Iki sany gurduň merkin beripsiň (Ç. Gurbangylyjow). Duruber bakaly, biz olar ýalylaryň merkini bereris (Abdyllyýew).

Mertebäňi ýere çalmak — abraýyňy gaçyrmak, derejäňi, hatyraňy peseltmek. Günlüp goýup, seni ýüpsüz-je baglap, Mertebäňi ýere çalan din dälmi? (B. Kerbabaýew).

Merhemet etmek — hormat goýmak, mähirli hormatlamak; ýardam, garaşyk etmek. Ýokarky tamda biri-birine merhemet edişip, stoluň başyna geçdiler (H. Derýaýew).

Mesligi götermezlik — oňat durmuşa buýsanyp, öňki bolşundan erbetlik tarapa üýtgemek, baýlygyň ýarsgynyna adamkärçiligiňi ýitirmek. — Diýmäýin diýsem, il içinde azgynlar kän, mesligi göterip bilenoklar (B. Kerbabaýew). Bedasyl götermez baş gün mesligi (Magtymguly).

Meçew bermek — 1. Götergiläp küşgürmek, gylaw bermek. Artyk Halnazaryň üýşüp duran bugdaýyna talaň urdurasy geldi, käbirleri oňa meçew hem berdiler. Halnazar haşlap dem alanda, Pekgi oňa meçew berdi (B. Kerbabaýew). 2. Goltgy bermek, ruhlandyrmak.

Ýowarçylar biri-birlerine meçew berip, kömek işini özleriniňkiden jäht tutýarlar (B. Kerbabaýew).

Miýesser bolmak (gelmek) — gabat gelmek, duçar bolmak, duşmak. Kim bilýär, belkem, şu ýerde, seniň ýanyňda maňa öýlenmegem miýesser bolar (G. Muhtarow). Şol gidişine ol Durda miýesser geldi.

Milt etmek — synanyşyp görmek, hyýal etmek. Jümşül dedi gitdi agsagyň ini, Milt etmedi, gaýtmaga keýine (A. Atajanow). Güljahany masgaralajak bolup sähel milt etseň, meniň bilen aýrallyk okuny atyşmaly bolarsyň (N. Pomma).

Misi ýarylmak — gahar-gazaba münmek, ot ýalyn ýaly bolmak, gowuna uçgun ýapyşmak. Onuň ümi Ballynyň misini ýarana döndi (B. Kerbabaýew).

Monça bolmak — göwün göterilmek, hoşwagt bolmak, şat bolmak, begenmek, guwanmak. ...Mehinliniň ýanynda öwünjegine öz ýanyndan monça boldy (B. Kerbabaýew). At aljak bilen gelin aljaga hudaý ýetir diýleni-dä — diýip, içinden monça boldy (R. Allanazarow).

Möwç almak (urmak) — bady artmak, joşmak, güýçlenmek, batlanmak, Köpeldi ton, baýram, möwç aldy şatlyk (Mollamurt). Dolup, daşyp möwç urup, Derýa kimin joşýar ýürek (A. Salyh). Onuň ýüreginde möwç uran yşgyň ody güwläp tutaşdy, söýgi ony çalam-çaş etdi (H. Derýaýew). Olaryň ýüreklerinde gahar hem-de şatlyk tolkunlary möwç urýardy (Ö. Abdyllyýew).

Möwsümiňi sowmak — gezegiňi, nobatyňy geçirmek; başdan sowmak. Sen ýöne tizräk şunuň ugruna çyk, şunuň bir möwsümini sowaly (A. Durdyýew).

Möjege goýun ynanmak — ynamsyz adama bil baglamak, ygtybarsyza ynam etmek. Dogrusyny diýsem, Muhammet öňde biriniň möjege goýun ynanyşyny edýär («Sowet edebiýaty»).

Mum-helim bolmak — 1. Ýumşak hala öwrülme, gaty owranmak, myžžygy çykamak. Gaty demirler, Mum-helim bolsun, Orak-pil ýasa, Daýhanlar alsyn (B. Kerbabaýew). 2. Erk-ygtaýaryny aldyryp gowşamak, mylaýym bolmak. Gör, indi mum-helim bolşuna seret, ýagşy gygyrjagyny gygyrýar-da, onsoň hem: — Meni bagyşlaň! — diýen bolýar (A. Gowşudow).

Mumly ýüplüğe dönmek — *ser. Mumly ýüplük ýaly bolmak*. Wah, ol meniň elimden gelyän zat däl, ýogsam mumly ýüplüğe dönerdiň-de sesň ýag içeniňki ýaly, örän mylaýym çykardy (B. Kerbabaýew). Ol häzir mumly ýüplüğe dönüpdur (B. Pürliýew).

Mumly ýüplük ýaly bolmak — gylygy, häsiýeti mylaýym bolmak, ýuwaşamak, ýumşamak. Ynha, äri bir gelsin bakaly, asyl mumly ýüplük ýaly bolarlar (H. Derýaýew).

Mum-helim etmek — 1. Örän ýumşak hala öwürmek, gaty owratmak, myžžygyny çykarmak. Süren ýerin edil mum-helim edýär. (N. Pomma). Başım elindäki bir bölejik kesegi owradyp, mum-helim edipdi («Kol-hoz günleri»). 2. Erk-ygtaýaryny almak, ýiti täsir etmek, gowşatmak. Men onuň bilen gürleşip-de durmaryn, ýogsam onuň mylaýymlygy, mähribanlygy meni mum-helim eder (Şekspir).

Murta bat (tow) bermek — hondan bärsi bolmak, bir işi ýerine ýetirmeklige tijenmek, haýbaty artmak, haýbatlanmak. Her gekardan kyrk sentneri sanadyň, Berer bolsaň ber murtuňa tow dostum (Ata Köpekmergen).

Murtuny palta kesmez — maddy taýdan üpjün, dokuzy düzüw, gujuryna baýrynýan, gaýratly, batyr. Biziň murtumyzy palta kesmez. Sähet seniň bu ýyl murtuňy palta kesmez (B. Kerbabaýew). Murtuny palta kesmez Goşa Kurbanow, tüýs medeniýet işgäri bolmak üçin, gysyň başynda täze forma girdi (B. Öwezow).

Murtuň sallanmak — keýpiň gaçmak, badyň ýatmak, şowsuzlyga uçramak, sustupeslige düşmek. Ýadaw, murtlary sallanan Saparmyrat agras ädimläp içeri girdi (B. Seýtäkow).

Murtuň syh-syh bolmak — gaharly, haýbatly görnüşde bolmak.

Muşakgat ýagdyrmak — bolşundanam beter etmek, gapysdyrmak, ulaltmak. Goýsana, oglan, öňküden-de beter müşakgat ýagdyrýarsyň (A. Durdyýew). Pökgen ýüz müşakgat ýagdyryp, öz ýüregindäki howsalany beýan etdi (A. Gowşudow).

Muşakgat çekmek — horluk görmek, kynçylyga sezewar bolmak, agyr durmuşy başdan geçirmek. Garyplyk aldy kuwwaty, Çeker boldum müşakgaty (Zelili). Besdir indi, öň çekdiňiz müşakgat (Mollamurt).

Mübärek bolsun!—gutly bolsun (gutlaýaryn!). Toýuňyz mübärek bolsun! (Sowet edebiýaty).

Müdimi uka gitmek — aradan çykmak, ölmek. Ol , oýýäm müdimi uka gidipdir (A. Gowşudow).

Müjerret geçmek (ötmek) — öýlenmän ýa-da durmuşa çykman, ömrüni ýeke geçirmek. Elbetde, ol öz ömrüniň müjerret geçmejegini aňlaýardy (B. Kerbabaýew).

Mürdüni iýmek—iň gowusyndan peýdalanmak, göwün söýeniňi iýmek. Otursynda hudaý diýip, Atasynyň mürdün diýip (A. Atajanow).

Mürehet etmek — 1. Bir zada, ýere çagyrmak. Geleweriň-de, geçeweriň! — diýip mürehet etdi (B. Kerbabaýew). Myraly, seniň bir sapar hem önüne murehet edeniňe men miýesser gelmedim («Myraly»). 2. Hödür-kerem etmek, hödürlemek. Ýör, çay-çörek iýeli — diýip, oňa mürehet etmegi ýadyna hem salman, öýüne girip gitdi (N. Pomma).

Mydar etmek — gününi görmek, güzeran geçirmek, oňşuk etmek. Men şujagaz geçimiň süýdi bilen mydar edýärim, sen bolsaň menden gözügara bolara çemeliň («Türkmen halk ertekileri»). Gara öý-kepbe bilen mydar etmek bolardy (A. Durdyýew).

Mydyrt etmek — dil ýarmak, sesiňi çykarmak, agzamak. Özi ýatlamasa, şol hakda mydyrt hem etme! («Sowet edebiýaty»). Mydyrt etseň, hemmesi perwanadyr daşynda (K. Gurbanpesow).

Myradyňa ýetmek — niýetiň, arzuwyň hasyl bolmak, arzuwyň gowuşmak, islegiňe ýetmek. Sabyr eden myradyna ýeter («Nakyllar we atalar sözi»).

Myradyň hasyl bolmak — arzuwyň gowuşmak, islegiň ýerine ýetmek. Bu gezek kemini goýmadym asyl, Indi bolsa gerek myradym hasyl (A. Kekilow).

Myrryhyň atlanmak (tutmak) — hyrra gaharyň gelmek, ganyň gyzmak, jynyň düşmek. Myrat aganyň — Işiň köpmi?—diýen sözüne derrew myrryhy tutuldy (A. Durdyýew).

Ikiñiziňem myrryhyňyz tutulypdyr (H. Derýaýew).

Myh ýaly — berk, pugta; oňat. Onuň keýpi myh ýaly-dy.

Madesi iri — nahar dandamaýan; horan; köp zady küýseýän. — Bä-ä, her ýerde madesi iri ýigitler bar-ow! (B. Kerbabaýew).

Mädäňe degmek — köp iýmekden işdäň tutulmak, ýüregiňe degmek.

Märeke gören — köpçülikde, oturlyşykda özüni parasatly alyp barýan, köpçülige gowy hyzmat edýän (adam hakda). Onuň märeke görendigi gep-sözündenem bildirýär.

Mähek ýaly — 1. Örän düşbi, akyly, dogumly; 2. Owadan görmegeý. Onsoň hem Meňliniň on ýaşynda mähek ýaly ogly bardy («Sowet edebiýaty»).

Mähriň gitmek (almak) — göwnüň almak, ýüregiňe ýaramak, halamak, söýmek. Söz gatyp başladym baran günümde, Oňa mähir gidip jany-tenimden (A. Kekilow). Galar belentlige aldykça mähriň, Eýeler, duýmarsyň, ol göwün şähriň (A. Kekilow).

Mähriň inmek (gelmek) — rehimdarlyk duýgusy döremek, rehim etmek. Pelek hyýal etdi mähriň inderse, Derýa joşa geldi, suwun galdyrsa (Magtymguly).

Mähriň ýanmak—janyň ýanmak, kösenmek. Men ýekelikden, garyplykdan, horluk-sütemden bir mähri ýanan oğlan (H. Derýaýew).

Meşiň bişişmezlik—agzybirlik bolmazlyk, sözüň alyşmazlyk, oňuşmazlyk. Meniň Halnazar bilen bir saraýda däl, bir obada-da däl, hatda bir ilde-de mäşim bişişmez. Eýsem onuň bilen mäşiň bişişmändir-ow (B. Kerbabaýew). Görýän welin, seniň bilen meniň mäşim bişişjek däl (N. Pomma).

N

Naw ýaly — uzyn boýly, syratly, daýaw (adam hakda). 1 örsem, ynha, dokmaçylaryň arasynda naw ýaly syratly bir gyz bardy (A. Durdyýew).

Nagara döwmek (dökmek) — birine aýyňy pürkmek, teýene etmek, käýinip gaharlanmak. Meret aganyň üstüne hem nagara baryny döküp, ol sygry alyp gaýtdy (H. Ysmaýylow). — Sadap, sen nagaraňy ilň üstüne dökme! Men ony hem başarman, nagaramy enem-atamyň üstünde döwýän (B. Kerbabaýew).

Nagra çekmek (dartmak) — aýylganç gygyrmak, ah urmak, nalamak, gazaplanmak. Mele suwly Amyderýa, Kä çyrpynyp nagra çekýär (A. Haýydow). Iň eziz adamyň şun ýaly edip. Nagra dartyşyna gynanýar çendan. Ýaraly ýolbars ýaly nagra dartýar (B. Seýtäkow).

Najatyňy garamak — öz ýagdaýyňa göre hereket ötmek, öz aladaňy özüň etmek, çäre agtarmak, günüňi görmek. Indi halypa—duýmadym, ahmyrly boldum—diýme, najatyňy garaber (A. Durdyýew).

Nazardan salmak (syptyrmak) — ünsden düşürmek, biperwaý seretmek, gözden salmak, göz-gulak bolmazlyk. Ýa nazaryň salsyn — diýip, Ýa nazardan salsyn—diýip (K. Gurbanpesow). Olar iki gat jaýyň beýik gapysyny nazardan salmajak bolup jan çekýärdiler (G. Kulyýew). Ol adam göz astyndan Jemaly nazardan salmaýardy (B. Seýtäkow).

Nazar salmak (etmek) — 1. Birine ýa-da bir zada yhlasly garamak, syn etmek. Nazaryň salmadyň, halym bilmediň (G. Muhtarow). Olar töwereklerine nazar salman, içerik girdiler (G. Kulyýew). Emma şol halatda onuň gözi ejesine düşmedi, ejesiniň ýerine özüne nazar edip oturan nämähremler toparyna düşdi (H. Derýaýew). 2. Göz-gulak bolmak, garaşyk etmek, kömek bermek, aladalanmak.

Naýza düzmek—1. Naýzalap öldürmek, gyrmak. Ol duşmanlary naýza düzüp, atyny debsiläp gaýtdy. 2. Hat üsti bilen ýamanlary beýan etmek, olar hakda ýazmak. Erbetleri naýzama düzäýmesem boljak däl. Ýat elementleri naýza düzdüm (A. Salyh).

Nala çekmek—agyry, syrkawlyk zerarly ah çekmek, indildemek; ejizlikden nalamak, ah urmak. Ýüzlerçe biçäräniň ölüm ýassygynda nala çekip ýatanyny göreninde, ne toý, ne-de tomaşa ýadyňa düşýar (G. Kulyew).

Namys bilmek (etmek) — özüňe, adyňa laýyk bilmezlik, peslik hasap etmek, aýyp hasaplamak, kiçilik bilmek. Hakymyzyň köýenine birneme namys edýändiris (A. Gowşudow).

Namys (ysnat) getirmek — abraýdan düşmegine sebäp bolmak, biabraýlyga sezewar etmek, at zaýasy bolmak. — Uly ile namys getiren, binamys! (A. Gowşudow). Olar ýaly adam ähli ilata namys getirer (H. Derýaýew).

Namysyna degmek — 1. Abraýdan düşmegine sebäp bolmak, mertebesini pese gaçyrmak, biabraý etmek. —Han aga, türkmenler ony halamaz, Namysyna degseň, seni sylamaz (Ata Köpekmergen). Bu mesele biziň maşgalamyzyň namysyna degeni üçin, ilki bilen kolhozyň soýlan goýunlaryny derrew bazardan alyp kolhoza geçirmeli (G. Muhtarow). Namysa degen duşmanyň üstüne gitmäge taýýarlanmaklyk kän wagt talap etdi (B. Seýtäkow). 2. El degirmek, zorlamak. Şol günden başlap ol özüni namysyna deglen hasaplady.

Namysyny depelemek (basgylamak) — mertebesini peseltmek, hatyrasyny aşak düşürmek, biabraý etmek. Meniň namysymy basgylaýarmyň? (G. Muhtarow). Eýsem-de seň namysyňy depeläp, gyzlyk gülüňi parçalap ömürbaky ile masgara etjek duşmanyň önünde durup bolarmy? Bular biziň namysymyzy depelemäge gelýärler (N. Pomma).

Nas etmek — 1. Urup, ýenjip mynjyratmak, gaýdyp garşylyk görkezmez ýaly etmek.—Weýrançylyga buýsanýan betpäl, seni bir nas edeýin! — Hany indi maňa bir maý beriň, kädili kelläni men nas edeýin! (B. Kerbabaýew). Ganhor ganymy nas edýär, Meniň batyr agalarym (N. Annagylyjow). 2. Hötdesinden gelmek, kemini goýman başarmak, hek etmek. Ol işi başarman kim başarsyn, tabşyryň-da göräýiň, nas ederin.

Nebse çapmak — nebsewürlik, açgözlük etmek, öz hususy bähbidiňi aramak, zat, mal diýip çarp urmak. Nebse çapyp gezerdiler baryş. Bizdiris — diýşip, uly ilin töresi (A. Omarowa). Şu ýerdäki haýasyz adamlaryň halk aladasyny etmän, öz nebislerine çapýanlaryny ol aňlady (B. Kerbabaýew).

Nebsiň agyrmak — ýüregiň awamak, rehimiň inmek, haýpyň gelmek, gynanmak. Seniň hem, elbetde, oňa nebsiň agyryp duran dälidir. (B. Kerbabaýew). Seniň öý hojalykçysy bolup galyşyňa nebsim agyrýar (A. Gowşudow). Bu berlen halatlara Amanmyradyň nebsi agyrypdyr (H. Derýaýew).

Nebsiň oýanmak (otukmak) — baýlyga höwesini, islegini artmak, öz nepini bilmek. Şol wagtda onuň garrylyk nebsi oýandy. Hawa-la, Maral ejesiniň gyzydyr: işe nebsi otugany üçin galýandyr. Nebsi otugyp, höweslenip okuwa, Eýýäm, Aşgabadyny kursuna ýetdi. Baý ogullarynyň altyn guşlara nebisleri otukdy (B. Kerbabaýew).

Nebsiň guly bolmak — ýeke peýdaň üçin ýaşamak, diňe öz haýryny gözlemek, nebsiň, ugruna gitmek. Nebsiň guly bolan ýolundan azar (G. Muhtarow).

Nebsiň oduna köýmek—*ser. Nebsiň guly bolmak*. Birniçeler gezer mele don geýip, Örtendir iýebsiniň oduna köýüp (Zelili).

Nebsiňi şaglatmak — nebsewürlik, ynsapsyzlyk etmek, nebsiňe haý diýip bilmezlik, çenini-çakyňy aňmazlyk. — Japbaklar nebsini şagladýanlardan, köpi gözläp, azdan galýanlardan dälidirler. Sen nebsiň şaglatmaňda-da, girdejiň çykdaýyňa görä saldamlyrak bolar (B. Kerbabaýew).

Nepesiňi (demiňi) dürsemek—özüni raslamak, ynjalık tapmak. Ol nepesini dürsedi-de, hekaýatyny dowam etdi.

Nesibäň çekmek (dartmak)—miýesser gelmek, bolmak; bir sebäp bilen gelmek ýa-da barmak. Nesibesi nirä çekse-de, sen bak, Öz ýurdunyň topragynda ýörýämiş (A. Atajanow). Köp aglar men, ýarym bilmez. Nesip dartmaz gülüp gelmez (Mollanepes). Nesip çekip, bu ýere geldim (H. Çaryýew).

Nesip etsin! — hözirini özüň gör, nepi degsin, geregiňe ýarasyn. — Tüweleme, nesip etsin, gazygynda garrasyn! (B. Kerbabaýew). Ak

otagda, baý otagda, Hözir görmek nesip etsin (A. Gurtgeldiýew).

Nesip etmek — miýesser bolmak, duçar gelmek; özüňe peýdasy degmek, nepi ýetmek. Biz hem geldik şu gün sizi görmäge, Nesip etse, dürli döwran sürmage (Seýdi).

Ne çiş köýsün, ne kebab!—iki tarap üçin-de haýyrlısy bolsun, ol hem bolmasyn, beýlekisem, ikisine-de deň bolsun, aralyk bolsun. Ol «Ne çiş köýsün, ne kebab» diýlenini etdi-de, ikimiziň hem göwnümüzizi aldy oturyberdi.

Neşän ýetmek—bir neşeden keýpiňi kök etmek, bolmak. Neşäm ýetse, bolan käriň piri men (Mollamurt).

Neşän gaçmak (uçmak) — bir zat zerarly keýpiň bozulmak, keýpiň gaçmak. Waheý, bar neşämi gaçyrdyň-la gyz (G. Muhtarow). Biz olaryň ýanynda Maşyny sakga durzup, onuň neşesini uçurdyk (N. Pomma). — Haý tüysi bozuk zaňnar, neşeni uçurdyň («Görogly»).

Niýetiňi bozmak — ýaman niýet tutmak, bet hyýala gitmek, bozuk pikire münmek, ýaman maksat tutmak. Myraly şol gelniň giren öýüne baryp, uzak eginmändir-de, ol gelin örine Soltansöýnüň niýetiniň bozulanyňy, ony häzir çagyrtjagyny mälim edýär (B. Kerbabaýew).

Niýetiňe düwmek — bir işi amala aşyrmagy maksat edinmek. Ol baýyň özi bilen hem gürleşip görmegi niýetine düwdi (B. Soltannyýazow).

Nikany bozmak — biri bilen resmi är-aýal bolup ýaşamaklygy bes etmek, aýrylyşmak. Nikany bozmak ýaly aýyp zat bolmaz.

Nika gyýmak — adata, dessura görä, täze öýlenenleriň är-aýallygyny resmileşdirmek, nikada duruzmak, nikalamak. Adat boýunça, nika gyýlandan son, iki ýatlar garaňky öýüň garaňky dulunda tapyşdylar (B. Kerbabaýew). Aşyklara nika gyýdy, Papaklyja Taýmaz «molla» (K. Gurbannepesow).

Nika ýaşyna ýetmek — durmuş gurmaga kanun boýunça ýaş ýetmek, kämillik ýaşyna ýetmek. Bir ýyly ýetenok nika ýaşyna («Sowet edebiýaty»).

Nili azmak — ýoldan çykamak, azgynlyk etmek, üýtgemek. Nili azanyň gürrüňine meňzeş bir gep tapýarlar (A. Gowşudow).

Nili bir bolmak — bir ugurdan gopmak, pikirdeş bolmak. Diýmek, ikisiniň hem nili bir (H. Ysmaýylov).

Nirede oturtjagyňy bilmezlik — çendenaşa hormatlamak, uly hezzet etmeklik, hormat bilen myhman almak, gowy görmek. Ol jorasyny nirede oturtjagyny bilmedi.

Nogtasyny başyna oramak — ne bolsaň şol bol etmek, öz ugruna göýbermek, çäklendirilmedik erk-ygtyýar bermek; kowmak. Durmuş çylşyrymyna bişişmedik gyzlaryň nogtalaryny başlaryna orarlygy barmy näme (B. Kerbabaýew).

Nogta salmak — erk-ygtyýaryny elinden almak, öz ugruna gidermezlik. Sen oňa nogta salansyň welin, olam-a mekirdir.

Nogtasyny ele almak — özbaşdak hereket etmekden mahrum etmek, erk bermezlik, bibaşlyga ýol bermezlik. Ol başlygyň nogtasyny eline alypdyr.

Nogtasyny eline bermek — *ser. Nogtasyny başyna oramak*. Hiç bir aladasyny etmän gyzyňyň Nogtasyn eline berdi gyzyňyň (A. Kekilow).

Noş bolsun! — janyňa siňsin, jana ýarasyn, ýokumly bolsun! Me, noş bolsun, içiň! (H. Ysmaýylov).

Nuhuň gämisi — dünýäni suw-sil alanda, janly-jandarlaryň, ösümlükleriň iki jynsyndanam

jübütme-jübüt edilip ýüklenen gämi. ...Nuhun gämisin dargan babamyza satandyr (Kemine).

Nuhuň tupany — gadym eýýamda dünýäni suw-sil aldyran tupan. Şeýle tupan bolduki, göýä hazret Nuhuň tupany dek, köp adamlar derýanyň içinde we ýakasynda heläk boldular (Mollanepes).

Nuhuň tupany dek uruş meýdany, Suw-sil bolup akýar duşmanyň gany (Ç. Aşyr).

Nuh eýýamy (döwri) — I. Nuh pygamberiň ýaşan döwri. 2. Köp asyrlar, ýyllar mundan öň, ata-babam döwri, gadym eýýam. ...Ol bir nuh eýýamynda bolup geçen zat (A. Gowşudow). Nuhuň eýýamyndan galan pis işler, Täze durmuş gurýan ile ýaraşmaz (Mollamurt). ...Nuh döwründen galan adamlaryň agyzlaryna alýan sözlerine akyly haýran galdy (B. Kerbabaýew). Aşyklykdap, magşuklykdan Nuh döwründe — dynan kempir (K. Gurbannepesow).

Nalet getirmek — ýüzügara etmek, gargyşa goýmak, Ol gyzyň barjak ýerine we atasy öýüne nälet getirer (L. Durdyýew).

Nälet okamak — gargyş etmek, gargamak. Obanyň garyplary daş ýürek baýa nälet baryny okadylar (N. Saryhanow). Olaryň hem her haýsy duşmanlaryna nälet okap, tost göterdiler (H. Derýaýew).

O

Oba göçmek — ýat bolmak, düýpgöter özgermek, ýok bolup gitmek. Ba-aý, gyz, ol wagtdan oba göçenini bilmeýärmikä? (B. Kerbabaýew). Indi giýewçilige barlyp, urşup-söğüşip ýörülen günlerden oba göçdi ahyry. (B. Gulow). — Indi, gardaş, gyz satylýan döwürden oba göçdi (T. Taganow).

Owarra bolmak — ýok bolup gitmek, gümi çekilmek, jähennem bolmak. — Ýeri, owarra bolsaňyz-la (B. Kerbabaýew).

Owarra etmek — gümini çekmek, güm etmek, ýok etmek, ýitirim etmek. — Bu iblisleri owarra et! (B. Seýtäkow).

Owkat etmek—gün-güzeran geçirmek, oňnut etmek, mydar etmek, gününi dolamak. Men seniň dokanja biz alaçaňy satyp, owkat edip otyryn» («Görogly»).

Owsar salmak—tabyn etmek, boýun egdirmek, garaşly etmek, öz erkiňe boýun egdirmek. Polat elleň bilen salyp owsary. Tejene getirdiň abyköwseri (M. Seýidow). Alžir halky gaty kändir, olara Hiç güýjüňiz ýetmez owsar salara (Ata Köpekmergen).

Owsun atmak — möwç almak, haýbaty artmak, haýbatlanmak, owsunlamak, omzamak. Gara saçlar owsun atýar şemala (R. Seýidow). Diwanlara göýä altyn çayylan, Köpetdaglaryna atýar owsuny (M. Seýidow). Agregatym owsun atýar, omzaýar, Agregatym Murgap taýa münzeýär (B. Hudaýnazarow). Derýanyň aýlawy misli ýuwarda bolup, özüniň gaýnagly joşgunlary bilen gowlanyp, owsun atyp, Torlyny demine dartmaga başlady (H. Derýaýew).

Ogланlyk etmek — bir işi amala aşyrmakda ýaşlyk etmek, tejribesizlik zerarly kemter gaýtmak, akyl ýetirip bilmezlik, eden işini çig etmek. Sen ogланlyk edýäň diýdim (N. Saryhanow).

Ogry syrty gowşak—nädogry iş edeni üçin müýnürgeýän, dili gysga, batyrgaý deprenmeýän. Emma ogry syrty gowşak bolany üçin, ol öňki pikirinden dänip, Aşyra mylaýym jogap berdi. Kelekbaýyň hoşallyk bilen razy bolanyny gören märeke: «Hä, ogryň syrty gowşak bolýan eken» diýip düşündi (B. Kerbabaýew).

Oda atmak (oklamak) — agyr, çykgynsyz güne salmak, kösemek. Seni oda atyp, men özüm bal günüme batjakmy (B. Kerbabaýew). Ol meni diri oda atdy (H. Çaryýew). — Maýam, her bir olar ýaly melgundan gorkup, seni oda atsam, onda kakaň pakryň gabryna depdigim bolar (N. Pomma). Gyzymyň elinden tutup, oduň içine oklamaga men-ä razy däl (A. Gowşudow).

Oda düşmek (girmek) — agyr güne düşmek, azap çekmek, horluk görmek, kösenmek. Magtymguly, ýansam-bişsem, Ynanmazlar, oda düşsem (Magtymguly). Gelmedi-le Toýly janym, Dursun pahyr düşýär oda (Ç. Aşyr),

Oda-köze düşmek — ynjalykdan aýrylmak, howsalaly ýagdaýda bolmak: çar tarapa urunmak. Her kim onuň göwnünden turjak bolup, oda-köze düşýärdi (G. Kulyýew). Ogulnur bu habary eşidip, oda-köze düşdi (H. Derýaýew). — Waý, balam! Körpe guzym — diýip, oda-köze düşdi (B. Kerbabaýew).

Oda salmak — jebir bermek, alada goýmak, howsala düşürmek. Aşygy saldyň oda, Goýduň gitdiň uýada. Aýralyk oda saldy, pyrak turdy, ýel yetdi (Magtymguly). Ýaňy başdan oda saldy ýar meni, Eýledi husnuňa hyrydar meni (Zelili).

Oda ýanmak (köýmek) — hasrat çekmek, ejir görmek, gynanmak. Birden-de gelip özüne, ýürejigi ýandy oda. Ine, şonuň üçin balam, Kyrk ýyl bäre ýanýan oda (Ç. Aşyr). Ol oda bolsa kim köýdi, kim çoyundy (H. Derýaýew). Çekip watanyň dagyny, Oda köýen ýaly boldum (Zelili).

Oduna suw sepelemek — biriniň gaharyny ýatyrmak, göwünlik bermek, köşeşdirmek. Aşyr hem oňa basalyk boldy, tutaşan oduna suw sepeledi (B. Kerbabaýew).

Oduna ýanmak (köýmek, bişmek) — biri ýa-da bir zat üçin kösenmek, biriniň ýa-da bir zadyň yzasyny çekmek; derdini bölüşmek. Utandym, çekindim söýýän diýmäge. Ozaldan oduna köýýän diýmäge («Daň şapagy»). Sen näme! — gelip meniň oduma ýanyasyň?! (H. Derýaýew). Dursa, ýörse bikarar, Ýanýar, kimiň oduna, Çopan ogly çopanlykda Bişdi baýyň oduna (H. Şükürow). Köne adat oduna ýanyp-bişeris (Mollamurt).

Oduny ölçermek — derdini gozgap, möwç aldyrmak, ýüregini çişirmek. Siz bir meniň sönen odumy ölçermäň! (N. Pomma). Sen iň ýagşysy, meniň odumy ölçerme (B. Kerbabaýew). Indi baryp — günäsini geç diýsem. ol bir jynlydyr, gaýtam oduny ölçerermikäm diýýän (H. Derýaýew). Hallyň ýürekäki odun ölçerdi. Otyr ýigit, otyr, syganok jaýa (M. Seýidow).

Ody bilen girip, küli bilen çykmak — şatlygy, gaýgyny deň bölüşmek, ähli kynçylygy bile çekmek, diýeniňe däl diýmezlik, tersine gitmezlik, bir jan, bir ten bolmak. Ody bilen girip, küli bilen çykan, Urşuň ala möýi bagryndan çakan (Ý. Pirgulyýew). Oduň bilen girip, külüň bilen çykdy («Nakyllar we atalar sözi»).

Ody tutaşmak — gahary gelmek, gazaba atlanmak, möwç almak. Sen gepleseň, meniň odum tutaşyberýär. (A. Durdyýew). Men kolhoza agronom bolup işlemäge gelendigimi aýtdym. Şondan soň onuň ody has-da tutaşdy (B. Öwezow).

Oduň üstüne nebit dökmek — möwç aldyrmak, gop bermek, hyjuwlandyrmak, öjükdirmek. Gaýtam, ýaňy tutaşyp barýan odun üstüne nebit dökersiň (G. Kulyýew).

Ody özüňe bas, ötmese kesekä — özüňe agyr düşýän zady başga adamyň başyna atma, özüňe ýaramaýan zady, başga birine etme, Görkezmesin, öz başyňdan düşäýse nätjek? «Ody özüňe bas, ötmese—kesekä» (H. Derýaýew).

Oka gelmezlik — hilegärlik, mekirlilik edip, ele düşmezlik, işiň üstünde tutulmazlyk, Terslin—oňlyn böker-de, ol sap atar. Oka gelmez, gözleriňe çöp atar (Ý. Pirgulyýew).

Oka düzmek (tutmak) — uçdantutma atyp gyrmak, bir başyndan atyp başlamak; ok ýagdyrmak. Ýa duşman maý tapyp gökden çozanda, Ilatly ýerleri oka düzende (A. Kekilow). Pulemyotymy gurup. Oka düzesim gelýär (N. Annagylyç). Öňi garaňky oý bolansoň, açyk ýerden ýokaryny oka tutup başlady (B. Soltannyázow). Duşmanlar güýçli oka tutdular (H. Ysmaýylov).

Ok bolup degmek (geçmek) — güýçli täsir etmek, çendenaşa gynandyrmak. Her sözi ok bolup degdi janyma («Sowet edebiýaty»). Ol

habar Dursuna ok bolup degdi (B. Kerbabaýew). Wepanyň bitiren işi diňe ýekeje adamynyň ýüreginden ok bolup geçipdi (A. Gowşudow). Enäniň soňky sözi Aýgüle ok bolup degdi.

Okdan geçirmek — atyp öldürmek, öldürmek. — Bularyň baryny ýeke okdan geçir! (A. Durdyýew). Okdan geçirdiň sen ençe daýhany, Ençeme öýlere çäykadyň gany (Ata Köpekmergen).

Oklaw ýuwudan ýaly — dim-dik bolup duran, gös-göni bolup duran (adam hakda). — Merez edýärlermiş — diýip, hekim şol demde oklaw ýuwudan ýaly dim-dik boldy (B. Seýtakow).

Oklaw ýaly — dos-dogry, gös-göni. Köçeleri hem giň we edil oklaw ýaly gönüdi (A. Gowşudow).

Oklaw ýaly gönelmek — dogryňy aýtmak, buýtar-suýtar etmezlik, göniňden gelmek, gönelmek, düzelmek. Oklaw ýaly gönellersiň bu ýerde, Içinde syr galmaz, ýüzünde perde (B. Hudaýnazarow).

Ok geçmez — örän gür, süre-sokma. Öňümüzdeki ok geçmez tokaýdan sag-aman geçip bilsek, barmaly wagtyňa ýetişeris.

Oky nyşana gelende atmak — bir zadyň çemesini gözlemek, maýyny tapmak, ýeri gelerine garaşmak, her bir işi aýny ýerinde etmek,—Gel, sarpaly sözlerimi bisarpa etmäýin-le, oky nyşana gelende ataýyn—diýen pikir gelip, ol sesini goýdy (H. Derýaýew).

Ok ýaly — 1. Göni, dogry, egri däl. Annagulyňnyň ýüregine Altynyň ok ýaly kirpikleri sanjylan ýaly boldy (A. Durdyýew). 2. Örän çalt, ýüzüň ugruna, ýyndam, tiz. Bir oglan ok ýaly atylp tama girdi (A. Durdyýew). Itler ok ýaly bolup topuldylar (H. Derýaýew).

Ol dünýä ibermek — janyny almak, ýok etmek, öldürmek. Aýaly galmagal turuzmaga ýetişmäňkä, başlygy ol dünýä iberip, derrew atlara münüp, gözden ýitersiňiz. Ol haramzadany bolsa asyp, günäsini ýuw-mak üçin ol dünýä iberdik (G. Muhtarow).

Oljaň oňmak — bir işde edeniň ugruna bolmak, işiň oň bolmak, nämedir bir zat jüpüne düşmek, düşewüntli bolmak. Ýanar öýüne bu gün aýratyn oljasy oňan ýaly bolup geldi (A. Geldiýew). Olja oňdy, gaýtdy ol guş bolup, Özünden, gudadan göwni hoş bolup (B. Hudaýnazarow).

Ompa oturtmak—zor bolmak, üstün çykmak, ýeňmek. Hut şanyň köşgünde altyn zere bezenen şa gyzyny taryplaýan ýazyjylary ompa oturdardy (A. Durdyýew). Şol ýigit gaty ylymly bolara çemeli, asyl menem ompa oturtdy (A. Gowşudow).

On iki agzasy (synasy) gowşamak — özünde gowşaklyk duýmak, aljyraňňylyk basmak, essiş gitmek, ysgynsyzlanmak. Eredi ýüregi, çözüldi doňy. Gowşady ýigidiň onki synasy (B. Seýtäkow). Onuň on iki agzasynyň bary birden gowşady: endamyny sowuk der gaplap aldy (B. Kerbabaýew).

Oň bolsun — işiň, tutýan maksadyň şowly, haýyrly bolsun, gowulyga bolsun, tersine ýazmasyn. — Hawa, edeni oň bolsun — diýişdiler. — Habar oň bola (H. Derýaýew).

Orta (ara) almak — Ýerli-ýerden gyssamak; daşyna geçmek. Awazanyň lagerinde Deňduşlary orta aldy (A. Atajanow).

Orta atmak — köpçüligiň garamagyna goýmak, bir meselä köpçüligiň ünsüni çekmek, bir meseläni köpçüligiň maslahatlaşmagyna hödürlemek. Her kim öz bilenini orta atdy («Görogly»). Bu sapar Aknabat eje Annagulyny öýermek meselesini orta atdy (A. Durdyýew). Akgözeliň Tyllagözel diýen ýaňy göze görnüp gelyän kiçi gyzy-da öz pikirini orta atdy (N. Pomma).

Orta (ara) düşmek — belli bir pikire gelip bilmeýänleri ylalaşdyrmak, bir mesele boýunça, pikirini aýtmak, araçy bolmak. «Ýok, aty bu takyrda heläk edersiniz, ol bolmaz» diýip, orta düşdi (B. Soltan-nyýazow).

Orta hasap bilen — çak bilen, çen bilen, takmynan, köp zatdan ortaçasy alnanda. Orta hasap bilen günde ýedi-sekiz sagat okaýarys.

Orta çykmak — zähmetde, güýç synanyşmakda özüni görkezmek üçin ilkiň önüne çykmak. Bilim guşap orta çykdy, Pälwänlar dek badak atyp (Ata Salyh). Sowet batyrlary bar güýjüni jemläp, Toplarymyz orta çykdy hüm-hümläp (Ata Köpekmergen). — Ol, gel göreşsem göreşey — diýip, guşagyny gowşadyp orta çykdy («Görogly»).

Ot almak — 1. Bir sebäbe görä ynjalygyň gaçmak, howsala düşmek, rahatsyzlanmak. Saklap bilmän gaharyňy, Ot alarsyň misli däri (M. Seýidow). Çerkez Uzuga ýagşy syn edenden

soň, öňkünden hem beter ot alyp tutaşdy (H. Derýaýew). Ol gazabyny içine sygdyryp bilmän, barha beter ot alyp haýkyrdy (B. Soltannyýazow). İçim ýanyp, ot alýar. Otsuz ýalyn köz bilen (H. Şükürow) 2. Bir ýeriň gaty gijemek ýa-da agyrmak. Dik oturyp, alagaraňkynyň içinde ot alyp barýan başyny gart-gart gazamaga başlady. Suhan gaty, aşakdan oturan yerinden ot alyp barýan kirli kellesini gazaşdyrdy (H. Derýaýew).

Ot açmak — duşmana garşy ok atmak, atylýan ýaraglardan ok atmak. Kakanyň birnäçe obasyny eýelän, şäheriň çetinden giren pyýada goşun aklaryň eşelonlaryna bakan ot açdy (B. Kerbabaýew). Arany gaty golaýlaşdyrman, ot açmak gerek (B. Seýtäkow)

Ot basmak — öte gynandyrmak, ynjalykdan aýyrmak, ýüregini awatmak. Bu biçäreleriň beren ýaraly ýüreklerine ot basmaýyn (B. Kerbabaýew).

Ot basylan ýaly — gaty täsirli, tiz galagoplyk, galjaňlyk döredýän (duýgy, täsir we ş.m. barada). Edil ot basylan ýaly, Bolmajyny boluberdiň (A. Atajanow). Olaryň aýaklaryna ot basylan ýalydy (B. Seýtäkow). Garýagdynyň bagryna ot basylan ýaly awady (H. Ysmaýylov).

Ot bermek — meçew bermek, öjükdirmek, küşgürmek. Meniň gaharym düýbünden hem gelmezdi, ot beren sen bolduň (A. Gowşudow). Maňa-da ot berip goýberen şol deýýus boldy (A. Durdyýew). Bu habar ot berdi, süňňün gyzdurdy, Kirpikleri çyg nemini syzdurdy (Ç. Gurbangylyjow).

Ot bilen ýalyn — 1. Howply, howatyrly, howsalaly; öçli, garaly. Biziň gelen ýerimizdiň häzir her ädimi ot bilen ýalyndyr (B. Seýtäkow). Bu sözler gahar diýen kör güýjüň agzyndan ot bilen ýalyn bolup çykýan sözlerdi (B. Seýtäkow). 2. Bahasy gymmat, nyrhy ýokary. Kürte bazarda azmyş, bolanjasam ot bilen ýalyn diýýärler. Miwe eje, bazarda alma köpmi?— Köp, gyzym,ýöne ot bilen ýalyn (P. Körpäýew).

Ot bilen ýalynyň arasynda (içinde) galmak — çykgynsyz güne, ýagdaýa sezewar bolmak, çykalgasyz, agyr ýagdaýda galmak. Ol wagt ot bilen ýalynyň içinde ikimiz pul sanaşyp dawalaşyp durup bilmeris. Ol özüniň ot bilen ýalynyň arasynda galandygyna gözünü ýetirdi (B. Seýtäkow).

Ot bolup ýanmak (tutaşmak) — ýanyp bişmek, hasrat çekmek, öte gynanyp, ahmyr etmek. Durdy gotur ot bolup ýanyardy (B. Seýtäkow). Uzak kakasynyň beýle gaýgyly habaryny eşidip, ot bolup tutaşdy. Ana, şol haty okadymam, ot bolup tutaşdym (H. Derýaýew).

Ot gorsamak — 1. Garagollyk, ýakymсызlyk etmek, ulukjyn açdyrmak, bermek; 2. Ikibaka hars urmak, alyp-ýolup barmak. Iliň seniň ýaly ýigit ýeten ogullary ot gorsaýarlar (A. Durdyýew).

Ot gysymlan ýaly bolmak — ýiti, güýçli täsir netijesinde allaniçigsi bolmak, ör-gökden gelmek. Narjan apa ot gysymlan ýaly boldy (B. Seýtäkow).

Otdan alyp, suwa salmak — hesret üstüne hesret goýmak, beterden beterini etmek, enterpelegini öwürmek, Gullynyň gelip, ejesiniň ýanynda öz etmişini boýun almagy, ony otdan alyp suwa salypdy (G. Seýitmadow). Bu duýgy ony bir begendirýärdi, bir gynandyryýardy, otdan alyp suwa salýardy («Sowet edebiýaty»). Efirde iki gezek päsgel berilmegi ýöne ýerden dälir diýen pikir ony otdan alyp, suwa saldy (B. Seýtäkow).

Otdan-suwdan gaýtmazlyk — her bir işiň hötdesinden gelip bilmeklik, her bir garşylygy ýeňmeklik, hiç bir zatdan heder etmezlik, dogumlylyk, edermenlik. Seniň ýanyndakylar seniň üçin otdan-suwdan gaýtmazlar (B. Seýtäkow).

Ot içinde — örän agyr ýagdaýda, kynçylykly, jebirli, ezýetli ýagdaýda. Durmady seň gyljyň, kän söweş saldyň, Gaýda dogup ot içinde ulaldyň (Ata Köpekmergen). Ot içinden ötürip baş perzendi, Özün gurban eden enem jan hany (Ý. Pirgulyýew). Gaýgy-gamyň gujagynda her zaman, Ot içinde ezelenýär şirin jan (A. Kekilow). Meniň her günüm ot içinde geçmeli (B. Seýtäkow).

Otly köýnek geýmek — kalbyňa howul düşmek, howatyrlanyp bir ýerde ynjalyk tapmazlyk, howsala düşmek, başyňy nira urjagyňy bilmezlik. Gitdiler, indi men yzlarynda otly köýnek geýip otyryn. Otly köýnek geýen ýaly, örboýuna galyp, Bekmyrat baýlaryň hataryna seretdi (H. Derýaýew). Özünüň söýgülisine berilmän, ýigrenji birine satylmagy - oňa otly köýnek geýdirdi (B. Kerbabaýew).

Ot salmak — gynançly ýagdaýa sezewar etmek, hasrata goýmak. Eý soltanyň, bir nowjuwan, Bize otlar saldy gitdi («Görogly»),

Ot sowurmak — 1. Ok ýagdyrmak, ok atmak, yzyny üzmän atmak. Ýandyryjy bombalar, atyjy toplar, Ot sowurýar duşmanlaryň üstüne (Ata Salyh). Gowy işledip pulemyoty, Azgynlara sowur ody (N. Annagylyç). 2. Ýakymсызlyk, bezzatlyk etmek, goh turuzmak, gopgun etmek. Garry ot sowurýar, tüýs garaçyny, Köşeşmän geçirdi asla şol günü (T. Esenowa). 3. Çendenaşa gyzmak, ot öwürdirmek. Ýene birki sagatdan soň, gün ot sowrup başlajak (A. Gowşudow). Uzak günläp dumly-duşa ot sowurýan gyzgyn gün ýaňyja batypdy (M. Ibrahimow).

Ot tutaşmak — 1. Köpçülik hereketleri güýjemek, möwç almak. Öň Orsyýet topragynda bir ot tutaşdy (H. Derýaýew). Eýranda tutaşan oduň Bahry-Hazara çatyp durmajagyna Waşingtonyň-da, Londonyň-da gözi ýetikdir (G. Kulyýew). 2. Gahary gelmek, gany gyzmak, jany ýanmak.—Bes etjek däl, sypaty guran, sen gepleseň, meniň odum tutaşyberýär (A. Durdyýew).

Otsuz ýanmak (bişmek) — alaçsyz, ahmyr etmek, gynanmak, hasrat çekmek, ruhy taýdan ejir çekmek. Ol ýaşlygyndan gözünüň ugruna seretmän, ony giderendigine nähili otsuz ýanyp bişýor (A. Durdyýew).

Otuz ikisini owratmak (damagyna gidermek) — agzynyň üstüne mazaly urmak, ýelmemek, dişini uşatmak. It ogly, bu ýere gelen badyňa, Otuz iki dişiň owradaryň men! (B. Hudaýnazarow).

Ot-elek bolmak — gyssagly hereket etmek, galagoplyga düşmek, gyssanmak, howlukmak. — Atçapar!.. Şeýlemi? Gelipmi ýene? — diýip, zer pogonly boldy ot-elek (A. Atajanow). Meretli bolsa ot-elek bolup, telefon bilen bu wakany milisiýanyň raýon bölümüne habar edip, gyssanmaç geýnip, gapydan çykyp gitdi (N. Pomma),

Otyr ýeri kül üstünde, göwni kap dagynda— ýagdaýyna görä däl, öz hetdini bilmeýän, göwni ýokary. Siziň oturan ýeriňiz kül üstünde bolsa-da, göwnüňiz kap dagynda (B. Seýtäkow).

Ot ýakdyrmazlyk — öz gününe goýmazlyk, rahatlyk bermezlik, azar bermeklik. — Bu zaňňar Görogly bize ot ýakdyrmajak bolýar-la

(«Görogly»). Töweregine özi ýalylary üýşürüp, ýene-de töweregine ot ýakdyrmandyr (G. Kulyýew).

Ot ýaly — iş başarjaň, hemme ýerde özüni tanadan, dogumly, gaýratly, edenli. Neressäniň öz-ä ot ýaly. Diýseň-diýmeseň edil ot ýaly-how (R. Annanazarow). Täze gelen agronom ot ýaly bolansoň, başlyga deregem kolhoza özi ýolbaşçylyk edýärdi. (Ö. Abdyllyýew).

Oýun bir—maza iki — hetdiňi bil, çenden aşma, her bir zadyň çeni-çaky bar. — Ýagşam bir iş etdiň!.. Oýun bir — maza iki bolaýmazmyka... (B. Kerbabaýew).

Oýun görkezmek — başyna itiň gününü salmak, güýç, göz görkezmek, dürli pyrryldaklar etmek. Batyrnaýsaň Ejegyz il görkezer saňa oýun (Ç. Aşyr). Indi biz Nişawur patyşasynyň eden emelinden ökderäk oýun görkezäýmesek, onuň dişinde et galarda, birsyhly üstüne süner durar («Görogly»). — Men ol töhmetçi gyrnaga

häziriň özünde oýun görkezerin! (B. Kerbabaýew).

Oýun götermek — giň göwrümlü bolmak, degişmede gaty görmezlik, aýdylany-diýleni çyn bilip gyzmalyk etmezlik, degişmä, ýaňsa çydamak. Onsoň hem Wolodýanyň özi-de gaty degişgen oglandy, oýun göterýän ýigitdi (S. Ataýew).

Oýunlyga salmak — degşen bolup diýjegini diýmek, bilmediksirän bolmak, mönsüremek. Meretli kä oýunlyga salyp, käte çynyrgadyp, Akjadan sypaýyçylyk bilen sorady (N. Pomma), **Oýunçy utulanyny bilse ýagşy** — döwüň pesdigine düşünmek, ýeňlenligiňe boýun bolmak. Agamyradyň aýaly hem 2—3 ýyl ýaşaşyp, «oýunçy utulanyny bilse ýagşy» diýip, atasy öýüne gidipdi (R. Allanazarow).

Ö

Öwezi dolmak — ýerine gelmek, üsti ýetirilmek, edeni gaýtmak. Ölenleriň öwezi dolar ýaly bizi iberjek bolýarlar. Siziň bize eden kömegiňiziň öwezini doldurmaga geldim (B. Seýtäkow).

Öwezini çykarmak — hutma-hut bolmak, ýerine salmak, haklaşmak. Olar göýä aýrallyk günleriniň öwezini çykarmak isleýen ýaly, kän wagtlaý bir jan, bir ten bolup, aýak üstünde gujaklaşyp durdular (B. Seýtäkow).

Öwzaýy bozuk — niýeti ýaman, päli gowy däl, bet, bozuk. İçerkileriň öwzaýy bozuk görünýär (B. Seýtäkow).

Öwlatlyk satmak — özüňi keramatly hasap etmek, özüňi hemme zady bilýan hasap etmek. Meniň başyma öwlatlyk satmasana.

Öwrenişen ýagy uruşmaga ýagşy — tanyş, belet zadyň bilen iş salyşmak ýeňil, abyny-tabyny alan zadyň gowy. Öwrenişen ýagy uruşmaga ýagşy, Allaly bilen oňşarys weli, Bessirde iş bar. (B. Kerbabaýew).

Öwrüm-aýlaw ýokluk—mekir dälilik, sadalyk, gönümellik. Seniň kaddy-kamatyň ýene bent

etdi meni, Mende öwrum-aýlaw yok, barysyny ýazdym göni (A. Kekilow).

Öwüp arşa çykarmak — çendenaşa öwmek, gaty taryplamak, öwüp ýerden aýagyny üzmek, gara-ýapa degmez ýaly etmek. Ol ony öwüp arşa çykardy (N. Saryhanow). Ogluny öwüp arşa çykardy (R. Allanazarow).

Öwür-çöwür etmek — alyş-çalyş etmek, zat alyp, zat satmak, söwda etmek. Indi öwür-çöwür etmekdenem peýda azalypdyr.

Öwüç almak — barha guýjemek, hyjuwlanmak, tijenmek,—Hälkije soragyňy ýene bir gaýtala — diýip, barha öwüç alyp başlady (N. Pomma). Sowet häkimiýetiniň garşysyna gunsäýyn öwüç alýan howpy Iwan Çernyšow hem göz önüne getirip ýördi (B. Kerbabaýew).

Öýe sygmazlyk — 1. Derdiň, gaharyň agdyklyk etmegi zerarly darykmak, gussa çekmek, janyňa jaýlanmazlyk. Şol habary eşidip, öýe sygmady. 2. Ýek görülmek, çetde tutulmak zerarly kemsinmeklik. Men öýe sygmaýan bolsam, bir günem durman (H. Derýaýew).

Öz agyran ýeriňi tutmak — özüňe degişli zat hakda aladalanmak, öz derdiň bilen bolmak. Her

kim öz agyran yerini tutsa-da, ikimiziň tutan yerimiz bir bolarmyka diýýäriň (H. Derýaýew).

Öz arabaňy tigirlemek — başgalara azar bermezlik, öz işi bilen bolmak, öz gününüň özüň görmek, özüne degişli däl zada garyşmazlyk. Hummet aga, sen maňa gep öwretjek bolma, git-de öz arabaňy tigirläber (G. Gulow).

Öz aýagyňa özüň palta urmak — öz guran emeliňe, hiläňe özüň çolaşmak, özüňe zyýan etmek, telek iş etmek, öz päliňe jyzar bolmak. Öz aýagyna palta urduň. Şo sebäpli artdy derdiň (K. Taňrygulyýew).

Öz başyňy özüň çaramak — 1. Öz gününü özüň görmek, özüňi oňarmak, başganyň kömegine mätäç bolmazlyk. — Eýsem, sen oz başyňy özüň çarap bilýän hasap edýäsiň-ow? (B. Kerbabaýew). Arrygyňy gynama saklap daşymy, Sensizem çararyň özüň başymy (A. Kekilow). 2. Özbaşdak yaşaýyş gurmak.

Öz bitini özi iymek—nebsewür, gysganç bolmak, husytlyk etmek. Öz bitini özi iýýän, Tüýs yerinden gelme baýdy (K. Gurbannepesow).

Öz gabryňy özüň gazmak — öz-özüni howpa itermek, öz eliň bilen özüňi azara goýmak, öz päliňden tapmak. Birine çawuş çakyp, birini dürtüp, hem özgäniň, hem öz gabryň gazansyň (B. Kerbabaýew).

Öz gazan çukuryňa özüň (ýykylmak) düşmek — öz eden nädogry işi üçin günäkär bolmak, özüň zyýan çekmek, birine ýamanlyk etjek bolup, özüň kösenmek. Öz gazan çukuryňa özüň ýykylp, Maksadyňa ýetmän tutjaksyn. (Ata Salyh).

Öz gamyňy özüň iymek—*ser*. Öz başyňy özüň çaramak. Göroglynyň özüň bir gör, Öz gamyny özi iyer («Görogly»).

Öz garyňa (deňemek) görä ölçemek—özüňçe düşünmek, baha bermek, her kimi özüňdir, özüň ýalydyr öýtmek. Her kim bir hili düşüňär, her kim öz garyňyna görä ölçeýär (B. Kerbabaýew).

Öz göbegiňi özüň kesmek — öz ykbalyňy özüň çözmek, öz güzeranyňy özüň geçirmek, öz başyňy çaramak. kişi kömegine hantama bolmazlyk, oçli garamaty özüň çekmek. Eger seň gyzyň özüne mynasyp bir ýigit bilen söýşüp giden bolsa, onda oň öz göbegini özi kesdigi bolar (N. Pomma). Ýetim oglan öz göbegini özi keser («Pakyllar we atalar sözi»).

Öz gününe ýanmak — öz durmuşyňa gynanmak, agyr durmuşdan zeýrenmek. Indi men öz günümde-de ýanaýynmy? (A. Gurban).

Öz gününü özüň görmek (dolamak, kowalamak) — kesekiniň kömegine mätäç bolman, öz başyňy özüň çaramak, öz-özüni oňarmak. — Allaýar han indi siziň golaýyňyza gelip bilmez. Aklar bilen bolsa öz gününüz özüňiz görersiňiz. Ol öz gününü özi kowalap bildigine buýsanýar (B. Kerbabaýew). Olar öz günlerini aklap gelýän zähmetkeş orta daýhanlar (A. Nyýazow).

Öz gününü özüňden geçmek — öz girdejiň bilen oňmak, öz zähmetiň bilen ýaşamak. Ol özi we özi ýalylardan özgeleriň, öz günleri özlerinden geçmeýänleriň gara deri bilen eýlenen palçykdan, şolaryň azaby, şolaryň gara güýji bilen emele gelen ýedi nagsa howlynyň eýesi (A. Nyýazow). Öz gününü özüňden ötsä, Ýalançyda hor olmalýň (Magtymguly).

Öz deňiňi gaşamak — özüň ýaly adam bilen iş salyşmak, özüňe mynasyp bilen aragatnaşyk açmak. Aý, balam, eşek öz deňiňi gaşamalydyr weli, hany ol bolýamy? (B. Kerbabaýew).

Özüňden gitmek — bihuş bolup ýatmak, ýeňsän anylmak, çaşmak. Özüňden giden ýaly düz arkan düşüp gözünü süzdä (A. Geldiýew). Oglanlaryň ejesi döwüş habaryny eşidip, özüňden giden ýykylpdyr (A. Soltanmyradow). Mahym jan bilen gujaklaşyp, özlerinden gidip ýykylýdylar (Mollanepes). Ejem pahyr özüňden gidip, seňseläp galardy (H. Derýaýew).

Özüňe gelmek—huşuň düzelmek, özüňi dürsemek, aýsalmak. Ol sowuk, arassa howa çykandan soň, birazajyk özüňe gelip, biraz gözünü açdy (H. Derýaýew).

Özüňe göwnüň ýetmek — hondan bärsi bolan bolmak, men-menlik etmek, öz mümkinçilikleriňe, başarnygyňa, güýjüne ynanmak. Bir özüňe göwni ýetýäniňkä bar. Iwan Çernyşow hem göz öňüne getirýärdi (B. Kerbabaýew).

Öýe sygmazlyk - 1. Derdiň, gaharyň agdyklyk egmegi zerarly darykmak, gussa çekmek, janyňa jaý gapmazlyk. Şol habary eşidip, öýe sygmady. 2. Ýökgörüdmek, çetde tutulmak zerarly kemsinmeklik. Men öýe sygmaýan bolsam, bir günem durman (H. Derýaýew).

Özünden göwnüň geçmek — sustuň peselmek, özüňe ygtyýaryň ýetmek. Soňra özüň aldy kem-kemden ele, Obada goşulyp şadyýan ile (A. Omarowa). Çary aga, men bir özümi ele alayyn. Häzirlilikçe menden gaty görme. 1 Nepes özüni zordan eline aldy (B. Seýtäkow).

Özüňden göwnüň geçmek — sussuň peselmek, özüňi ejiz duýmak, özüňi nalajedeýin duýmak. Özümnden göwnüm geçdi ejizligim ötri (A. Gurtgeldiýew). Özünden gewni geçmek, kemsinmek duýgusy görnüp durdy (H. Ysmaýyłow).

Özüňe bat bermek — haýbatly görnüşe girmek, hondan bärsi bolmak, özüňi maçabatlandyrmak. Görogly murtuny towlap, özüňe bat berdi («Görogly»). Ol garry baýtal münup, özüňe bat berýän hanlardan dälde (G. Kulyýew).

Özüňi pes tutmak — kiçigöwünli bolmak, ulumsylyk etmezlik. Görogly özüni pes tutdy («Görogly»), Sen özüňi ýere salýarsyň, pes tutýarsyň. (A. Gowşudow).

Özüňi uly tutmak — ulumsylyk etmek, özüňden başgalara göwniýetmezlik etmek. Bolup barşy nähili? Uly tutýar özüni (A. Alamyşow).

Öz eliň, öz ýakaň — erk-ygtyýaryň eliňde. — Gyzyň bolluk deňzinde ýüzjek, öz eli, öz ýakasy boljak (B. Kerbabaýew). Her kimiň öz eli, öz ýakasy bolar diýen sözlerine ynanmaýardy (B. Seýtäkow).

Öz eňeğiňe tutmak — öz diýeniňi bilmek, kesirlik etmek, keç eşek bolmak, maslahata gelmezlik. Raýonda birisi bilen telefonda gürleşýär, bir öz eňeğine tutup, onuň bilenem heçjikleşýär. (A. Gowşudow).

Öz ýakan oduňa özüň ýanmak — *ser.* Öz gazan çukuryňa özüň düşmek. — Azat halkyň asuda durmuşyny bozan haýyn duşman, sen öz gazan çukuryňa özüň büdräp, öz ýakan oduňa ýanarsyn (B. Kerbabaýew).

Öýi arkasynda, çemçesi bilinde — mesgen tutmaýan, ykmanda, öýsüz-öwzarsyz. Batyr janyň hemişe öýi apkasynda, çemçesi bilindedi («Sowet edebiýaty»).

Öý-il bolmak — 1. Dostluk aragatnaşygynda bolmak. 2. Öýlenip, ile goşulmak, öýli-işikli bolmak. Heý öýlenme, öý-il bolma, köplüğe goşulma ýalam zat barmy! (B. Kerbabaýew).

Öýüni towuga ýükläýmeli — goş-golamynyň deregi ýok, lut düşen, baryp ýatan garyp. Şu gidisine gitse, ol basym öýlerini towuga ýüklär (B. Soltannyýazow). Nan atlydy, oturanlar — pyýada, öýlerini towuga ýükläýmelidi (A. Atajanow).

Öýüň ýykylmak — çykgynsyz ýagdaýa düşmek, işiň gaýtmak. Öý ýykylady, ýurdy tozdy, Görünýär baglary sary (Ç. Aşyr). — Eýsem, Halnazaryň öýüniň ýykylýp ýördügimikä (B. Kerbabaýew).

Öý-işik bolmak — durmuşa çykmak, öýlenmek, maşgala gurmak. Ol özüniň ilki çagasy bolan Baharyň bir gün başga biri bilen öý-işik bolmalydygyna ýaňy düşünen ýaly boldy (A. Gowşudow).

Öý urmak — ogurlyk etmek, biriniň öý goşlaryny, zatlaryny ogurlamak. Atageldileriň öýlerini uran ogurlaryň yzlaryny deňeşdirip görýärdi (N. Pomma). Bir-de hiç biderek harç etmez ol pul, Ogry öý urmasa takaty ýetmez (A. Atajanow).

Öý ýarmak — *ser.* Öý urmak. Ýardy garyp-pukaralaň öýüni (Ý. Nasırlı).

Ökjesi ýeňil — keýpi kök, ýeňil gopýan, gaýgy ünjüsiz, Bagymyz bar, bakjamyz, ýeňil biziň ökjämiz (B. Kerbabaýew).

Ökje götermek — aýagallygyna gaçmak, ylgap gaçyp gitmek. Agalynyň ööjze göterip, ümdüzine tutdurasy gelýärdi. Oglanjyk birdenkä ökje götermäge meýil etdi (B. Kerbabaýew). Atly goşunyň ön hatýary şähre girende, duşman eýýäm ökje göteripdir (B. Soltannyýazow).

Ökjäň ýeňlemek — begençden, guwançdan şahdiň açylmak, göwnüň hoş bolmak, keýpiň kök bolmak. Pökgäniň ökjesi has hem ýeňläpdi (A. Gowşudow). Ýigidiň ökjesi ýeňledi (B. Seýtäkow). Gören gözün bu aýdan sözleri kempiriň ökjesini ýeňledýär (B. Soltannyýazow). Ökjesi ýeňledi, ýigdeldi goja, Gubarlaşan gözleri hem ýagtyldy (A. Atajanow).

Ökje ogurlamak — bir sebäbe görä beýlekilerden yza galyp başlamak, ara anmak, Wüşki kel ädim ätmesini haýalladyp, ökje ogurlamaga jan edýär (A. Gowşudow). Ol ökje ogurlap gaçdy-da gitdi (D. Haldurdy). Ol kanal gurluşygyndan hut ökje ogurlap gaýdypdy (A. Gurban). Öňdäkilerden aralaryny açmak üçin, ökje ogurlap başladylar (B. Seýtäkow).

Ökjesi ýere ilmezlik (degmezlik)—*ser.* Ökjesi ýeňlemek. Ýör-de-ýör bolşup, garyp goňşular. Ökjeleri ýere degmän gitdiler (A. Atajanow). Maşyndan maşyna, harmandan pagta bazasyna ýelk ýasap, onuň ökjesi ýere ilmeýärdi (B. Öwezow).

Ölümiň gyrasy — örän kyn, masgaraçylykly, aýyp, iň ýamany hem sudlaryň önünde kelläni ýalanaçlamaklyk ölümün gyrasy bir iş (A. Gowşudow)

Ölümiň öyi — ölüme barabar, kyn, agyr, erbet. Ine, şu sözler bilýän adam üçin ölümiň öyüdir (H. Ysmaýylov).

Ölümiň öýünde — güýç bilen, örän kynlyk bilen, azap bilen, zordan Ölüm öýünde özüm ýetirdim sana, Generalyň hökmün getirdim sana (B. Kerbabaýew).

Ölüm ýassygynda ýatmak — agyr syrkawlamak. soňky demiňi sanap ýatmak. Gaýly günde gar içinden tapanmyş, ölüm ýassygynda ýatan Mommeli (B. Kerbabaýew).

Öliniň sargydyňy sargamak — bir zady gaýtalap- gaýtalap tabşyrmak, ýantgap-ýantgap aýtmak; tükeniksiz sargyt tabşyrmak. — Owat, şol Ahala gaçyp gidende, men size öliniň sargydyňy sargap goýberdim (H. Derýaýew).

Öliniň soragyny soramak — bir zat barada çintgäp-çintgäp soramak, köp sorag bermek, sorag etmek. Ýeri indi ondan-oňa çagyrlar, öliň soragyny sorarlar (A. Gowşudow). Ýa walla, sen-ä öliň soragyny sorajarsyň-ant! (T. Tagýanow).

Öliň reňki urmak — gorky, syrkawlyk, horluk zerarly ganyň-etiň gaçmak, ýüzüň reňki gaçmak, pülün agarmak, saralmak. Gandymyň künjaralap reňk ýalan sarymtyl yüzi kemsiz solupdyr, aýylganç görünýän pökgi ýaňaklaryna öli reňki urupdyr (B. Kerbabaýew).

Ölüp-öçüp barmak — gowy görmek, janserek bolmak. Durdy jan däl, şu ol diýişi ölüp barýar. Asla bir Durdy janyň üstünde ölüp-öçüp barýardy. (A. Gurbanow).

Ömür baky (boýy) — ömrüniň, durmuşynyň bütün dowamynda, mydama, hemişe. Ömür baky azat ömür sürmäge, Turar bütün dünýä adamzat nesli! (D. Haldurdy). Men ony ömür boýy unutmaryn.

Ömrüň uzak bolsun! — yaşyň uzak bolsun, uzak ýaşa. Ah, ejemiň bir ömri uzagrak bolaýsa

bolmaýamy! (G.Abdyllaýew). Ömri uzak bolsun. merdi-merdana, Bolşewik alyny alýan Atçapar (A. Atajanow).

Ömrüň kül bolmak — bütün ýa-da bir zat üçin köp azap görmek, yaşaýşyň hözirini görmezlik; oňat durmuş görmän ötmek. Agyr jebre düşüp, ömrüm kül boldy (B. Kerbabaýew) Biziň bagyň bakjasynda gül bolar, Senden aýrylanyň ömri kül bolar («Saýatly Hemra»).

Ömürlik ýoldaş — är-aýal. Allanepes Bossantäç atly gyzy söýüpdür we onuň bilen ömürlik ýoldaş bolupdyr («Edebiýat»).

Ömur sürmek — durmuş görmek, yaşamak. Mergen aga, yetmiş ýyl ömüp sürdüň (G. Muhtarow). Gaýgy-gam içinde ömür sürýärdik (Ata Salyh). Beýle ýanyp duran adam bilep ömür sürmek yeňil düşmese gerek (B. Kerbabaýew).

Ömur tanapy kesilmek (gyrylmak) — aradan çykamak, ölmek, ýogalmak. Durdy ýaly ary namysy ugrunda jan alyp, jan berýän är yigitleriň ýaş ömrüniň tanapyny gyрмаýyn (H. Derýaýew).

Önünden gaçmak — bir ýumuşdan boýun gaçyrmak üçin bahana aramak; gaçalak etmek, irgözinden gamyny iymek; öňden taýynlamak. Herki zadyň önünden gaçan ýagşydyr. Aslynda onuň öz işini jürlüşi, hemişe herki zadyň önünden gaçýanyňy kemsiz bilýän Atajanow ony artyk odukdyrmak islemedi. Özüniň oýalmagyndan howatyr eden Derýaýew önünden gaçyp, özüni çalasyn aklamak çäresine girişdi (B. Kerbabaýew).

Ör-gökden gelmek — oňlamadyk, çak etmelik zadyň üçin geň galmak, haýran galmak. Myrat ilkinji degen gamçynyň awysyna ör-gökdep geldi. Çerkez bu sese ör-gökden geldi (B. Seytākow). Kakasyna gözi düşen Mäti ör-gökden gelip, ýüzüni oturgyja lampa goýberdi (A. Nazarow). Jahan bu söze ör-gökden geldi (A. Durdyýew).

Örügi giňemek — dünýäň giňemek, ruhy göterilmek, höwesini artmak. Mohtiliniň örügi giňemek bilen onuň durmuşa bolan talaby-da artdy (B. Kerbabaýew)

Örügi daralmak — günuzyn daralmak, sussy peselmek, ruhdan düşmek. Ýok goşunyň hiç anyrsy-bärsi, Barha daralýardy hanyň örüsi (Ata

Köpekmergen)— Düzgünler bulaşýar. daralýar öri, Ýalaňaçlar özün şir hasaplaýar (B. Japarow). **Örküňi üzmek**—daýanjyny ýitirmek, ara açmak. Jamal bir zatdan örki üzülen ýaly bolup, özüni oturgyja goýberdi (B. Seýtäkow).

Örç almak — barha güýjemek. möwç almak, ýaýramak. Jemagat, garahassaçylygyň nähili örç alýanlygy özüne belli (G. Kulyýew). Eziz han gün-günden örç aldy (B. Kerbabaýew).

Öte geçmek (gitmek, düşmek) — hetden aşmak, çenden çykamak, gereginden artyk

bolmak. Bagyşlaň, belki öte geçýäňiz. Men açyk ýürege ýüpek açýaryn (A. Kekilow) Batyr halky wasp etse, Ömür geçmer öte (N. Pomma) Meniň öterok geçýän ýerlerim bolýar. Meniň çenden öte gidenimi özüň bilýärsin ahyry (N. Pomma) Gatnawly aga ýoldan sowulyp çete, Men-menlik edenler düşýädir öte (B. Hudaýnazarow).

P

Pagta bilen damagyny çalmak — bir işi duýdurman etmek, sypaýyçylyk bilen öz diýeniňe boýun etmek, usullyk, emay bilen jyzarlamak. Bir möhüm iş bilen ýanyňa barsaň, pagta bilen damagyňy çalyp goýberýär.

Pagtasy nemli — bir işi etmäge hyýally, göwünjeň, ozaldan hem göwnünde hyýaly bolan, meýilli. — Ata däli seniň doganyňmy? Ýa seniň hem pagtaňda bolşewik nemi barmy? Azdyryp, onuň akylyna näme bolupdyr? Onuň özüniň pagtasynyň nemi bardyr? (B. Kerbabaýew).

Pagyş-para bolmak (gowşamak) — süňňüňi tutup bilmezlik, öňki durkundan üýtgemek. Ol maral gözlerini gyrypman seredende, Sapar pagyş-para bolýardy (B. Pürliýew). Agamyraýyň süňňi pagyş-para bolup, dili tutuldy (R. Allanazarow). Adamlar pagyş-para gowşadylar («Edebiýat we sungat»).

Pakyrda bermek — köpçülik bolup gaty sesli gülüşmek. Onuň yzy bilen hem dilleşen ýaly galan baganaçylar pakyrda berdi («Bahar buşlukçysy»). — Sallahlar! — diýip, biriniň beren soragyna köpçülik birden pakyrda berdi (B. Öwezow).

Palas haky — köne döp-dessura görä, çykarylýan gyzyň töwereginde palasda oturan ýakyn hossarlaryna— aýallara berilýän hak (pul). Diýdiler: «Kän beriň palas hakymyz». Gapyda palas haky tölenenden soň, çöküp oturan bir düýäniň üstüne mündürdiler (B. Kerbabaýew).

Palaç (palaç ýatyrar) ýaly ýatyrmak — bir ýan ujundan gyrmak, seljermän öldürişdirmek. «Dagaň — diýdi — dagaň öýli-öýnüze, Ýogsa palaç ýaly ýatyrar hâzir... (A. Atajanow). Pulemyotlaryny bir buky ýerde goýup, meniň raýyşdan inen atlymy palaç ýatyrar ýaly ýatyrar ýatarlar (B. Seýtäkow).

Paltaň daşa degmek — şowuna düşmezlik, başa barmazlyk, ugruna bolmazlyk, eden tagallaň puç bolmak. Emma bu gezek onuň paltasy daşa degdi («Görogly»). Paltam daşa degeni üçin, keýpimiň kemsiz **bo**-zulanypy aňlan ýigit maňa gewünlik berdi (B. Kerbabaýew). Ýene paltas daşa degendigini bildiň, şonda-da ýaraşmadyň (X. Derýasw). Paltasy daşa degdimi, başga bir sebäp boldumy, basym bu problemany taş-lap, başga bir problema ýapyşdy (S. Ataýew).

Panydan geçmek (ötmek) — aradan çykamak, wepat bolmak, ölmek. Bir goçak panydan geçdi diýdiler. Dosty-ýarym, deňim-duşum. Bu panydan ötüp barmyş (Magtymguly).

Pata almak — belli bir hünäre, käre başlamaga, ýola düşmäge biriniň ýa köpçüligiň. razylygyny, ygtyýaryny, ýagşy niýetini, alkyşyny almak; halypadan öz-başdaklyga ygtyýar almak, Bir pata almadym işiň bitirip (Magtymguly). Ýusup beg enesinden pata alyp, leşgere baş bolup, Müsür ýurduna garap gidiberdiler (Magrupy). Men Gara Däli gökleňden pata alandyryn (N. Saryhanow).

Pata bermek — ýagşy dileg etmek, birine ak ýol arzuw etmek; ussat tarapyndan şägirde

özbaşdaklyga ygtyýar berilmek. Ata-ene pata berip gönderdi. Gözel ýurdy goramaga duşmandan (B. Kerbabaýew). Ýaşulular bir agyzdan ak pata berdiler (G. Kulyýew). Siziň beren ak pataňyz bize ylham berdi (H. Çaryýew). — Hany, oglanlar, myhmanlara bir pata bereliň — diýdi (H. Derýaýew).

Patasyny almak — ýasyny tutmak, biriniň ölenini kesekiden eşidip, gaýybana boýun almak; ölüm bilen baglanyşykly käbir dessurlary (üçi, ýedisi, kyrky...) berjaý etmek. Şonuň üçin ol Hojalyň öňräk patasyny alsa-da, pyrlanyp nakysja oýtajyklar emele getirip akýan suwa «Hany meniň Hojalym?» diýip sorag berýärdi («Edebiýat we sungat»). Ertesi olary gonamçylyga äkidip, öz däbimiz boýunça jaýladyk. Soňra hem olaryň patasyny aldyk (B. Öwezow). — Öýde bolsa patany alyp. Ýediňde üýşüp-çaşdyk (A. Baýmyradow).

Peýmanasy dolmak — aradan çykmak, wepat bolmak, ölmek. ömür ahyr boldy, doldy peýmana (Magtymguly). Ajal ýetip, peýmanamyz dolmasa. Ýyglama, Senem gyz, gitsem geler men («Şasenem—Garyp»). Göroglynyň hanymanyn talaň, ogullaryn öldürip, peýmanasyn dolduryň — diýip, olary ugratdy («Görogly»). Belli дәl, balalam, peýmanam dolup, Şu günmi, ertirmi, haçan öljegim (S. Öräýew).

Pelek tutmak (urmak) — işi gaýtmak, şowsuzlyga uçramak. Hazan urman. gyzyň güller solupdyr. Pelek urup, nije janlar ölüpdir («Görogly»). Ony soňa baka bir pelek uran ýaly, bir düýp gowaçanyň kölegesinden hem aýryp bilmedik (A. Durdyýew).

Pelesen urmak (kakmak) — iki baka hars urmak, ölüp-öçüp barmak, aldyrany bar ýaly, iki ýana urunmak, alakjamak. Güller onuň daşynda pelesen urýardy (A. Geldiýew). Birden öňe geçip, birden hem yza galyp, iki ýana pelesen urdy (N. Pomma). Eger menem ysnatlaryň önünde pelesen uran bolsam, gamçynyň awusyny datmazdym (G. Kulyýew). Kolhoz çleni diýen atdan peýdalanyp, hususy haýryna pelesen kakmaklygyny ýönekeý zat diýip hem düşünmeris (R. Allana-zarow).

Peltesine ot bermek (ýag damdyrmak) — derdini gozgamak; meçew bermek, gijjelemek, öjükdirmek. Çarynyň gabanjaňlyk

peltesine ot berip, ol neressäni maýa gyzdan daşlaşdyrdym. Köşeşdirmegiň ýerine, sen onuň peltesine ýag damdyrýarsyň (B. Pürliýew). Şol sözden soň, Çowdurowyň peltesine ýag daman ýaly bolup, jedel çynlakaý gyzyp gidipdi (B. Kerbabaýew).

Pena gözlemek — 1. Hossar aňtamak, arkadaýanç agtarmak, dalla gözlemek. Ýaňy bir aga-gara düşüp başlan mahalymyzda, onuň ejesi pahyr hem dünýäden ötdi. Öwez pena gözläp, daýylaryna Tejene gitmeli boldy («Edebiýat we sungat»). Aýjemalyň pena gözläp meniň öýüme baranyňy sen ýagşy bilýärsiň. 2. Goranar ýaly ýer aramak. Emma Pýotr sesini çykarman, ilerik baka omzaýardy, öňe baka hereket edýärdi we pena gözleýärdi (A. Gowşudow).

Pena tapmak — arka tapmak; gaçybatalga duşmak. Pena tapyp Allaýaryň öýünden, Onuň bir dulunda mekan tutdular (B. Seýtäkow). Çarwa çölden pena tapdy, Çarwa çölden tapdy çörek (A. Haýydow).

Per bermezlik — boýun egmezlik, guýruk tutdurmazlyk eýgertmezlik. Şeýle-de bolsa, kiçijikler oňa per bermeýärdiler (A. Babaýew). Doňuz batgadan çykandan soň, aňsatlyk bilen per bermez (H. Derýaýew).

Perwaz urmak — gowy görüp daşyndan aýrylmazlyk, oda-köze düşmek, biriniň göwnüni awlajak bolmak, kökenek bolmak. Ogulgül eje oglunyň gelenin görüp, onuň daşynda perwaz urmaga başlady (G. Seýitmadow). Nirede-de bolsam ýürek, Sähram diýer, perwaz urar (A. Atajanow). Enäniň öz ýüreginden öndüren güli bilen, onda-da ter güli bilen baky hoşlaşanda nähili perwaz urýandygyny göz önüne getiriň... («Edebiýat we sungat»).

Perwana bolmak — biriniň yşkyna düşmek, biri diýip ýanyp-köýmek, дәli-diwana bolmak. Perhat — Şirin, Zöhre — Tahyr adynda, Taglym alyp, boldum men hem perwana (Magtymguly). Magtymgulyň seniň üçin perwana bolup ýörenini bilmeýän barmy näme? (T. Taganow). Perwana bolup, ant içip, awy ýalap, ol gyzy hem yrdy oturyberdi. («Edebiýat we sungat»).

Perişdesi göterilmek — edeni ugruna bolmak, işi şow almak. — Hawa, hawa, gelensoň perişdesi göterilen ýaly boldy-da gidiberdi (A. Durdyýew).

Persini bozmak — görkünü, tüýsüni, bolşuny üýtgetmek, gelşigini gaçyrmak. Aý, inim, gara diýdi, ak diýdi, haram bijeler ne gözel ýigitleriň persini bozdy. Şüdügär bolsa, şol gysyň soňundaky ekilişi ýaly, persini bozman, tozap ýatyr. Eli, palçyga batan ýaly hemişe bulaşyp oturjak, gelşikli öýüň persini bozjak (B. Kerbabaýew).

Pes göwünli — ulumsylyk etmeýän, sada, kiçi göşwünli. Lenin syýasatda beýik adamdyr, emma şonuň bilen birlikde, ol real pes göwünli, ýönekeý adamdyr («Sowet edebiýaty»).

Pes oturmazlyk — kem galmazlyk, deň deprenişmek, hakyňy gidermezlik. Aman hem ondan pes oturmady («Edebiýat we sungat»). Olar sizden pes oturmazlar (K. Berdiýew). Bu gyz daşky işlere gezek gelende-de, hiç kimden pes oturýan däl (T. Taganow).

Petekesinden otlamak — golaý aralykdan atmak, döşünden çenäp atmak. — Seret, seniň petekäňden otlamasam mährim ganmady (N. Pomma).

Petekäňi gabartmak — gopbamsylyk, ulumsylyk etmek, özüni hondan bārsi saýmak, eýemsiremek. — Baýara, wolosnoýa arkaňsy berip, petekäňi gabartjak bolandan, ilatyň gargysyna galanyňdan — Sary mirap ýaly mert durup, türmede çüýrān ýüz esse gowy (B. Kerbabaýew).

Peteň etmek — bizar etmek, irizmek, ýadatmak. — Aý, walla, heleý, sen-ā teatr diýip, halys peteň etdiň (H. Ysmaýyłow). — Gel, gel, bu taýda buhgalter gerek, 15 ýyllap oba gara salman gezeniň hem besdir — diýip peteň etdi (N. Jumaýew).

Peti gara — işi gaýdan, maňlaýy gara, edeni tersine, işi şowuna düşmeýän. Bu peti garany öldüren bolaýmaýyn — diýip gorkdy (A. Gowşudow).

Petigulusyny bermek — pert jogap gaýtarmak, dil bilen duzlamak. Mergen gepe çeperdirin öýdýän Atanyň bu gezek petigulusyny berdi.

Petiňe gar ýagmak — işi gaýtmak, şowsuzlyga duçar bolmak, boljagy bolmak. Petime gar ýagdy meniň, Eý arçyn öýüň ýykylysyn (Ç. Aşyr). İçimden: «Wah, petime gar-a ýagypdyr diýsene» diýdim, daşymdan welin eger-eger syr bildirmedim («Gunça»). Bize

mālim bolşy ýaly, bardy-geldi gurakçylyk bolaýsa, bazar barynyň petine gar ýagar («Edebiýat we sungat»).

Petir bezelen ýaly bezemek — eleme-deşik etmek, bitin ýerini goýmazlyk. Ýeriň ýüzi petir ýaly bezelen Ak gar tegmilt-tegmilt gana boýalan... Ýeriň ýüzi petir bezelen ýaly çukanak bolup görünýärdi (B. Kerbabaýew).

Peşeden pil ýasamak — ujypsyz zady ulaltmak, çendenaşa çişirmek. Arzaň ýazylyşam birhili, peşeden pil ýasapdyrlar (T. Taganow). Dawa tutup, başdan gumlar sowuryp, Bolgusyz peşäni pile öwürip (Ýa. Pirgulyýew).

Pide bolmak — çüýremek, zaýalanmak, baslykmak, owranmak. Ahyr biri bilen bolmaly guda, Kān saklasaň ýüpek bolýandyr pide (Ç. Gurbangylyjow). Onuň üstüne-de köne halta, aňry-bāri letdeler ýamalypdyr, olar hem çüýrāp pide bolupdyr (A. Gowşudow).

Pikire münmek — hyýal gelmek, bir zady ýüregiňe düwmek, niýetiňe düwmek. Weý-weý, nāme boldy? Nāme bir ýaman zat eşitdiňmi? Birden nāme beýle pikire mündüň? — diýdi (H. Derýaýew). Ynanma, jan gülüm, birjik ynanma, Ýaryň döner diýen pikire münme! (Ö. Babaýew).

Pikiri durlamak — oňat akyl ýetirmek, gutarnykly paýhaslanmak. Hekimilmülküň reňki ýene biraz açyldy, pikirleri durlanyp başlady (M. Ibrahimow).

Pikiri bölmek — ünsi başga ýana sowmak, edýän pikiriň arasyna başga zat düşmek. Daşardan gelen adam onuň pikirini böl-di.

Pikiriňi bire düwmek — belli, gutarnykly netijä gelmek. Ol pahyr pikirini bire düwdi (Sowet edebiýaty).

Pikir ýöretmek — pähim-paýhasdan geçirilen pikiri öňe sürmek, öz nukdaýnazaryňy aýtmak. Onuň diňe özi şeýle pikir ýöredýärdi.

Pikir öwürmek — göwrümiňe geňeşmek, haýsydyr bir zadyň öňüni-soňuny ölçäp görmek, oýlanmak. Asyl iş-işden geçip barýan bolsa nātjek diýip, ýaşuly öz ýanyndan pikir öwürýärdi (G. Seyitmādow).

Pikir ýumagyny çözmek (çöşlemek) — ýadyňda galan zatlary ýañadan paýhasdan geçirmek, pikire çümmek, ýatlamalara gümra bolmak, Golaý-goltumda gözüne adam ilmānsoň, ol ýene pikir ýumagyny çözlāp ugrady

(B. Öwezow). Ol bu baradaky pikir ýumagyny näçe çöşlese-de, onuň soňuna çykyp bilenokdy («Edebiýat we sungat»). Näzigiň şol sowaly Myradyň pikir ýumagyny çöşläp başlady (B. Pürliýew).

Piliň gulagyndan çörek iýmek — daýhançylyk edip ýaşamak; öz zähmetiň bilen eklenmek. Hanyň abraýyny guma, tozana garmak bilen peseltmän, miraplygy piliň gulagyndan çörek iýýän bir adama tabşyrmaly (B. Kerbabaýew).

Piliň gulagynda uklamak — dünýäden bihabar galmak, töwerek-daşdaky wakalar barada hiç zat bilmezlik. O-ho, men piliň gulagynda uklap galan bolaýmaýyn? — Sakgaldaş, görýän weli sen piliň gulagynda uklap ýören bolmaga çemeli (B. Seýtäkow). Emma men entek piliň gulagynda uklaýar ekenim (B. Pürliýew). Bow, Sapar, sen entek piliň gulagynda uklaýarsyň (Ö. Abdyllyýew).

Piňine almazlyk (bolmazlyk) — azar edinmezlik, üns bermezlik, tewerekdäki zatlara biperwaý garmak. Munuň bu sözlerini hiç kim piňine-de almady («Edebiýat we sungat»). Emma ol söwdagär hiç zady piňine alman, lahlah gülen bolupdyr (A. Soltanmyradow). Bu waka birneme ýetiren erkek kişileriň piňine-de bolmandy (S. Ataýew). Onuň şol wagtlar hiç zat piňine bolmandyr (B. Annageldiýew).

Piňine däl — hiç zady azar edinmeýän, alada galmaýan, biperwaý. Hiç bir gykylyk onuň piňine däldi (A. Babaýew).

Pirini kädä gabamak — sypara ýer goýmazlyk, aljyratmak, gyssamak. Eger-de ol meniň hatymy dagymy göräýen bolsa, pirimi kädä gabardy (D. Atamämmedow).

Pisindiň oturmak — synyň oturmak, göwnüň ýetmek, sulhuň almak, halamak. Meniň oňa pisindim oturýar (A. Nazarow). Baza başlygynyň jogabyna Nazly Gylyjowyň pisindi oturmadyk bolara çemeli, jibrinip sözledi (H. Garabaýew). Eýsem-de bolsa, Nurjanyň ol ýigide pisindi oturmady (B. Kerbabaýew). Bike eje ýalbaryp, özüniň pisindi oturýan gyzlarynyň atlaryny sanap başlady («Der gelmese, dür gelmez»).

Pisint etmezlik — üns, ähmiýet bermezlik; äsgermezlik, halamazlyk. General şol bir ýatyşyny üýtgetmän ýatyrdy, henizem hiç pisint

etmän (Ata Köpekmergen). Pisint etmän şahyrlaryň kesbine, Diýýäň: — Mundanam bir pişe bolarmy? (A. Gurtgeldiýew). Sen pisint etmediň Bibijany sen, Gitgin indi demir donly bu ýerden («Görogly»).

Pisiňi aşyrmak — gözden düşmek, ýigrenji görünmek. Indi pisiňi aşyr-da, gez-de ýör (G. Seýitmäadow).

Pitiwa etmezlik — üns bermezlik; makul bilmezlik, synyň oturmazlyk, göwnünden turmazlyk. — Ýeri, Berkeli, sen näme meniň aýdan sözlerime pitiwa edeňokmy? (B. Kerbabaýew). Mugallyma welin Bike ýeňňäniň aýdanlarynyň birine hem pitiwa etmedi (N. Saryhanow). Şu ýagdaýdan soň Magtymgulynyň ýazan goşgularyny han pitiwa etmändir («Edebiýat we sungat»). Emma Mämmet aga gyzynyň bu tanyşlygyna hiç pitiwa etmedi (N. Pomma).

Pitige mündürmek — ahmallyga salmak, biriniň täsiri bilen howp astynda galdyrmak, ahmallatmak. ...araba mündürilenden soň weli, özüni pitige mündürilen ýaly duýdy (N. Saryhanow). Men çitigiň özüni mündürerin pitige (K. Gurbannepesow).

Pitige münmek — soňky hetde ýetmek, çözgüde ýakynlamak, gyzza-gyzza gelmek. Olaryň ykbaly pitige mündi. Daş däl ömri, güni sanalgý indi (Ata Köpekmergen). Gudalar arasyndaky gürrüň gutaryp, mesele ýokarky pitige mündi (B. Kerbabaýew).

Pitikläp almak — köp zadyň içinden oňadyny almak, iň gowusyny saýlamak, çintgäp seljermek. Kisäň doly bolsa, uzyndyr diliň, Pitikläp saýlaryn gyzyny ilin (A. Kekilow).

Pişigiň ýyndamlygy samanhana barýança (çenli) — bir işi ahyryna çenli etmegi başarmaýan, belli bir çäkden çykyp bilmeýän, mümkinçiligi az, uzakçyl däl. Pişigiň ýyndamlygy samanhana çenli bolşy ýaly, Bossanyň hem iş hereketi adatda ölçeglijedi. Basyldym, Sabyr, basyldym! Pişigiň ýyndamlygy saman kuma çenli ekeni (B. Kerbabaýew).

Pişik basyşyny etmek - assa ýöremek, daraklygyna basmak, ädim sesini eşdirmejek bolup hereket etmek. Yzyndaky ýigitler-de seresaplylygy goldan bermän, pişik basyşyny edip, komandirden galanokdylar (A.

Gowşudow). Soňra usullyk bilen pişik basyşyny edip içeri girdi-de, ýene biraz doňuz dişini saldy (H. Derýaýew). Ondan soň pişik basyşyny edip, emay bilen ädimledi-de, assyrynlyk bilen işigi açdy (B. Kerbabaýew).

Pişik ýuwnuşyny etmek — howul-hara çala ýuwunmak, el-ýüzüsi çala öllemek. Sen günde ýüz gezek pişik ýuwnuşyny edýäsiň... (B. Kerbabaýew). Olar pişik ýuwnuşyny edip, çay içmäge oturdylar (N. Pomma).

Pişme seçmek — gelin toýunda, çaganyň galpagy syrylanda, dişi çykanda, ýurt toýunda we ş. m. dabaralarda pişme üleşdirip, toý etmek. Durdynyň galpagy syrylanda, pişme seçdiler.

Pişmä çozan ýaly — üleşikden galmajak bolup, bir ýana başly-barat ylgaşmak, biri galman eňmek. Okuw diýseler aýalu-erkek pişmä çozan ýaly haýdaşyberýärler — diýenden, Altyn eli depderli işikden giri (A. Durdyýew).

Polady ýumşak — buýrulan ýumşa däl diýmeýän, sarpa saklaýan, kişä ajysyny pürkmegi halamaýan, oňat gylykly, hoşgylaw (adam barada). Onuň göwni-garny ýokdy, näme diýseň gülüp duran, polady ýumşak bir ýigitdi. Iş buýursaň «hoş» diýýän polady ýumşak. Walentini teatryň döredijilik işgärleri sylaýarlar, hormat goýýalar («Edebiýat we sungat»), Promyseliň partiýa guramasynyň sekretary Gurban Şalykow polady ýumşak ýigitdi (B. Pürlnew).

Pugta tutmak — berk saklamak, öz ugruna goýbermezlik, gözden salmazlyk. Şeýle-de bolsa, biz ene-atany hor etmeli dälde, özüňde meni tiz alyp git, ejem dagy meni gaty pugta tutýarlar (A. Durdyýew). Sen ony pugta tutgun, sypdyraýma. Sen hem ony söýýän bolsaň gerek? (T. Esenowa).

Puşmana getirmek — toba etdirmek, biriniň eden işiniň tersdigini subut etmek, eden işine ökündirmek. Aknabat ejäni puşmana getirdiler (A. Durdyýew).

Püçege çykarmak — adam sanyna goşmazlyk, ýagşy-ýamanyny gömmek, sansyz hasaplamak; puja çykarmak, biderek etmek, zaýalamak. — Elhepus, meni püçege çykardyň-aýt. Hemmesini hem tanaýan (B. Kerbabaýew). Emma Seýdi onuň ähli okan takalyny püçege çykaryp, oňa öran merdan jogap beripdir (N. Pomma). Ol şol gyzyň barşyna raýonyň birnäçe

mekdep direktorlaryny hem püçege çykardy («Sowet edebiýaty»).

Pyrryldak etmek (pyrryldaga salmak) — hile, pirim etmek, aldawa salmak, sapalak atmak. Bu habar edil ölüm habary ýaly garaşýan obada her hili pyrryldaklar edilip başlandy (B. Soltannyazow).

Pys bolmak — bady gaçmak, howalasy ýatmak, gowşamak. Biz her gezek çagyrylanymyzda bärden bir sanaç ýel bilen barýarys, emma emeldary gören badymyza pys bolaýýarys («Edebiýat we sungat»).

Pys geçmek — nyşana degmezlik, boş geçmek. Onuň atan oky pys geçmeýärdi.

Pyçak ýalamak — pyçaklaşmaga meýilli bolmak, ganjaryşmak; haýbat atmak. Gan içen jellatlar pyçagyňy ýalap, Kän kelle kesdiler köne döwürde (Ata Salyh). Aýu, hanym, Ketmen, sen bu şildirim-şipleriň sözüne ynanyp, pyçagyňy ýalap gelme (N. Pomma).

Pälden dönmek (dänmek) — *ser*. Päliňden gaýtmak. Ýaman niýet bilen pälden dönermiş (Magtymguly). — Maksadymy aýtsam, sen päliňden dän-de, zzyňa dolan (G. Kulyýew).

Päli göçmek — nebsi artmak, nebsine haý diýip bilmezlik, nebsiňi şaglatmak. Durdugyça nebsi artyp, Günbe-günden göçýär päli (B. Kerbabaýew).

Päliňden gaýtmak — niýetiňden dänmek, hyýalyňa gelen pikiri goýbolsun etmek; etmişinden el çekmek, toba gelmek. — Boldy, indi maňa düşnükli. Onda indi toba edip, päliňden gaýtjak däl-dä!... Waý, oglum! Beýle däl! Sen ýekesiň ýekäň çañy çykamaz. Päliňden gaýt — diýip, Orazsoltan eje aglap ýapyşdy (H. Derýaýew). Men indi toba etdim, pälimden gaýtdym. Emma sen päliňden gaýtmansyn. (A. Soltanmyradow).

Päliňden tapmak — öz päliňe, niýetiňe özüň jyzar bolmak, erbet niýetiň öz ýakaňdan ilmek, öz eden işiňe özüň çolaşmak, öz aýagyňdan teşäni salmak. Sen olardan gutularsyň, emma olar pällerinden gutulyp bilmez, Enşalla, öz pällerinden taparlar.—Ol ynsan jynsyndan bolmadyk oglan-a päliňden tapdy (H. Derýaýew). Olar öz päliňden tapdylar («Türkmen halk ertekileri»).

Päliňi pes tutmak — ulumsylyk etmezlik, özüňi ilden artyk saýmazlyk. — Aýsoltan, päliňi pes tutmasana. — Päliňizi pes tutan kişi bolmaň (B. Kerbabaýew).

R

Ragbatyň gaçmak (galmazlyk) — güýjüň, kuwwatyň gaçmak, ysgynyň, mejalyň gitmek, ysgynsyzlanmak. Meläň gaçyp ragbaty, Dodaklary gögeripdir (Ç. Gurbangylyjow). Söz sözlärge ragbatym galmady (Baýly şahyr).

Raýy gaýtmak — bady ýatmak, köşeşmek. Raýy gaýdan hanyň ýüzi-de boz ýaz, Indi kimi dalap, kime darasyn (A. Atajanow).

Raýyny ýykmazlyk — göwnüne degmezlik, badyny gaýtarmazlyk, göwnüne garamak. Aşyk bolan magşuk raýyny ýykmaz (Mätäji). Merediň raýyn ýykmaň hiç ýerde, gazananyň näme boldy sen gyzyň? (B. Seýtäkow).

Raýyna garamak — ýagdaýyna garamak, göwnüne, islegine seretmek. Seniň raýyňa garaýyn, «Gel» diýseň, ölüp baraýyn (Seýdi).

Raýyňdan gaýtmak — päliňden gaýtmak, niýetiňden, pikiriniňden dönmek. Ybrat aldy patyşa, raýyňdan gaýtdy (Magtymguly).

Raýyna goýmak — öz ygtyýaryna goýbermek, öz erkine goýmak. Hak seni raýyňa goýmuş jahanda, Edebileniň etgil munda, çilimkeş (Magtymguly).

Reje aňlamak — ýagdaýyny, alamatyny, nyşanyňy öňünden bilmek, duýmak. Patyşa rejäni aňlap, ýerinden syçrap turdy («Hüýrlukga—Hemra»).

Rejesi geň däl — päli gowy däl, oňatlyk däl, niýeti erbet. Rejäniň geň dældigini aňyp, onuň ýanyndan aýryldy. Akbaý onuň geň dældigini bilip gitdi (H. Ysmaýyłow).

Renji siňmek — zähmeti siňmek, azapda şärikçiligi bolmak. Şu içerä meniňem renjim az siňen däl (R. Allanazarow).

Reňkine gelmek — *ser.* Reňkiňi durlamak. Onýança, Uzugyň ak ýuha ýaly ýüzüne kem-kemden gan gelip, reňkine gelmäge başlady (H. Derýäýew).

Reňkiňi durlamak — ýüzüniň gany kadaly bolmak, reňkiňi täzelemek, guratlanmak. Reňki

durlanyň, owadanlanan ýaly boldy (R. Allanazarow).

Reňki öçmek — ýüzünde gan-pet bolmazlyk. Kenizler Göroglynyň syratyny görüp, reňkleri öçüp, бага күрсäp urdular («Görogly»). Bularyň ikisi hem öňküden beter reňklerini öçürip, biri-biriniň ýüzüne garadylar (H. Ysmaýyłow). Myhmanlaryň barynyň reňki öçdi (B. Kerbabaýew). Gözleri hokralyp, öçüp reňki Horlanmakdan ýaňa giden soň eski (Ata Köpekmergen).

Rehimi gelmek (inmek) — dözmezlik, etmek, haýpyň gelmek, ýüregiň gyýylmak. Rehimiň gelsin hassa jana, Gel, Arzygül, görşeli (Seýdi). Rehimiň gelýär gyzyma, Bir bolmaz işi bolupdyr (H. Şükürow).

Rehim (eýlemek) etmek — duýgudaşlyk etmek, dözmezlik etmek. Kadyr alla rehim eýlegil halyma. Rehim etgin binewaga, Meni para-para kylma! («Hüýrlukga—Hemra»). Rehim eýle sen gözden akan ýaşyma («Görogly»).

Rişdeňi üzmek—tamaňy üzmek, umydyňy bes etmek, umydyň gutarmak. Mähriniň ýüreginde toza başlan joşgunly söýgi rişdeňi üzüldi (A. Gowşudow).

Rowa görmezlik — laýyk, mynasyp hasaplamazlyk, dözmezlik. Men, ynansaň, şindem şonuň bir sipne tiken batmagyny rowa görjek däl («Edebiýat we sungat»). Ony gaty düşegiň üstünde ýatymaga rowa görmezdi (B. Soltannyýazow).

Rowana bolmak — bir ýana ugramak, ýola düşmek, ýönelmek. Ol bir ýük taksi maşynyny tutup, ýükledi-de rowana boldy (R. Allanazarow). Mele çemodanyň alyp eline, Rowana bolsun ol gelen ýoluna (A. Omarowa). El-garaz, ondan soň, kerwen halky wagty hoş bolup, Müsür ýurduna rowana boldy (Hüýrlukga—Hemra»).

Rowaç bolmak—şowuna düşmek, ugruna bolmak, ýörgünli bolmak; garşylyga duşmazlyk. Zalymlar dünýäniň baryn alypdyr. Bet iş rowaç bolup, haýyr iş galypdyr (Seýdi). Işiň rowaç bolsun! Şöhratlan Watan, Parahat zamanda ýaşaly gülüp (A. Omarowa).

Ruhy göçgün — keýpi oňat, ruhy belent, şat. Ruhy göçgün märekäniň hoş owazy dokladçynyň sözünü kesdi (B. Kerbabaýew).

Ruhy göçmek- Teiden jany çykmak; keşbi özgermek, ak ýuha bolmak. Dodaklarym kepäp, ganyň gatan lek, Göýä sowan tenden ruhum göçüpdi (Ý. Masyrly). Onuň adam ruhy göçüpdir (H. Derýaýew).

Ruhy öçmek — ýüzünde gan-pet galmazlyk, ýüzüniň nury gaçmak. Rozynyň bütinleý ruhy öçüpdir. (A. Nyýazow). Durdynyň bir hili ruhy öçük, sussy pes görüňdi (B. Kerbabaýew).

Rüstem bolmak — üstün çykmak, döwün ýekde bolmak, ýeňmek. Ýürek söýse, «Gerek!» diýse hemme zatdan rüstem bolar (K. Gurbannepesow).

Ryswa bolmak — biabraý bolmak, abraýdan gaçmak, ile güne, betnam bolmak. Haýsy perzent atasyna ok atar, Ryswa bolup, jähenneme ol gider («Görogly»).

Ryswa etmek — biabraý etmek, abraýdan gaçyrmak, ile gülki, betnam etmek. Şol kezzaby ile ryswa edeli, Soňra siziň ile bile gideli (Ata Köpekmergen).

S

Sabyr kasesi dolmak — *ser.* S a b r y g a ç m a k. Aýnabadyň sabyr kasesi doldy (B. Kerbabaýew). Serdar aga bizleň-ä, walla, halys sabyr käsämiz doldy (T. Taganow). Howlugardan ir-le, häli, Sabyr käsäň my-dam doly (K. Gurbannepesow).

Sabry gaçmak — bir zada garaşmakdan halys bolmak, takatdan düşmek, bikarar bolmak. Eger sabryň gaçyp, ýüregiň gyssa, Ýoldaşlaryň berer saňa hemaýat (B. Hudaýnazarow). Şony eşidelim bari gije-gündiz sabrym gaçyp, nähili gezýänimi bilemok («Türkmen halk ertekileri»).

Sabryny ele almak — sabysyzlyk etmek, çakdanaşa howlukmak, takatyň ýetmezlik. Sabryňyzy eliňize Alyň, aýdym aýdaýyn (O. Täçnazarow). Aşyr, sabryny eliňe alaýma-da, biraz tagapyl et (B. Kerbabaýew).

Sagadyna ýetmek — bir zadyň anygyna ýetmek, düýp-teýkaryny bilmek, bir zadyň magadyna ýetmek. Men bu gürrüňiň sagadyna ýetdim («Sowet edebiýaty»).

Sag el — iň ýakyn kömekçi, geňeş-maslahatda, işde iň ýakyn adam. Iskenderow şol adamyň zawhozy, ýagny hojalyk işlerinde onuň sag eli boldy (B. Seýtäkow).

Sadaga bolmak — bir zadyň ugrunda jan bermäge, ölmäge-de taýyn bolmak; bagyş etmek. Galypdyr yzynda gül ýaly çaga, Bolsun bu çal başym muňa sadaga (A. Kekilow).

Sadagaň gideýin — gurbanyň bolaýyn; janyňa döneýin. Sadagaň gideýin, Eneküti eje, o dünýe bu dünýe ýamanlyk ýüzüni görmäsiň, meni masgara etme, näme diýseň tapyp bereýin! (H. Derýaýew).

Sadakada san ýetmezlik — hatyrasy tutulmazlyk, adam saýylmazlyk, kemsidilmeklik. Sadakada san ýetmezdi, Aýdan sözüm ýer tutmazdy (A. Salyh).

Saýpal tapmak — saýpallamak; azalmak. Märeke biraz saýpal tapdy.

Sakgaldan aýryp, murta goýmak — peýdasyz iş etmek, hiç hili tapawut edilmän üýtgedilmek. Sakgaldan aýryp murta goýmakdan gazanýan zadyň näme?

Sakgalyndan hiňňildik uçmak — erkek kişini äsgermezlik etmek, sylamazlyk. Ataýry gelin sanly salymda Ballynyň gerşinden basyp, Halnazaryň sakgalyndan hiňňildik uçdy (B. Kerbabaýew). Edil sakgalyňdan hiňňildik uçaýaryn (A. Durdyýew).

Sakgalyny agartmak — köp azar, ezyet bermek, iş alada goýmak, ejir baryny görkezmek, janyny ýakmak. Ýola geler ýerde gelmän, Halmyradyň ogly kakasynyň sakgalyny agartdy.

Sakgalyňy sallamak — uly göwräni kiçeltmek, özüňden kiçä ýalbar-ýakar etmek.—Bir adam sakgalyny sallap, jan paralap töhmetdigini gürrüň berýär (A. Gowşudow).

Sala salmak — birinden maslahat soramak, biri bilen bir zat hakda geňeşmek. Oňa sala salman birbada turubermegi birhili gördi («Gunça»). Hoşgeldä sala salmak üçin hem çemeli wagat agtarýardy (A. Gowşudow). Men bilýän, bu meni öňki gyzlary ýaly sala salman birine berip goýbermekçidir (A. Durdyýew). Ol az salym oýlanyp, öz-özüne sala saldy (G. Kulyýew.)

Salgyma çapmak (kowalaşmak) — bolmajak zadyň ugrunda biderek selpemek, netijesiz zada kowalaşmak. Muny biz-ä ýöne bir salgyma çapma diýip bilýäs. Meniň şol düşüňjelerimiň bary salgyma çapmak ekeni (B. Kerbabaýew). — Gaýyp aga, biz salgyma kowalaşyp ýören bolaýmaly? Salgyma kowalaşyp gaýdanlardan birisi: —Çary aga, ekin-dikiniňiz nähili bolarka? — diýip sorady (B. Seýtäkow).

Salgym atmak — daşdan çala görünmek, salgymlanyp görünmek. Göz ýetimde goýun sürsi Göze ilýär, salgym atyp (M. Seýidow). Şol wagat bularyň gapdalynda bagçylygyň içinde iki sany gara salgym atdy (A. Gowşudow)

Saly gowşak — 1. Ygtybarsyz, ynamsyz, gorkak, ýaýdanjaň, ikigöwünli; 2. Nähöş (adam hakda). Náme üçin salyň gowşak görüňär (N. Pomma).

Salyna kakmak — pikirini, ýagdaýyny biljek bolmak, taryna kakmak, synag etmek. Artygyň gowşak salyna kakdy, oňa meň oklady (B. Kerbabaýew).

Salyň agmak — işiň erbetleşmek, halyň harap bolmak. Durdynyň şu günler saly agypdyr.

Saly suw üstünde—galagoply ýagdaýda, howatyrlý halda, gorky astynda. Şol wakadan soňra ýedi-sekiz aýlap Gylyç uzynyň saly suw üstünde boldy. Bir belanyň üstünden baraýmasyn diýip mydama salym suw üstünde (B. Seýtäkow).

Saman astyndan suw goýberen - assyrynlyk bilen ters, mekir iş edýän, misginsokar. Saman

astyndan suw goýberýän haýynlar hile bilen, aldaw bilen komissar Frolowy hem Aýlyny dograp taşladylar (B. Kerbabaýew). Biziň öýümüzdeki güljagaz-a tüýs misginsokar, saman astyndan suw goýberendir (A. Durdyýew).

Sana geçmek (goşulmak) —adam saýylmak, derege ýaramak, hasaba girmek. Şeýdip, janlarym, illäp-günläp, kel gyzy äre beren ýaly, muny-da bir sana geçireliň. Men Annagulyynyň bu sana geçmezligini özüňden görjek däl (A. Durdyýew). Hiç sana goşulmaz, bir göze ilmez, Her ýigidiň golda maly bolmasa (Zelili).

Sana girmek — adam hataryna goşulmak, at-abraýa eýe bolmak, il deňinde görülmek. Dogrusy, indi ol tirýegini goýup, adam sanyna girenmiş! (T. Taganow).

Sanaglysy dolmak - ýaşamaly döwri gutarmak, ölmeli möhleti gelmek, ölmek. Biçäräniň sanalgysy dolan ekeni. Sanaglyň dolan günü — ondan gutulmak hem bolmaz (B. Kerbabaýew).

Sana salmak (goşmak) — adam etmek, terbiýeläp ýetdirmek, iş ögretmek, adam hataryna goşmak, ile deňleşdirmek. Hiç bir sanda bolmadygy, Sana goşdy Lenin ýoly (B. Kerbabaýew). Seni sana saljak bolandan, dagdan daş daşanyň hem ýeňildir («Sowet Türkmenistanynyň aýallary»).

Sandan galmak — 1. Hatardan çykmak, ulanyşdan galmak, derde ýaramazlyk, könelmek, zaýalanmak. Sandan galan tigirleri jygyldap, ýürekleri endiredýär oň sesi (M. Seýidow). 2. Zähmete ukybyňy ýitirmek, güýç-gurbatdan galmak, garramak. Men-ä sandan galan bir ýeke elli, Işimiň känligi özüňe belli (A. Kekilow). Agyr zähmetden tiz bili бүкүlip, sandan galan garry ýüzlendi (G. Kulyýew).

Sandan çykmak — 1. Harap bolmak, zaýalanmak. Bir saparky agyr söweşde bular öz toplarynyň ýanynda diňe iki çäk bolup galdylar, toplarynyň rasçýoty sandan çykdy (A. Gowşudow). Ol geleňsizliginden gözünü sandan çykarypdyr (A. Durdyýew). 2. Ters ýola düşmek, azmak, bozulmak. Ol бүтинleýin sandan çykmanka, oňa berk çäre görüp, akylyna aýlandyrmak zerur ahyry.— Tyllagözel, sen düşüneňök. Garşysyndan çykylymany üçin, bu бүтинleý sandan çykypdyr (B. Kerbabaýew).

Saňsar etmek—akylyna şikes ýetirmek, kelesañ etmek. Bu gün meni saňsar etdi. Akmeňliniň

beren derdi (A. Haýydow). Gara döwrüň abysyz uly ýumrugy bir degende, biçäre gyzy saňsar etdi (H. Derýaýew).

Sapaga dönmek — örän horlanmak, iglemek, inçelmek. Sanlyja günün özünde saryçöp ýaly saralyp sapaga döndi (T. Esenowa)

Sapajak-supajak etmek — sypjyklyk etmek, sapalak atmak, boýun towlajak bolmak. Ýene ýüzüni sapajak-supajak etdi, bolmady (A. Durdyýew).

Sapak almak — 1. Rewolýusiýadan öň: dini mekdepde mollanyň elinde okamak, mollanyň sopusy bolmak. Menden alan sapagyňy, Okap ber namazdan ilki (Ç. Aşyr). Soň şol ýerde bir ahundan sapak alyp başlaýar («Edebiýat»). 2. Görelde almak, tälim almak, öwrenmek, tejribe almak, Näzlim, men senden sapak almaga gelmedim, razylygyňy almaga geldim. Söýgüli ülkäniň eý gelin-gyzy! Watan gyzy Aýlardan sen sapak

al! (B. Kerbabaýew). Her günki etjek işiňi men okatjak, sen sapak al (Ç. Aşyr). Ökünersiň, şuny çykarma ýatdan, Pugtaja sapak al şu bolan zatdan (B. Hudaýnazarow).

Sapak bermek — 1. Bilim öwretmek, okatmak. Ol okuwçylara sapak berýärdi. 2. Tälim bermek, öwüt öwretmek. Sen indi uly adam bolupsyň, goýazy bolmagyň, oglanlykdan saplanmagyň, ululara sapak bermegiň gerek (B. Kerbabaýew). — Bilmän näme, Gylyçla Sergey sapak berýämiş diýýärler (H. Derýaýew).

Sapak bolmak — ýatda galar ýaly bolmak, bir zadyň soňky gezeklere hem täsiri ýetmek. Meniň pikirimçe, Annatuwaga şeýle bir çäre görülse, onuň üçin hemişelik sapak bolup galar. Enemiň duýduryşy Zaman ikimize sapak bolanda, saňa näme üçin täsir edenok? (B. Kerbabaýew). Zyýany ýok, bu oňa-da, maňa-da sapak bolar (A. Nazarow).

Sapak çekmek—gelin-gyzlaryň üme edip oturan ýerine baran ýigide sapak dakyp, ondan peşgeş almak. Sapak çekdik, ynha, gelen süýjüler («Sowet edebiýaty»).

Sapalak atmak — bir zady bahana edip, aldawa saljak bolmak, sypjyklyk etmek, sapajaklamak. Günäsini boýun alman, sapalak atdy (T. Taganow). Myraly näçe sapalak atsa-da, Soltansöýün ony öz erkine goý-man, köşge bakan alyp gidipdir (B. Kerbabaýew). Ýaşuly

ony köşeşdirmek üçin birnäçe deliller getirip sapalak atdy (B. Pürliýew).

Sap atmak — *ser*. S a p a l a k a t m a k. Bu-da gyssanan wagtynda o ýana, bu ýana sap atýar («Görogly»), Sap atsa-da, guýrugyndan tutdyrды, Batga batar, galyp bilmez hiç wagт (A. Salyh).

Sary gaçmak (gitmek) — ýyrtylyp başlamak, könelmek. Egin sary gaçan possunly we kellesi tüýlek ak telpekli bir kiçiräk adamjyk durdy (L. N. Tolstoý).

Sary getirmek — 1. Howply bagyr keseli bilen keselläp, endamyň saralmak. 2. Ejir çekmek. Seniň igenjiňden ýaňa sary getirdim.

Sary-sadylla bolmak — köp garaşmak, intizar bolmak. Oňa garaşyp sary-sadylla bolduk.

Sary-sadylla etmek — köp garaşdyryp goýmak, intizar etmek. Garaşdyryp sary-sadylla etdi.

Saçýoldy oýnaşmak—biri-biriň bilen ýolmalaşmak, tüýtmeleşmek, uruşmak. Ol goňsusy bilen saçýoldy oýnaşdy.

Saçy sübse, eli kesewi bolmak — çendenaşa köp zähmet çekmek, azap görmek; ýetişiksiz günde bolmak. Seni adam etjek bolup, seniň gapyňy açjak bolup, saçym sübse, elim kesewi boldy (T. Esenowa).

Saç ýaýmak — dady-perýat etmek, ahy-nala çekmek, ýürek daglamak. Eneler saç ýaýyp, ýaplar aglanda. Ynsan däl, bar älem matam baglanda (Ý. Pýrgulyýew). Saçlaryňy ýaýyp, dökdüň ýaşıňy, Diýdiň: «Ýanymdan git, git sen, eý gedom» (A. Haýydow).

Saýak ýörmek — biwagt gezmek, ykmak. Saýak ýörme, taýak bar, şindiden däl, baýak bar (nakyl).

Saýa salmak—arkadaýanç, pena bolmak. Meniň başyma saýa salyp ýören bir umyt guşum bardy (T. Taganow). Üstüne saýasyn salan, Sowetler goşuny geldi (M. Seýidow).

Sekil atmak — saça ak girip başlamak. Degişgen ýomakçy, diýseň keýpihon, Gara saçy sekil atan adam-dy. Ýaňy otuz başe ýeten gelniň, Saçy sekil atyp, çigni çöküp dur (A. Atajanow).

Sem bolmak — sesiňi kesmek, geplemän, gürlemän oturmak, dym-dyrs bolmak, dymmak. Sem boluň siz, eý töhmetçi haýýarlar (B. Kerbabaýew). Gylyç mergen bolsa bu görnüşe

diňe synçy bolup, sem bolup durdy (A. Gowşudow).

Sene-mene etmek — tersleşmek, sögüşmek, ýaňkalaşmak. Atageldi bilen sene-mene edişäýdiňmi? (N. Pomma).

Sen-men ýok — birdenkä, oslagsyz, duýdansyz, tiz, çalt, dessine. Ertesi sen men ýok bir ota münüp, Barypdyr ol mawy deňziň boýuna («Tokmak»).

Seňrigine kakmak — gaýtawul bermek, garşy çykmak. Eliňi uzadanyňa gözüm ýetäýse, seňrigiňe örän gaty kakaryn! — Nobatdaşyň, men bolsam, seniň seňrigiňe örän berk kakardym. Azatlygy gazanmak üçin, aklardan başga, dünýä baýlarynyň seňrigine-de kakmak gerek ekeni (B. Kerbabaýew).

Seňrik ýygymak — bir zada gaharyň gelmek, närazylyk bildirmek. Sadap Kertige garap seňrigini ýygardy (B. Kerbabaýew). Aýaly sözünü gutaryp-gutarmanka, Togalak gözünü alardyp, seňrigini ýygrypdyr (A. Soltanmyradow).

Serden geçmek — 1. Kelle göçmek, çeniňi-çakyňy aňşyrmazlyk. Serden geçip, syryp ýören bolmasa-da ýagşy (H. Çaryýew). Bu gün mes boluban serden geçeyliň, Begler, şerap içiň Öwez toýunda («Görogly»). 2. Başdan geçmek, ölüme razy bolmak. Görogly diýer serden geçip, Gider boldum han Öweze («Görogly»).

Serenjam bermek — tertip-düzgüne salmak. Hatyja şol wagt howlyny süpürişdirip, serenjam berip ýördi (N. Pomma).

Serpaý salmak — sylag, hormat üçin halat, geým bermek. Geleňden soň gadyryňy bileýin, Islan zadyň alyp serpaý salaýyn (B. Seýtäkow).

Serpigi çekilmek (ýapylmak) — işi gaýtmak, öýi düzlenmek, gapyny ýel açyp, ýel ýapmak. Indi has hem ýapylypdy serpigi. Ykyldy bu çatmaň zerur sütüni (H. Çaryýew). Gyryldy biwagt ömür tanapy, Çekildi serpigim, ýapyldy gapy (A. Kekilow).

Sersepil bolmak — bir zadyň ugrunda entemek, bir zadyň gözleginde köp gezmek. Ony tapmak üçin sersepil bolup, Müň ýyl gözläpdirler bütün il bolup (M. Seýidow). Ine, bu meniň gije-

gündiz ýatman, yzynda sersepil bolup ýören eserim (N. Saryhanow).

Ser salmak — gara bermek, göz aýlamak; göz gezdirmek, seretmek. Ol misli bir zadyny ýitiren ýaly, agajyň töweregine ser saldy (A. Gurbanow). Ýer astyndan töweregine ser saldy (A. Kekilow). Durdy çopan gidip barşyna geňirgenip, töweregine ser salyp, kä ýerde kürtdürüp durýardy (A. Gowşudow).

Ser urmak — baş urmak, belli bir möçbere ýetmek. Ol segsene ser uran adamdy (A. Nazarow). Eziziň atlysy üç ýüze ser urýardy (B. Kerbabaýew).

Ses bermek — 1. Biriniň pikirine goşulmak, biriniň pikiri bilen razylaşmak, seslenmek. Bu gün ýene gola alyp pilimiz, Watan çagyryşyna joşup ses berýäs (H. Gurbanow). 2. Geçirilýän saýlawlarda öz goluňy galdyryp, graždanlyk hukukyňy berjaý etmek, saýlamak. Watan çagyryşyna joşup ses berdik. 3. Çagyrylanda, gygyrylanda öz barlygyňy bildirmek, seslenmek. Gaty gygyrdym weli, ol beýle ýanymdaky bagyň içinden ses berdi.

Sese goýmak — ýygnakda we ş. m. bir mesele barada çykarylan karary makullatmak üçin gol galdyrtmak, razy-närazyny saýlamak, köpçüligiň pikirini bilmek. Pökgen meseläni sese goýdy (A. Gowşudow). Ahyr bolmansoň seni ýygnakda goýduk sese (N. Pomma).

Sesine suw sepilen ýaly bolmak — ümsümlük bolmak, ses ýatmak, gykylygy-gowgasy peselmek, gopgun ýatmak. Birden märekäniň sesine suw sepilen ýaly boldy (B. Soltannyýazow). Onsoň ýaňkyja başlyklarymyzyň seslerine suw sepilen ýaly bolaýdy («Tokmak»).

Sesiňe bat bermek — gaharly geplemek, haýbatlanmak. Onsoň ol sesine bat berip, okamaga başlady (N. Saryhanow). Eger-de, düşünmezlige salyp, türkmençilik kadasyna görä, ýañadandan sesiňe bat berseň partizanlygyňy dowam etseň, onda unutma (B. Kerbabaýew).

Ses etmek — ýas tutup aglamak. Kyrklar ellerini yüzlerine tutup, ses edip bardylar («Görogly»).

Sowadyna çykmak — hat ýazmagy, okamagy öwrenmek, sowatly bolmak. Ol on-on baş ýylda oňat sowadyna çykypdyr.

Sowuk dem almak — aladaly, ünjüli bolmak, hasrat çekmek. İşler şeýle diýip, Aňňa Keýpsiz sowuk demin aldy (N. Baýramow).

Sowuk nazar salmak — keýpsiz görnüş bilen garamak, ýigrenç bilen seretmek. Diýip, Saňa sowuk nazaryň saldy. Söýüp geňirgenip, tirsege galdy (Ç. Gurbanglyjow).

Sowuk urmak — 1. Sowugyň ýiti täsiri zerarly guramak, ösmegini bes etmek. Baglary sowuk urdy. 2. Sowuk zerarly üşäp dümewlemek, sowuklamak. Howanyň bulaşyklygyny äsgermedik Aman Safronow bilen Sazakla gidende özüni sowuga urduryp, üç günden bäri öýünde ýatyrdy (B. Kerbabaýew).

Sowuk uruş — imperialistik toparlaryň halkara ýagdaýyny dartgynlaşdyrmaga, täze uruş oduny tutaşdyrmaga gönükdirilen agressiw syýasaty, ýaragsyz uruş.

Sowuk habar — ýiti täsir edýän tragiki, ýakymsyz habar. — Näme ýüzüňi sallaýarsyň ýa-da bir sowuk habar eşitdiňmi? Hudaýberdiniň sesi tapawutly çykdy, bir sowuk habar aýdaýjak adamyňka meňzedi (B. Seýtäkow).

Sowuk ýarag — pyçak, gylyç we ş. m. ot açmaýan ýaraglar.

Soka salnan ýaly bolmak — endam-janyň kül-owram bolup agyrmak. Wah, kelläm ýaryldy-da, bilim hem uçup barýar, asyl endam-janym soka salnan ýaly («Tokmak»).

Soňky demde — ölümiň önünde, gitdim-gitdimde. Tükenmez bir ahmyr galdyrdy mende, Hiç görüp bilmedim soňky deminde (A. Kekilow). Gark bolan adamyň soňky deminde, Sypaldan ýapyşjak bolşy ýaly (A. Salyh). Ol köne egin-eşikli ýetginjek ýigidiň guma bulaşyp, soňky deminde hyrkyldap ýatanyny gördi (B. Kerbabaýew).

Soňky tüýkülik sakgal ezmez — ilki bir nädogry iş edip, soňundan öküneniň peýdasy bolmaz, gijigip ahmyr çekeniniň nepi degmez. Soňky tüýkülik sakgal ezmez diýip, Baýram taýagyny egnine atdy-da: — My-rat aga, Esen jan, ýörün gideliň! Bu ýerde biziň işimiz ýok — diýdi (H. Derýaýew). «Soňky tüýkülik sakgal ezmez» diýen ýaly, indiki ökünç, elbetde, peýda berenok (B. Kerbabaýew).

Soňuna sogan ekmek — bütinleý ýok etmek, nam-nyşan goýmazlyk. Tä siziň soňuňyza sogan ekinçäk, ol ýara bitmez. Indi düşmanyň soňuna

sogan ekiler! (B. Kerbabaýew). Bular ýaly azgynlaryň soňuna sogan ekmek gerek (T. Taganow).

Soňuna suw çaykamak — *ser.* Soňuna sogan ekmek. — Bir adam duýaýsa, seniň soňuňa suw çaykaryň — diýip, Gulluhan türme naçalnigine berk tabşyryk beripdir. Meniň mukaddes wezipäm: synpy düşmanlaryň soňuna suw çaykamakdyr (B. Kerbabaýew).

Soňuna çykamak — bir zatdan, işden düýpleýin dynmak, bir zady ymykly gutarmak, ýok etmek. Siz eger Agalaňy eýelän hem bolsaňyz, Eziziň soňuna çykdygyňyz däl. Ol oba içindäki özüne garşy adamlaryň barynyň soňuna çykdyň hasap edýärdi. Men ýeke nejisi doňduranyň bilen düşmanyň soňuna çykdygym däl ahyr! (B. Kerbabaýew).

Soňuny saýmazlyk — bir zadyň boljak netijesine seretmän, näme bolsa, şol bolsun etmeklik; ýaýdanmazlyk, ikeriňlemezlik. Ol ýigrimi baş bilen otuzyň arasyndaky, ýadamagy, ýaltanmagy bilmeýän, soňuny saýmaýan, yzyna seretmeýän adamdy (B. Seýtäkow).

Sorag salmak — birini ýa-da bir zady idemek, ugruna çykamak, gözlemek, sorag-ideg etmek. Görendirler ony, sorag salsaňyz, Gürrüň berer size habar alsañyz (Ata Köpekmergen). Ýeňňem düşdi menden yrak, Indi nirä salsam sorag («Görogly»).

Söbügine düşmek — yzyna düşmek, göz astyndan sypdyrmazlyk, yzarlamak. Özi ýan tazy ýaly ýallaklap, mydam söbügime düşdi ýördi («Gunça»),

Söw-söw syryp ýörmek — bikär, işsiz ygyp ýörmek, söwelip ýörmek. Hojaguly, seniň aşaky hatarlarda belli bir barýan ýeriň barmy? Ýa-da ol öýe girip, ol öýden çykyp, söw-söw syryp ýörmekçimi? (A. Durdyýew). — Sen näme belli bir kärde işlemän, söw-söw syryp ýörsüň (H. Ysmaýyłow).

Söwüş etmek — janly soýup, myhmana hezzet etmek, hormatlamak. Çopanlar derrew bir goýun öldürip, söwüş etdiler («Türkmen halk ertekileri»), Jygaly beg öwüş-öwüş, Myhman gelse etgin söwüş («Görogly»). Hormat goýup, derrew söwüş etdiler (B. Kerbabaýew).

Söýenişen ýykylmaz — biri-biriňi goldasaň, biri-biriň bilen arkalaşykly hereket etseň, işiň ugar alar. — Söýenişen ýykylmaz — diýipdirler. Seniň

hem başyňa iş düşse, biz är ýaly durarys (B. Soltannyázow).

Söz aýtmak — biriniň gyzyňy gelinlige dilemek, gudaçylyga barmak. Biz siziň bir gyzyňyza söz aýtmaga geldik («Görogly»). — Näme, seniňem olara söz aýtmak niýetiň barmy? (B. Kerbabaýew). Oňa söz aýtmaga, lak atmaga hyýallananlar köpdi (H. Ysmaýyłow).

Söz almak — 1. Ýygnakda we ş. m. ýerlerde çykyp gürlmäge ygtyýar almak. Assa elin galdyryp, Geplemäge söz aldy (B. Kerbabaýew). Gyssanmazdy, köpdi pikir-paýhasy, Ahyrda söz alyp ol geçdi öňe (B. Japarow). 2. Birinden bir zat barada maglumat almak, sözletmek, gepletmek. Özi göwnemese, etini kesip dursaňam, ondan bir söz alyp bolmaz (B. Kerbabaýew). 3. Nesihaty kabul etmek, maslahaty tutmak.

Söz atmak — gürrüňe goşulmak, bir zat barada aýdyp goýbermek, habar gatmak, gürlmek. Myrat aga onuň ýaly çykyp gepleýänlere çylkasyz söz atyp oturma-da, öç aljak adamlaryny göz astyna alyp goýýardy (B. Gulow). Diňe Potdan orta söz atyp, olaryň pikirini böl-di (N. Pomma) Gyzyňyň gözlerine aýlanan ýaş Kümüş ejäni söz atman oturmaga goýmady (A. Nazarow).

Söz açmak — bir mesele barasynda ilkinji bolup sözlemek, gürrüňe başlamak, gürrüň gozgamak. Çygjaran maňlaýyny ak ýüň seçeklisiniň uýy bilen çaldy-da, Hesel mama söz açdy («Gunça»). Her gezek gürrüň tüzelenende şu hakda söz açmaga synanýardym (T. Taganow). Häzir olara barmaga-da, Şirin hakynda söz açmaga-da bahana bar (B. Pürliýew).

Söze agram (bat) bermek — bir zat barada nygtap aýtmak, agras gürlmek. Muhammet her bir sözüne agram berip sözledi (Ö. Abdyllyáew). Size näme gerek?—diýdi. Ýazmyrat, Meret öňe ätdi söze berip bat (T. Esenowa).

Söze bitmek — diýen zadyň ýerine ýetmek, diýeniň ýerde galmazlyk, diýeniňe däl diýilmezlik. Seniň sözüňe bitýär, şolara tabşyrsaň däl diýmän, möhümiňi bitirerler.

Söze (gepe) gitmek—biriniň aýdanyna ynanyp, nädogry iş etmek, ilin gipi bilen ýöremek: aldanmak. Yzyn tapmaz olaň sözüne giden, Dökmälin, doganlar, biderek gany (A.

Atajanow). Duşmanyň sözüne gidip, Gizlin baryp ýolda durup, Eziz jana oklar urup, Namart Görogly men boldum («Görogly»).

Söz ýok — dil ýetirip biljek däl, şikesi, kemi ýok, oňat, gowy. Gül içinde eder gezim, İşleýşine ýokdur sözüm (Ata Köpekmergen).

Söz bermek — 1. Bir zady wada etmek, äht etmek. Men hiç wagt seniň keýpiňi bozmaryn göwnüňe degmerin diýip, söz beripdir (G. Muhtarow) — Çagalaryňy özüm saklaryn, özüm eklärim — diýip, söz berdi (H. Ysmaýyłow). 2. Ýygnakda we ş. m. ýerlerde çykyp gürlmäge ygtyýar bermek. Söz berlen başlygyň biri tribuna geçjek bolanda, bilmän uklap oturan bir adamyň aýagyny basdy («Gunça»).

Söz gatmak — birine bir zat diýip söze başlamak, sözleşmek, gürlüşmek, habar gatmak. Özüň baryp söz gatmasaň, olaryň seniň bilen işi ýok (G. Kulyýew). Aşyryň Şekere söz hem gatasy geldi (B. Kerbabaýew). Şiriniň ýakynrak gelnejesi Arzygül gepleşmek hyýaly bilen Mährä söz gatdy (N. Saryhanow).

Söz ýokmazlyk — *ser.* Gep ýo k m a z l y k. Näme diýseňem aýdan sözüň ýokmaýar.

Sözün agzyňda — sözüňizi böleýin, az wagtlyk sabyr ediň, gürrüňi bölenimi bagyşlaň. Sözün agzyňda diýdi-de, öz pikirini aýtdy.

Sözi ýere çalmazlyk — aýdylany ýerine ýetirmeklik, tabşyrylan ýumuşdan boýun gaçyrmazlyk. nesihaty tutmak. Biziň sözümizi ýere çalma, guzym! (B. Kerbabaýew).

Sözi kesmek — 1. Sözi bölmek, gürrüňleşýänleriň arasyna düşmek, — Ine, gördüňizmi — diýip, Jallyýew ýene onuň sözüni kesdi (T. Taganow). Men bu zatlara çydap bilmän, onuň sözüni kesdim (G. Muhtarow), Aşyr, dur entek, meniň sözümi kesme! (B. Kerbabaýew). 2. Gürlämäni goýmak, dymmak. Indi senem kysmatyňdakyny görersiň—dä — diýip, ejesi sözüni kesdi (A. Durdyýew). Oglanlaryň ikisi hem sözlerini ortasyndan kesip dymdylar (H. Ysmaýyłow).

Sözi uzaltmak — gürrüňi uzaga çekmek, yzyňy üzmän, irginsiz gürrüň etmek. — Sen näme üçin öýe giren badyňa aýtman, sözüňi erteki ýaly uzaltdyň (N. Pomma).

Söz oklamak—gürrüňe goşulmak, il ugruna bir zat diýmek. Daşa baglap ýüregim, Bir sözjagaz oklaryn (K. Gurbannepesow). Her kim öz

akylynyň ýetişine görä söz oklady (B. Kerbabaýew).

Söz tutmazlyk — nesihaty almazlyk, aýdylany diňlemezlik. Ýaş hem bolsaň, ulyň sözün tutmadyň (A. Salyh). Öz-özünden akly ýetmez, Akylдар sözünü tutmaz (Magtymguly).

Söz urmak — biri ýa-da bir zat barada gürrüň etmek, söz açmak, gürlemek. Söz haýsy maksat bilen şeýle oňaslyz söz urup bilýärsiňiz. — Taganyň maşgalasy barada söz urmak saňa entek irräk bolaýmasyn (B. Kerbabaýew).

Sözünü ýere gaçyrmazlyk — biriniň berýän, aýdýan gürrüňine doly üns bermek. Ähli oturanlar Gowşudowanyň agzyna seredişip, onuň sözünü ýere gaçyrman diňleýärdiler (A. Durdyýew).

Sözünü almak — nesihaty kabul etmek, öwüt-nesihaty diňlemek. Şat bol, il-halkyň, göreňde, Sözün al geňes berende («Görogly»).

Sözünü ýerde goýmazlyk — haýyşyny ýerine ýetirmeklik, berjaý etmeklik, göwnüňi ýykamazlyk. Dogan-doganyň sözünü ýerde goýmaz ahryr! (B. Kerbabaýew).

Sözünü ýere salmazlyk (çalmazlyk) — *ser*. Sözünü ý y k m a z l y k. Japbaklaryň seniň sözünü ýere salyp biljek gümanlary barmy? (B. Kerbabaýew). Atasy-enesi-de meniň sözümü ýere salmazlar (B. Seýtäkow). Ataň sözünü ýere çalarsyň diýip, Etmändim tamany, etmän-dim güman (M. Seýidow).

Sözünü ýykamazlyk — haýyşyny ýerine ýetirmeklik, diýenini berjaý etmeklik, göwnüňi görmek, diýenine däl diýmezlik. Ejesi garşy bolsa-da, Gyzyň sözünü ýykmary (A. Alamyşow). Eger Çakan ol adam ýaly çyn ýürekli adam bolsa, onda men kakamyň sözünü ýykmasam hem ýykmarydym (T. Esenowa).

Sözün azaşmak — biri bilen agzyň alarmak, tersleşmek, oňuşmazlyk. Olar degirmene golaý baranlarynda, sözleri azaşdy. Işiň şowuna düşmedimi? Biri bilen sözün azaşdymy? (B. Kerbabaýew).

Sözün alyşmak — biri-biriňe gepiň ýaramak, biri-biriň aýdanyny makullamak, oňuşmak, ümmüldeşip gitmek. Berdi molla bilen bolsa sözleri alşyp gitdi (Ç. Aşyr).

Sözün geçmek — aýdanyň ýerine ýetmek, diýeniň edilmek, aýdanyň bolmak, sözün ýerde galdyrylmazlyk, diýeniňe garşy gidilmezlik. Hiç

sözi geçmändir Nurtäç biçäräň, Aýlawy giň eken ol ýüzi garaň (A. Kekilow). Zor gepledim, emma sözüm geçmedi (G. Muhtarow).

Sözünde durmak (tapylmak) — beren wadaňy ýerine ýetirmek, wada eden zadyňy berjaý etmek, ikidillilik etmezlik. Sözün üstünde durjak bolaryn (B. Seýtäkow). Ýöne welin, hanyň sözünde tapylaryndan tapylmaz gorkusy kändi (N. Saryhanow).

Sözünden dönmek (dänmek) — söz berip, soňra boýun towlamak, sözünden boýun gaçyrmak. — Eý, Hasan wezir, her kim şu sözünden dönse, lagnatga giriftar bolsun — diýip, dilinden hat ýazyp, ähtnamasyny wezire berdi («Şasenem—Garyp»).

Sözünde tutulmak — sözün ýalandygy aýdýanyňdan bildirip durmak, sözünde esas bolmazlyk. Ol öz sözün-de tutuldy.

Sözün ýerde galmazlyk — diýen zadyň ýerine ýetirilmek, aýdanyň makul bilinmek. Siziň agzyňyzdan gaçan söz ýerde galmaz (B. Seýtäkow). Aýdan sözüm ýerde galmaz — ýol alar (B. Kerbabaýew).

Sözünden çykamazlyk — biriniň maslahatyny tutmak, aýdylan-diýlen bilen bolmak, berlen geňesi oňlamak. Jemal, başlygyň sözünden çykmaýeri (G. Muhtarow). Çykma obaň sözünden, Düşme ilň gözünden (A. Atajanow).

Sözün ýer tutmak (almak) — geňesiňe eýerilmek, maslahatyň alynmak. Soňra hana baryp, ynançly habar aýtsam, sözüm gowy ýer alar (B. Seýtäkow). — Bibisoltan, meniň aýdan sözüm ýer tutmajak bolsa, meni çagyryp nätjekdiň? (B. Kerbabaýew). Bir ýanda ikisi, bir ýanda özüň, Gorkýaryn, ýer tutmaz aýtsam sözüm (A. Kekilow).

Sözünü agzyndan almak — diýjek zadyny diýdirmezlik, aýdýanyny soňlatmazlyk. Ýapbak gedayyň aýtjak bolan sözünü agzyndan aldy (B. Kerbabaýew). Näme meniň sözümü agzyndan alyp, ony başga ýana çekýärsiňiz? (T. Esenowa).

Sözünü (gepiňi) gögertmek — öz diýenini geçirmek, diýeniňi etdirmek, diýeniňde berk durmak. Ol öz sözünü gögertse gerek (H. Derýaýew). Ol sözünü gögertip, öz diýenini etjekdir (K. Gurbanepesow). Ol sözünü gögertmek üçin hiç zatdan gaýtmaýan Şyhym harpyk oňa eňek bermedi (T. Taganow).

Sözüň ötmek — birine söz bilen täsir etmek, sözüňe gulak asylmak, diýeniň edilmek. Olaryň biri-birine sözi ötmedi. Peleň han, muňa berkräk buýraýmasaň, meniň-ä muňa sözüm ötenok (B. Kerbabaýew).

Suwa salma etmek — pugta ýençmek, mazaly urmak. Küle girrik gyzy bilen aýalyny suwa sallma ýençjekdi (A. Gowşudow).

Suw görmän, tamman çykarmak - bir zadyň anygyna ýetmän netijä gelmek, wagtyndan oň karara gelmek, howlukmak. Aý, kesbiňe bereket! Suw görmän, tamman çykarma ahyry! (B. Kerbabaýew). Biz ýene suw görmän, tamman çykarýan bolaýmaly (B. Seýtäkow).

Suw getiren hem bir, küýze döwen hem — zähmet çeken-de, çekmedik-de deň, gowy, oňat bir aýakdan sürülme. Işde «Suw getirenem bir, küýze döwenem» etmeli däl.

Suwly äkidip, suwsuz getirmek — berk aldawa salmak, gaty aldamak. Taýlak hyzzyn olary suwly äkidip, suwsuz getirjek bolýar (N. Pomma). Sen oňa ynansaň, ol seni suwly äkidip, suwsuz getirer (B. Kerbabaýew).

Suw meýilli gurbaga... — göwünjeň meýilli. Eneküti öňem tezjek bolup oturan, suw meýilli gurbaga bolansoň, Jeren bilen gygyryşyp hem oturmady (H. Derýaýew).

Suw ogurlamak — ýaranyň agzyna suw ýygnanmak, azmak. Onuň elindäki ýarasy suw ogurlapdyr.

Suw seňrikden agmak — boljak iş bolup gutarmak, çenden geçmek, boljagy bolmak; bir zat barada gijä galmak. — ýok, Hoşgeldi, suw seňrikden agdy, indi bu töhmetçiler bilen bir ýaňalak bolşaryn (A. Gowşudow). Özüniň telek iş edendigine hem ol köplenç suw seňrikden agansoň düşüňip galdy («Gunça»). Ol ölçerýärdi, dökýärdi, emma indi peýda ýokdy, suw seňrikden agypdy (A. Geldiýew).

Suwuna degmek — 1. Eden günäsi üçin birine pugta käýemek, ýeterlik köteklemek, ýüzüni gyzartmak; mazaly ýençmek, suwa salma etmek. Ol Geldiniň suwuna degmäge başlady («Sowet edebiýaty»). Süleýmanow özüniň soňky sözünde Çowdurowyň suwuna mazaly degmek isledi (B. Kerbabaýew). 2. Seýislemek maksady bilen suwa ýakylan aty dabratmak. «Suwlandan soň,

suwuna degewergin, oglum» diýip, ýaşuly sargady.

Suw çaykalan ýaly — içi boş, içinde hiç zat ýok. Saraýyň içi suw çaykalan ýalydy.

Suw ýaly — 1. Örän ökde, suwara. Ol iki ýylyň içinde dünýäň zadyny öwrenip, haty dagyny suw ýaly okap, ýazyp bilýär (A. Durdyýew). Türkmençänem suw ýaly bilýä (H. Derýaýew). 2. Gowy atýan (ýarag hakda). Suw ýaly tüpeň. Onuň goşasy suw ýaly. 3. Entek bekişmedik, näzik, Onuň elinde suw ýaly çagasy bardy.

Sulhuň almak — gowy görmek, halamak. Her kimiň öz sulhy alyşýany, her kimiň wadalysy bar ahyry! Sabyryň özüni bilip, gözünüň göreni, göwnüne galyp bolany, sulhunýň alany Gurbandy (B. Kerbabaýew).

Sumat bolmak — güm bolup gitmek, gürüm-jürüm bolmak, ýok bolup gitmek. Ýük maşyny uly obanyň egrem-bugram darajyk köçeleriniň birine düşdi we aksowult buluda garyşyp, gözden ýiten samolýot ýaly sumat boldy (A. Gowşudow). Atlanyp obadan sumat bolaýmaga küýlendi (N. Saryhanow).

Susagyň sapy ýetmek — bir zada bolan erk-ygtyýary ele almak, dereje ýetmek, baştutan bolmak. Käbirine susak sapy ýetäýse, hut özüniň bähbidine topulýar. (B. Japarow). Belki susagyň sapy bize-de ýeter (G. Kulyýew).

Süýde siňe seretseň gan görner — çintgeseň kem tapylar. siňniň seretseň ýetmezi tapdyrman durmaz, jinneçilik etmek. «Süýde siňe seretseň gan görner» diýipdirler.

Süýji-süýji iýmegiň ajy-ajy gäkiligi bar — gowy zadyň; durmuşyň erbet tarapy-da bolýar, hözirini emgegi-de bolýar. Süýji-süýji iýmitiň ajy-ajy gäkiliginiň baryndan Durdynyň, elbetde, habary ýokdy (B. Seý-täkow).

Süllümbaý bolmak - gaty ezilmek, öl-myžžyk bolmak. Meýdanda galyp süllümbaý bolan çopanlar gara öýde ot ýakdylar.

Sülä gelmek — delile gelmek, garalaşmak. Onuň diýenem sülä gelmän duranok.

Süýnüp sarkmak — näz etmek, näzirgemek. Ýaş gelin uz ýaşynyp, süýnüp-sarkyp, zülpüni sypalap otyrды (H. Derýaýew).

Süýtde agzy bişen, suwy üfläp iher — gatyny gören seresap, ätiýaçly bolar, ahmal bolmaz. Ozal şonuň ýaly bulaşyk atdan içim ýangynly bolansoň, «süýtde agzy bişen suwy üfläp iher»

diýen ýaly, ondaky otura-nyň kimdigini soradym (B. Kerbabaýew).

Süýt kölüne batyrmak — köp zady wada bermek, dilde gülala-güllük etmek.—Gurban han, seni oglumdan kem görýän dälidirin. Ynha, seni öylendirerin, üstüne ak öý tutaryn — diýip, Gurbany süýt kölüne batyrdy (A. Durdyýew). Remontçylar olary süýt kölüne batyryp goýdular («Tokmak»).

Süýtsüz mälemek — biderek, boş wada bermek. — Kimdir — aýt ol süýtsüz mäleýän haramzada? (B. Kerbabaýew).

Süňňi gatan — işe bişişen, zähmet çekip berkeşen. Eli aňňal, orak, pil sapyn tutan, Oglan-uşak diýmän, bar süňňi gatan (Ý. Pirgulyýe).

Süňňi gowşak—işe bişişmedik, zähmet çekip bekemedik, süňňi gatamadyk, lellim (adam barada). Onuň süňňi gowşagrakdir.

Süňňi ýeňil—örän ykjam, dogumly, çalasyn hereket edýän. Onuň keýpi gaty kök, süňňi örän ýeňil (N. Saryhanow). Onuň ýüzi ýagty, süňňi ýeňildi (H. Derýaýew).

Süňňüň agyrmak — köp horluk çekmek, azap görmek, jepa çekmek. Süňňümüzizi agyrtady, Ýeten yerinden talap (O. Täçnazarow).

Süňňüň gowşamak — özünde bir hili gowşaklyk duýmak, sustuň basylmak, özüňi tutup bilmezlik. Mawynyň süňňi gowşady (B. Kerbabaýew). Atlynyň Annagula gözi düşenden süňňi gowşady (A. Durdyýew).

Süňňüň agarmak — köp horluk çekmek, azap görmek, keýpiň kök bolmak. Onuň bir hili süňňi ýeňlän ýaly, göwün guşy ganat baglap asmana uçan ýaly duýuldy (T. Taganow). Bu günki gazanylan üstünlik onuň süňňüni ýeňletdi. Birden Durdynyň gözi açylyp giden ýaly bolup, ýuregi ýagtylandy, süňňi ýeňledi (B. Seýtäkow).

Süňňüni gemirmek — köp ezýet bermek, örän horlamak, zulum etmek. Olar biziň atabalarymyzyň süňňüni gemripdirler (A. Geldiýew). Galyň-galyň haramhorlar, Süňňümüzizi gemrip ýör (K. Gurbannepesow).

Süňňüň süýnmek—köp jebir çekmek, horluk görmek, halys bolmak, lüt bolmak. Siziň ýükünüzizi çeke-çeke süňňümüz süýndi (B. Kerbabaýew). Owat süňňüm süýndürdi düşen işler başyma (O. Täçnazarow).

Süňňüni tutup bilmezlik — gahar, gorky we ş. m. aralaşmak zerarly, özüňi howsalaly ýagdaýda

duýmak, galpyldamak. Gülnar çykyp gideninden soňam, süňňümi tutup bilmän, saňňyl-saňňyl etdim durdum (A. Gurban). Süňňüň tutup bilmän, biraz gagşady (B. Kerbabaýew).

Süregiňe ýetdirmek — sandan çykamak, -gidere ýeriň galmazlyk, ýakaňy tanatmak. Men halys süregime ýetdirip geldim (T. Taganow). Görýän weli, bu süregine ýetdirdi (N. Pomma).

Sütüňiň süýnmek—çendenaşa ýadamak, halys bolmak. Hany bir müň baş ýüz gekтары el bilen dermanlajak bolup gör, sütüňiň süýnäýmezmikä? (B. Pürliýew). Birnäçe günläp gury heläk bolup, yer gazdym, sütünimem süýndi (A. Gowşudow).

Sygryň guýrugynda pyçak döwmek — bir işi, hereketi soňuna çenli alyp barmazlyk, gutarman goýmak, soňuna çenli sabyr etmezlik. Eýsem-de bolsa, Mamanyň mamalyk häsiýeti tutup, pyçagy sygryň guýrugynda döwdi. Babajan, sygryň guýrugynda pyçak döwme. Başladyň, aýdyp gutar (B. Kerbabaýew). Oglum, Akmyrat, ýeser yerde gaý tutdy—diýleni ýaly, biz-ä sygryň guýrugynda pyçak döwäýendiris (N. Pomma).

Sygryň şahyna ursaň endamy syzlar — birine degseň, beýlekisine-de täsir eder. Sygryň şahyna uranda, endamy syzlyşy ýaly, Tejende bir işçiniň başyna bir iş düşse, Bakuwdaky işçiler onuň namysyny edýär (B. Kerbabaýew).

Syntgy bermek — 1. Sazyň çig yüpekden işilip kirşini ýaglygyň ujuny ölläp, birnäçe gezek sürtüp sypamak, ýylmamak. Ol yüzün aşak saldy, dutarynyň kirşine syntgy berdi («Sowet edebiýaty»). 2. Timarlamak, tараşlamak. Ol ýazan zadyna oňat syntgy berýär.

Synyň oturmak — göwnüňe jaý bolmak, göwnüň ýetmek. — Ak tama seredýarmiň? Neneň, synyň oturýar gerek? (N. Saryhanow). Bir Halla seretdim, bir-de gelne, Ikisem ýylgyrdy, oturdy synym (M. Seýidow). Meniň-ä saňa hemişe synym oturýandyr (B. Kerbabaýew).

Sähet bellemek — toý üçin amatly günü bellemek, belli bir gün tutmak. Mal geçjek gününüň sähedin belläp, Gaýtdylar, hemmesi yerbe-yer telläp (B. Kerbabaýew). Şeýdip, sähedini belleşip ýörkäk, meniň hatymy eltip goýan yerimden Eneküti tapyp alaymazmy (H. Derýaýew).

Sähetli gün — amatly gün, belli gün. Saýlady, seçdi-de «sähetli günü», Şol gyzyň öýüne ýumlukdy göni (B. Hudaýnazarow).

Ş

Şa ýol — köp gatnawly uly ýol, şaglap ýatan göni ýol. Onuň ýörişi, hamala diýersiň, şa ýol bilen barýan ýaly-dy (A. Gowşudow). Gatnawly şa ýoldan sowulyp çete, Men-menlik edýänler düşýändir öte (B. Hudaýnazarow).

Şagala şam bolmak—biderek sarp edilmek, harap bolup gitmek, isrip edilmek, gözegçiliksiz, eýeçiliksiz galdyrmak. Gawun-garpyzlar şagallara şam boldy (B. Seýtäkow). Ana, ýene biri şagala şam boldy (G. Muhtarow).

Şagal mesligi etmek—az wagtlaýyn keýp-sapa çekmek. Jeňde däl, meýlisde serden geçdiňiz, Şagal meslik edip, şerap içdiňiz (Ýa. Pirgulyýew).

Şakyrdyk DAKMAK—gaçyp gitmäge mejbur etmek, kowup goýbermek; wejera edip kowmak. Ýeňsesine şakyrdyk dakylan, masgaralanyp kowlan ýigit kime gerek («Sowet edebiýaty»).

ŞAMAN ODY — üstünden bökmek arkaly günä dökülýän ot. Köne däbe görä şaman odundan bökýärdiler.

Şama-ŞAÝYRDA GITMEK — biderek sarp edilmek, harçlanmak, dargadylmak. Halkyň emlägini şama-şaýyrda giderip bolmaz.

ŞAP BOLMAK — laýyk gelmek, ýerine düşmek, jaý gelmek. Aýdan gepi, göçen çöpi, Öz ýerine şap bolaýar! (K. Gurbannepesow).

Şarpyk DATMAK (IÝMEK)—kötek iýmek, güýçli temmi berilmek, urulmak. Gyz maşgalanyň başyny aýlap ýörmekden kär bolmaz. Örän erbet şarpyk iýäýmegiň hem mümkindir. Gandym aga, seniň şarpyk dadanyňy hem hiç kim unudan dälidir. (B. Kerbabaýew). Eger duşman hüjüm etse, Bizden şarpyk dadar haýyn (Ata Salyh).

ŞAHYNA KAKMAK — temmi bermek, öz ugruna goýbermezlik, çäre görmek. — Onuň şahyna kakmak gerek — diýip, sakaw wezir söze başlady («Görogly»). Kolhoz boldy daýhanlar, baý şahyna kakmaga (A. Salyh).

ŞEÝTANA SAPAK BERMEK—örän hilegär, jögi bolmak, mekirlik etmek, çakdanaşa bilimsiremek, köpbilmiş bolmak. Olar saňa — şeýtana sapak beren jögem — diýdiler (A. Gowşudow). Şeýtana sapak berýän daýzaň barka, sen nämäni gaýgy edýäň (T. Esenowa).

Şek ýetirmek — dil ýetirmek, günälemek, aýyplamak. Olara şek ýetirmek, dil ýetirmek örän uly günädir, gabahatdyr (A. Geldiýew).

Şel açmak — ysmaz keseli bilen syrkawlamak, ysmaz bolmak. Nämne seniň eliň-aýagyň şel açdymy? (G. Seýitmadow).

Şer aramak — dawa, galmagal, jenjel gözlemek.— Aňkar, sen zat ýok ýerden şer arama! Artyk jan, şer arama, ozal hem zordan tapandyryn (B. Kerbabaýew).

Şerebäňi pürkmek — duzly sözler aýtmak, degerli sözler bilen duzlamak, kitüwiňi söz bilen çykarmak. Ajysy bolmadygyň süýjüsi bolmajagy-da dogry weli, çem gelene jabjynyp, şerebäňi pürkmek adamçylykdan däl ahyry. Ýalynjalygyň ýeri dälidi, gatyrak degse, şerebesini pürkjekdi (B. Kerbabaýew).

Şertim şahyma etmek—sözünde durmazlyk, beren wadaňda tapylmazlyk, owarram etmek, ikidilli bolmak. Ahmedaly towlap murtun, Şertim şahyma edenmişin (N. Pomma).

Şehit bolmak—bir betbagtçylykdan, suwsuzlykdan bialaç, armanly ölmek, uruşda gurban bolmak. Indi, obadaşlar, Mämmetweli hekimiň üstüni ýa alalyň, ýa şehit bolalyň (B. Seýtäkow). Boşatsalar çelegini, Munda şehit bolaýmaly (Ç. Gurbangylyjow).

Şowa kör — dar düşünjeli, uzakdan görmeýän, zatdan başy az çykýan. Çala sowatlylygy bilen şowa kör Pökgen Ýelliniň asyl sypatyny görenokdy (A. Gowşudow).

Şor toýnak — baran yerinden bereket gaçýan, aýagy düşümlü bolmadyk, kemrysgal. Şor

toýnak suwa gitse-de, bir ýatymlyk künji ekeмеge giden ýaly (N. Pomma).

Şöwür çekmek—gijelikde ýol geçmek, ilkağşamdan ertire çenli ýol ýöremek; gijäni uklaman geçirmek. Niçe welaýat gezdim, saňa taýy gözleýip, Şöwür çekip meýdanda, çölüstanda ýazlaýyp (Baýly şahyr). Uzyn gije şöwür çeken ENEGÜL (M. Seýidow).

Şükür etmek —razy, kaýyl bolmak, kanagatlanmak. Köp gepleşmesene. İçimi dökmänime şükür edýärim (G. Muhtarow). Ile wejera bolmanyna şükür etdi (B. Pürliýew).

Şyltak atmak (ýapmak)—nähak ýere birini günälemek, birine töhmet ýüklemek, hyýanat etmek. Sen aýagyňy dürs basmaýarsyň—diýip,

oňa şyltak ýapýar (N. Pomma). Meniň ýerime geçmek üçin, ol her hili şyltak atmaga-da taýyn (B. Öwezow).

Şypa tapmak — Bir zadyň haýry ýetmek, ýakymly täsir etmek, bir zadyň haýryny görmek. Ýaş güýjünden halklar şypa tapdylar (R. Seýidow).

Şänik döwlen ýaly etmek— ser. Çöp döwlen ýaly etmek. Geplände şänik döwlen ýaly etmelisiň (A. Durdyýew).

T

Taba gelmek — 1. Ýer suwarylandan soň, sürüme taýyn bolmak. Ýerleriň deň taba gelmegi-de, esasan, ýeriň tekizligine bagly bolar («Sowet Türkmenistany»). Ýerler taba geldi, suw şarlap akýar (G. Muhtarow). 2. Birneme özüni tutmak, ysgyna gelmek, kadaly ýagdaýa gelmek. Neneň indi birneme tabyňa geldiňmi? — diýip, onuň ahwalyny sorady (A. Gowşudow). Soňra öňki tabyna gelip: — Nirede! — diýip haýkyrdy (B. Seýtäkow).

Tabyny almak (tapmak) — ýagdaýyny, tilsimini bilmek, dilini tapmak: abyny-tabyny almak. Söweşleň, ýenişleň tabyny alan, Beýik rus doganmyz baş boldy bize (N. Pomma). Älhepus, oň tabyn tapýar eýesi (Ata Köpekmergen).

Tagamy agzyňdan gitmezlik — uzak wagtlap unutmazlyk, ýadyňa düşüp durmaklyk. Her näçe öwseň-de, bahasy ýetmez, Tagamy hiç wagt agzyňdan gitmez (A. Kekilow).

Tagzym etmek — baş egmek, hormat goýmak. Görogly dagynyň yzyndan ýetip, tagzym edip, salam berdiler («Görogly»). Gullugyňyza taýýar! — diýip, iki elini döşüne goýup tagzym etdi (B. Seýtäkow).

Taza dönmek — örän horlanmak, içiň çekilmek, iňnä sapaýmaly bolmak, arryklamak. Galyň-galyň çişik baýlar, awa gitjek taza döndi (K. Gurbanpesow).

Tazy gören towşan ýaly — gorkusyna ziňkildäp duran ýa-da ökje göteren (adam, haýwan hakda). Tazy gören towşan ýaly, Gaçyp barýar, gaçyp barýar (Ç. Aşyr).

Taýyn aşyň eýesi bolmak — zähmet sarp etmän eýelemek, başganyň zähmetinden haýyrlanmak; mal-mülke, mirasa eýe bolmak. Atasy ýaly ol hem taýyn aşa eýe boldy (T. Esenowa). Taýyn aşyň eýesi, adagly gyzyň äri («Nakyllar we atalar sözi»).

Takal okamak — biderek, boş gürrüň bilen öwüt bermek, köpbilmişsiräp, öwreden kişi bolmak, ýañramak, samahyllamak. Sen takal okama-da, aýdylanyna gulak as (B. Kerbabaýew). Operasiýadan oň syrkawyň bu ýerde takal okap durmagy nämä gerek? (G. Muhtarow). Sen oğlan, elli takal okasaň-da, Gözel saňa barasy ýok (A. Durdyýew). — Hany, takal okap oturma-da, näme diýjek bolsaň aýtsana (B. Seýtäkow).

Takdyra ten bermek — başa geleni görmek, her bir ýagdaýa döz gelmek, çydam etmek; terkidünýälige düşmek. — Indi takdyra ten berip oturybermekden başga alaç galmadymyka diýýärim (B. Seýtäkow). Yöne soňabaka, iller aýtmyşlaýyn, onuň ýüregi düşüşdi we ol takdyra ten bermegi ýüregine düwdi (T. Taganow).

Talak hatyny bermek — nikany bozmak, aýalyňy kowmak, aýrylyşmak. Ýelli onuň talak

hatyny beripdir, arany açypdyr (A. Gowşudow). Çerkez işan heleýleriniň talak hatyny berjekmiş (X. Derýaýew).

Tamda gulak bar — agzyňa bek bol, ätiýaçly bol, seresap gürle; eşidilmän galmaz.— Saparmyrat aga. «Tamda gulak bar» diýipdirler, agzyňa gaýym bolaweri (B. Seýtäkow). Aňlamaý söýleme: «tamda gulak bar», iç syryň kişige aýdyjy bolma (Magtymguly).

Tanapyndan çekmek — birneme haý-küş etmek, çendenaşa erk bermezlik, öz ugruna goýbermezlik. Jemalyň tanapyndan çekmek bolar. — Ýok, bu aýalyň tanapyndan çekilmese boljak däl (B. Seýtäkow). Taňry ýalkasyn — sag bol, minnetdar. Eden hyzmatyňyza taňry ýalkasyn. Iberen sowgat-peşgeşleri üçin taňry ýalkasyn (B. Seýtäkow).

Tap getirmezlik — döz gelmezlik, çydam etmezlik, garşylyk gerkezmäge mümkinçiligi bolmazlyk. Gyzyň Goşunyň zarbyna tap getirmedik aklar, interwentler Kaka bakan ökje göterdiler (B. Kerbabaýew). Tap getirmän elhenç jebre, zemin «gözi» doldy gandan («Gunça»). Leýliden aýrylanyna tap getirip bilmän, bir söz diýdi (Andalyp).

Tarap tutmak (çalmak) — tarapgöýlik etmek, biriniň bähbidini goramak. Esenaly lah-lah güldi, Mamanyň tarapyny çalyň ýaly görüldi. Halnazar kakamyň tarapyny çalyň kişi boldy-da, öňkiniň çenini berkidip, galmaz ýük urdy (B. Kerbabaýew). Pul iýenleriň tarapy-ny tutjak bolsaň, onda ikimiziň ýolumyz başga. Diňe hak niýetleň tarapyny tutdum (G. Muhtarow).

Taryna kakmak—synap görmek, pikirini biljek bolmak, gorduryp görmek, yrjak bolmak. Keýpiniň kök wagty taryna kakyp görerin (B. Pürliýew). Artyk Mamanyň kakmaly taryny aňlap, wäşilige saldy (B. Kerbabaýew). Polat bu sözleri Ejegyzyň taryna kakyp görmek üçin aýtdy (B. Pürliýew).

Tasa getirmek — delile getirmek, bir heňe getirmek, düzüw etmäge dyrjaşmak, düzetmek. Özünüň ýerliksizräk beren soragyny tasa getirmäge dyryşdy (N. Pomma).

Taýak gelyänçä—ýumruk — kör oňşuk, wagtlaýynça mydar, ilkinje ýagdaý. Emma taýak gelyänçä ýumrugyň emel edişi ýaly, häzirligçe niredede bolsa, az-da bolsa, hatda ýeriň aşagynda-da bolsa, barja suwy tapmak, ony

yrýasyz peýdalanmak zerur (B. Kerbabaýew). Taýak gelyänçä — ýumruk diýen ýaly wagtlaýyn ýaşamak üçin iki otaglyja jaý gerekdi (B. Gulow).

Taýak iýmek — urulmak, ýenjilmek. Köp gygyrdaýsaň eşitdim, eşitmedim diýmegin, gaty taýak iýersiň.—How-how, gaty gitme, gaty gitme, taýak iýersiň (A. Durdyýew).

Tebil tapmak - gozgalaňa düşmek, ynjalyksyzlanmak. Ol sähelçe bir zatdan-da tebil tapýar («Sowet edebiýaty»).

Telwas urmak — ikibaka urunmak, janyňa ýer tapmazlyk. Serçe telwas urupdyr, Yrap çirtmegi, çöpi (B. Kerbabaýew). Ýaş aýal giň jaýyň içinde ýakasyny çäkläp, ikiýana telwas urup başlady (B. Seýtäkow).

Telpegi agan — öň öýlenen, dul galan. — Sazak örän gowy ýigit. Yöne welin telpegi agan aýypjagazy bar-da. —Biziň bagtymyzdan çykan ezenegi agan ýa telpegi agan bolaýmalymyşmy? Sen näme telpegi agan dälmidin? (B. Kerbabaýew).

Telpeginini ters geýdirmek — it alan sanaja döndermek, enterpelegini öwürmek, ala basga goýmak, aljyratmak, alarlatmak. — Sen sebäpli tas meniň telpegimi ters geýdiripdiler (B. Pürliýew). It ýalagyndan suw içip ýörenler biziň telpegimizi ters geýdirerler (B. Seýtäkow).

Temegiňe ýel bermek — tumşugyny ýokary tutmak, ulumsylyk etmek, gopbamsyramak, hondan bärsi bolmak. Hyrra gahary gelen Mamys temegine ýel berdi (B. Kerbabaýew).

Temegiňi ýokary tutmak — ulumsylyk etmek, gopbamsy bolmak, hondan bärsi bolmak, göwni ýetmezlik etmek. Soňky ýyllarda Annatuwak temegini ýokary tutup başlapdy. Başlyk temegini ýokary tutup, olara, üzül-kesil jogap berdi (B. Kerbabaýew).

Telpek goýmak — ökdeligine haýran bolmak; söz bolup bilmezlik. Seniň nahar bişirmäge ökdeliğine edil telpek goýaýmaly (T. Taganow). — Men-ä seň batyrlygyňa telpek goýdum (N. Pomma).

Ten bermek — bütinleý ynam etmek, berilmek, uýmak. Magtymguly, sözüň hakdyr, Hak söze ten beren ýokdur (Magtymguly). ...Aksakgal wezirini aýdanlaryna ten berdiler («Görogly»).

Teniň ölmek — biperwaý garamak, öwrendikli bolmak, öwrenişmek. Onuň üçin teni ölen adam gerekdir (B. Kerbabaýew).

Teni tikeneklemek — bir zatdan haýykmak, bir zat ýiti täsir etmek. Tanap Morgunowyň zarply sesine, Generalyň teni tikenekledi (A. Atajanow).

Terziň bozulmak (üýtgemek) — ýüz keşbiň üýtgemek, reňkiň boz-ýaz bolmak, gaharly sypata girmek. Pökgeniň durdugyça terzi bozulýardy (A. Gowşudow). — Bu bir ýönekeý abaý-syýasatdyr-ow diýip «çaklardan Aman poşçynyň terzi bozukdy, gözi edil damakgan çukury ýaly gyzaryp, ýüzi üç ýuwlan ak esgä dönüpdü (A. Gowşudow). Kerem jan, ýaman ganyň gaçyp, terziň üýtgeşipdir-le («Görogly»).

Terk etmek — ýüz döndermek, el çekmek, taşlamak.

Maňa çilimi terk et diýýär (G. Muhtarow). Bu ýigit alty-ýedi ýyl şundan ozal öz obalaryny terk edpp çykan Wepady (A. Gowşudow).

Ters ýola düşmek (gitmek) — nädogrulyga ýüz urmak, azmak. Päli azan duşmanlar ýykgynçylyk etdiler. Dogry ýoldan gyşaryp, ters ýola gitdiler (Ata Salyh). Emma Durdy ters ýola düşüpdü (B. Kerbabaýew). Ol azyp, ters ýola düşüp gider öýdüpdim (T. Taganow).

Tersiňe gaýtmak (gitmek, tutmak) — biriniň gaňryşyna gaýtmak, keçlik etmek. Hiç kim meň tersime gaýdabilmezdi, Hiç kim agramly söz aýdabilmezdi (Ata Köpekmergen). Bular tersine tutandan soň, Görogly-da gyňralyp başlady («Görogly»).

Teselli bermek—göwnüni götermek, göwünlik bermek. derdini bölüşmek, rahatlandyrmak. Ol Artygyň agyr ýagdaýynda oňa biraz teselli bermegi derwaýys tapdy. Geljegiň umydy olara kemsiz teselli berýärdi. Seni göresim gelen wagty, olar maňa teselli berer (B. Kerbabaýew).

Tilki guýruk bolmak — dañ ýagtylyp başlamak, dañ saz berip ugramak, dañ agarmak. Ertesi dañ tilki guýruk bolanda ýola düşüpdirler (N. Pomma).

Tiňkäni dikmek — nazar salmak, seretmek, äňetmek, Ol Myratly aganyň ýüzüne tiňkesini dikip, her sözlemine baş atyp makullaýardy (B. Gulow).

Toba etmek — päliňden gaýtmak, amana gelmek, gaýtmyşym etmek. Men indi toba

etdim, pälimden gaýtdym (A. Soltanmyradow). Dellal Ýusuba garap, sandyraýan elleri bilen öz ýakasyna ýapyşyp, toba etdi (B. Soltannyázow). — Aýallar siz toba ediň, biziň keramatly işanymyza dil ýetirmäň, agzyňyz gyşar (H. Derýaýew).

Towugyna tok diýmezlik — göwnüne degmezlik, edeniň däl diýmezlik, agyr söz aýtmazlyk, hiç zat diýmezlik. Olaryň towugyna tok diýip bilýän ýok (A. Gowşudow). — Haýsy biriňiziň towugyna tok diýdi? (G. Kulyýew).

Towşana dogduk depe—her kimiň öz doglan, önüp-ösen ýeri özüne gowy. «Towşana dogduk depe» diýenleri çyn eken-ow (B. Seýtäkow).

Towşana salaýmaly bolmak — gaty horlanmak, arryk düşmek, taza dönmek. Sen-ä tüýs towşana salaýmaly bolupsyň.

Towşan ýürek — çalaja herekete ziňkildäp durýan, gorkak: Seniň ýaly kölegesinden gorkýan towşan ýürek maňa gerek däl (B. Kerbabaýew). Baý, Tüýli aga, bolsa-da towşan ýürek ekeniň-ow (N. Pomma).

Tozan turuzmak — alagalmagal etmek, galagopluk döretmek, jenjel etmek. Annatuwak öz kakasy Tagan has üýtgeşigräk tozan turzar, maşgala arasyndaky owunjak zatlara çenli baryp ýeter hasap edýärdi (B. Kerbabaýew). Ol garaňky gijede ýaşaýan halkyň üstüne atyp gelýän dañy atyrmajak bolup, ol dañyň ýagtysyny biziň üstümize ýetirmejek bolup, tozan turzup ýör (B. Seýtäkow).

Toýdan topukça - toýda ýa-da üleşikde we ş. m. näçe ýetse, şoňa razy bolmak, nägile bolmazlyk. Toýdan topukça — diýlendir — gel, dadyp git! (N. Pomma). Toýdan topukça — diýip, agyz saldylyr (B. Kerbabaýew).

Toýnagyny gyrkmak (kesmek)—biriniň gelmegini, gatnaşyk saklamagyny gadagan etmek, gatnaşyk saklamagy bes etmek, gelmez, barmaz ýaly etmek. Men-ä Aýnabadyň toýnagyny gyrkaryn welin, senem ogluňa biraz haý diýäýseň kem bolmasa gerek (B. Kerbabaýew). Şemşady sat diýseň, agzyň gyşarar. Kakasy eşidäýse, bu ýerlerden seniň toýnagyny keser (T. Esenowa).

Toýnagyny düşmezlik — baryş-geliş etmezlik, aragatnaşyk saklamazlyk, bütinleý aragatnaşyk etmezlik. Öläýmesem bu öýe olaryň toýnagyny düşmez! (B. Pürliýew).

Toý sowlansoň tüýdük çalmak — bir zat bolup geçenden soň, ol barada aladalanmak, giç gopmak, wagtynda etmezlik. — Toý sowlansoň tüýdük çalanyň haýry ýok (B. Öwezow).

Tokaý otlā, at gazan - dürli ýol bilen, her emel bilen abraý aljak bol, şöhratly boljak bol, bir tarapdan ilin agzyna düş. Hoş, büýä tüýs «tokaý otlā at gazan» boldy (H. Ysmaýyłow). Sen, onsoňam, Saparmyrat, il içinde tokaý otlabam bolsa at gazanjak bolýandyr diýen pikiri kelläňde getirme (B. Seýtäkow).

Tomus depesi (beýnisi) gaýnamadygyň, gys gazany gaýnamaz — her işi öz wagtynda et, möwritini geçirseň gijigersiň, öňünden gamyny iý. Tomus depäň gaýnamasa, gys gazanyň gaýnamaz—diýen ýaly, gyzan günün astynda, meýdan işde janly hereket joşýardy (A. Gowşudow).

Top urmak — uly gürläp ýalan sözlemek, çypdyrmak. Senem göz görtele top urýarsyň, diýýäniňden bolsa habaryň ýok.

Tora salmak - aldaw bilen öz ygtyýaryna geçirmek, özüňe tabyn etmek. Ol meni nähili tora salanyny duýman galdym (G. Muhtarow). Kelhan Ezizi tora salmak üçin dürli plan besledi («Sowet edebiýaty»). Ýöne Gülälegi nähili edip tora düşürip bolarka? (H. Ysmaýyłow).

Torsuk ýaly — etli-ganly, semiz, tokgaja (çaga hakda) Dursunyň torsuk ýaly bäbegi bar.

Torç etmek (bolmak) — köp depgilemek, basgylamak; köp depgilenmek, basgylanmak, depeşik etmek. Torç edip läleazar Watan topragyn, Günäsiz ilaty atdy faşistler (B. Kerbabaýew). Garly Mämmetweli hekimiň oturan öýi bilen ilerki burçdaky gözaralaryň arasyny torç etdi (B. Seýtäkow).

Tohumyny kesmek — neslini ýitirmek, ýok etmek. — Wah, olar ýalyň tohumyny kesmelidir-le! (H. Derýaýew).

Tulpar ýaly — etli-ganly, semiz. Edil tulpar ýaly endamy ýylpyldap dur, özem ýaýdanmany bilmeýär.

Tumşugyna kakmak—garşylyk görkezmek, gaýtawul bermek, urmak. Ýurdy goramaga zähmet çekeliň, Duşman gelse, tumşugyna kakalyň (Ata Salyh).

Tumşugyňy ýokary (göge, asmana) tutmak — gopbamlyk etmek, ile göwnüň ýetmezlik,

ulumsy bolmak. Bahyl tumşugyny tutar asmana (Magtymguly). Ol hili wagtlarda ol burnuna ýel düşen haýwan ýaly, tumşugyny dik ýokaryk tutup, gözi ýer germeýär (H. Ysmaýyłow).

Tur-otura ýaramak — ýeňil-ýelpäý işlere kömekleşip başlamak, birneme kömegi ýetmek, ýumşa ýaramak. Tur-oturda işledip ýör, Gaýta sögüp, kä urup (H. Şükürow). Indi ulujasy tur-otura ýarapdy (G. Seýitmäadow).

Tur-otur, kersen getir — buýrulan işi edip ýören, dürli hyzmaty, işi, ýumşy ýerine ýetirýän, öýdeniçer. Men hem baýyň gapysynda Tur-otur, kersen getir (A. Alamyşow). Tur-otur, kersen getire ýarasaň bol-dugyňdyr! (S. Seýtäkow).

Tutan guşy, bogan sübsesi bolmazlyk — 1. Belli bir netijä gelmezlik, bir zady maksat edinmezlik. Çendan käbir ýigit, şol hatarda Nurjan hem, onuň gözüne ilse-de, entek tutan guşy, bogan sübsesi bolman, şol küý-lerini ýönekeý hal-howaýy hasap edýärdi (B. Kerbabaýew). 2. Belli bir işin başyny tutmazlyk, bitiren işi bolmazlyk, başarnyksyzlyk. Onuň ýaly adamyň tutan guşy, bogan sübsesi bolmaz.

Tutan guşuny ütmek — garşydaşyň pirimine, aldawyna gitmän, ynanman, ondan hem ökde çykamak; onun pyrryldagyny öňünden bilip goýmak, öňden görüjilik etmek. Geläýjeksiň welin, seniň tutan guşuň ütendirin (N. Baýramow). Yok, Nepes, seniň tutan guşuňy men ütüp goýbersem gerek (T. Esenowa).

Tutan ýeriňi goparmak — örän dogumly bolmak, tutanýerli bolmak, iş başarjaň bolmak, bir işin soňuna çenli etmek. Bular tutan ýerini goparyp biljek adamlar diýip çak etdi (B. Seýtäkow).

Tut ýaly bolmak — 1. Näsağlykdan gowy açylmak, keselden saplanmak; 2 Gurat, sagat. — Hemmäňiz sagat? — Edil tut ýaly, ýoldaş leýtenant (A. Gowşudow).

Tüweleý turuzmak — 1. Örän çalt hereket etmek. 2. Gopgun turuzmak, goh etmek. Ýaňy geldi-de, tüweleý, turzup gitdi. Dükanyň içinde tüweleý turuzýardy (A. Gowşudow).

Tüýi eýmenmezlik — hiç hili gorky duýmazlyk, çekinmezlik, parhsyz, perwaýsyz bolmaklyk, ätiýaç etmezlik. Onuň tüýi eýmenmän, mertlik bilen beren jogabyna geň galyp tisgindi (N. Saryhanow).

Tüýküren tüýküligiň yzyna almazlyk — bir ýüz dönderen zadyňy ikilenç kabul etmezlik, eden işiňe ökünmezlik. Ol tüýküren tüýküligini yzyna alýan adamlardan däl di.

Tüýsüň üýtgemek — ganyň gyzmak, gaharly görnüşde bolmak. Bir hili onuň tüýsi üýtgedi (A. Gowşudow). Agaýunus Göroglynyň tüýsüniň üýtganini bildi-de, öňki heñini birneme ýumşadyp ugrady («Görogly»).

Tüýüňi täzelemek — täze geým, egin-baş edinmek, bir laý egin-eşik edinmek. — Aýdan bolsaň, myhmanlar gelmänkä, barda tüýüňi täzele (B. Kerbabaýew). Köne kepbeden çykмага we tüýüni täzelemäge bolsa indi Şüküryllada gurp bar (A. Geldiýew).

Tükenmezine tutmak — bir zady köp gaýtalamak, gürrüňi başlap, ayaklap bilmän oturmak. «Sag» diýenimdäki ýaly bolar, ýene-de bir tükenmezine tutar (N. Saryhanow).

Türkmen goşy dura-bara - durmuş, ýaşayyş ýuwaş-ýuwaşdan oňatlaşar, kem-kemden düzeler, wagt geçdigiçe dokuzy düzüw bolar. Türkmen goşy dura-bara diýlişi ýaly, eýýäm iki ýylyň içinde içeriňizi düzedipsiňiz.

«Tüf» diýen tüýküligiň ýere gaçmazlyk - aýdan zadyň diýen badyňa ýerine ýetmeklik, diýen sözüň gürrüňsiz edilmeklik, aýdan sözüň ýerde ýatmazlyk. Bekmyrat baýyň şu çaka çenli “tüf” diýse, tüýküligi ýere gaçmaýardy (H. Derýaýew). Seniň “tüf” diýeniňde tüýküligiň ýere gaçmaýan wagtyndan oba göçendir («Sowet edebiýaty»).

Täze küýzäň suwy sowuk — täze zadyň mazasy gowy, hemme zat ilki başda könä

garanda oňat bolýar. Täze küýzäň suwy sowuk bolar, dosty täzelemäň aýby näme? (B. Kerbabaýew).

Täze ýara duz sepmek (bermek) — öňki derdiň üstüne dert goşmak, gam-gussaň has artmak, öňküden beter awundymak. Öňki käýinçleriň üstesine täze ýara duz berlen ýaly ýakymсыz boldy (A. Gowşudow). Bu gün duz sepildi ol täze ýara, Dürli oýlar bilen ýetdi edara (A. Kekilow).

Täleýiň garamak — öňünden bilmäge synanyşmak, çak etmek, geljegini çen bilen kesgitlemek. Häzir onuň täleýini garamalyň, agşam Rozynyň ýanyna ýygmanyşarys, şol ýerde maslahatlaşarys (A. Nyýazow). Garry kempir gelniniň täleýini garatmak üçin assyrynlyk bilen niredesiň Durdy molla diýip ýumlugypdyr (A. Geldiýew).

Täleýiň açylmak - bagtyň gelmek, bagtly bolmak. Eý patyşam, bir ahwal gördüm, täleýiň açyldy — diýip, bir gazal aýtdy (Mollanepes).

Täleýiň ters gelmek — bagtygara bolmak, bagtyň şor bolmak, bagtsyz bolmak. Ene jan, men täleýi ters gelen bir bende (H. Çaryýew). Täleýim ters geldi, ykbalym syndy (Mollanepes). Täleýiň ters gelip, egsildi güýjüň, Dyza çöküp boýuň burarsyň indi. (A. Salyh).

U

Ugran ugry beklenmek — çykalga tapmazlyk, işi şow almazlyk, Ugran ugry beklenipdir, Daşa degýär maňlaýyň. (H. Şükürow).

Ugruna bolmazlyk (dällik) — işiň şowuna düşmezlik, edeniň ters bolmaklyk, eden çakyň çykamazlyk, çepine düşmezlik. — Biziňkem ugruna boljak däl-ow, eje (R. Allanazarow). Görýän welin asyl meňki ugruna däl, bir zat aýtsam ters bolup çykýar (A. Gowşudow).

Ugruna goýbermek — öz erkine goýmak, päsgel bermezlik, öz eli-öz ýakasy bolmagyna mümkinçilik bermek, öňüne çöp germezlik. Muny şeýdip öz ugruna goýber-seň, beýlekilerem gylaw alarlar. Bolmasa, men ol haramzada şahyry öz ugruna goýbermezdim (B. Seýtäkow).

Ugruna kowmak (sürmek) — diýenine, edenine däl diýmezlik, garşylyk görkezmezlik, ylaşmak. Eşitseňiz, sen beýlesini diýip, öz ugruna kowalyň («Görogly»). Ol öý eýesini ugrupa kowup, onuň göwnüni açmak isledi (B. Seýtäkow). Munuň ýaly adam bilen iş salşanda ony ugruna kowmak gerek (T. Taganow). Her näme-de bolsa Hoşgeldi ony ugruna sürdi (A. Gowşudow). Esen, sen geýjek geýimlerini tapypsyň. Biziň dagy geýip ýörenlerimiz, ýöne bolýar-da! — diýip, Garaja Eseni ugruna sürdi (B. Gulow).

Ugruna çykamak — bir iş başlamak, işe girişmek tagallasyny etmek, bir işiň aladasyny etmek, gamyny iýmek. Entek gijäniň köp wagty geçenok, tizräk bu işiň ugruna çykalyň (A. Gowşudow). Ol bir zadyň ugruna çykasa, göwnüne düwen işini berjaý etmän yzyna dolanýanlardan däldi (B. Seýtäkow). Ýöne sen ertirden gijä galman ugruna çyk (R. Allanazarow).

Ugry (ugrunda) bar — dogry, çyn, hakykat. Bir ugruna bardyr ol «myş», Düzediş girizdi durmuş! (A. Atajanow).

Ugrundan turmak — göwnünden turmak, diýenine hä diýmek, gaňryşyna gaýtmazlyk. Gel, men bu nejisini ugrundan turup, işini gaýtaraýyn (A. Durdyýew). Sebäbi Kuly onuň ugrundan turýardy (A. Durdyýew). Sebäbi Klaus şeýle

diýip, ýene-de onuň ugrundan turmady (II. Saryhanow).

Ugruňy ýitirmek — etjek işiňi, gitjek ýeriňi bilmezlik, agyr güne düşüp, çykalga tapmazlyk, aljyramak. — Men, dogan, bir ugruňy ýitiren... (B. Kerbabaýew). Gapyny ýapansoň ýitirdi ugruň, Asman ýakyndygyn bilen bu ärdi (B. Seýtäkow). Ugruňy ýitirip, seni ne güne saldym, jan oglum! (Ç. Aşyr).

Ugry ýok — 1. Keýpsiz, lapykeç. — Ugruň ýok-la, Zina, näme boldy saňa? — Ugruň bolmaz, ugry bolmasa işiň (B. Hudaýnazarow). 2. Şowuna däl, kanagatlanarsyz. Ýaz ekişine taýýarlygyň ugry ýok. 3. Ýalan, çyn däl, hakykat däl. Meýdanda ot az diýýänleriniň ugry ýok.

Uguny ýekelemek — ugruna kowmak, sen-sen diýip gop bermek, yrmak. Meniň ugumu ýekelän okuwsyzlykdyr (A. Durdyýew). Ýöne welin, Garagyz hem gowaça ýekeleýär, hem ugumu ýekeleýär (K. Gurbannepesow). — Pökgen aga, seniň özüň ýiti düşüňjeli adam, oňa hiç sözüm ýok — diýip, Ýelli ilki başlygyň uguny ýekeledi (A. Gowşudow). Maman eje rejäni aňlap, Gülnabadyň uguny ýekeläp ugrady (B. Öwezow).

Ugur almak — şowuna düşmek, şowlanmak, rowaçlanmak. Ýöne welin, iň ilki onuň özüni çagyryp getirsek, şonda iş örän ýagşy ugur alardy. Meniň ol tejribelerim ugur almady (N. Saryhanow).

Ugur tapmazlyk — çykalga tapmazlyk, derek bilmezlik. — Ýnha şu oturan adamlaryň barysy-da üstlerine abanyp, basmarlap gelýän gara günüň önünde ýaýaplap, gidere ugur tapman ýören adamlar. Hudaýberdi aganyň maşgalasyndan, bozulan agyr durmuşlaryndan ugur tapman, oturan ýerinde oý-pikire gitdi (H. Derýaýew). Selpäp-selpäp, ahyrynda-da ugur tapman gaýtdyk (T. Taganow). Halnazar hiç ýerden ugur tapman, irden gyşarmaga mejbur boldy (B. Kerbabaýew).

Ugur haýyr bola! — ugran tarapyňdan nep tap, ugran ugruňda garşylyga uçrama. — Myhmanlar, ugur haýyr bola, nirden gelip, nirä barýarsyňyz? — diýip sorady (H. Derýaýew). —

Ýeri dostlar, ugur haýyr bola! — diýdi (N. Pomma).

Ujy iki däl — nämälim däl, ujy ýeke, takyk, anyk belli. Bu barada onuň tersine zyňdygyň meseläniň raýon guramalaryna baryp ýetjeginiň ujy iki däldi (B. Öwezow).

Ula gitmek (goýbermek) — uly baýrak almaga çapysyga goşulmak, il behbidi üçin uly işe baş goşmak. - Ýygymçylar edil atlaryny ula goýberen ýaly, tabelçä garaşyp durdular (A. Durdyýew). Ula gidip, ozup, çykyp gelende, Halkym bagş eýledi solmaz gülüni. Köpler bilen ula gitdiň, at salyp (M. Seýidow).

Ulalyp oňalmadyk — bihepbe, pekge, suwumsyz. Şol ulalyp oňalmadykdan haçan adam boljagyny biz-ä bilmedik.

Ula turmak — uly, atly pälwanlar bilen göreşmek, uly baýrak, halat-serpaý üçin göreşmek. Ol bu toýda ula turdy.

Ula ýazmak (gitmek) — 1. Ujypsyz zatdan ulalmak, kiçi işden ulalyp gitmek, biri-birine ulaşmak. 2. Bujurygy artmak. Ula ýazmasa ýagşy diýip gaýgylandy (R. Allanazarow).

Ulukjyn açmak — ýakymсыzlyk, garagollyk etmek, guduz açmak, ikibaka hars urmak, ot gorsamak. Ulukjyn açyp, halys goýmady.

Ulukjyn bermek — guduzlyk edip, azar baryny bermek, gün ýamanyny görkezmek, ot ýakdyrmazlyk, arkaýynlyk bermezlik, galagoplyga salmak. — Dursunyň oňa gözi düşeninden, bütin oba ulukjyn berip aldap ýerşi ýadyna düşüp tas gülüpdür (H. Ismaýylov). Ile ulukjyn berýän, Sensiň melgunyň biri (A. Kekilow). --Ile ulukjyn berýän julikleriň dişine kakmaga gezek gelende, sen rehimdarlyk etdiň (T. Taganow).

Uly gowräni kiçeltmek — az mertebäňden pes gürlmek, özüňçe ýoga ýalbar-ýakar etmek. ...Bular ilini agzybirligi, bähbidi üçin uly göwrelerini kiçeldip gelipdirler. Şonuň bilen bile, uly göwresini kiçeldip, boýun egip gelen adamyny bagyşlamazlygy — türkmençilik kadasyna sygmaz hasap etdi (B. Kerbabaýew). Görýärmiň meni, uly göwrämi kiçeldip, seniň önünde nähili bolup otyryn (N. Pomma). Şonuň üçinem ol uly göwresini kiçeldip, oglunyň önünde islese-islemese ýaýaplamaly boldy (G. Seýitmadow).

Uly gürlmek — öz çeniňden artyk zady wada bermek, öz mümkinçiligiňden daşary gürlmek, gopbamyk etmek, agzyň dolduryp öwünmek. Maşgalaňa buýrup bilmejek bolsaň, şeýle uly gürlme nämä gerek? (B. Kerbabaýew).

Uly ile göz etmek - bir işi hemmelere bildirmek, bir işi aç-açan etmek, bassyr-bussursyz etmek... Onsoň men Bekmyrat baýyň dulunda oturan gyzyny, uly ile göz edip süýremesem, meniň ornundan gobsunan ýüregim hiç wagt ýerine gelmez (H. Derýaýew).

Uly ile gülki bolmak — masgara bolmak, abraýyňy ýitirmek, başarmajak işiňe ýapyşyp oňarmazlyk, aýyp iş etmek. Halat töläp, gelin alsam, Uly ile gülki bolar (N. Baýramow).

Uly pällemek—niýetiňi uly tutmak, öz çakyňy bilmezlik, öz güýjüňden öte gürlmek, aşa gitmek.—Bizi pälimiz urdy, biz önümize at geçär öýtmedik, uly pälledik (A. Gowşudow).

Umydyň gyl ýuwdan ýaly bolmak — gaty umyt bolmak, maksadyň amala aşaryna çigit ýaly tamaň bolmazlyk, hyýalyňdan el üzmek. Men düýe bolup ölemde-de saňa bir çorbalygym ýetmez, ondan ýaňa umydyň gyl ýuwdan ýaly bolsun (A. Durdyýew).

Urup aglamak - etjegini edip müýnsüremek, haýýarlyga salmak, aýbyňy ýaşyrjak bolup gaçalyk etmek, öňürtjek bolmak.—Etjegini edip, bilmezlige salýarsyň, Urup ýene aglaýarsyň, eje jan?... Eje, dogrudan gel, urup aglama, Haýýarlyga salyp, bagrym daglama (A. Kekilow). Bally han, nämä diýsene, sen urup aglaýarsyň (B. Kerbabaýew).

Urup girmek — gözi ýok ýaly çalt girmek, hiç zady pisint etmän göni girmek. ...Eşekler ilki çadyra girjek boldular, soň hem ýatan sürüleriniň içine urup girdiler (A. Gowşudow). Gyzyň otagyna urup girdiler. (B. Seýtäkow). Töweregiňe gözünü elek-çelek edip, ol çanhapa urup girdi (A. Geldiýew).

Urup çykmak — özüňi oňarmak, başyňy çaramak, kişi kömegine zar bolmazlyk. Hydyr oňa çenli ýene bir ýerden urup çykar (B. Kerbabaýew). Gör-de dur, seň gyzyň hem bir ýerden urup çykar (N. Pomma).

Urşuň geňeşi ýok—işe girişibermeli, garaşmagyň geregi ýok, maslahatlaşmagyň nämä hajaty bar, «Urşuň geňeşi ýok» diýipdirler.. (B. Öwezow).

Urşup aýrylyşan ýaly — gürrüňe goşulmaýan, kinaýaly garaýan, torsarylýan. Emma ol urşup aýrylyşan ýaly, ýüzüni kese sowup geçiberdi (B. Öwezow).

...Uçaýjak bolmak — 1. Ruhüň galkynmak, keýpiň göterilmek. Arabakeş begenjinden ýaña uçaýjak boldy (B. Seýtäkow). Jorasynyň ýerinde galanyny eşiden Mamur begenjinden ýaña uçaýjak boldy (B. Öwezow). Ganat baglap guş kimin uçaýjak bolýardy (O. Gadamow). 2. Üşäp gagşamak, galpyldamak, titremek. Sowukdan ýaña uçaýjak bolýardy.

Uç bermezlik — ugruny tapyp bolmazlyk, ugruna düşüp bilmezlik, guýruk tutdurmazlyk. Şol sebäpden hem bize uç bermän gidip barşy (H. Derýaýew).

Uçjak guş ýaly — galagop oturan, gobsunyp, tijenip oturan. Salaý jerçi bir Kasymyň, bir Remezanyň ýüzüne seredip, uçjak guş ýaly bolup, ojagyň başynda çommaldy. Ejeň dagy gelýänçä, uçjak guş ýaly bolup, taýýarlanyp otur (B. Seýtäkow).

Uç tapmazlyk (tapdyrmazlyk) — ebeteýini tapmazlyk, tärini, emelini tapyp bilmezlik, ugurderek bilmezlik. — Nurmämmet öz işleri düzedilenden soň hem, Berdini çykarjak bolup, näçe çalyşdy, emma hiç bir ýerden uç-da tapmady, netije-de çykaryp bilmedi (H. Derýaýew). Meniň seni bir oňaryşyňa seret, şeýle bir araňyzy bulaşdyryp zyýan ýetirin, hiç bir adam uç tapyp bilmez ýaly ederip (A. Durdyýew). Bä, indi ondan uç tapdyrman, şol gitdigine gidäýermi-aýt... (N. Pomma).

Uçurym bolmak — öz başyňy çaramak, öz günüňi özüň görüp bilmek, kemala gelmek,

kämilleşmek. Oba gelmän, Moskwada okapdyr. Uçurum bolup, ganatlary bekäpdir (T. Esenowa).

Uşlyp ýaly zat goýmazlyk — talaňa düşen ýaly etmek, çigit ýaly zat galdyrmazlyk, bütinleýin boşatmak, hiç zat goýmazlyk. Öýünde bolsa uşlyp ýaly zadyny goýman, çuwala saldy (A. Durdyýew).

Uzagy tozatmak — daşdan aýlamak, diýjek gepiňi göni aýtman süýndirmek, atam döwrüniň gürrüňini etmek. Ol uzaklara tozatman matlabyny göni aýtmagy ýüregine düwdi (G. Kulyýew).

Uzadan aýagyňy ýygnap bilmezlik — ýadawlyk duýmak, özüňi oňarmazlyk, öz başyňy çaramazlyk. — Men onsuz uzadan aýagymy-da ýygnap biljek däl. — Bu gün-ä olar uzadan aýaklaryny-da ýygnajak däl — diýdi (B. Seýtäkow).

Uzakdan aýlamak — *ser.* **U z a g y t o z a t m a k.** Sada sypatynda görkezip özün, Örän uzaklardan aýlapdyr sözün. Uzakdan aýlady ýigit sözünü... (A. Kekilow).

Uzak ýaş bersin! — ömrüň uzak bolsun, köp ýaşa. — Keýgim ýamanlyk görme, Alla uzak ýaş bersin. Artsyn seniň dewletiň (O. Täçnazarow).

Uzyn gulak — eşitgir; myş bolsa habarly. — Meniň aňlyşyňa görä, ýa-ha uzyn gulak heşelle kakýar, ýa-da adamlaryň gulagy jama öwrülipdir (B. Kerbabaýew).

Ü

Üzeňňiden üç geçmek — aýdylandan çykyp bilmezlik, ýaranjaňlyk etmek, aýagyna ýykylmak, ýaýaplamak. Taýýar bolup hyzmata, Üzeňňiden üç geçer (G. Horramow).

Eger men şol «gyzyl guýruklary» görkezen bolsam, onda ol, serçäniň baýguşuň gözünü görende, akyly çaşyp, öz-özünden onuň önüne bökjekläp barşy ýaly, olam meniň üzeňňimden üç geçerdi (G. Seýitmadow).

Üzümiň suwy ýaly — owadan, görmegeý, näzik (köplenç gelin-gyzlar hakda). «A gyz, seniň ol zadyň neneň şujagaz üzümiň suwy ýalyjak çagalary taşlap gidip bildikä?» (N. Pomma). Hazir bolsa Maýýa Antonowna barada Böriniň göwnünde täze hyýal peýda boldy: «Gör-sene muny, edil üzümiň suwy ýaljak, ezip içäýmeli»

(«Sowet edebiýaty»).

Üm bilmez — 1. Nadan, samsyk; sada, türkana. ...Duşdum üm bilmez nadana, Bir gadrym bilen islärin (Magtymguly). 2. Kemala gelmedik, ýaş, gögele. Bosgunlaryň arasynda üm bilmez çagada bar eken (N. Pomma).

Ümdüzine gaçmak (tutmak) — näbelli tarapa gitmek, ýüzi nirä bolsa, şol tarapa gaçyp gitmek, aýagaldygy-na ýüwrüp, daşa gaçmak. Bularyň görnüşini görenler ümdüzine gaçjakdy (B. Seýtäkow). Ýerli-ýerden ýumruk ýagyp başlady welin, ýasawul ümdüzüne tutduryp gaçdy (A. Gowşudow). Agalynyň ökje göterip, ümdüzüne tutdurasy gelýärdi (B. Kerbabaýew).

Ümzuk atmak — öňe süýşmek, ilerlemek, omzamak. Emma bes ediň diýerler öýtdi-de, Baýnala ümzügini atdy (R. Allanazarow). Artyk Anna bakan ümzük atyp, ýüregi sogrulyp barýardy...- (B. Kerbabaýew).

Ümüş mal ýaly — köpçülige goşulmaýan, ýüzünü ýeke tutýan, ile gatyşmaýan, içini hümledig ýören. Ýöne weli, sesini çykaraysa. gorpa ýykylaýjak ýaly syzyp, ümüş mal ýaly dymyp oturan Annamyrada menis pisindim oturanok. Göwnüň gülünü söýgi bilen suwaryan gözel gyzlar seniň gözüne ilmän, ümüş mal ýaly sümsünip ýörmegine-de men-ä haýrandyryn (B. Kerbabaýew).

Üstünde gögermek — butnaman durmak; belli bir ýerde mydama tapylmak. Han küýli gelýänçä, Hojamberdi böwediň üstünds gögeripdir (A. Durdyýew).

Üstünden barmak—1. Bilmek, tanamak. Şol bolsa, seniňem Pälwandyr adyň, — Hut üstünden bardyň, sakgaldaş, ýadyň gowy işleýär seň—diýip degişdi (Ata Köpekmergen). 2. Gönüläp aýtmak, gönülemek. Kör arçyn aýlap sözüni, Bardy meseläň üstünden (Ç. Aşyr). Ahyrsoňy esasy meseläniň üstünden bardy (B. Seýtäkow). Mister Braun Eýranyň ýagdaýy barada uzak wagt gürrüň edenden soň, esasy aňtaýan maksadynyň üstünden bardy (G. Kulyýew).

Üstünden gaýnag (gaýnan) suw guýlan ýaly bolmak -ör gökden gelmek, allaniçigsi bolmak, aljyramak, tisginmek, hopukmak, gorkmak. Bu ses Durdynyň gulagyna ilip, seretse, ýaňky murtlagyň atasyny öldüren Çarydygyny bilip, onuň üstünden gaýnag suw guýlan ýaly bol-dy (H. Derýaýew). Şol günki eşiden zady ýadyna düşen badyna, onuň ýüzi gyzdý, üstünden gaýnan suw guýlan ýaly boldy... Onuň üstünden, gaýnag suw guýlan ýaly boldy, gara der basdy (B. Seýtäkow). Onuň gürrüňine köp gezekler ýüregime howsala düşüp, üstümden gaýnan suw guýlan ýaly bolardym (H. Gurbanow).

Üstünden gülmek — şahsyýeti kemsitmek, göwnüýetmezçilik etmek, masgaralamak, äsgermezlik etmek, ýaňsylamak. Ol ýuka ýürek gelinleriň üstünden gülýärdi (G. Kulyýew). Gyzlaryna gyjyt berip, giýewleriniň hem üstünden gülüp durka, padymanyň iň kiçi gyzy gapydan giripdir (A. Soltanmyradow).

Üstünden dökülmek—*ser.* Ü s t ü n d e n d ü ş m e k. Şularyň hemmesini bilip durap wagtynda seniň gepiň näme?—diýip, ol aýalynyň üstünden döküldi... Ol aýalynyň üstünden ahyr döküldi (N. Saryhanow). Dilmaç ondan soň arçynlaryň, eminleriň üstünden döküldi (B. Kerbabaýew).

Üstünden düşmek — 1. Gürründe birini agzamak, taryplap ýa gybatyny edip başlamak, ýatlamak.—Diýip, ýalan ýerden öwerdi gyzyn, Üstünden bir düşse kesmezdi yzyn (T. Esenowa). 2. Tankyt etmek, ýazgarmak, kö-

tekleme; igenmek.—Başlygynyň üstünden düşüp, öteräk gybat etmekden hem çekinmeýärdi (B. Kerbabaýew). Brigadirler ýerli-ýerden Küläniň üstünden düşüp, ony berk ýazgardylar (A. Gowşudow). Bu gün bolsa çykan onuň üstünden düşýär (B. Gulow). 3. Gabat gelmek, duşmak, sezewar bolmak. Şondan soň Ogsoltan eje obama-oba aýlanyp, ýalňyz oturan bir gelniň üstünden düşüpdi (R. Allanazarow).

Üstünden ýol salmak (güzer etmek)—başyndan inmek, üstünden düşmek, üstünden geçmek. Döwran gerdişinde gapyl adamyn, Üstünden salar sen ýoly, dünýä heý! (Magtymguly). Salyp ýolun üstümden Aýrylmady depeläp (O. Täçnazarow). Ýagşy, ýaman eder üstünden güzer (Seýdi).

Üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak—*ser. Üstünden gaýnag (gaýnana) suw guýlan ýaly bolmak.* Pikir etdi, öz-özünden uýaldy. Üstünden sowuk suw guýlan dek boldy (A. Kekilow). Enekütini gören badyna, Uzugyň üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolup, depesinden dabanyňa çenli dygyrdap gitdi (H. Derýaýew). Du-ranlaryň hemmesiniň-de, kerwenbaşynyň-da bu habardan soň üstünden sowuk suw guýlan ýaly boldy (B. Seýtäkow).

Üstüýe alnan—öňki aýalyň üstüne aýal almak, ikinji aýal edip almak. Gelinleriň arasynda bir üstüne alnan pahyr bardy (H. Derýaýew).

Üstüne atalamak—biriniň üstüne zol-zol barmak, irginsiz gatnamak, irizmek. Halamasa halamasyn, biz öz bahamyzy arzanladyp, onuň üstüne atalap duramyzok («Edebiýat we sungat»).

Üstüne atmak — jogapkärlikden çetleşmek, öz üstünden günäni sowmak, başga birini biabraý etmek. Eger bolmaz iş bolaýan bolsa, onda ahli günäni doktoryň üstüne ataýyn (B. Pürliýew).

Üstüne goşmak—bolmadyk zatlary, edilmedik işleri ýöňkemek, ýalan sözlemek, galplaşdyrmak, artdyryp aýtmak, ulaltmak. Meniň näme kemçiligim bolsa, yüzüme bas-da dyn. Emma weli üstüne goşma. Kemçiligini aýdaryn. Üstüne goşmak näme gerek (N. Pomma). Üstüne-de goşup käte, Öňe düşýär Goşly garşy (A. Atajanow).

Üstüne sürmek — rüstem gelmek maksady bilen zomamak, haýbat atmak, hüjüme geçmek, sussuňy basjak bolmak. Juda, telpegiňde dawam bar diýip, üstüne sürse, onda, elbetde, gaýtawul bermeli bolar (B. Kerbabaýew). —Ýok, ony sen bilmeli—diýip, Badam aga onuň üstüne sürdi (B. Öwezow).

Üstüne surünmek—haýbat atmak, biriniň üstüne gabarylmak ümzük atyp dyzamak. Sary aga Oraz hanyň üstüne süründi (G. Kulyýew). Gaçsam, ol üstüme sürner (B. Pürliýew). Güljan muny görüp, onuň, üstüne süründi (A. Durdyýew).

Üstüne urna bolmak—üst-üstüne urnalaşmak, ýetne, ýemek bolmak; öňküden beter bulaşmak. Ýaňky oturylyşykda edilen sözler bu zatlaryň üstüne urna boldy. Bu işem onuň üstüne urna bolup ýapyşdy (H. Der-ýaýew).

Üstüni gömmek—1. Köp ýumuş buýurmak, yzly-yzyna tabşyryk bermek. Çakylykçy günün günü hümerdi, Dürli sargyt onuň üstün gömerdi (Ata Köpekmergen). 2. Edilen ýagşylygy bilmezlik, ýatlamazlyk; ýagşylyk edeniň hyzmatyny unutmak. Onuň eden haýrynyň üstüni gomodüň.

Üstünlikden baş aýlanmak—ýalňys goýbermek, gödeksiräp öte geçmek. Emma işiň gyzgalaňly gidýänine guwanyp, üstünlikden başy aýlanan goja şol ähmiýetli borjuny unudypdy («Sowet edebiýaty»).

Üstünden gara bulut sowlan ýaly bolmak—aladadan saplanmak, gaýgydan dynmak, ýüki ýeňlemek, gaýgy-ünjä galmazlyk, howatyry aýrylmak. Ol ýeke ýören ýerlerin-de: «Şuny (Uzugy) aman sag abraý bilen ýerleşdirsek, başga-ha, bir gara bokurdak bolaýmasa, üstümüzden gara bulut sowlan ýaly «boljak» diýerdi (H. Derýaýew).

Üstünden dag aýrylan ýaly bolmak—ýüküň ýeňlemek, agyr işden, aladadan dynmak; ~~ynjalmak~~ Ol üstünden dag aýrylan ýaly bolup, yerinden turdy:—Annatuwak eje. sen meniň başymy haýsy wagt isleseň iýip biljek ekeniň, oňa gözüm ýetdi (H. Derýaýew). Ol häzir ahli ýadaw-lygy unudypdy, göýä üstünden dag aýrylan ýaly bolupdy (G. Seýitmadow).

Üstüne gün dogurmazlyk—ir turmaklyk, gün dogmazyndan öň turmaklyk. Ol üstüne gün dogranok.

Üstüne döwlet guşy gonmak—bagty açylmak, işi şow alyp ugramak, bagtly durmuşyň, bol-elin ýaşayşyň eýesi bolmak. Wah, gelinjigim, bagtym açyldy, üstüme döwlet guşy gondy diýsene (B. Öwezow).

Ütülen towuga (torgaýa) dönmek—toba gelmek, pälinden gaýtmak, ýuwaşamak, mysapysyramak; ýeli ýatyşmak. Öň-ä tumşugyny ýele berip, zalywat, donuna sygmaýardy welin. indä ütülen torgaýa dönüpdür («Sowet edebiýaty»).

Üç tagan aýagy bolmak — köpüň göwnüni görjek bolup, aralykda oňaysyz ýagdaýa düşmek, ýetişiksiz güne sataşmak, dürli işe üstüni basdyrmak. Nirä ýetjegimi bilmän, üç tagan aýagy bolup ýörendirin.

Üç ýuwan ak esgä dönmek (esgi ýaly bolmak)—gorkudan, erbet habardan ýüzüň gan-peti gaçmak, reňkiň agarmak, meňziňde gan-pet galmazlyk, ýüz-gözüň nury öçmek. Bu bir ýönekeý abaý-syýasatdyr-ow—diýip çaklardan Aman poşçynyn terzi bozukdy, ýüzi üç ýuwan ak esgä dönüpdü (A. Gowşudow). Ýüz-gözünden gan-kok galman, misli üç ýuwan ak esgä dendi (H. Derýaýew) Reňki üç ýuwan ak esgi ýaly bolupdý. Kädiniň ýanynda üç ýuwan ak esgi ýaly bolup duran Myrady görende, onuň howsalasy has artdy (B. Seýtäkow).

W

Wawwaly ýaly — ýuwaşlyk bilen, örän eserdeňlik bilen, emay bilen, seresap. Geriş-geriş çägelereň üstünden ayaklary wawwaly ýaly ýaýdanyp, emay bilen çykdylar (B. Kerbabaýew). Wawwasy bar ýaly aýagyny näçe assa bassa-da, Topazburun gör nämädir büdräp ýykyldy (N. Pomma).

Wag bermek — gykylyk, galmagal etmek, gopgun turmak, ses-üýn alşar ýaly bolmazlyk; köp bolup bir ýere üýşmek. Çagalar daşarda iki ýana ylgaşyp, gygyryşyp, oýnaşyp wag beripdirler (N. Pomma).

Wagty hoş bolmak — göwni bitmek, hoşal, razy bolmak. Weziriň bu işe wagty hoş boldy (Mollanepes). Küläniň öz-özünden wagty hoş, keýpi çag bolup, maşyna mündi (N. Baýramow).

Wagtyňy hoşlamak (çaglamak) — göwnüni açmak, lezzet almak, hezil etmek. Jeren atym münüp, wagtyň çaglaryň, Gijeler gowuşyp, güesň yerlerim (Seýdi).

Wadada wepa barmy? — beren sözüňde, eden ähtiňde tapylýarmyň? Hä, Aga çopan, wadada wepa barmy, içen antyň ýadyňa düşýärmí? — diýdi (A. Gowşudow).

Wadaňy ýuwutmak (ýere salmak) — beren sözüňde tapylmazlyk, ähtiňden dönmek. Ne üçin wadalar etdiň? Eden wadalaryň ýuwutdyň

(«Şasenem — Garyp»). Wadasyny hiç haçan, Ata ýere salmandy (B. Kerbabaýew).

Waz ýasamak — gyssanmaç gitmek, tiz gitmek. Olar iki setiriň başyny çatdygy ýa redaksiýa, ýa-da neşirýata tarap waz ýasaýarlar («Geliň gülşeliň»).

Wakyrda bermek — hezil edip gülüşmek. Güle-güle gözýaşlaryny süpürişip, ýene wakyrda berýärler. Bulary görenler, içlerini tutuşyp berdiler wakyrda (H. Derýaýew).

Warsaky urmak — biderek ýañramak, bolgusyz, boş gürrüň etmek. Margaritiň öwünjeňlik bilen urýan warsakysy halys onuň ýüregine düşdi (B. Seýtäkow). Hangulularyň öýlerine üýşerdik, warsaky urşardy (N. Saryhanow). Baba aga bir salym gümür-ýamyr edişmäge hem warsaky uruşmaga Berdiniň ýanynda bardy (N. Esenmyradow).

Wasp etmek — öwgüsini, tarypyny ýetirmek. Baş pawilwonyň esasy zallarynyň iň soňkusy Sowet Soýuzynyň bütin dünýäde parahatçylyk ugrundaky göreşini wasp edýär (K. Berdiýew). Wasp etmäge laýyk eken hasda uzyn boýly gelin (N. Pomma).

Watan tutmak — mesgen tutmak, mydamalyk oturmly bolmak, ýurt tutmak. Sen gideliň dokuz ýyldyr öteni, Kaýda watan tutduň, gardaş, Abdylly (Magtymguly). Başga ýerde tutup

watan, Sudy-zyýana gelmişem («Şasenem — Garyp»).

Weji gaçmak — kuwwatdan düşmek, ugrý bolmazlyk, sussy peselmek, halys ýadamak. Gäçhä-göçlük zerarly başlygymyzyň weji gaçyp, aňkasy aşdy. Alym boljak ýigidiň halys weji gaçdy (D. Esenow).

Weli bolmasa Welije — ol bolmasa başga biri, ol bolmasa beýlekisi. Aýby ýok, Weli bolmasa Welije ederis (N. Pomma).

Welilik satmak — öňünden bilen bolmak, käpbilmişlik etmek, öňünden görüjilik eden bolmak. Birnäçesi öňden welilik satyp, Geljek günü «dyrnagyndan gerýärler» (B. Seýtäkow). Bossanyň henize çenli abraý alman giden ýeri ýokdur. Hudaý dost diýenini etse, gutular işallam! — diýip, öz ýanyndan welilik satdy (B. Kerbabaýew).

Welisi bar — emmasy bar, anyk, açyk däl, gümürtik. Eje ýene köne heňiňe tutduň-ow! Seniň aýdanyňam dogry, onuň aýdýanam dogrudyr. Eje jan, emma hemmesiniň welisi bar («Sowet edebiýaty»).

Wepat bolmak — aradan çykmak, ölmek. Olaryň ulusy Beýik Watançylyk urşunda Watan goragynda ganyň faşistleriň elinden wepat bolupdy («Edebiýat we sungat»). Neressäniň. kakasy gitdi-de dolanyp gelme-di, ejesi-de wepat boldy («Geliň gülşeliň»).

Wessalam, şüt tamam — tamam boldy, gutardy. Ol güldi, menem güldüm, başga bir üýtgeşik zat ýok. Wessalam, şüt tamam!

Wyždanyň çatmazlyk — adamkärçiligiň, sap ýürekliigiň, ynsabyň ýol bermezlik. Ýöne ol wagtlar öz hususy gazanjy bolmansoň, garry ejesidir, garry kakasynyň gazanjyna göz gyzdymaga wyjdany çatmady («Edebiýat we sungat»). Beýledir diýmäge çatmaz wyždanym, Çünki . ol-da meniň bir gahrymanym (D. Baýmyradow).

Y

Yzanda-çuwan bolmak — başagaýlyk aralaşmak, gopgun, alazenzele, gykylyk turmak. Özleriniň bu ýere ugran wagtlary olaryň maşgalalary yzanda-çuwan bolşup, ýola düşüpdiler (B. Seýtäkow).

Yz çalmak — giden ugruny anyklamak, agtarmak, yzarlamak. Aýna töweregine yz çalyp başlady (H. Gurbanow). Öten kim bar, geçen kim bar, yz çalaly («Görogly»).

Yzyna düşmek — 1. Biri bilen pikirdeş bolmak, biriniň tutan ýoly bilen gitmek, göreldesini almak.— Kim meniň dostum bolsa, meniň yzyna düşsün! (B. Kerbabaýew). Mamur meniň yzyna düşüp, ýamanlyg-a gören däl (B. Öwezow). 2. Birini yzarlamak, aňtamak. Postuň naçalnigi iki sany araçäkçini hem Gylyç Mergeni ýanyna alyp, iki yzyň yzyna düşdüler (A. Gowşudow). Bu gezip ýörşüne hökümet bir gün onuň yzyna düşerem, ele-de salar (H. Derýaýew). 3. Biriniň göwnüni almaga meýil etmek, birini söýüp, yzynda selpemek. Nogta

gara saçym dyzýma düşdi, Bir gara göz oglan yzýma düşdi (T. Esenowa).—Çabalanyp jan berýän, meni söýmeseň—diýip. Düşse-de oň yzyna, Doýduk ony söýmändir (N. Pomma).

Yzyna it salmak—masgara edip kowup goýbermek. Eşege ters mündürüp, yzýma it salaýmasa ýagşydyr (N. Saryhanow). Gudaçylyga baranlaryň yzyna it salypdyr (A. Atajanow). Ol haramzadanyň yzyna it salyp, obadan kowjak (A. Gowşudow).

Yzyny basyp ýatan — biri ýa-da bir zat bilen deňeşdirilende, sähel peslik edýän, tapawudy ýok diýen ýaly (adam we zat hakda). Soltansöýün ýöne bir soltanbolman, Myralynyň yzyny basyp ýatan şahyr ekeni (Myraly).

Yzyny ýetirmek—üstüni ýetirmek, kemini düzetmek, gutarnykly etmek, dowam etdirmek, Iskenderow derrew Margaritiň sözünüň yzyny ýetirdi (B. Seýtäkow). Men bu pursatdan peýdalanyp, yzyny ýetireýin («Görogly»).

Yzyny ýöretmek—biriniň işini, kärini, ideýasyny dowam etdirmek, biriniň pikirine wepaly bolup galmak.—Biz ölseň, yzymyzy ýörediň — diýip, käbir adamlara ýapyk gapynyň aňyrsynda sapak berýärsiňiz (A. Geldiýew).

Yzy ýitmek — 1. Nesil galmazlyk, zürýatsyzlyk zerarly adyň ýitmek. Oglumyň yzy ýitjek diýip zeýrendi (R. Allanazarow). 2. Iş, käriň, pikirini, ideýany dowam edilmezlik. Yzymy ýitirdim diýýän ahyry. Yzyň ýitirenlerine gözüň ýetýärmä? (G. Muhtarow).

Yzyň tapmazlyk (ýitirmek)—ýalňyşlyga, aljyraňňylyga sezewar bolmaklyk. Maslahatsyz ýöreseň, Aňsat tapman yzymy (B. Kerbabaýew). Yzyn tapmaz olaň sözüne giden. Dökmäliň doganlar, biderek gany (A. Atajanow).

Yzy tirkeşikli — çagaly dul galan aýal, çagaly. —A, gyzy, onuň üstüne onuň yzynyň tirkeşigem bar-la! (B. Kerbabaýew).

Yzyny tutmak — 1. Biriniň işini, kärini dowam etdirmek, biriniň pikirine wepaly bolup galmak, ornuny tutmak. Ol Berdi aganyň yzyny tutjak adamdyr (A. Durdyýew). 2. Nesil galmak, zürýady bolmak. ogul-gyzy bolmak, adyny ýitirmezlik. Ýene köse nalaýardy. Diýrdi: «Tutar ýaly yzym, Ne oglum bar, ne-de gyzym (K. Taňrygulyýew).

Yzynyň çöpi (emmasy) bar — ýöne ýere däl, bir pyrryldagy bar; soňy erbet bolaýmasa. Çerkeziň şol teklibi oňa näçe ýarasa-da, onuň yzynyň bir çöpi bardyr hasap etdi (B. Kerbabaýew). — Näbiläli-dä bu maslahatyň yzynyň bir emmasy bolaýmasa ýagşydyr (H. Derýaýew).

Yzy ýarasyn! — galanlary sag gezsini, yzynda galanlaryň başy dik bolsun. Ölüm diýen zada alaç ýok. Yzy ýarasyn (Ö. Abdullaýew).

Ykbalyň ýatmak (synmak)—agyr ýagdaýa düşmek, şowsuzlyga uçramak. Ykbal ýatsa, iki dide gapylar (Magtymguly). Jan dogan

Uzujemal, «Täleýiň ters gelip, ykbalyň synsa, haş-haşyň samany başy syndyrar» diýenleri şudur! (H. Derýaýew).

Ynsabyň çatmak — dözmek, gözüň gyýmak.— Annatuwak, dädemiň ýaraly ýüregine hanjar urmaga seniň nähili ynsabyň çatýar. Ataň ýaly adamyny aldamaga sennň nähili ynsabyň çatýar («Sowet edebiýaty»). **Yssyny-sowugy gören (dadan)**—her hili kynçylykly ýagdaýy, wakany başdan geçiren.—Yssyny-sowugy köp dadan adam ýagşy urşar—diýip, ony Eziziň özi kabul edipdi (B. Kerbabaýew). Sen dünýäniň yssysyny-sowugyny şindi görmänsiň (M. Ibrahimow).

Yhlasa myrat—yhlasýň ýerine düşmeklik, islegiň hasyl bolmaklyk. Hernä yhlasa myrat—diýen ýaly, Hoşgeldiniň bagtyna ygal bolup bilse ýagşydyr diýişýärdiler (A. Gowşudow). — Yhlasa — myrat— diýlişi ýaly, Çarynyň gökdäki dilegi ýerde gowuşdy («Sowet edebiýaty»).

Yhlasýň tutmak—hormatyň sylamany üçin bela uçramak. Ony enesiniň yhlasy tutdy.

Yşka düşmek—bir zadyň keýpinde bolmak, bir zada bolan uly meýil bilen ýaşamak. Yşka düşen munda çeker perýady, Bil, oňa kär etmez dowzahyň ody (Baýly şahyr). Otyr oglan, onuň gaýgysy başga, Belki-de ýaş ýürek düşüpdür yşka (T. Esenowa). Ol ala tozan edip barýan maşynyň yşkyna düşüp barýardy (G. Kulyýew).

Yşk ody—birine bolan aşyklygyň, güýçli söýginiň täsiri, ýetirýän azaby. Aldy janym yşkyň ody, Ygtyýarym ýok meniň (Magtymguly). Onuň ýüreginde möwç uran yşkyň ody baş kükrege degmegi bilen güwläp tutaşdy (H. Derýaýew).

Ý

Ýaban ýatmak — gijesine öýüne gelmezlik, keseki ýerde gijäni geçirmek. Ol ýaban ýatmak bilen halys öwrenişipdir.

Ýaga depjek ýaly—gorkýan, howatyrlyýan, çekinýän, ýaýdanjaň, ikeriňlenýän (adam hakda). Näme beýle ýaga depjek ýaly bolup dursuň? (D. Agamämmedow). Edil ýaga depjek ýaly (B. Gulow).

Ýagdan gyl sogrulan ýaly etmek—bir işi duýdurman etmek, usully hereket etmek, ynjytmazlyk. Hemme işi gizlinlikde, hiç kime duýdurman, ýagdan gyl sogrulan ýaly etmeli. Soňra hemmesi ýagdan gyl sogrulan ýaly bolar durubir (B. Seýtäkow). Daýhanyň derinden öňýän damja suw bilen emele getirýän hasylyny-da häkimlik ediji synplar ýagdan gyl sogrulan ýaly dartyp alýardy («Sowet edebiýaty»).

Ýag iýip, ýüpek geýmek—bol-elinlikde ýaşamak, eliň uzadan ýeriňe ýetmek—Men aýtdym ahyry, Bekmyrat baýlarda ýag iýip, ýüpek geýjek diýip (H. Derýaýew). Ýag iýip, ýüpek geýerin diýseň, birki ýola alyş-çalyş edäýmeli («Bahar buşlukçysy»).

Ýag iýip, ýalaňaç ýatmak — mätäçlik çekmän ýaşamak, hiç zady azar edinmezlik, zat gamyňa bolmazlyk. — Şol tarapdan, Saran aga, edil ýag iýip, ýalaňaç ýatyber. Ýag iýip, ýalaňaç ýatybermeli bolar (B. Seý-täkow).

Ýagty ýalançy (jahan) — şu dünýä, ýeriň ýüzi. Şu ýagty ýalançyda menden gaçyp gutulmazlar (H. Derýaýew).

Ýagşy gününe şärik—şatlygyňa, oňat gününe begenýäris, gowy durmuş arzuw edýäris. Biz-ä seniň ýagşy gününe şärik, Bagtyň üçin bolsun diýýäs tutaryk (Ç. Gurbangylyjow).

Ýagşylyk ýüzüni görmezlik—ýamanlykdan, bagtsyzlykdan gözüň açylmazlyk, edeniň ugur almazlyk. Hudaýym, hataryňyz bilen ot alasysyz, ömürha ýagşylyk ýüzüni görmäsiňiz, ýagşylyk ýüzüni görmän geçenler!.. diýdi (H. Derýaýew).

Ýagydan sypan ýaly — başly-barat, elematas başagaý (adam hakda).—Aýu, bolup gelşiň dagy nätüýsli, ýagydan sypan ýaly-la? (A. Soltanmyradow).

Ýagyr bolmak—halys irmek, bez bolmak, ýadamak. Boldum halys ýagyr, dostlar, Men bir gara bagyr, dostlar (Ata Köpekmergen). Krowatyň üstünde o ýana, bu ýana agdaryla-agdaryla halys gapdallarym ýagyr boldy (Ö. Abdyllyaýew).

Ýagyрниçligini otlamak—işini görmek, çürkemek, utmak. Ýanar neşe Mergen aganyň ýagyрниçligini otlady («Edebiýat we sungat»).

Ýagyрnysyny gyздырмак—ýençmek, urmak. Ýagyрnysy mazalyja gyздыransam, akylyňa aýlanjagyňy bilýän weli, onda-da derňewçidirin diýer, süýtdürin diýer... (B. Kerbabaýew).

Ýagyr etmek — ýürege düşmek, gününe goýmazlyk, bizar-peteňini çykarmak, irizmek, ýadatmak. Milletiň ýüz arzy, ýüz haýyşy bar, Her kim bir zat diýip edýär goh-wagyr, Müneler arkaňa, ederler ýagyr (A. Haýydow).

Ýagyşdan gaçyp, damja uçramak—eden işiň tersine düşmek, gowyny isläp, erbedine sataşmak, çoçgara çolaşmak, beterden betere duşmak. Öňde biriniň «Ýagyşdan gaçyp, damja uçradym» diýşine baransoň, öňküje derdiň üstüne-de dert goşansoňlar, ýeri onsoň sen nädip gygyrmarsyň («Geliň gülşeliň»). Han küýli ýagyşdan gaçyp, damja uçrady (A. Durdyýew). Häli onsoň bizem ýagyşdan gaçyp, Tükeniksiz damja uçuraýmalyň (A. Atajanow).

Ýag ýaly adam — mylaýym adam, hoşgylaw, mylatatly adam. Onuň adamçylygyny diýseňiz-le Edil ýag ýaly adam («Sowet edebiýaty»).

Ýa demrinden, ýa kömründen — haýsy-da bolsa birinden, ikisiniň birinden, haýsyndandygy belli däl. Ýa demrinden, ýa kömründen — diýişleri ýaly biziň birimiz-ä ugursyz.

Ýazzyny bermek — ökje götermek, gaçmak. Gurt hem ýazzyny beripdir («Türkmen halk ertekileri»). Ana, saňa gerek bolsa, ýaby gulagyny gyrpyp, birden goşa toýnagy saldy-da, ýazzyny berdi (A. Durdyýew). Maşynyň biline basyp, ýazzyny berendirin (A. Nazarow). Gorkup bu peläketden, Oglan ýazzyny berdi (T. Kasymow).

Ýazyлганлык (ýazgынçылык) bermezlik — öz gününe goýmazlyk, azar bermek, yrsaramak. Emma ikinji promyseldäki gyňyr operator weli

hiç ýazgynçylyk bermedi (A. Atajanow). Indi bu ýerde-de şol ýer çeken oňa ýazylanlyk bermeýärmiş diýip eşidýän (T. Taganow).

Ýaý bermek — gyşarmak, egrelmek. Dogry barýan ýol gum burnagyna ýetip, şol ýerden çepe tarap ýaý berip, burnagyň aňyrsyna duwlanyp gidýärdi (B. Gulow).

Ýaýdan sypan ýaly—tiz hereket edip, çalt. Ýaýdan sypan ýaly maşyn, Ýol tanapyn düýrüp geldi (Ç. Gurbangylyjow). Barýar han öňüne sypan dek ýaýdan: «Müňläp goşun gelýär gündogar taýdan» (Ata Köpekmergen).

Ýakadan ilmek — üstünden düşmek, sypdymazlyk. Sen-ä oňa kömek edýäň, olam gelip ýakaňdan ilýär (B. Öwezow).—Näsagçylyk baryňzyň ýakaňyzdan ilipdir öýdýän?—diýdi. Diýmek, betbagtçylyk biziň ýakamyzdanam ilipdir-ow (G. Kulyýew).

Ýakadan el çekmezlik (aýrylmazlyk)—dyndarmazlyk, sypdymazlyk. Müň teňne alandan soň, ol meniň ýakamdan elini çekjekmi? Bir zady bilip goý, tä ölýänçäň kölegäň ýaly bolup yzyňdan galmaryn! Ýakaňdan elimi aýyrmaryn. Eger-de sen meniň gyzymy sag-aman tapyp bermeseň, men seniň ýakaňdan elimi aýyrmaryn (B. Seýtäkow).

Ýaka ýyrtmak—dat-perýat etmek, nala çekmek; jan-serek bolup ýalbarmak. Abadan ýakasyny ýyrtyp, saçyny ýaýyp, bikarar bolup, zar-zar aglap, gyzlara garap bir söz diýdi (Magrupy). Ynha, «Öz dilimden bela galdym» diýip, içini geplednp oturan Mergen aga ynsanlygyny ýitiren, ynsabyny ýuwudan Ýanar neşä ýaka ýyrtyp ýalbaryp otyr («Edebiýat we sungat»). Olar ýaka ýyrtyp, ganhoryň günäsiniň geçilmegini soraýarlar (G. Kulyýew).

Ýaka ýyrtyşmak—tutaklaşmak, dawalaşmak. Partizanlar bilen bilelikde, uzak wagt agyr ýagdaýlarda nemesler bilen ýaka ýyrtyşdyk («Sowet edebiýaty»). Ol bazardan bu bazara ýortuşyp, Bir köpük üstünde ýaka ýyrtyşyp (Ata Köpekmergen). Asyrlar dowamy arkaba-arka. Çal tebigat bilen ýyrtyşyp ýaka (A. Kekilow).

Ýakaňa tüýkürmek — toba etmek; üýşenmek, gorkandygyňy hereket arkaly aňlatmak. Şonuň üçin ol haşlap dem alyp ýakasyna tüýkürdi (B. Kerbabaýew). «Nälet saňa, kör şeytan, toba, toba!..» diýdi-de ýakasyna tüýkürdi (R. Allanazarow).

Ýakaňy çeklemek—*ser.* Ý a k a ñ y ý y r t m a k. Ýazgydym ýat edip, ýakam çäk edip, Säher nalyş bilen boldum girýana (Magtymguly). Ýakasyn çäk edip, synasyn daglan (Seýdi). Ýaş aýal giň jaýyň içinde ýakasyny çäkläp, iki ýana telwas urup başlady (B. Seýtäkow).

Ýakasy gaýyşly—maslahata gelmeýän, öz eňegine tutýan diýen etmezek. Näme ýatdyň, Baý, gaýyşly eken ýakaň. Halys degnama degensoň, beýle ýakasy gaýyşly «dostumyň» kimdigini anyklamak bilen gümra bolýaryn («Edebiýat we sungat»).

Ýakasyndan tutmak—*ser.* Ý a k a d a n i l m e k. Näme diýip, näme aýtjak? Tutdular ýakamdan (S. Ataýew). Kime jabjynjagyny, kimiň ýakasyndan tutjagyny bilmedi (G. Kulyýew). Şofýor öz günäsi bilen maşyna sähelçe zeper ýetirdigi, özüň töle diýip ýakasyndan tutýar-lar (A. Atajanow).

Ýaka tanatmak—ile belli bolmak, kimdigiňi bildirmek, belli bir häsiýet zerarly adyň ile dolmak. Şu galyp gidip barşyna galla ile basym ýakasyny tanatjak (H. Derýaýew). Gazawat beg Jüneýit hanyň özüne, ogullaryna, ýakasyny tanadan atly başylaryna bir laý serpaý iberdi (B. Seýtäkow). Sebäbi hemmeler tarapyndan epeýlenýän, ýerden ýokary hasyl almakda ýakasyny tanadan adamyň ýüzüne geläýmäge ejap edýärdi (H. Garabaýew).

Ýaka tutmak — geň-taň görmek, toba etmek, daş etsin diýen manyny hereket arkaly aňlatmak, hopukmak, haýykmak, eýmenmek. Ol: «Toba-toba» diýip, ýakasyny tutdy (B. Seýtäkow). Ogulnuruň hile üçin eden işlerini eşidip, ýakalaryny tutdular (R. Allanazarow). Onuň ho günki bolan ýygnaçda aýdan gürrüňlerini ilden eşidip ýakamy tutandyryn (G. Seýitmadow).

Ýaka tutuşmak—1. Sene-mene edişmek, biri-biriňe el garmak, uruşmak, dawalaşmak. Söwdagäriň ogly bilen gyzy adam in soňunda ýaka tutuşdylar (B. Kerbabaýew). Käbirleri poliseýler bilen ýaka tutuşjak boldy (G. Kulyýew). 2. Göreşmek, söweşmek. Paý astyna düşdüm, ýaka tutuşyp (Magtymguly).

Ýalança gelmek—dünýä inmek, dogulmak.

Ýalançyga ýaňy gelen, Ganyym bilen söweş salan (Baýram şahyr).

Ýalançy bilen hoşlaşmak—aradan çykmaq ölmek. Zordan öýüne dolanyp geldi. Emma

üsgüre-üsgüre, bir aý ýatyp allanyň gazabyna sataşdy hem ýalançy bilen hoşlaşdy («Edebiýat we sungat»).

Ýalançy jahan — şu dünýä, real jahan; wagtlaýyn dünýä. Gelen geçer bu ýalançy jahandan, Magtymguly, ýalançydyr bu jahan. Bu ýalançy pany-jahan, goýmaýyr nurbat-amana (Magtymguly).

Ýalançy ýaryşdyran ýaly—tiz, çalt, dessine. Edil ýalançy ýaryşdyran ýaly (N. Saryhanow).

Ýalaň ýüz—sakgal-murt çykmaryk, ýaş, ýetginjek. Ikinjisi murty ýany taban, ýalaň ýüz, heniz eti-gany doluşmadyk, inçemik, Orta boýly ýaş ýigit (B. Kerbabaýew). Melnik ýalaň ýüzli görmegeý dörän (N. Pom-ma).

Ýalyň agarmak—ýaşyň bir çene barmak; saçyň, sakgalyň agarmak. Köne ýol jebrinden agardy ýalyň. Ah çekip, agarsyn ýaly baýlaryň (Mollamurt).

Ýal ýagysy—işlemän iýmäge ymtylýan, diňe gara bokurdagyny bilýän, elinden zat gelmeýän, iş başarmaýan (adam hakda). Alyp barýar gabsalap, ýal ýagysy bir süri (O. Täçnazarow). Ah, nähili ýal ýagysy akmaklar! Depäñize urmak gerek tokmaklar! Murdar ýal ýagysylar! (B. Kerbabaýew).

Ýaman ada galmak—ile masgara bolmak. Ýöne pylanlaň kowan gelni diýen ýaman ada galanyma gynanýan (T. Taganow).

Ýaman ada goýmak — ýüzüni gara etmek, abraýyny gaçyrmak, masgara etmek. Özüni ýaman ada goýmajak bolsa, kölüň suwuny bir ýaňa çekdirewersin («Tok-mak»).

Ýaman atly bolmak—*ser.* Ý a m a n a d a g a l m a k. Ýene hiç kimiň ýaman atly bolasy gelenok (B. Pürliýew).

Ýaman gözden saklasyn! — göz degmesin, betbagtlyga uçramasyn, niýeti erbede duçar bolmasyn. — Tüweleme, ýaman gözden saklasyn» (G. Seýitmäadow). Ýaman gözden özi saklasyn, ol ýere dünýäniň ähli yerinden akyldarlar, emeldarlar ýygnanjakmyş diýip eşidildi. Ýaman gözden, ýaman dilden özi saklasyn, onuň ady-abraýy dünýäni tutupdyr (T. Esenowa).

Ýaman ýerde gaý tutmak—biwagt, gyssagara bir zerur zat ýüze çykmak. Kim üşäp, çolanýar sowuk ýorgana Oslamanka, ýaman ýerde tutdy gaý (A. Haýydow).

Ýamanlyk ýüzüni görmezlik—işin şowuna bolmak, betbagtlyga uçramazlyk, erbet ýagdaýa düşmezlik, derde ulaşmazlyk.—Sadagaň gideýin, Eneküti ene, o dünýe, bu dünýe ýamanlyk ýüzüni görmäsiň, meni masgara etme, näme diýseň tapyp bereýin!—diýdi (H. Derýaýew). Elini ýetirseň gyzyly halka, Ýamanlyk ýüzüni görmersiň belki (Ç. Gurbangylyjow). Ýatyň eýjejikler, ýatyň ünjüsiz! Ýamanlyk ýüzüni görmeris indi siz! (Ý. Pirgulyýew).

Ýaman öwrenmek—endik edinmek, öwrenişmek. Sen ýaman öwrenipsiň! edenin eden yerinde galar öýdýärsiň.

Ýaman öwretmek — gaýtawul görkezmezlik, edenine däl diýmezlik, öz ugruna goýbermek, önüne çöp atmazlyk. Beýleki galandarlar geçilere ýaman öwredipdirler («Görogly»).

Ýamasy bitmek — yerine dolmak, öwezine gelmek, keminiň üsti ýetirilmek. Pul bolsa, ýamasy bitjek ýalydy. Maksat-myradyna ýetjek ýalydy (B. Kerbabaýew).

Ýamasy yerinde — zeledi, zyýany ýok, deregini dolsa bolar, öz-özünden biter. Bermeseler başga yerden alaýarys, onuň ýamasy yerinde-le.

Ýan bermezlik—diýeniňi berk tutmak, öz gepiňi gögertmek, eňegiňe tutmak, töwella gelmezlik. Emma ejesi ýan bermedi («Şasenem—Garyp»).—Yol näçe gazaba münse-de, onuň önünde ýan bermän, döşümi gaýşardyp durjagymy, in soňunda üstün çykjagymy hem duýdurýan (B. Kerbabaýew). Ýöne bolşewikler bermediler ýan, Gyz-gyn söweş dowam etdi bir zaman (Ata Köpekmergen). Badam aga şol bir diýenini tutup, hiç ýan bermedi. —Ata, gep onda däl—diýip, agronom oňa düşündirjek bolup, näler jan etdi welin, brigadir ýan bermedi (B. Öwezow).

Ýan bermek—yza çekilmek, asgynlamak, ejizlemek, gowşamak. Mylaýym adamynyň ýüregi çendan ýan beräýse-de, çygar çybyk ýaly, çeye bolany üçin, hiç wagtda döwülmezmişin (B. Kerbabaýew). Uzak çydam etmän, duşman ýan berdi, Olaň köpi şu meýdanda jan berdi (B. Japarow). Şu aldym-berdimli göreşde tebigat ahyry ýan berdi (B. Öwezow). Uzak çekeleşikden soň enäniň ýüregi ýumşady, ýan berdi («Edebiýat we sungat»).

Ýan ýoldaş—ýassykdaş, nikada durýanlaryň biri, ár ýa aýal. Ol özüne ýan ýoldaş bolar ýaly gyzy göz astyna alýardy.

Ýanjygyň ýazmak — mejalyň galmazlyk, lütün çykamak, halys ýadamak. Özümizem bilýäs, ýanjygyň ýazmadyk bolsa, köçeden aýlan-da geçäý!—diýdiler («Tokmak»).

Ýan tazysy ýaly—biriniň yzyna düşüp ýören, biriniň ýanyndan elmydama aýrylmaýan, hemişe bile gezýän. Ýan tazysy ýaly bolup, hiç Tyllaň gapdalyndan aýrylanok (T. Taganow). «Wah, özümdenem bar-la, ýeri şoň ýaly ýan tazy bolmak maňa nämä gerekdi diýsene...» diýip, özüne bir gargynýardy («Edebiýat we sungat»),

Ýanyň ýere (ýassyga) ýetmek—syrkawlamak, hassalamak. Gojaň ýany ýere ýetip, Ýatan wagty eňek atyp, Badak galan wagty kysmat, Ol ogluna berdi wesýet... («Edebiýat we sungat»). Gyşyň ahyrynda urşuň oň ýany, Berildi birdenkä ýassyga ýany (A. Kekilow).

Ýanyňy ýere bermek—*ser.* Ý a n y ñ ý e r e ý e t m e k . Emma. ine, Baýrammyrat ýanyny ýere berdi. (B. Seýtäkow). Şondan soň Berkeli aga ýanyny ýere berdi (A. Gurban). Şol sen gideliň, ýanymy ýere berşim (B. Gulow).

Ýaňsa almak—kesä çekmek, üstünden gülmek, göwnüýetmezçilik etmek. Tihomirov Süleýmanowyň soňky sözünü ýaňsa aldy (B. Kerbabaýew).—Sen-ä, gojaman ýigit, gyzyly gana bulaşyp, güýçli ýagyny gaýtardyň-ow...—diýip ýaňsa aldy (H. Derýaýew). Şonuň üçin-de ol soňky sözlerini ýaňsa alyp aýtdy. Atamyrat gotur gojanyň sözünü ýaňsa alyp. aýy ýylgyrdy (B. Seýtäkow).

Ýa öler öküz, ýa gopar käşir — ikiden biri bolar, birden biri bolar, bir ýan ýüzli bolar; bar güýjüň bilen zomama. Menem-ä bir ýan ýüzüne syrman goýmaryn, «ýa öler öküz, ýa gopar käşir» diýipdirler.

Ýapa degirmezlik—ýalan sözlemek, çypdyrmak. Halypa, Batyr, gaty görme, myçansysň asyl ýapa-da degren dälşiň! (B. Kerbabaýew).

Ýapy ýaly... — dolmuş, gerdenlek, uly göwreli. Annaguly söwedeň garaýagyzy, burunlak, ýapy ýaly pyýada bolup ýetişdi (A. Durdyýew). Uzak onuň içine bir gözünü aýlady, öýde bir dünđerilip oturan ýapy ýaly uly gyzdan başga hiç kim ýokdy (H. Derýaýew).

Ýara duz basmak (sepmek)—derdini gozgamak, oduny ölçemek, kepäni agtarmak. Oraz, sen näme meniň ýarama duz basýarsyň. Ýarama duz basma, saçy kesilen... Ol özüniň agyr ýarasyny ejesine mälim etmekden, onuň täze ýarasyna duz sepmekden çekindi (B. Kerbabaýew). Bu sözler Altynjemalyň ýarasyna duz sepdi (H. Ysmaýyłow). Eger şeýle bolaýsa, bu sorag onuň oduny ölçerer, ýarasyna duz seper (B. Öwezow).

Ýarasyna deglen ýaly bolmak — gaty ynjamak, güýçli täsir etmek; tisginmek. Bu söz ussahananyň müdiri Guzubaýewe biçak ýokuş degdi, onuň ýarasyna deglen ýaly boldy («Sowet edebiýaty»).

Ýarasyny gozgamak—köne derdini ýadyna salmak, ýatlamak. Ýaramy gozgama, ýer çeken! Artygyň halyny aňlan Eziz onuň ýarasyny gozgaman, bütinleýin başga gürrüň etdi (B. Kerbabaýew).

Ýarty adam bolmak—eliň ýa aýagyň birini gidermek, gara işe ýaramaz ýaly kemisli bolmak. Olaryň haýsy ýanyny goldan berse, ýarty adam bolup galjak ýaly duýuldy (B. Kerbabaýew).

Ýaryljak çyban ýarylsyn-da dynsyn—boljak iş, zat bolun dynsyn, näme bolsa şol bolsun. Gamşy gowşak tutsaň, eliň gyýar. Iň ýagşysy, ýaryljak çyban ýarylsyn-da dynsyn (B. Kerbabaýew).

Ýarylmadyk garpyz—näbelli, gümana, ikuçly. Ýöne weli, hanym, ol şindi ýarylmadyk garpyz, näme boljagyny kim bilýä? (B. Kerbabaýew).

Ýarym adam—gara işe ýaramaýan adam, maýyp. Ýarym adam—ýeke golly biçäre (B. Kerbabaýew). Bu naýynjar görnüşdäki ýarym adamyny aldamak mümkin däl (B. Seýtäkow).

Ýarym göwün—dünýäden nägile, bir ýetmezi bolan, dünýä bilen seri ýok, göwni synyk; sähel zada göwni bitýän. Bu örän ýuka ýürekli, ýarym göwün adamdy (B. Seýtäkow). Çagasyzlygyna olam ýarym göwün bolup ýärendir (R. Allanazarow).

Ýassygyň aşagynda ýylan saklamak—mesleksiz adamy ýoldaş edinmek, hüşgärligi ýitirmek, öz-özüňi howp astynda goýmak, ätiýajy elden bermek.—Iwan Timofeyewiç, sen bilýämiň, biz öz ýassygymyzyň aşagynda ýylan saklaýarys (B. Kerbabaýew).

Ýasy (ýapy) ýanyň ýerde bolsun—arkaýyn bol, alada etme.—Ene jan, seniň ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn (B. Kerbabaýew).—Ýasy ýanyň ýerde bolsun! Sen bizi goldadyň. Bizem seniň arkaňda durarys—diýdi (B. Seýtäkow). Ol tarapdan ýasy ýanyň ýerde bolsun (R. Allanazarow). Ol zatlary maňa öwretmek gerek däl. Ýasy ýanyň ýerde bolaýsyn (N. Pomma).

Ýatagyňa çapmak—öz ilin, öýün zadyna el garmak, tanalýan ýerinde ogurlyk etmek, oba ogrusy bolmak. Seret, ol haramzadanyň ýatagyna çapyşyny, hakyt duzuňy iýip, nähili kast edýärler (A. Durdyýew).

Ýatan ýeri ýagty bolsun!—aradan çykanyň ol dünýäde görjegi gowy bolsun, gözünü garaňkylyk gaplamasyn!—Ýatan ýeri ýagty bolsun!.. Hiç zat görmän ahmyrly gitdi.—Ýatan ýeri ýagty bolsun pahyryň (B. Seýtä-kow). Kakaň pahyr, ýatan ýeri ýagty bolsun, gaty janypekş adamdy (Ö. Abdyllyýew).

Ýatan çöpi galdyrmazlyk—hiç iş etmezlik, bikär gezmek, eliňi zada urmazlyk. Ol adam eneden dogaly bäri, Düzzim boldy işi-pişesi—käri, Ýatan çöpi galdyrmady yerinden (A. Atajanow). Eger menden görse, ýalandyr gepi, Galdyrýan dälidirin ýatanja çöpi (A. Kekilow). Oglunyň degmezdi nepi, Galdyrmazdy ýatan çöpi («Edebiýat we sungat»).

Ýatanyň üstüne turan gelmesin—parahatlyk bolsun, hiç zat, hiç kim ukyny bozmasyn, päliýamanlar gapylykda basmasyn. «Ýatanyň üstüne turan gelmesin!» diýdi-de, kempir ýakasyny tutdy.

Ýata şärik (bolmak)—zähmet çekmän, hak aljak bolmak, taýyn emlägiň bir paýy bolmak, emgenmezlik. Ýata şärik ýaltalaň, Tokmakla-da keýpin boz. Artyk onuň jogabyndan, togalanýan ýüküň gapdalyndaky tomzak ýaly, onuň hem ýata şärikligini aňlady (B. Kerbabaýew). Şeýdip hasylyň ýarsyna ýata şärik bolýarlar (G. Kulyýew).

Ýa haýyr, ýa şer — näbelli, gümürtik, ikuçly. Ýöne Gulmyrat atanyň gelmeýşi-hä... görmeli-dä, ýa haýyr, ýa-da şer (G. Seýitmadow).

Ýaş üstünden ölmek—çaga dogrup bilmän ölmek, çaga bolanda organizme zyýan ýetip ölmek. Gün geçdi, aý geçdi, möhleti ýetdi. Şonda ýaş üstünden gelin-de gitdi (A. Kekilow).

Ýaşy gaýdyşan—ýaşy bir çene ýeten, ýaşy ortadan agan, gartaşan. Süngei haramylar gaýtmaz raýyndan, Ýaşy gaýdyp, sakgal agarmak bilen (Zelili).

Ýaşy uzyn (uzak) bolsun!—ömri uzak bolsun!, uzak yaşasyn!, ömri köp bolsun! Ýaşyňyz uzak, işiňiz şowly bolsun! (B. Kerbabaýew).

Ýegenim bilen ýedi gulum bar - ýegen hem öz gandüşerleriň biridir, ýegen hem öz çagalaryň ýalydyr. — Ýegenim bilen ýedi gulum bar diýlendir. Gel, ýegen, içerik gir (B. Kerbabaýew).

Ýegsan etmek — ýok etmek, ýumurmak, ýykamak Ýegsan eder ýedi derýa şoruny. Gülaýym dek asly jenan görmedim («Görogly»). ýyk, ýumur! Ýegsan et! (H. Derýaýew). Her ädimde bermen aman, Ahmal bolsaň ýegsan etjek («Sowet edebiýaty»).

Ýedi arka meňzemän, ýerden göterene meňzärin — ene- ata, neslin beýleki adamlaryna çekmän, göbek enä meňzärin (çaga barada). Çaga: «Ýedi arka menzemerin, ýerden göterene meňzärin» diýermiş («Türkmen powestlary»).

Ýedi gapyda ýer tapmadyk (ýetmedik) — baran ýerinde ýüz tapmaýan, belli bir kärde ýerlemeýän; ýurtda galan, garyp, pukara; bozgak. Artyk ýaly ýedi gapy-da ýer ýetmedik, ýedi pyşty onuň ýaly mala aýagy degmedik aýak astylara at berip, siziň näme eliňiz daňylgymydy? Halnazary masgaralaýan adamlara seretsene: bir çuwal arpa alnan Mehinli, ýedi gapyda ýer tapmadyk ýeke çykan Mawy! (B. Kerbabaýew). — Onda-da görüň-le, kimi alypdyr! Kimler bilen gaýyn-giýew bolupdyr? Ýedi gapyda ýer tapmadyk bir pisi, Alypdyr özüne şeýle deýýusy («Sowet edebiýaty»).

Ýedi gat ýer — halkyň sada ynanjyna görä ýedi gatlakdan ybarat ýer. Päk adamy goýmaz ýaly azarda, Ony men ýedi gat ýere salardym (B. Kerbabaýew).

Ýedi derýanyň suwuny içen — şeýtana sapak beren, köpbilmiş, ýeser, tüpbozan, ýurt ýykan (adam barada). Ol jansyzlarysam içinde gaty köp çarşenbäni başyndan geçiren, ýedi derýanyň suwuny içen, köpbilmiş garry bardy («Görogly»).

Ýedi ýoluň üstünde — märekaniniň gözünüň alnynda, ähli ile. hemmâ belli, gizlin, ýaşyryn

bolmadyk ýer, meýdan. Seniň ýedi ýoluň üstünde irkilmegiňde üýtgeşik bir gep bar (B. Kerbabaýew). Bu ikisiniň etmişine garasaň-da, ikisini-de ýedi ýoluň üstüne çykaryp ataýmaly (B. Seýtäkow). Git-de juma agşamy ýedi ýoluň üstünde ýüzerlik bilen şahy tütedip oňa özüni gala (N. Pomma).

Ýedi ojagy düzlemek — baran ýerini ýykan-ýumran etmek, baran öýünden nam-nyşan galmazlyk, baran gapysyny baky petiklemek. Ol bir ýedi ojagy düzlän ýurt ýykandyr (H. Derýaýew).

Ýedi ölçe (biç) bir kes — maslahatly, geňeşli bol, oýlanyşykly bol, çigini goýma. Babalarymyzyň «Ýedi ölçe-de bir kes» diýen sözünü ýatdan çykarmalyň (H. Derýaýew). Ýygnaga çopanlar, gyrkymçylar, specialistler hem gatnaşyp, her meseläni ýedi ölçäp bir kesdiler («Edebiýat we sungat»). Her iş etse ýedi biçer bir keser Ýersiz söz sözlemez, ýeserden tesser. Ýedi biçip, bir kesilýän şu işdir, Oýlanman iş etseň puşmany hiçdir (A. Kekilow).

Ýedi pyşt — ýedi nesil, ýedi arka. Süýr depäňe ýençdirip, Taýak baryn döwdirin, Ýedi pyşdyňdan başlap, Barjasyny owdyryn. Söğünç-gargynç bolsa Halnazaryň ýedi pyşdyna çenli ýetipdi. ...Molla lakamy oňa ýa atasyndan, ýa babasyndan, ýa-da ýedi pyşdyndaky bir elipbiýi bilýän adamdan galan bolara çemeli (B. Kerbabaýew).

Ýedi süňni gowşamak — pagyş-para bolmak, sazanaklamak. — Men sana meňzeş heleýiň, indiden beýläk duluna-da geçmen, çayynam içmen, duzunam datman; seniň ýüzüňi görmek hem päl däl... — diýende, Ogulnäzigiň ýedi süňni... gowşaşyp, pagyş-para bolup gitdi (H. Derýaýew).

Ýedi uklanda düýşüne girmezlik — ýedi uklanda ýadyňa düşmezlik. Sada, göwnügaralyk diýen zat ýedi uklanda düýşüne girmeyän bu adam örän ynanjaňdy (B. Seýtäkow).

Ýedi uklanda ýadyňa düşmezlik --oýunda, pikiriňde, hyýalyňda bolmazlyk, hiç wagt ýadyňa-oýuňa gelmezlik. Öwlüýä diýilýän ýerde beýle işler bolýandyr diýip, ýedi uklanda onuň ýadyna düşmeýerdi. Beýle zatlar ýedi uklanda meniň ýadyma düşjek zat däl ahyry...(B. Seýtäkow).

Ýedi şäheri ýykyp, ýedi derýanyň suwuny

kesen — baran gapysyny düzlän, sandan çykan, köpi gören, köpbilmiş, ýurt ýykan. — Aýu, gara gelin, senem ýedi şäheri ýykyp, ýedi derýanyň suwuny kesen salatynyň tarapyny çalyrsyň (N. Pomma).

Ýedi şäheriň suwuny içmek — ýurt sökmek, bir ýerde oturmly bolmazlyk; onda-munda ygyp, belli gapysy bolmazlyk. Olaryň gelni-gyzy ýedi şäheriň suwuny içip gelýärler, senem içjekmi? (A. Durdyýew).

Ýedi yklym (pelek) — ýer ýüzi, bütün dünýä, ähli jahan. Ýedi yklymdan paç alyp oturan bir uly patyşa bardy («Görogly»). Sen ýedi yklyma aýlanyp çyksaňam Şabibi ýaly sahy, eli açyk gelin tapmarsyň (T. Taga-now). Ýedi yklyma ýetip beýik dabaraň, Arabystan çöllerine aýlandy («Beýik şahyr»). Ýedi pelek mahy sen—sen Syl rowan ýatdan dogrusy (Magtymguly).

Ýek görmek — ýigrenmek. Dünýäde halkyň iň ýekireýän, iň ýek göreni hem şulardyr (H. Ysmaýylow). Olar sepi ýek görüp durmazlar (T. Taganow). Nazar aganyň in ýek görýän zady bigamlykdyr (B. Pürliýew).

Ýek görünmek — özüni ýigrendirmek, gözden düşmek, ýigrenilmek. Onuň egnindäki iflis geýim onus gözüne ýek göründi (B. Kerbabaýew). Ýek görünme il gözüne Gulak sal köpüň sözüne («Geliň gülşeliň»).

Ýeke gepli — bir diýeninden dönmeýän, diňe öz diýenini bilýän, eňek tutýan (adam barada). Men nalaçlar edeýin, hemmesi sen tutgaýlydan, seniň ýeke gepliligiňden (N. Saryhanow).

Ýeke öýliniň horazy ýaly — özünden başga adam yokdur öýdýän, gopbamsy. Ýeke öýliniň horazy ýaly pat-patlap ugrady («Gärogly»).

Ýeke çykana ýeke kesek — ile goşulmasaň helek bolarsyň, köpçülik nirä bolsa, şol ugra git, ýeke giden aw bolar. ...Sizem köpüň ugry hanjak bolsa, şoňa baka boluň, ýeke çykana ýeke kesek bolmaň! (A. Durdyýew). Ýeke çykana ýeke kesek diýen nakyl bar. Halk nirä bolsa, men hem şol tarapa. Halnazary masgaralaýan adamlara seretsene: bir çuwal arpa alnan-Mehinli, ýedi gapyda ýer tapmadyk ýeke çykaň Mawy (B. Kerbabaýew).

Ýeke çykamak — il ugruna bolmazlyk, ile goşulmazlyk, ýeke özüni bilmek. Emma şeýle ýeke çykan dikdüşdi Gurbanyň kime geregi bar

(«Sowet edebiýaty»). Nepes ýaly ýeke çykan Bir ýarlykly garyp men-de (Ç. Aşyr).

Ýeke şaýlyk — gadyr-gymmatysyz, biderek, ähmiýetsiz (zat hakda). — Özüň ýeke şaýlyk poýemaňy ütüle tabşyrmagyň ýerine, redaksiýalara somlap, adamlaryň başyny agyrdýarsyň! — diýip. Şükür Bally ýoldaşynyň üstüne zir-zibil dökdü (N. Jumaýew).

Ýekäniň çaňy çykmaz — arkalaşykly, agzybir bolmasaň, ýetjek menziliň, aljak galaň bolmaz, ýeke çyksaň iş başa barmaz. — Ýekäniň çaňy çykmaz. Biz japbaklar bolanymyz haýsy, ýekeden-ýeke ygysyp ýörenimiz haýsy. Una hemmämiz bile gideris (B. Kerbabaýew). Ýekäniň çaňy çykmaz diýipdirler... Göreli-dä diýip, Tagan özüni köşeşdirdi (B. Seýtäkow). — Waý, oglum! Beýle. däl! Sen ýekesiň ýekäniň çaňy çykmaz. Päliňden gaýt — diýip, Orazsoltan eje aglap ýapyşdy (H. Derýaýew).

Ýel almak — öjükmek, gaharlanmak, çişmek, gabarylmak. Hydyr öňküden beter ýel aldy. Bolgusyz zada ýel almak ýerine, gaýta ony rahatlandyrmak gerekdi ahyry! (B. Kerbabaýew). Ol seniň şu mamla-mamlaňdanam ýel alýar (B. Öwezow).

Ýel aýak — ýüwürük, çapgyr; ýetişikli. Ertekileň gahrymanlary ýaly Bolalyň ýel aýak, eli hünärli (B. Seýtäkow). Ylgaşmakda şondan ökde ýok diýip. Ýel aýak atdan hem galanok diýip, Obamynda gürrüň edýärler käte (D. Baýmyradow).

Ýel berlen tulum (böwen) ýaly çişmek (gabarylmak) — hondan bärsi bolmak; gopbamsylyk etmek: gaharyň gelmek, barha möwç almak. Arrygyň bü eňkleşmesine Lollugyň hem gahary geldi we ýel berlen tulum ýaly gabaryldy (A. Gowşudow). Tegelejik gözlerini öňküdenem beter tegeläp, çym-gyzyl boldy; ýel berlen tulum ýaly çişip, boguk sesleri bilen has gaty gykylyklamaga durdy (H. Derýaýew). Ýel berlen böwen deýin çişýärdi Gyllygyn syçradyp hetden aşýardy (B. Kerbabaýew).

Ýel bermek — gop bermek, meçew bermek, öjükdirmek, gaharlandyrmak. Akylsyz ene-de özüniň akmak oglunyň paň kellesine ýel berýä (H. Derýaýew). Kellesi keçjä ýel berseň, Uçar, çişer, gaýar bir gün (Misgingylyç). — Biz, gardaş, şu Şabibi meselesinde ýalňy-şaýypdyrys

öýdýän — diýip Kiçigulow gürrüňine öňküdenem beter ýel berdi (T. Taganow).

Ýel bolup uçmak — 1. Tiz. çalt ýöremek. Ol şu wagt ýel bolup uçup barýardy (G. Seýitmadow). — Gelneje, men ony derrew-tapaýyn, Ýel bolup uçaýyn, durman gopaýyn.. (T. Esenowa). 2. Begenmek, şatlanmak. Men şon-da hiç zady bilmändirin, ýöne ýel bolup uçupdyryn, onam soň bilýän (H. Derýaýew).

Ýelgamak ýaly — çakgan, çalasyn, ýeňil. Ofisiantkalar ýelgamak ýaly. Nahar daşýarlar, hemmesi alçak (B. Hudaýnazarow). Mesgen tutan mekanyndan — Ýelgamak dek gopup barýa (N. Baýramow). Gylyç molla bolsa oňa ýaranjak bolup, hemişe onuň töwereginde ýelgamak ýaly pyrlanýardy, buýran ýumşuna loňkuldap ylgaýardy (A. Gowşudow).

Ýel gysymlan ýaly bolmak — hiç hili derek-nyşan galmazlyk, boş bolmak, howaýy bolmak, biderek çykmak, netijesiz bolmak. Emma welin, şol hyýallaryň. edil ýel gysymlan ýaly bolandygy bellidir («Sowet Türkmenistany»). — Başga hili edip aýdanymyzda bolsa, siziň okan leksiýaňyz edil ýel gysymlan ýaly boldy diýildigidir — diýdi («Tokmak»).

Ýele bermek — biderek etmek, haraba, püçege, çykarmak, owarram etmek. Magtymguly, bu dünýäniň namysyn, Ýygyp-düýrüp, ýele berdim hamysyn (Magtymguly). Akylyny ýele bermedik adam toý-tomaşany oka tutmaz (G. Kulyýew). Olar ýele berdi halkyň höwesin. Olar çemin tapsa, watanam paýlar (A. Atajanow).

Ýelegiň ýetmek — kemiň düzelmek, ýetmeziň dolmak. Çerkeziň şol gijeki gyrlan ganaty ahyrynda, ýelegini ýetirdi (B. Kerbabaýew). Akmaýa ýaly gudan bolsa. ýelegim ýetdigi hasap edýän («Sowet edebiýaty»).

Ýelesinden baryp bilmezlik — milt edip bilmezlik, golaýlaşybilmezlik. Garrylyk şindi meniň ýelämdenem gelenok. 2. Heder etmek, gorkmak, Babalakgy hol ýyl Gylyçlaryň toýunda ýenjileli bäre, onuň ýaly zadyň ýedi günlük ýelesindenem baryp bilenok (B. Kerbabaýew).

Ýelesine-ygyna düşünmezlik — bir ondan, bir mundan gopmak, ugry-utgasy bolmazlyk, biriniň gylyk-häsiýetine düşüner ýaly bolmazlyk. — Asyl seniň ýeläne--ygyňa düşer ýaly däl, kakaňda-da şsýle häsiýet düýbünden ýokdy... (A. Gowşudow). — Toba-tagsyr, men-ä seniň

ýeläňe-ygyňa düşüniň bilen dälendirin («Tokmak»).

Ýele sowurmak—*ser.* Ý e l e b e r m e k. Maşgalajyklaryň. agzyndakysyny alyp yele sowuranyna haýa et, utan — diýip gygyrýardy (A. Gowşudow). Ol-a bir atasynyň gazanžyny ýele sowran binamys (G. Seýitmäadow). Gury döwlet serişdesini ýele sowranymyz galar (A. Atajanow).

Ýeli düşüşmek — gahary gaçmak, gazaby köşeşmek, — Ýek, Tumarym, men entek ýelim düşüşýänçä size barmaýyn (B. Kerbabaýew)

Ýeliňi bir sanaç etmek — kine, gahar saklap ýörmek, kitüwiňi ýatdan çykarmazlyk, gaharly bolmak. — Beh, ýogsa-da, olam-a ýelini bir sanaç edip ýörendir (G. Seýitmäadow).

Ýeli çykmak — *ser.* Ý e l i ý a t m a k. Kyrk ýigidiň kem-kemden ýeli çykyp, howy basylyp başlady. — Baryň... galandary çagyryp getirň... mazalyja uruň, ýelini çykaryň!... diýip, üç-dört sany peşşaby iberdi («Görogly»).

Ýeli ýatmak — gahary gaçmak, gazaby köşemek, gahar-gazapdan boşamak. Emma olaryň ýaraglary bilen üpjünlenen ak gwardiýaçylaryň entek ýeli ýatmandy (B. Kerbabaýew). Amanyň heniz hem ýeli ýatmandy (A. Gurban). Ol gitse-de, munuň ýeli ýatanok (T. Esenowa).

Ýel ýürek — gorkak, ýöwsel, howsalaçy (adam barada). ...Onuň ýel ýürek, gorkaklyk häsiýeti gaharynyň önüne mäkäm böwetdi. Gepiň gysgasy, molla Gutý gaty ýel ýürek adam ekeni (A. Gowşudow). Seniň batyrlygyňa göwnüm ýetenok. Ýel ýüregräk görýän (B. Kerbabaýew). Agasy derrew, bir zat aňlan ýaly, ony gyssapdyr welin, ýel ýürek doňuz ýöwselläp, syrkyňyň içinde gizläp goýan küýzesini hazladyp alyp geläýipdir (B. Gulow).

Ýel ýürek bolmak — gorkak, ýöwsel bolmak. ...Ýöne men bir zada düşünemok: munuň batyr bolany haýsy, beýle ýel ýürek bolany haýsy? Meniň ýaly ýel ýürek bolup, hamyryňy ajadyp, äriňi aç galdyrmaýan bolsaň gowy-da (B. Kerbabaýew). — Adam diýeniň ýel ýürek bolmaz («Sowet edebiýaty»).

Ýelk ýasamak — çalt gitmek, ugramak, sagynman gitmek. Bu sözden soň mama haty guşagyna gysdyryp, patyşanyň hyzmatyna ýelk ýasaýdy («Nejeboglan»). Men bolsam obaň ol

çetine ylgap ýetişmeli — diýip, ýasawul çykyp, köçä düşdi-de, ýyrtyk çarygy bilen tozan turzup, ýelk ýasap gitdi (A. Gowşudow). Heleý, hany öýüne garşy ýelk ýasa! (T. Taganow).

Ýel çalmak — dälirmek, aklyly üýtgemek. Muny ýel çalandyr diýdim ahyry («Türkmen pesalary»). Maşat agaň dul heleýini. Al kakypmy, ýel çalyppmy. Biz-ä şoňa düşünmedik (G. Gurbansähedow). Weý, oňlan, seni ýel çaldymy? («Edebiýat we sungat»).

Ýemek bolmak — goşant bolmak, ýetne, urna bolmak. Onuň üstüne-de gelniniň ölmegi ýemek boldy. Emma päle habary onuň önki gaýgysynyň üstüne ýemek boldy (B. Kerbabaýew). Emma ol öýlerine gelen badyna, Kümüş daýzalar hakda gürrüň gozgalmagy önki ýapgyňyň üstüne ýemek boldy (T. Taganow). Biziň goşandymyz goý bolsun ýemek, Barymyzyň baýdagymyz gyrmyzy (A. Atajanow).

Ýeň astyndan — ogryn, ýaşyryn, gizlin. Men, hanym, ýaşyrynyp, ýeň astyndan gürrüň edip biljek däl işiň gapdalyndan aslyşýanlar bar (B. Kerbabaýew). Uly gyzlaryň birnäçesi ýeň astyndan ýylgyryşyp, Annagula seredişýärdiler (A. Durdew). Ägindi az wagt, geçmedi dula, Garap ýeň astyndan birnäçe ýola (A. Kekilow).

Ýeň bermezlik — öz eňegine tutmak, ýan bermezlik, ylalaşmazlyk. ...Pökgen ýeň bermän, Ýellini aklady (A. Gowşudow). Gullyýew ýeň bermän, köp nadaralyk etdi (H. Ysmaýyłow). — Görk göz bilen gaşda diýipdirler. — diýip, ýaňky aýal ýeň bermedi (T. Taganow).

Ýeňi ýoluk — ýykma-ýykylma gün görýän, garyplykda ýaşayan, garyp, pukara. — Sen ýeňi ýolugyň diliň uzaýan ýaly-la.. (B. Seýtäkow). Biziň ýeňimiz ýolukdyr. Bu dogry (H. Garabaýew). Elbetde, welaýatyň içinde hem ýeňi ýoluk örän kän (G. Kulyýew). Pudak bagşy özüniň ýeňi ýoluk garypdygyny, bir dutar bilen Artyknyýaz diýen saltyk aýalyndan başga hiç zadynyň ýokdugyny aýdypdyr (N. Pomma).

Ýeňil aýak — gezmäge ýaltanmazak, ýeňil oturyp-turýan, tiz gopýan, çakgan. Şu gün ýeňil aýak birini tapyp, onuň gözlegine ibereýin (B. Seýtäkow). Bularmy, tüýs ýeňil aýak, ýelken gulaklardandyrlar, görýärmiň, aýdym sesini eşidenlerinden ylgaşyp gitdiler (A. Durdyýew).

Ýeňil kelle (ýeňilkelle) — kemakyl, akylsyz.

Men bolsam ol hormata eýýäm «söýgi» diýip at berýärin. Ýeňilkelle bolmak nähili erbet zat («Sowet edebiýaty»).

Ýeňilkellelik etmek — aklyly azlyk etmek, kemaklylyk, aklysyzlyk etmek, bir işi çig etmek. — Adamlar, siz ýeňilkellelik etmän! (B. Kerbabaýew). Belkem, ol ýeňilkellelik edip, bir hepbesiz ykmanda adama göwün berjek. — Men... durmuşa çykamak meselesinde ýeňilkellelik edip bilmen (T. Taganow). Okuwa üns bermän, ýeňilkellelik etdim («Sowet edebiýaty»).

Ýeňse bermek — yza çekilmek, tesmek, gaçmak, ýeňilmek. Duşman leşger arkanjaklap barmaşa, birden ýeňsäni berip, «sen gitdiň-de-men galdym» bolşup gaç-maga başladylar (A. Gowşudow). Agyr zarba çydamadyk denikinçiler ýeňse berdiler (B. Kerbabaýew). Hanaly hanyň nökerler söweş meýdanyny taşlap, ýeňsäni berdiler (T. Taganow).

Ýeňsedamaryň gatamak — *ser.* Ý e ñ s e d a m a r y ñ d a n t u t u l m a k. «Hyzmatkär» sözünü eşidende Magtymgulynyň ýessedamary gatady (T. Taganow). Eýýäm ýeňse damary gatan Badam aga gömelteý jogap berdi (B. Öwezow). — Heý, seniň bir... Diliňi ýygna!.. Lal bol! — diýip, ýeňse damary gatan Eziz onuň üstüne owsundy («Sowet edebiýaty»).

Ýeňse damaryňdan tutulmak — gaharyň gelmek, kejiňden tutulmak, gaharlanmak. Şonuň ady tutulsa, meniň ýeňse damarymdan tutulýanyny bilýän... (T. Esenowa). Wah, onuň şol bolup durşuny görenimden ýeňse damarymdan tutuldy-la («Gunça»). Bilýänmi gardaş, diplomy agzabersen, buýruk beribersen, olaryň ýeňse damary tutulýar («Edebiýat we sungat»),

Ýeňsikçiňki ýeke gün, ýetip barsa ýedi gün — kim yrsarasa uzaga gitmez, sähel zady myzaýyk edýän tiz sandan çykar. «Ýeňsikçiňki ýeke gün, ýetip barsa ýedi gün» diýlen ýaly, ahlak taýdan biziň tamamyzy ödemedi (N. Pomma).

Ýeňseň gatamak — *ser.* Ý e ñ s e d a m a r y ñ d a n t u t u l m a k. Yzyny başga bir yzça görkezeýin diýsem, onda Weli bilen kejeleşen ýaly bolýa, gaýtam onuň ýeňsesi gataýa, ikinji tarapdan bolsa, ol yzy eýýäm bozupdyrlar (H. Derýaýew). Bu jogaba Baýnalyň ýeňsesi gatady (R. Allanazarow).

Ýeňsäňden tutulmak — *ser.* Ý e ñ s e d a m a r y ñ d a n t u t u l m a k. Ýefimowyň ýeňsesinden tutuldy. Ýöne ol dilini dişläp saklandy. Ýöne welin, men Nurýagda bir zat diýsem, onuň ýeňsesinden tutulýar (B. SeýtQkow). Biz skwažinany barlajak diýsek, siziň ýeňsäňizden tutulýar (B. Pürliýew). Indi Gullynyň her bir sözi Senemgülüň ýeňsesinden tutdurýardy (G. Seýitmadow).

Ýeňsäni görkezmek — ýok bolup gitmek. Nurjahan ýaly gudaçylyga geläýse-de, tizräk ýeňsäni görkez diýjek (B. Kerbabaýew). Heý betnebis diýsäni, Hany görkez ýeňsäni (B. Öwezow). Jepbar Esenowiç gelmäňkä, ýeňsäni görkez! (G. Muhtarow).

Ýeňsäni öwürmek — *ser.* Ý e ñ s ä ñ i g ö r k e z m e k. ...Olar yzlaryny ýel bozmanka, derrew ýeňselerini öwürsinler... Eger-de öwrenmek, maňa boýun egmek islemeýän bolsaň, onda yzyňy ýel bozmanka, gelen ýeriňe bakan ýeňsäni öwür! (B. Kerbabaýew).

Ýeňsäni tüňnertmek — nägile, närazy bolmak, öýkelemek, gaharlanmak. Ol ýeňsesini tüňnertdi, öýkeledi... (B. Kerbabaýew). Birki günden bäri içini hümläp, gyzynyň ýagdaýyndaky ýüze çykan geň-enaýy zatlara ýeňsesini tüňnerdip ýören Ogulgerek ýaryldy (B. Seýtä-kow). Emma aýaly bilen inileriniň ýense tüňnerdip, gyýa bakmaklary bilen teýeneli sözleri Alekseýiň Orta Aziýa gaýtmak hyjuwyny basmarlap bilmädi (H. Garabaýew).

Ýeňsäni el ýaly etmek — ýok bolup gitmek, ýoguňy çermek, yzyňy garaman gitmek. ...Täjigülüň hyzmatyna baka ýeňsäni el ýaly edäýýän (A. Gowşudow). Ajap gapydan atylan ok ýaly dazyrdap çykdy-da, hataryň ugruny syryp, Bessirlere bakan ýeňsesini el ýaly etdi (B. Ker babaýew). Onsoň şol saçagy goltugyma gysdym-da ýeňsämi el ýaly edäýdim (D. Agamämmedow). İşleýşiňiz şu bolsa, ussa agalar, ýeňsäňizi el ýaly ediberiň! (B. Gulow).

Ýer ala, ýurt ala — hemme ýer meňzeş däl, her ýer bir hili. Ýöne weli, ýer ala, ýurt ala (N. Saryhanow). — Öwez, «Ýer ala, ýurt ala» diýleni dogry ekeni («Tokmak»).

Ýer almak — ýer tutmak, sana geçmek, maslahat bilinmek, makul görülmek. Sähedin ýüreginden syzdyryp eden töwellalary-da ýer almady (A. Gowşudow). Meniň ýeke sesim onda

ýer alanok (B. Kerbabaýew). Güllerini özi bolsa adamlaryň beýnisinde ýagşylyk alamaty ýaly bolup ýer alypdy (B. Seýtäkow). Sary sakgal adam ýene-de: — Uç, Garlawajym, uç!—diýip gygyrdy. Emma onuň gykylygy ýer almady (B. Pürliýew).

Ýer asty bilen (astyndan) — gizlin, ýaşyryn ogryn. Hemmesi ýer asty bilen gitdi (N. Saryhanow). Ýer asty bilen aňtap ýörýärkä, ahyry bir gün Babagammar öz ýasan dutaryny çalyp otyrka, Aly onuň üstünden baryp-dyr («Sowet edebiýaty»). Ýer astyndan görmek gerek çäresin (B. Kerbabaýew).

Ýer açmak — ekilmeýän ýeri ekerançylyk üçin özleşdirmek. Hyşalary goparyp, täze ýerler açyp, kolhozyň pagta meýdanyny tertibe salyp, gowaça ekişine ir başladyk («Zähmet gahrymanlary»). — Eziz eje, sa-çyp maňlaý derleri, Açýarys bu ýerde täze ýerleri («Sowet edebiýaty»).

Ýer bagyrtlamak — ahmyr çekmek; namys etmek. Ol ýer bagyrtlap aglap galdy. Onuň kimi bar? (A. Gurban).

Ýer bilen ýegsan bolmak — ýok bolmak, ýogalmak. Doýdugyň arpasynyň bir zol ýeri ýer bilen ýegsan bolup ýatyr (B. Kerbabaýew). Saňa kesek atan duşmanyň bary, Güýjümizden ýegsan boldy ýer bilen (J. Ilmyradow). Isgender dek ýeriň ýüzüni alsaň, Ýere ýegsan bolup ýer dek bolar sen («Beýik şahyr»). Bolupdyr kän jaýlar ýer bilen ýegsan (A. Kekilow).

Ýer bilen ýegsan etmek — ýok etmek, ýoguny çykarmak. Eger sen şol kärlerini goýmasaň, tohumyňy-tijiňi ýer bilen ýegsan ederin... (A. Gowşudow). Biziň mähriban Watanymyzy ganhor duşmanlardan arassalaň! Olary ýer bilen ýegsan ediň! (A. Durdyýew). Bu zatlaryň üstesine-de ýomutlar Mämmetweli hekimi ýer bilen ýegsan etdiler (B. Seýtäkow). Ýene onlarça gezek aljagymyza, duşmany ýer bilen ýegsan etjegimize size wada berýäris (B. Kerbabaýew).

Ýer gaty bolsa, öküz-öküzden görer — bir kynçylygy, şowsuzlygy bir-birine ýöňkäp igenmek, igenmek. — Artyk, ýer gaty bolsa, öküz-öküzden görer etme! Arzuwyňa ýetip bilmeýäniňi näme, menden gorýarmiň? (B. Kerbabaýew). — Hekim aga, ýer gaty bolsa öküz-öküzden görer etmäliň-le! (B. Seýtäkow).

Ýer gaty-da gök (ýol) yrak — hiç zatdan dalla ýok, öz güzeranyň özüne bagly. Ýer gaty-da gök yrak — aç ölmezlik üçin, güzeran geçirmek üçin, nähili-de bolsa ýol tapmaly, alaç aramaly (A. Gowşudow). Arzy-halyň kim diňlesin, «Ýer gaty-da, ýol yrakdy («Sowet edebiýaty»).

Ýerden alyp ýere salmak — ýazgarmak, aýyplamak, günäkärlemek, käýemek, sökmek, utandyrmak. Işan bilen Täçsoltan, ikiçäk oturyp, Uruk hakynda sözlemäge maý tapan wagtlary, ony ýerden alyp ýere salýardylar (H. Derýaýew). Indi bolsa ýerden alyp ýere salýar (B. Pürliýew).

Ýerden ýeke çykan — hiç hossary, garyndaşy ýok, diňe ýeke özi, ýeke dikrar (adam barada). Ol ýerden ýeke çykanyň biridi ahyryn (N. Saryhanow). Gelde öldür meni, ýerden ýeke çykandyr öýtseň (H. Derýaýew). Ýerden ýeke çykan ozalda özüm. Ynanyň ýatlatsam nemlenýär gözüm (A. Kekilow). Ol ýerden ýeke çykana meňzeýär («So-wet edebiýaty»).

Ýerden ýerän — uly-kiçi, hemme ähli, bary. Adam azdy. Goramaga galany Gatnaşýardy Guşgyň ýerden ýöräni (A. Atajanow).

Ýer depip oturmak — aýdylana, diýlene gulak goýmazlyk, aýdylan, diýlen zady etmezlik; öz diýeniňi tutmak, razylaşmazlyk. Näme bolsam şu ýerde boljak diýip, ýer depip otyr.—Men hiç zat bilemok — diýip, ýer depip durdy (B. Seýtäkow). Emma welin, Pökgeniň hem özüni tankytlap çykanlara gyjytly söz aýdyp, aýagyny ýere depip oturmagy gelşiksiz zat diýip, sypaýyçylyk bilen sözledi (A. Gowşudow).

Ýere düýnmek - aradan çykmak, ölmek. ...Ol pakyr iň soňky barjak ýerine bardy... ýer düýnedi. Men şu ýerde dogdum, ösdüm. Şu ýerde-de ýer düýnärim (B. Kerbabaýew).

Ýere bakmak — I. Sustuň basylmak, utanmak, çekinmek. ...«Gülgün şerap içip geldim, jennet ýolun açyp geldim» diýýärsiň welin, beýle diýýänçäň, «bir naçardan ýeňildim, alaç tapman gaçyp geldim» diýseň gowy bolardy — diýdi. Soň Görogly näme diýjegini bilmän ýere bakyp oturdy («Görogly»). Ol ýigit gireninden Gülälek utanjyň, ýaşlyk joşgunynyň zarbyndan çym gyzy bolup, barmagyny dişläp, ýere bakyp durdy (H. Ysmaýylov). Ýere bakyp, ýakma meni, sözlesene, sözlesene! («Daň şapagy»).

2. Gaşy-gama batmak, gaýgylanmak, oý-pikire çümme, pikirlenmek, oýlanmak. Iň ýamany-da ýa aýna gapydan daşary seredip, gözüne ýaş aýlaýar, ýa-da ýere bakyp uludan demini alyp otyr (B. Seýtäkow). Nämäniň derdini çekip otyrsyň, Gözüň ýaşly ýere bakyp otyrsyň (B. Hudannazarow). «Körüň rehimi inmez saňa...» Diýip bakdy ýere ýigit (Ç. Aşyr).

Ýere-göge sygmazlyk—1. Ören köp bolmaklyk, sansyz--sajaksyzlyk. Ynha gör, meýdanyň şygşyldap oturan bugdaýy ýere-göge syganok (B. Kerbabaýew). Saçak birden açyldy, eçildi kän nygmaty, Oň eçilen nygmaty ýere-göge sygmady (M. Seýidow). 2. Hondan bärsi bolmaklyk ulumsylyk, çişmeklik. Duşmanlarynyň üstüne ynamly adamlaryny iberen Ödemyrat ýere-göge sygmaýardy («Sowet Türkmennstany»). Garaz, bisahet gün ýolugan bolmaga çemeli, ýere-göge-ho syganok-da... (B. Seýtäkow).

Ýere gurt düşen ýaly -- sanardan agdyk, köp, ören kän. Awtobuslarmy. paýtunlarmy, iki ýana gatnaşýan adamlarmy ýere gurt düşen ýaly bolup görünýärdi (A. Durdyýew). Sanardan kän, ýere gurt düşen ýaly, Süýşüp gelýär edil bulut mysaly (Ata Köpekmergen). Her , ýerinde hereket, Ýere gurt düşen ýaly (A. Kekilow).

Ýere ýegsan bolmak — *ser. Ý e r b i l e n ý e g s a n b o l m a k*. Hany ol teatr, hany buthana, Hany olaň lowurdaýan başlary? Ýere ýegsan bolan altyn gümmeszler, Jäjek ýaly dargan mermer daşlary (B. Kerbabaýew). Biz gymmatly dostlarymyz bolan öý eýeleriniň saglygyna, duşmanlarymyzyň ýere ýegsan bolup gitmegine içýäs (H. Derýaýew).

Ýere ýegsan etmek—*ser. Ý e r b i l e n ý e g s a n e t m e k*. Ony ile ýetirmän, bütün sotnýasy bilen ýere ýegsan ediň! (B. Kerbabaýew). Hany, geçen uruş biziň jaýymyzy ýer bilen ýegsan etdi (G. Muhtarow).

Ýer-ýesir bolmak — başagaý bolmak, bosga düşmek, hor-homsy güne düşmek. Halnazar şol haýdap barşyna ýol boýy ýer-ýesir bolup barýan basga düşen halkyň yzyndan ýetdi (B. Kerbabaýew). Ýene işiň netijesi tersine çözülip, öz maşgalasynyň ýer-ýesir bolup, ýetim galjagyny göz önüne getirdi-de, hyrçyny dişläp, sesini çykarman oturdy (H. Derýaýew).

Ýer-ýesir etmek — çykgynsyz güne düşürmek, hor-homsy bolmaga sezewar etmek. — Eý hojaýyn, adam baryny humar bazaryna salyp, olary ýer-ýesir etme (A. Soltanmyradow).

Ýere sokmak — ýok etmek, öldürmek. Siz meniň ýalňyşymy düzedip, ýol salgy bermeli welin, gaýta siz meni ýere sokjak bolýarsyňyz — diýdi (A. Gowşudow). Nädersiň şu duran ýerinde ýere sokaýsam (B. Kerbabaýew). Ol nä azan, nirä gitdi? Men ony ýere sokaýyn (A. Durdyýew).

Ýere çalmak — biderek etmek, sana geçirmezlik, raýyny ýykmak. Emma henize çenli Hywa topragynda öz sözünüň ýere çalynmandygy ýadyna düşüp, ol bu pälinden gaýtdy (B. Seýtäkow). Häý, näbileýin, bujagaz gymnak baryny ýere çalaýmasa ýagşydyr (B. Öwezow). Men sözümi ýere çalanymdan, özümi ýer astyna salanymy gowy görerin («Sowet edebiýaty»).

Ýeri gelmek — aýny pursady bolmak, amatyna düşmek, ýagdaý, mümkinçilik döremek. Ýeri gelende, bizem bir gezek oňa güleli ahyry. Gideliň! Ýeri gelende, bizem Doýdukdan arymyzy alarys (B. Kerbabaýew). Häliden bari nähili sorajagymy bilmän, ýaýdanyp oturan soragymy orta atmagyň ýeri geldi (T. Taganow).

Ýerinde ýel öwürdirmek — ýok etmek, ýurduny düzlemek, ýumurmak, ýykmak. — Eger ertir Döwlet biçäre gitmese, öýüňiziň ýerinde ýel öwürdirerin (B. Seýtäkow). Haýynlary ýok eder, Ýerinden ýel öwürdirip (N. Pomma).

Ýerine düşmek — şap bolmak, jaýyna düşmek, wagty gelmek. Görogly Öwez ogluny synap görmegiň arzuwyndady Bu bolsa ajap ýerine düşdi («Görogly»). Bolsa-da munuň ady ýerine düşen at eken (N. Pomma). Şu mahal ony süýräýseňiz tüýs ýerine düşýär (H. Derýaýew). Hamala şol söz ýerine düşmän ekeni, öz söýgülisini kino çagyrmak aýypmy näme? («Sowet edebiýaty»).

Ýerine salmak — amatly wagt aňtamak; öwezini ödemek, üzmek,hasaplaşmak. Wagty bilen ýerine salarysda, ýogsam, bujagaz halyçaň hem ýarysy şolaryňkydyr — diýdi (H. Derýaýew). Emma siziň bu ýagşylygyňyzy nädip ýerine salyp bilerkäm? (G. Muhtarow). Kempir tebibi näletleýärdi, wraç Polina

Mihaýlowanyň eden ýagşylygyny welin, nädip ýerine saljagyny bilmeýärdi («Edebiýat we sungat»).

Ýerini tutmak — özüňden öňkiniň göreldesine eýermek, mirasdar bolmak, birine derek bolmak. Sen ýetim däl... Obadaşlaryň ataňyň ýerini tutarlar. Hem diýipdir: «Gözüm açdyň sen meniň. Ýerin tutmalysyň eziz enemiň» (B. Seýtäkow).

Ýeriň-göguň diregi bolmak — il içinde at gazanmak, şöhratlanmak, abraý gazanmak, daýanç bolmak, göz dikilýen hemaýatçy bolmak. «Adamlar, ýeriň-göguň diregi Myratly bolmaýan bolsa, ýylyň-ýylyna zeýrenişip ýörmäliň, baştutanymyzy täzeläp göreliň (B. Gulow). Hemaýyn çag bolsa Akmaýa, belki, «ýeriň-göguň diregi sen bolsaň, goý ýykylsyn» diýip gygyrardy («Sowet edebiýaty»).

Ýeriň teýinde (aşagynda) ýylan gäwüşese bilmek — hemme zady bilmek, her hili gizlin, bilinmeýän hasaplanýan zatlardan, hadysalardan, wakalardan we ş. m.--lerden habardar bolmak. İçinden bolsa: «Bular ýeriň teýinde ýylan gowüşese-de bilýändir» diýdi (G. Seýitmäadow). «Ýeriň aşagynda ýylan gowüşese-de oňa aýap bolsa gerek» diýip, ol hakda gürrüň edýärdi (N. Baýram). Ejeň ýeriň aşagynda ýylan gäwüşese-de biler, gyzym («Sowet edebiýaty»).

Ýer ýykyp gözlemek — jan edip gözlemek, nirä giden bolsa-da tapmaga jan etmek, ähli ýeri elek etmek. Köçeme-köçe ýer ýykyp gözlediler («Görogly»). Şu raýonda menden jomart adamyny ýer ýykyp gezleseň hem tapmarsyň (B. Kerbabaýew). Ol hem «ýeri ýykyň welin, şony tapyň» diýip, polislere buýruk berdi (A. Gowşudow).

Ýer urup, ýerde galan — sana geçmeýän, elinde emlägi ýok, garyp, pukara (adam barada). Ýer urup, ýerde galan garyp hem däl (B. Seýtäkow). — Hawa tüýs ýer urup, ýerde galan garyp — diýip, Aýsoltan eje ýene gör nämelerdir aýtmak isledi (N. Pomma). Onuň ýaly ýer urup, ýerde galan bidöwletniň çagasyndan, çagamyň basan yzyny hem gowy görýändirin (A. Durdyýew).

Ýer ýuwdana dönmek- — *ser.* Ý e r ý u w d a n ý a l y b o l m a k. Gaçgaklar göýä şol oturan ýerlerinde, ýer ýuwdana döndi (A. Gowşudow).

Ýer ýuwdan ýaly bolmak — zym-zyýat bolmak, ýitirim bolmak, tapylmazlyk. ...Sanlyja wagtyň içinde bazardaky söwdagärleriň ýer ýuwdan ýaly bolanyny Ýefýamowyň özide görüpdü. Emma gaçyp gideni ýer ýuwdan ýaly boldy. Özüni ýaba oklandan soň, Saran ýer ýuwdan ýaly boldy (B. Seýtäkow).

Ýer ýumruklamak — bir zatdan nägile, närazy bolmak, çarbaýlyk etmek, garşylyk görkezmek, zeýrenmek. Wah, «Men guraýyn» diýip, möňňürüp aglap ýer ýumruklaýardy (G. Seýitmäadow). — Wah, jan jigi, görkeziljek bolsa başga-da zat gyt dal—diýip, Dursun eje hem gözle-rinden boýur-boýur ýaş döküp oturşyna ýer ýumruklady (B. Öwezow). Obadan çykyp gitmek sözüni agzaýdygyň, ýer ýumruklap başlar, onsoň durda onuň öňünde (K. Berdiýew).

Ýer ýarylmady, men girmedim — utançdan ýaňa girere ýer tapmazlyk, uýatdan näme etjegini bilmezlik. — Eýsem-de bolsa, beýle däl, Agamyrat, maşgalanyň şeýdip baranyňa ýer ýarylmady, men ýere girmedim (R. Allanazarow). Size pürkülen şerebäni, özüme degen zarbany näçe bildirmezlige çalyşsamda, şol wagt ýer ýarylmady, men girmedim («Sowet edebiýaty»).

Ýeser ýerde gaý tutdy — garaşylmadyk ýerde çykgynsyz, kyn, agyr ýagdaý emele geldi, gyssagara bir iş boldy, bimahal, gerekmejek wagt bir gyssagly iş, waka ýüze çykdy. Oglum Akmyrat, «Ýeser ýerde gaý tutdy» dnýlen ýaly, bizä sygryň guýrugynda pyçak döwäýendiris (N. Pomma). «Ýeser ýerde gaý tutdy gerek» diýip, içini geplet-di, ol ýola düşdi («Sowet edebiýaty»).

Ýesir bolmak — aşyk bolmak, söýmek. Gören günüm ýesir boldum görküňe, Indi ykbalymy berýän erkiňe (A. Kekilow). Adamzat iliniň eziz patyşahy, Ýesiriň bolaýyn kaýdan geler sen? («Hüýrlukga—Hemra»).

Ýesir etmek—aşyk etmek, bent etmek, kalbyny eýelemek. Ilki görenimde siz meni ýesir etdiňiz—diýip, gyz batyrgaý gepledi (B. Seýtäkow). Ol gyz şol Seýdini ýesir eden Gülhatyja bolsa nätjek (N. Pomma).

Ýetim gözi çemçede, odunçyňky—omçada — her kimin höwesi başga, her adam bir zady küýseýär, her kes bir zada ýetsem diýip arzuw

edýär. «Ýetim gözi çemçede, odunçyňky — omçada» diýlen ýaly, men hem gyzganly öwlüýäniň içinde töňürtge we tezek çöplap öýe gaýtjak bolup durdum (N. Pomma).

Ýetimiň agzy aşa ýetse, burny ganar — ýetmeli derejä ýeten ýaly bolsa-da, bir işigaýtgynçylyk bolar, ugruna bolmasa, bir bahana tapylar. Ýetimiň agzy aşa ýetse burny ganar» diýlen ýaly, tebigatyň gazaply ger-dişi Aman agany maşgalasynyň arasyndan ebedilik aýyrady («Sowet Türkmenistanynyň aýallary»).

Ýetim oglan öz göbegini özi keser — her kim öz gamyny özi iýer, ýetimiň enesi-de, atasy-da özi. «Ýetim oglan öz göbegini özi keser» diýen ýaly özüň tapypsyň, gaty oňarypsyň (A. Gowşudow). Seniňki «Ýetim oglan öz göbegini özi keser» diýenleridir («Sowet edebiýaty»).

Ýigrimi başiň däljesi — ýigitligiň aýny wagty, jahyllygyň diýen wagty. Ýigit bolan ýigrim başde başe ona taý gerek, Ýigrim başiň däljesi yşky mestana geler (Kemine).

Ýiligini sormak — ekspluatirläp gaty horlamak, ezmek. — Şol «hoja» meniň ýiligimi sordy!» — Ol şu wagta çenli meniň, maňa meňzeşleriň süňküni gemrip, ýiligini sorup gelen adam (B. Kerbabaýew).

Ýiti gözli—hüşgär, sak. Ýoldaşlar, halkara ýagdaýynyň agyrlaşmagy, biziň ýiti gözli bolmagymyzy talap edýär (N. Saryhanow).

Ýitirim bolmak — gürüm-jürüm bolmak, zym uçan ýaly ýitip gitmek. güm bolmak. ýok bolup gitmek, göze görünmezlik. Durmuş, durmuş, sen neneňsi zat özüň, Eý bagt, sen nirä bolduň ýitirim? (B. Hudaýnazarow). Emma welin, Baba soldat edil ýere giren ýaly ýitirim bolupdy, indi onuň hakynda il arasynda gürrüň hem edilenokdy (A. Gowşudow).

Ýitirim etmek — gürüm-jürüm etmek, güm etmek, ýok etmek. — Siz hem iki adamy ýitirim etdiňiz. Olary yzyna gaýtarmaly bolar. (B. Seýtäkow). Ýöne, enesiniň aýdyşy ýaly, aç-açan däl-de, hiç kime bildir-män ýitirim etjekdi (H. Derýaýew).

Ýitirip tapan ýaly—biri-birini görenine begenýän, gadyrly, arzyly Çöldäki çopanlar ýekelige öwrenişselerem, goşlaryna ygyp-tozup bir ýolagçy geläýse-de edil ýitirip tapan ýaly bolýardylar (G. Seýitmadow). Ol, göýä Narjan

aga bilen Aýhanymy ýitirip tapan ýaly içgin-içgin salamlaşdy (B. Seýtäkow).

Ýoguna ýanmak (köýmek, çykmak) — ýoklap dynmak, ýitirim etmek, soňuna çykmak; dynmak, öldürmek.— ýok, Mämmetjan, bularyň ýoguna ýanyp, gümünü çekip öldürmeli — diýipdir («Türkmen halk ertekileri»). Gullyhan Çernýşowdan, Sowetden aýrylsa, gidere ýeriniň ýoguny anladý, şol günün özünde Eziz onuň ýoguna köýjekdigine düşündi (B. Kerbabaýew). Mätnyýaz Şanazaryň ýoguna çykmagyň tärini agtarýardy (N. Jumaýew).

Ýoguny çekmek — *ser.* Ý e g u n a ý a n m a k. — Sen gazan çukuryňa özüň düşensiň, indi bu dünýäden ýoguň çekildi («Türkmen halk ertekiler ýygındysy»).

Ýokuş görmek — gaty görmek, göwnüne ýaramazlyk, kemlik bilmek, Patyşa bularyň gudaçylyga gelenini ýokuş gördi («Görogly»). Annagülün bolsa ýüzi çapady ýaly gyzardy, özüne beýle diýilmegini ýokuş gördi (N. Saryhanow).

Ýokuş degmek — *ser.* Ý e k u ş g ö r m e k. Aňkara Nökeriniň gyjalaty ýokuş degdi... (B. Kerbabaýew). Heniz obadan çykyp görmedik Bossana şähre okuwa gaýtmak ýokuş degdi (K. Berdiýew).

Ýok etmek -soňuna çykmak, ýitirim etmek, gümünü çekmek; öldürmek. Saňa şu aýdan gürrüňlerimi ol aňlaýsa, meni ýok etmekden hem çekinmez (B. Kerbabaýew). Ol ýaban pişigi häziriniň özünde gidip ýok ederin (A. Soltanmyradow).

Ýola gelmek — tertibe gelmek, düzgüne girmek, düzelmek, oňalmak. — Hawa, är jan! Nätdiň, ýola geldiňmi? (A. Soltanmyradow). Bes et, indi wagtyň barka ýola gel, Biz hem adam, şuny pugta ýada sal (B. Seýtäkow).

Ýola goýmak — tertip-düzgüne salmak, kadalaşdyrmak, ugrukdyrmak, gönükdirmek, düzetmek. ...Ähli işiň guramaçylykly ýola goýulmagy onuň sustuny basdy (H. Ýsmaýyłow). Okuwçylaryň arasynda tertip-düzgün işleriniň ýola goýluşy barada Saparyň ady hormat bilen tutuldy («Sowet edebiýaty»).

Ýol agtarmak (gözlemek)—usul, tär, çykalga, tapmaga synanyşmak, çäresini etmek, amatyna garamak, çemini tapmak. Ol bu sözleri özüniň üstünden sowmak üçin ýol agtarýardy (A.

Nyýazow). Gel, biz onuň aňsat hem amatly ýoluny gözläli (B. Pürliýew). Men ilkinjy nâme etjegimi bilmeýärdim, özüm üçin bu ýagdaýdan çykmagyň ýoluny gözleýärdim (O. Gadamow).

Ýolagçy ýolda ýagşy (gerek) — gižä galma, ikinjilänmän işi bilen bol, niýetinden ýüz sowma. Eger seniň aýttjak zadýň bolmasa, men-ä garry heleýiň burçluja unaşyny içip, soň daz ýasaýjak. «Ýolagçy ýolda ýagşy» diýipdirler (N. Pomma). «Ýolagçy ýolda ýagşy» diýipdirler. Bile geldik, bile hem gideliň («Sowet edebiýaty»).

Ýola düşmek — ugra barmak, şowuna düşmek, düzgünleşmek, kadalaşmak. Sowet hökümetiniň işi mazaly ýola düşýänçä, Agsak mürze ýaly syrtyny gabardýanlar tapylar (B. Kerbabaýew). Indi işler ýola düşer (H. Ysmaýylow).

Ýol almazlyk — başa barmazlyk, şowuna düşmezlik, ýerine ýetmezlik, biderek bolmak. — Poşçy, bulary alyp gitmesek işimiz ýol almaz, bular ähli işi bitirmegi boýun aldylar ahyry — diýip degşip aýtdy (A. Gowşudow). Onuň ol pikiriniň ýol alýan wagty geçendir, eje jan! (B. Kerbabaýew). Gullyýew bolsa işiniň ýol almajagyny bilip, garamaty başyndan sowmak üçin, peçaty gütüledip basdy (H. Ysmaýylow). Ýok, şu düzgün ýol almaz, Deňlik, azatlyk bolsun (H. Şükürow).

Ýola salmak — 1. Ugratmak, atarmak. — Bar. Artyk, bar, eneň pakýryň gözi ýoldadyr! — diýip, hoşamaýlyk bilen ýola saldy (B. Kerbabaýew). — Sen bar, git, dogan, durma — diýip, Torly meläni ýola saldy (H. Derýaýew). 2. *ser. ý o l a g o ý m a k.* Başlyk meni ýigrenýän bolsa meni ýola saljak bolup şeýder ýörmidi (B. Öwezow). Şeýle bolsa, sen ony dogry ýola salyp bilersiň (R. Alyýew).

Ýol açmak — bir işi etmäge, durmuşa geçirmäge mümkinçilik döretmek. Ülkäniň abadan güllemegine asuda ýol açylýança, siziň bilen bile aýgytly ädim urjagyma men siziň huzuryňyzda kasam içýän. ...Seniň erkli zähmetiňe ýol açmak meniň borjum (B. Kerbabaýew). Biziň geljegimiz üçin ýagty ýol açylýar (N. Saryhanow).

Ýola çykmak — bir işi bitirmegiň, ýerine ýetirmegiň ugrunda bolmak. Olar şol maksat bilen hem ýola çykdylar (B. Seýtäkow). Bilbil

üçin çykdy owal bu ýola («Hüýrlukga — Hemra»).

Ýol bermek — mümkinçilik döretmek, böwet bolmazlyk, garşylyk görkezmezlik. — Men onuň beýle bilimsiremegine hiç haçan ýol bermerin (A. Gowşudow). Seniň göwnüňi galdyrmaga oňa asla-asla ýol bermerin (B. Seýtäkow).

Ýol bolsun! — gidip geljek ýeriňde, yolda-yzda işi rowaç bolsun. — How, ýigit, ýol bolsun, nireden gelip, nirä barýarsyň («Görogly»). — Ýeri, ýol bolsun göçýärmiň? (H. Ysmaýylow).

Ýol görkezmek — maslahat bermek, akyly bermek, ugrukdyrmak, öwretmek. Halk mähriban Kommunistik partiýanyň görkezen ýoly bilen gitdi (A. Gowşudow). Biziň şindi tejribämiz az bolany üçin, ýalňyşmagymyz mümkin hem bolsa, bize ýol görkezýänler — partiýa, hökümet adamlary, kân bilimli inženerler (B. Kerbabaýew).

Ýoldan azaşmak — ters ýola düşmek, köpüň tersine gitmek, ýalňyşmak. Artyk, men ýoldan azaşdym, saňa beren wadamy unuttym (B. Kerbabaýew). Ýazyşyna görä, ol sandan çykmandyr, ýoldan azaşypdyr (R. Alyýew). Men yolumdan azaşdym, ters ýola düşdüm («Edebiýat we sungzt»).

Ýoldan azmak — *ser. Ý o l d a n a z a ş m a k.* Adam talap, haram nany iýdiňiz. Ýoldan azy, kör şeýtana uýduňyz (T. Esenowa). Özüň bilmän ýoldan azma, Şeýtan bolar nöker bir gün (Baýly Şahyr).

Ýoldan çykmak — biwepalyk etmek, aýagyny dürs basmazlyk, sandan çykmak, azmak, bozulmak. Öwginiň käbir adamyny ýoldan çykarmagy mümkin (B. Kerbabaýew). ...Her ýerde yoldan çykanlar bar, olardan hudaýyň özi saklasyn (A. Durdyýew). Aňkara gylaw berip, ony ýoldan çykaranam sen ekeniň (T. Taganow).

Ýoldaşyň kör bolsa, gözüň gyparak — öz ýoldaşlaryna görä boluber, ýoldaşyň göwnüne görä hereket et. — «Ýoldaşyň kör bolsa, gözüň gyparak» diýenini nâme unutdyňyzmy? (B. Kerbabaýew). Menem onsoň «Ýoldaşyň kör bolsa, gözüň gyparak» diýen nakyla eýermeli boldum (H. Derýaýew).

Ýol kesmek — garakçylyk etmek, ýol urmak, talamak. Öwez han öz nökerlerine «ýol kesiň» diýip buýruk berdi («Görogly»). Ýol kesip ýörenlere duşarsyň (B. Seýtäkow).

Ýol ogly — bir işe göwünjeň, döwtalap, ikerjiňlenmeýän, ýaýdanmaýan, razylaşýan (adam hakda). — Wah, Ejegyz jan, men ýol ogly, şu wagt gitseň-de ýör bäri (A. Durdyýew.) Ondan buýanyňam, ynha, halk name diýse, biz-ä yol ogly («Türkmen pesalary»).

Ýel ogly ýolda ýagşy — bir işe baş goşansoň, onuň bilen bol, ýaýdanma, ikerjiňlenme. Eger ol ýaşulular saňa şeýle et diýip akyl beren bolsalar, özüň hem şony makullaýan bolsaň, häzir gideli diýseň-de ýör bäri! Men ýol ogly! Ýol ogly ýolda ýagşy diýipdirler («Sowet edebiýaty»).

Ýol öwretmek — *ser.* Ý o l g ö r k e z m e k. Oňa çalasyňlygyň, synjaňlygyň ýollaryny öwrederdi (B. Pürliýew). Indi senmi maňa ýol öwretjek? (H. Garabaýew).

Ýol saýlamak — ugur, hünär, kär saýlamak. Kyn bolsa-da, bu kär şöhratdan doly, Hormatlydyr kim saýlasa bu ýoly (B. Japarow).

Ýol salgy bermek — *ser.* ý o l g ö r k e z m e k. Ine, şu ýerde olara kömek gerek bolýar, olar dogry ýol salgy berýän maslahatlara mätäç bolýarlar (T. Taganow). Biz-ä pylan hili ýol bar diýip ýol salgy berseniz, şony etmäge taýyn (H. Derýaýew).

Ýol salmak — gidip-gelip durmak, bir ýana gatnaý-gatnaý yol etmek, gatnaw etmek. Mährijemal hem edil şu meýdanyň üstünden ýol saldy. Onsoň ol özüniň tanamaýan ýerine ýol saldy we goňşy obadan aldamaga adam tapdy (A. Gowşudow). Köne mülkde oğlanlaryň aýak basmadyk, ýol salmadyk ýeri bolmazdy («Sowet edebiýaty»).

Ýol tapmak — ugur, çykalga tapmak, ugruny ebeteýini bilmek. «Men oňa her haçan ýol hem taparyn» diýip oýlandy. Ol biziň göwnümüzden turmasa, ýol taparys (B. Kerbabayew). — Eý, olar bilen-a bir ýoluny tapyp göreşse-hä bolarla! (B. Seýtäkow).

Ýol tutmak — belli bir pikire, düşüňjä, ideýa eýermek, gulluk etmek, ugur saýlap almak. Nazar, ol barada sen nähili ýol tutýarsyň? (B. Kerbabayew). Sen instituty gutaryp geleniňden soň, olar özleriniň ýal-ňyşlaryny boýunlaryna alarlar we seniň tutan ýoluňy gutlarlar (O. Gadamow).

Ýoluny kesmek — gidere ugur, barara ýer goýmazlyk, dalla gözlemez ýaly etmek. Bütün ýolumy Bekmyrat baýlar kesdi (H. Derýaýew).

Ýoluň ak bolsun! — ugran ugruňda işiň şow alsyn, ýoluň beklenmesin, päsgelçilige duş gelme. — Ogullarym, gitseňiz ýoluňyz ak bolsun. Hoş, Saparmyrat aga, ýoluň ak bolsun, işiň rowaç bolsun (B. Seýtäkow). Bar dogan, ýoluň ak bolsun, ýoldaşyň hak bolsun, süýjülik bilen ömür sürmek nesip etsin, hemme kişem siziň ýaly maksat-myradyna ýetsin — diýip, Ogulnäzik ...Uzugy ugratdy (H. Derýaýew).

Ýoluňdan galmazlyk — göwnüňe gelenini etmek, bilenini gaýgyrmazlyk, elinden gelenini etmek, päliňden , gaýtmazlyk. Eger zorlap sud önüne eltseler, Mes at ýaly kişnäp boýun almaýyn. Hakyt boljak, men ýolumdan galmaýyn (N. Pomma).

Ýoluň düşmek — saý-sebäp bilen barmak, ýol ugruna geçip barýarkaň gabat gelmek, düşmek, miýesser gelmek. Durdynyň bolsa, niredendir, edil nanyň gaçan wagty, tamdyryň üstünden ýoly düşdi (H. Derýaýew). Ýoluň düşen wagtlary biziň garrylarymyzyň halyndan habar alyp geç (B. Seýtäkow).

Ýoluňy düzetmek — dogry ýola düşmek, ile goşulmak, durmuşda päk, hakyky ugur bilen gitmek. Indi adam bolduň, diýenim etdiň, Işiň rowaç bolsun, ýoluň düzetdiň (A. Kekilow). Şu beladan bir sag-aman başymy gutaryp bilsem, indi ýolumy düzederin («Sowet edebiýaty»).

Ýoluňy kesmek — önünden geçmek. Ine, şu baryşda birden onuň ýabysy gulagyny hekgerdip, ýoluny kesip geçen baýtallyny gördi-de kişnedi. Edil şol wagt Näzik ejäniň ýoluny kesip, egni kätmenli Kuly geçdi (A. Durdyýew).

Ýoluňy urdurmak — dogry ýoldan azaşyp, ters ýola düşmek, bozulmak, azmak. Emma ol ýol urduran, ýüregini üýtgeden, messepsiz bir ýigit (B. Kerbabayew). «Şabibi, bu zatlara özüň günäkär, sen nähili ökde okuwçydyň, emma ýoluňy urdurdyň...» diýip duran ýalydy (T. Taganow).

Ýol urmak — öten-geçeni, gelen-gideni talamak, ýolda-yzda garakçylyk etmek. Gadym wagtda birki ýarym adamlar adam öldürerdiler, garakçylyk ederdiler, ýol urardylar-da, soňam haja giden bolup «... ak adam bolup geldik» diýerdiler. ...Ýol urmaklyk, ogurlyk işine başlan Allaly paryň öz häsiýetine görä başyndan geçiren aýratyn taryhy bardy (A. Gowşudow), Bu baba ýol urup ýergen garakçy eken — diýip

tutdular, elini arkasyna bagladylar hem ony öldürmekçi boldular («Saýatly—Hemra»).

Ýol çalmak — ugur aňtamak, yz çalmak, yzarlamak. Şumroý kempir eger ýol çalan adam bolsa, özüni tapsyn diýip, ...otyr ýeri bilen süýşüp, yz edip gitdi («Görogly»).

Ýoň bolmak — däp-düzgüne öwrülme, adat bolmak, giň ýaýramak, bir zat alyp göterilmek. Biziň zamanymyzda dek gezmeklik ýoň bolupdyr (A. S. Puşkin).

Ýorganyňa görä aýak uzat — öz ýagdaýyňa görä bol, şerte laýyk hereket et, çeniňi bil, mümkinçilikden aşa gitme. Aslynda sen näme üçin ýorganyňa görä aýak uzatdyň? — diýip jogap beripdir (B: Kerbabaýew). Onsoňam, «Ýorganyňa görä aýak uzat» diýipdirler (G. Seýitmäadow).

Ýorgudyňy ýormak — täleý garamak, ykbalyň, takdaryň hakda pikir etmek, oýlanmak. Orazsoltan eje gark bolup batyp barýan aýyň ýüzünde özüniň ters ýorgudyny ýorup, gözünden dyngysyz dökülýan ýaş astyndan umytsyzlyk bilen garap otyrды. Ol bu wagt Berdiniň nurana ýüzünde gopýan harasatdan köp zatlaryň ýorgudyny ýordy (H. Derýaýew).

Ýuwdunyp durmak (oturmak) — bir zady doly ýa dogry aýdyp bilmän durmak, ýaýdanmak, ikerjiňlemek. Namart bolan onda ýuwdunar durar, Ýethä-ýet bolaýsa, içeri urar (D. Pygamow). Ýüpekçilik barada gürrüň edenimde raýkomyň býurosynda ýuwdunyp durmaýyn (N. Pomma).

Ýuwulmadyk çemçe ýaly — islenmedik, halanmadyk ýere sokulmak, geçiň öň aýagy ýaly bolup, ýerliksiz ýere goşulmak. Ýeri, ýuwulmadyk çemçe ýaly, sen näme üçin ara ýere sokulýarsyň diýsene (B. Pürliýew).

Ýuwusgadan gorkan ýaly—ýüzi ak tam bolan, ýüzünde reňk-pet galmadyk, gorkan (adam barada). Piriniň ýüzünden ruhy göçüp, edil ýuwusgadan gorkan ýaly böldy (H. Derýaýew).

Ýugrummy ýetmedik—oňat işlenmedik, başdansowma edilen, çig-çarsy (iş, zat hakda); çala başy gowşan, lellim (adam hakda). Kitaplaryň içinde ýugrummy ýetmedik hamyr ýaly gowşaklary, öwrenjäniň keşde edişi ýaly wakany ýaramaz suratlandyranlary ýok däl («Sowet Türkmenistany»).

Ýuka ýürek—dözümsiz, rehimdar, mylaýym, durumsyz. Bu örän ýuka ýürekli, ýarym göwün adamdy. Hoja-muhammet arslan bilen onuň aýaly görmegeý Bike ýuka ýürekli, sada adam bolan Näzigiň ömürboýy ýadyndan çykmaz (B. Seýtäkow).

Ýumak çöşlenmek (çözlenmek)—gürrüniň, işiň ýa-da wakanyň beýany äşgär, aýan bolup, ýüze çykyp başlamak, uç tapylmak; ýatlamak. Çöşlensin bar ýumak, galmasyn düwün, Men size açygyny aýdaýyn şu gün (A. Kekilow). Degişli organlar çyny bilen ýumagy çöşläp ugrasa-lar, onuň düýbünü taparlar («Edebiyat we sungat»). Leýtanant Garahanow ýumagyň uýy çözlendi diýip hasap etdi (A. Geldiýew).

Ýumak ýaly bolmak—düýrlenmek, eplenmek, togalak görnüşe eýe bolmak. Gara öýde ýatan garrylar sowuga çydap bilmän, düýrlenip, edil ýumak ýaly boldular (N. Saryhanow).

Ýumak ýaly bolup aýlanmak (pyrlanmak)— 1. Biriniň hyzmatynda bolmak, daşynda pyrlanmak, aýlanmak; söýmek, gowy görmek. Gyzyň daşyndan ýumak ýaly bolup aýlanmasaň, öýe salmarys—diýip, Kasyma azm urdy (B. Seýtäkow). 2. Örän çalt we çylşyrymly hereket etmek. Adamlaryň arasyndan ýumak ýaly togalanyp, derwezeden girip gitdi (B. Seýtäkow).

Ýumruk iýmek—biri tarapyndan mazaly ýenjilmek, urulmak, horlanmak, Golaýyma geläýseň, ýumruk iýersiň.

Ýurdunda ýel öwürmek—nam-nyşan galmazlyk, hiç zatsyz, öýsüz-işiksiz galmak, adyň ýitmek, ýurduň tozmak. Ussamyradyň ne öýi bardy, ne öwzary. Onuň ýurdunda ýel öwürýärdi (Ö. Abdullaýew).

Ýurdunda ýel ösdürmek — öýsüz-işiksiz goýmak, adyny-soruny ýitirmek, ýok etmek. Atamyrat gotur biziň ýurdumyzda ýel ösdürer (B. Seýtäkow).

Ýurdunda tüweleý turmak — *ser.* Ý u r d u ñ d a ý e l ö w ü s m e k. Şolaryň ýurdunda tüweleý turanyny bir görkez (H. Derýaýew).

Ýurdunda ýumurtga togalabermeli etmek — *ser.* Ý u r d u ñ d a ý e l ö s d ü r m e k. Garşy duraýsalar dagy, öýlerini ýumrup, ýurtlarynda ýumurtga togalabermeli etmeýänmi (B. Seýtäkow).

Ýurdy baglamak—baýlyk, mülk, güýç, talant we ş. m. boýunça meşhur bolmak, malim bolmak, ýurduň hemme ýerinde adyň ýaýramak. Çerkeziň syratyna, güýjüne garanda, ýurdy baglan pälwan bolmalydy (B. Kerbabaýew).

Ýurdy tozmak (düzlenmek)—*ser.* Ý u r d u ñ d a ý e l ö w ü s m e k. Müňläp-müňläp öýüň ýurdy düzlenip, Müňläp öýüň ýapylandyr serpigi (M. Seýidow).

Ýurtda galan — hiç zada ýaramaýan, sandan çykan, ugursyz, dereksiz (zat hakda); sana goşulmaýan, ejiz, biçäre, ýalňyz hossarsyz (adam hakda). Neneňsi şu ýurtda galan ýumruk ýaly oglana elni göterilýä?!—diýip, yzyna gaýtdy (H. Derýaýew).

Ýurtdan çykan—*ser.* Ý u r t ý y k a n. Bolköýnek aga, olar biziň doganlarymyz däl. Bir topar ýurtdan çykanlar. Bu ýerde beýdip ikeýe ýurtdan çykana ýal bolup oturma-da, derrew kolhoza bakan ugra (B. Kerbabaýew).

Ýurt ýykan — ahlak taýdan bozulan, gylygy erbet, bütinleý bozuk, ilden çykan; garakçy, galtaman. Şular ýaly ýurt ýykan haramlaryň, elbetde, jezasy bolmaly (H. Derýaýew).

Ýurt salyp gitmek—watanyňy taşlap, başga bir ýurda gitmek, ilni terk etmek; gaçyp, tezip gitmek, oturmly ýeriňi taşlamak, ýitirim bolmak. Geçen jeňde ele ýaragym alyp, Gltmedik-de bolsam uzak ýurt salyp (Ata Köpekmergen). Eger ajaly ýetmedik bolsa, ýurt salyp ýitip gitsin (H. Çaryýew).

Ýurt soramak — hökümdarlyk etmek; ýurduň ygtyýaryny eline almak. Haý, zaňnar, ýurt sorap oturanyňa kyrk gün bolanok («Görogly»). Japarguly han Kesarkaja gan çaykap, külli türkmenin üstüne han bolup, ýurtsoramak arzuwyny edip, goşun çekip ugraýar (A. Gowşudow).

Ýurt sökmek—syýahat etmek, jahankeşde bolmak, ýurtdan-ýurda gitmek. Oňa çar tarapdan uzak çölleri, birnäçe ýurtlary söküp, uly kerwen ýollary gelýärdi («Zähmet gahrymanlary»). Eger oglum ölüp giden bolsa, däl bolup, ýurt söküp giderdim (A. Durdyýew).

Ýurt çalmak—täze ýurt gözlemäge gitmek, göçüp baryljak ýerleri önünden agtarmak. Atasynyň öten ýylky ýurt çalmaga diýip gidişidi.

Ýüz bermezlik — gadysyz garşylamak, sowuk-sala gatnaşyk etmek, özüne

öwrenişdirmezlik. Artygyň jübüsi agram bermese-de, semawarçy osa onçakly açyk ýüz bermejegini aňlasa-da, näme üçindir, ol Jumadurdyňyňka baryp ýatmaga meýil etdi (B. Kerbabaýew). Owallar käwagt Güljemalyň ýüregi gysyp daýzalaryna gezmäge baraýsa-da, ol ona ýüz bermeýärdi, salamyny hem zordan alýardy (T. Taganow).

Ýüz bermek — gowy kabul etmek, gadyrly garşy almak; hajyk-hujuk etmek, öwrenişdirmek. Ol biziň ýüz berenimize begenip, örän içgin gürrüňleşdi (N. Pomma). Çaga halkynyň häsiýetini özüňiz bilýärsiňiz, Kimi ýüz berse şonluk ahyryn (A. Gurban).

Ýüz görmek — ýüzünden geçip bilmezlik, sylamak, hormatlamak. Ine, bulary-da felýetona goşmak gerek ekeni, emma ýüz görüpdirlir (B. Pürliýew). Ol degerli mysallar bilen ýüz görmän, Muhammedi berk tan-kytlady (N. Pomma). Kemçiligi aýdar, asla ýüz görmez, Işine ökdedir ýaş komsomollar (Ata Salyh).

Ýüz görüp gapyrga syrmak — *ser.* Ý ü z g ö r m e Dogrymy diýsem, bu ýeri, adamlar, ýüz görüp, gapyrga syrylýan ýer däl (H. Garabaýew).

Ýüzden geçmezlik — sözüňden dänip bilmezlik, sylamaklyk. ýöne, seniň ýüzünden geçip bilmän sem bolmaly bolýaryn (A. Gowşudow). Ýöne, ýüzden geçmän boýun bolupdy, Üşsene-üşsene ýaňy gelipdi (A. Kekilow).

Ýüzden perdani syrmak — utanjy taşlamak. Kowduk ony, syrды ýüzünden perde (B. Kerbabaýew).

Ýüze almazlyk — aýdylan-diýlen täsir etmezlik, ýokna ýokmazlyk, parhyna bolmazlyk, utanmazlyk. Baky aga Annamyradyň aýdanlaryny ýüzüne alman, gürrüň etdirmek üçin, onuň ruhuny götermäge çalyşdy («Edebiýat we sungat»). Ol indi hiç zady ýüzüne almazlyga taýýardy (A. Geldiýew).

Ýüze gelmek — aýbyny çekinmän aýtmak, utanman diýjegini diýmek, sarpa saklamazlyk, ýüzi-gözi diýman gaýtargy bermek. Baş-alty ýyl geçensoň, Geldi baýyň ýüzüne (A. Alamyşew). Seniň ýüzüne gelenim üçin, maňa gaharyň gelmesin (A. Gurban). Bularyň ýüzüne gelmän, ýaşynmagy dessur edinen Akbibinnň ýüregi gürsüldemäge başlady (R. Allanazarow).

Ýüze sylmak — täze aý doganda, oňat waka duş gelnende we ş. m. onuň hemişe bolmagyny islemek, bizede miýesser etsin diýmek. Myrat aga ýerinden turup, Lüp guşagyny guşandy-da, nany ýüzüne sylp, goltugyna saldy (H. Derýaýew). Emma, Magtym kim bilendir tutuşyp, eýýäm alan baýragyny ýüzüne sylýardy, ýene göreşýärdi (B. Kerbabaýew). «Bir oňatja, aýyň bölegi ýaljak gyz» diýip ýüzüne sylpdyr (A. Durdyýew).

Ýüzi ak tam bolmak — gorky-ürki, duýdansyz habar we ş. m. zerarly ýüzüň gany gaçmak, gorkmak. Gyzyň ýüzi ak tam bolup, gaşlarynyň arasy birneme bürjeşdi (N. Baýramow).

Ýüzi ak esgä dönmek (öwrülme) — *ser.* Ý ü z i a k t a m b o l m a k. Ýüzi ak esgä döndi, Gymyldysy galdy, yüplük dek süýndi (Ata Köpekmergen).

Ýüzi ak ýuha bolmak — *ser.* Ý ü z i a k t a m b o l m a k. Halnazaryň ýüzi ak ýuha boldy: — Indi näme edeýin! — diýip, aljyraňňylyk bilen sorady (B. Kerbabaýew).

Ýüzi açylmak — 1. Gahary ýatmak, tukatlygy aýrylmak, öýkesi ýazylmak; begenmek, guwanmak, şatlanmak. Welmet aýylda-da agyr pikirden, Onuň gamgyn ýüzi açyldy birden (T. Esenowa). Poladyň ýüzi açylp, göwni galkyndy (B. Pürliýew). 2. Utanjy, ýygralygy aýrylmak, öwrenişmek. Gyzlarynyň ýüzüniň açylanyny gören garrylaryň has-da howsalasy artdy (B. Öwezow). Gedaýyň ýedi gapydan soň ýüzi açylar («Nakyllar we atalar sözi»).

Ýüzi boz-ýaz bolmak — howply ýagdaýa sezewar bolup, reňki üýtgemek, keýpi gaçmak, tukatlyk aralaşmak. Ýüzi boz-ýaz bolan Kolwka-da güldi, Aşpez ene osa bpka egildi (B. Hudaýnazarow). Ýeri dyrmalan bolýar, Ýüzi boz-ýaz bolupdyr (A. Alamyşow).

Ýüzi-gözi diýmezlik — ýüz görmezlik, sylamazlyk, hormatlamazlyk, Göwnüne gelenini çekinmän aýtmaklyk. Ýüzüň-gözüň! diýjek däl, soňundan aýtmady diýme (N. Pomma).

Ýüzi gyzmak — müňnüni bilip, masgara bolmak, utanmak. aýpaly ýaly bolmak, Şol günki eşiden zady ýadyna düşen badyna, onuň ýüzi gyzdy, üstünden ganýan suw guýlan ýaly boldy (B. Seýtäkow). Sen zerarly priýomşiğiň ýanynda meniň ýüzüm gyzdy (B. Kerbabaýew).

Ýüzi durlanmak — keselden saplanmak, sagadyna çykmak, guratlanmak. Sapaň ýüzi ýuwaş-ýuwaş durlandy. Gülüň solan ýapraklary terlendi. (Ç. Gurbangylyjow). Gide-gide ýüzi durlanyp, bardygyça owadanlanyp, biraz özüni raslady (H. Derýaýew).

Ýüzi düşmezlik — zar bolmak, haýsy hem bolsa bir zada mätäçlik çekmek. Adybeg heniz çaga ýüzi düşmänke, maşgalasynyň şeýle bolanyna has beter gynandy («Görogly»).

Ýüzi ýok — 1. Bir iş, etmiş edeni üçin müýnli. aýpaly, utançly bolmak. Görogly beg, indi onuň ýanynda meniň ýüzüm ýok («Görogly»). Ýüzüm ýok öýge barmaga (Andalyp). Sprawkýa diýip barmaga ýüzi ýok, onsu-zam gitmäge çekindi (R. Allanazarow). 2. Geçgel däl. hyrydary az (haryt barada). Şu günler bazarda bagananyň hsm ýüzi ýok diýýärler.

Ýüzim salmak — aýagaldygyna çapmak, ylgamak, gaçmak. Onuň zyndaky kelte aýakly gor ýabynyň üstündäki mähnet dünelek adam ýabysyny ýüzin salyp barýar (B. Kerbabaýew).

Ýüzi suwlanmak — göwrede çaga galmak, doluşmak (aýal hakdýa). Aýnanyň ýüzi suwlanan ýaly, bir hili guratlyýanýan ýaly (B. Kerbabaýew).

Ýüz ýyrtmak — dady-perýat. etmek, hesret çekmek. «Waý, ýalňyz perzendim!» diýip, ýüzün ýyrtýar, saçyn ütyär (Ç. Aşyr).

Ýüz çydamazlyk — ynsabyň çatmazlyk, aýgyt edip bilmezlik. Özüniň gömelteý işini öz dostuna habar bermäge Annatuwagyň ýüzi çydamady. Emma abraýly adam bilen ownuk-uşaklaşyp durmaga ýüzüm çydamady (B. Kerbabaýew).

Ýüzi ýagtylmak — *ser.* Ý ü z a ç y l m a k. Ýüzi ýagtylandy, gözleri ýiteldi, aşak düşen eginleri galdy (N. Saryhanow).

Ýüzli görünmek (bolmak) — ähtibarly adam hatarynda özüni tanatmak, ynamdar boljak bolmak, sözüň geçgel bolmak. Baýarlaryň ýanynda ýüzli hem gowy adam görünjek boldy (A. Gowşudow).

Ýüz otdan yssy — ýüzüne aýtmak kyn, gözde-ýüz bolup durka diýmek çetin, raýyny ýykmaq agyr. «Ýüz otdan yssy» diýipdirler («Atalar sözi we nakyllar»), «Ýüz otdan yssy» diýleni, ikilenç agzabam bilenokdylar (R. Allanazarow).

Ýüz öwürmek — aragatnaşygy bes etmek, terk etmek, ýüzüne seretmezlik, tersleşmek. Gelnim bilen gudam ters-taleýinde seretsinler-le ,arman, oglum ýüz öwürdi («Edebiýat we sungat»). — Ýary-dostum ýüzüni öwürdi menden, Ýagşy gün ýamana döndi, neýläýin («Şasenem—Garyp»).

Ýüz öwürmek — üýtgäp durmak, belli bir pikirde bolmazlyk, durnuksyzlyk etmek. Hany özüň ýaly günde ýüz öwsüp duran adam? (B. Kerbabaýew).

Ýüz saraltmak — birine boýun burmak, dileg salmak, dileg edip ýüz tutmak. Meni azar edinip, ýüz saraltma hiç kime (H. Şükürow). — Hökman şeýtmeli, hiç wagt olaryň ýanyna baryp, boýnuny burup, ýüzüni saraltmak gerek däl (A. Gowşudow).

Ýüz urmak — baş goşmak, başlamak. Başga-da kâr öz golumdan gelmänsoň, sap eklenç ogurlyga ýüz urdum (G. Burunow). Eziz bilen diplomatlarça aragatnaşyga ýüz urýarsyňyz (B. Kerbabaýew).

Ýüzügara bolmak — ile masgara bolmak, wejera bolmak, aýyply-müňli bolmak, ile çykarlygyň galmazlyk. Adam bir gezek ýüzügara bolup, maňlaýyna tagma basylsa, onsoň hiç wagt hem il hataryna goşu-lyp bilmejek eken (T. Taganow). — Indi bary bir ýüzümüz gara boldy, kim alyp gaçan bolsa aýt, bolmasa, şoňa bereli — diýip ýalbardy (B. Kerbabaýew).

Ýüzünden doýmazlyk — gowy görmek, seretdigiňçe seredesiň gelmek, didaryndan doýmazlyk. Gaty siňe seredip, Gül ýüzünden doýmady (A. Alamyşow). Göýä görseň, bir aýrallyk bar ýaly, Seredip ýüzünden asla doýmazdy (G. Burunow).

Ýüzünden sypamazlyk — berekella bermezlik, hoşamaýlyk etmezlik, gadyrny bilmezlik. Beýtsegem-ä biziň ýüzümüzden sypamazlar, men ýokkam öýe getirip taşlapdyrlar (N. Pomma).

Ýüzünden gar ýagmak — ýüz-gözünde rehim-şepagat bolmazlyk, gaharly görünmek. Nazaryň ýüzünden gar ýagýardy (B. Pürliýew). Berdi aganyň ýüzünden gar ýagýar, serederligi ýok (A. Durdyýew). Onun ýüreginiň awaýandygy, ýüzünden gar ýagýandygy hem şonuň üçindi («Sowet edebiýaty»),

Ýüzünden ýüz güjük doýjak—hapysa, çyrşak, kirli. Ýüzünden ýüz güjük doýjak, ýuwnaýsaň bolmady-my? (A. Gowşudow). Ýüzüne serediň; ýüzünden ýüz güjük doýjak (A. Durdyýew).

Ýüzüne basmak — etmişini gaýybana däl-de, göni ýüzüne aýtmak, boýnuna goýmak. Birnäçe aýallar onuň äriň sandan çykandygyny gös-geni ýüzüne basýardylar (A. Gurban). Ýeri gelende, muny onuň ýüzüne bazyrdadypjyk basarys («Sowet edebiýaty»).

Ýüzüne goýmak — kemçiligini özüne subut etmek, ýüz görmän aýtmak, sypjyklyga ýer goýmazlyk. Mamagül aglamjyrap, batyrgaý gepläp, Gylyç Gajarowyň bar eden etmişlerini birin-birin ýüzüne goýdy (N. Pomma).

Ýüzüne durmak — aýybyny özüne aýtmak, ýüzüne goýmak, ýüzleşmek. «Aldady» diýip obada ýüzüme durjak barmy? (A. Alamyşow). Batyr: «Ylymsyz gyzy aljak däl» diýip, atasynyň ýüzüne durdy (B. Kerbabaýew).

Ýüzüne ýüzüň düşmek — biri-birine gabat gelmek, duş bolmak, görüşmek, duşuşmak, tapyşmak. Gül ýüzüne ýüzüm düşüp, Tazededen bir direldim men (K. Gurbannepesow). Heý, Gülnaryň ýüzüne ýüzümüz düşmezmikä? (A. Gurban).

Ýüzüne köz degsin! — näme bolsa, şol bolsun, owarrama gitsin, peýdasy-zyýany owarram bolsun. «Eý» diýip başlanan işiň ýüzüne köz degsin, Kiçi! (B. Pürliýew).

Ýüzüne tüýkürmek — näletlemek, pislemek, kyhlamak. Seni islemedimi, sen onuň ýüzüne tüýkur!—Şundan soň ogrulyk etsem, ýüzüme tüýküriň (B. Kerbabaýew).

Ýüzüne urmak — peýdasyndan geçmek, gadyrny-arzysyny bilmezlik, pislemek. O bisyrat, Suraý ýaly maşgalaň ýüzüne urup, beýlede, okap ýören ýerinde başga bir gyz bilen asyl är-aýal bolup ýören bolsa bil-diňmi? («Gunça»).

Ýüzüni almak — gaty-ganrym söz aýtmak, ajyny pürkmek, azgyrylyp, ynjytmak, gaharly käýemek,—Näme ukudan ir oýardyň beýle—diýip, käte erbet ýüzüni alar (A. Atajanow). Emma Hellew bu meselede oňa gylaw bermedi, gaýtam onuň ýüzüni alyp goýberdi (T. Taganow).

Ýüzüni gyzartmak — aýybyny, kemçiligini aýdyp utandymak. Ýagşy, ýeke gezek ýüzüni

gyzardanyňyz oňa näme netije berdi? (B. Kerbabaýew). Kābir algydarlar ujypsyzja zat üçinem ýakymсыz sözlerini aýdyp, çagalarynyň arasynda Jepa aganyň ýüzüni gyzardyp giderdiler (N. Pomma).

Ýüzüni ýere basmak — 1. Ökde gelip sustuny basmak. Münüp gitmäge jogap berseler, orta ýolda ýüzlerini ýere basjagymyza-da gözümüz ýetýär (H. Derýaýew). 2. *ser.* Ý ü z ü n i ý e r e s a l m a k. Ol gyz olaryň barynyň ýüzüni ýere basdy (B. Kerbabaýew). Sen ahyr ýaşda meniň ýüzümi ýere basjak bolýarmyň? (B. Öwezow).

Ýüzüni ýere salmak — masgara, wejera etmek, ile gülki etmek, abraýdan düşürmek. Ýüzüňizi ýere saldym diýsene (A. Gurban). Meniň ýüzümi ýere salmasyn (B. Seýtäkow). Emma onuň gyzyl ýüzün Ýere saldy «söwer ýary»... (K. Gurbannepesow).

Ýüzüni ýuwmak — 1. Tarapyny tutmak, aklajak bolmak. Men kakamyň ýüzüni ýuwamok, Ýöne seniň kakaňam öwerlikli işläp baranok (A. Gowşudow). 2. Bişip ugramak, suwy süýjöp başlamak. Üzümlerem eýýäm ýümünü ýuwupdyr.

Ýüzüňe almazlyk — aýdylana-diýlene perwaýсыz garamaklyk, gaty görmezlik. Sen ony ýüzüňe alma (B. Kerbabaýew).

Ýüzüne gara çekmek — masgara, wejera bolmak, nalajedeýinligini boýun almak. Bir gün, hakyt utanman: «Aýbölek, şu ogluny garyndaşlaryňa oba iberäýsek nadýär» diýip ýüzüne garany çekip otyr («Edebiýat we sungat»), Biziň-hä öýmüzi ýykdyň, ýüzüňe gara çekilsin (Ç. Aşyr).

Ýüzüňi bazardan gaýdan öküziň ýüzi ýaly etmek — öýkeli-kineli görnüşde bolmak, keýpiň pes bolmak, sortdurmak. Bu näme ýüzüňi bazardan gaýdan öküziň ýüzi ýaly edip, sortduran bolup otyrsyň? (B. Seýtäkow).

Ýüzüňi asmana tutmak — ulumsylyk etmek, gopbamsy bolmak. Ýakmasa-da ýoldaşlykça käýeýärdik, Eger biri ýüzün asmana tutsa (G. Seýitiýaýew).

Ýüzüni babaly görsün — ölüp gidesiň, inden buýana gabat gelmäsiň, duşuşmasyň. ýit, ýok bol-a, zaňňar, onuň ýüzüni babaly görsün! («Görogly»).

Ýüzüňi sowmak — närazylyk bildirmek; ýöýkelemek. Ýüzüni sowup, gep alyşmaz çyn

ärler, Bir söý bilen ýagşy dosty çen bolsa (Magtymguly). Indi şeýdip geçeni ýatlap, menden ýüzüňi sowup oturjakmy? (T. Taganow).

Ýüzüňi turşatmak — nägile, närazy bolmak, ýüz çytmak, gaharly görnüşde bolmak. — Aý, iň soňunda meselä prawleniýede serediler, şonda bizem görýäs-da — diýip, ol ulumsylyk bilen ýüzüňi turşatdy (T. Taganow).

«Ýüzüň üstünde burnuň bar» diýmezlik — edenine däl diýmezlik, towugyna tok diýmezlik. Bu adam Bikä «ýüzüň üstünde burnuň bar» diýmezdi (B. Seýtäkow). Olara ýüzüň üstünde burnuň bar diýýän adam ýok («Edebiýat we sungat»).

Ýüzüň çydamazlyk — dözmezlik, gaýratyň çatmazlyk, ynsabyň çatmazlyk. Baba Eşşikowyň «Çokaý almaga kolhozyň güýji ýetenok» diýmäge ýüzüňiň çydasyna biz-ä haýranlar galandyrys («Edebiýat we sungat»). Belki, Düşünde hem gören däl bolsaň gerek, şeýle rehimsizlige neneň ýüzüň çydady? — diýen («Türkmen halk ertekileri»).

Ýüki ýeňlemek — gaygy-gamy azalyşmak, işi ýeňleşmek; derdeseri, aladasy egsilmek. Toligiň ýüki ýeňledi (B. Pürliýew). Gülleriň hatyny oňa uzatdy, Şonda ýüki ýeňläp, demin düzetti (T. Esenowa).

Ýüki ýetmek — derdi artmak, aladasy, azaby köpelmek. Ýüki ýetdi onuň her zat bolsa-da (B. Seýtäkow). Onda-da horlukdan ýetikdi ýüki, Kate ýarpasyna, kä başden iki (A. Kekilow).

Ýüki saman — iş oňarmaýan, biderek; boş, elinden iş gelmeýän, pöwhe (adam). Ýörise ýol almaz, şeýle çapapdyr, Haýbatyndan gorkmaň, ýüki samandyr (Kätibi).

Ýüküni taýlamak — çäre görmek, temmi bermek, goşuny arkasyna daňmak. Ýatan hukuklarna atyp bijäni, Olaryň ýüklerini taýlamak gerek (Mollamurt).

Ýüküňi tutmak — gereğini edinmek, şaýyny tutmak, kemiňi goýmazlyk, ýüklenmek. — How, galandalar, siziň geregiňiz galla bolsa, ýüküňizi tutarys («Görogly»). Heleý han, seniň demiň içiňde bolaýsyn matadan ýüküňi tutaryn (A. Durdyýew).

Ýük ýazdyrmak — dem-dynç almak üçin düşlemek, dynç almak. Kem-kem gelip düşlediler. Ýük ýazdyryp başladylar (A.

Baýmyradow). Tanapy dartylyp ýakyna gelýär. Bu kerwen ýüküniň ýazmaly ýeri («Sowet edebiýaty»).

Ýüňi ýetmek — 1. Mazaly güýje girmek, jahyl çykamak, ýetişmek. Biziň galalarymyzda ýigrimi baş ýaşy dolduryp, ýüňi ýeten goç ýigitler her gün gijara galanyň bir gapdalyna ýygnanyşýardylar (A. Gowşudow).

Ýüň sakgal bolmak — utanja galmak, ayby açylmak, tabşyrylan ýumşy başarmazlyk, hötde gelip bilmezlik. Ýa, bu-ha oňarjak-ow, bizi ýüň sakgal etjek-ow (A. Durdyýew).

Ýüplüge dönmek — inçelip horlanmak, iglemek. Görer gözüm, ýeke gyzym Zöhrejan, Eräp akyp, ýüplüge dönüpsiň (H. Çaryýew).

Ýüpsüz baglamak (daňmak, kökermek) — 1. Erkini, ygtyýaryny almak, alaçsyz-çäresiz goýmak, aldamak; Ýüpsüz daňjak bolar kemsiz dört ýandan, Jennet satýanlara pitre orakdyr (G. Burunow). 2. Garaşdyrmak; güýmemek. Gyz garaýşy ýigdi ýüpsüz baglap dur («Daň şapagy»), Myhman barsaň ýanyňa, Ýüpsüz kökär balçy gyz (K. Gurbanpew).

Ýüp syrylyp, toýnukdan geçer — jygba-jyga gelende bellisi bolar, aýgytly pursatda aýan bolar, bolmaly zat ahyrsoňy bolar. ýüp syrylyp, otoýýukdan ötdi. Amangeldi gijä galdy, onuň ejesi eýýäm biri bilen guda bolupdy («Edebiýat we suňgat»). In şosunda ýüp syrylyp, toýnukdan geçdi («Görogly»).

Ýüpüniň üstünde odun goýup bolmazlyk — bil baglap bolmazlyk, jan ynanmazlyk; belli gepi bolmazlyk, ähtibarsyz bolmak. «Bu adam hemişe özüniň sözünüň yzynda tapylýan adam däl, onuň ýüpüniň üstün-de odun goýup bolmaz» diýip, bütin oba gürrüň edýärdi (A. Gowşudow). Onuň ýüpüniň üstünde - odun goýmak mümkin däl (B. Seýtäkow).

Ýürege daş baglamak — gorkyny ýatdan çykaryp, bir işe batyrgaý, soňuňy saýman ýanyşmak, gutarnykly karara gelmek, ne bolsa, şol bolsun etmek. Onsoň ýürege daş baglap, ýene oba gaýtdym (B. Öwezow). Ol ýüregine daş baglap, çadyryň bir tarapyndaky beýiklige ugrady (A. Gowşudow).

Ýürege düwmek — bir karara, netijä gelmek, niýet etmek, hyýallanmak. Ol tizräk çykyp gitmegi ýüregine düwdi (G. Kulyýew). Bahar

ýüregine düwen bir zadyny ýene soramakçy boldy (A. Gowşudow).

Ýürege düşmek — bizar-peteňini çykarmak, inirdäp ýadatmak, irizmek. Margaritiň öwünjeňlik bilen urýan warsakysy halys onuň ýüregine düşdi (B. Seýtäkow). Soňra ýene-de ýagşylyk edene minnetdarlyk bildirip, halys ýürege düşdi (N. Jumaýew).

Ýürege ot bermek (salmak) — howsala düşürmek, rahatlygyny bozmak, ynjalyksyzlandyrmak. Bir ýürege berjek bolup dermany, Sen dälmi diň mün ýürege ot beren (M. Seýidow). Bar-da: «Gaç» diý oňa, hoşlaş— diýip, Uzugyň ýüregine ot saldy (H. Derýaýew).

Ýürege salmak — hyýalyňa getirmek, pikirine düwmek, karara gelmek. Çünki gyzy satmaklygy, Şonda ýüregine saldy (R. Seýidow). «Gel, men bujagazy sypdyrmaýyn» diýen niýeti şeýtan ýüregime saldy (B. Gu-low). Köwşün öpgül, sal ýüregiňe any, Kyl paýendaz ýoluňa jany, teni (Azady). Eý hudaý! Özüň hernä onuň ýüregine sal-da! («Gunça»).

Ýürege sygmazlyk — 1. Çekip-çydap bilmezlik, makullamazlyk, oňlamazlyk; 2. Darykmak. Şu biziň kolhozymyzdaky bolýan bir zat hiç meniň ýüregime sygmaýar («Sowet edebiýaty»). Piriňiň şeýle iş etme-gi ýüregime sygman, kime aýtjagymy bilmän; ahyry saňa aýtdym (H. Derýaýew).

Ýüregi awamak — rehimi inmek, haýpy gelmek, gynanmak. Kakasynyň bu bolup oturyşyny göreňde, Maralyň ýüregi awaýardy, kakasyna haýpy gelýärdi (T. Taganow). Şu ýagdaýda ýatan ýaşytdaşyna Orazyň ýüregi awaýardy (B. Seýtäkow).

Ýüregi agzyna gelmek — 1. Gorkmak, howsala düşmek, üýşenmek. Ýatanda ýadyna düşmeýän habary alnyna geleni üçin, polkownigiň ýüregi agzyna geldi, demi içine sygmajak boldy. 2. Gaharlanmak, gazaplanmak. Artyk öýe girip gyşarsa-da, rahatlanyp bilmedi: Ýigrenji içalyňyň onuň halkyny masgaralamagy ýüregini agzyna getirdi (B. Kerbabaýew).

Ýüregi atyň kellesi ýaly — zatdan heder etmeýän, ýürekli, gaýduwsyz, edermen; batyr. Bolsa-da, Ata maňa garanda seniň nüregiň atyň kellesi ýaly eken (N. Pomma). Kolhoz başlygy öz ýanyndan: «Bä, bu adamyň ýüregi atyň

kellesi ýaly bolsa gerek» diýip oýlanýardy (B. Kerbabaýew).

Ýüregi bire baglamak (düwmek) — belli bir karara, netijä gelmek, ýüregiňe berk düwmek. Şondan soň Akgyz ýüregini bire baglap, öwrülip gelen eken (B. Gulow). Ol ýüregini bire baglap, doktoryň ýanyna girdi («Edebiýat we sungat»). Ýüregini bire düwen Ajap, indi ýaşmagyny syrypdy (B. Kerbabaýew).

Ýüregi bolmak — göwnünden turmak, çaklaýşy, isläni ýaly bolmak. Aý, berekella, ýüregim bol-a! (G. Kulyýew). Şamämmet aganyň aýdany oturan adamlaryň birnäçesiniň ýüregi boldy (R. Allanazarow).

Ýüregi bökmek — howlukmak, alňasamak. Permanyň Güljemal bilen gürleşesi, ondan belli jogap eşidesi gelip, ýüregi böküp durdy (T. Taganow). Olara seredeňde begenjiňden ýüregiň böküberpiýär (G. Muhtarow).

Ýüregi buza dönmek — göwni geçmek, raýy ýykylmak; tamasy çykmazlyk, gaty umyt bolmak. Seniň ýüregiň menden ýaňa buza dönüpdür (T. Taganow). Göwni aldap, içseň-de sen aragy, Buza döndi Zina gyzyň ýüregi (B. Hudaýiazarow).

Ýüregi dagly — kalbynda berç galan, jebir-süteme sezewar bolan, aýralyga düşen, kösenen (adam barada). Ol goly bagly, ýüregi dagly at önünde ýortup-ýüwürüp barýardy (Magrupy). Ol goly bagly, ýüregi dagly, at önünde ýüwürüp-ýortup barýary (Magrupy).

Ýüregi döwürmek — göwni galmak, gaty görmek, öýkelemek. Meniň ýüregim birdenkä birinden döwläýse, şony çanagyň çaty ýaly seýikläp bolar öýdemok. Hydryň çynydyr, ýüregi döwlendir hasap eden Mamyş, ony ýañadandan özüne berkitmek çäresine girdi (B. Kerbabaýew).

Ýüregi düşüşmek — rahatlanyp, ynjalyp başlamak, gahary ýatyşmak, köşeşmek. «Indi Şabibiniň kem-kemden ýüregi düşüşer» diýip, ol pikir etdi. Soňuny soň göreris .bolan işler ýatdan çykyşansoň, hemem garrylaryň ýüregi düşüşensoň, ýagdaýa görä bolubereris (T. Gaganow).

Ýüregi ýerine gelmek — *ser.* Ý ü r e g i d ü ş ü ş m e k Onuň ýüregi ýerine gelipdir (A.

Soltanmyradow), Her niçik, Myrat gelenden soň, onuň ýüregi ýerine geldi (B. Seýtäkow). Goňşymyň ýüzi açylyp ýüregi ýerine geldi (A. Gurban).

Ýüregiňden turmak — pikirdeş, duýgudaş bolmak, göwni bir bolmak, göwnüne ýakmak. Kitabyň içindaki sözleriň meniň ýüregimiň üstünden turşy meni haýran galdyrdy (N. Saryhanow).

Ýüregini bilmek — maksadyny, pikirini anyklamak, edýän arzuw-hyýalyny aňmak. Ejeňi görseň ýürejigini bilýändir («Der gelmese, dür gelmez»). Ýüregimi biljek bolsaň, söwer ýar, Çuňňur seret ot dek ýanýan gözüme (A. Omarowa).

Ýüregini bulamak — aňyrsyny bärlik getirmek, jebegesini darykdymak, gaharyny getirmek, göwnüne degmek. Babahan arçynyň şaňňy sesi Artygyň ýüregini bulady! Oglunyň ajy sözi Bossanyň ýüregini bulady (B. Kerbabaýew).

Ýüregini çişirmek—bolgusyz gep berip öjükdirmek, ýüregine howul salmak. Ýüregini gahar bilen çişiren bolmaga çemeli (A. Gowşudow). ýüregini çişirip ýören ähli pikirlerini orta dökeni üçin, derdi öňkülerine garanda bir azajyk kemeldi (B. Seýtäkow).

Ýüregini ýarmak — gaty gorkuzmak, zähresini ýarmak, ör gökden getirmek, galagoply ýagdaýa düşürmek.—Şeý-diýsen-aý, ýüregimem ýardyň!— diýdi-de, başlyk uly dertden dynan ýaly, ýerine geçip arkaýyn oturdy (A. Gurban). Gadam, sen biziň ýüregimizi ýardyn, näme diýjek bolýarsyň? (H. Çaryýew). Birden duýdansyz girip, «ýüregini ýaraýmaýyn» diýip oýlandy-da ardyndy (B. Kerbabaýew).

Ýüregiň agzyndan çykyp barmak — 1. Ýüregi aram tapmazlyk, karar ýetmezlik; alňasamak, howlamak. Menem sen diýip, öýde näme işläp, näme goýýanymy bilmeýän, seni günde bir görmesem, edil ýüregim ag-zyndan çykyp barýar (A. Durdyýew). Kempiriň bu sözi, ýüregi agzyndan çykaýjak bolup duran Aşyrmädi biraz köşeşdirdi (B. Seýtäkow). 2. Demiň-demiňe ýetmezlik, daljykamak. Meniň ýüregim agzyndan çykyp barýar (H. Derýaýew). Waý, waý-eý, ýüregim agzyndan çykyp barýar (N. Pomma).

Ýüregiň atygsamak — bir zady küýsöp; howlukmak, alňasamak, bir zady islöp, ýüregiň üzülip barmak. Gurbanyň indi ýüregi atygsady. Onuň bu wagt ýürejigi atygsap durandyr (B. Kerbabaýew).

Ýüregiň bölünmek — göwnünde beslän hyýalyň üýtgemek, iki göwünli bolmak; ýaýdanmak, ikerjiňlemek. Ýaş ýüregi birden ikä bölündi (B. Seýtäkow).

Ýüregiň gaty çözülmek — göwnüň açylmak, öýkäň ýazylmak, öýke-kine aýrylmak. Gürrüňe kellesi gyzanda gaty, Çözülip kem-kemden ýüregiň gaty (A. Kekilow).

Ýüregiň giňemek — rahatlanmak, arkaýynlaşmak. Şundan soň Pökgeniň ýüreginiň has hem giňäni mälimdi (A. Gowşudow). Gaýnynyň ýüregi giňän ýaly boldy (A. Durdyýew).

Ýüregiň gitmek — 1. Göwne ýaramak, gowy, oňat görmek, halamak. Syratyny görüp, öýlenjek ýigidiň ýüregi giden bolara çemeli (A. Gowşudow). 2. Ajymak, surnukmak. Meniň halys ýüregim gitdi.

Ýüregiň gyýylmak — gynanmak, nebsiň agyrmak. Oglunyň partiýa ýygnagynda degnasyna degilmegine indi onuň ýüregi hasam gyýylýardy (A. Nazarow). Aýnanyň ýüregi gyýlyp bu söze, Körpeje Sonany gu-jagyna gysyp, Öpdi ýaňagyndan, bagryna basyp (M. Seýidow).

Ýüregiň gopmak — bir waka juda begenip ýa-da bir wakadan gaty gorkup allançigsi bolmak, tolgunmak. Gözeliň «Annaguly gelýär» diýen sözi Altynyň has ýüregini gopdurdy (A. Durdyýew). Çüýşe göz oturan yerinden gozgandy, onuň ýüregi gopdy (A. Gowşudow).

Ýüregiň gysmak — birini, bir ýeri ýa zady küýsöp, tukatlyk duýmak, keypsiz bolmak, gaýgylanmak. Men onuň bilen şeýle bir öwrenişipdim, hatda ol bir gün okuwa gelmän galaýsa, eýýäm ýüregim gysmaga başla-ýardy (T. Taganow). Bu gürrüňler meniň ýüregimi gysdyrdy (Baýram şahyr).

Ýüregiň daralmak (darykmak) — *ser.* Ý ü r e g I ñ g y s m a k. Giň ýürek daralýar, howlugýar; tiz baryp, aýgydyna ýetsem diýip, eşegini näçe depgiläp sürýär (H. Derýaýew).

Gün süýr depä çykdy assa-assadan, Bogaz barha kepäp, darykdy ýürek (B. Hudaýnazarow).

Ýüregiňde düwün galmak — öçli, arly, ahmyrly bolmak, kineli bolmak, içde berç galmak. Çydap bilmen bu zorluga, ýüregimde galar düwün (Ç. Aşyr).

Ýüregiňde ýer etmek — ýadyňda galmak, ýüreginde ornaşmak, kalbynda hemişelik jaý tutmak. Howp-howsala her göreniň, Ýüreginde ýer edýardi. Ýüreginde ýüz dürli oý ýer edip, Käte öz-özüne bir zat sözleýär (R. Seýidow).

Ýüregiň dilinmek — 1. Ýüregiň üzülip barmak, essiň aýylyp barmak. Indi bolsa agyrysyna ýüregi dilnip başlady. 2. Haýpyň gelmek, rehimiň inmek, gaty gynanmak. Şol bada Goşjan ýadyna düşüp ýüregi dilnip gitdi. Päki ýaly sowuk tenini kesip, ýürek dilinýardi onuň halyna (B. Seýtäkow).

Ýüregiňdäkini dökmek — niýetiňe düwen pikirini baryny aýtmak, göwnünde baslygan oýlaryň ählisini diýmek, içini dökmek. Ol Tazegüli gaty eý görensoň, ýüregindäkijäni dökmän durup bilmedi (A. Ataja-now). — Aý, bolýa-da, Ogulnyýaz eje diýip, ýüregindäkini dökmäge başlady (H. Derýaýew).

Ýüregiňi açmak — syryňy, içki duýgyňy aýtmak, göwnündäkini aýtmak, ýüregiň posuny dökmek. Men size ýüregimi açmak isleýärin. Öz ýüregini açmak Aýgü örän agyr degdi (B. Kerbabaýew).

Ýüregiňi bermek — syr bermek, birine ynam etmek, ynanmak. Ine, şonuň üçin Güller özüniň ýüregini berýän jorasynyň ýanynda «hiç kime aýtma» diýip, bu hakda gürrüň beripdir (A. Geldiýew).

Ýüregiň içiňe sygmaçlyk—güýçli gynanja, begenje, gahara çydam edip bilmezlik, howsalaly ýagdaýa uçramak. Aýtmasam, ýüregim içime sygman, ýarylyp barýar (B. Kerbabaýew). Meniň ýüregim içime syganok (B. Seýtäkow).

Ýüregiňi eliňe almak — çakdanaşa howlukmak, alňasamak. Bir zat diýlende ýüregiňi eliňe alyberme--de, pikir et (B. Pürliýew). Çayçy oturdy, turdy, aýak üstüne daýandy, iki-baka edim urdy, ýüregini eline aldy, iň soňunda dillendi (B. Kerbabaýew). Ýüregiňi eliňe almasana («Geliň gülşeliň»),

Ýüregini eretmek — süýji-süýji hoş sözler aýdyp adamynyň göwnüni götermek, bir zada razy etmek, köşeşdirmek. Joşgun ýüregini ýag deý eretdi (R. Seýidow). Jamalyň ýüregini eretdi (B. Seýtäkow).

Ýüregini ýakmak — ynjytmak, kösemek. Indem Gülnar onuň ýüregini ýakdy (A. Gurban). Adamzat mal üçin ýüregin ýakyp, Jümle jandar tohmun ýutmaýan galmaz (Magtymguly).

Ýüregiň posuny dökmek — kalbyňda baslygan wakalary gürrüň bermek, derdinip keýpden çykmak. — Men öz ýüregimiň posuny dökdüm — öz borjumu ödedim. Otursana, keýgim. taýyn çay bar, içeli, ýüregimiň posuny bir dökeýin-le! (B. Kerbabaýew).

Ýüregiň üzülip (sogrulyp) barmak. — gaty küsemek, uly isleg döremek. Artyk Aýna bakan ümzük atyp, ýüregi sogrulyp barýardy, bir sekund onuň üçin sagada aýlandy (B. Kerbabaýew). Olar Akmyrady göresleri gelip, ýürekleri üzülip barýan hem bolsalar, oňa «okaber» diýerdiler (A. Gurban). Göwnüme düwen zadyma ýetip bilmesem, ýüregim üzülip barýar (B. Kerbabaýew).

Ýüregiň syrylmak — ajymak, nahar-çay, küsemek. Han muny duýdumy ýa-da özüniň-de ýüregi syrylyp başladymy, garaz, hemmeden öň özi dillendi (B. Seýtäkow).

Ýüregiň çaşmak — tapdan düşmek, ysgynyň gitmek, essiň aýylmak. Ýüregim çaşyp, eňkim gidip barýa. (T. Taganow).

Ýüregiň eremek — rehimiň inmek, dözmezlik etmek; razylaşmak, köşeşmek. Bolsa-da ene ýüregi eredi («Edebiýat we sungat»). Eredi ýüregi, çözüldi doňy, Gowşady ýigidiň onki synasy (B. Seýtäkow).

Ýüregiň ýanmak — jibrinip galmak, gaty gynanmak, kösenmek. Şasenemiň ýüregi ýanyp, aram-karary galman, zar aglap, ýene bir gazal aýtdy («Şasenem-Garyp»). Ýagmyr dymyp otыр, ýüzün galdyrman, ýüregi ýansa-da, syrýn bildirmän (T. Esenowa).

Ýüregi sal (suw) üstünde — howatyrlý ýagdaýda bolmak, birahatlanmak, gorkmak. Şol günden soň garrylaryň ýüregi sal üstünde boldy (B. Öwezow).

Ýüregi suwlulanmak (suwlanmak) — bir zadyň täsirine düşüp gaýratlanmak, merdemsilenmek, ekezlenmek. Onuň ýüregi

biraz suwlulandy (B. Kerbabaýew). Agyň, iňlisiň, baýyň, begiň ýene ýüregi suwlandy (B. Soltannyýazow).

Ýüregi suwly — arkaýyn, ynamly. Şonuň üçin hem Gullynyň ýüregi suwludy (B. Kerbabaýew). Her niçik, hemme zatdan başyny çykaryp bilýän adamyň garamagynda bolsaň, ýüregiň suwlurak bolýar (B. Seýtä-kow).

Ýürek alyşmak — biri-biriňe ynam etmek, syr alyp, syr berişmsk, halaşmak. Maňa ýürek alyşmaga ýürekdeş dost gerek! ...Şu mahal ýürek alşar ýaly dost gerek...» (H. Derýaýew).

Ýürek gizlemek — syr, saklamak, maksadyňy, pikirini aýtmazlyk, paş etmezlik. Ýeri-ýeri, ýürejigiňi menden gizläp, kime paş etjek, gyz? (B. Kerbabaýew).

Ýürekden önen — özünden bolan perzent, çaga. Şeýle ajaýyp gijede öz ýüregiňden önen perzentleriň başujunda oturyп, olaryň didaryna guwanmak neneňsi hezildi (B. Gulow). — Oglum, hiç ynsan öz ýüre-ginden önen balasyndan hem şeýle ýagşylyk gören däl (B. Seýtäkow).

Ýürekden syzdyrmak — çynyň bilen aýtmak, janygyp sözlemek. Meret synlaýardy iki aýalyň. Ýürekden syzdyryp gürrüň edişin (B.

Seýtäkow). Oň yzyndan gepläp bir garry ene, Ýürekden syzdyryp, şeý diýdi ine (N. Pomma).

Ýürek sowamak — ynjalyk tapmak, kanagat etmek. Aşyrdan hem arka tapandan soň, Artygyň ýüregi sowady (B. Kerbabaýew).

Ýürek edip bilmezlik — batyrlyk edip batyrynyp bilmezlik, bogny ysmazlyk, ýöwsellik etmek. Ýasawul ony daşary çagyrmaga ýürek edip bilmedi («Edebiýat we sungat»). — Geliň şu gürrüňi goýalyň-la—diýmäge Garly ussa ýürek edip bilenokdy (A. Gowşudow). Ol ýasanja böleklerini hem ussahanada goýmaga ýürek edip bilmän, öýlerine göterip gitdi (H. Ysmaýyłow).

Ýürek ýukalmak — garrap, näsaglap ejizlemek, rehimlenmek. — Ogullam, gyzlarym, ýukaldy ýürek, Bar diýjegim diýnp bilmesem gerek (B. Hudaýnazarow).

Ýürek ýukalyk etmek — rehimdarlyk, dözümsizlik etmek, rehimiň inmek. Durdy kakasynyň ýüregi ýukalyk edip, raýyny ýykmaýadygyny bilýärdi (B. Seýtäkow).

Ýürek ýagy üzülmek — perzendiňi eliňden gidermek; iň ýakyn hossarlarynyň birinden jyda düşmek. Gapymyň miweli bagy, Üzüldi ýüregmiň ýagy, Hem arkamyň gara dagy, Razy bolgun, Mollabäbek (Magtymguly). — Bar, Rõwşen jan, — Arabyň ýürek ýagyn-a üzensiň («Görogly»).

Ýykgyň etmek — meýilli bolmak, höwes bildirmek, bir iş üçin çalyşmak. Biz her haýsyzmyz bir hili oýa ýykgyň edýäris (B. Kerbabaýew). Şeýdip hem adamlar bir ugra ýykgyň edip ugrapdylar (B. Seýtäkow).

Ýykylanyň ýeňsesinden depmek — ýoldaşlyk, hossarlyk etmezlik, horluga, kynçylyga düşülende goltgy bermezlik. Indi bu zamanyň goňşulary-da ýykylsaň ýeňsäňden depjek (A. Gowşudow).

Ýykylsaň dişiň döwüljek — hiç zat bitmedik, şyr takyr, gaty (ýer hakda). Şäherden kilometr daşyna çykçaň, ýykylsaň, dişiň döwüljek (B. Kerbabaýew).

Ýylanyň ýigreneni narpyz, olam hininiň agzynda gögär — islemeýäniň, ýigrenýäniň alnyňdan çykar. Ýylanyň ýigreneni narpyz, olam hininiň agzynda gögerer (nakyl).

Ýyldyza ýörän (depen) ýaly — şowuna, ugruna däl, tersine, bişow. Bolmanda şu günler meniňki

edil ýyldyza ýören ýaly (B. Öwezow). — Serdar aga, bu gün biz ýyldyza depen ýaly bolduk (B. Seýtäkow).

Ýyldyza toýnak salmak — keýpi kök, wagty hoş, mes bolmak. Ýatan ýerinden ýyldyza toýnak salýar (B. Kerbabaýew). Gurgun dagy bolupmy, Hajat joran saglygyndan goşa-goşa sygyr, goşa-goşa arwana ýyldyza toýnak salýarlar (T. Esenowa).

Ýyldyzy gowuşmak — är-aýal bolup ýaşasamak; nesibäňden çykmak. Iru-giçde şu oylan bilen hudaýtagala meniň ýyldyzymy gowuşdyran bolmaga çemeli («Görogly»).

Ýyrtyga ýama bolmazlyk — ýetmezini doldurmazlyk, kemini ýetirmezlik, ähmiýeti bolmazlyk. Gawun-garpyz näçe bol bolsa-da, olar Artygyň ýyrtygyna ýama bolarly däl (B. Kerbabaýew).

Ýyldyzy süýnmek — aradan çykmak, ölmek. «Gör, kimiň ýyldyzy suýnýär?» Saka baka barýar Çarýar (Ç. Aşyr).

Z

Zamun geçmek (zmunyna almak) — kepil bolmak, garamatyny boýnuňa almak. — Bar, belkäm Aşyra zamun geçmelisiň («Sowet edebiýaty»).

Zar bolmak — 1. Bir zadyň metäçligini çekmek, möhüm bir zady küýsemek, islemek. Mätäç bolup, ata-enä zar boldy (Seýdi). Kim ezildi garyplykdan, Ýagşy ömri zar bolup (H. Şükürow). 2. Birine elgarama bolmak, günün birine galmak. — Namarda zar bolsamam, gara derýa gark bolup bilmedim (N. Pomma).

Zar çekmek — görmek arzuwynda bolmak, nala çekmek, ahy-perýat etmek. Gözlerinden çabga ýaly ýaş dökdü, «Hany Alty ogul?!» diýip, zar çekdi (T. Esenowa). Bilbilem çekmişem, zary, Sowuldy yşkyň bazary (Magtymguly).

Ança ýyllar zar çekip, Gördüm ýaryň kendini («Görogly»).

Zarym bar-da, zorum ýok — ejizlikden, ýalbarmadan başga zadym ýok, güýç görkezip biljek däl. Zarym bar, zorum ýok, özüňiz bilň (B. Seýtäkow).

Zekat bermek — yslam dininiň kada-kanuny boýunça her ýylda, emlägiň, mülküň kyrkdan bir möçberinde töleg tölemek. Kim erada eýleşip subhanyny, Berse malyndan zekat her bir gany (Azady).

Zerrin bolmak — köp iýmek, gaty doýmak, gerk-gäbe bolmak. Ol uzyn gije süýtden zerrin bolup, iki ýana at salyp ýören bolsa nätjek (D. Agamämmedow).

Zehiniňi durlamak — pugta paýhaslanmak, belli karara gelmek üçin düýpli oýlanmak.

Ýagşy zehinimi durladym edenden soň, Seýdiden sorapdyr (N. Pomma).

Zehiniň köýmek (ýanmak) — bir zada gaharyň gelmek, kaýnmek, janyň ýanmak, oý-pikiriň puç bolmak. Bir mahallar zehini köýsede, sönen odumy gaýtadan ýakmasyn (N. Pomma). Emelsiz aýal alsaň zehiniňi ýakar («Nakyllar we atalar sözi»).

Zehiniň oturmazlyk — maňzyňa batmazlyk, göwnüne laýyk bolmazlyk, oňlamazlyk. Onuň köp bolşy maňzyna dammasa-da, zehinine oturma-da, onuň bilen adatlanmakdan başga çäre ýok (B. Kerbabaýew).

Zehin urmak — akyly-paýhasyňa zehinlilik zerarly şikest ýetmek, akyldan azaşmak. Iň soňunda-da muny zehin urdy, öz zehininden tapdy (H. Derýaýew).

Zikge kakmazlyk — metal pul ýasamazlyk, çykarmazlyk, öndürmezlik. Men ol diýilýän zatlary alyp durar ýaly zikge kakamok ahyryn («Gunça»). Men zikge kakamok. Puluň köp bolsa özüň beräý (B. Pürliýew).

Zowky-sapa sürmek — aýşy-eşret, keýp çekmek, keýpi-sapada bolmak. Men çekdim jebri-jepany, Kim sürdi zowky-sapany («Saýatly Hemra»). Zowky-sapalary süren ýerlerim (Seýdi). Bir ýaryň ýanyna bardym, Zowky-sapasyny sürdüm («Görogly»).

Zut bermek (gaçmak) — çalt ökje götermek, ýüzün salmak, gaçmak. Ortarasyndanam birki sanysyny ýandyrdym weli, faşistleriň iki-ýeke diri galany zutlar beräýdi (B. Kerbabaýew).

Zyk etdirmezlik — yzyndan ýetdirmezlik, ele düşmezlik, tutdurmazlyk. Eger-eger, zygam etdirenok (A. Gurban). Emma Keçjal oňa zyk etdirmän öýlerine ýetdi (H. Ysmaýylov).

Zym-zyýat bolmak — ýom-ýok bolmak, gürüm-jürüm bolmak, gözden gaýyp bolmak. Ine, ol sary tilki guýrugyny bulaýlap nirädir bir ýana zym-zyýat boldy (Ö. Abdyllaýew). Annatuwagyň oňa garaşman, ony hiç bir zat hasap etmän, zym-zyýat bolmagy — onuň öňki ynjysynyň üstüne ýemek bolup gonýardy (B. Kerbabaýew).

Zym uçan ýaly bolmak — *ser.* Z y m-z y ý a t b o l m a k. Wüşki kel bolsa zym uçan ýaly bolup, öz ugruna gitdi (A. Gowşudow). Bir ýyl geçip-geçmänkä, bu kepbe zym uçan ýaly bolupdyr (A. Geldiýew).

Zynjyrdan boşan ýaly — dälilik hetdine ýeten, akylyny ýitiren, däli-telbelik ýagdaýynda bolan (adam barada). Ajap ejäniň hülli-hülli edip ösdüren oglunyň zynjyrdan boşan ýaly, üstüne dübläp durmagyny ölümdenem ýokuş gördi (B. Pürliýew).

Zyýanyňa çapmak — öz zelesiňe hereket etmek, öz-özüňe zyýan etmek. Ýogsa, Kerwen aga zyýanyňa çapar ýaly tentek däl ahyry (B. Öwezow).

Zyýarat etmek (eýlemek) — keramatly diýilýän kultlaryň aýagyna ýykylmak, keramatly ýerlere aýlanyp, namaz okamak. Hem zyýarat eýleýip, görüşeler, Biri-biriniň halyny soruşlar (Azady). Muny bir zyýarat eden, Bilseň, elbetde, Hajdyr (Seýdi).

Zäheriňi pürkmek (dökmek) — gaharlanyp, birine ajy, ýakmaz söz aýtmak, gygyňy pürkmek. Emma ol ýeri gelse saňa-da zäherini pürkmän durmaz. Onuň dumly-duşuna jabjynasy, zäherini pürkesi geldi (B. Kerbabaýew). Oňarsa zäherini dökmäge taýyn (B. Seýtäkow).

Zäher içirmek — adamlara ejir, görgi, azap çekdirmek. «Ýoksullara köp içirdiň zäherler» — Diýip, dogry jogap berýär Hindistan. (Mollamurt). Bize içiren zäherini bizem olara içirjek. Olar durmuşyň zäherinden gana içdiler (H. Derýaýew).

Zähresi ýarylmak — gaty gorkmak, depe saçy üýşmek, gorkudan ýaňa ör gökden gelmek. Ajdarha muny görende, zähresi ýarylyp, beýhuş boldy (Şabende).